ALPHONSE DAUDET

NABABUL

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

Alphonse Daudet
LE NABAB
— Moeurs parisiennes —
Paris
Bibliothèque Charpentier,
Eugène Fasquelle, éditeur
1922

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

ALPHONSE DAUDET

NABABUL

MORAVURI PARIZIENE
CU O DECLARAŢIE A AUTORULUI

Cuvînt înainte şi traducere de
ION BRĂESCU

București — 1965

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Alphonse Daudet, romancier

Alphonse Daudet este de obicei considerat drept autorul încîntătoarelor „Scrisori din moara mea" sau al nemuritorului Tartarin. Uneori mai sînt menţionate, printre operele sale de căpătîi, originalele „Povestiri din ziua de luni" *(Contes du lundi)* sau romanul copilăriei nefericite „Piciul" *(Le Petit chose)*. S-a creat astfel în jurul lui Alphonse Daudet o legendă care-l prezintă drept un fel de unchiaş sfătos, blajin şi mucalit, creator al unor povestiri sau romane mai mult sau mai puţin idilice, pline de lirism, bune de pus în mîna copiilor sau adolescenţilor. Opera lui Daudet este însă mult mai vastă şi mai complexă şi nu poate fi caracterizată fără a se ţine seamă de numeroasele romane sociale pentru elaborarea cărora scriitorul şi-a consacrat de fapt cea mai mare parte a vieţii. Perfecţiunea şi măiestria desăvîrşită a „Scrisorilor din moara mea", realizarea unei replici franceze a lui Don Quichotte în persoana lui Tartarin, nu trebuie să ne facă să uităm sau să ignorăm că Alphonse Daudet este şi unul din cei mai importanţi reprezentanţi ai romanului realist-critic francez din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Nu numai opera lui Daudet dar şi peisajul literaturii franceze ar fi sărăcit dacă s-ar trece cu vederea sau s-ar bagateliza romane ca *Fromont jeune et Risler aîné* (Fromont tînărul şi Risler bătrînul), *Jack*, *Le Nabab* (Nababul), *Les rois en exil* (Regii în exil), *Numa Roumestan*, *Sapho*, *L'Immortel* (Nemuritorul), *Soutien de famille* (Sprijinul familiei) ş.a.

Drumul lui Alphonse Daudet spre romanul de moravuri a fost destul de lent şi sinuos. Născut în sudul Franţei la Nîmes în 1840, an care a dat lumii şi pe Emile Zola, Daudet a avut o copilărie destul de necăjită şi plină de greutăţi materiale. Familia lui aparţinea burgheziei industriale dar fusese complet

ruinată de concurența capitalistă. Cînd Alphonse Daudet împlinește 15 ani, familia sa se risipește în căutarea unor mijloace de subzistență. Viitorul scriitor este obligat să se angajeze ca pedagog într-un liceu a cărui atmosferă apăsătoare a descris-o cu un realism zguduitor în romanul „Piciul". Neputînd suporta viața chinuitoare și umilințele la care era supus, tînărul Daudet evadează pur și simplu din liceul în care a salahorit timp de 14 luni. Se îndreaptă spre Paris unde este ajutat de fratele său Ernest, de altfel și el destul de strîmtorat. Alphonse Daudet începe să ducă o viață de boemă și să scrie versuri, pe care le reunește în 1858 în volumul *Les Amoureuses* (Indrăgostitele), prima sa operă tipărită. Apariția cărții îi înlesnește obținerea unui post de secretar pe lîngă ducele de Morny, președintele Consiliului de Stat. Cei cinci ani pe care Daudet îi consacră acestei funcții constituie pentru el o experiență de viață unică. Scriitorul are prilejul să cunoască lumea politicienilor, a oamenilor de afaceri, a artiștilor, a mondenilor. Încă din această perioadă, Alphonse Daudet ia obiceiul de a-și consemna toate impresiile și observațiile în niște carnete, care pînă la sfîrșitul vieții le vor aduna unele peste altele, formînd adevărate maldăre, de unde scriitorul își va extrage substanța romanelor sale. Prima lucrare în proză publicată de Daudet este romanul, în mare parte autobiografic, „Piciul" (1868), după care urmează în 1869 scînteietoarele „Scrisori din moara mea" și în același an „Tartarin din Tarascon". În 1873 apar „Povestiri din ziua de luni". Cu toate acestea Daudet se credea în acea vreme dramaturg. Începînd cu anul 1861 el scrisese mai multe piese de teatru, majoritatea într-un singur act, fără o valoare deosebită. În 1873 i se reprezintă o piesă de largă respirație, „Arleziana", pentru care compozitorul Georges Bizet compusese muzica de scenă, rămasă celebră pînă azi. Piesa întîmpină însă ostilitatea publicului, prilejuind autorului un eșec usturător. Căderea „Arlezianei" are o consecință neașteptată și favorabilă pentru Alphonse Daudet. Descurajat, abătut, scriitorul se hotărăște să transforme imediat în roman o dramă la care tocmai lucra: *Fromont jeune et Risler aîné*. Romanul apare cu același titlu în 1874 și cunoaște un succes răsunător care îl încurajează pe Daudet să persevereze de acum înainte pe calea romanului de moravuri. (Un caz asemănător s-a petrecut și în literatura română cînd Camil Petrescu s-a îndreptat spre genul romanului în urma atmosferei ostile create în jurul pieselor sale de teatru.) De la 1874 și pînă

la moarte, viața lui Daudet se confundă cu cea a romanelor sale dintre care am menționat mai sus pe cele mai importante. După *Fromont jeune et Risler aîné* care evocă mai puțin viața fabricii purtînd această titulatură și mai mult corupția familiei burgheze, Daudet ne introduce cu *Jack* (1876) în lumea școlilor particulare sordide din Franța secolului trecut, romanul fiind influențat întrucîtva de Dickens. În 1877 Alphonse Daudet publică *Le Nabab*, considerat cel mai bun dintre romanele sale.

Ceea ce caracterizează creația de romancier a lui Daudet este varietatea ei tematică. Încercînd să cuprindă aspectele cele mai diverse ale societății timpului său, Daudet trece cu ușurință de la o temă la alta, nu se repetă aproape niciodată și introduce în literatură unele teme netratate pînă la el. Astfel este cazul romanului *Les rois en exil* (1879) unde pentru prima dată un scriitor se inspiră din viața monarhilor rămași fără tron. *Numa Roumestan* (1881) prezintă cariera unui politician demagog, reprezentant tipic al parlamentarismului Republicii a III-a. *L'Evangéliste* (1883) relevă un Daudet anticlerical care, cu o violență de pamflet, pronunță un aspru rechizitoriu la adresa misticismului și bigotismului. În *Sapho* (1884) Daudet face procesul boemei artistice a epocii sale, în timp ce *L'Immortel* (1889) este primul roman din literatura franceză care satirizează Academia franceză și pe membrii ei. Ultimul roman al lui Daudet *Soutien de famille* (apărut postum — 1898) ne introduce în cercurile scriitorilor decadenți de la sfîrșitul veacului trecut și prezintă activitatea revoluționară a narodnicilor ruși exilați în Franța. „Nababul" (subtitlul: „Moravuri pariziene") este un roman de tip balzacian, în care Daudet prezintă un tablou veridic al societății franceze din vremea celui de-al doilea imperiu.

Se știe că Imperiul al doilea (1852—1870) a fost una din perioadele cele mai reacționare din istoria Franței. Înăbușind toate libertățile democratice cucerite de poporul francez prin revoluția din 1848, Napoleon al III-lea a instituit un regim despotic, favorizînd îmbogățirea și întărirea marii burghezii franceze. Datorită revoluției industriale și progreselor rapide ale mașinismului, epoca lui Napoleon al III-lea a fost în aparență o epocă de prosperitate economică. În această vreme se pun bazele vastei rețele de căi ferate franceze, se taie marile bulevarde ale Parisului care se îmbogățește cu noi construcții măreț cum ar fi Opera cea mare. De pe urma acestui avînt economic profită însă numai burghezia. Apar acum marile societăți pe

acțiuni, noi bănci și instituții de credit, iar bursa capătă o importanță din ce în ce mai mare. Speculațiile, afacerile sînt în floare, permițînd o rapidă îmbogățire a traficanților de bursă, a afaceriștilor și rechinilor finanțelor. În timp ce la un pol se adună bogăția, la polul opus se accentuează mizeria. Proletariatul își strînge rîndurile, se organizează (în 1864 ia ființă Internaționala I), lupta de clasă se întețește, culminînd în 1871 cu Comuna din Paris. Și politica externă a lui Napoleon al III-lea e pusă în slujba marii burghezii franceze. În vremea celui de-al doilea imperiu războaiele coloniale iau o deosebită amploare. În Africa se termină în 1857 cucerirea Algeriei, după 27 de ani de luptă. Este ocupată de asemenea valea Senegalului. Napoleon al III-lea extinde imperiul colonial francez în Asia prin cucerirea Cochinchinei și stabilirea unui protectorat asupra Cambodgiei. În Oceania, Noua Caledonie devine colonie franceză. În sfîrșit, Franța ia parte la războiul de cotropire a Mexicului terminat cu un dezastru material și moral pentru Napoleon al III-lea.

Acumulînd bogății și întărindu-se din punct de vedere economic, burghezia franceză trece în același timp și printr-un proces de descompunere morală nemaiîntîlnit pînă atunci. Imperiul al doilea este o perioadă de dezmăț în care saloanele pariziene devin locul de întîlnire al femeilor cu moralitate dubioasă și al tinerilor destrăbălați. Aceasta este epoca pe care încearcă Daudet să o fixeze în romanul său „Nababul". În prefața romanului, Daudet își exprimă crezul său realist prin cuvintele „nu mi-am propus altceva decît să prezint viața oamenilor așa cum este". În acest scop scriitorul se folosește în special de experiența sa de viață din timpul celor cinci ani cît a trăit în anturajul ducelui de Morny care de altfel apare în roman sub numele ușor schimbat de Mora. De asemenea, după cum afirmă însuși Daudet în prefața romanului, Nababul a fost un personaj real, unul din acei aventurieri ai finanțelor care a strălucit scurt timp ca un meteor pe firmamentul Parisului cosmopolit de pe la 1860, pentru a dispărea tot atît de repede în neant. În romanul lui Daudet, „Nababul" este porecla lui Bernard Jansoulet, un francez putred de bogat care a făcut avere în Tunisia, ca om de afaceri al unui bei. Sectorul de activitate al lui Jansoulet este caracteristic și prevestește oarecum viitorul, căci burghezia franceză își va arunca ochii asupra Tunisiei transformînd-o în colonie în vremea celei de a III-a Republici (1881). Trecerea lui

Jansoulet prin Paris stîrnește un enorm interes în special printre acei reprezentanți ai burgheziei interlope care speră să smulgă și ei o părticică din milioanele Nababului. Daudet nu ni-l înfățișează pe Jansoulet în timpul îmbogățirii sale prin exploatarea și jefuirea tunisienilor. El este prezentat în momentul declinului său. Ca și predecesorii săi literari Turcaret sau Mercadet, Jansoulet apare în postură de victimă a unor jefuitori mai abili și mai abjecți decît el. Pentru acest motiv Bernard Jansoulet este privit cu oarecare indulgență și chiar simpatie de către autor, ceea ce constituie o limită serioasă a romanului. Jansoulet este înzestrat cu unele trăsături pozitive cum ar fi dragostea față de mama lui sau bunătatea față de Paul de Géry, secretarul său. Deși un personaj dezvăluie sursa necinstită a averii Nababului spunînd „doar a furat destul acolo la arapi", Daudet încearcă să-l scuze parcă, arătînd că Jansoulet ar vrea să răscumpere greșelile sale din trecut prin filantropie. Faptul de-a face din Jansoulet un naiv, nepriceput în afaceri și tras pe sfoară de toată lumea este cu totul neverosimil și constituie partea vulnerabilă a romanului. Din această cauză Jansoulet este mai puțin viabil decît personajele secundare ale romanului și nici nu este tipic, constituind mai degrabă o excepție printre oamenii de afaceri ai timpului reprezentați mai bine în roman de Hémerlingue, rivalul Nababului, care în cele din urmă îi dă lovitura de grație. Lupta dintre Jansoulet și Hémerlingue este tipică pentru jungla capitalistă unde domnește o concurență sălbatică între reprezentanții diferitelor cercuri de afaceri. Una din figurile cele mai hidoase din roman este avocatul șperțar Le Merquier care își ascunde venalitatea sub masca ipocrită a bigotismului. În jurul lui Bernard Jansoulet se învîrt tot felul de șacali care nu se dau în lături de la nici un mijloc pentru a înhăța o cît de mică cioavîrtă din averea Nababului. Printre aceștia cel mai sinistru este fără îndoială medicul șarlatan Jenkins, medic la modă care obține de la Nabab finanțarea unui așezămînt filantropic pentru copiii sugari. Daudet dezvăluie ce se ascunde în spatele filantropismului burghez folosit adeseori drept perdea pentru atingerea unor scopuri cu totul străine de intențiile afișate cu ipocrizie în mod public. Metodele folosite de Jenkins duc repede la decimarea micuților printre care se află și un „moldo-valah". Existența altui medic escroc în romanul *Jack* este un indiciu că această speță care formase deja ținta satirei lui Molière în secolul al XVII-lea nu dispăruse încă. Resenti-

mentul lui Daudet față de medici se datorește poate, ca și în cazul lui Molière, faptului că scriitorul a fost el însuși suferind în ultimii douăzeci de ani ai vieții de o boală a măduvei spinării, fără a putea fi vindecat de nici un medic. Spre deosebire însă de tușele caricaturale folosite de Molière, în zugrăvirea medicilor, Daudet prezintă pe odiosul Jack în culorile cele mai negre posibile. De altfel romancierul îi opune nobila figură a medicului Bouchereau care demască impostura lui Jenkins. Acest Bouchereau este o replică mai palidă a faimosului Bianchon al lui Balzac, apărînd ca și acesta din urmă în mai multe romane succesive. Bernard Jansoulet are și ambiția de a deveni deputat. O parte însemnată a romanului lui Daudet este consacrată moravurilor parlamentare. Alegeri falsificate, alegători cumpărați, îmbătați, terorizați, toată corupția și toate manevrele electorale folosite în așa-zisa democrație burgheză sînt demascate de Daudet cu o deosebită violență. Unul din cele mai reușite capitole ale „Nababului" ne introduce în incinta Camerei deputaților în timpul unei ședințe parlamentare al cărei tumult este descris cu măiestrie de Daudet. Un alt aspect al societății burgheze denunțat în „Nababul" este corupția presei, reprezentată de gazetarul venal și șantajist Moëssard, descendent al jurnaliștilor lui Balzac din „Iluzii pierdute" și predecesor al lui Georges Duroy din *Bel-Ami* al lui Maupassant.

Lumea politică mai este reprezentată în „Nababul" și de ducele de Mora. Daudet prezintă însă mai puțin pe Morny, omul politic, cît mai ales pe ducele monden care a fost timp de mai mulți ani fala saloanelor pariziene ale Imperiului al doilea. Lumea saloanelor pariziene constituie și ea una din principalele ținte ale atacurilor lui Daudet la adresa societății timpului. În această lume totul nu e decît fals și ipocrizie, fiecare își compune o mască de circumstanță sub care se ascund turpitudinile cele mai îngrozitoare și de necrezut. Caracteristic pentru această lume este marchizul de Monpavon, tipul desăvîrșit al mondenului, unul din personajele cele mai bine realizate ale romanului. Capitolul care relatează sinuciderea lui Monpavon constituie una din culmile artei scriitoricești ale lui Daudet. În persoana lui Monpavon ca și în cea a cuplului Bois l'Héry, Daudet fixează și decăderea materială și morală a nobilimii care, ruinată, recurge la diverse subterfugii pentru a face față exigențelor vieții mondene.

În strînsă legătură cu lumea mondenă se află și cercurile artistice ale epocii reprezentate în romanul lui Daudet de tînăra sculptoriță

plină de talent, Felicia Ruys. Aceasta cade victimă mediului corupt în mijlocul căruia trăiește și care sfîrșește prin a-i frînge elanurile și a-i întina puritatea.

Tabloul societății imperiului al doilea ar fi desigur unilateral dacă Daudet n-ar opune corupției indescriptibile a claselor avute mediul sănătos al celor nevoiași. Necunoscînd proletariatul vremii sale, Daudet i-a găsit pe oamenii cinstiți în sînul micii burghezii funcționărești, reprezentată în „Nababul" de familia contabilului Joyeuse. Legătura dintre cele două lumi atît de deosebite una de alta este făcută de personajul autobiografic Paul de Géry un fel de „raisonneur" al romanului. Descoperind familia Joyeuse, Paul de Géry este pur și simplu uimit : „era pentru de Géry un Paris cu totul nou, o familie unită, curajoasă, profund deosebită de Parisul pe care-l cunoaște ; era un Paris despre care gazetarii și reporterii nu vorbesc niciodată și care îi amintea de orășelul său de provincie". Domnul Joyeuse este unul din cele mai originale tipuri ale „Nababului" definindu-se ca și alte personaje ale lui Daudet printr-o imaginație prodigioasă. Văduv și tată a patru fete între 12 și 20 de ani, Joyeuse este concediat brutal de către banca Hémerlingue unde lucra, pentru că refuzase să devină complicele afacerilor necinstite ale patronului său. Neavînd curajul să comunice fiicelor sale vestea tristă a concedierii, Joyeuse se preface că pleacă în fiecare dimineață la serviciu, hoinărește ore întregi pe străzile Parisului și la întoarcere povestește tot felul de evenimente care s-ar fi petrecut, chipurile, la bancă. Atmosfera curată din familia Joyeuse este reconfortantă după aerul impur care se degajă din casele protipendadei pariziene. „Adevărata familie se întîlnește numai la cei săraci" exclamă Daudet. Este interesant de comparat educația îngrijită pe care contabilul Joyeuse a dat-o fiicelor sale cu lipsa de interes a doamnei Jansoulet pentru odraslele ei, abandonate într-un pension. Jansoulet își vede băieții atît de rar încît crede că aceștia nici nu l-ar recunoaște dacă l-ar întîlni pe stradă. Familia Jansoulet este de altfel caracteristică în ceea ce privește șubrezenia legăturilor dintre membrii unei familii burgheze. În mijlocul familiei Joyeuse strălucește fiica cea mare, Aline, una din cele mai pure figuri feminine din opera lui Daudet, puțin cam convențională însă din cauza virtuții și perfecțiunii ei morale absolute. Opunînd-o blazatei Felicia Ruys cu care Aline Joyeuse a fost colegă de școală, Daudet vrea să demonstreze că direcția în care a evoluat fiecare din cele două tinere a fost determinată de mediul diferit în care au crescut. Dragostea pură și suavă dintre Aline

Joyeuse şi Paul de Géry, amintind de idila din „Mizerabilii" dintre Cosette şi Marius, scoate şi mai bine în evidenţă degradarea acestui sentiment în aşa-zisa lume bună. Intre personajele pozitive ale „Nababului" figurează şi tînărul André Maranne care a rupt orice legătură cu „înalta societate" din care se trage. Trăind într-o mansardă, exercitînd meseria de fotograf, meserie destul de nouă în vremea aceea, Maranne compune în timpul său liber piese de teatru, ocazie pentru Daudet de a dezvălui cîteva aspecte semnificative din lumea teatrului. Scriitorul îşi aminteşte desigur de propria lui experienţă de dramaturg refuzat, atunci cînd înfăţişează în roman luptele pe care trebuie să le dea André Maranne pentru a obţine ca piesa sa să fie reprezentată. Figură de revoltat, André Maranne este fără îndoială în ciuda ideologiei sale confuze, de nuanţă anarhică, personajul cel mai avansat al „Nababului". Din păcate el este însă de abia schiţat, rămînînd o simplă siluetă cu contururi prea puţin îngroşate. Ca mai toţi realiştii critici, Daudet a reuşit mai bine în crearea tipurilor negative decît a personajelor pozitive. S-ar putea chiar afirma că personajele pozitive din „Nababul" folosesc mai ales pentru a pune mai bine în lumină, prin contrast, corupţia claselor dominante. În biografia consacrată tatălui său, Lucien Daudet insistă asupra acestei metode folosite de Alphonse Daudet: „În «Nababul», A. Daudet acordă o mare importanţă contrastului dintre mediul în care luxul, plăcerea, puterea nefastă a aurului îi face pe oameni pe cît de feroci pe atît de mizerabili, şi mediul în care viaţa simplă, umilă, cu truda ei obscură, generează totuşi bucurii adevărate, singurele bucurii ale vieţii." [1] Una din cele mai frumoase pagini ale „Nababului" este cea în care Daudet arată ce înseamnă duminica pentru poporul muncitor, spre deosebire de cei îmbuibaţi pentru care duminica e o zi de trîndăveală şi plictiseală ca oricare alta. În mai toate operele sale, Alphonse Daudet foloseşte aşa-numitul procedeu al romanului în partidă dublă care constă în prezentarea paralelă a viciilor clasei dominante şi a mediului sănătos al oamenilor simpli care trudesc din greu pentru a-şi cîştiga existenţa. Şi, aşa cum remarcă Lucien Daudet, către această lume, către Parisul mansardelor şi al oamenilor necăjiţi merg toate simpatiile lui Alphonse Daudet. Un alt procedeu folosit cu succes în „Nababul" este cel al descrierii „înal-

[1] *Lucien Daudet: Vie d'Alphonse Daudet*, Gallimard-Paris 1941, p. 133.

tei societăți" văzută de jos, observată și judecată de servitori, valeți, portari, aprozi etc. Cele patru capitole în care aprodul Passajon exprimă, într-un stil stîngaci și popular, gîndurile și sentimentele sale față de „lumea bună" sînt printre cele mai reușite ale romanului. In aceste capitole se întîlnește mai pregnant umorul suculent și ironia lui Daudet care caracterizează întreaga sa operă.

Prin complexitatea lui, prin varietatea mediilor sociale și a personajelor pe care le prezintă „Nababul" poate fi considerat drept opera de sinteză a lui Daubet. „Nababul" înfățișează cititorului un tablou aproape complet al societății franceze din vremea lui Napoleon al III-lea. Scriind însă romanul în 1877, Daudet a atribuit desigur imperiului al doilea și unele aspecte ale Republicii a III-a, cum ar fi cele în care ironică racilele parlamentarismului burghez. In acest fel „Nababul" este mai mult decît un document social al unei perioade istorice limitate, el este o condamnare în bloc a capitalismului care se pregătea tocmai să intre în stadiul său imperialist. Este drept că Daudet nu s-a ridicat pînă la încercarea de a găsi o soluție pentru a ieși din starea de lucruri existentă, mărginindu-se doar să-și exprime indignarea și amărăciunea, adeseori sub formă de sarcasm, față de o orînduire socială nedreaptă. Această limitare este de altfel comună tuturor realiștilor critici. Prin opera sa masivă de romancier și nuvelist, în care „Nababul" constituie indiscutabil un pisc vizibil, Alphonse Daudet s-a afirmat ca unul din reprezentanții de frunte ai realismului critic francez, ocupînd un loc important situat cronologic între Balzac, Stendhal, Flaubert pe de o parte și Zola, Maupassant, Anatole France pe de altă parte.

ION BRAESCU

Acum o sută de ani Le Sage scria următoarele în chip de introducere la romanul său Gil Blas:

„Fiindcă sînt oameni care nu pot să citească ceva fără să caute numaidecît un model în viață pentru caracterele urîte sau ridicole pe care le află în cărți, spun lămurit acelor cititori șugubeți că ar greși dacă s-ar apuca să facă asta cu portretele zugrăvite în această carte. Mărturisesc față de toată lumea că n-am vrut altceva decît să înfățișez viața oamenilor așa cum este"...

Cu toată distanța care există între romanul lui Le Sage și al meu, aș fi dorit să fac o declarație asemănătoare în prima pagină a Nababului, *în momentul publicării sale. M-au împiedicat mai multe motive. În primul rînd, teama ca un asemenea „cuvînt înainte" să nu fie considerat drept o momeală aruncată publicului, cu scopul de a-i atrage atenția. Pe de altă parte, eram departe de a bănui că o carte scrisă cu preocupări pur literare va căpăta dintr-o dată o astfel de importanță anecdotică, încît să tragă asupra mea un val de reclamații. În adevăr, așa ceva nu s-a mai văzut niciodată. Nu există nici un rînd din opera mea, nici unul dintre eroii ei, nici măcar un personaj abia schițat care să nu fi devenit pricină de aluzii, de proteste. Oricît ar tăgădui autorul, oricît ar jura pe tot ce este mai sfînt că romanul său nu are cheie, fiecare îi confecționează cel puțin una, cu ajutorul căreia pretinde să descuie acest lăcăt cu cifru. „Toate aceste personaje trebuie să fi trăit, ce mai! ba trăiesc și acum, identice din cap pînă-n picioare. Monpavon este cutare, nu-i așa? Asemănarea lui Jenkins cu... este uimi-*

toare...“ Unul se supără pentru că apare în roman, celălalt pentru că nu apare, adăugînd la aceasta că pentru cei ce vor să provoace scandal cu tot dinadinsul pînă și asemănările de nume, fatale în romanul modern, denumirile de străzi, numerele caselor, alese la întîmplare, sînt speculate pentru a da un fel de identitate unor ființe plăsmuite de pana autorului și cu totul imaginare.

Autorul este prea modest pentru a crede că toată această vîlvă se face în jurul lui. El cunoaște partea de contribuție pe care au avut-o în toate acestea indiscrețiile amicale sau perfide ale ziarelor ; și fără a mulțumi unora mai mult decît se cuvine, fără a purta prea multă pică altora, socotind această aventură zgomotoasă drept ceva inevitabil, autorul consideră de datoria sa să afirme, ca urmare a douăzeci de ani de activitate și probitate literară, că n-a urmărit, nici acum, nici altădată, un astfel de succes. Cu dreptul tuturor romancierilor de a scormoni trecutul, el și-a amintit de un bizar episod al Parisului cosmopolit de acum cincisprezece ani. Caracterul romanțios al unei vieți scurte și strălucitoare, traversînd ca un meteor firmamentul parizian, a servit, fără îndoială, drept cadru Nababului, *acestei descrieri a moravurilor de la sfîrșitul celui de-al doilea imperiu. Plecînd însă de la niște fapte cunoscute, pe care oricine era în drept să le studieze și să le reamintească, cîtă fantezie, cîtă plăsmuire, cîte țesături și mai ales cîtă risipă de observație n-a fost împrăștiată neîncetat, aproape inconștient și fără de care n-ar putea exista scriitori imaginativi. De altfel, este suficient să deschizi* Monitorul oficial *din februarie 1864 și să compari una din ședințele Corpului legislativ cu felul cum apare descrisă în cartea mea, pentru ca să-ți dai seama de procesul de „cristalizare“ care schimbă faptele cele mai simple din realitate în ficțiune, transpunîndu-le din viață în roman. Cine și-ar fi putut închipui că, după atîția ani, acest Paris cu memoria scurtă va mai recunoaște modelul primitiv în plăsmuirea idealizată a romancierului și că se vor ridica glasuri pentru a acuza de lipsă de recunoștință pe cel care, departe de a fi fost un „comesean zelos“ al eroului său, a avut curiozitatea, în rarele ocazii cînd l-a întîlnit, de*

a îndrepta asupra lui obiectivul fotografic, care lasă imagini ce nu se mai pot şterge.

L-am cunoscut pe „adevăratul Nabab" în 1864. Deţineam pe atunci un rang semioficial, care mă obliga la o rezervă deosebită în cursul vizitelor făcute acestui levantin primitor şi fastuos. Mai tîrziu am intrat în legătură cu unul din fraţii lui ; dar în acel timp bietul Nabab se zbătea departe, în hăţişuri nemiloase, şi nu mai era văzut decît rareori la Paris. De altfel, este destul de neplăcut pentru un om bine intenţionat de a profita de faptul că morţii nu vorbesc, pentru a spune : „Vă înşelaţi". Deşi era o gazdă binevoitoare, am fost rareori văzut la dînsul. Mi se pare deci suficient să declar că, vorbind de fiul cumetrei Françoise, aşa cum am făcut-o, am vrut să-l descriu în culori simpatice şi că reproşul privind ingratitudinea mea îmi pare cu totul absurd. Aceasta este atît de adevărat, încît multă lume găseşte portretul prea înfrumuseţat, mai interesant decît originalul. Acestora le răspund : „Jansoulet mi-a lăsat impresia unui om cumsecade, dar dacă mă înşel, războiţi-vă cu ziarele, care v-au comunicat adevărata sa faimă. Cît despre mine, v-am predat romanul meu drept un simplu roman, prost sau bun, fără a garanta asemănarea."

În ceea ce-l priveşte pe Mora, aici este altceva. S-a vorbit de indiscreţie, de dezertare politică... Doamne, n-am tăgăduit-o niciodată. Am fost, la vîrsta de 20 de ani, secretar al înaltului demnitar care mi-a servit drept model ; şi prietenii mei din acea vreme ştiu ce om politic plin de rîvnă eram. Administraţia a păstrat probabil şi ea amintirea acelui ciudat funcţionar cu plete norvegiene, întotdeauna ultimul sosit la slujbă, primul plecat şi intrînd în cabinetul ducelui numai pentru a solicita cîte un concediu. Toate acestea nu-l împiedicau să-şi păstreze independenţa, străin fiind de toate intrigile de culise şi atît de puţin supus Imperiului, încît în ziua cînd ducele i-a oferit slujba amintită, viitorul secretar a crezut de cuviinţă să declare pe un ton solemn şi mişcător de juvenil că „este legitimist". „Ca şi împărăteasa", răspunse excelenţa-sa, cu un zîmbet impertinent şi liniştit. L-am văzut întotdeauna arborînd acest surîs, fără a avea nevoie să mă uit în acest scop pe gaura cheii. Şi aşa l-am descris,

așa cum îi plăcea să se afișeze, în atitudinea unui Richelieu, combinată cu cea a lui Brummel. De omul de stat se va ocupa istoria. Eu am scos în evidență, amestecîndu-l în plăsmuirile dramei mele, pe omul de lume, așa cum era și voia să fie, și sînt convins că dacă ar fi trăit, nu i-ar fi displăcut să se vadă prezentat în chipul acesta.

Iată ce aveam de spus. Și acum, după aceste mărturisiri făcute cu toată sinceritatea, să ne întoarcem la masa de lucru. Unii vor găsi prefața mea cam scurtă, iar cei curioși vor fi căutat în zadar ceva picant. Atîta rău pentru ei. Așa, scurtă cum este această pagină, eu o consider totuși de trei ori prea lungă. Prefețele au acest inconvenient : te împiedică mai ales să scrii cărți.

Alphonse Daudet

I

BOLNAVII DOCTORULUI JENKINS

În picioare, pe treptele peronului micului său palat din Rue Lisbonne, proaspăt ras, cu ochii strălucitori, cu buzele întredeschise de mulțumire, cu părul lung puțin încărunțit și răspîndit pe gulerul bogat, lat în umeri, vînjos și sănătos ca un stejar, ilustrul doctor irlandez, Robert Jenkins, cavaler al ordinului „Medjidjié" și al ordinului de bază „Carol al VIII-lea al Spaniei", membru al mai multor societăți științifice și de binefacere, președinte fondator al instituției filantropice „Betleem", în sfîrșit, Jenkins, acel Jenkins cu pilulele „Jenkins" pe bază de arsenic, adică medicul la modă în anul 1864, omul cel mai ocupat din Paris, se pregătea să se urce în trăsură, într-o dimineață de sfîrșit de noiembrie, cînd o fereastră de la primul etaj — ce dădea în curtea interioară a palatului — se deschise, și o voce de femeie întrebă timid :

— Iei masa acasă, Robert ?

Un zîmbet bun și sincer lumină deodată frumosul cap de savant și apostol, iar în duiosul salut trimis din ochi acolo sus, spre căldurosul halat alb zărit în spatele jaluzelelor ridicate, se ghicea ușor una din acele pasiuni conjugale, tihnită și sigură, pe care obișnuința o încheagă cu toată supleţea și soliditatea legăturilor sale.

— Nu, doamnă Jenkins. (Doctorului îi plăcea să-i dea astfel în public titlul ei de soție legitimă, ca și cum ar fi găsit în asta o satisfacție intimă, un fel de împăcare a conștiinței față de femeia care-i înveselea viața.) Nu, nu mă aștepta în dimineața asta. Voi lua masa în Place Vendôme.

— A, da, Nababul! spuse frumoasa doamnă Jenkins, cu o nuanţă foarte pronunţată de respect pentru acest personaj din *O mie şi una de nopţi*, despre care tot Parisul vorbea de o lună. Apoi, cu o mică ezitare, dintre perdelele grele, şopti cu duioşie, numai pentru doctor: Nu uita mai ales ce mi-ai făgăduit.

Părea să fie ceva greu de îndeplinit, căci la amintirea acestei promisiuni, sprîncenele apostolului se încruntară, zîmbetul său împietri, întreaga-i faţă luă o expresie necrezut de dură; dar numai pentru o clipă.

La căpătîiul bolnavilor bogaţi, fizionomiile medicilor la modă devin experte în minciună. Cu tonul cel mai tandru şi mai cordial, Jenkins răspunse, arătîndu-şi dinţii strălucitori:

— Ceea ce am promis va fi îndeplinit, doamnă Jenkins. Acum intră repede şi închide fereastra. Ceaţa e rece în dimineaţa asta.

Într-adevăr, era ceaţă rece, dar albă ca o boare de zăpadă şi care, aşternută în dosul geamurilor greoiului cupeu, părea că înveseleşte prin blîndele sale reflexe jurnalul desfăcut în mîinile doctorului Jenkins. Acolo, în cartierele populate, strîmte şi întunecoase, în Parisul comercial şi muncitoresc, această frumoasă pîclă matinală, care întîrzie pe marile bulevarde, trece neobservată; forfota de dimineaţă, acel du-te-vino al zarzavagiilor, al omnibuzelor, al grelelor camioane zdrăngănindu-şi fierăria au fragmentat-o, au destrămat-o şi împrăştiat-o devreme. Fiecare trecător ia puţină ceaţă cu sine, în paltonul său jerpelit, în fularul care-şi arată urzeala, în mănuşile grosolane frecate mult una de alta. Ceaţa îmbibă bluzele înfrigurate, impermeabilele aruncate peste halatul de lucru, se amestecă cu toate răsuflările calde de insomnie sau alcool, se pierde în fundul stomacurilor goale, se răspîndeşte în prăvăliile care se deschid, în coridoarele întunecate, de-a lungul scărilor unde inundă balustradele şi pereţii, pînă sus în mansardele fără foc. Iată de ce rămîne aşa de puţină ceaţă afară. Dar în această porţiune din Parisul spaţios şi măreţ, în care locuia clientela lui Jenkins, pe bulevardele largi, plantate cu arbori, pe cheiurile sale deşarte, ceaţa imaculată plutea, în văluri întinse, uşoară şi pufoasă ca vata.

Totul era închis, discret, aproape luxos, pentru că soarele, în ciuda lenevosului său răsărit, începea să răspîndească nuanțe ușor roșietice, dînd negurii, care acoperea pînă-n vîrf palatele aliniate, aspectul unui voal alb aruncat peste postavuri stacojii. S-ar fi zis că era o perdea mare, adăpostind somnul întîrziat și ușor al bogăției, perdea deasă, în spatele căreia nu se auzea nimic altceva decît închiderea discretă a unei porți, zgomotul garniturilor de tablă ale lăptarilor, clopoțeii unei turme de măgari trecînd în tropot, mînați de răsuflarea scurtă și gîfîindă a păzitorului, sau uruitul surd al cupeului lui Jenkins, care-și începea turneul său zilnic.

Mai întîi la palatul Mora ! Pe Quai d'Orsay, lîngă Ambasada Spaniei, ale cărei terase lungi le continua pe ale sale, se afla un minunat palat, avînd intrarea principală pe Rue Lille și o poartă spre malul apei. Cupeul trecu ca o săgeată printre cele două ziduri îmbrăcate în iederă, legate între ele prin impunătoare arcade boltite, anunțîndu-și sosirea prin clopotul cu timbru răsunător, care-l scoase pe Jenkins din extazul în care citirea jurnalului părea să-l fi scufundat. Roțile își amortizară zgomotul pe nisipul unei curți vaste, și după un ocol elegant, se opriră în fața unei scări principale a palatului, acoperită cu o largă marchiză rotundă.

În ceața matinală se zăreau vreo zece trăsuri așezate în rînd, iar de-a lungul unei alei cu salcîmi, acum uscați și goi, se vedeau siluetele unor rîndași englezi ducînd de frîu caii de călărie ai ducelui. Totul dovedea un lux ordonat, tihnit, grandios și bine statornicit.

„Degeaba vin dis-de-dimineață, mereu găsesc alții înaintea mea", își spuse Jenkins văzînd șirul de trăsuri în urma cărora se rîndui și cupeul său ; dar, sigur că nu va fi lăsat să aștepte, doctorul, ținînd capul sus, cu un aer de calmă autoritate, urcă scara oficială pe care pășeau în fiecare zi atît de mulți ambițioși și atîția oameni îngrijorați cărora li se împleticeau picioarele de emoție.

Chiar din anticamera înaltă și sonoră ca o biserică, și pe care flăcările a două focuri zdravene o umpleau de viață strălucitoare, deși caloriferul funcționa zi și noapte, luxul acestui interior te întîmpina ca o adiere căldură, ce te pătrundea pînă în creștetul capului. Parcă era o

seră și o etuvă în același timp. Multă căldură, multă lumină ; lemnăria albă, marmura albă, ferestre imense, nimic înăbușit sau stătut și totuși o atmosferă tihnită, făcută parcă pentru a împresura o viață neobișnuită, rafinată și trepidantă.

Sub acest soare artificial al bogăției, Jenkins se simțea în largul său ; saluta cu un „bună ziua, băieți", pe portarul pudrat, încins cu curea lată aurie, pe valeții în pantaloni scurți și cu livrea auriu-albastră, care se ridicaseră în picioare în semn de respect, atingea cu degetul cușca cu maimuțe mici, țipătoare și jucăușe, și fluierînd ușor, se avînta pe scara de marmură albă, acoperită cu un covor gros ca un strat de iarbă și care ducea la apartamentele ducelui.

De șase luni de cînd frecventa palatul Mora, bunului doctor nu i se tocise, încă, impresia pur fizică de veselie, de vioiciune pe care i-o pricinuia atmosfera acestei case.

Deși te aflai la primul funcționar al Imperiului, nu mirosea nici a administrație, nici a dosare cu hîrtoage prăfuite. Ducele nu consimțise să accepte înalta demnitate de ministru, președinte al Consiliului de Stat, decît cu condiția de a nu-și părăsi palatul ; la minister nu mergea decît o oră, două pe zi, atît cît era necesar pentru a depune semnăturile indispensabile, și primea audiențe în dormitor.

Deși devreme, salonul era plin. Se vedeau acolo figuri grave, îngrijorate, prefecți din provincie, fără mustăți, cu favoriți funcționărești, mai puțin aroganți aici, în anticameră, decît în prefecturile lor, magistrați austeri, cu mișcări sobre, deputați cu ifose, granguri de-ai finanțelor, industriași bogați și rustici, printre care se detașa ici și colo silueta sfrijită a unui locțiitor de consilier de prefectură, în postură de solicitator, cu haină neagră și cravată albă. Toți, fie în picioare, fie așezați, grupați sau singuratici, urmăreau încet, cu privirea, ușa înaltă, în dosul căreia se va hotărî soarta lor și pe care vor ieși în curînd triumfători sau cu capul plecat. Jenkins trecu repede prin mulțime, în timp ce fiecare se uita cu ochi invidioși la noul-venit, pe care aprodul cu lanț, corect și glacial, așezat în fața unei mese, lîngă ușă, îl întîmpină cu un ușor zîmbet respectuos, dar totuși familiar.

— Cu cine este? întrebă doctorul arătînd spre camera ducelui. Din vîrful buzelor, nu fără o clipire a ochiului puţin ironică, aprodul murmură un nume, care, dacă ar fi fost auzit, le-ar fi indignat pe toate aceste înalte personaje ce aşteptau de o oră ca audienţa acordată croitorului de la Operă să ia sfîrşit.

Un zgomot de voci, apoi o fîşie de lumină... Jenkins intrase la duce; el nu aştepta niciodată.

În picioare, cu spatele la cămin, strîns într-o vestă de blană albăstruie, ale cărei blînde reflexe subţiau capul său energic şi semeţ, preşedintele consiliului studia modelul unui costum de Pierrette pe care ducesa îl va purta la viitorul său bal şi dădea indicaţii cu aceeaşi gravitate cu care ar fi dictat un proiect de lege.

— Plisează fin gulerul rotund, şi nu plisa manşetele. Bună ziua, Jenkins... sînt al dumitale.

Jenkins se înclină şi făcu cîţiva paşi în imensa cameră ale cărei ferestre mari, dînd spre grădina care se prelungea pînă la Sena, încadrau una din cele mai frumoase privelişti ale Parisului: podurile, palatul Tuileries, Luvrul, într-o împletire de arbori negri, parcă desenaţi cu tuş pe fundalul vaporos al ceţii. Un pat lat, dar scund, ridicat pe cîteva trepte, două-trei paravane de lac, cu vagi şi capricioase desene aurii — trădînd, întocmai ca şi uşile duble şi covoarele de lînă groasă, teama de frig împinsă pînă la exces — scaune diferite, şezlonguri, scăunele răspîndite la întîmplare, care scunde, care rotunjite, cu o formă indolentă sau voluptuoasă, compuneau mobilierul acestei camere celebre, unde cele mai grave probleme, cît şi cele mai uşoare erau tratate pe acelaşi ton serios. Pe perete atîrna un frumos portret al ducesei, pe cămin se afla un bust al ducelui, operă a Féliciei Ruys, care la recentul Salon avusese onoarea de a lua premiul întîi.

— Ei, Jenkins, ce mai faci azi? întrebă excelenţa-sa, apropiindu-se, în timp ce croitorul strîngea modelele împrăştiate pe toate fotoliile.

— Dar dumneavoastră, scumpul meu duce? Mi-aţi părut cam palid aseară la „Variétés".

— Fugi de-aici! Niciodată nu m-am simţit mai bine! Pilulele dumitale îmi fac al dracului de bine! Mă simt

de o vioiciune, de o vigoare... Cînd mă gîndesc că acum şase luni eram la pămînt...

Fără a spune nimic, Jenkins îşi rezemase capul său mare pe blana ministrului, acolo unde la toţi oamenii bate inima. Ascultă un moment, în timp ce excelenţa-sa continua să vorbească pe un ton indolent şi plictisit, care la el era considerat drept o trăsătură de distincţie.

— Dar cu cine erai aseară, doctore? Cine era arapul acela mare şi bronzat, care rîdea aşa de tare în loja dumitale?

— E Nababul, domnule duce. Faimosul Jansoulet, de care se vorbeşte aşa de mult acum.

— Trebuia să-mi închipui. Toată sala îl privea. Artistele nu mai jucau decît pentru el... Îl cunoşti?... Ce fel de om este?

— Îl cunosc... Mai bine zis, îl îngrijesc... Mulţumesc, scumpul meu duce, am terminat... Acum totul e bine... Sosind la Paris acum o lună, schimbarea climei îl zdruncinase puţin. M-a chemat, şi de-atunci îmi acordă prietenia lui. Ceea ce ştiu despre el este că are o avere colosală, cîştigată la Tunis, în slujba unui bei, că are o inimă sinceră, un suflet generos şi idei umanitariste.

— La Tunis?... întrerupse ducele, foarte puţin sentimental şi umanitar din fire. Atunci, de ce acest nume de Nabab?

— Ei, parizienii nu sînt chiar aşa de formalişti. Pentru ei, orice străin bogat este un nabab, indiferent de unde ar veni. De altfel, acesta are într-adevăr un fizic caracteristic: un ten arămiu, nişte ochi de jar dogoritor şi, în plus, o avere uriaşă, pe care o foloseşte, nu mă sfiesc s-o spun, în modul cel mai nobil şi mai inteligent. Doctorul continuă cu modestie: Lui i se datoreşte că am putut, în sfîrşit, constitui societatea „Betleem", pentru alăptarea copiilor, pe care un jurnal de dimineaţă, *Messager* mi se pare, o numeşte „marea idee filantropică a secolului".

Ducele îşi aruncă o privire distrată asupra gazetei pe care i-o întindea Jenkins. Nu era el omul care să se lase ameţit cu fraze sforăitoare.

— Trebuie să fie foarte bogat acest domn Jansoulet, spuse ducele cu răceală. El este cel care comanditează

teatrul lui Cardailhac şi îi plăteşte datoriile lui Monpavon ; Bois l'Héry cumpără pentru el cai de curse ; bătrînul Schwalbach — o galerie de tablouri... Toate astea costă bani.

Jenkins începu să rîdă.

— Ce vreţi, scumpul meu duce, n-are ochi decît pentru dumneavoastră bietul Nabab. Sosind aici, cu ferma hotărîre de a deveni parizian şi „om de lume", el v-a luat drept model în toate, şi nu v-ascund că ar dori să-şi studieze modelul mai de-aproape.

— Ştiu, ştiu... Monpavon mi-a şi cerut îngăduinţa să mi-l aducă. Dar vreau s-aştept... să văd. Cu averile astea mari, care vin de aşa departe, trebuie să fii prudent. Doamne, nu spun nu... Dacă l-aş întîlni în altă parte decît la mine, la teatru... într-un salon...

— Doamna Jenkins are tocmai de gînd să organizeze o mică petrecere luna viitoare. Dacă aţi vrea să ne faceţi onoarea...

— Aş veni foarte bucuros la dumneata, dragă doctore, şi în cazul în care Nababul va fi şi el, nu m-aş opune să-mi fie prezentat.

În clipa aceea, aprodul de serviciu întredeschise uşa :

— Domnul ministru de interne este în salonul albastru. N-are decît un cuvînt de spus excelenţei-voastre. Domnul prefect de poliţie aşteaptă tot jos, în galerie.

— Bine, spuse ducele, mă duc. Dar aş vrea să termin mai întîi cu costumul ăsta. Ia să vedem, moşule, ce hotărîm pentru pliseurile astea ? La revedere, doctore... Nimic altceva, nu-i aşa, decît să continui cu pilulele...

— Continuaţi cu pilulele, spuse Jenkins salutînd şi ieşind încîntat de cele două ocazii fericite ivite deodată : onoarea de a-l primi pe duce la el şi plăcerea de a-l obliga pe scumpul său Nabab.

În anticameră, mulţimea solicitatorilor printre care trecu era acum mai mare decît atunci cînd intrase. Noii-veniţi se adăugaseră celor care aşteptau răbdători de dimineaţă. Alţii urcau scara grăbiţi şi palizi, iar în curte, trăsurile continuau să sosească, să se aşeze în cerc pe două rînduri, cu gravitate, solemn, în timp ce acolo, sus, problema pliseurilor de la manşete se discuta nu fără mai puţină gravitate.

— La club! strigă Jenkins vizitiului.

Cupeul alunecă de-a lungul cheiurilor, trecu din nou peste poduri, intră în Place de la Concorde, care nu mai avea aspectul de mai înainte. Ceaţa se lăsa spre palatul Garde-Meuble şi spre biserica Madeleine, cu aspectul ei de templu grec; lăsa să se străvadă ici şi colo silueta albă a unui havuz, arcada unui palat, partea de sus a unei statui, masivul palat Tuileries, înfrigurat şi ascuns după grilaj. Vălul de ceaţă neridicat încă, dar sfîşiat pe alocuri, dezvelea cîte o bucată de cer. Pe bulevardul care duce spre Arcul de Triumf se vedeau lungi şiruri de brecuri trecînd în galop două cîte două, încărcate cu surugii şi geambaşi, soldaţii din garda împărătească, soldaţi de elită, înzorzonaţi şi înfăşuraţi în blănuri, mergînd doi cîte doi în lungi coloane, însoţite de un zdrăngănit de zăbale, de pinteni, de fornăitul cailor odihniţi — totul luminat de soarele încă invizibil ieşind din negură şi ascunzîndu-se din nou, ca o viziune rapidă a luxului matinal din acest cartier.

Jenkins coborî în colţ la Rue Royale. De la un capăt la altul al vastului tripou, servitorii forfoteau, scuturînd covoarele, aerisind saloanele unde mai plutea fumul ţigărilor, unde maldăre de cenuşă aprinsă se prăbuşeau în fundul căminurilor, în timp ce pe mesele verzi, fremătînde încă de partidele din timpul nopţii, ardeau cîteva sfeşnice de argint, a căror flacără se ridica drept în lumina alburie a zilei. Zgomotul, forfota se opreau la etajul al treilea, unde cîţiva membri ai clubului îşi aveau apartamentele. Printre aceştia era şi marchizul de Monpavon, la care se ducea Jenkins.

— Cum, dumneata, doctore?... La dracu! Dar, cît e ceasul? Nu sînt acasă!...

— Nici măcar pentru doctor?

— Vai... pentru nimeni... chestiuni de ţinută, dragul meu... Hai, intră, totuşi! O să-ţi încălzeşti picioarele un moment, în timp ce Francis isprăveşte să mă pieptene.

Jenkins intră în camera de culcare, banală ca toate camerele mobilate, şi se apropie de focul pe care se încălzeau fiare de frizat de toate dimensiunile; în acest timp, în laboratorul de alături, separat de restul camerei printr-o draperie algeriană, un valet făcea toaleta

marchizului de Monpavon. Din acel spaţiu restrîns veneau mirosuri de paciuli, de *cold-cream*, de corn şi de păr ars ; din cînd în cînd, atunci cînd Francis venea să-şi ia un fier, Jenkins întrezărea o masă de toaletă imensă, încărcată cu mii de mici instrumente de fildeş, sidef şi oţel : pile, foarfece, pufuri şi perii, sticluţe, păhărele cu cosmetice, etichetate, aranjate, aliniate ; printre toate astea se zărea o mînă de bătrîn, neîndemînatică şi tremurîndă, uscată şi prelungă, cu unghiile îngrijite, ca ale unui pictor japonez, şi care şovăia în mijlocul acestor mici obiecte metalice şi a faianţelor făcute ca pentru păpuşi.

În timp ce-şi aranja faţa, ocupaţia cea mai complicată a dimineţii, şi care cerea cel mai mult timp, Monpavon discuta cu doctorul, îi descria starea sa proastă, efectul bun al pilulelor, care, după spusele lui, îl întinereau. Şi astfel, de departe, fără a-l vedea, ai fi putut crede că îl auzi vorbind pe ducele de Mora, într-atîta îi imita marchizul felul de a vorbi. Erau aceleaşi fraze neisprăvite, terminate în acel „ps... ps... ps..." rostit din vîrful buzelor, sau expresiile „cutare"... „ăsta"... presărate într-una în vorbire ; era un fel de bîlbîială de aristocrat, obosit, leneş, în care se simţea dispreţul profund pentru arta vulgară a cuvîntului. În anturajul ducelui, toată lumea căuta să-i imite accentul, intonaţiile dispreţuitoare, dar cu o afectare de simplitate.

Jenkins, găsind că vizita a fost cam lungă, se ridică să plece.

— Adio, plec... vă voi vedea la Nabab ?

— Da, am de gînd să iau masa acolo... i-am promis să-l duc pe... ăsta... pe... cutare... Cum îi zice ?... Ştii, pentru afacerea aceea mare a noastră, ps... ps... ps... Dacă n-ar fi asta, m-aş dispensa să mai trec pe acolo... o adevărată menajerie... casa aia...

În ciuda bunăvoinţei sale, irlandezul recunoscu că lumea era cam amestecată la prietenul său. Dar, de ! nu trebuia să te formalizezi pentru asta. Bietul om, nu-şi dădea seama.

— Nu ştiu, nu vreau să ştiu, făcu Monpavon cu amărăciune. În loc să-i întrebe pe oamenii cu experienţă, ps... ps... ps... primul linge-blide venit... Ai văzut

caii pe care Bois l'Héry l-a convins să şi-i cumpere ?... nişte gloabe... şi le-a plătit douăzeci de mii de franci ! Pariez că Bois l'Héry le-a cumpărat cu şase mii de franci !

— Vai ! Un gentilom ! zise Jenkins cu indignarea unui suflet neprihănit, care refuză să creadă în rău.

Monpavon continuă, fără a părea să-l fi auzit :

— Şi asta deoarece caii ieşeau din grajdul lui Mora !

— E drept că persoana ducelui îl cam interesează pe acest scump Nabab. De aceea o să-l fac foarte fericit anunţîndu-i... doctorul se opri, încurcat.

— Anunţîndu-i ce... Jenkins ?

Destul de jenat, Jenkins trebui să mărturisească că obţinuse de la excelenţa-sa permisiunea de a i-l prezenta pe prietenul său, Jansoulet. Nu-şi termină bine fraza, şi un spectru prelung, cu faţa fleşcăită, cu păr şi favoriţi multicolori, se avîntă din cabinetul de toaletă în cameră, închizîndu-şi pe pieptul descărnat şi plat halatul de mătase deschisă, stropit cu picăţele mov, în care marchizul se înfăşura ca o bomboană în hîrtiuţa sa.

Ceea ce era mai izbitor în această fizionomie eroicomică era nasul mare, coroiat, lucind de cremă, şi privirea vie, pătrunzătoare, prea tînără, prea luminoasă pentru pleoapa grea şi încreţită care o acoperea. Toţi bolnavii lui Jenkins aveau această privire. Monpavon trebuia să fi fost foarte tulburat ca să se arate astfel, lipsit de orice prestigiu. Într-adevăr, cu buzele albe, cu vocea schimbată, i se adresă doctorului, fără a mai sîsîi de data asta, vioi, dintr-o răsuflare :

— Ei, asta, dragul meu... să lăsăm glumele la o parte... Nu ? Ne-am întîlnit amîndoi în faţa aceluiaşi blid. Da ! Eu îţi las partea dumitale, înţeleg să mi-o laşi şi dumneata pe a mea. Mutra mirată a lui Jenkins nu reuşi să-i taie vorba. Ţi-o spun o dată pentru totdeauna. Am promis Nababului că-l voi prezenta eu ducelui, aşa cum altă dată te-am prezentat pe dumneata. Nu te amesteca, aşadar, în ceea ce mă priveşte numai pe mine.

Jenkins îşi puse mîna pe inimă, jurînd că era nevinovat... Nu avusese de loc intenţia... Desigur, Monpavon era prea bun prieten cu ducele pentru ca altul... Cum ar fi putut presupune ?...

— Nu presupun nimic, spuse bătrînul gentilom, ceva mai calm, dar tot rece. Am vrut numai să am o explicaţie foarte deschisă cu dumneata în legătură cu acest subiect.

Irlandezul îi întinse mîna sa larg desfăcută.

— Scumpul meu marchiz, explicaţiile limpezesc întotdeauna lucrurile între oameni de onoare.

— De onoare e un cuvînt mare, Jenkins... Să zicem între oameni cu educaţie. Asta-i destul.

Buna educaţie pe care o invoca drept normă supremă de conduită îl readuse deodată la realitatea comicei sale situaţii ; marchizul întinse un deget mîinii deschise demonstrativ a prietenului său şi, plin de demnitate, se retrase iar în spatele perdelei, în timp ce celălalt plecă grăbit, să-şi continue vizitele.

Ce minunată clientelă avea acest Jenkins ! Numai palate princiare, scări încălzite, încărcate cu flori la toate etajele, alcovuri capitonate şi mătăsoase, unde boala era discretă, elegantă, unde nimic nu amintea de mîna brutală care aruncă pe un pat de mizerie pe cei care nu încetează de a munci decît pentru a muri. La drept vorbind, nici nu erau adevăraţi bolnavi aceşti pacienţi ai doctorului irlandez. Nici n-ar fi fost primiţi într-un spital. Cum organele lor nu aveau nici măcar puterea să suporte o zdruncinătură, lăcaşul răului nu se găsea nicăieri ; iar medicul aplecat deasupra lor ar fi căutat în zadar palpitarea unei suferinţe în aceste trupuri în care sălăşluiau încă de pe acum inerţia şi liniştea morţii. Erau cu toţii nişte epave, nişte extenuaţi, nişte anemici, consumaţi de focul unei vieţi absurde, dar pe care o găseau încă atît de plăcută încît se străduiau s-o prelungească. Pilulele „Jenkins" deveniseră vestite tocmai prin şfichiuirea pe care o dădeau acestor vieţi surmenate.

„Doctore, te implor, vreau să merg diseară la bal", spunea, zdrobită în şezlongul ei, tînăra femeie a cărei voce nu mai era decît un suflu.

„Vei merge, copila mea." Şi iat-o că mergea la bal, şi niciodată nu păruse mai frumoasă.

„Doctore, cu orice preţ, chiar dac-ar fi să mor, trebuie să fiu mîine dimineaţă la Consiliul de Miniştri."

Într-adevăr, era prezent, obținînd chiar un mare succes prin elocvența și diplomația sa... După aceea... ei... după aceea... de exemplu... Dar n-are importanță ; pînă în ultima lor zi pacienții lui Jenkins umblau pe picioare, se arătau în societate, înșelau egoismul ucigător al mulțimii. Mureau cu toții în picioare, ca niște oameni de lume.

După mii de ocoluri, pe Chaussée d'Antin, pe Champs Elysées, după ce vizită toți milionarii sau aristocrații din cartierul Saint-Honoré, doctorul la modă ajunse la întretăierea dintre străzile Cours-la-Reine și François I, în fața unei fațade rotunjite care ocupa extremitatea cheiului. Pătrunse la parter, într-un interior care nu semăna de loc cu acelea pe care le străbătuse în cursul dimineții. Chiar de la intrare, tapițeriile care acopereau pereții, vitraliile vechi care opreau ca niște curele de plumb lumina discretă și difuză a zilei, gigantica sculptură în lemn a unui sfînt, așezată în fața unui monstru japonez cu ochii bulbucați și cu spinarea acoperită de solzi rînduiți ca olanele, toate indicau gustul investigator și curios al unui artist. Micul servitor care veni să deschidă ținea de zgardă un ogar arab mai mare decît el.

— Doamna Constance este la biserică, spuse el, iar domnișoara e singură în atelier. Lucrăm de la șase dimineața, adăugă copilul cu un căscat vrednic de plîns, pe care cîinele îl prinse din zbor, făcîndu-l și pe el să caște cît putu botul trandafiriu, cu dinți ascuțiți.

Jenkins, pe care l-am văzut intrînd atît de liniștit la ministrul de stat, tremura puțin atunci cînd ridica draperia care acoperea intrarea în atelier. Era un superb atelier de sculptură, cu o fațadă de sticlă mărginită de pilaștri, formînd o largă deschizătură luminoasă, care acum, datorită ceții, părea de culoarea opalului. Mai ornamentat decît sînt de obicei acest fel de camere de lucru, pe care petele de gips, dălțile, pămîntul argilos, bălțile de apă le fac să semene cu niște șantiere de zidărie, atelierul se caracteriza printr-o anumită cochetărie, ce se adăuga aranjamentului său artistic. Plante verzi prin toate colțurile, cîteva tablouri valoroase pe pereții goi, iar ici-colo, pe niște console de stejar, două

sau trei opere de Sébastien Ruys, dintre care ultima, expusă după moartea sa, era acoperită cu o pînză neagră, transparentă.

Stăpîna casei, Félicie Ruys, fiica celebrului sculptor, cunoscută ea însăşi prin două capodopere — bustul tatălui său şi acela al ducelui de Mora — stătea în mijlocul atelierului şi modela o figură. Strînsă într-un costum de călărie din postav albastru, în pliuri lungi, cu un fular de mătase chinezească petrecut în jurul gîtului, ca o cravată băieţească, cu părul negru şi fin adunat neglijent pe capul mic de formă antică, Félicie lucra cu o mare ardoare, care adăuga frumuseţii sale o expresie încordată şi satisfăcută. Dar la sosirea doctorului expresia tinerei se schimbă dintr-o dată.

— A, dumneata eşti ! spuse ea brusc, ca trezită dintr-un vis. Ai sunat ? Nu auzisem.

Dar plictisită, cu o oboseală apărută subit pe faţa ei adorabilă, Félicie nu mai păstra nimic expresiv ori strălucitor în fizionomia ei, afară de ochi, cărora pilulele „Jenkins" le dădeau o lucire factice, care se îmbina cu o sclipire sălbatică înnăscută. O, cît de umilă şi condescendentă se făcu vocea doctorului răspunzîndu-i :

— Munca te absoarbe aşa de mult, scumpa mea Félicie ! Lucrezi la ceva nou ? Mi se pare tare frumos !

Doctorul se apropie de schiţa încă informă, unde se putea desluşi vag un grup de două animale, dintre care un ogar gonind într-un galop, într-adevăr, extraordinar.

— Ideea mi-a venit astă-noapte. Am început să lucrez la lumina lămpii. Nu-i de loc distractiv pentru bietul meu Kadour, spuse tînăra fată privindu-şi cu bunătate mîngîietoare ogarul, căruia micul servitor încerca să-i desfacă labele, pentru a-l readuce în poziţia iniţială.

Jenkins remarcă părinteşte că era păcat să se obosească astfel, şi apucînd-o de încheietura mîinii cu precauţii de prelat, zise :

— Ia să vedem, sînt sigur că ai febră.

La contactul acestei mîini, Félicie avu ca un gest de repulsie.

— Lasă, lasă, pilulele nu-mi ajută. Cînd nu lucrez, mă plictisesc ; mă plictisesc de moarte, mă plictisesc, încît îmi vine să ucid pe cineva. Ideile mele

au aceeaşi culoare ca şi apa ce curge acolo, sălcie şi leneşă. Să te afli la începutul vieţii şi să fii deja dezgustat de ea !... E greu... Am ajuns s-o invidiez pe biata mea Constance, care-şi petrece zilele pe un scaun, fără a deschide gura, dar care zîmbeşte singură la amintirea trecutului. Eu n-am nici măcar amintiri de rumegat. Nu am decît munca !... Munca !!

Vorbind, Félicie modela cu furie, cînd cu dalta, cînd cu degetele, pe care şi le ştergea uneori de un burete mic aşezat pe trepiedul de lemn ce susţinea grupul. Tînguirile şi melancolia inexplicabile pentru o fată de 20 de ani, al cărei zîmbet avea ceva din expresia statuilor greceşti, păreau rostite la întîmplare şi adresate nimănui. Totuşi, Jenkins părea neliniştit, tulburat, în ciuda atenţiei evident acordate operei artistei, sau mai degrabă artistei înseşi, gingăşiei triumfătoare a fetei, pe care frumuseţea părea s-o fi predestinat studiului artelor plastice. Jenată de această privire admirativă pe care o simţea plutind asupra ei, Félicie reluă :

— Uitam să-ţi spun, ştii că l-am văzut pe Nababul dumitale ? Mi-a fost arătat vinerea trecută la Operă.

— Ai fost vineri la Operă ?

— Da... Ducele mi-a cedat loja sa.

Jenkins se schimbă la faţă.

— Am convins-o pe Constance să mă însoţească. E prima oară după douăzeci şi cinci de ani de la reprezentaţia ei de adio că a intrat în sala Operei. Asta a impresionat-o mult. Mai ales în timpul baletului, tremura, bucuroasă, amintindu-şi toate vechile ei succese ; îi străluceau ochii. Mare fericire să ai astfel de emoţii !... Un tip interesant Nababul ăsta. Va trebui să mi-l aduci aici. Iată un cap pe care mi-ar plăcea să-l sculptez.

— El ?!... Dar e groaznic ! Nu l-ai privit bine.

— Dimpotrivă, e perfect ! Era în faţa noastră. Masca asta de arap alb ar fi superbă cioplită în marmură. Şi nu-i de loc banal... De altfel, fiindcă e aşa de urît, nu vei fi chiar atît de nenorocit ca anul trecut, cînd făceam bustul lui Mora. Ce mutră acră aveai, Jenkins, în vremea aceea !

— Pentru nimic în lume n-aş vrea să retrăiesc acele momente ! murmură Jenkins cu o voce sumbră. Dar pe tine te distrează să-i vezi pe alţii suferind.

— Ştii bine că nu mă distrează nimic, spuse tînăra ridicînd din umeri cu o supremă impertinenţă.

Apoi, fără a-l privi, fără a adăuga un cuvînt, se scufundă într-una din acele activităţi mute prin care adevăraţii artişti se detaşează de ei înşişi de tot ce-i înconjoară. Jenkins făcu cîţiva paşi în lung şi-n lat, foarte tulburat, gata să facă mărturisiri pe care, totuşi, nu îndrăzni să le rostească ; începu două sau trei fraze rămase fără răspuns. În sfîrşit, simţindu-se de prisos, îşi luă pălăria şi se îndreptă spre uşă.

— Deci ne-am înţeles... trebuie să ţi-l aduc.

— Pe cine ?

— Pe Nabab !... Adineauri spuneai...

— A, da... făcu strania fiinţă, a căror capricii nu durau mult. Adu-l dacă vrei ; nu ţin numaidecît.

Frumoasa ei voce posomorîtă, în care ceva părea sfărîmat, delăsarea întregii ei fiinţe arătau limpede că spusese adevărul, că nu ţinea la nimic în lume. Jenkins ieşi de acolo foarte tulburat şi cu fruntea întunecată. Dar ajuns afară, îşi reluă fizionomia sa zîmbitoare şi cordială, căci făcea parte dintre aceia care poartă mască pe stradă.

Dimineaţa trecea. Ceaţa, vizibilă încă pe malurile Senei, nu mai plutea decît în zdrenţe şi dădea o graţie diafană caselor de pe chei, vapoarelor cărora nu li se vedeau palele, orizontului îndepărtat în care Le Dôme des Invalides plana ca un balon aurit a cărui plasă ar fi împrăştiat raze de soare. Căldura difuză, freamătul cartierului spuneau că ora prînzului nu era departe şi că va fi anunţată în curînd de toate clopotele.

Înainte de a se duce la Nabab, Jenkins mai avea o vizită de făcut, care părea să-l plictisească grozav. Dar, de vreme ce făgăduise !... Apoi, cu hotărîre : „Spre cartierul Ternes, în Rue Saint-Ferdinand, la numărul 68", spuse el urcîndu-se în trăsură. Vizitiul Joe, scandalizat, aşteptă să i se repete de două ori adresa ; ba chiar şi calul avu o mică ezitare, ca şi cum atît animalul de preţ, cît şi vizitiul în livrea nouă s-ar fi revoltat la ideea unui drum într-un cartier atît de îndepărtat, în afara

cercului restrîns, dar așa de strălucitor, în perimetrul căruia locuia clientela stăpînului lor. Sosiră totuși cu bine, la capătul unei străzi cu aspect povincial, neterminată ; opriră la ultima clădire, un imobil cu cinci etaje, pe care strada îl trimisese parcă în recunoaștere pentru a ști dacă se mai poate continua în direcția aceea. Imobilul era izolat între niște terenuri virane, dintre care unele așteptau viitoare construcții, iar altele erau acoperite de materiale demolate, de pietre de construcție, de obloane trîntite, de scînduri putrede, cu fierărie ce atîrna — un imens cimitir al unui întreg cartier dărîmat. Nenumărate tăbliță se bălăbăneau deasupra ușii împodobite cu o ramă mare, plină de fotografii, albă de praf, și lîngă care Jenkins se opri un moment. Oare ilustrul medic venise pînă aici pentru a-și comanda un portret, format carte poștală ?... S-ar fi putut bănui după atenția pe care o acorda vitrinei cu fotografii, dintre care, vreo cincisprezece sau douăzeci reprezentau toate aceeași familie în poziții și atitudini diferite : un domn bătrîn cu bărbia susținută de o cravată înaltă, albă, ținînd o servietă de piele sub braț, înconjurat de o droaie de fete tinere cu cozi sau bucle, purtînd rochii negre, modest împodobite. Uneori, domnul cel bătrîn nu pozase decît cu două dintre fetițele sale, alteori, una dintre tinerele și frumoasele siluete se profila solitară, cu cotul rezemat pe o coloană trunchiată, cu capul aplecat peste o carte într-o poziție naturală și nepăsătoare. Dar în fond era mereu același motiv cu variante, și nu exista în vitrină alt domn decît bătrînul cu cravată albă, nu existau alte figuri feminine decît acelea ale numeroaselor sale fiice. O săgeată fixată deasupra ramei indica : „Atelierele în imobil, la etajul V".

Jenkins suspină, măsură din ochi distanța care despărțea solul de micul balcon cocoțat tocmai sus, aproape de nori, apoi se hotărî să intre. Pe coridor se încrucișă cu un domn purtînd o cravată albă și o voluminoasă servietă de piele ; desigur, bătrînul din vitrină. Întrebat, acesta răspunse că domnul Maranne locuiește într-adevăr la etajul al cincilea, „dar, adăugă el cu un zîmbet încurajator, etajele nu sînt prea înalte". Cu această îm-

bărbătare, irlandezul începu să urce scara îngustă și nouă, întreruptă de locuri de odihnă abia mai largi decît o treaptă, cu cîte o singură ușă la fiecare etaj și cu ferestre prin care se vedea o curte prost pavată, precum și alte scări întortocheate; era una din acele groaznice case moderne, care, clădite cu duzinele de către antreprenori fără bani, mai prezentau și inconvenientul unor pereți subțiri, obligîndu-i astfel pe locatari să trăiască ca într-o comunitate de falanster. Pentru moment, lipsa de comoditate nu era mare, căci numai etajele patru și cinci erau ocupate, ca și cum locatarii căzuseră din cer. La etajul al patrulea, în spatele unei uși pe care o tăbliță de alamă indica: „D-l Joyeuse, expert-contabil", doctorul auzi hohote de rîs tinerești, o pălăvrăgeală juvenilă, zgomot de pași zglobii care-l însoți pînă sus, la atelierul fotografic.

Aceste mici ateliere, cocoțate prin unghere ascunse și care par a nu avea nici o comunicație cu exteriorul, constituie una din surprizele Parisului. Te întrebi cum trăiesc oamenii care îmbrățișează asemenea meserii, ce providență grijulie poate să trimită clienți unui fotograf instalat la etajul cinci al unei clădiri așezate printre terenuri virane, tocmai la capătul lui Rue Saint-Ferdinand, sau cine oare trimite registre de întocmit contabilului de dedesubt. Meditînd astfel, Jenkins zîmbi cu milă, apoi intră direct, așa cum îl invita inscripția: „Intrați fără a bate". Din păcate, nu se prea abuza de această permisiune. Un tînăr înalt, cu ochelari, cu picioarele înfășurate într-o pătură, scria la o măsuță; se ridică brusc, spre a-și întîmpina vizitatorul, pe care nu-l recunoscuse din cauza miopiei.

— Bună ziua, André, spuse doctorul, întinzîndu-i o mînă prietenească.

— Domnul Jenkins!

— Vezi, sînt un om de treabă, ca întotdeauna. Purtarea ta față de noi, încăpățînarea de a trăi departe de părinții tăi impuneau demnității mele o mare rezervă; dar mama ta a plîns, și iată-mă.

În timp ce vorbea, doctorul își arunca ochii încolo și încoace în micul atelier. Pereții goi, mobilele puține, aparatul de fotografiat nou-nouț, șemineul con-

struit după moda germană, nou și el — nu văzuse niciodată focul — erau luminate sărăcăcios de razele soarelui care pătrundeau direct prin acoperișul de sticlă. Fața prelungă, barba rară a tînărului, căruia nuanța deschisă a ochilor, lățimea frunții, părul blond și lung, pieptănat spre spate, îi dădeau înfățișarea unui iluminat, totul se accentua în lumina crudă a zilei, întocmai ca și voința dîrză a privirii limpezi care îl fixa pe Jenkins cu răceală și opunea dinainte o rezistență de neînvins tuturor argumentelor și protestelor lui. Dar bunul Jenkins se prefăcea că nu observă.

— Tu știi, dragul meu André, că din ziua în care am luat-o în căsătorie pe maică-ta te-am considerat drept fiul meu. Aveam de gînd să-ți las cabinetul, clientela, să-ți deschid o cale aurită, fericit de a te vedea făcînd o carieră consacrată binelui omenirii. Dar, deodată, fără a spune de ce, fără a-ți păsa de impresia pe care o astfel de ruptură ar putea s-o aibă în ochii lumii, te îndepărtezi de noi, îți părăsești studiile, renunți la viitorul tău pentru a te lansa în nu știu ce fel de viață obscură, pentru a începe o meserie ridicolă, refugiul și pretextul tuturor declasaților.

— Fac această meserie ca să trăiesc. Este un mijloc pentru a-mi cîștiga pîinea, pînă una-alta.

— Așteptînd ce? Gloria literară? Doctorul privea disprețuitor mîzgălelile împrăștiate pe masă: Nu-i nimic serios în toate astea. Iată ce-am venit să-ți spun: ți se oferă o ocazie, o ușă larg deschisă spre viitor. S-a înființat societatea de binefacere „Betleem". Cel mai frumos vis dintre visele mele umanitariste a prins viață. Am cumpărat o vilă superbă la Nanterre pentru a instala prima noastră colonie. M-am gîndit să-ți încredințez ție, ca unui *alter ego* al meu, direcțiunea, conducerea acestei case. Vei avea o locuință princiară, o leafă bună și satisfacția datoriei împlinite față de marea familie a omenirii... Un singur cuvînt din partea ta, și te duc la Nabab, la omul cu inima largă, care subvenționează această întreprindere.

— Nu, răspunse celălalt atît de sec, încît îl descumpăni pe Jenkins.

— Va să zică așa... Mă așteptam, venind aici, la acest refuz, dar am venit totuși... Am drept deviză: „A face binele fără speranță". Rămîn credincios acestei devize... Va să zică așa, preferi o viață dusă la întîmplare, fără rezultate și fără demnitate, unei existențe onorabile, demnă și rodnică, pe care ți-o propun.

André nu răspunse, dar tăcerea lui era semnificativă.

— Ia seama... știi ce va atrage după sine această hotărîre: o ruptură definitivă, dar asta ai căutat întotdeauna. Nu trebuie să-ți spun, continuă Jenkins, că, a rupe orice legătură cu mine, înseamnă a te îndepărta și de maică-ta. Ea și cu mine nu formăm decît un tot.

Tînărul păli, ezită o clipă, apoi spuse după un efort:

— Dacă mama vrea să vină să mă vadă aici, voi fi, desigur, foarte fericit... dar hotărîrea mea de a pleca de la dumneata și de a nu mai avea nimic comun cu dumneata este irevocabilă.

— Dar cel puțin ai putea să-mi spui de ce?

André făcu un semn că „nu", nu va spune. Pe moment, irlandezul avu o adevărată criză de furie. Întreaga sa figură luă o expresie întunecată, crudă, care ar fi mirat mult pe cei care nu-l cunoșteau decît pe bunul și lealul Jenkins; dar doctorul se feri de a intra într-o explicație de care se temea tot atît pe cît o și dorea.

— Adio, spuse el din prag, întorcînd capul pe jumătate, și să nu mi te mai adresezi niciodată.

— Niciodată, răspunse fiul său vitreg cu o voce hotărîtă.

De data asta, cînd doctorul spuse lui Joe: „În Place Vendôme", calul, ca și cum ar fi înțeles că mergeau la Nabab, își scuturâ mîndru hamurile strălucitoare, și cupeul plecă în galop, transformînd fiecare spiță a roților în raze de soare. „Să vii de la o asemenea depărtare ca să te bucuri de o astfel de primire! O celebritate a timpului să fie tratată în modul acesta de un boem! Mai încearcă să faci binele!" Jenkins își vărsă mînia într-un monolog. Apoi, deodată, revenindu-și în fire: „Ei! Nu-i nimic!" și ultima cută

de supărare de pe frunte îi dispăru repede cînd se văzu pe trotuarul din Place Vendôme.

Ora prînzului suna peste tot în soare. Scuturîndu-se de ceaţă, Parisul luxos, trezit, în picioare, îşi începea ziua sa agitată. Pe Rue de la Paix vitrinele străluceau. Palatele din piaţă păreau să se alinieze semeţ pentru recepţiile de după-amiază ; iar la capătul lui Rue Castiglione, stradă cu arcade albe, sub un frumos soare de iarnă, palatul Tuileries îşi înălţa statuile sale înfrigurate şi trandafirii în golul dintre arbori, plantaţi simetric.

II

UN DEJUN ÎN PLACE VENDÔME

Nu erau în dimineaţa aceea mai mult de douăzeci de invitaţi în sufrageria Nababului; o sufragerie de stejar sculptat, ieşită în ajun din vreun atelier la modă, care furnizase totodată şi mobilierul celor patru saloane, dînd unul într-altul, ce se întrezăreau printr-o uşă deschisă; tot de acolo veneau decoraţiile tavanului, obiectele de artă, candelabrele, pînă şi vesela de aur şi argint expusă pe nişte etajere, ba şi servitorii. Era interiorul improvizat, chiar din clipa coborîrii din tren, de către uriaşul parvenit, grăbit să profite de viaţă. Nu se afla în jurul mesei nici cea mai mică urmă de fustă, nici o bucată de stofă lucioasă care să înveselească încăperea. Cu toate acestea, aspectul ei nu era monoton datorită diversităţii, ciudăţeniei comesenilor, o galerie de tipuri aparţinînd tuturor continentelor, mostre ale unei specii fără rasă, aceeaşi în Franţa, în Europa, în lumea întreagă, recrutată din toate clasele sociale. Mai întîi, stăpînul casei — un fel de uriaş, ars de soare, cu pielea tăbăcită, de culoarea şofranului, cu capul între umeri. Nasul său scurt şi pierdut în mijlocul obrazului umflat, părul creţ şi strîns semănînd cu o căciulă de astrahan trasă pe fruntea joasă, de om încăpăţînat, sprîncenele stufoase acoperind nişte ochi de borfaş la pîndă, toate îi dădeau înfăţişarea sălbatică a unui calmuc din ţinuturi îndepărtate, trăind pe seama războaielor şi a prădăciunilor. Din fericire, partea de jos a figurii, buzele groase, subliniate de un zîmbet adorabil de blîndeţe, atenuau, printr-o expresie ce aducea cu Sfîn-

tul Vincent de Paul, acea sălbatică urîţenie, acea fizionomie atît de originală încît te făcea să uiţi cît este de ordinară. Şi cu toate acestea, vocea trăda originea sa umilă, o voce surdă şi dogită de luntraş de pe Ron, care dădea accentului meridional un sunet mai mult grosolan decît dur. Iar cele două mîini, late şi scurte, cu degete păroase, pătrate şi fără unghii, vorbeau, cînd erau întinse pe faţa de masă albă, în mod supărător de elocvent despre trecutul lor. În faţă, de cealaltă parte a mesei al cărei obişnuit era, se afla marchizul de Monpavon, dar un Monpavon care nu semăna de loc cu spectrul sulemenit pe care l-am văzut mai înainte. Era acum un bărbat chipeş şi fără vîrstă, cu un nas mare, majestuos, cu prestanţă aristocratică, arborînd un plastron mare şi alb, imaculat, care plesnea sub încercările neîncetate ale pieptului de a-şi da ifose, bombîndu-se de fiecare dată şi scoţînd nişte sunete care aminteau de un curcan ce se înfoaie sau de un păun ce-şi roteşte coada. Numele de Monpavon [1] i se potrivea de minune. Făcea parte dintr-o familie cu vază şi cu rude bogate, dar ajunsese la sapă de lemn din pricina jocului de cărţi şi a afacerilor nereuşite; prietenia ducelui de Mora îi procurase o administraţie financiară de clasa întîi. Din păcate, sănătatea nu i-a permis să-şi păstreze postul — persoane bine informate afirmau că nu sănătatea era de vină — şi de un an marchizul trăia la Paris, aşteptînd să se însănătoşească, spunea el, pentru a-şi relua postul. Aceleaşi persoane dădeau ca sigur că nu-l va mai relua niciodată şi că fără înalta protecţie de care se bucura... Era însă personajul important al dejunului, fapt care se simţea după felul în care îl serveau lacheii sau îl consulta Nababul, adresîndu-i-se cu un „domnule marchiz" ca la „Comedia franceză". O făcea mai puţin din respect cît din vanitate, socotind că cinstea se răsfrîngea asupra lui. Plin de dispreţ pentru cei din jur, domnul marchiz vorbea puţin şi foarte de sus, ca şi cum s-ar fi coborît spre cei pe care îi onora cu

[1] În limba latină *pavo* = păun.

conversația sa. Din cînd în cînd arunca pe deasupra mesei, către Nabab, cîteva fraze enigmatice pentru toți ceilalți.

— L-am văzut ieri pe duce... Mi-a vorbit mult de dumneata în legătură cu afacerea aia... Știi, cutare... ăla... cum îi zice?

— Adevărat? V-a vorbit de mine?

Și drăguțul Nabab, plin de sine, privea în jurul mesei cu răsuciri ridicole de cap, sau lua înfățișarea cucernică a unei bigote auzind rostindu-se numele Domnului.

— Excelența-sa v-ar vedea cu plăcere luînd parte la... la... chestia aia.

— V-a spus așa ceva?

— Întreabă-l pe guvernator... a auzit ca și mine.

Cel căruia i se dăduse titlul de guvernator, Paganetti pe numele său, era un bărbat mic, cu o figură expresivă, gesticulînd tot timpul, obositor de privit, atît de mult își schimba mereu expresia feței într-un singur minut. Era guvernatorul Băncii Teritoriale a Corsicii, o mare întreprindere financiară, și venea pentru prima oară în casa Nababului, adus de Monpavon; pentru acest motiv ședea la loc de cinste. De cealaltă parte a Nababului stătea un bătrîn cu o redingotă fără revere și cu guler înalt, închisă pînă la gît ca o tunică orientală, cu obrazul ciopîrțit de mii de mici zgîrieturi, purtînd o mustață albă, tăiată milităreşte. Era Brahim-Bey, cel mai vajnic colonel al principatului Tunisului, aghiotantul fostului bei care-l făcuse om pe Jansoulet. Glorioasele fapte de vitejie ale acestui ostaș erau înscrise pe fața lui buhăită de desfrîu, cu riduri ce apăreau și pe buza inferioară lăsată în jos, pe ochii roșii, fără gene. Părea o față dintre acelea care se zăresc pe banca acuzaților în procesele secrete. Ceilalți comeseni se așezaseră la întîmplare, după cum sosiseră, căci casa era deschisă tuturor, iar masa era întinsă în fiecare zi pentru treizeci de persoane.

Se afla acolo directorul teatrului comanditat de Nabab, Cardailhac, renumit aproape tot atît pentru vorbele sale de duh, cît și pentru numeroasele sale

falimente, meşter neîntrecut în împărţirea unui pui de potîrniche; decupîndu-l, îşi pregătea totodată şi cîte o vorbă de duh, pe care o servea, împreună cu o aripă de potîrniche, comesenilor care întindeau farfuriile. Era mai degrabă un dăltuitor decît un improvizator, şi noul fel de a servi fripturile, după moda rusească, tăiate dinainte, îi fusese fatal, lipsindu-l de pretextul necesar tăcerii pregătitoare. De aceea se spunea, în general, despre el că începea să îmbătrînească. Era, de altfel, parizian, filfizon din cap pînă în picioare, şi după cum se lăuda el însuşi, „cîtuşi de puţin superstiţios", ceea ce-l făcea să dea amănunte foarte picante despre femeile din teatrul său lui Brahim-Bey — care îl asculta aşa cum răsfoieşti o carte proastă — sau să discute despre teologie cu tînărul preot aşezat lîngă el. Acesta, parohul unui mic tîrg meridional, era un om uscăţiv, negru la faţă ca postavul sutanei pe care-o purta, cu umerii obrazului ieşiţi, cu nasul lung şi ascuţit, caracteristic ambiţioşilor. Vorbea tare cu Cardailhac, pe un ton de protecţie şi de autoritate sacerdotală:

— Sîntem foarte mulţumiţi de domnul Guizot... Evoluează bine, foarte bine... este o cucerire pentru biserică.

Alături de acest pontif ou cravata scrobită, bătrînul Schwalbach, faimosul negustor de tablouri, îşi expunea barba de profet, îngălbenită pe alocuri ca lîna nespălată; avea trei jachete cu reflexe de mucegai, într-un cuvînt, o ţinută neîngrijită, care i se ierta în numele artei şi pentru că se cădea a primi în casă, într-o epocă cînd mania tablourilor punea în mişcare milioane, pe omul cel mai indicat pentru asemenea tranzacţii orgolioase. Schwalbach nu vorbea, mulţumindu-se să privească prin monoclul său enorm în formă de lupă şi să zîmbească în barbă spre ciudatele fiinţe adunate în jurul acestei mese, unică în felul ei. Astfel, lîngă domnul de Monpavon se afla — şi merita să vezi cum i se accentua marchizului curba dispreţuitoare a nasului de cîte ori privea în direcţia aceea — cîntăreţul Garigou, un „consătean" de-al lui Jansoulet, distins ventriloc, care ştia să cînte rolul lui

Figaro în dialectul meridional şi era inegalabil în imitarea animalelor. Ceva mai departe, Cabassu, alt „consătean", mic şi gros, cu o ceafă de taur, cu bicepşi demni de Michelangelo, avînd înfăţişarea unui frizer din Marsilia şi totodată a unui luptător de bîlci, specialist în masaje, pedichiură, manichiură şi puţin dentist; se sprijinea cu amîndouă coatele pe masă, cu îndrăzneala şarlatanului primit în casă în fiecare dimineaţă şi care cunoaşte micile infirmităţi, mizeriile ascunse ale familiilor. Domnul Bompain completa această paradă a subalternilor care aveau cel puţin o meserie; domnul Bompain era secretarul, intendentul, omul de încredere în mîinile căruia se găseau toate afacerile casei; şi era suficient să te uiţi la această apariţie solemn abrutizată, la privirea aceea vagă, la fesul turcesc pus cu stîngăcie pe un cap de învăţător de ţară pentru a înţelege ce fel de om era cel căruia Nababul îi încredinţase interesele sale.

În sfîrşit, pentru a umple golurile dintre figurile pe care le-am schiţat, era turcimea! Tunisieni, marocani, egipteni, levantini şi, amestecată cu acest element exotic, o întreagă boemă pariziană şi multicoloră: aristocraţi decavaţi, industriaşi suspecţi, ziarişti găunoşi, inventatori de produse ciudate, meridionali sosiţi fără o para chioară în buzunar, toţi cei pe care îi atrăgea această imensă avere, aşa cum lumina unui far atrage vasele rătăcite în căutarea unui port de aprovizionare, sau stolurile de păsări învolburate în noapte. Nababul primea această adunătură la masă din bunătate, generozitate, sau slăbiciune, dintr-o uşurinţă combinată cu o ignoranţă totală. Era de vină şi o rămăşiţă a acelei nostalgii de exilat, a acelei nevoi de expansiune care-l făceau să primească acolo, la Tunis, în splendidul său palat din Bardo, tot ce debarca din Franţa — de la micul industriaş, ce-şi exporta articolele pariziene, pînă la ilustrul pianist în turneu, fără a-l uita pe consulul general.

Ascultînd atîtea accente diferite, atîtea intonaţii străine, repezite sau bolborosite, privind aceste chipuri atît de deosebite, unele violente, barbare, vulgare, altele supracivilizate, bulevardiere, ofilite, ca un fruct

mălăieț, era imposibil să precizezi unde te afli. Cu atît mai mult cu cît se puteau observa aceleași specii și în rîndurile servitorimii, printre care cîțiva lachei, eliberați în ajun din vreo administrație, cu atitudini insolente, cu înfățișare de dentist sau de băiaș, se aflau în treabă încoace și încolo printre arapii nemișcați și lucitori ca niște sfeșnice de marmură neagră. În nici un caz nu ți-ai fi putut închipui că te afli în Place Vendôme, în inima fierbinte, în centrul fremătător de viață al Parisului nostru modern. Pe masă, aceleași mîncăruri străine și exotice, sosuri cu șofran, pastă de pește, mirodenii amestecate cu bunătăți turcești, pui cu migdale prăjite; toate acestea, adăugate la banalitatea interiorului, la lemnăria aurită, la sunetul țipător al noilor sonerii, dădeau impresia unui mare restaurant-pensiune din Smirna sau Calcutta, sau a unei sufragerii luxoase de pachebot transatlantic, cum ar fi „Péreire" sau „Sinaï".

Ar fi fost de așteptat ca această diversitate de comeseni — era să spun de pasageri — să creeze o atmosferă însuflețită și zgomotoasă în jurul mesei. Departe de aceasta. Mîncau cu toții nervos, în tăcere, observîndu-se cu coada ochiului, și chiar cei mai mondeni, cei care păreau mai în largul lor aveau în priviri rătăcirea și tulburarea unei idei fixe, a unei înfrigurări care îi făcea să vorbească fără a răspunde, să asculte fără a înțelege un cuvînt din ceea ce li se spunea.

Ușa sufrageriei se deschise deodată:

— Ah, iată-l pe Jenkins! exclamă voios Nababul. Salutare, doctore, salutare... Ce mai faci, prietene?

Un zîmbet circular, o energică strîngere de mînă schimbată cu amfitrionul, și Jenkins se așeză lîngă el, alături de Monpavon, în fața tacîmului pe care un valet îl adusese în grabă și fără a fi primit ordin, întocmai ca la un restaurant-pensiune. În mijlocul atîtor personaje preocupate și înfrigurate, doctorul contrasta cel puțin prin veselia lui, prin acea limbuție binevoitoare și măgulitoare pentru care irlandezii sînt considerați drept un fel de gasconi ai Angliei. Și ce poftă de mîncare avea Jenkins, cu cîtă vioiciune și

libertate de conştiinţă punea în mişcare, vorbind, cele două rînduri de dinţi albi :

— Ei ! Jansoulet, ai citit ?

— Ce anume ?

— Cum, nu ştii ?... N-ai citit ce scrie ziarul *Messager* de azi despre dumneata ?

Sub pielea tuciurie şi grasă a obrajilor, Nababul roşi ca un copil, şi cu ochii sclipind de plăcere, zise :

— Adevărat ? Ziarul *Messager* vorbeşte despre mine ?

— Pe două coloane... Cum de nu ţi l-a arătat Moëssard ?

— Oh, spuse Moëssard cu modestie, e un lucru despre care nu merită să vorbesc...

Era un gazetăraş, blond şi cu faţa rumenă, băiat drăguţ, dar avînd acea înfăţişare ofilită pe care ţi-o dau strîmbăturile convenţionale şi lumina alburie a gazului de iluminat, înfăţişare specifică chelnerilor din restaurantele de noapte, actorilor sau femeilor de moravuri uşoare. Trecea drept amantul bine plătit al unei regine exilate şi foarte uşuratice, ceea ce-i asigura, în lumea pe care o frecventa, un loc invidiat, dar demn de dispreţ.

Jansoulet insista să se citească articolul, nerăbdător să afle ce se spunea despre dînsul. Din păcate, Jenkins lăsase exemplarul său la duce.

— Să mi se aducă repede un *Messager*, spuse Nababul valetului din spatele său.

Moëssard interveni :

— Nu e nevoie, trebuie să am unul la mine.

Şi cu lipsa de jenă a stîlpului de cafenea, a reporterului care-şi mîzgăleşte faptul divers în faţa unei halbe de bere, gazetarul scoase un portofel plin de note, de acte timbrate, tăieturi din ziare şi devize cu hîrtia satinată, pe care le presără pe masă, împingîndu-şi farfuria pentru a căuta şpaltul articolului.

— Iată-l... îl întinse el lui Jansoulet.

Dar Jenkins interveni :

— Nu... nu... citeşte tare.

Cum toată masa îi ţinea isonul, Moëssard îşi reluă şpaltul şi începu să citească cu voce tare : *Aşezămin-*

tul filantropic „Betleem" și domnul Bernard Jansoulet, un lung ditiramb în favoarea alăptării artificiale, scris după niște note de ale lui Jenkins, ce se puteau ușor recunoaște datorită unor fraze umflate, mult agreate de irlandez : „...martirajul copilăriei... mercenariatul sînului... capra — doică binefăcătoare..." Articolul se termina cu o descriere pompoasă a splendidului așezămînt de la Nanterre, cu elogiul lui Jenkins și preamărirea lui Jansoulet : „O ! Bernard Jansoulet, binefăcător al copiilor..."

Merita să vezi înfățișarea contrariată, scandalizată a comesenilor. Mare intrigant acest Moëssard !... Ce lingușire nerușinată !... Și același zîmbet invidios, disprețuitor schimonosea toate gurile. Frumusețea a fost că toți erau siliți să aplaude, să pară încîntați, stăpînul casei neavînd mirosul tocit în ceea ce privește tămîia și luînd foarte în serios articolul, ca și uralele pe care le stîrnise. În timpul lecturii, fața sa largă strălucea de bucurie. Adeseori, acolo, în depărtări, Nababul visase să fie astfel adulat în ziarele pariziene, să fie cineva în sînul acestei societăți, prima dintre toate, spre care lumea întreagă își îndrepta ochii ca spre un focar de lumină. Acum visul devenea realitate. Nababul privea pe toți acești oameni așezați în jurul mesei, serviciul somptuos, sufrageria decorată cu lambriuri, desigur tot atît de înaltă cît biserica din satul său ; asculta zgomotul surd al Parisului trepidînd și vînturîndu-se sub ferestrele sale, cu convingerea ascunsă că va deveni o piesă importantă a acestei mașinării active și complicate. Și atunci, în euforia ospățului, printre rîndurile acestei apologii triumfale, printr-un fel de contrast, Jansoulet vedea desfășurîndu-se propria sa existență, copilăria dureroasă, tinerețea aventuroasă și tot atît de tristă, zilele de foamete, nopțile fără adăpost. Apoi deodată la sfîrșitul lecturii, împins de o revărsare de bucurie, de una din acele efuziuni meridionale care te fac să gîndești cu voce tare, Nababul strigă, prezentînd comesenilor zîmbetul său larg și buzat :

— Ah, dragi prieteni, scumpii mei prieteni, dacă ați ști cît sînt de fericit, cît sînt de mîndru !

Nu trecuseră nici şase săptămîni de cînd debarcase la Paris. Cu excepţia a doi sau trei compatrioţi, pe toţi cei cărora le dădea numele de prieteni nu-i cunoştea decît din ajun şi numai pentru că le împrumutase bani. De aceea această subită expansiune lirică părea destul de ciudată ; dar Jansoulet, prea emoţionat pentru a observa ceva, continuă :

— După cele ce am auzit, să mă văd aici, în acest imens Paris, înconjurat de toate numele ilustre, de toate spiritele distinse pe care le posedă capitala, şi cînd îmi amintesc de dugheana părintească ! Căci m-am născut într-o dugheană... Tatăl meu vindea cuie vechi la o răspîntie de drumuri, în Bourg-Saint-Andéol. Abia dacă reuşeam să avem zilnic pîine, iar duminica, tocană. Întrebaţi-l pe Cabassu. Mă ştie de atunci. Vă poate spune dacă mint... Ah, ştiu că am înghiţit multă mizerie ! (Jansoulet înalţă capul cu o tresărire de vanitate, adulmecînd mirosul de ciuperci răspîndit în atmosfera înăbuşitoare.) Am înghiţit multă mizerie timp îndelungat. Am cunoscut frigul, foamea, foamea chinuitoare care te taie la stomac, ţi-l răsuceşte, îţi scoate ochii din cap, te împiedică să vezi, ca şi cum ţi-ar goli cineva orbitele cu un cuţit de stridii. Am petrecut multe zile în pat fiindcă nu aveam o manta cu care să ies din casă ; ba eram fericit să am barem un pat, căci uneori lipsea şi ăsta. Mi-am cîştigat pîinea încercînd toate meseriile ; şi pîinea aceea, care-mi cerea atîta trudă, era atît de neagră şi uscată, încît mai păstrez şi acum în gură gustul ei amar şi muced. Şi aşa am dus-o pînă la treizeci de ani. Da, dragii mei, la treizeci de ani — n-am împlinit încă cincizeci — mai eram un coategoale, fără o para chioară, fără nici o perspectivă, avînd sentimentul datoriei neîmplinite faţă de biata mamă, care, rămasă văduvă, crăpa de foame acolo în dugheana ei, în vreme ce eu nu eram în stare să-i dau ceva.

Privirile comesenilor se îndreptau curioase spre acest amfitrion povestindu-şi zilele de restrişte. Unii păreau scandalizaţi, Monpavon mai ales. Socotea această etalare de zdrenţe drept o lipsă de gust respingătoare, o lipsă totală de ţinută. Cardailhac, om sceptic şi delicat, căruia nu-i plăceau scenele de duioşie, stătea cu faţa ne-

mișcată și ca hipnotizat, tăind în felii fine ca o foiță de țigară un fruct înfipt în vîrful furculiței. Guvernatorul avea, dimpotrivă, o mimică admirativă, scoțînd țipete de uimire, de înduioșare; în timp ce, nu departe, Brahim-Bey, fulgerul războaielor, căruia debitarea acelei poliloghii la sfîrșitul mesei copioase îi provocase un somn reparator, dormea cu gura deschisă, încercuită de mustața-i albă, congestionat la față din cauza plăcii de metal de la gît care-i indica gradul. Dar expresia cea mai obișnuită era cea a indiferenței și a plictiselii. Ce le păsa lor — vă întreb — de copilăria lui Jansoulet la Bourg-Saint-Andéol, de felul cum pătimise și trudise? Nu pentru mofturi de astea se aflau ei acolo. De aceea, atitudini fals interesate, priviri urmărind ovele din tavan sau firimiturile de pîine de pe masă, buze strînse pentru a înăbuși un căscat, totul trăda starea de nerăbdare generală produsă de această poveste neașteptată. Și Nababul nu mai contenea. Se complăcea în evocarea suferințelor sale trecute, așa cum marinarul pe uscat își amintește călătoriile de pe mările îndepărtate, primejdiile soartei sale norocoase, miraculoasa întîmplare care l-a împins pe neașteptate pe drumul izbînzii.

— Rătăceam prin portul Marsiliei, cu un tovarăș tot atît de zdrențăros ca și mine, care s-a îmbogățit și el pe lîngă bei și care, după ce mi-a fost prieten, asociat, a devenit cel mai crunt dintre dușmanii mei. Vă pot spune și numele lui, naiba să-l ia! E destul de cunoscut... Hémerlingue... Da, domnilor, conducătorul marii întreprinderi bancare „Hémerlingue și fiul" n-avea pe vremea aceea nici o lețcaie ca să-și cumpere scoici în port. Îmbătați de parfumul călătoriilor, care plutește în aerul de acolo, ne-a trecut prin gînd să plecăm, să mergem să ne încercăm norocul în vreun ținut însorit, de vreme ce regiunile cețoase ne erau atît de potrivnice... Dar unde să ne ducem? Am făcut ceea ce fac uneori marinarii pentru a ști în ce tavernă să-și prăpădească solda. Ei agață o fîșie de hîrtie de marginea beretei. Învîrtesc apoi bereta în vîrful unui baston, și cînd se oprește, notează poziția... Pentru noi acul de hîrtie arăta spre Tunis... După opt zile debarcam la

Tunis, cu zece franci în buzunar, şi iată-mă întors azi cu douăzeci şi cinci de milioane...

În jurul mesei se făcu simţită o comoţie electrică ; în toate privirile, pînă şi în cele ale servitorilor, apăru licărirea unui fulger. Cardailhac zise : „Mii de draci !" Nasul lui Monpavon deveni mai uman.

— Da, dragii mei, douăzeci şi cinci de milioane bani lichizi, fără a pune la socoteală ce-am lăsat la Tunis, cele două palate de la Bardo, vasele din portul La Goulette, diamantele, bijuteriile, a căror valoare este fără îndoială îndoită. Şi ştiţi bine, adăugă Nababul cu zîmbetul său prietenos, cu vocea sa dogită şi vulgară, chiar dacă într-o zi nu mai curge, de picat, tot mai pică...

Toţi comesenii se ridicară în picioare, galvanizaţi.

— Bravo ! Ei, bravo !...

— Splendid !

— Admirabil, uimitor !

— Asta zic şi eu !

— Locul unui asemenea om este în Parlament !

— Îl va avea, *per Bacco !* vă garantez eu, zise guvernatorul cu o voce răsunătoare şi, într-un acces de admiraţie, neştiind cum să-şi arate entuziasmul, apucă mîna mare şi păroasă a Nababului şi o sărută, fără a se gîndi ce face.

Oamenii de prin părţile acelea sînt expansivi... Toată lumea era în picioare, nimeni nu se aşeza.

Jansoulet, cu expresia bucuriei pe faţă, se ridicase la rîndul său şi, aruncînd şervetul, zise :

— Să mergem să bem cafeaua...

În aceeaşi clipă un tumult vesel se iscă în saloane, vaste încăperi în care totul — lumină, podoabe, strălucire — totul era de aur. Aurul cădea din tavan în raze orbitoare, se scurgea din pereţii ornamentaţi, din pervazurile ferestrelor, din lambriurile de diferite feluri. Îţi rămînea cîte puţin şi pe mîini cînd mişcai o mobilă din loc sau deschideai fereastra ; pînă şi draperiile muiate în acest Pactol păstrau între cutele lor drepte rigiditatea, sclipirea metalului. Dar nimic personal, nimic intim, original. Era luxul monoton al apartamentului gata mobilat. Şi ceea ce se adăuga la această impresie de tabără nomadă, de aşezare provizorie era

gîndul călătoriei, plutind ca o incertitudine sau o amenințare deasupra averii cu rădăcini îndepărtate.

Cînd se aduse cafeaua, servită după moda orientală, cu drojdie, în cești mici de argint filigranat, invitații se așezară de jur împrejur, grăbindu-se să o soarbă, frigîndu-se, privind unul la altul cu coada ochiului, dar pîndindu-l mai ales pe Nabab și momentul favorabil pentru a începe asaltul și a-l atrage în vreun colț al acestor imense încăperi, spre a negocia, în sfîrșit, împrumutul. Căci asta așteptau de două ore invitații, acesta era obiectul vizitei și ideea fixă care le dăduse în timpul mesei acea înfățișare pierdută, de falsă atenție. Aici însă lăsaseră la o parte reținerea, schimonoselile. Se știa **în acea** lume ciudată că din ziua atît de plină a Nababului, singură ora cafelei rămînea liberă pentru audiențele confidențiale, și fiecare voia să profite de ea. Căci cu toții veniseră acolo pentru a smulge un smoc din acea lînă de aur care se oferea de la sine cu atîta bunăvoință. Nimeni nu mai vorbește, nu mai ascultă, fiecare este preocupat de interesul lui.

Bunul Jenkins este cel care dă semnalul. Îl conduce pe Jansoulet spre o fereastră din colț și îi prezintă devizul așezămîntului de la Nanterre. O achiziție al dracului de costisitoare. O sută cincizeci de mii de franci imobilul, apoi cheltuieli considerabile pentru mobilier, personalul numeros, așternutul de pat, caprele cu lapte, caleașca directorului, trăsurile **care** trebuiau să **ia** copiii de la gară... Bani grei... Dar ce bine se vor simți acolo micuții, scumpii de ei! Ce mare serviciu făcut Parisului, omenirii! Guvernul **nu** poate întîrzia să răsplătească cu o fîșie de panglică roșie un devotament filantropic atît de dezinteresat. „Crucea «Legiunii de Onoare», la 15 august..." Cu aceste cuvinte fermecate, Jenkins va obține **orice** dorește. Cu vocea sa veselă și vulgară, care parcă **mereu** cheamă o barcă în ceață, Nababul strigă :

— Bompain !

Omul cu fes, smulgîndu-se de lîngă lada cu lichioruri, traversează solemn salonul, șoptește ceva, pleacă și se întoarce cu o călimară și un chitanțier, ale cărui file **se** detașează, zboară singure. Minunat lucru bogă-

ția ! A semna pe genunchi un cec de două sute de mii de franci nu e pentru Jansoulet mai complicat decît a scoate un pol din buzunar.

Mînioși, cu nasul în ceașcă, ceilalți pîndesc de departe această scenă. Apoi, cînd Jenkins pleacă, sprințar, zîmbitor, salutînd cu un gest feluritele grupuri, Monpavon îl apucă pe guvernator :

— E rîndul nostru.

Și amîndoi, precipitîndu-se spre Nabab, îl împing spre un divan, îl așază cu forța, îl strîng între ei cu un mic rîs feroce, care pare a însemna : „Ce urmărim ? Să scoatem de la el cît vom putea mai mulți bani. Avem o nevoie serioasă pentru a pune pe linia de plutire Banca Teritorială de mult împotmolită în nisip pînă la vîrful catargului..." O operație admirabilă această despotmolire, după spusele acestor doi domni ; căci banca scufundată este plină de lingouri, de obiecte prețioase, de toate bogățiile variate ale unei regiuni noi, de care toată lumea vorbește, dar pe care nimeni nu o cunoaște. Întemeind această întreprindere unică, Paganetti din Porto-Vecchio urmărise să monopolizeze exploatarea întregii Corsici : mine de fier, sulf, aramă, cariere de marmură, colonii de mărgean, bancuri de stridii, ape feruginoase, sulfuroase, imense păduri de tuia, de stejari-de-plută. Pentru a ușura această exploatare mai trebuia să fie construită o rețea de căi ferate în interiorul insulei și să fie organizată o linie regulată de navigație. La o asemenea operă gigantică se înhămase Paganetti. Investise capitaluri enorme, iar cel care va beneficia de toate va fi cel venit la urmă, la spartul tîrgului.

În timp ce cu accentul său italian, cu gesturi de smintit, corsicanul înșiră „splendorile" afacerii, Monpavon, trufaș și demn, dă din cap aprobator și convins, iar uneori, cînd socotește că momentul e potrivit, aruncă în conversație numele ducelui de Mora, care face întotdeauna impresie asupra Nababului.

— În sfîrșit, cît ar trebui ?

— Cîteva milioane ! rosti mîndru Monpavon, cu tonul omului pentru care n-ar constitui nici o dificultate să se adreseze altcuiva. Da, cîteva milioane. Dar afacerea

este magnifică. Şi, după cum spunea excelenţa-sa, afacerea ar aduce unui capitalist o situaţie înfloritoare şi chiar o situaţie politică. Gîndiţi-vă puţin ! Într-o ţară lipsită de capitaluri poţi deveni consilier general, deputat...

Nababul tresare... Şi scundul Paganetti, care simte momeala la capătul undiţei :

— Da, puteţi fi deputat oricînd doresc... La un semnal al meu, întreaga Corsică este la picioarele dumneavoastră.

Apoi se aruncă într-o improvizaţie ameţitoare, făcînd numărătoarea voturilor de care dispune, a cantoanelor care se vor ridica la chemarea lui.

— Dumneavoastră aduceţi capitalul... eu vă dau o întreagă *poporaţie*.

Tîrgul s-a încheiat repede.

— Bompain... Bompain !... strigă Nababul entuziasmat.

O singură teamă mai are, să nu-i scape afacerea din mîini ; şi pentru a-l pune în mişcare pe Paganetti, care nu i-a ascuns nevoia de bani, se grăbeşte să opereze un prim vărsămînt la Banca Teritorială. Urmează o nouă apariţie a omului cu tichie roşie, strîngînd grav chitanţierul la piept, ca un copil dintre aceia ce-l ajută pe preot la slujbă şi mută *Evanghelia* dintr-o mînă în alta. Urmează o nouă semnătură a lui Jansoulet pe una din file, pe care guvernatorul o bagă în buzunar cu un gest neglijent, ce are însă drept consecinţă o subită transformare a persoanei sale. Acel Paganetti atît de umil şi de plecat adineauri se îndepărtează cu siguranţa unui om pe care cei patru sute de mii de franci l-au readus în stare de echilibru, în timp ce Monpavon, mai ţanţoş ca de obicei, îl însoţeşte şi-l soarbe din ochi cu o grijă mai mult decît părintească.

„Am încheiat o afacere bună, îşi spune Nababul, voi putea în sfîrşit să-mi beau cafeaua." Dar zece solicitanţi îi taie calea. Cel mai prompt, cel mai dibaci este Cardailhac, directorul, care îl înşfacă şi-l duce deoparte, într-un salon :

— Să stăm puţin de vorbă, scumpul meu. Trebuie să-ţi expun situaţia teatrului nostru.

Foarte încurcată, desigur, această situație, căci iată-l din nou pe domnul Bompain care înaintează, și filele își iau din nou zborul din chitanțierul de culoare azurie... Al cui e rîndul acum? Al ziaristului Moëssard, care solicită răsplata cuvenită pentru articolul din *Messager*. Nababul va ști de acum înainte cît te costă să fii numit „binefăcătorul copiilor" în ziarele de dimineață. Urmează preotul din provincie, care, cerînd fonduri pentru reconstrucția bisericii sale, ia cecurile cu asalt, cu brutalitatea lui Petre Eremitul. Iată-l pe bătrînul Schwalbach, care se apropie cu nasul în barbă, clipind din ochi cu o expresie misterioasă... Sst! a *căsit o berlă* pentru galeria domnului Jansoulet, o pînză de Hobbéma, care provine direct din colecția ducelui de Mora. Dar mai sînt și alții care au pus ochii pe ea. Nu va fi ușor.

— Îl vreau, cu orice preț! spune Nababul, îmboldit de numele lui Mora. Auzi, Schwalbach? Îmi trebuie acest Hobbéma... Ai douăzeci de mii de franci dacă pui mîna pe el!

— Mă voi strădui, domnule Jansoulet.

Și bătrînul ticălos calculează, în timp ce se retrage, că cei douăzeci de mii de franci ai Nababului, adăugați la cei zece mii promiși de duce pentru a-l scăpa de tablou, îi vor aduce un cîștig destul de frumușel. În timp ce se perindă toți acești fericiți, alții stau la pîndă prin împrejurimi, turbînd de nerăbdare, rozîndu-și unghiile pînă la carne; căci toți au purces cu aceleași intenții. Începînd cu bunul Jenkins, care a deschis calea, și pînă la maserul Cabassu, care o închide, toți îl trag pe Nabab într-un salon depărtat. Dar oricît de departe l-ar împinge ei în acest șir de saloane, peste tot se găsește cîte o oglindă indiscretă pentru a răsfrînge silueta stăpînului casei și „mimica" spatelui său larg. Și cîte nu spune acest spate! Uneori îl vezi îndreptîndu-se indignat. „Ei! Nu... e prea mult." Alteori se încovoaie cu o resemnare comică: „Fie, dacă trebuie..." Și mereu fesul lui Bompain, zărit în vreun ungher al decorului...

După ce aceștia au terminat, vin alții; sînt peștișorii care roiesc în urma peștilor de pradă în fugăririle

sîngeroase prin valuri. Un du-te-vino necontenit însufleţeşte aceste saloane îmbrăcate în aur şi argint, un zgomot de uşi, un şuvoi organizat de exploatare neruşinată şi banală. Veniţi din cele patru colţuri ale Parisului şi din împrejurimi, toţi au adulmecat această avere uriaşă şi generozitatea de necrezut a Nababului.

Pentru sumele mai mici, distribuite în permanenţă, nu se făcea apel la carnetul de cecuri. Nababul ţinea în acest scop, într-unul din saloane, un scrin de mahon, o mobilă îngrozitoare, rezultat al economiilor sale din tinereţe, prima pe care Jansoulet a cumpărat-o după ce a putut renunţa la camerele mobilate. Păstra de atunci scrinul ca un talisman, avînd grijă ca cele trei sertare să conţină în permanenţă două sute de mii de franci în numerar. Acesta era izvorul nesecat la care recurgea în zilele de recepţie ; îi plăcea să scormonească aurul sau argintul cu mîinile sale brutale, să-l bage în buzunare cu oarecare ostentaţie, pentru a-l scoate de acolo cu un gest de geambaş ; avea un fel vulgar de a ridica poalele redingotei pentru a-şi vîrî mîna în buzunar „pînă la fund şi în mijlocul grămezii". Astăzi sertarele micului scrin prezintă probabil o mare spărtură...

După atîtea şuşoteli misterioase, solicitări formulate mai mult sau mai puţin limpede, intrări întîmplătoare, ieşiri triumfătoare, după ce ultimul client fusese concediat şi scrinul închis cu cheia, apartamentul din Place Vendôme se golea în amurgul palid de la ora 4 al acestor zile de noiembrie, atît de mult prelungite apoi de lumina artificială. Servitorii strîngeau ceştile de cafea, lichiorurile, luau cutiile cu ţigări de foi, deschise şi rămase pe jumătate goale. Nababul, crezînd că rămăsese singur, scoase un oftat de uşurare.

— Uf... s-a terminat...

Ba nu. În faţa lui cineva se desprinde dintr-un ungher întunecos şi se apropie cu o scrisoare în mînă.

— Iarăşi !

Şi îndată, maşinal, bietul om făcu gestul său caracteristic de geambaş. Dar tot instinctiv, vizitatorul se retrase înapoi atît de repede, atît de ofensat, încît Nababul, înţelegînd că se înşelase, îşi dădu osteneala

să privească pe tînărul care stătea în faţa lui. Era îmbrăcat simplu, dar corect, avea un ten mat, fără urme de barbă, trăsături regulate, poate puţin prea serioase şi grave pentru vîrsta lui, ceea ce, adăugîndu-se la părul blond-deschis, bogat ondulat, ca o perucă pudrată, îi dădea înfăţişarea unui tînăr deputat al stării a treia din vremea lui Ludovic al XVI-lea ; semăna cu Barnave la 20 de ani. Deşi o vedea pentru prima oară, această fizionomie nu-i era cu totul necunoscută Nababului.

— Ce doriţi, domnule ?

Luînd scrisoarea pe care tînărul i-o întindea, se apropie de fereastră pentru a o citi.

— Tii !... E de la mama...

Şi Jansoulet rosti aceasta cu o înfăţişare atît de fericită, cuvîntul „mama" îi lumină toată faţa cu un zîmbet atît de tineresc, atît de bun, încît vizitatorul, mai întîi scîrbit de aspectul vulgar al parvenitului, simţi deodată simpatie faţă de el.

Nababul citea pe şoptite cele cîteva rînduri aşternute cu un scris mare, tremurat şi cu greşeli, care contrasta cu hîrtia mare, lucioasă, purtînd antetul *Castelul Saint-Romans.*

„Scumpul meu fiu, această scrisoare îţi va fi înmînată de cel mai mare dintre copiii domnului de Géry, fostul judecător de la Bourg-Saint-Andéol, care s-a arătat atît de bun cu noi..."

Nababul se întrerupse din lectură :

— Ar fi trebuit să te recunosc, domnule de Géry... Semeni cu tatăl dumitale... Ia loc, te rog.

Apoi termină de citit scrisoarea. Mama lui nu-i cerea nimic în mod precis, dar în numele serviciilor aduse lor odinioară de familia de Géry, îi recomanda pe domnul Paul. Orfan, întreţinîndu-şi şi doi fraţi mai mici, acesta se apucase de avocatură în sudul Franţei şi venea la Paris pentru a-şi încerca norocul. Îl implora pe Jansoulet să-i dea o mînă de ajutor, *„căci are nevoie de aşa ceva, bietul de el"*. Şi bătrîna semna : *„Mama ta, care se prăpădeşte după tine"*.

Această scrisoare de la mama lui, pe care n-o mai văzuse de şase ani, expresiile meridionale, în care re-

cunoştea intonaţii cunoscute, scrisul mare, care pentru el ascundea o faţă venerată, plină de zbîrcituri, arsă, crăpată, dar surîzătoare sub scufia ţărănească, toate acestea îl mişcară pe Nabab. De şase săptămîni, de cînd era în Franţa, pierdut în vălmăşagul Parisului, al instalării sale, nu avusese încă timp să se gîndească la scumpa lui bătrînă ; iar acum o revedea în întregime în aceste rînduri. Rămase un moment nemişcat, privind scrisoarea care-i tremura între degetele groase...

Apoi, după ce clipa de emoţie trecu :

— Domnule de Géry, sînt fericit de ocazia care îmi va permite să-ţi restitui ceva din bunăvoinţa manifestată de familia dumitale faţă de ai mei... Chiar de astăzi, dacă eşti de acord, te iau pe lîngă mine... Eşti instruit, pari inteligent, îmi poţi fi de mare folos... Am mii de proiecte, mii de afaceri. Sînt amestecat în nenumărate mari întreprinderi industriale... Am nevoie de cineva care să mă ajute, să mă înlocuiască cînd e cazul... Am, este adevărat, un secretar, un intendent, bravul Bompain, dar, sărmanul, nu cunoaşte nimic din Paris, e ca şi năuc de la sosirea lui aici... Îmi vei spune că şi dumneata ai picat din provincie... N-are importanţă... Binecrescut cum eşti, meridional, sprinten şi mlădios, te vei adapta repede la atmosfera bulevardelor... De altfel, în această privinţă mă voi strădui eu însumi să te călăuzesc. În cîteva săptămîni vei avea, pe răspunderea mea, o înfăţişare tot atît de pariziană ca şi mine !

Bietul om ! Era înduioşător să-l auzi vorbind de înfăţişarea sa pariziană şi de experienţa lui, el, care avea să rămînă totdeauna un novice.

— Ne-am înţeles, nu-i aşa ? Te iau ca secretar... Vei avea un salariu fix pe care-l vom stabili de îndată ; îţi voi oferi prilejul să-ţi croieşti repede un drum plin de izbînzi...

Şi fiindcă de Géry, scăpat brusc de toate îndoielile sale de nou-sosit, de solicitant, de neofit, nu făcea nici o mişcare, de teamă să nu se trezească dintr-un vis :

— Acum, îi spuse Nababul cu un glas blînd, stai jos, aici lîngă mine, şi să vorbim puţin de mama.

III

MEMORIILE UNUI APROD. SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA BĂNCII TERITORIALE

„...Îmi sfîrşeam tocmai modesta gustare de dimineaţă şi, după obiceiul meu, strîngeam ceea ce rămăsese din provizii în casa de bani a sălii de consiliu, o splendidă casă de bani cu cifru secret, pe care o folosesc drept buget de aproape patru ani de cînd sînt la Teritorială; deodată îl văd pe guvernator năvălind în birou, stacojiu la faţă, cu ochii aprinşi, ca după un chef; respiră zgomotos şi îmi spune cu accentul său italienesc, folosind cuvinte grosolane: «Ce pute aşa aici, *musiu* Passajon?»

Chiar putoare nu era. Dar, de ce să n-o mărturisesc? Adusesem nişte ceapă pentru a garnisi o pulpă de viţel primită de la domnişoara Séraphine, bucătăreasa de la al doilea, căreia îi închei socotelile în fiecare seară. Am vrut să explic asta guvernatorului, dar el şi-a ieşit din pepeni, spunînd că, după raţionamentul său personal, este o nesăbuinţă să împuţi în aşa hal birourile şi că este păcat să plăteşti douăsprezece mii de franci chirie pentru un local cu opt ferestre la faţada dinspre Boulevard Malesherbes ca să prăjeşti ceapă. Mă întreb ce nu mi-a spus, enervat cum era! Eu, bineînţeles, m-am simţit jignit cînd l-am auzit vorbindu-mi pe un asemenea ton. E cazul să fii barem politicos cu oamenii pe care nu-i plăteşti, ce dracu! I-am răspuns că era în adevăr un lucru foarte supărător, dar că dacă Banca Teritorială nu-mi achită ce-mi datorează, adică salariul pe patru ani, plus şapte mii de franci împrumuturi personale date de mine guvernatorului pentru cheltuieli de transport,

ziare, ţigări şi groguri americane în zilele de consiliu, mă duc să mănînc la cîrciuma de alături, fără a mai fi silit să-mi prăjesc în sala de şedinţe o tocană păcătoasă, obţinută din milostivirea bucătăreselor. Înghite-o !...

Vorbind în acest fel, dădusem frîu liber unei indignări scuzabile pentru cine cunoaşte situaţia mea de aici. De altfel, nu rostisem nimic necuviincios şi mă mărginisem la un limbaj potrivit vîrstei şi educaţiei mele. (Cred că am notat undeva în aceste memorii că din cei şaizeci şi cinci de ani ai mei, am petrecut mai mult de treizeci ca uşier la Facultatea de litere din Dijon. De aici înclinaţia mea pentru rapoarte, memorii şi stilul academic, ale cărui urme se vor întîlni adeseori în această elucubraţie.) Vorbisem deci guvernatorului cu cea mai mare rezervă, fără a folosi nici una din ocările cu care îl împroaşcă zilnic cei doi cenzori ai noştri, domnul de Monpavon, care, de cîte ori vine pe aici, i se adresează, rîzînd, cu «puşcăriaşule», şi domnul de Bois l'Héry, de la «Cercul trompetiştilor», necioplit ca un surugiu, care la plecare îi spune întotdeauna : «Păduche-de-lemn». Pînă şi pe casierul nostru l-am auzit bătînd cu palma în registrul cel mare şi repetînd de o sută de ori «că scrie aici destule ca să-l bage la ocnă oricînd va avea poftă !» Ei bine ! oricum ar fi, simpla mea observaţie a produs asupra lui .Paganetti un efect extraordinar. S-a îngălbenit la faţă şi, tremurînd de mînie, una din acele mînii specifice ţării sale, a proferat următoarele cuvinte : «Passajon, eşti un bădăran... Un singur cuvînt, şi te dau afară !» Am rămas mut de uimire. Să mă dea afară, pe mine ! Şi cum rămînea cu leafa pe patru ani şi cu cei şapte mii de franci împrumutaţi ?! Ca şi cum mi-ar fi ghicit gîndurile, guvernatorul mi-a răspuns că toate conturile aveau să fie lichidate, inclusiv al meu. «De altfel, a adăugat el, poftеşte-i pe aceşti domni în biroul meu.» Acestea fiind zise, a intrat la dînsul trîntind uşile.

Al dracului guvernator ! Oricît de bine îl cunoşti şi oricît l-ai şti de mincinos şi de prefăcut, întotdeauna reuşeşte să te ducă de nas cu poveştile lui... Contul

meu !... Al meu !... Eram atît de tulburat, încît, mergînd să anunţ personalul, simţeam cum mi se taie picioarele.

În mod normal sîntem doisprezece funcţionari la Banca Teritorială, inclusiv guvernatorul şi chipeşul Moëssard, director la *Vérité financière* [1] ; dar mai mult de jumătate lipsesc. Mai întîi, de cînd *Vérité* a încetat să apară — sînt doi ani de atunci — domnul Moëssard n-a mai pus niciodată piciorul pe aici. Se pare că a ajuns sus de tot, că s-a căpătuit şi că trăieşte cu o regină, o regină adevărată, care-i dă oricîţi bani pofteşte... Ah ! Parisul ăsta, ce mai Vavilon... Ceilalţi vin din cînd în cînd să se informeze dacă nu cumva se fac plăţi ; şi cum asta nu se întîmplă niciodată, trec săptămîni în şir fără să-i vezi. Patru sau cinci statornici, toţi bătrînei ca mine, se încăpăţînează să-şi facă regulat apariţia în fiecare dimineaţă la aceeaşi oră, din obicei, din lipsă de ocupaţie şi pentru a şti ce le rezervă viitorul ; numai că fiecare se ocupă de probleme cu totul străine de instituţie. Doar trebuie să trăieşti. Şi pe urmă nu poţi să-ţi petreci ziua tîndălind cînd într-un fotoliu, cînd în altul, umblînd de la o fereastră la alta pentru a privi pe geam (opt ferestre la faţada dinspre bulevard !). Atunci încerci să lucrezi cum poţi. Eu, de exemplu, ţin socotelile domnişoarei Séraphine şi ale unei alte bucătărese din casă. Apoi îmi scriu memoriile, ceea ce-mi răpeşte destul timp. Încasatorul nostru — iată un om care nu are prea multă treabă la noi — lucrează plase pentru o întreprindere de obiecte de pescuit. Dintre cei doi copişti, unul, care scrie frumos, copiază roluri pentru o agenţie dramatică ; celălalt născoceşte jucărioare ieftine, pe care negustoraşii le vînd, la colţ de stradă, de Anul nou, ceea ce îi este de ajuns pentru a nu muri de foame în tot restul anului.

Singur casierul nostru nu lucrează în exterior. S-ar simţi dezonorat. E un om foarte mîndru, care nu se plînge niciodată şi care trăieşte cu spaima de a nu fi bănuit cumva că n-are rufărie de schimb. Încuiat în

[1] Adevărul financiar.

biroul său, își petrece vremea de dimineață pînă seara confecționîndu-și pieptare, gulere și manșete de hîrtie. A căpătat o mare dibăcie, și lenjeria sa, întotdeauna strălucitoare, îți ia ochii, numai că la cea mai mică mișcare, cînd umblă, cînd se așază, pîrîie pe el ca și cum ar avea în stomac o cutie de carton. Din nenorocire, toată hîrtia aceasta nu-i dă de mîncare, și e slab, și are o asemenea înfățișare, încît te întrebi cu ce se hrănește. Între noi fie vorba, îl bănuiesc că, în calitatea lui de casier, cunoaște cifrul secret care descuie casa de bani, și cred că, atunci cînd întorc spatele, îmi cotrobăiește puțin prin provizii.

Iată într-adevăr un interior de instituție bancară cu totul neobișnuit, de necrezut. Cu toate acestea, nu povestesc decît adevărul gol-goluț, iar Parisul e plin de instituții financiare ca a noastră. Ah, dacă vreodată îmi voi publica memoriile... Dar să reluăm firul întrerupt al povestirii mele.

Văzîndu-ne adunați pe toți în biroul său, directorul ne-a spus pe un ton solemn :

— Domnilor și iubiți colegi, timpul încercărilor grele a trecut. La Banca Teritorială începe o perioadă nouă.

După care a început să ne vorbească de o superbă *combinațiune* — este cuvîntul său preferat și îl rostește într-un chip atît de insinuant — o *combinațiune* în care intră acel faimos Nabab de care vorbesc toate ziarele. Așadar, Banca Teritorială va putea să se achite față de credincioșii ei slujbași, să le răsplătească devotamentul, să se descotorosească de cei de prisos. Asta era pentru mine, bănuiesc. Și la urmă :

— Pregătiți-vă notele de plată... Toate conturile vor fi onorate chiar de mîine.

Din păcate, ne-a dus de atîtea ori cu zăhărelul, încît discursul său n-avu nici un efect. Mai demult asemenea promisiuni se prindeau. La anunțarea unei noi *combinațiuni*, toată lumea sărea, plîngea de bucurie prin birouri, se îmbrățișa, asemenea naufragiaților care zăresc o pînză în depărtare.

Fiecare își pregătea nota de plată pentru a doua zi, așa cum ne spusese. Dar a doua zi, ia-l pe guvernator

de unde nu-i ! În ziua următoare, aceeaşi situaţie. Plecase într-o scurtă călătorie.

In sfîrşit, pe cînd stăteam cu toţii la bancă, scoşi din sărite, cu mutre acre, lingîndu-ne încă pe buze de promisiunile care ne lăsaseră gura apă, guvernatorul îşi făcea apariţia, cădea lat într-un fotoliu, cu capul între mîini, şi, înainte de a-i putea spune ceva : «Omorîţi-mă, zicea, omorîţi-mă. Sînt un impostor nemernic... *combinaţiunea* n-a reuşit... N-a reuşit, naiba s-o ia de *combinaţiune !*» Şi ţipa, gemea, cădea în genunchi, îşi smulgea părul din cap, se tăvălea pe covor ; ne striga pe toţi pe numele de botez, ne implora să-i curmăm zilele, vorbea de nevastă şi de copii, pe care îi adusese la sapă de lemn. Şi în faţa unei asemenea deznădejdi, pe nici unul dintre noi nu-l lăsa inima să mai reclame ceva. Ce mai vorbă ? Sfîrşeam prin a ne înduioşa împreună cu el. Nu, hotărît, de cînd există teatre, nu s-a mai văzut actor de talia ăstuia. Numai că acum s-a terminat, încrederea a dispărut. După ce a plecat, toată lumea a ridicat din umeri. Trebuie totuşi să mărturisesc că la un moment dat fusesem zdruncinat. Siguranţa cu care vorbea de a-mi achita ceea ce mi se datora, apoi numele Nababului, acest om atît de bogat...

— Crezi dumneata aşa ceva ? mi-a zis casierul. Ai să rămîi mereu un naiv, dragul meu Passajon... Fii fără grijă. O să fie cu Nababul ca şi cu regina lui Moëssard.

Şi s-a întors la pieptarele lui de hîrtie.

Ceea ce spusese casierul se referea la vremea cînd Moëssard făcea curte reginei sale, făgăduind guvernatorului că, în caz de succes, va determina pe majestatea-sa să-şi plaseze fondurile la întreprinderea noastră. La birou eram cu toţii informaţi despre această nouă afacere, şi foarte interesaţi, vă puteţi închipui, în rapida ei izbîndă, de vreme ce de ea depindeau bănuţii noştri. Timp de două luni această poveste ne-a ţinut în stare de alarmă. Eram îngrijoraţi, observam cu atenţie figura lui Moëssard, găseam că doamna se lasă cam greu ; şi bătrînul nostru casier, cu înfăţişarea lui mîndră şi serioasă, răspundea grav cînd era întrebat, în spatele grilajului său : «Nimic nou», sau : «Merge bine». Atunci toată lumea era mulţumită, ne spuneam unii

altora : «Merge... Merge...», ca şi cum era vorba de un fapt obişnuit... Nu, zău, numai la Paris se pot vedea asemenea lucruri... Fără doar şi poate, îţi vine uneori ameţeală... În cele din urmă, Moëssard încetă într-o bună zi să mai vină pe la birou. Reuşise, după cît se pare ; dar Banca Teritorială nu i se păruse un plasament destul de avantajos pentru iubita lui. E treabă cinstită asta, ce părere aveţi ?

De altfel, sentimentul cinstei se pierde atît de repede, că nici nu-ţi vine să crezi. Cînd mă gîndesc că eu, Passajon, om cu părul alb, cu înfăţişare venerabilă, cu un trecut nepătat — treizeci de ani de serviciu universitar — m-am obişnuit să trăiesc ca peştele în apă în mijlocul acestor ticăloşii şi potlogării ! Aşa încît e firească întrebarea : ce caut aici, de ce rămîn, cum am ajuns eu aici ?

Cum am ajuns ? Ei, Doamne ! Foarte simplu. Acum patru ani, văduv fiind şi cu copii însuraţi, ieşeam la pensie din funcţia de uşier la facultate, cînd un anunţ de ziar mi-a căzut întîmplător sub ochi : «Se caută aprod mai în vîrstă la Banca Teritorială, Boulevard Malesherbes 56. Să posede referinţe.» Mai întîi vă fac o mărturisire. Vavilonul modern mă ispitise întotdeauna, apoi mă simţeam încă verde, vedeam înaintea mea zece ani plini, în care aş fi putut să cîştig ceva bani, poate chiar mulţi, plasîndu-mi economiile în instituţia bancară unde aveam să intru. Am răspuns deci, trimiţîndu-mi fotografia, cea de la Crespon, din Place du Marché, unde pozez cu bărbia rasă, cu privirea ageră sub sprîncenele-mi albe stufoase, cu lănţişorul de oţel la gît — insigna mea de funcţionar universitar — într-un cuvînt, cu înfăţişarea unui senator roman pe scaunul curul, cum spunea decanul nostru, domnul Chalmette. (El mai pretindea că semăn cu răposatul Ludovic al XVIII-lea, dar nu chiar întru totul.)

Mi-am procurat şi cele mai bune referinţe, referatele cele mai măgulitoare ale domnilor de la facultate. Răspunzîndu-mi fără întîrziere, guvernatorul mi-a scris că-i plăcea figura mea — cred şi eu, ce dracu ! o figură impunătoare ca a mea, la intrare, este o nadă pentru acţionari — şi că puteam să mă prezint oricînd doream.

Ar fi trebuit — veți zice — să-mi iau și eu informațiile mele. Ei da, fără îndoială! Dar aveam atîtea referințe de procurat despre persoana mea, încît nu mi-a trecut prin gînd să mai caut altele despre ei. De altfel, ce bănuieli să ai văzînd acest minunat decor, plafoanele înalte, casele de bani, mari cît un dulap, și oglinzile acestea, unde te vezi din cap pînă-n picioare? După aceea mai erau și prospectele sforăitoare, milioanele pe care le auzeam foșnind în aer, întreprinderile acelea colosale, cu beneficii fabuloase. Mi-au luat ochii, am fost fermecat... Trebuie să adaug însă că în acea vreme întreprinderea avea alt aspect decît cel de acum. Afacerile mergeau prost, desigur — afacerile noastre au mers întotdeauna prost — gazeta nu mai apărea decît neregulat. Dar cîte o mică *combinațiune* a guvernatorului îi permitea să salveze aparențele.

Îi trecuse prin minte, închipuiți-vă, să deschidă o listă de subscripție patriotică în vederea ridicării unei statui în cinstea generalului Paolo, Paoli, în sfîrșit, un mare om din țara lui. Corsicanii nu sînt bogați, dar sînt trufași ca niște curcani. Astfel se face că banii curgeau gîrlă la Teritorială. Din păcate, n-a durat prea mult. După două luni statuia era consumată înainte de a fi fost construită, și șirul de scadențe nerespectate, de somații reîncepea. Acum m-am obișnuit cu toate astea. Dar, venit din fundul provinciei mele, afiptele judecătorești, portăreii în fața ușii mă impresionau în mod neplăcut. La bancă nici nu li se dădea atenție. Se știa că în ultima clipă avea să sosească vreun Monpavon, vreun Bois l'Héry, pentru a-i potoli pe executorii judecătorești; căci toți acești domni, băgați pînă în gît în afacerile băncii, au tot interesul să evite falimentul. Asta îl salvează pe șmecherul nostru de guvernator. Ceilalți așteaptă să se întoarcă roata norocului — se știe ce însemnează aceasta la joc — și n-ar fi tocmai bucuroși dacă toate acțiunile pe care le posedă ar mai fi bune de vîndut doar cu kilogramul, drept hîrtie de împachetat.

De la mic la mare, ne aflăm cu toții în această situație la bancă. Începînd cu proprietarul, căruia îi datorăm chiria pe doi ani, dar care, de frică să nu

piardă totul, ne ţine pe veresie, pînă la noi, ăştia, bieţi salariaţi, şi pînă la mine, care am rămas mofluz cu cei şapte mii de franci economisiţi şi salariul pe patru ani în urmă, cu toţii aşteptăm să se întoarcă roata norocului. De aceea mă încăpăţînez să rămîn aici. Datorită vîrstei înaintate, înfăţişării plăcute, educaţiei mele, atenţiei pe care o acord întotdeauna ţinutei, aş fi putut, fără îndoială, să mă mut la altă instituţie. Cunosc o persoană foarte respectabilă, pe domnul Joyeuse, contabil la «Hémerlingue şi fiul», marii bancheri din Rue Saint-Honoré, care de cîte ori mă întîlneşte, nu uită niciodată să-mi spună :

«Dragă Passajon, nu mai sta în spelunca aia murdară. Faci rău că te încăpăţînezi, n-o să le smulgi nici măcar o para. Vino mai bine la „Hémerlingue". Mă voi strădui să-ţi găsesc un locşor. Vei cîştiga mai puţin, dar vei încasa mult mai mult.»

Îmi dau seama că are dreptate acest om de treabă. Dar e peste puterile mele ; nu mă pot hotărî să plec. Şi nu e de loc veselă viaţa pe care o duc aici, în sălile mari şi reci, unde nu vine niciodată nimeni, unde fiecare se vîră într-un colţişor, fără a scoate un cuvînt... Şi cum ar putea fi altfel ? Ne cunoaştem prea bine, nu mai avem nimic să ne spunem. Barem pînă anul trecut mai aveam întrunirile comisiei de cenzori, adunările acţionarilor, şedinţe furtunoase şi zgomotoase, adevărate încăierări de sălbatici, ale căror ţipete se auzeau pînă la biserica Madeleine. Veneau, de asemenea, de mai multe ori pe săptămînă, unii acţionari indignaţi că nu se mai aude nimic cu banii lor. Atunci era frumos să-l vezi pe guvernatorul nostru. Am văzut, domnule, oameni care intrau în biroul său, turbaţi ca nişte lupi însetaţi de sînge, ca să iasă după un sfert de oră mai blînzi decît un mieluşel, satisfăcuţi, liniştiţi şi cu buzunarele uşurate de cîteva bancnote. Căci asta era pehlivănia cea mai mare : să smulgi bani de la nişte nenorociţi care veneau să ceară. În prezent, acţionarii Băncii Teritoriale nu mai dau nici un semn de viaţă. Cred că au murit cu toţii sau că s-au resemnat. Adunarea generală nu se întruneşte niciodată. N-avem şedinţe decît pe hîrtie ; eu sînt cel însărcinat să fac aşa-

zisul proces-verbal — mereu același — pe care-l recopiez din trei în trei luni. N-am vedea nici țipenie de om dacă din timp în timp n-ar pica din fundul Corsicii vreunul dintre cei înscriși pe lista de subscripție pentru statuia lui Paoli, curios să afle dacă construirea monumentului înaintează, sau, alteori, vreun cititor credincios al fițuicii *Vérité financière*, fițuică dispărută de mai bine de doi ani, care vine să-și reînnoiască abonamentul și să ceară, timid, ceva mai multă regularitate, dacă e posibil, în expedierea gazetei. Există naivități pe care nimic nu le zdruncină. Cînd unul din acești nevinovați cade în mijlocul bandei noastre hămesite, e ceva groaznic. E înconjurat, îmbrățișat, convins să se înscrie pe una din listele noastre, și în caz de rezistență, dacă nu vrea să subscrie nici pentru monumentul lui Paoli, nici pentru căile ferate ale Corsicii, domnii aceștia îi joacă ceea ce ei numesc «renghiul camionagiului».

Iată despre ce e vorba: avem întotdeauna la birou un colet pregătit dinainte, o ladă bine împachetată, care trebuie să sosească de la gară în timp ce vizitatorul se află la noi. «Transportul costă douăzeci de franci», spune acela dintre noi care aduce obiectul (douăzeci de franci, uneori treizeci, după mutra clientului). Fiecare se scotocește imediat prin buzunare. Douăzeci de franci transportul! «Uite că n-am!» «Nici eu. Mare ghinion!» Fuga la casă. S-a închis. Caută-l pe casier. E plecat. Și vocea groasă a camionagiului, care își pierde răbdarea, se aude în vestibul: «Hai, hai, mai repede!» (De obicei eu fac pe camionagiul, din cauza vocii mele.) Totuși, ce-i de făcut? Să refuzăm coletul, ar însemna să-l supărăm pe guvernator. «Domnilor, vă rog, dacă-mi permiteți...» îndrăznește atunci nevinovata victimă, deschizînd portmoneul. «Vai, domnule, dar nu se poate...» Domnul plătește cei douăzeci de franci, îl însoțim pînă la ușă, și îndată ce și-a luat valea, împărțim între noi rodul crimei, rîzînd ca niște tîlhari.

Ptiu! domnule Passajon... la vîrsta dumitale, să practici o asemenea meserie... Ei, Doamne, știu! Știu că ar fi mai cinstit să plec din această casă de pierzanie. Dar cum? Ar trebui să renunț atunci la tot ce am aici. Nu, e imposibil! E necesar, dimpotrivă, să rămîn, să păzesc,

să fiu mereu prezent, pentru a profita măcar de o pleașcă, dacă o să cadă vreuna... Ei, cum de nu, jur pe insigna mea, pe cei treizeci de ani de serviciu universitar că dacă vreodată o afacere ca cea a Nababului îmi va permite să reintru în posesia banilor ce-mi sînt datorați, nu mai aștept nici o clipă și mă duc să-mi lucrez frumoasa viișoară dinspre Montbars, lecuit pentru totdeauna de afacerile de bursă. Dar, vai ! e o nădejde cu totul utopică. Pîrliți, luați în tărbacă, cunoscuți cum sîntem în tot Parisul, cu acțiuni care nu mai sînt cotate la bursă, cu obligații bune numai pentru împachetat, atîtea minciuni, atîtea datorii, și prăpastia care se cască din ce în ce mai tare... (La ora actuală datorăm trei milioane cinci sute de mii de franci. Și încă aceste trei milioane ne supără cel mai puțin. Dimpotrivă, se poate spune că ele ne țin pe picioare, dar avem la portar o mică notă de o sută douăzeci și cinci de franci pentru mărci poștale, plata luminii și altele. Asta este cel mai groaznic.) Și ar putea cineva să ne convingă că un om, un mare financiar cum este Nababul, fie el venit din Congo, căzut chiar din lună azi, ar fi atît de smintit încît să-și vîre banii în șandramaua asta ?... Haida-de !... E de crezut ?... Vezi-ți de treabă, domnule guvernator !"

IV

PRIMII PAŞI ÎN LUMEA BUNĂ

— Domnul Bernard Jansoulet !...

Acest nume plebeian, rostit apăsat, cu o vizibilă mîndrie, de către un fecior cu voce puternică, a răsunat în saloanele lui Jenkins ca o lovitură de gong, ca unul din acele talgere care, într-o feerie, vestesţe pe scenă apariţiile fantasmagorice. Candelabrele au pălit, ochii tuturor s-au aprins brusc la perspectiva orbitoare a comorilor Orientului, a valurilor de perle şi ţechini puse în mişcare de silabele magice ale acestui nume pînă ieri necunoscut.

Era el, chiar el, Nababul, bogătanul bogătanilor, punctul de atracţie al parizienilor, aureolat de acea faimă a aventurilor care place atît de mult mulţimilor îndestulate. Toate capetele s-au întors, toate conversaţiile s-au întrerupt ; lumea s-a îngrămădit spre uşă şi s-a îmbulzit ca pe cheiul unui port maritim la sosirea unei corăbii încărcate cu aur.

Însuşi Jenkins, atît de primitor, atît de stăpîn pe sine, care stătea în salonul de la intrare pentru a-şi primi invitaţii, părăsi brusc grupul în care se afla şi se repezi către... corabie.

— Ce amabilitate, ce amabilitate... Doamna Jenkins va fi atît de bucuroasă, atît de mîndră... Poftiţi înăuntru, vă rog !

Şi, în precipitarea sa, în graba vanitoasă de a-l acapara pe invitat, Jenkins îl trase atît de repede pe Jansoulet, încît acesta nici n-a mai avut timp să i-l prezinte pe însoţitorul său, Paul de Géry, căruia îi îndruma primii paşi în lumea bună. Tînărul se simţi încîntat

de această omisiune. Se strecură prin grămada de fracuri, mereu împinsă înapoi la fiecare nouă intrare, şi se pierdu într-însa, cuprins de groaza nesăbuită a tînărului provincial aruncat într-un salon parizian, groază cu atît mai mare cu cît tînărul este mai inteligent şi mai delicat şi nu obişnuieşte să poarte, ca o za, sub plastronul său de pînză tare, îndrăzneala nepăsătoare a bădăranilor.

Voi, toţi parizienii din Paris, care la 16 ani, strînşi în primul frac şi ţinînd clacul sub braţ, v-aţi plimbat adolescenţa prin saloanele de recepţie ale tuturor categoriilor sociale, voi nu cunoaşteţi acea spaimă, amestec de timiditate, de amintiri şi lecturi romanţioase care ne încleştează dinţii, ne paralizează gesturile, ne transformă pentru o noapte într-un obiect de decor, o mobilă aşezată într-un colţ, o biată fiinţă rătăcitoare şi demnă de milă, incapabilă să-şi dovedească existenţa altfel decît deplasîndu-se, la anumite intervale, dintr-un loc într-altul, murind mai degrabă de sete decît să se apropie de bufet şi plecînd fără a fi scos o vorbă, afară de cazul cînd n-a bolborosit vreuna din acele nerozii de care îşi aminteşte toată lumea luni de-a rîndul şi care, noaptea, cînd ne gîndim la ea, cu capul îndesat în pernă, ne face să scoatem un „ah!“ de ciudă şi de ruşine.

Paul de Géry era un asemenea martir. Acolo, în ţinutul său, dusese întotdeauna o viaţă foarte retrasă, alături de o mătuşă habotnică şi cu o fire închisă, pînă în momentul cînd, student în drept, sortit mai întîi unei cariere în care tatăl său lăsase o frumoasă amintire, fusese atras în saloanele cîtorva consilieri de curte. Erau clădiri vechi, melancolice, cu oglinzi pătate, unde Paul mergea să completeze mesele de *whist* în tovărăşia cîtorva umbre venerabile. Recepţia lui Jenkins reprezenta, aşadar, primii paşi în lume pentru acest provincial, pe care atît propria-i ignoranţă, cît şi perspicacitatea meridională îl făcură din prima clipă să observe cu atenţie ce se petrece în jurul lui.

Din locul unde se afla, asista la defilarea ciudată şi neterminată la miezul nopţii a invitaţilor lui Jenkins, toată clientela unui medic la modă: crema societăţii,

mulţi oameni politici şi de afaceri, bancheri, deputaţi, cîţiva artişti, toţi istoviţii saloanelor pariziene, palizi, cu ochii aprinşi, saturaţi de arsenic ca şoarecii pofticioşi, dar nesăţioşi de otravă şi de viaţă. Salonul deschis, vestibulul larg, căruia i se scoseseră uşile, lăsau să se vadă scara palatului, împodobită cu flori de o parte şi de alta, unde se desfăşurau lungile trene a căror greutate mătăsoasă trăgea înapoi bustul decoltat al doamnelor, într-o frumoasă mişcare suitoare ; apăreau fiecare în etape succesive, pînă la înflorirea deplină a întregii lor persoane.

O dată ajunse sus, în dreptul scării, perechile păreau că intră în scenă, ceea ce nu era decît prea adevărat, fiecare lăsînd pe ultima treaptă încruntarea, ridurile preocupate, trăsăturile obosite, mîniile, necazurile, pentru a prezenta o fizionomie satisfăcută, un zîmbet larg pe o faţă cu toate trăsăturile destinse. Bărbaţii schimbau strîngeri sincere de mînă, efuziuni prieteneşti ; femeile, fără a auzi nimic, preocupate numai de persoana lor, cu mici ţopăituri pe loc, cu drăgălăşenii fremătătoare, ridicări din umăr şi clipiri galeşe, murmurau cîteva cuvinte de salut.

— Mulţumesc... Ah, mulţumesc... cît eşti de bună !

Apoi perechile se despărţeau, căci trecuse vremea cînd seratele reuneau spirite luminate, şi rafinamentul feminin silea demnitatea, înaltele cunoştinţe şi chiar geniul bărbaţilor să se încline în mod graţios în faţa lui. Acum, în mijlocul acestei îngrămădeli, femeilor, aşezate deoparte, ciripind împreună ca nişte cadîne de harem, nu le mai rămîne decît plăcerea de a fi sau de a părea că sînt frumoase.

După ce rătăcise prin biblioteca doctorului, prin seră şi sala de biliard, unde se fuma, plictisit de discuţiile grave şi aride, care i se păreau nepotrivite într-un asemenea loc împodobit şi destinat unei ore de relaxare — cineva îl întrebase în treacăt, fără a-l privi, ce se întîmplase în acea zi la bursă — de Géry se apropie de salonul cel mare, în pragul căruia se înghesuia un val grăbit de fracuri, o mare de capete aplecate unele către altele şi privindu-se în ochi.

Era o încăpere largă, bogat mobilată, cu gustul artistic care caracteriza pe stăpînii casei. Cîteva tablouri de preţ pe fondul deschis al draperiilor. Un şemineu monumental, decorat cu o frumoasă sculptură în marmură, numită *Anotimpurile*, de Sébastien Ruys, înconjurată de lungi ramuri verzi, unele dantelate, altele parcă tăiate în bronz şi care se răsfrîngeau spre oglindă ca înspre luciul unei ape cristaline. Aşezate pe scaune joase, femeile, adunate la un loc, îngrămădite, amestecîndu-şi culorile nedefinite ale rochiilor, formau un imens coş de flori vii, deasupra căruia unduia şirul umerilor goi şi părul presărat cu diamante, sclipind ca picături de apă pe şuviţele brune, pornind reflexe scînteietoare pe cele blonde ; peste tot acelaşi parfum îmbătător, acelaşi zumzet nelămurit şi dulce, amestec de căldură vibrantă şi de fluturări de aripi insezisabile, ca suflarea verii deasupra unei pajişti de flori. Pe alocuri izbucneau scurte rîsete, stîrnind în această atmosferă luminoasă o adiere mai proaspătă, care făcea să tremure bucle şi egrete, dînd brusc la iveală un profil frumos. Aşa arăta salonul.

Se aflau acolo cîţiva bărbaţi, foarte puţini, numai personalităţi de vază, încărcaţi de ani şi de decoraţii, care stăteau de vorbă pe marginea unui divan, sprijinindu-şi picioarele de vreun scaun, cu acea atitudine de condescendenţă pe care o iei pentru a vorbi unui copil. Dar în freamătul liniştit al acestor discuţii biruia o voce răsunătoare şi metalică, cea a Nababului, care se mişca în voie prin această seră mondenă cu siguranţa ce i-o dădeau atît imensa sa avere, cît şi un oarecare dispreţ pentru femeie, adus din Orient.

În acest moment, trîntit pe un fotoliu, ţinîndu-şi încrucişate mîinile mari îmbrăcate în mănuşi gălbui, Nababul stătea de vorbă cu o persoană foarte frumoasă, a cărei înfăţişare originală — avînd o puternică dorinţă de viaţă, în ciuda unor trăsături severe — se reliefa prin o paloare mai accentuată în mijlocul mutrişoarelor din jurul ei, după cum rochia-i albă, cu pliuri clasice şi mulată pe corpul graţios şi suplu, contrasta cu toaletele mai pretenţioase, lipsite tocmai de această simplitate îndrăzneaţă.

Din colțul său, de Géry îi admira fruntea mică și netedă sub șuvițele căzînde, ochii mari deschiși, de un albastru adînc, abisal, gura care, cînd înceta să zîmbească pentru a reveni la normal, se lăsa în jos cu o expresie plictisită.

Cineva, lîngă el, îi spuse numele... Félicie Ruys... Atunci a înțeles de Géry atracția puțin obișnuită exercitată de această tînără, moștenitoare a talentului tatălui ei și a cărei faimă născîndă ajunsese aureolată de o reputație de frumusețe pînă în provincie. În timp ce o contempla, admirîndu-i cele mai mici gesturi, puțin intrigat de frumusețea acestei figuri, de Géry auzi șoptindu-se în spatele său :

— Ia te uită ce amabilă este cu Nababul... Dacă ar veni ducele...

— Ducele de Mora trebuie să vină aici ?

— Desigur. Recepția e doar pentru el ; ca să se poată întîlni cu Jansoulet.

— Și crezi că ducele și domnișoara Ruys...

— Dar ce, cazi din lună ?... E o legătură cunoscută de tot Parisul... A început de la ultima expoziție pentru care i-a făcut bustul.

— Și ducesa ?...

— Eh ! A văzut ea destule... Ah, iată pe doamna Jenkins pregătindu-se să cînte !

În salon se produse o mișcare, îmbulzeala din jurul ușii crescu, și conversațiile încetară pentru o clipă. Paul de Géry își reluă răsuflarea. Ceea ce auzise îi strînsese inima. Se simțea atins, murdărit de noroiul împroșcat cu amîndouă mîinile asupra idealului ce și-l făurise din această splendidă tinerețe, căreia strălucirea artei îi dădea un farmec atît de pătrunzător. Se îndepărtă puțin, se mișcă din loc. Se temea să nu mai audă șușotindu-se altă infamie. Vocea doamnei Jenkins îi făcu bine ; era o voce renumită în saloanele Parisului, care, în ciuda strălucirii sale, n-avea nimic teatral, emoția muzicală vibrînd în mod natural, fără nici un artificiu. Cîntăreața, o femeie de vreo 40—45 de ani, se remarca printr-un păr minunat, cu reflexe cenușii, trăsături fine, puțin apatice, o expresie de mare

bunătate. Încă frumoasă, era îmbrăcată cu gustul costisitor al femeii care n-a renunțat să placă. În adevăr, nu abdicase ; recăsătorită de vreo zece ani cu doctorul Jenkins, soții păreau a fi încă în primele luni ale fericirii conjugale. În timp ce soția sa cînta o arie populară rusă, sălbatică și blîndă totodată, ca un suris slav, Jenkins își arăta naiv mîndria pe fața-i luminată, fără nici o încercare de disimulare ; iar dînsa, de cîte ori își înclina capul pentru a-și relua respirația, îi trimitea un zîmbet sfios, drăgăstos, oferit soțului o dată cu zborul sunetelor. Apoi, după ce a terminat, în mijlocul unui murmur admirativ de satisfacție, era mișcător să-i vezi cît de discret și-au împreunat pe ascuns mîinile, pentru a-și clădi ca un cuib de fericire intimă în mijlocul acestui mare triumf. Tînărul de Géry simțea o adevărată consolare la vederea acestei perechi fericite, cînd, lîngă el, o voce șopti, nu însă aceeași de adineauri :

— Știi ce se spune... că cei doi Jenkins nu sînt căsătoriți.

— Ce prostie !

— Ți-o dau ca sigură... se pare că ar exista pe undeva o adevărată doamnă Jenkins, dar nu este cea pe care ne-a arătat-o... De altfel, ai observat...

Dialogul continuă pe șoptite, doamna Jenkins se apropia, salutînd, surîzînd, în timp ce doctorul, oprind un valet care trecea cu o tavă, îi întindea un pahar de Bordeaux cu atenția unei mame, a unui impresar sau a unui îndrăgostit. Ce calomnie, ce calomnie, stigmat dezonorant ! Tînărului provincial îi păreau acum exagerate atențiile lui Jenkins. Găsea că aveau ceva afectat, căutat, și chiar în mulțumirea pe care dînsa o adresă șoptind soțului, i s-a părut că observă o teamă, o supunere nepotrivită cu demnitatea unei soții legitime, mulțumită și mîndră de o fericire neîndoielnică... Hidoasă mai e lumea asta, își zicea de Géry îngrozit ; mîinile-i erau reci. Toate aceste zîmbete care-l înconjurau îi păreau a fi niște strîmbături. Îi era rușine și silă. Apoi, revoltîndu-se deodată : „Ei asta ! Nu e cu putință !" Ca și cum ar fi vrut să răspundă acestei exclamații, în spatele lui bîrfeala se porni din nou, nestînjenită :

— În definitiv, nu știu precis, repet și eu ce mi s-a spus... Ia te uită! Baroana Hémerlingue... Tot Parisul îi calcă lui Jenkins pragul.

Baroana înainta la brațul doctorului, care se precipitase înaintea ei, și, oricît de bine știa să se stăpînească, trăsăturile feței sale arătau tulburare și descumpănire. Jenkins pusese la cale serata pentru a împăca pe prietenul său Hémerlingue cu prietenul său Jansoulet, cei mai bogați dintre clienții lui și a căror dușmănie declarată îl stînjenea mult. Nababul era de acord. Nu purta pică fostului său tovarăș. Învrăjbirea lor începuse după căsătoria lui Hémerlingue cu una din favoritele fostului bei. „Pe scurt, gîlceavă muierească", zicea Jansoulet, care ar fi fost mulțumit să-i pună capăt, orice pornire împotriva cuiva fiind apăsătoare pentru această fire exuberantă. Dar se pare că baronul nu ținea să se împace, căci, în ciuda făgăduielii făcute lui Jenkins, soția lui sosea singură, spre marele necaz al irlandezului.

Era o persoană înaltă, subțire, gingașă, cu sprîncenele ridicate, avînd o înfățișare tinerească și timidă, 30 de ani care păreau 20, cu un păr foarte negru, împodobit cu pene sau egrete și plin de diamante. Cu gene lungi pe obrajii săi albi, avînd limpezimea tenului acelor femei ținute mult timp închise în casă, puțin stînjenită în toaleta ei pariziană, semăna mai puțin cu o fostă cadînă de harem decît cu o călugăriță care a părăsit mănăstirea pentru a se reîntoarce în lume. Asemănarea era întărită de un nu știu ce aer bigot, ceva cucernic în înfățișare, un fel de mers ecleziastic, cu ochii în jos, cu coatele lipite de corp și mîinile încrucișate; erau obiceiuri împrumutate de la mediul habotnic în care își ducea viața de la convertirea și recentul ei botez. E ușor de închipuit îmbulzeala iscată de curiozitatea mondenă în jurul acestei foste cadîne, devenită catolică înfocată, escortată de o figură lividă de paracliser cu ochelari, avocatul Le Merquier, deputat de Lyon, omul de încredere al lui Hémerlingue, care o însoțea pe baroană cînd baronul „nu se simțea prea bine".

Cînd intrară în salonul al doilea, Nababul îi ieși în întîmpinare, părîndu-i-se că vede în urma ei fața

buhăită a fostului său amic, căruia se pregătea să-i întindă mîna, așa cum fusese dinainte stabilit. Baroana îl zări, devenind și mai albă. Sub genele-i lungi se întrezări o strălucire metalică. Nările i se umflară, palpitară și, în timp ce Jansoulet se înclina, baroana grăbi pasul, cu capul sus și țeapăn, lăsînd să-i scape printre buzele subțiri un cuvînt arab pe care nimeni nu l-a înțeles. Nababul însă a priceput bine ocara, căci, după ce și-a ridicat capul, fața lui bronzată avea culoarea pămîntului ars, scos din cuptor. Rămase o clipă nemișcat, cu pumnii crispați, cu gura schimonosită de mînie. Jenkins se apropie de el, iar de Géry, care urmărise toată scena de departe, îi văzu discutînd împreună, agitați și cu un aer îngrijorat.

Aranjamentul dăduse greș. Împăcarea pusă la cale cu atîta iscusință nu va avea loc. Hémerlingue n-o dorea. Acum, cel puțin, de nu le-ar trage și ducele clapa. Căci era tîrziu. Celebra Wauters, care, după spectacol, trebuia să cînte aria nopții din *Flautul fermecat*, intrase pe ușă, înfofolită în broboadele sale de dantelă.

Dar ministrul nu mai venea.

Cu toate acestea, era un lucru bine stabilit, promis. Monpavon trebuia să-l ia de la club. Din cînd în cînd, Jenkins își scotea ceasul, aruncînd cîte un bravo distrat spre mănunchiul de note perfect executate de celebra Wauters din vîrful buzelor, mănunchi care costa trei mii de franci, cheltuială ce devenea inutilă, ca și celelalte cheltuieli ale seratei, dacă ducele nu venea.

Deodată ușa se deschise larg :

— Excelența-sa domnul duce de Mora !

Un freamăt lung îl întîmpină, o curiozitate respectuoasă, așezată pe două rînduri, deosebindu-se de îngrămădeala brutală cu care fusese primit Nababul.

Nimeni nu știa mai bine decît ducele să se înfățișeze în lume, să traverseze grav un salon, să se urce surîzînd la tribună, să ia fleacurile în serios, să trateze cu ușurință lucrurile serioase ; distincția sa paradoxală era o sinteză a atitudinii în fața vieții. Bărbat frumos încă, în ciuda celor 56 de ani, de o frumusețe elegantă și bine proporționată, în care grația filfizonului era compensată de ceva milităresc în statura și figura-i mîndră,

ducele purta admirabil fracul, de care, pentru a-i face plăcere lui Jenkins, atîrnase cîteva din numeroasele-i decoraţii, arborate de obicei numai în zilele solemne. Reflexele cămăşii, ale cravatei albe, argintiul-mat al decoraţiilor, linia plăcută a părului rar şi uşor încărunţit accentuau paloarea feţei, mai cadaverică decît tot ce era cadaveric în seara aceea în saloanele irlandezului.

Ducea o viaţă atît de zbuciumată! Politica, toate jocurile de noroc cunoscute, lovituri de bursă şi la baccara, precum şi reputaţia de crai pe care trebuia cu orice preţ să o susţină. Da, ducele era unul dintre clienţii serioşi ai lui Jenkins; şi această vizită princiară doctorul o datora inventării acelor pilule misterioase care dădeau strălucire privirii şi întregii fiinţe a omului, acea vigoare atît de vibrantă şi extraordinară.

— Scumpul meu duce, permite-mi să...

Monpavon, solemn, cu plastronul bombat, încerca să înlesnească prezentarea atît de mult aşteptată; dar excelenţa, distrată, nu auzea, continuîndu-şi drumul spre salonul cel mare, împins de acel curent electric care întrerupe monotonia mondenă. În timp ce o saluta pe doamna Jenkins, doamnele se înclinau puţin în faţa lui, rîzînd agreabil, cu chipuri atrăgătoare şi cu preocuparea de a plăcea. Dar ducele n-o vedea decît pe Félicie, în picioare, în mijlocul unui grup de bărbaţi, discutînd ca şi cum s-ar fi aflat în atelierul ei şi gustînd liniştit un şerbet, în timp ce îl privea pe duce înaintînd. Îl întîmpină în felul cel mai natural. Cei din jur se retraseră în mod discret. Totuşi, în ciuda celor auzite de de Géry privind presupusele lor relaţii, se părea că nu există între ei decît o amiciţie pur spirituală, o duioasă intimitate.

— Te-am căutat acasă, domnişoară, în drum spre Bois de Boulogne.

— Mi s-a spus. Aţi intrat chiar în atelier.

— Şi am văzut faimosul grup... grupul meu.

— Şi?

— E foarte frumos... Ogarul aleargă ca un turbat... Vulpea fuge minunat... Dar n-am înţeles bine... Nu mi-ai spus că reprezintă povestea noastră?

— Ei da !... Căutați... E o fabulă pe care am găsit-o în... Nu-l citiți pe Rabelais, domnule duce ?

— Drept să spun, nu. E prea grosolan.

— Ei bine, eu am învățat multe de la el. Știți că sînt foarte prostcrescută, da, foarte... Așadar, fabula mea este scoasă din Rabelais. Iat-o : Bacchus a creat o vulpe miraculoasă, de neîntrecut la fugă. La rîndul său, Vulcan a dat unui cîine, creat de el, puterea de a prinde din urmă orice animal. Or, după cum povestește Rabelais, s-a întîmplat ca cele două animale să se întîlnească. Vă închipuiți ce fugă turbată... și fără sfîrșit. Mi se pare, scumpul meu duce, că așa ne-a pus soarta unul în fața celuilalt pe noi doi, înzestrați cu calități opuse, dumneavoastră — care ați primit de la zei darul de a săgeta toate inimile, eu — cu o inimă care nu se va lăsa niciodată săgetată.

Félicie îi vorbea stînd în fața lui, aproape rîzînd, dar strînsă și țeapănă în tunica albă care părea a-i proteja ființa împotriva pornirilor ei lăuntrice. El, cuceritorul, irezistibilul, nu se lovise niciodată de această speță îndrăzneață și îndărătnică. De aceea punea la bătaie toate artificiile lui de seducere, în timp ce în jurul lor, zumzetul crescînd al petrecerii, rîsetele pițigăiate, foșnetul satinului și al șirurilor de perle constituiau acompaniamentul acestui duet de pasiune mondenă și de ironie juvenilă.

După o clipă ducele continuă :

— Și cum au ieșit zeii din încurcătură ?

— Transformîndu-i pe cei doi fugari în piatră.

— Iată un deznodămînt pe care nu-l pot accepta cîtuși de puțin... Îi desfid pe zei să-mi împietrească vreodată inima.

O flacără scurtă îi țîșni în ochi, stinsă imediat la gîndul că erau priviți.

În adevăr, erau priviți insistent, dar de nimeni ca de Jenkins, care le dădea tîrcoale, neliniștit, crispat, ca și cum ar fi vrut să ceară socoteală Féliciei de a-i fi acaparat ea singură personajul cel mai însemnat al seratei.

Tînăra fată îi atrase atenția ducelui, rîzînd :

— Se va spune că vă reții prea mult.

I-l arătă pe Monpavon aşteptînd, lîngă Nabab, care de departe trimitea excelenţei-sale privirea rugătoare şi supusă a unui dulău. Ministrul de stat îşi aminti, în sfîrşit, de ceea ce-l adusese acolo. Salutînd-o pe Félicie, se îndreptă spre Monpavon, care reuşi astfel să-i prezinte pe „stimatul meu amic, domnul Bernard Jansoulet". Excelenţa se înclină, parvenitul se umili pînă la pămînt, după care stătură puţin de vorbă.

Un grup interesant de observat. Jansoulet, omul din popor, voluminos, vînjos, cu pielea tăbăcită şi spatele încovoiat, de parcă s-ar fi rotunjit din cauza plecăciunilor orientale, cu mîinile butucănoase şi scurte, pe care mănuşile de culoare deschisă păreau a plesni, cu mimica schimbătoare şi exuberanţa meridională care te ameţesc sub un potop de cuvinte. Celălalt, aristocratul fin, monden, eleganţa personificată, fără nici o stînjeneală în gesturile-i foarte sobre, de altfel, rostind în mod neglijent fraze neterminate, luminînd gravitatea feţei cu un zîmbet abia schiţat, ascunzînd sub o politeţe imperturbabilă dispreţul său pentru bărbaţi şi femei ; dar acest dispreţ era ceea ce alcătuia în primul rînd puterea lui... Într-un salon american antiteza ar fi fost mai puţin izbitoare. Milioanele Nababului ar fi restabilit echilibrul, ba chiar ar fi aplecat balanţa de partea lui. Dar Parisul nu aşază încă banii mai presus de orice, şi pentru a te convinge de aceasta era suficient să vezi pe mătăhălosul financiar trepădînd binevoitor în faţa marelui senior şi lepădîndu-şi trufia de parvenit necioplit ca pe o mantie de hermină.

Din colţul unde se retrăsese, de Géry urmărea scena cu interes, cunoscînd importanţa acordată de Nabab acestei întîlniri, cînd întîmplarea, care destrămase cu atîta cruzime, în tot cursul serii, naivităţile sale de novice, îi atrase atenţia asupra unui scurt dialog, desfăşurat nu departe, în acel zumzet de conversaţii particulare, unde fiecare înţelege doar cuvîntul care-l interesează :

— E cazul ca Monpavon să-i mijlocească şi cunoştinţe folositoare. Cele de pînă acum n-au făcut decît

să-i dăuneze... Știi că el l-a aruncat în brațele lui Paganetti și ale bandei lui.

— Nenorocitul !... O să-l mănînce de viu.

— Ei și ? ! Nimic mai drept decît să dea puțin înapoi din cît a luat cu japca... Doar a furat el destul acolo la arapi !

— Zău ! Crezi ?

— Cum să nu cred ! Pot să-ți dau și amănunte foarte precise, pe care le posed de la baronul Hémerlingue, bancherul care a negociat ultimul împrumut tunisian... Știe atîtea despre Nabab... Închipuiește-ți...

Și infamiile au început să curgă. Timp de cincisprezece ani Jansoulet îl exploatase în mod nerușinat pe fostul bei. Se citau nume de furnizori și lovituri de o îndrăzneală și o ticăloșie uimitoare ; de pildă, povestea unei fregate care cînta, da, cînta cu adevărat, expusă în sufragerie ca un tablou, pe care Nababul o plătise două sute de mii de franci și o revînduse cu zece milioane, apoi un tron de trei milioane, a cărui notă de plată, aflată în registrele unui tapițer din cartierul Saint-Honoré, nu se ridica nici la o sută de mii ; și ce-i mai nostim este că gustul beiului schimbîndu-se între timp, jilțul regal căzuse în dizgrație înainte chiar de a fi despachetat, odihnindu-se și acum într-o ladă bătută în cuie la vama din Tripoli.

Apoi, în afară de aceste comisioane întrecînd orice măsură, luate pentru procurarea celei mai neînsemnate jucării, se aduceau acuzații mai grave, dar tot atît de precise, de vreme ce proveneau din aceeași sursă. Se afla, alături de serai, un harem de europene, pentru alteța-sa, admirabil aprovizionat de către Nabab, care, fără îndoială, se pricepea la aceasta, deoarece odinioară la Paris — înaintea plecării sale în Orient — practicase cele mai bizare meserii : negustor de contramărci, patron al unei cîrciumi de periferie, al unei case și mai deocheate... Și șușotelile se terminau printr-un rîs înfundat, rîsul vulgar al unei conversații între bărbați.

Primul impuls al tînărului provincial la auzul acestor calomnii infame a fost de a se întoarce și de a striga : „Mincinoșilor !"

Cu cîteva ore mai înainte ar fi făcut-o fără ezitare ; dar de cînd era aici, devenise mai neîncrezător, mai sceptic. Se stăpîni, aşadar, şi ascultă pînă la capăt, neclintit, în acelaşi loc, păstrînd în sinea lui dorinţa nemărturisită de a-şi cunoaşte mai bine stăpînul. În acest timp, Nababul, devenit fără să ştie subiectul acestei cronici respingătoare, juca o partidă de *écarté* cu ducele de Mora, şezînd liniştit într-un salonaş căruia un tapet albastru şi două lămpi cu abajur îi creau o atmosferă de reculegere.

O, putere magică a aurului ! Fiul negustorului de fier vechi, stînd singur la masa de joc în faţa celui mai important personaj al Imperiului ! Lui Jansoulet nu-i venea să creadă că oglinda de Veneţia reflecta figura sa radioasă şi cea a augustului craniu, împărţit în două de o cărare largă. De aceea, pentru a fi demn de această mare cinste, se străduia să piardă în mod decent cît mai multe bancnote de o mie de franci, simţindu-se, cu toate acestea, cîştigătorul partidei ; era chiar mîndru să vadă cum banii lui treceau în aceste mîini aristocratice, cărora Nababul le studia amănunţit gesturile în timp ce serveau, tăiau sau ţineau cărţile.

În jurul lor se formase un cerc, care păstra încă distanţa, cei zece paşi reglementari pentru a saluta un duce ; erau spectatorii acestui triumf la care Nababul lua parte ca într-un vis. Se simţea ameţit de frînturile feerice ale muzicii care se auzea surd în depărtare, de parcă avea de trecut o întindere de apă ; era îmbătat de mireasma florilor atît de ciudat deschise spre sfîrşitul balurilor pariziene, atunci cînd ora care înaintează te face să pierzi noţiunea timpului, iar oboseala nopţii albe îţi scaldă întreaga fiinţă într-o atmosferă mai nervoasă, aidoma unei băi de plăcere. Constituţia robustă a lui Jansoulet, acest sălbatic civilizat, era mai sensibilă decît altele la asemenea rafinamente necunoscute ; şi îi trebuia multă stăpînire de sine pentru a nu-ţi manifesta prin urale voioase sau printr-o efuziune nepotrivită de gesturi şi cuvinte această bucurie de care era cuprinsă întreaga sa fiinţă, aşa cum fac cîinii ciobă-

neşti ieşindu-şi din minţi cînd adulmecă anumite mirosuri.

— Cerul e senin, caldarîmul uscat... Dacă n-ai nimic împotrivă, dragul meu, să dăm drumul trăsurii şi să ne întoarcem pe jos, spuse Jansoulet secretarului său, ieşind de la Jenkins.

De Géry primi cu bucurie. Simţea nevoia să se plimbe, să se scuture de toate mîrşăviile şi minciunile acestei comedii mondene care îi strînsese şi îngheţase inima, pompîndu-i tot sîngele către tîmple, unde vinele îngroşate îi zvîcneau puternic. Umbla clătinîndu-se, asemenea acelor nenorociţi operaţi de cataractă care, de spaima vederii recîştigate, nu mai îndrăznesc să facă un pas. Dar cu cîtă brutalitate fusese făcută operaţia! Aşadar, acea mare artistă purtînd un nume celebru, acea frumuseţe pură şi sălbatică, care îl tulburase ca o apariţie de basm, nu era decît o curtezană. Doamna Jenkins, femeia impunătoare, cu o atitudine atît de mîndră şi atît de blîndă totodată, nu se numea doamna Jenkins. Ilustrul savant, cu faţa atît de sinceră, atît de cordială, avea neobrăzarea de a afişa pe faţă un ruşinos concubinaj. Iar Parisul bănuia ceva, dar asta nu-l împiedica să dea buzna la petrecerile lor. În sfîrşit, pe bunul şi generosul Jansoulet, faţă de care simţea atîta recunoştinţă, îl ştia în ghearele unei bande de tîlhari, tîlhar el însuşi şi meritînd exploatarea organizată în jurul lui pentru ca să restituie milioanele furate.

Era oare posibil, şi să fi fost chiar toate de crezut?

O privire piezişă aruncată înspre Nabab, a cărui persoană voluminoasă umplea tot trotuarul, îl făcu dintr-o dată să intuiască în acest mers îngreunat de povara galbenilor ceva ce nu observase încă pînă atunci, ceva josnic şi ticălos. Da, era în adevăr tipul aventurierului din sud, plămădit din nămolul care acoperă cheiurile Marsiliei, bătute de toţi acei nomazi care rătăcesc prin porturile maritime. Bun, da! Generos? Nu zău! Cum sînt femeile pierdute sau pungaşii. Şi aurul curgînd valuri în acest mediu viciat şi luxos, stropind pînă şi zidurile, i se părea acum că poartă cu el toată zgura, tot mîlul format chiar de la izvorul impur şi mocirlos. Atunci, el, de Géry, nu mai putea avea altceva de fă-

cut decît să plece, să părăsească cît mai repede acest loc, unde risca să-şi compromită numele, singurul lucru moştenit de la părinţi. Fără îndoială. Dar celor doi fraţiori, care sînt acolo, departe, cine să le plătească întreţinerea ? Cine să susţină căminul modest, pus atît de miraculos pe picioare de leafa substanţială a fratelui celui mare, şeful familiei ? Acest cuvînt, şeful familiei, îi provoca din nou o luptă sufletească în care se ciocneau interesul şi conştiinţa ; interesul — brutal, puternic, atacînd direct, cu lovituri precise, iar conştiinţa — dînd înapoi, retrăgîndu-se cu mişcări abile, în timp ce Jansoulet, pricină, fără să ştie, a conflictului ce se petrecea în sufletul lui, călca cu paşi mari alături de tînărul său însoţitor, trăgînd cu voluptate din trabucul aprins.

Niciodată nu se bucurase atît de mult de viaţă ; seara petrecută la Jenkins, constituind de fapt şi pentru el primii săi paşi în lume, îi lăsase impresia unui arc de triumf împresurat de o mulţime năvalnică venită să arunce flori în calea sa... Cît este de adevărat că lucrurile nu există decît prin prisma ochilor care le privesc... Ce succes ! În momentul plecării, ducele îl invită să vadă galeria : asta însemna uşile palatului Mora deschise pentru el înainte de sfîrşitul săptămînii. Félicie Ruys consimţi să-i facă bustul, astfel încît la viitoarea expoziţie fiul negustorului de cuie va avea bustul său sculptat în marmură de către aceeaşi mare artistă care-l modelase şi pe cel al ministrului de stat. Nu erau oare satisfăcute toate vanităţile sale copilăreşti ?

Şi frămîntîndu-şi gîndurile negre sau voioase, amîndoi mergeau cot la cot, preocupaţi, absenţi, astfel încît ajunseră în Place Vendôme — tăcută, cufundată într-o lumină albastră şi îngheţată — înainte de a fi schimbat o vorbă.

— Am ajuns... spuse Nababul. Mi-ar fi plăcut să mai mergem puţin... Ce părere ai ?

Şi dînd pieţei ocol de două sau trei ori, lăsă să-i scape, în valuri succesive, imensa bucurie care-l stăpînea :

— Ce plăcut ! Ce aer bun !... Dumnezeule, n-aş da petrecerea din seara asta nici pe o sută de mii de franci !

Ce om de treabă acest Jenkins... Îţi place genul de frumuseţe al Féliciei Ruys ? Eu mă înnebunesc după ea... Dar ducele, ce mare senior ! Atît de simplu şi de binevoitor... E frumos la Paris, nu-i aşa, dragul meu ?

— Pentru mine e prea complicat... Îmi inspiră teamă, răspunse Paul de Géry cu un glas înăbuşit.

— Ei da, înţeleg, reluă celălalt cu un adorabil ton de mulţumire de sine. Nu eşti încă obişnuit, dar te vei da repede pe brazdă. Uite la mine cum m-am deprins numai într-o lună.

— Dumneavoastră aţi mai fost însă la Paris... Aţi şi locuit aici odinioară.

— Eu ? Da' de unde !... De unde ai mai scos-o şi pe asta ?...

— Nu ? Credeam... răspunse tînărul. Şi pe dată o grămadă de gînduri îi veniră în minte : Ce i-aţi făcut acelui baron Hémerlingue ? E o duşmănie de moarte între dumneavoastră.

Nababul rămase o clipă zăpăcit. Numele lui Hémerlingue, aruncat deodată în mijlocul mulţumirii sale sufleteşti, îi amintea singura întîmplare neplăcută a serii.

— Ăstuia, ca şi celorlalţi, spuse Nababul cu un glas întristat, nu i-am făcut niciodată decît bine. Am pornit împreună, săraci lipiţi pămîntului. Am crescut şi am prosperat cot la cot. Cînd a vrut să zboare de unul singur, l-am ajutat de cîte ori a avut nevoie, l-am sprijinit cît am putut. Eu i-am procurat zece ani de-a rîndul furniturile necesare flotei şi armatei ; de aici i se trage aproape întreaga avere. Dar într-o bună zi ce-i veni nătărăului ăstuia din Berna ? Să se îndrăgostească lulea de o cadînă alungată din harem de mama beiului. Golanca era frumoasă, ambiţioasă. S-a aruncat în braţele lui Hémerlingue, şi bineînţeles, după această reuşită căsătorie, au trebuit s-o şteargă din Tunis... Gurile rele l-au făcut să creadă că eu îl îndemnasem pe bei să-i închidă porţile principatului. Nu-i adevărat. Dimpotrivă, am obţinut de la alteţa-sa ca Hémerlingue, fiul — un copil din prima căsătorie — să poată rămîne la Tunis pentru a lichida afacerile, în timp ce bătrînul se instala la Paris spre a-şi întemeia banca... De altfel, mi-am primit răsplata pentru bunăvoinţa arătată...

Cînd, după moartea bietului meu Ahmed, s-a urcat pe tron fratele său, familia Hémerlingue, reintrată în grații, n-a încetat să mă ponegrească în ochii noului stăpîn. Beiul continua să se poarte frumos cu mine, dar trecerea de care mă bucuram îmi era zdruncinată. Ei bine, cu toate acestea, în ciuda renghiurilor pe care mi le-a jucat Hémerlingue, pe care mi le joacă încă, eram gata în această seară să-i întind mîna... Nu numai că ticălosul acela mi-o refuză pe a lui, dar îmi transmite tot felul de insulte prin intermediul nevestei sale, o fiară sălbatică și rea, care nu-mi iartă că n-am vrut niciodată s-o primesc în casă la mine la Tunis... Știi ce mi-a spus adineauri trecînd pe lîngă mine? „Javră ticăloasă"... Fără nici o rușine, cadînă! Dacă nu l-aș ști pe Hémerlingue, pe cît de gras, pe atît de fricos... Dar, la dracu, zică ce-or vrea! Puțin îmi pasă de ei! Ce pot să-mi facă? Să-mi surpe autoritatea pe lîngă bei? Mi-e totuna. Nu mai am ce căuta în Tunis, și îl voi părăsi cît mai curînd... Nu există în lume decît o singură țară, un singur oraș, Parisul, Parisul ospitalier și amabil, lipsit de prefăcătorie, unde orice om dibaci își vede deschisă calea pentru a întreprinde fapte mari... Iar eu, domnule de Géry, iată, eu sînt pus pe fapte mari... M-am săturat de negustorie... Vreme de douăzeci de ani am muncit pentru a agonisi bani; acum sînt dornic de glorie, de considerație, de renume. Vreau să fiu cineva în istoria țării mele, și nu-mi va fi greu. Cu averea mea uriașă, cu perspicacitatea mea de a pătrunde sufletul oamenilor, cu priceperea mea în afaceri și cu ceea ce încolțește aici, în capul acesta, pot să ajung oriunde, și trebuie să-ți mărturisesc că rîvnesc totul... De aceea, crede-mă, dragă tinere, nu mă părăsi — s-ar fi zis că Nababul răspundea gîndului tainic al tînărului său însoțitor — rămîi credincios pe bordul corăbiei mele. Catargele sînt încă solide; buncărul e plin de combustibil... Îți jur că vom merge departe, și încă repede, mii de draci!

Naivul meridional își împărtășia astfel proiectele în noapte, cu multe gesturi expresive, brăzdînd în lung și în lat piața, mare și pustie, majestuos înconjurată de palate tăcute și ferecate, ridica din cînd în cînd capul

spre statuia de bronz din vîrful coloanei, de parcă l-ar fi luat drept martor pe acel mare parvenit a cărui prezenţă în mijlocul Parisului îngăduia orice ambiţie, făcea posibile toate visurile.[1]

Tinereţea are o inimă caldă, o nevoie de entuziasm pe care cea mai uşoară atingere o trezeşte. Pe măsură ce Nababul vorbea, de Géry simţea cum i se împrăştie toate bănuielile şi îi renaşte simpatia, acum amestecată cu un pic de milă... Nu, fără doar şi poate, omul acesta nu era un ticălos, ci o biată fiinţă amăgită, căreia averea i se urcase la cap ca un vin prea tare pentru un stomac obişnuit prea multă vreme numai cu apă. Singur în mijlocul Parisului, înconjurat de duşmani şi exploatatori, Jansoulet îi părea a fi un trecător încărcat cu aur, traversînd tiptil şi neînarmat o pădure plină de tîlhari. Şi se gîndea că i-ar sta bine protejatului să vegheze din umbră asupra protectorului. Se vedea transformat într-un Telemac clarvăzător, călăuzind pe acest Mentor orb, pentru a-i arăta hîrtoapele, a-l apăra împotriva pungaşilor, a-l ajuta, în sfîrşit, să se smulgă din acest furnicar de capcane nocturne, pe care le simţea strîngînd cu cruzime laţul în jurul Nababului şi a milioanelor sale.

[1] În vîrful coloanei Vendôme se află statuia lui Napoleon I.

V

FAMILIA JOYEUSE

În fiecare dimineață, la ora 8 precis, o casă nouă și aproape nelocuită dintr-un cartier periferic al Parisului se umplea de larmă, de strigăte, de rîsete voioase, răsunînd limpede de-a lungul scării pustii.

— Tăticule, să nu-mi uiți muzicuța!

— Tată, lîna mea de împletit...

— Tăticule, să ne aduci chifle...

Iar glasul tatălui striga de jos:

— Yaia, adu-mi, te rog, servieta.

— Asta-i bună, și-a uitat servieta!

Era de sus pînă jos o tevatură zglobie, un du-te-vino necontenit al tuturor acestor mutrișoare cu ochii cîrpiți încă de somn și cu părul vîlvoi, pe care-l potriveau din mers; apoi, o jumătate de duzină de fete tinere, aplecate deasupra rampei, își luau rămas bun zgomotos de la un bătrînel scund, cu figura roșcovană, îmbrăcat cu grijă și bine periat, a cărui siluetă măruntă dispărea în cele din urmă în labirintul scării. Domnul Joyeuse se pornea spre birou... Atunci, tot acest cîrd scăpat din colivie urca repede la al patrulea, trăgea ușa și alerga la o fereastră deschisă pentru a-și mai privi o dată tatăl. Bătrînul măruntel întorcea capul, schimba bezele cu copiii, apoi ferestrele se închideau, casa nouă se liniștea, cu excepția firmelor jucînd în vînt, de parcă ar fi luat și ele parte la această zburdalnică veselie. O clipă după aceea, fotograful de la al cincilea cobora pentru a-și decora vitrina cu invariabila sa expoziție de fotografii, unde puteai recunoaște pe bătrînelul nostru, cu cravată albă, înconjurat de fiicele sale în

diferite atitudini ; se urca apoi și el în casă, și liniștea, care urma deodată larmei matinale, te făcea să crezi că tatăl și domnișoarele lui se strecuraseră de vii în rama fotografiilor, unde rămîneau surîzători și nemișcați pînă la căderea nopții.

Din Rue Saint-Ferdinand și pînă la „Hémerlingue și fiul", patronii săi, domnul Joyeuse făcea trei sferturi de oră. Mergea cu capul drept și țeapăn, ca și cum s-ar fi temut să nu strice frumosul nod al cravatei, făcut de fetele sale, și să nu miște din loc pălăria, pe care tot ele i-o așezaseră pe cap ; iar cînd fata cea mare, întotdeauna grijulie și prudentă, îi ridica, la plecare, gulerul redingotei, pentru a-l feri de curentul rece de la colțurile de stradă, domnul Joyeuse, chiar dacă era o căldură înăbușitoare, nu-l lăsa în jos pînă la birou, asemenea îndrăgostitului care, desprinzîndu-se din brațele iubitei, nu mai îndrăznește să facă nici un gest, de teamă să nu împrăștie parfumul îmbătător.

Văduv de mai mulți ani, acest om de treabă nu mai trăia decît pentru copiii săi, nu se gîndea decît la ei, pășea în lume înconjurat de micile capete blînde, care zburdau în jurul lui ca într-un tablou reprezentînd adormirea Maicii Domnului. Toate dorințele, toate proiectele sale se învîrteau în jurul „domnișoarelor", reveneau neîncetat, adeseori după mari ocoluri, căci domnul Joyeuse — desigur din cauza gîtului său foarte scurt și a staturii mărunte, în care sîngele său fierbinte se punea iute în mișcare — era un om cu o imaginație uimitor de bogată. Ideile evoluau la dînsul cu rapiditatea cu care zboară paiele în jurul unui vînturător. La birou, cifrele, cu caracterul lor de preciziune, reușeau însă să-i mai stranească imaginația, dar, o dată afară, mintea i se răzbuna parcă pe această meserie neînduplecată. Obișnuința mersului pe jos, cunoașterea drumului în cele mai mici amănunte îi lăsau tihna necesară desfășurării în voie a fanteziei. Născocea atunci fel de fel de aventuri extraordinare, cu care s-ar fi putut umple douăzeci de romane-foileton.

Dacă, de pildă, domnul Joyeuse, străbătînd Boulevard Saint-Honoré, pe trotuarul din dreapta — pe acesta mergea întotdeauna — zărea vreun cărucior de

spălătoreasă, mînat repede de o femeie de la țară, al cărei copil, cocoțat pe o stivă de rufe, se apleca puțin, domnul Joyeuse striga speriat: „Copilul, luați seama la copil!"

Glasul i se pierdea în zgomotul roților, iar îndemnul — în misterele văzduhului. Căruciorul trecea. Bătrînul îl urmărea o clipă cu privirea, apoi își continua drumul. Dar drama care îi mijise în minte se desfășura mai departe, cu mii de peripeții... Copilul căzuse... Roțile erau gata să-i treacă peste trup... Domnul Joyeuse se repezea, îl salva pe micuț de la moarte; dar oiștea îl lovea pe el însuși în piept, și bătrînul cădea, scăldat în sînge. Se vedea atunci transportat la farmacie, în mijlocul mulțimii adunate în grabă. Era întins pe o targă, dus acasă, apoi auzea deodată țipătul sfîșietor al fiicelor sale mult iubite, zărindu-l în starea aceasta. Și auzea atît de deslușit, atît de puternic strigătul deznădăjduit care îi răscolea inima: „Tăticule, dragă tăticule!", încît îl rostea el însuși în plină stradă, spre uimirea trecătorilor, cu o voce răgușită, care îl trezea din visul său urît.

Mai doriți un exemplu ilustrînd această imaginație prodigioasă?... Plouă, e frig, vremea e foarte urîtă. Domnul Joyeuse a luat omnibuzul pentru a merge la slujbă. Stînd în fața unui soi de uriaș cu cap vulgar și mușchi formidabili, domnul Joyeuse, scund, plăpînd, cu servieta pe genunchi, își trage picioarele sub el pentru a face loc pîntecelui care susține bustul monumental al vecinului său. Privind pe ferestrele stropite de ploaie ale vehiculului, domnul Joyeuse începe să viseze. Și deodată, uriașul din fața lui, care are totuși o mutră blîndă, este foarte surprins văzînd că bătrînelul pălește, scrîșnind din dinți, și îl privește cu ochi sălbatici, de asasin. Da, de asasin, căci în acest moment domnul Joyeuse are un vis groaznic... Se făcea că una din fiicele sale stă în fața lui, lîngă bruta uriașă, iar mizerabilul o cuprinde de talie pe sub manta. „Retrage-ți mîna, domnule!" a rostit deja de două ori domnul Joyeuse... Celălalt a răspuns printr-un rînjet... Acum vrea să o îmbrățișeze pe Elise... Ah, ticălosul!...

Prea slab pentru a-şi ocroti fiica, domnul Joyeuse, spumegînd de mînie, îşi caută briceagul în buzunar, îl înfige în pieptul neruşinatului şi, cu capul sus, porneşte — încredinţat de dreptul lui legitim de tată batjocorit — să se predea la primul comisariat de poliţie.

„Am ucis un om într-un omnibuz !..."

La auzul propriei sale voci rostind răspicat aceste cuvinte sinistre, dar nu la comisariatul de poliţie, nenorocitul se trezeşte, îşi dă seama, la vederea figurilor înspăimîntate ale călătorilor, că a vorbit tare şi, profitînd de faptul că tocmai atunci conductorul striga : „Saint-Philippe... Panteon... Bastille", coboară repede, ruşinat, în mijlocul stupefacţiei generale.

Această imaginaţie fără astîmpăr îi dădea domnului Joyeuse o expresie ciudată, încordată, răvăşită, care contrasta cu aspectul său corect, de funcţionar modest. Trăia într-o singură zi atîtea aventuri înflăcărate !... Speţa visătorilor cu ochii deschişi, cărora o existenţă limitată le comprimă forţele latente, aptitudinile spre eroism, este mai numeroasă decît se crede. Visul este supapa prin care toate aceste imagini clocotinde se evaporă, ca nişte aburi de văpaie, fîlfîie o clipă şi dispar cum au venit. Unii ies din asemenea fantasme bine dispuşi, alţii, cînd coboară iar cu picioarele pe pămînt, sînt abătuţi şi descumpăniţi. Domnul Joyeuse era dintre aceştia din urmă, ridicîndu-se mereu la înălţimi de unde nu puteai coborî decît frînt de rapiditatea căderii.

Într-o dimineaţă în care visătorul nostru plecase de acasă la ora şi în condiţiile cunoscute, iată-l, după ce întoarce colţul la Rue Saint-Ferdinand, înfiripînd unul din micile sale romane intime. Apropierea noului an, sau poate ridicarea unei bariere de scînduri pe şantierul vecin, îi evocară Anul nou... daruri. Şi pe dată, cuvîntul „gratificaţie" îi răsări în minte ca un punct de plecare al unei povestiri nemaipomenite. În luna decembrie toţi funcţionarii lui Hémerlingue primeau leafa dublă. Cine nu ştie la cîte proiecte luminoase şi ambiţioase nu dau naştere, în gospodăriile mărunte, aceste pomeni : daruri de împărţit, o mobilă veche de înlocuit, o sumă

pusă la păstrare pentru orice eventualitate. Fapt este că domnul Joyeuse era departe de a fi bogat. Soţia sa, născută „de Saint-Amand", frămîntată de gînduri de mărire şi de mondenităţi, aranjase interiorul lor de funcţionăraş ca şi cum urmau să trăiască pe picior mare. Murise de trei ani, şi deşi Bunicuţa conducea gospodăria cu atîta chibzuială, familia Joyeuse nu putuse face încă nici o economie, în aşa măsură îi apăsau cheltuielile nesăbuite ale trecutului. Dar deodată îi veni în minte bietului om că din cauza volumului sporit de muncă depusă pentru împrumutul tunisian anul acesta gratificaţia avea să fie mai mare. Împrumutul constituia o afacere strălucită pentru patroni, chiar prea strălucită, căci domnul Joyeuse îşi permisese să spună prin birouri că de data asta „Hémerlingue şi fiul" scoseseră două piei de pe arapi.

„Fără doar şi poate, gratificaţia va fi îndoită", se gîndea visătorul în timp ce mergea ; se şi vedea peste o lună urcînd, împreună cu colegii săi, scăriţa care ducea la biroul lui Hémerlingue, pentru a-l felicita de Anul nou. Acesta le anunţa vestea cea bună, apoi îl oprea pe domnul Joyeuse pentru a vorbi cu el între patru ochi. Şi iată-l pe acest patron, de obicei atît de rece, închis în carapacea sa de grăsime gălbuie ca într-un balot de mătase brută, devenind bun, prietenos, comunicativ. Voia să ştie cîte fete are Joyeuse.

„Trei, adică nu, patru, domnule baron... Mă încurc întotdeauna. Cea mare este atît de matură !"

Voia să ştie şi ce vîrstă au ?

„Aline are douăzeci de ani, domnule baron. E cea mai mare. Apoi o avem pe Élise care îşi pregăteşte examenul de absolvire a liceului... pe Henriette de paisprezece ani şi pe Zaza sau Yaia, care n-are decît doisprezece."

Numele de Yaia îl distra grozav pe domnul baron, care mai dorea să ştie din ce trăia această familie demnă de interes.

„Din leafa mea, domnule baron... din nimic altceva. Pusesem ceva bani deoparte, dar boala răposatei mele soţii, studiile fetelor..."

„Ceea ce cîştigi nu-ţi ajunge, dragă Joyeuse... Îţi urc salariul la o mie de franci pe lună."

„Vai, domnule baron, e prea mult..."

Dar cu toate că rostise aceste ultime cuvinte cu voce tare în spatele unui sergent de stradă, care aruncă o privire bănuitoare către acest trecător agitat, sărmanul visător tot nu se trezise. Se mai vedea întorcîndu-se acasă, anunţînd vestea fiicelor sale, ducîndu-le seara la teatru, pentru a sărbători o zi aşa de fericită. Doamne cît erau de frumoase, în loja lor, domnişoarele Joyeuse, un adevărat buchet de fete rumene ! Şi apoi, a doua zi, iată-le pe cele două mai mari cerute în căsătorie... Nu se putea şti de către cine, căci domnul Joyeuse se trezi brusc în clipa aceea sub bolta casei Hémerlingue, în faţa uşii cu resort, deasupra căreia scria cu litere de aur : *Bancă*.

„Nu mă voi schimba niciodată", îşi zise domnul Joyeuse, zîmbind şi trecîndu-şi mîna peste fruntea picurîndă de broboane.

Înveselit de himerele sale, de focul duduind în birourile cu parchet şi cu grilaj, cam întunecoase în lumina palidă a parterului, astfel încît puteai număra galbenii fără a fi orbit, domnul Joyeuse îşi salută voios colegii, îmbrăcă halatul de lucru şi-şi puse pe cap tichia de catifea neagră. Deodată cineva fluieră de sus ; şi casierul, lipindu-şi urechea de pîlnie, auzi vocea vulgară şi gelatinoasă a lui Hémerlingue, singurul, adevăratul Hémerlingue — celălalt, fiul, era mereu absent — care îl chema pe domnul Joyeuse. Cum ! Se prelungea oare visul ?... Adînc mişcat, domnul Joyeuse apucă pe scărişoara interioară pe care o urcase voinicește adineauri şi se găsi în biroul bancherului, o încăpere strîmtă, cu un tavan foarte înalt, garnisită doar cu perdele verzi şi nişte fotolii enorme de piele, pe măsura volumului înspăimîntător al şefului instituţiei. Aşezat în faţa biroului de care nu îl despărţea decît pîntecele său enorm, Hémerlingue i se înfăţişa domnului Joyeuse obez, gîfîind şi atît de galben, încît faţa-i rotundă, cu nas coroiat, capul său de bufniţă, mare şi bolnăvicios, dădea impresia unei pete de lumină în penumbra acestui cabinet solemn şi

ıtunecos. Un adevărat negustor arab, mucegăit în mezeala micii sale curţi. În momentul cînd contabilul eschise uşa, ochii îi sclipiră o clipă sub pleoapele ridicate cu greutate. Hémerlingue îi făcu semn contabilului să se apropie şi, rece, fără grabă, întrerupîndu-şi adesea frazele gîfîitoare, în loc de: „Cîte fete i, domnule Joyeuse?" îi zise:

— Joyeuse, ţi-ai permis să critici prin birouri ultimele noastre operaţii de pe piaţa Tunisului. Inutil să ăgăduieşti. Mi s-au relatat spusele dumitale cuvînt cu :uvînt. Şi cum eu nu le pot admite în gura vreunuia lintre funcţionarii mei, te înştiinţez că la sfîrşitul unii vei înceta să mai faci parte din această instituţie.

Sîngele năvăli în obrazul contabilului, care se retrase, reveni din nou, aducînd de fiecare dată cu el un ţiuit nedesluşit în urechi şi un vălmăşag de gînduri şi de imagini în minte.

Fiicele lui!

Ce aveau să devină?

E atît de greu să găseşti o slujbă în această perioadă a anului.

În faţa ochilor îi apăru mizeria, dar şi viziunea unui nenorocit căzînd la genunchii lui Hémerlingue, implorîndu-l, amenînţîndu-l, într-un acces de furie deznădăjduită. Tulburarea îi străbătu fiinţa ca o adiere care încreţeşte suprafaţa unui lac, brăzdînd-o cu unduiri mişcătoare; dar domnul Joyeuse rămase mut, nemişcat, în picioare, şi la semnul patronului că putea să se retragă, coborî clătinîndu-se, pentru a-şi relua lucrul la casă.

Seara, înapoindu-se în Rue Saint-Ferdinand, bătrînul nu spuse nimic fiicelor sale. Nu îndrăznea. Gîndul că ar fi putut să întunece veselia radioasă care umplea casa şi să stoarcă lacrimi din ochii aceia luminoşi îi părea insuportabil. Mai era, pe deasupra, sfios şi slab; făcea parte dintre aceia care spun întotdeauna: „Să aşteptăm ziua de mîine". Contabilul aşteptă, deci, mai înainte de a vorbi, sfîrşitul lunii noiembrie, amăgindu-se cu speranţa că Hémerlingue îşi va schimba hotărîrea, de parcă nu-i cunoştea voinţa de moluscă fleşcăită, dar prinsă ca o ventuză de

lingoul său de aur. Apoi, după ce drepturile i-au fost lichidate şi un alt contabil i-a luat locul în faţa ghişeului unde stătuse în picioare atît de mult timp, domnul Joyeuse speră că va găsi repede altă slujbă, putînd astfel îndrepta răul înainte de a fi silit să-l mărturisească.

În fiecare dimineaţă se făcea că pleacă la slujbă, se îmbrăca şi se lăsa condus ca de obicei, luînd cu sine încăpătoarea-i servietă de piele, pregătită pentru tîrguielile de seară. Uita înadins cîteva cumpărături, din cauza apropiatului sfîrşit de lună atît de problematic. În schimb nu mai ducea acum lipsă de timp. Avea toată ziua în faţa lui, o zi nesfîrşită, pe care o petrecea alergînd prin Paris în căutarea unei slujbe. I se dădeau adrese, recomandaţii excelente. Dar în acest cumplit decembrie atît de friguros şi cu zile scurte, secătuiţi de cheltuieli şi împovăraţi de griji, funcţionarii, ca şi patronii, aşteaptă. Fiecare îşi dă silinţă să termine anul în linişte, amînînd pentru ianuarie, după saltul timpului spre o etapă nouă, toate schimbările, ameliorările, încercările de îmbunătăţire a existenţei.

Peste tot unde se prezenta, domnul Joyeuse vedea cum feţele interlocutorilor se întunecau brusc de îndată ce arăta scopul demersului său : „Ia te uită ! Nu mai sînteţi la «Hémerlingue şi fiul» ? Cum se face ?" Contabilul căuta să lămurească lucrurile cît putea mai bine, invocînd un capriciu al patronului, crudul Hémerlingue, bine cunoscut în Paris ; peste tot simţea însă răceală şi neîncredere, exprimate prin acelaşi răspuns invariabil : „Reveniţi după sărbători". Şi timid din fire cum era, ajunsese să nu mai intre nicăieri, trecînd de douăzeci de ori prin faţa aceleiaşi uşi. Şi n-ar fi trecut niciodată pragul dacă nu s-ar fi gîndit la fetele sale. Numai gîndul acesta îl împingea de umeri, îi dădea brînci, îl purta în aceeaşi zi de la un capăt al Parisului la celălalt, ca să caute nişte adrese foarte aproximative primite de la prieteni ; astfel a ajuns pînă la Aubervilliers [1], la o fabrică mare de negru de

[1] Suburbie a Parisului.

fum, unde l-au purtat pe drumuri trei zile de-a rîndul, fără nici un rezultat. Uf, alergăturile prin ploaie şi promoroacă, uşi închise, patronul care este plecat sau ocupat, promisiuni făcute şi apoi nerespectate, speranţe neîmplinite, enervarea provocată de lungile aşteptări, umilinţele hărăzite celor care caută de lucru ca şi cum ar fi o ruşine să nu găseşti, domnul Joyeuse a cunoscut din plin toate aceste suferinţe, cît şi oboseala şi descurajarea pe care le resimţea în faţa persistenţei ghinionului. Şi vă puteţi închipui că asprul calvar al „omului care caută de lucru" a fost înzecit de mirajul imaginaţiei sale, de acele himere înălţîndu-se din caldarîmul Parisului, pe care domnul Joyeuse îl străbătea în lung şi în lat.

Timp de o lună, contabilul n-a fost altceva decît o marionetă demnă de plîns, vorbind de unul singur, gesticulînd pe stradă ; cînd, din nebăgare de seamă, se ciocnea de vreun trecător, acesta îl auzea exclamînd ca un somnambul : „Ce-ţi spuneam eu ?" sau : „Vă rog să n-aveţi nici o îndoială, domnule". Şi trecătorul trecea mai departe ; ar fi rîs poate, dar era cuprins de milă în faţa delirului acestor nenorociţi stăpîniţi de o idee fixă, orbi, mînaţi de himere, traşi înainte de o zgardă invizibilă. Mai zguduitor era faptul că, la capătul acestor zile de inactivitate istovitoare, domnul Joyeuse, reîntors acasă, trebuia să joace comedia omului venit de la slujbă şi să povestească întîmplările zilei, ce mai auzise, bîrfelile de la birou, pe care obişnuia întotdeauna să le împărtăşească fiicelor sale.

În familiile modeste există întotdeauna cîte un nume care revine în discuţie mai adesea decît altele, fiind invocat în zilele de restrişte, ca şi în cele de bucurie şi nădejde ; îl auzi pînă şi în jocurile copiilor, pătrunşi de importanţa acestui nume, care are în casă rolul unui locţiitor de Dumnezeu, sau mai degrabă cel al unui zeu casnic, apropiat, dar supranatural. Este numele patronului, al directorului uzinei, al proprietarului, al ministrului, în sfîrşit, al omului care deţine cheia fericirii şi existenţei căminului. La familia Joyeuse, acesta era Hémerlingue, mereu Hémerlingue, rostit de zece, de douăzeci de ori pe zi în

discuţiile fetelor, care îl amestecau în toate planurile, în cele mai mici amănunte ale aspiraţiilor lor feminine. „Dacă Hémerlingue ar vrea... Totul depinde de Hémerlingue..." Nimic mai fermecător decît familiaritatea cu care aceste fetiţe vorbeau de marele bogătaş, pe care nu-l văzuseră niciodată. Se interesau de el... Vorbise tatăl lor cu dînsul ?... Era bine dispus ?... Şi cînd te gîndeşti că noi toţi, oricît de umili sîntem, oricît de mult ne încovoaie soarta, avem întotdeauna mai jos decît noi alte fiinţe mai umile, mai încovoiate, pentru care apărem mai mari, pentru care sîntem un fel de zei, şi în această calitate, indiferenţi, dispreţuitori sau cruzi.

Îşi poate oricine închipui calvarul domnului Joyeuse, silit să născocească întîmplări, anecdote asupra ticălosului care-l dăduse cu atîta cruzime afară după zece ani de muncă cinstită. Cu toate acestea, contabilul îşi juca mica sa comedie în aşa fel încît îi amăgea pe toţi. Un singur lucru fusese remarcat, anume că seara, după ce venea acasă, tăticul avea o grozavă poftă de mîncare la masă. Cred şi eu ! De cînd fusese concediat, sărmanul nu mai mînca nimic la prînz.

Zilele treceau. Domnul Joyeuse nu găsea de lucru. Ba da, un loc de contabil la Banca Teritorială, pe care însă îl refuză, cunoscînd prea bine ce înseamnă în general operaţiile de bancă şi toate tertipurile boemei financiare, dar mai cu seamă cele ale Băncii Teritoriale. Nu voia să se lase tîrît în această speluncă.

Totuşi, îi spunea Passajon... căci Passajon era cel care, întîlnindu-l şi văzîndu-l fără slujbă, îi propusese să intre la Paganetti... „Totuşi, de vreme ce vă repet că e o treabă serioasă ! Avem bani doldora. Se plăteşte, m-au plătit, uitaţi-vă la mine ce dichisit sînt !"

În adevăr, bătrînul aprod avea o uniformă nouă, iar de sub tunica cu nasturi argintii pîntecele îi înainta majestuos. Oricum, domnul Joyeuse nu se lăsase ispitit nici după ce Passajon, rotindu-şi ochii albaştri, bulbucaţi, îi strecurase la ureche, pe un ton emfatic, cuvintele pline de făgăduială : „Nababul a **intrat şi el în combinaţie**".

Chiar şi după această revelaţie, domnul Joyeuse avusese curajul să spună nu. Nu era mai bine să mori de foame decît să intri într-o instituţie suspectă, ale cărei registre el însuşi va fi chemat poate vreodată să le verifice în faţa tribunalelor ?

A continuat deci să alerge ; dar, descurajîndu-se, încetă să mai caute. Domnul Joyeuse, trebuind să rătăcească tot timpul pe străzi, zăbovea în faţa galantarelor de pe chei, stătea ore întregi rezemat de parapete, privea cum curge apa şi cum se descărcau vapoarele. Devenea acel hoinar pe care-l întîlneşti întotdeauna cînd se adună lumea pe stradă, adăpostindu-se de ploaie pe sub streşini, apropiindu-se pentru a se încălzi de focurile în aer liber, unde fumegă gudronul asfaltului, trîntindu-se pe o bancă de pe bulevard cînd nu-l mai ţin picioarele. A nu face nimic, ce bun mijloc de prelungire a vieţii ! În anumite zile, însă, cînd era prea obosit sau cerul prea hain, domnul Joyeuse aştepta la capătul străzii pînă ce domnişoarele lui închideau fereastra, şi revenind tiptil acasă, lipindu-se de pereţi, urca repede scara, trecea de uşa apartamentului său ţinîndu-şi răsuflarea, pentru a se adăposti la fotograful André Maranne ; acesta era la curent cu necazul său şi îl primea cu bunăvoinţă, aşa cum fac între ei oamenii necăjiţi. Clienţii sînt rari la periferie. Fotograful şedea ore întregi în atelierul său, vorbind în şoaptă sau citind împreună cu prietenul său, ascultînd ploaia picurînd pe geamuri sau vîntul, care sufla ca pe ţărmul mării, zguduind uşile vechi şi pervazurile rămase încă în picioare pe şantierul de demolare din vecinătate. De dedesubt veneau zgomotele cunoscute şi încîntătoare, cîntece izvorîte din mulţumirea lucrului terminat, rîsete nedesluşite, lecţia de pian dată de Bunicuţa, tictacul metronomului, o întreagă tevatură fermecătoare care îl ungea la inimă pe domnul Joyeuse. Trăia alături de odraslele lui dragi, care nu ştiau că îl aveau atît de aproape de ele.

O dată, în timp ce Maranne era plecat, domnul Joyeuse, păzind cu credinţă atelierul şi aparatul cel nou, auzi două mici lovituri succesive, foarte distincte,

apoi un duruit discret, ca un tropot de şoareci. Intimitatea fotografului cu vecinii săi îngăduia desigur acest fel de a comunica, propriu puşcăriaşilor. Dar ce însemna oare? Cum trebuia să răspundă la ceea ce părea un apel? Domnul Joyeuse imită, la întîmplare, cele două lovituri, duruitul uşor, şi conversaţia se opri aici. La întoarcerea lui André Maranne, acesta îi dezlegă misterul. Era foarte simplu: uneori, în timpul zilei, fetele, care nu-şi vedeau vecinul decît seara, doreau să ştie ce mai face, dacă avea clientelă. Semnalul interceptat însemna: „Afacerile merg bine azi?" Iar domnul Joyeuse dăduse, fără să ştie, instinctiv răspunsul: „Nu prea rău pentru acest sezon". Deşi tînărul Maranne se înroşise la faţă cînd făcuse această afirmaţie, domnul Joyeuse l-a crezut pe cuvînt. Numai că gîndul comunicării frecvente între cele două apartamente îl speria din cauza caracterului ei tainic, şi de atunci luă hotărîrea să renunţe la ceea ce numea „zilele sale artistice". De altfel, se apropia clipa în care nu va mai putea să-şi ascundă nenorocirea, deoarece venea sfîrşitul lunii, la care se adăuga şi sfîrşitul anului.

Parisul începuse să îmbrace veşmintele de sărbătoare ale ultimelor săptămîni din decembrie. În materie de serbări naţionale sau populare, numai asta a mai rămas. Nebuniile carnavalului au murit o dată cu Gavarni; sărbătorile religioase, ale căror clopote de-abia se disting în zgomotul străzii, se ascund în spatele uşilor grele ale bisericilor. Ziua de 15 august n-a fost niciodată decît o zi de permisie pentru ostaşi, dar Parisul a păstrat un deosebit respect Anului nou.

De la începutul lui decembrie întreg oraşul este cuprins de o atmosferă copilărească. Se zăresc trecînd cărucioare pline de tobe aurite, de cai de lemn, de grămezi de jucării. În cartierele muncitoreşti, în imobilele cu cinci etaje — de sus şi pînă jos, în casele vechi din cartierul Marais, unde magazinele au tavane înalte şi uşi duble, majestuoase, se lucrează zi şi noapte ţesături fine, flori şi fluturaşi de metal, se lipesc etichete pe cutii satinate şi apoi se triază, se marchează, se ambalează: sînt mii de amănunte ale jucărioarelor —

industrie dezvoltată, căreia Parisul îi imprimă amprenta eleganței sale. Totul miroase a lemn nou, a vopsea proaspătă și a lac strălucitor ; iar în praful din mansarde, pe scările neîngrijite, unde mulțimea își lasă tot noroiul de pe picioare, zac împrăștiate așchii de lemn, fîșii de satin și catifea, bucăți de fluturi metalici, toate rămășițele luxului menit să ia ochii copiilor. După aceea urmează împodobirea vitrinelor. În spatele geamurilor curate strălucesc cărți poleite pentru daruri, stofele de culori diferite și îmbietoare își desfășoară valurile încrețite, în timp ce tinerele vînzătoare, cu părul ridicat, cu o fundă la guler, fac reclamă diverselor articole sau umplu săculețe de moar cu bomboane care cad înăuntru ca o ploaie de perle.

Dar alături de acest comerț burghez, care se află la el acasă, la căldură, apărat de geamurile vitrinelor îmbelșugate, se instalează industria improvizată a barăcilor de scînduri, așezate în bătaia vîntului, și care, aliniate de o parte și de alta a bulevardului, îi dau acestuia înfățișarea unei alei de bîlci. Aici se află adevărata frumusețe și poezie a darurilor. Luxoase în cartierul Madeleine, mai simple spre Boulevard Saint-Denis, populare cu cît te apropii de Place de la Bastille, aceste mici barăci se modifică în funcție de public, își calculează șansele după punga mai mult sau mai puțin umflată a trecătorilor. Printre ele sînt așezate mese volante, încărcate cu obiecte mărunte, minunății ale micii industrii pariziene, făcute din nimic, fragile și gingașe ; ușoare ca un fulg, faima le împrăștie ca vîntul. În sfîrșit, de-a lungul trotuarelor, pierdute prin șirul de trăsuri care aproape le ating în treacăt, vînzătoarele de portocale completează acest comerț ambulant, îngrămădindu-și fructele de culoarea soarelui sub lampioanele de hîrtie roșie și strigînd în ceață : „*Valencia*" ; e tumultul și graba trepidantă cu care Parisul își încheie anul.

În mod obișnuit, domnul Joyeuse se amesteca în această mulțime agitată, cu banii zornăind în buzunare și cu pachete în brațe. Alerga, însoțit de Bunicuța, în căutarea darurilor pentru fete, se oprea în fața micilor negustori, care, neobișnuiți cu comerțul, se emoțio-

nează în faţa fiecărui client, căci şi-au făcut planuri de a obţine în această scurtă perioadă beneficii extraordinare. Urmau discuţii, păreri contradictorii, fiindcă acestei minţi încîlcite, care trăia întotdeauna dincolo de clipa prezentă şi de preocuparea momentului, îi venea greu să aleagă, să se hotărască.

Anul acesta, vai, nimic asemănător! Domnul Joyeuse rătăcea melancolic prin oraşul vesel, mai întristat şi mai conştient de inutilitatea lui în mijlocul activităţii din jur, ghiontit, înghesuit, ca toţi cei care încurcă circulaţia populaţiei active; o teamă i se strecurase în inimă, căci Bunicuţa îi făcea de mai multe zile, la masă, aluzii transparente şi semnificative în legătură cu darurile de Anul nou. De aceea bătrînul se ferea să rămînă singur cu ea şi îi interzisese să vină să-l caute la ieşirea de la slujbă. Dar în ciuda eforturilor sale, îşi dădea seama că se apropia clipa cînd va fi imposibil să mai păstreze taina ce-l apăsa. Să fi fost aşa de înspăimîntătoare Bunicuţa aceasta, încît domnul Joyeuse să se teamă atît de mult de ea?... Doamne, nu. Un pic severă, asta era totul, şi cu un zîmbet binevoitor, care ierta pe loc orice vinovat. Dar domnul Joyeuse era un sfios, un timid din naştere; douăzeci de ani de căsătorie cu o femeie şi jumătate, „o femeie de rang", îl supuseseră pentru totdeauna; era ca ocnaşii, care, după ce sînt scoşi din lanţuri, trebuie să mai treacă printr-o perioadă de supraveghere. Pentru el aceasta trebuia să dureze pînă la sfîrşitul vieţii.

Într-o seară familia Joyeuse era adunată în salonaş, ultima rămăşiţă a strălucirii trecute, unde se mai aflau două fotolii capitonate, mai multe perdele croşetate, un pian, două lămpi de gaz cu abajururi verzi, precum şi un birou încărcat de bibelouri.

Adevărata familie se întîlneşte numai la cei săraci. Din motive de economie, nu se aprindeau în toată casa decît un singur foc şi o singură lampă, în jurul căreia se concentrau toate îndeletnicirile, toate distracţiile; vechea lampă de familie avea un abajur pictat cu scene de seară, presărate cu puncte sclipitoare, care uimea şi înveselea pe fetiţe încă din frageda lor

copilărie. Uşor desprinse din umbra încăperii, patru capete tinere se aplecau, blonde sau brune, zîmbitoare sau preocupate, sub această rază intimă şi caldă, care, luminîndu-le în dreptul ochilor, părea a le întreţine flacăra din privire şi tinereţea senină de sub fruntea netedă. Lampa cea veche dădea impresia că le adăposteşte pe fetiţe ca o adevărată cloşcă, ocrotindu-le de frigul întunecat şi vîntos de afară, de stafii, de primejdii, de nenorocire şi de groază, de tot ceea ce poate aduce cu ea o noapte sinistră de iarnă pariziană.

Astfel adunată într-o mică încăpere, sus, în imobilul pustiu, învăluită de căldura şi de securitatea interiorului ei îngrijit şi prevăzut cu de toate, familia Joyeuse se aseamănă cu un cuib cocoţat în vîrful unui arbore. Unii cos, alţii citesc, se face puţină conversaţie. O tresărire a flăcării, o trosnitură a focului, iată tot ce se aude, şi din cînd în cînd, cîte o exclamaţie a domnului Joyeuse, puţin absent din cercul său, pierdut în umbră, unde îşi ţine la adăpost fruntea, ca şi toate născocirile imaginaţiei sale. Acum îşi închipuie că, în nenorocirea care s-a abătut asupra lui, nevoit fiind să mărturisească totul, azi-mîine, copiilor, îi soseşte un ajutor neaşteptat. Hémerlingue, cuprins de remuşcări, îi trimite şi lui, ca tuturor celor care au lucrat la împrumutul tunisian, gratificaţie pe luna decembrie. I-o aduce un lacheu arătos: „Din partea domnului baron". Visătorul rosteşte tare aceste cuvinte. Chipurile drăgălaşe se întorc spre dînsul; rîd, se mişcă, şi nefericitul se trezeşte, tresărind brusc...

Ah, ce mult regretă acum tărăgăneala în a mărturisi totul, acea liniştе mincinoasă menţinută în jurul lor şi pe care va trebui să o împrăştie dintr-o dată! Dar ce i-a trebuit să critice acel împrumut din Tunis?! Acum se învinuieşte chiar de a nu fi primit postul de la Banca Teritorială. Avea oare dreptul să refuze?... Ah, sărman cap de familie, incapabil să ocrotească fericirea alor săi... În faţa frumoasei lămpi cu abajur, al cărei aspect odihnitor formează un contrast atît de puternic cu agitaţia sa sufletească, domnul Joyeuse este cuprins de o mustrare de cuget aşa de violentă, încît taina îi vine pe buze, este gata să-i scape într-un hohot

de plîns, cînd sunetul clopoţelului — care nu mai era o închipuire — îi face pe toţi să tresară şi îl împiedică să deschidă gura.

Cine oare putea să vină la ora aceasta? Trăiau izolaţi de la moartea mamei, nu frecventau pe nimeni. Cît despre André Maranne, cînd se abătea o clipă pe la ei, obişnuia să bată uşor, ca cei pentru care uşa este întotdeauna deschisă. Linişte adîncă în salon, discuţie lungă în vestibul. În sfîrşit, bătrîna servitoare — era în casă tot de atîta vreme cît şi lampa — introduse în salon un tînăr necunoscut, care se opri în prag, surprins de tabloul înduioşător al celor patru fetiţe strînse în jurul mesei. Puţin intimidat, cu gesturi stîngace, explică totuşi foarte clar motivele vizitei sale. Domnul Joyeuse îi fusese recomandat de către o veche cunoştinţă, bătrînul Passajon, pentru a lua lecţii de contabilitate. Un prieten de-al său era băgat într-o afacere considerabilă, o comandită serioasă. Dînsul ar fi dorit să-i fie de folos, supraveghind întrebuinţarea capitalurilor, legalitatea operaţiilor; dar fiind de meserie avocat, nu prea era la curent cu tehnica financiară, cu limbajul bancherilor. Domnul Joyeuse n-ar putea oare, timp de cîteva luni, de trei sau patru ori pe săptămînă...

— Cum să nu, domnule, cum să nu... se bîlbîi contabilul, zăpăcit de acest noroc neaşteptat. Mă oblig ca în cîteva luni să puteţi face aceste operaţii de verificare... Unde vom lua lecţiile noastre?

— La dumneavoastră, dacă se poate, zise tînărul, căci ţin să nu se ştie că învăţ... Aş fi însă mîhnit dacă de cîte ori voi veni, voi pune toată lumea pe fugă, ca în această seară.

În adevăr, de la primele cuvinte ale vizitatorului, cele patru capete cîrlionţate dispăruseră, strîngîndu-şi fustele mototolite şi şuşotind, aşa încît salonul părea pustiu acum, cînd în cercul mare de lumină albicioasă nu se mai afla nimeni.

Foarte bănuitor, ca întotdeauna cînd era vorba de fiicele sale, domnul Joyeuse răspunse că domnişoarele se duceau devreme la culcare în fiecare seară, şi spuse aceasta cu un glas tăios, care însemna foarte limpede:

„Tinere, te rog, să discutăm despre lecţiile noastre". Cei doi bărbaţi fixară zilele şi orele; lecţiile aveau să aibă loc seara.

În privinţa condiţiilor, domnul era liber să le fixeze.

Domnul rosti o cifră.

Contabilul deveni stacojiu: exact atîta cîştiga la Hémerlingue.

— Ei, nu, e prea mult!

Dar celălalt nu-l mai asculta, se căuta în buzunare, părea că-şi răsuceşte limba, ca şi cum ar fi avut să spună ceva nemaipomenit de greu, şi deodată rosti cu hotărîre:

— Iată banii pentru prima lună...

— Dar, domnule...

Tînărul insistă. Domnul Joyeuse nu-l cunoştea, era normal să-i plătească înainte... Passajon îl prevenise, fără îndoială... Domnul Joyeuse înţelese şi spuse cu jumătate de glas:

— Mulţumesc, ah! mulţumesc...

Era atît de emoţionat, încît nu găsea alte cuvinte. Existenţa, existenţa le era asigurată pentru cîteva luni, timpul necesar pentru a se zbate, pentru a găsi o slujbă. Fetiţele nu vor duce lipsă de nimic. Îşi vor căpăta darurile de Anul nou. O, providenţă!

— Aşadar, pe miercuri, domnule Joyeuse.

— Pe miercuri... domnu...?

— De Géry... Paul de Géry.

Şi se despărţiră, amîndoi încîntaţi, uimiţi, unul — de ivirea acestui salvator neaşteptat, celălalt — de fermecătorul tablou pe care de-abia îl întrezărise, copilele adunate în jurul mesei acoperite cu cărţi, caiete şi sculuri de lînă; totul respira o atmosferă de puritate, de cinste şi de hărnicie. Era pentru de Géry un Paris cu totul nou: o familie unită, curajoasă, profund deosebită de Parisul pe care-l cunoştea deja; era un Paris despre care gazetarii şi reporterii nu vorbesc niciodată şi care îi amintea de oraşelul său de provincie, avînd doar ceva mai mult rafinament, acel farmec pe care învălmăşeala şi tumultul marelui oraş îl împrumutau cuibului liniştit, fără a pătrunde însă înăuntru.

VI

FÉLICIE RUYS

— Dar ce mai e cu fiul dumitale, Jenkins ?... De ce nu e de văzut ?... Era un băiat drăguţ.

Rostind aceste cuvinte pe tonul repezit şi dispreţuitor cu care se adresa aproape întotdeauna irlandezului, Félicie continua să lucreze la bustul de curînd început al Nababului. Căuta să-şi pună modelul în valoare, lua dăltiţa în mînă, şi apoi o arunca, îşi ştergea grăbit degetele de un mic burete. Prin galeria de sticlă a atelierului pătrundeau lumina şi liniştea unei frumoase după-amiezi de duminică. Félicie „primea" în fiecare duminică, dacă poate fi astfel numit faptul de a-ţi ţine uşa deschisă, pentru a lăsa pe oricine să intre, să iasă, să stea jos o clipă, fără să-ţi întrerupi lucrul şi nici măcar discuţia începută pentru a întîmpina vizitatorii. Erau printre aceştia artişti cu figuri distinse şi bărbi de un roşu-aprins, sau romantici întîrziaţi, prieteni de-ai tatălui Féliciei, cu părul cărunt ; erau apoi diletanţi, mondeni, bancheri, agenţi de bursă, precum şi cîţiva filfizoni, atraşi mai mult de frumuseţea artistei decît de sculptură şi mai ales de vanitatea de a putea declara seara la club : „Am fost astăzi la Félicie". Printre ei, Paul de Géry, cuprins de o tainică admiraţie care îi vrăjea din ce în ce mai mult inima, încerca să pătrundă acest sfinx nespus de frumos, înfăşurat în caşmir purpuriu şi în dantelă gălbuie. O admira pe Félicie modelînd cu hărnicie lutul, purtînd, ridicat pînă la gît, un şorţ gros de meseriaş, din mijlocul căruia se ivea căpşorul ei mîndru, colorat cu nuanţele

transparente și sclipirile trecătoare ale inspirației artistice.

Paul își amintea mereu ce auzise despre ea, încerca să-și facă o părere, șovăia, tulburat și fermecat, jurîndu-se de fiecare dată că nu va mai reveni în această casă, dar prezent, cu toate acestea, în fiecare duminică. Era de asemenea acolo, nelipsită, așezată întotdeauna în același loc, o femeie măruntă, cu păr cărunt și pudrat, cu fața trandafirie ; părea un pastel puțin estompat de ani, zîmbind în lumina discretă a unui colț de odaie, cu mîinile pe genunchi, într-o imobilitate de fachir. Jenkins, amabil, cu figura prietenoasă, cu ochi negri și înfățișare de apostol, trecea de la unul la altul, cunoscut și iubit de toată lumea. Nici el nu lipsea niciodată de la zilele de primire ale Féliciei ; și era în adevăr răbdător, căci frumoasa artistă îl bruftuia în văzul lumii. Prefăcîndu-se că nu observă nimic, doctorul continua să vină, cu aceeași seninătate zîmbitoare și indulgentă, la fiica bătrînului său prieten Ruys, pe care-l iubise atît de mult și-l îngrijise pînă în ultima clipă.

De data aceasta, însă, întrebarea pusă de Félicie în legătură cu fiul său i se păru extrem de neplăcută ; răspunse încruntat și vădit prost dispus :

— Ce mai e cu dînsul ? Pe legea mea, nu știu mai mult decît dumneata !... Ne-a părăsit cu totul. Se plictisea la noi... Nu-i place decît viața de boem...

Félicie făcu pe neașteptate un gest, care provocă tuturor o scurtă tresărire, și cu o privire de jăratic, cu nările tremurînde, exclamă :

— Asta-i prea de tot ! Nu zău ! Jenkins, ce numești tu viață de boem ?... Un cuvînt încîntător, în parantează, și care ar trebui să evoce lungi rătăciri în soare, popasuri la margini de pădure, potolirea foamei și setei cu fructe și apă de izvor întîlnite în cale, la întîmplare... Dar de vreme ce disprețuiești cu scîrbă această încîntare, cui i-o atribui ? Vreunui biet nenorocit cu plete, îndrăgostit de libertatea în zdrențe, care crapă de foame într-o mansardă, privind cerul de aproape, sau căutînd rime sub olane bătute de ploaie, vreunuia din acei smintiți, din ce în ce mai rari în zilele noastre,

care, scîrbiți de convenții, de prejudecăți, de meschinăria vieții, au hotărît cu curaj să trăiască în afara societății ? Numai că toate astea nu mai sînt acum la modă. Asta e viața de boemă descrisă de Murger, care se termină pe un pat de spital, e povestea cu care părinții își îngrozesc copiii. Scufița-Roșie înghițită de lup. S-a isprăvit de mult cu basmul ăsta... Știi bine că astăzi artiștii sînt oamenii cei mai conformiști din lume, că se umplu de bani, își plătesc datoriile și fac în așa fel încît să semene cu primul venit... Cu toate acestea, nu ne lipsesc nici boemii adevărați, societatea e plină de ei, numai că acum îi găsim în lumea voastră... Cum să nu ! N-au nici un semn distinctiv, și lumea nu se ferește de ei ; dar în ceea ce privește viața lor nesigură, destrăbălată, nu stau cu nimic mai prejos decît cei pe care ei înșiși îi numesc cu atîta dispreț „răzvrătiții". Ah, de s-ar putea afla cîtă mîrșăvie, cîte întîmplări fantastice sau monstruoase ascunde un costum negru, lucrul cel mai elegant din toată îmbrăcămintea asta oribilă modernă ! Poftim, Jenkins, deunăzi mă distram să-i număr la dumneata pe toți acești aventurieri ai înaltei societăți...

Bătrînica trandafirie și pudrată rosti încet, de la locul ei :

— Félicie... fii cu băgare de seamă.

Dar artista urmă, fără a-i da atenție :

— Cine este Monpavon, doctore ?... Dar Bois l'Héry ?... Chiar Mora ?... Și... Era gata să spună : „Și Nababul ?" dar se stăpîni. Și cîți alții ! Ei da ! în adevăr, e frumos să vorbești cu dispreț despre boemi... Dar bine, sublime Jenkins, din cine e formată toată clientela dumitale de medic la modă dacă nu din oameni ca ăștia ? Boemi ai industriei, ai finanțelor, ai politicii, declasați și lepădături din toate castele ; cu cît urci mai sus, cu atît dai de mai mulți, căci rangul te pune la adăpost de orice și cumpără cu bani tăcerea oricui.

Félicie vorbea cu multă însuflețire, cu o mască aspră, lăsînd din cînd în cînd buza în jos, în semn de dispreț suveran. Doctorul rîdea cu un rîs fals, prefăcîndu-se, condescendent, că n-o ia în serios. Ah, ce

nebună... ce nebună ! Şi privirea i se întorcea îngrijorată şi rugătoare spre Nabab, ca pentru a-l implora să treacă cu vederea toate aceste paradoxuri impertinente.

Dar Jansoulet, departe de a părea ofensat, mîndru că pozează în faţa acestei frumoase artiste şi îngîmfat de cinstea care i se făcea, dădea din cap în semn de aprobare.

— Are dreptate, Jenkins, are dreptate. Noi, ăştia, sîntem boema cea adevărată. Uită-te, de pildă, la mine, uită-te la Hémerlingue, doi dintre cei mai barosani mînuitori de galbeni din Paris. Cînd mă gîndesc de unde am pornit, la toate meseriile prin care am trecut ! Hémerlingue, fost cantinier de regiment, eu, care, pentru a-mi cîştiga o pîine, am cărat saci de grîu pe cheiurile Marsiliei... Şi loviturile norocoase care au pus bazele averii noastre, aşa cum se clădesc, de altfel, acum toate averile... Dar, la naiba ! Ce să mai vorbim ? Duceţi-vă sub peristilul Bursei între trei şi cinci... Dar iertaţi-mă, domnişoară, cu obiceiul meu de a vorbi gesticulînd, mi-am schimbat poziţia... Aşa, acum e bine ?

— Nu mai e nevoie, spuse Félicie, aruncîndu-şi dăltiţa cu un gest de copil răsfăţat. Destul pentru azi !

Félicie era o fiinţă ciudată. O adevărată fiică de artist, a unui artist genial şi împrăştiat, de factură romantică, cum fusese Sébastien Ruys. Nu-şi cunoscuse mama, fiind fructul uneia din acele legături întîmplătoare cu femei care intrau în viaţa sculptorului ca rîndunelele într-o casă cu uşa deschisă şi de unde zboară numaidecît, deoarece nu-şi pot clădi un cuib.

De data aceasta, femeiuşca lăsase marelui artist, pe atunci de vreo 40 de ani, o fetiţă frumoasă, pe care el o recunoscuse, o crescuse, devenind bucuria şi dragostea vieţii sale. Pînă la 13 ani, Félicie a rămas la tatăl ei, introducînd o atmosferă copilăroasă şi duioasă în acel atelier plin de gură-cască, de modele, de ogari întinşi pe divane. Se găsea acolo un colţişor rezervat pentru ea, pentru primele sale încercări de sculptură, o întreagă instalaţie microscopică, un trepied, ceară,

iar Ruys striga celor care intrau: „Dă o raită pe-acolo... dar vezi să nu miști nimic din loc... e colțul micuței..."

Rezultatul a fost că la 10 ani fata de-abia știa să citească, dar mînuia dăltița cu o minunată îndemînare. Ruys ar fi dorit s-o păstreze mereu pe lîngă el, printre confrații săi, pe această fetiță care nu-l stînjenea cu nimic. Era însă un spectacol vrednic de plîns s-o vezi pe micuță circulînd în mijlocul tuturor dezmățaților și modelelor din atelier, asistînd la discuții despre o artă pur fizică, ba chiar și la zgomotoasele mese de duminică, cînd stătea așezată între cinci sau șase femei, actrițe, dansatoare sau cîntărețe, care, tutuite de tatăl ei, se apucau, după masă, de fumat cu coatele pe masă, sătule de anecdotele piperate foarte prețuite de stăpînul casei.

Din fericire, copilăria este ocrotită de o nevinovată rezistență, ca un înveliș de smalț pe care gunoiul alunecă fără a-l mînji. Félicie devenea gălăgioasă, turbulentă, prostcrescută, fără a fi însă atinsă de impuritățile care pluteau împrejurul delicatului ei suflet.

În fiecare an se ducea, în timpul verii, să petreacă cîteva zile la nașa ei, Constance Cremnitz, cea mai mare dintre surorile Cremnitz, pe care Europa întreagă o numise atîta vreme „ilustra dansatoare" și care trăia acum retrasă, în liniște, la Fontainebleau.

Sosirea „spiridușului" aducea pentru cîteva zile o asemenea tulburare în viața dansatoarei, încît tot restul anului nu-și mai venea în fire. Copila, zburdalnică, sărea, se cățăra peste tot, călărea, spre groaza dansatoarei, transformînd acele zile de vacanță într-un prilej de încîntare și totodată de neliniște; de încîntare, fiindcă o adora pe Félicie, singura legătură de rudenie care-i mai rămînea acestei biete salamandre la pensie, după treizeci de ani de piruete pe scenă; de neliniște, fiindcă dansatoarea, mereu gătită, parfumată, dichisită, ca în cabina ei de la Operă, își aducea mereu aminte de trecutul ei glorios grație acestui demon nemilos.

Constance Cremnitz a fost singurul element feminin din copilăria Féliciei. Frivolă, mărginită, închisă parcă

în carapacea ei de dansatoare pentru tot restul vieții, avea cel puțin o oarecare cochetărie și degete foarte pricepute la cusut, brodat sau ajustat, care își lăsau urmele în toate ungherele unei locuințe. Dansatoarea se apucase, singură, să îmblînzească tînăra sălbăticiune și să trezească feminitatea în această ființă ciudată, pe umerii căreia mantourile, blănurile, ultimele creații ale modei căpătau falduri prea țepene sau încrețituri neobișnuite.

Tot ea, văzînd cît de părăsită era mica Ruys, a obținut de la tatăl ei, după o luptă serioasă cu egoismul sculptorului, o despărțire necesară cînd Félicie împlini 12-13 ani. Dansatoarea își luă chiar răspunderea de a căuta un pension convenabil, pe care l-a ales înadins foarte scump și foarte burghez. Era o clădire veche, situată într-un cartier cu verdeață, înconjurată de ziduri groase, de copaci mari, un fel de mănăstire, însă fără obișnuitele constrîngeri și lipsită de disprețul pentru studiul serios.

Dimpotrivă, se învăța mult în pensionul doamnei Belin, de unde nu se putea ieși decît în zilele de sărbătoare, singura comunicare cu exteriorul fiind, în fiecare joi, vizitele rudelor, primite în mica grădină cu arbuști înfloriți sau în imensul vorbitor cu uși sculptate și aurite. Prima apariție a Féliciei în această atmosferă aproape monahală a stîrnit desigur o anumită rumoare ; rochia, aleasă de dansatoarea austriacă, părul cîrlionțat căzînd pînă la talie, mișcările legănate și înfățișarea ei băiețească n-au fost primite cu prea multă bunăvoință, dar, pariziană, Félicie se adapta ușor în orice loc și orice împrejurare. Cîteva zile mai tîrziu, nimeni nu purta cu mai multă grație ca ea șorțul negru — de care unele fete mai cochete își agățau ceasul — sau fusta dreaptă, strict obligatorie, într-o epocă în care moda lărgea talia, folosind o infinitate de volane. Și ce bine îi stătea Féliciei pieptănătura de elevă, cu cele două codițe legate în dreptul gîtului, după chipul țărăncilor romane.

Pare ciudat, dar disciplina și punctualitatea școlară se potriveau firii Féliciei, zglobie și inteligentă ; interesul pentru învățătură alterna cu o expansivitate juvenilă

nestînjenită în voioşia zgomotoasă a recreaţiilor. Toată lumea o îndrăgise. Printre atîtea fete de mari industriaşi, de magistraţi parizieni sau de nobili de ţară, toţi oameni cu stare şi cu ifose, numele bine cunoscut al lui Ruys, respectul acordat la Paris unui artist renumit îi creau Féliciei un loc invidiat ; fata strălucea însă şi prin propriile ei succese la învăţătură, printr-un talent neobişnuit la desen şi, mai ales, prin frumuseţe, această calitate supremă în faţa căreia se înclină pînă şi tinerele fete.

În atmosfera curată a pensionului, Félicie încerca o deosebită voluptate de a se simţi femeie, de a-şi fi recăpătat sexul, de a se obişnui cu ordinea şi disciplina în totul diferite de cele ale dansatoarei binevoitoare, ale cărei îmbrăţişări, însoţite de gesturi exagerate, păstrau întotdeauna un gust de fard. De cîte ori venea să-şi vadă fiica, Ruys-tatăl rămînea înmărmurit, găsind-o mereu mai domnişoară, văzînd-o cum ştie să intre pe uşă, să traverseze şi să părăsească o cameră, cu acea frumoasă reverenţă care le făcea pe toate elevele doamnei Belin să-şi dorească foşnetul sprinţar al unei rochii lungi.

La început venea des, apoi, fiindcă avea prea puţin timp din cauza lucrărilor acceptate, începute, acontate, mulţumită cărora îşi ducea existenţa împrăştiată şi dezordonată, Ruys era văzut din ce în ce mai rar la vorbitor. În cele din urmă interveni şi boala. Doborît de o anemie fără leac, rămînea săptămîni de-a rîndul în casă, fără a putea lucra. Şi a dorit-o atunci din nou pe Félicie lîngă el ; astfel că, din pensionul cufundat în acea tihnă sănătoasă, Félicie se întoarse în acelaşi atelier părintesc, frecventat de aceiaşi comeseni, paraziţi roind în jurul unei celebrităţi ; boala adăugase un personaj nou, pe doctorul Jenkins.

Figura deschisă şi sinceră, seninătatea ce se revărsa din persoana acestui medic deja cunoscut, care vorbea cu atîta lipsă de respect despre arta lui, dar reuşea totuşi să obţină vindecări miraculoase, îngrijirea dată tatălui ei, toate produseră impresie asupra tinerei fete. Curînd, Jenkins deveni un prieten, un confident, un tutore vigilent şi blînd. Uneori, cînd în atelier cineva,

în primul rînd tatăl, rostea un cuvînt indecent, o glumă fără perdea, irlandezul se încrunta, plescăia din limbă sau distrăgea atenţia Féliciei. Doctorul o ducea adeseori să-şi petreacă ziua la doamna Jenkins, încercînd s-o împiedice de a redeveni sălbăticiunea de odinioară, sau chiar ceva mai rău, avînd în vedere izolarea sufletească — lucru mai trist ca orice — în care era lăsată.

Dar pentru ocrotirea ei, tînăra fată avea ceva mai de preţ decît exemplul neprihănirii şi mondenităţii frumoasei doamne Jenkins: arta, pe care o diviniza, arta, care stîrnea entuziasmul firii sale deschise. Sentimentul frumuseţii, al adevărului părea a se scurge din mintea ei chibzuită, plină de idei, pînă în vîrful degetelor, dîndu-i o mîncărime nervoasă, îmboldind-o la concretizarea imaginii. Sculpta ziua întreagă, îşi realiza visurile cu acea voioşie a tinereţii instinctive care dă atîta farmec operelor de debut. Arta creatoare o împiedicase să ducă prea mult dorul pensionului „Belin", cu austeritatea lui ocrotitoare, dar uşoară ca vălul unei novice încă liberă de legămîntul monahal; tot arta o punea la adăpostul discuţiilor primejdioase, pe care, preocupată de unicul ei ideal, nici nu le auzea.

Ruys era mîndru de acest talent care creştea alături de dînsul. Cu puterile din ce în ce mai slăbite, aflat în faza în care artistul îşi dă seama de neputinţa sa, o urmărea pe Félicie cu mîngîierea propriei sale cariere sfîrşite. Dăltiţa, care-i tremura între degete, era ţinută acum de mîna Féliciei cu o fermitate şi o siguranţă virilă, atenuată de întreaga gingăşie pe care o femeie o poate comunica creaţiei sale artistice. Ce senzaţie ciudată îi dădea această dublă paternitate, această supravieţuire a geniului care-l părăseşte pe cel ce se duce pentru a trece la cel ce vine, asemenea acelor păsări bine cunoscute care, presimţind moartea cuiva, părăsesc locuinţa ameninţată pentru a găsi un loc mai puţin jalnic.

În ultima vreme, Félicie — artistă mare, dar copil încă — executa jumătate din lucrările tatălui ei; şi nu era nimic mai înduioşător decît această colaborare dintre tată şi fiică, în acelaşi atelier, în jurul aceluiaşi

grup statuar. De altfel, lucrurile nu se petreceau întotdeauna în tihnă. Deşi elevă a tatălui ei, Félicie îşi simţea personalitatea răzvrătindu-se împotriva unei autorităţi despotice. Avea acele îndrăzneli de debutant, acea presimţire a viitorului proprii tinerelor talente; ea opunea tradiţiilor romantice ale lui Sébastien Ruys tendinţa modernă spre realism, nevoia de a arbora vechiul steag glorios deasupra unui monument nou.

Începeau atunci discuţii, schimburi violente de cuvinte, din care tatăl ieşea întotdeauna înfrînt, subjugat de logica fetei, uimit de drumul parcurs de copii, în timp ce bătrînii, care le-au deschis calea, rămîn împietriţi pe loc. Cînd lucra pentru tatăl ei, Félicie ceda mai uşor; dar cînd era vorba de propriile ei sculpturi, era de neînduplecat. Astfel, *Jucătorul de popice*, prima ei operă expusă, care a avut un succes atît de mare la Salonul din 1862, a format obiectul unor scene violente între cei doi artişti; cearta era atît de înverşunată, încît Jenkins a fost nevoit să intervină şi să asiste la scoaterea din casă a statuii pe care Ruys voia să o sfarme.

Cu excepţia acestor mici drame, care nu influenţau cîtuşi de puţin afecţiunea lor reciprocă, cele două fiinţe se adorau, cu presimţirea şi, încetul cu încetul, chiar cu cruda certitudine a despărţirii apropiate, cînd, pe neaşteptate, în viaţa Félicieі se petrecu un eveniment îngrozitor. Într-o zi Jenkins venise s-o ia la masă la dînsul, aşa cum se întîmpla adesea. Doamna Jenkins era plecată în provincie pentru două zile; fiul ei, de asemenea; dar vîrsta doctorului, dragostea lui părintească îi îngăduiau să aibă lîngă el, chiar în absenţa soţiei, pe această fetişcană de 15 ani. Semănînd cu o evreică din Orient, strălucitoare în frumuseţea ei născîndă, Félicie rămăsese totuşi la 15 ani încă copilă.

Masa a fost foarte veselă, iar Jenkins, amabil, cordial, ca de obicei. Trecură apoi în biroul doctorului; şi deodată, pe divan, în toiul unei conversaţii intime, prietenoase despre tatăl ei şi sănătatea lui, despre sculpturile lor, Félicie văzu deschizîndu-se o prăpastie între ea şi acest om simţind strînsoarea brutală a unei labe de faun. În faţa ei se afla un Jenkins necunoscut, bol-

borosind cuvinte neînțelese, cu o privire rătăcită și un rînjet nătîng, cu mîini impudice.

Zăpăcită de acest atac neașteptat de brută, o alta decît Félicie, vreo copilă de vîrsta ei, dar cu totul neștiutoare, ar fi fost pierdută. Pe dînsa, sărmana micuță, ceea ce a salvat-o a fost că aflase multe lucruri. Cîte nu auzise ea vorbindu-se în casă, la masă! Pe urmă, arta... viața de atelier... Nu mai era o naivă. Înțelese imediat ce înseamnă această strînsoare, se zbătu, luptă, apoi, simțind că nu-i destul de puternică, țipă. Bruta se temu, îi dădu drumul, și Félicie, smucindu-se, se găsi dintr-o dată în picioare, în timp ce Jenkins, în genunchi, plîngea, cerîndu-i iertare... Cedase unei clipe de rătăcire. Era atît de frumoasă, o iubea atît de mult. De luni de zile ducea o luptă înverșunată cu sine... Dar acum s-a isprăvit, niciodată, nu! niciodată nu va mai... Nici măcar să-i atingă marginea rochiei... Félicie nu răspundea, tremura, își aranja părul, veșmintele cu gesturi de smintită. Nu voia decît să plece, să plece imediat, singură. Jenkins chemă o servitoare pentru a o conduce; și în timp ce fata se urca în trăsură, îi șopti: „Mai ales, nici o vorbă... Tatăl tău ar muri dacă ar afla." O cunoștea atît de bine, era atît de sigur că o avea la mînă cu această amenințare, încît mizerabilul reveni a doua zi la dînșii ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, cu aceeași înfățișare deschisă și voioasă. În adevăr, Félicie n-a suflat niciodată vreun cuvînt nici tatălui ei, nici altcuiva. Dar cu începere din ziua aceea se petrecu în ea o schimbare, un fel de destrămare a mîndriei sale. Deveni capricioasă, se simți sfîrșită, avea un surîs scîrbit pe buze, iar uneori o privire disprețuitoare, însoțită de mînii subite împotriva tatălui, căruia îi reproșa de a nu fi știut să vegheze asupra ei.

„Ce-o fi avînd?" se întreba bătrînul Ruys, iar Jenkins, cu autoritatea sa de medic, atribuia această stare vîrstei și tulburărilor fiziologice. El însuși se ferea să vorbească cu fata, așteptînd ca timpul să șteargă sinistra impresie. Nu pierdea însă nădejdea de a-și atinge scopul, căci o dorea mai mult ca niciodată, stăpînit de dragostea pătimașă a omului de 47 de ani, de o incurabilă

pasiune de maturitate; iar rezistența fetei era pentru acest ipocrit o cumplită pedeapsă. Multă mîhnire i-a pricinuit sculptorului starea ciudată a fiicei sale; dar mîhnirea n-a fost de lungă durată. Ruys se stinse brusc, prăbușindu-se dintr-o dată, ca toți pacienții lui Jenkins. Ultimele lui cuvinte au fost: „Să ai grijă de fiica mea, Jenkins".

Aceste cuvinte au răsunat atît de ironic și lugubru, încît Jenkins, martor al agoniei, deveni palid, fără voia lui.

Félicie a fost mai mult uluită decît deznădăjduită. La stupoarea în fața chipului morții, pe care n-o mai văzuse și care i se prezenta sub trăsături atît de dragi, se adăuga sentimentul unei imense singurătăți, învăluită de întuneric și primejdii.

Cîțiva prieteni ai sculptorului ținură un consiliu de familie pentru a delibera asupra soartei vrednice de plîns a copilei, rămasă fără părinți și fără avere. Se găsiră doar cincizeci de franci în coșulețul de pe o mobilă a atelierului, unde Sébastien își punea banii, loc binecunoscut de cei nevoiași, care nu se jenau să scotocească pe acolo. Nici o altă moștenire, cel puțin în numerar; doar un mobilier de valoare, destul de ciudat și somptuos, cîteva tablouri de preț și creanțe rătăcite, datorii pînă peste cap. Se propuse organizarea unei licitații publice. Consultată, Félicie răspunse că puțin îi pasă dacă se vinde totul, numai să fie lăsată în pace.

Totuși, licitația n-a avut loc datorită nașei, generoasa Cremnitz, care își făcu apariția pe neașteptate, calmă și blajină, ca de obicei: „Nu le da ascultare, draga mea, să nu vinzi nimic. Bătrîna ta nașă are o rentă de cincisprezece mii de franci, care îți era destinată. Te vei folosi de ea de pe acum, asta-i singura schimbare. Vom locui împreună aici. Ai să vezi că n-am să te stingheresc cu nimic. Tu vei face sculptură, eu mă voi ocupa de gospodărie. Ești de acord?"

Spunea toate astea pe un ton atît de dulce, cu acel accent copilăresc al străinilor care vorbesc franțuzește, încît tînăra fată era adînc emoționată. Inima împietrită i se deschise, lacrimi fierbinți o podidiră, și Félicie se aruncă, se cufundă în brațele fostei dansatoare: „Ah,

năşico, ce bună eşti... Da, da, să nu mă mai părăseşti... să rămîi mereu lîngă mine... Viaţa mă sperie şi mă scîrbeşte... Peste tot numai făţărnicie, minciună!"

După ce bătrîna îşi clădi un cuib mătăsos şi dantelat în interiorul care semăna cu un campament de turişti încărcaţi cu bogăţii din toate ţările globului, aceste firi atît de deosebite începură viaţa în doi.

Nu era un fleac sacrificiul consimţit de Constance de a-şi părăsi vizuina de la Fontainebleau, pentru a trăi alături de micul demon în Parisul care o înspăimînta. Din ziua cînd această dansatoare, capricioasă, extravagantă, printre degetele căreia se scurseseră averi princiare, coborîse din apoteoză, cu o umbră de strălucire în privire, încercînd să-şi reia viaţa obişnuită, ea se găsi dezarmată în faţa unei puzderii de jefuitori. Neştiinţa acestui fluture buimăcit de realitate, lovindu-se de atîtea greutăţi necunoscute, dăduse frîu liber tuturor abuzurilor. În casa Féliciei răspunderea deveni şi mai serioasă din cauza risipei introduse odinioară de tatăl ei şi continuată de fată, amîndoi artişti cu mîna spartă. Dificultăţi noi ieşiră la iveală. Constance nu suferea atelierul, cu fumul lui de ţigară, pe care-l puteai tăia cu cuţitul, dar mai de nepătruns pentru ea erau discuţiile despre artă, ideile despicate în patru, care se învălmăşeau într-o vîltoare solipitoare şi nelămurită, pricinuindu-i neîncetate dureri de cap. Ceea ce o sperie mai ales erau glumele. În calitatea ei de străină, de fostă zeitate a dansului, învăţată cu amabilităţi desuete, cu o curtoazie medievală, Constance nu înţelegea prea bine aceste glume, rămînea înfricoşată în faţa hiperbolelor frenetice şi a paradoxurilor acestor parizieni rafinaţi, încurajaţi de libertatea atmosferei de atelier.

Pe ea, la care tot talentul se concentrase în agerimea picioarelor, toate acestea o intimidau, silind-o să se mulţumească cu rangul unei simple doamne de companie. Privind-o pe bătrînica tăcută şi zîmbitoare, stînd şi tricotînd în lumina rotondei cu geamuri, asemenea unei burgheze din pînzele lui Chardin, sau alergînd cu paşi repezi, însoţită de bucătăreasă, de-a lungul lui Rue Chaillot, unde se afla piaţa cea mai apropiată, nimeni

nu şi-ar fi putut închipui că această femeie obişnuită avusese cîndva la picioarele ei regi, prinţi, aristocraţi sau financiari înamoraţi de dînsa.

Parisul este plin de astfel de aştri stinşi, zvîrliţi din nou în mulţimea anonimă.

Cîteva din aceste celebrităţi, glorii ale trecutului, păstrează în inimă o pizmă nestăpînită ; altele, dimpotrivă, îşi savurează trecutul în tihnă, mistuind, parcă într-o stare de beatitudine, triumfurile şi bucuriile apuse pentru totdeauna. Şi cînd mor, lumea rămîne mirată aflînd că mai erau în viaţă. Astfel de celebrităţi ale trecutului nu-şi mai doresc decît odihnă, linişte şi pace pentru a se reculege şi a-şi însăila amintirile. Constance Cremnitz făcea parte dintre aceşti fericiţi.

Era destul de ciudat menajul acestor două artiste, tot atît de naivă una ca cealaltă, care-şi puneau laolaltă lipsa de experienţă şi ambiţia, tihna unei cariere împlinite şi înfrigurarea unei vieţi în plină ascensiune. Deosebirile reieşeau chiar din înfăţişarea paşnică a acestei blonde — aproape albă, ca un trandafir decolorat — ale cărei rochii de culori deschise păreau a fi rămăşiţele unui joc de artificii, în timp ce tînăra brună, cu trăsături regulate, îşi învăluia întotdeauna frumuseţea în stofe de culoare închisă, cu pliuri simple, care-i dădeau o aparenţă de virilitate.

Neprevăzutul, capriciul, ignorarea celor mai mărunte lucruri produceau în bugetul menajului o neorînduială cumplită, din care nu ieşeau uneori la capăt decît prin economii, concedieri de servitori, reforme ridicole prin exagerarea lor. În timpul unei astfel de crize, Jenkins îi făcuse Féliciei propuneri discrete, delicate, care fuseseră însă respinse cu dispreţ.

— Faci rău, îi spunea Constance, că-l bruftuieşti aşa pe bietul doctor. În definitiv, nu face nimic nedemn. Ca vechi prieten al tatălui tău...

— El, prietenul cuiva !... Ah, ce fariseu !

Şi Félicie, stăpînindu-se, îşi schimba cu greu mînia în ironie ; imitîndu-l pe Jenkins şi gesturile sale mieroase, ducînd mîna la inimă şi umflîndu-şi obrajii, rostea cu vocea groasă, gîfîindă, plină de efuziuni min-

cinoase : „Să fim omenoşi, să fim buni... Binele fără nădejde !... Asta-i totul."

Constance rîdea cu lacrimi, fără voia ei, atît de bine îl imita Félicie pe Jenkins.

— Oricum, eşti prea aspră... o să ajungi să-l îndepărtezi de tine.

— Aş vrea s-o mai văd şi pe-asta... răspundea tînăra, dînd din cap, neîncrezătoare.

În adevăr, Jenkins venea mereu, blajin, binevoitor, ascunzîndu-şi patima, care devenea vizibilă numai cînd noii-veniţi îi aţîţau gelozia. Se arăta deosebit de prevenitor cu dansatoarea, care îi aprecia, orice s-ar fi spus, delicateţea, recunoscînd în el un om din vremea ei, acea vreme cînd bărbaţii nu intrau în vorbă cu femeile înainte de a le săruta mîna şi a le spune ce bine arată.

Într-o dimineaţă, Jenkins, intrînd în treacăt, o găsi pe Constance singură şi fără nici o ocupaţie în vestibul.

— După cum vezi, doctore, stau de strajă, zise ea pe un ton calm.

— Cum asta ?

— Da, Félicie lucrează. Nu vrea să fie deranjată, şi slugile sînt atît de neroade ! De aceea stau eu însămi de veghe. Şi văzîndu-l pe irlandez făcînd un pas către atelier : Nu, nu, nu te duce... Mi-a pus în vedere să nu las pe nimeni să intre.

— Nici pe mine ?

— Te rog, o să mă certe.

Jenkins se pregătea să plece, cînd un hohot de rîs al Féliciei, străbătînd pereţii tapetaţi, îl făcu să ridice capul.

— Cum, nu e singură ?

— Nu. E cu Nababul... Pozează...

— Şi de ce acest mister ?... Mi se pare ciudat.

Doctorul măsura încăperea în lung şi în lat, cu o înfăţişare mînioasă, încercînd însă să se stăpînească. În cele din urmă izbucni.

Era o necuviinţă nemaiauzită să laşi o fată tînără închisă astfel cu un bărbat într-o cameră.

Se miră că o persoană atît de serioasă, atît de devotată cum era Constance... Nu-şi dădea seama ?

Bătrîna doamnă îl privea uimită. Doar Félicie nu era o fată ca toate celelalte! Şi apoi, ce primejdie era cu Nababul, un om atît de serios, atît de urît? De altfel, Jenkins trebuia să ştie că Félicie nu cere niciodată sfatul nimănui, că face numai ceea ce vrea.

— Nu, nu, nu e cu putinţă, nu pot tolera aşa ceva, zise irlandezul.

Şi fără a ţine seama de dansatoare, care ridica braţele în sus, invocînd cerul drept martor pentru ce avea să se petreacă, doctorul se îndreptă spre atelier; dar în loc să intre direct, întredeschise uşa discret, dădu la o parte un colţ al draperiei prin care putea zări o porţiune a încăperii, tocmai aceea unde poza Nababul, deşi distanţa era destul de mare.

Jansoulet, stînd jos, fără cravată, cu vesta desfăcută, vorbea încet, avînd o înfăţişare agitată. Félicie răspundea cu şoapte, zîmbind. Şedinţa era foarte însufleţită. Urmă un moment de tăcere, un foşnet de rochie, şi artista, apropiindu-se de modelul ei, îi răsfrînse de jur împrejur gulerul de pînză cu un gest familiar, trecîndu-şi mîna fină peste pielea bronzată a Nababului.

Masca etiopiană, cu muşchii tresărind de plăcere, cu genele-i mari şi lăsate în jos, ca a unei fiare gîdilate în timp ce doarme, silueta îndrăzneaţă a tinerei fete, aplecată asupra acestei figuri bizare pentru a-i verifica proporţiile, apoi Nababul, cu un gest violent, irezistibil, apucînd din zbor mîna delicată şi lipind-o de buzele groase, pătimaşe, toate au fost întrezărite de Jenkins într-o străfulgerare.

Zgomotul pe care-l făcu intrînd în cameră readuse personajele în atitudinea lor obişnuită, şi în lumina care-i orbea ochii de pisică la pîndă, doctorul o văzu pe tînără în faţa lui, în picioare, indignată, înmărmurită, strigînd:

— Cine-i? Cine-şi permite?

Nababul stătea pe estrada lui, cu gulerul răsfrînt, împietrit, monumental.

Jenkins, puţin încurcat, speriat de propria-i îndrăzneală, bolborosi cîteva scuze. Avea ceva foarte urgent de comunicat domnului Jansoulet, o ştire extrem de importantă, care nu suferea amînare... Ştia din sursă si-

gură că la 16 martie se vor împărți decorații. Pe dată, figura, o clipă contractată, a Nababului se destinse.

— Ah ! da ?

Se ridică de la locul său... Merită să fie întreruptă ședința pentru așa o chestie, ce dracu ! Domnul de la Perrière, un secretar al curții, fusese însărcinat de împărătească să viziteze azilul „Betleem". Jenkins venise toomai să-l ducă pe Nabab la secretar, la palatul Tuileries, pentru a fixa ziua. Vizita aceasta la „Betleem" însemna pentru el crucea „Legiunii de Onoare".

— Să mergem numaidecît, dragă doctore, te urmez.

Nu-i mai purta pică lui Jenkins că-l deranjase ; își lega grăbit cravata, uitînd, sub impresia emoției de acum, tulburarea de adineauri, căci la el ceea ce avea întîietate era ambiția.

În timp ce bărbații vorbeau în șoaptă, Félicie, nemișcată în fața lor, cu nările tremurînde, cu buza lăsată în jos în semn de dispreț, îi privea, spunînd parcă : „Ei bine, eu stau și aștept !"

Jansoulet își ceru iertare că era obligat să întrerupă ședința, dar o vizită de o importanță covîrșitoare... Un zîmbet de milă apăru pe buzele Féliciei.

— Duceți-vă, duceți-vă... În stadiul în care ne aflăm pot lucra și fără dumneavoastră.

— Da, desigur, spuse doctorul, opera este aproape terminată. Adăugă pe un ton de cunoscător : E o lucrare admirabilă.

Și sperînd să scape cu acest compliment, Jenkins încercă să se facă nevăzut, cu gîtul între umeri, cînd Félicie îl opri brusc :

— Dumneata mai stai... Avem de vorbit.

Înțelese din privirea ei că dacă voia să evite un scandal, trebuia să se supună.

— Îmi permiteți, iubite prietene ?... Domnișoara are ceva să-mi spună... Trăsura mea este la poartă... Urcați-vă, vin și eu imediat.

După ce ușa atelierului se închise și pasul greoi se îndepărtă, se priviră amîndoi drept în ochi.

— Se vede că ești beat sau smintit pentru a-ți îngădui o asemenea faptă. Cum de ai îndrăznit să intri la

mine cînd nu vreau să primesc pe nimeni?... Pentru ce această violentare? Cu ce drept?...

— Cu dreptul pe care mi-l dă o pasiune deznădăjduită şi de nebiruit.

— Taci din gură, Jenkins, rosteşti cuvinte pe care nu vreau să le aud! Te las să vii aici în casă din milă, din obişnuinţă, fiindcă tata ţinea la dumneata... Dar să nu-mi mai vorbeşti niciodată de... dragostea dumitale — Félicie rostise cuvîntul aproape în şoaptă, ca ceva ruşinos — altfel, n-ai să mă mai vezi niciodată, da, chiar de-ar trebui să mor pentru a scăpa definitiv de dumneata.

Nici un copil surprins în timp ce face o boroboaţă nu-şi pleacă capul mai smerit ca Jenkins în acel moment:

— E adevărat... am greşit... o clipă de nebunie, de orbire... Dar de ce să-mi sfîşii inima aşa cum mi-o sfîşii?

— Mă gîndesc la situaţia dumitale.

— N-ai decît să te gîndeşti la mine, dar eu sînt aici, văd ce se petrece, iar cochetăria ta îmi face groaznic de rău.

La auzul acestui reproş, Félicie roşi puţin.

— Eu, cochetă?... Şi cu cine, mă rog?

— Cu ăsta... spuse irlandezul, arătînd spre bustul superb, cu înfăţişare de maimuţă.

Felicie încercă să rîdă:

— Nababul... ce prostie!

— Te rog să nu minţi... Mă crezi atît de orb încît să nu-mi dau seama de toate manevrele tale? Rămîi singură cu el foarte multă vreme... Adineauri eram aici... vă vedeam... Cobora tonul, ca şi cum şi-ar fi pierdut răsuflarea: Ce urmăreşti, copil straniu şi crud? I-ai respins pe cei mai frumoşi, pe cei mai distinşi, pe cei mai de vază. Ţîngăul de de Géry te soarbe din ochi, nu-i dai nici o atenţie. Însuşi ducele de Mora n-a reuşit să-şi croiască drum pînă la inima ta. Şi tocmai pe pocitul şi bădăranul ăsta, care nici nu se gîndeşte la tine, care are în cap cu totul altceva decît dragostea... Ai văzut doar cum a spălat putina... Ce scopuri urmăreşti? Ce aştepţi de la el?

— Vreau... vreau să mă ia în căsătorie. Asta-i tot ce urmăresc.

Cu sînge rece, pe un ton mai blînd, ca şi cum această mărturisire o apropia de cel pe care-l dispreţuia aşa de tare, Félicie îi expuse motivele. Viaţa pe care o ducea o împingea spre o situaţie fără ieşire. Îi plăcea luxul, îi plăcea să cheltuiască, era de o nechibzuinţă înnăscută, care o va duce în mod inevitabil la sapă de lemn atît pe ea, cît şi pe minunata Cremnitz, ce se lăsa ruinată fără a spune nimic. În cel mult trei-patru ani nu vor mai avea nimic. Vor urma expedientele, datoriile, zdrenţele şi mizeria obişnuitelor menajuri de artist. Sau, dacă nu, amantul, susţinătorul, adică robia şi ticăloşia.

— Ei asta-i ! spuse Jenkins. Dar eu ce păzesc aici ?

— Mai degrabă orice decît dumneata ! zise fata, ridicînd din nou capul. Nu, ceea ce-mi trebuie, ceea ce-mi doresc este un bărbat care să mă apere de ceilalţi şi de mine însămi, să-mi alunge gîndurile negre care mă îngrozesc cînd mă plictisesc, să mă tragă de pe marginea prăpastiilor unde simt că mă pot prăbuşi. Vreau să am un soţ care să mă iubească, privindu-mă cum lucrez, şi să înlocuiască pe această santinelă de la uşă, buna mea zînă, aflată la capătul puterilor... Unul de felul acestuia mi-ar conveni, şi m-am gîndit la el de cum l-am văzut. E urît, dar pare bun la suflet ; pe urmă, este putred de bogat şi trebuie să fie foarte nostim să trăieşti într-o asemenea bogăţie... Ah, da, ştiu. Fără îndoială că are el un cusur care... i-a adus noroc. Atîta aur nu se poate strînge numai cu cinste... Dar spune drept, Jenkins, cu mîna pe inima aceea pe care o invoci atît de des, crezi că eu aş fi o soţie ispititoare pentru un om cinstit ? Vezi dumneata, dintre toţi tinerii ăştia care se gudură pe lîngă mine, s-a gîndit vreunul să-mi ceară mîna ? Nici pomeneală. Nici măcar de Géry... Îi atrag pe bărbaţi, dar le inspir teamă... E uşor de înţeles... Ce-şi poate închipui lumea despre o fată crescută cum am fost eu, fără mamă, fără familie, laolaltă cu modelele, cu ibovnicele tatălui meu ?... Doamne, şi ce mai ibovnice !... Iar drept unic protector, Jenkins... Ah ! cînd mă gîndesc... cînd mă gîndesc...

Şi din amintirile-i îndepărtate îi răsăreau imagini care făceau ca iritarea-i să crească şi mai tare.

— Ei da, la naiba! sînt rodul unei aventuri, iar aventurierul acesta este soţul care-mi trebuie!

— Va trebui cel puţin să aştepţi să devină văduv... răspunse calm Jenkins. Şi în cazul acesta, rişti să aştepţi mult şi bine, căci levantina lui pare sănătoasă tun.

Félicie Ruys deveni albă ca varul.

— E căsătorit?

— Căsătorit, desigur, şi are o droaie de copii. Întreaga familie a descins acum două zile la Paris.

Fata rămase o clipă încremenită, privind în gol, cu un tremur în obraz.

În faţa ei, masca Nababului, largă, cu nasul turtit, cu gura senzuală şi blajină, era surprinzător de vie şi reală sub învelişul ei de lut. Félicie o contemplă mai întîi o clipă, apoi făcu un pas şi, cu un gest de scîrbă, răsturnă, împreună cu trepiedul său înalt de lemn, blocul lucitor şi unsuros, care se sfărîmă pe jos într-o grămadă de moloz.

VII

JANSOULET LA EL ACASĂ

Era în adevăr căsătorit de doisprezece ani, dar datorită unui obicei oriental — discreţia pe care oamenii de acolo o păstrează în această privinţă — Nababul nu suflase la Paris nici un cuvînt. Pe neaşteptate se anunţă că avea să sosească doamna şi că trebuiau pregătite încăperile necesare pentru ea, pentru copii şi pentru cameriste. Jansoulet închirie în întregime etajul al doilea al casei din Place Vendôme, locatarul fiind alungat cu un preţ de adevărat nabab. Au fost mărite grajdurile, personalul de serviciu a fost dublat; apoi, într-o bună zi, trăsurile şi vizitiii se porniră spre Gara Lyon pentru a o aştepta pe doamna, care sosea însoţită de o droaie de negrese, negrişori şi negrişoare, umplînd un tren întreg, special format pentru dînsa la Marsilia. Doamna Jansoulet descinse într-un hal de moleşeală nemaipomenită, dărîmată, zdrobită de lunga călătorie cu trenul, prima din viaţa ei, căci, dusă de mic copil la Tunis, nu părăsise niciodată oraşul. Doi negri o purtară de la trăsură pînă în casă într-un fotoliu care de atunci rămăsese jos, sub portic, mereu gata pregătit pentru asemenea deplasări anevoioase. Doamna Jansoulet nu putea urca scările, care-i provocau ameţeală; refuza să se urce în ascensorul care trosnea din încheieturi sub greutatea corpului ei; era, de altfel, o femeie ce nu umbla niciodată. Enormă, atît de puhavă încît nu puteai să-i precizezi vîrsta, între 25 şi 40 de ani, doamna Jansoulet avea trăsături deformate, care ascundeau o faţă destul de plăcută, dar cu ochii lipsiţi de viaţă, acoperiţi de pleoape

căzînde şi brăzdate de dungi, ca o scoică ; strînsă în rochii de import, încărcată cu diamante şi bijuterii ca un idol budist, era cea mai reprezentativă mostră a acelor europene transplantate ce se numesc levantine. Aceste creole obeze formează o rasă ciudată, pe care numai limba şi felul de a se îmbrăca le leagă de lumea noastră ; în rest, îşi punea pecetea asupra lor Orientul, cu atmosfera lui stranie de miasme greu de identificat şi fum de opium, unde totul se moleşeşte, se destramă, ţesutul epitelial, veşmintele şi chiar gîndurile şi simţămintele.

Doamna Jansoulet era fiica unui belgian putred de bogat, care se ocupa la Tunis cu negoţul de mărgean. La sosirea sa în Africa, Jansoulet fusese cîtva timp în serviciul lui. Domnişoara Afchin, pe atunci o încîntătoare păpuşă de vreo 10 ani, strălucitoare de sănătate, rumenă, cu păr bogat, venea adesea să-şi ia tatăl de la birou, în imensa trăsură trasă de catîri, care îi ducea spre frumoasa vilă din Marse, în apropierea Tunisului. Întotdeauna decoltată, cu umeri splendizi, fetişcana, întrezărită într-un cadru luxos, îl fermecase pe aventurier ; şi, cu ani după aceea, cînd Jansoulet, devenit om bogat, favorit al beiului, s-a hotărît să-şi întemeieze un cămin, la ea s-a gîndit întîi. Copila se transformase într-o fată grasă, lălîie, alburie. Mintea ei, nu prea vie, se mai întunecase puţin în amorţeala unei existenţe trîndave, lipsită de orice îndrumare din partea unui tată preocupat numai de afaceri ; deprinsese folosirea tutunului saturat cu opium şi a dulceţii de trandafir. Într-un cuvînt, la toropeala sîngelui ei flamand se adăugase lenea orientală. Pe deasupra, era prostcrescută, lacomă, senzuală, trufaşă, un desăvîrşit giuvaer levantin.

Dar Jansoulet nu observă nimic. Pentru el dînsa era şi a fost întotdeauna, pînă la venirea ei la Paris, o fiinţă superioară, o persoană din lumea mare, născută Afchin ; îi vorbea cu respect, păstra în faţa ei o atitudine puţin smerită, îi dădea bani fără a-i număra, satisfăcîndu-i cele mai costisitoare fantezii, cele mai nebuneşti capricii, toate extravaganţele unei minţi de levantină năucită de plictiseală şi trîndăvie. Un singur

cuvînt justifica însă toate : era născută Afchin. Altminteri, între ei nu exista nici o legătură : el, mereu la Kasbah sau la Bardo, pe lîngă bei, făcîndu-i temenele sau alergînd prin birouri ; ea, petrecîndu-şi ziua în pat, avînd pe cap o diademă de perle de trei sute de mii de franci, de care nu se despărţea niciodată, fumînd pînă la îndobitocire, trăind ca într-un harem, uitîndu-se în oglindă, gătindu-se în tovărăşia cîtorva levantine, a căror distracţie supremă consta în a-şi măsura cu colierele grosimea respectabilă a braţelor şi picioarelor. Făceau copii de care nu se ocupau şi pe care nici nu-i vedeau ; nici aceasta nu era o suferinţă pentru ele, căci năşteau sub acţiunea cloroformului. Nu erau altceva decît un pachet de carne albă, parfumată cu mosc. Dar Jansoulet declara cu mîndrie : „Am luat de soţie o domnişoară Afchin !"

Dezamăgirea a început sub cerul Parisului şi în atmosfera lui rece. Hotărît să se stabilească în capitală, să primească lume, să dea recepţii, Nababul îşi chemase soţia pentru a o pune în fruntea gospodăriei. Dar cînd văzu debarcînd acea expoziţie ambulantă de stofe ţipătoare, de bijuterii de varieteu şi tot calabalîcul care o însoţea, Jansoulet avu impresia că se află în faţa reginei Pomaré [1] în exil. Căci avusese acum prilejul să cunoască mondene adevărate, şi comparaţia se impusese de la sine. Prudent, Nababul renunţă la balul pe care voia să-l dea în cinstea sosirii soţiei sale. De altfel, doamna Jansoulet nu dorea să vadă pe nimeni. La apatia ei înnăscută se adăuga acum nostalgia pricinuită de aerul rece şi de ceaţa gălbuie, de ploaia care curgea şiroaie. Petrecu mai multe zile fără a se scula din pat, plîngînd în hohote, ca un copil, văicărindu-se că a fost adusă la Paris pentru a fi băgată în mormînt, neacceptînd nici cea mai mică îngrijire din partea slujnicelor. În camera cu ferestrele închise, cu perdelele trase şi lămpile aprinse ziua şi noaptea, doamna Jansoulet ţipa într-una, cu capul cufundat în dantelele feţei de pernă, cu părul încîlcit în jurul

[1] Regină a insulei Tahiti în secolul al XIX-lea.

diademei, zbierînd că voia să plece, să ple-ce şi iar să ple-ce ! Era un spectacol vrednic de milă să vezi în acea întunecime de catafalc cuferele pe jumătate pline, trîntite în dezordine pe covor, şi printre ele, negresele speriate, ghemuite, veghind în jurul stăpînei cuprinse de o criză de nervi, bocind şi ele, cu privirea rătăcită, ca a acelor cîini care, însoţind pe exploratorii polari, îşi pierd minţile fiindcă nu mai zăresc soarele.

Introdus în această jalnică atmosferă, doctorul irlandez nu a obţinut nici un succes, cu toate manierele sale părinteşti, cu frazele umflate şi obişnuitele-i drăgălăşenii. Levantina refuza cu încăpăţînare să înghită, în chip de tonic, pilulele cu arsenic. Nababul era consternat. Ce era de făcut ? Să o trimită înapoi la Tunis, cu copiii ? Nu era posibil. Acolo se afla, fără doar şi poate, în dizgraţie. Familia Hémerlingue triumfa. Un ultim afront pusese capăt la toate. Înainte de a pleca din Tunis, beiul îl însărcinase pe Jansoulet să bată la Monetăria din Paris cîteva milioane de galbeni avînd un nou titlu ; apoi, brusc, comanda i-a fost retrasă, pentru a fi încredinţată lui Hémerlingue. Jignit în mod public, Jansoulet a ripostat printr-o acţiune zgomotoasă, scoţîndu-şi în vînzare toate bunurile : palatul din Bardo, dăruit de fostul bei, vilele de marmură albă de la Marse, înconjurate de grădini splendide, vastele birouri ale administraţiei sale, cele mai somptuoase din oraş. În sfîrşit, îi dădu înţeleptului Bompain sarcina de a-i aduce soţia şi copiii, pentru a consfinţi astfel o plecare definitivă. După un asemenea scandal, nu era lucru uşor să te întorci înapoi. Se străduia să o convingă de aceasta pe domnişoara Afchin, care nu-i răspundea decît prin gemete nesfîrşite. Încercă să o consoleze, să o distreze, dar ce distracţie să-i procure acestei firi monstruos de apatice ? Şi, în definitiv, putea Nababul să schimbe cerul mohorît al Parisului, să-i redea sărmanei levantine curtea interioară pardosită cu marmură, unde moţăia ore întregi, ascultînd apa proaspătă şi răcoritoare care şiroia în fîntîna cea mare de alabastru, cu trei bazine suprapuse ? Putea să-i redea aici barca aurită, acoperită de o prelată purpurie, pe care opt vîslaşi tripolitani, supli şi

vînjoşi, o făceau să lunece, după apusul soarelui, pe frumosul lac El-Baheira ? Locuinţa din Place Vendôme, oricît era de luxoasă, nu putea să compenseze pierderea acestor minunăţii. Iar doamna Jansoulet se adîncea, mai mult ca niciodată, în deznădejde. Un obişnuit al casei reuşi totuşi să o smulgă din această stare. Este vorba de Cabassu, cel care, pe cărţile sale de vizită, se intitula „profesor de masaj", un bondoc negricios, mirosind a usturoi şi a pomezi, cu umerii pătraţi şi păros pînă sub ochi, care cunoştea tot felul de întîmplări de alcov pariziene, cancanuri pe măsura puterii de înţelegere a doamnei Jansoulet. După o primă şedinţă de masaj, doamna l-a chemat din nou, l-a reţinut. Cabassu fu nevoit să-şi părăsească toţi clienţii pentru a deveni, în schimbul unei remuneraţii de senator, masorul acestei persoane corpolente, pajul, lectorul, păzitorul ei. Jansoulet, fericit de a-şi vedea soţia mulţumită, nu-şi dădea seama de ridicolul absurd al acestei intimităţi.

Cabassu era zărit la Bois de Boulogne în uriaşa şi eleganta caleaşcă, stînd alături de negresa favorită a stăpînei sau în fundul lojilor de teatru ale levantinei, căci acuma doamna Jansoulet ieşea în lume, dezmorţită în urma tratamentului masorului şi hotărîtă să se distreze. Îi plăcea teatrul, cu deosebire farsele şi melodramele. Lumina discretă a rampei biciuia toropeala voluminosului ei trup. Frecventa mai ales teatrul lui Cardailhac. Acolo, Nababul era la el acasă. Pînă la cel mai mărunt controlor de bilete, pînă la ultima plasatoare, tot personalul îi aparţinea. Avea o cheie care-i permitea să treacă direct din culoar pe scenă ; iar salonul lojii sale, decorată în stil oriental, cu un tavan sculptat în formă de fagure, cu divane de păr de cămilă şi luminat de o mică lanternă maură, cu gaz, îngăduia chiar siesta în timpul pauzelor mai lungi : era o atenţie a directorului faţă de soţia comanditarului său. Maimuţoiul de Cardailhac nu se mulţumise cu atîta ; observînd atracţia domnişoarei Afchin pentru teatru, reuşise s-o convingă că avea şi o deosebită capacitate de înţelegere, de pătrundere, cerîndu-i să-şi dea, în clipele de răgaz, părerea ei competentă asupra

pieselor pe care le primea teatrul. Era un mijloc bun pentru a consolida comandita.

Biete manuscrise cu copertă albastră sau galbenă, legate cu panglica subțire a speranței, care porniți umflate de visuri și ambiție, puteți voi ști ce mîini vă deschid, vă răsfoiesc, ce degete indiscrete deflorează farmecul necunoscutului vostru și pulberea strălucitoare pe care o păstrează o idee nouă?! Cine vă judecă și cine vă comandă? Cîteodată, înainte de a merge la masă în oraș, Jansoulet urca în camera soției sale, pe care o găsea tolănită pe șezlong, fumînd, cu capul pe spate, înconjurată de teancuri de manuscrise, în timp ce Cabassu, înarmat cu un creion albastru, îi citea, cu vocea sa groasă și cu intonațiile specifice tîrgului Saint-Andéol, vreo elucubrație dramatică, pe care o bifa și o mîzgălea fără milă la cea mai mică observație critică a doamnei. „Nă vă deranjați", făcea Nababul, senin, cu mîna, intrînd în vîrful picioarelor. Asculta puțin, dădea admirativ din cap, privindu-și soția, și zicea în sinea lui: „Uimitoare", căci, neînțelegînd nimic din literatură, recunoștea cel puțin în acest domeniu superioritatea domnișoarei Afchin.

Doamna Jansoulet avea, după spusele lui Cardailhac, instinctul teatrului, dar, în schimb, instinctul matern îi lipsea cu desăvîrșire. Nu se sinchisea de copii, lăsîndu-i pe mîini străine, și cînd îi erau aduși, o dată pe lună, se mulțumea să le întindă, între două fumuri de țigară, carnea fleșcăită și moartă a obrazului, fără a-i întreba măcar ce simt, cum o duc, indiferentă la toate amănuntele care prelungesc legătura fizică a maternității și fac să sîngereze inima mamelor adevărate la cea mai mică suferință a odraslelor lor.

Erau cu totul trei băieți, greoi și fără vlagă, avînd 11, 9 și 7 ani, cu tenul palid și tendința de îngrășare precoce a levantinei, cu ochii negri, catifelați și blajini ai tatălui lor. Erau ignoranți ca tinerii seniori din evul mediu. La Tunis, domnul Bompain se ocupa de studiile lor, dar la Paris, Nababul, dorind să le dea o educație pariziană, îi dăduse la pensionul cel mai „șic", cel mai scump, colegiul „Bourdaloue", condus de călugări care urmăresc mai puțin să facă din elevii lor

oameni cu carte decît niște mondeni sclivisiți și conformiști. Reușeau să scoată mici monștri scorțoși și caraghioși, disprețuind joaca, total lipsiți de cultură, fără nimic spontan sau copilăresc în ei și de o precocitate demnă de milă. Părăsiți prea din cale-afară, micuții Jansoulet nu se distrau prea mult în această adevărată seară de trufandale, în ciuda prerogativelor de care se bucurau datorită averii lor imense. Ceilalți creoli din pension aveau cel puțin corespondenți și primeau vizite ; ei nu erau niciodată chemați la vorbitor, nimeni nu văzuse vreo rudă de-a lor, doar din cînd în cînd primeau cîteva coșuri de dulciuri și de cozonaci fărîmați. Nababul, gonind întotdeauna grăbit prin Paris, golea pentru ei vitrina vreunui cofetar, pe care o trimitea la colegiu cu acea pornire a inimii amestecată cu ostentația orientală ce-i caracteriza toate acțiunile. La fel era și cu jucăriile, întotdeauna prea frumoase, înzorzonate, inutile, jucării din acelea care-ți iau ochii și pe care parizienii nu le cumpără. Dar ceea ce inspira respectul elevilor și profesorilor față de micuții Jansoulet era punga lor întotdeauna umflată de galbeni, întotdeauna deschisă pentru chete, pentru onomasticile profesorilor, pentru vizitele filantropice, faimoasele vizite organizate de colegiul „Bourdaloue", unul din punctele ispititoare ale programului, care impresiona sufletele milostive.

De două ori pe lună, prin rotație, elevii care erau membri ai micii societăți „Saint-Vincent-de-Paul", constituită, în cadrul colegiului, după modelul celei mari, se porneau în mici grupuri, singuri, ca oamenii mari, să împartă ajutoare și mîngîieri prin străfundurile mahalalelor suprapopulate. Li se inculca astfel elevilor mila experimentală, arta de a cunoaște nevoile, mizeria poporului și mijlocul de a vindeca aceste răni, de obicei grețoase, cu ajutorul unei alifii de cuvinte pioase și de maxime ecleziastice. A consola, a propovădui *Evanghelia* prin intermediul copiilor, a combate necredința religioasă cu ajutorul tinereții și a naivității apostolilor, iată scopul micii societăți, scop care, de altfel, era departe de a fi atins. Copiii, sănătoși, bine îmbrăcați, bine hrăniți, mergeau numai la adrese în-

dicate dinainte, unde găseau sărmani care arătau bine, uneori puțin bolnavi, dar foarte curați, cunoscuți și ajutați de bogata organizație bisericească. Nu nimereau niciodată în acele interioare pestilențiale, unde foametea, doliul, abjecția, toate plăgile fizice sau morale sînt însemnate ca o lepră pe pereți, sînt înscrise cu riduri de neșters pe fruntile oamenilor. Vizita copiilor era pregătită ca cea a unui monarh inspectînd o cazarmă și gustînd din ciorba soldaților ; aceștia sînt preveniți din vreme, iar ciorba dreasă în mod special pentru papilele gustative ale regelui. Cunoașteți chipurile din cărțile pioase, în care un școlar cu păr cîrlionțat, la vîrsta primei cumineCături, împopoțonat cu tot felul de șireturi și cordoane, cu o lumînare în mînă, veghează leșul unui bătrîn întins pe un pat șubred. Vizitele de milostivire aveau același caracter convențional de punere în scenă și de intonații false. Gesturilor milostive ale micilor predicatori, cu brațe prea scurte, le răspundeau cuvinte învățate pe de rost, prefăcute, de-ți venea să urli. Încurajărilor comice, consolidărilor distribuite ca din carte, cu voci de cocoșei răgușiți, le răspundeau binecuvîntări, jalnice schimonoseli tînguitoare, amintind de spectacolul înfățișat la ieșirea credincioșilor de la vecernie. Și tinerii vizitatori, o dată plecați, ce mai explozie de rîsete și țipete se porneau în mansardă, ce mai țopăieli în jurul darului adus ; fotoliul în care bolnavul își jucase comedia era dat la o parte, iar ceaiul de tei aruncat peste foc, un foc mocnit, aranjat în mod deosebit de artistic.

Cînd micuții Jansoulet veneau acasă, erau încredințați omului cu tichie roșie, indispensabilul Bompain. Bompain era cel care îi plimba la Champs-Elysées pe acești micuți gătiți după ultima modă, cu vestoane englezești și gambete — la șapte ani ! — mănuși din piele de cîine, de vîrful cărora atîrnau bastonașe. Bompain era cel ce umplea cu provizii brecul în care se urca alături de copii ; cu pălăriile lor conturate de un văl verde, semănau cu acele personaje de pantomimă liliputană, al căror haz constă în mărimea exagerată a capului față de dimensiunile reduse ale picioarelor și gestu-

rile lor de pitic. Fumau şi beau cu nemiluita. Uneori, de-abia ţinîndu-se pe picioare, omul cu tichie îi aducea acasă bolnavi de moarte... Şi cu toate acestea, lui Jansoulet îi erau dragi „ţîncii" săi, mai cu seamă mezinul, care, cu faţa lui rumenă, cu părul său bogat, îi amintea de micuţa Afchin trecînd în goana trăsurii pe şosea. Aveau încă vîrsta cînd copiii aparţin mamei, cînd nici croitorul de lux, nici cei mai buni profesori, nici pensionul elegant, nici poneii înşăuaţi pentru ei în grajd, nimic nu înlocuieşte mîna atentă şi grijulie, căldura şi veselia cuibului părintesc. Tatăl nu putea să le dea însă toate acestea, era atît de ocupat! Avea mii de afaceri. Banca Teritorială, aranjarea galeriei de tablouri, alergături la Tattersall, însoţit de Bois l'Héry, un bibelou de examinat ici sau colo, pe la amatorii semnalaţi de Schwalbach, ore întregi petrecute cu antrenorii, jocheii, negustorii de curiozităţi, într-un cuvînt, existenţa plină şi multiplă a unui burghez gentilom din Parisul modern. Intrînd în contact cu atîtea şi atîtea, Nababul devenea pe zi ce trece mai parizian, fiind primit la clubul lui Monpavon, în sălile de dans, în culisele teatrului, sau prezidînd acele faimoase ospeţe între bărbaţi, singurele recepţii posibile în locuinţa lui. Zilele îi erau în adevăr foarte încărcate, cu toate că de Géry îl scutea de corvoada cea mai grea, administraţia atît de complicată a cererilor şi a pomenilor.

Acuma tînărul asista în locul Nababului la născocirile îndrăzneţe şi burleşti, la toate combinaţiile eroicomice ale cerşetoriei marelui oraş, organizată ca un minister, întinsă cît o armată, abonată la toate ziarele şi cunoscînd pe de rost toate adresele utile. De Géry o primea pe doamna blondă, înfiptă, tînără, dar deja ofilită, care nu cerea decît o sută de ludovici, ameninţînd că, în caz de refuz, se duce să se arunce direct în Sena; o primea şi pe patroana corpolentă, cu înfăţişare amabilă, care, fără multe mofturi, spune de cum intră: „Nu mă cunoaşteţi, domnule... N-am nici eu cinstea de a vă cunoaşte; dar nu ne va trebui mult timp pentru a face cunoştinţa... Aşezaţi-vă, vă rog, ca să stăm de vorbă." Unna comerciantul strîns cu uşa în ajunul falimentului, care vine să implore sal-

varea onoarei, cu un pistol ce-i umflă buzunarul pantalonului, gata încărcat pentru sinucidere, lucru uneori adevărat, uneori era însă numai o pipă. Erau adeseori şi nenorociri adevărate, obositoare sau prolixe, oameni sărmani care nu ştiu nici măcar să povestească cît sînt de neîndemînatici ca să-şi cîştige viaţa. Alături de această cerşetorie deschisă, mai era şi cea mascată: caritate, filantropie, milostenii, încurajarea artei, chete pentru creşe, sau parohii, pentru femeile pocăite, societăţile de binefacere, bibliotecile de cartier. În sfîrşit, mai exista şi cerşetoria camuflată sub aparenţe mondene: biletele de concert, reprezentaţii în beneficiu, cartonaşe de toate culorile: „Estradă, premieră, locuri rezervate". Nababul dăduse dispoziţia ca nici un solicitant să nu fie refuzat, ba era chiar un progres că nu se mai ocupa el însuşi de astfel de treburi. Vreme destul de îndelungată îi copleşise cu galbeni pe toţi aceşti exploratori fătarnici, plătind cinci sute de franci intrarea la concertul vreunui ghitarist din Württemberg sau a vreunui fluieraş din Languedoc, care la Tuileries sau la ducele de Mora n-ar fi fost preţuit la mai mult de zece franci biletul. Erau zile cînd tînărul de Géry ieşea scîrbit de la astfel de şedinţe. Toată onestitatea tinereţii se revolta în el; încerca să-l convingă pe Nabab de necesitatea unor reforme. Dar, de la primul cuvînt, acesta lua înfăţişarea plictisită a firilor slabe, silite să ia o hotărîre, şi răspundea pur şi simplu ridicînd umerii săi largi: „Ăsta-i Parisul, dragul meu... Nu te speria, las' pe mine... Ştiu eu ce fac şi unde vreau să ajung."

Nababul voia atunci două lucruri: scaunul de deputat şi crucea „Legiunii de Onoare". Acestea erau pentru el primele două trepte ale urcuşului spre care îl împingea ambiţia. Deputat nu-i va fi desigur greu să ajungă, prin Banca Teritorială, în fruntea căreia se afla el însuşi. Paganetti din Porto-Vecchio îi spunea adeseori: „Cînd va sosi momentul, întreaga insulă se va ridica şi va vota pentru dumneavoastră, ca un singur om".

Numai că nu ajunge să ai alegători, mai trebuie să existe şi un loc de deputat vacant la Cameră; or

reprezentanții Corsicii erau prezenți cu toții în păr. Cu toate acestea, unul dintre ei, bătrînul Popolasca, infirm, incapabil să-și îndeplinească mandatul, și-ar fi dat poate bucuros demisia, în anumite condiții. Era o problemă delicată, dar cu șanse de reușită, căci bătrînul avea o familie numeroasă, ceva pămînt care nu prea aducea venituri, un castel ruinat la Bastia, unde copiii săi se hrăneau cu mămăligă, iar la Paris locuia într-un apartament mobilat, de mîna a zecea. Dacă se uita la o sută sau două sute de mii de franci, Nababul îi putea veni de hac bătrînului hămesit, care, iscodit de Paganetti, nu zicea nici da, nici ba, ispitit de suma frumușică, dar totodată stăpînit de vanitatea titlului de deputat. Astfel stăteau lucrurile, care în una din zilele următoare puteau să se precipite.

Cît despre decorație, treburile mergeau și mai bine. Societatea de binefacere „Betleem" reușise să trezească un deosebit interes la palatul Tuileries. Nu se mai aștepta decît vizita domnului de la Perrière și raportul său, care nu putea fi decît favorabil, pentru ca gloriosul nume al lui Jansoulet să fie înscris în lista de la 16 martie, zi de aniversare imperială... 16 martie, adică mai puțin de o lună... Ce va zice Hémerlingue de această favoare deosebită, el, care de atîta vreme trebuia să se mulțumească cu Nishamul?! Dar beiul, căruia i se vîrîse în cap că Jansoulet fusese ostracizat de societatea pariziană, dar bătrîna mamă, atît de bucuroasă, întotdeauna, acolo, la Saint-Romans, de succesele fiului ei?!... Nu meritau toate astea cîteva milioane aruncate cu socoteală și risipite în vînt pe acest drum al gloriei, pe care Nababul pășea senin ca un copil, fără a se gîndi că ar putea fi sfîșiat la capătul său? Și nu însemnau aceste satisfacții exterioare, această onoare și considerație, scump plătite, o compensație pentru toate necazurile orientalului, care, recucerit de viața europeană, își dorea un cămin, dar n-avea decît un caravanserai, își căuta o soție, dar nu găsise decît o levantină?

VIII

AȘEZĂMÎNTUL FILANTROPIC „BETLEEM"

„Betleem" ! De ce oare acest nume plăcut și legendar, cald ca paiele din staulul miraculos, îți îngheța sîngele în vine cînd îl vedeai înscris cu litere de aur deasupra grilajului de fier ? Era poate de vină melancolia peisajului, o vastă cîmpie tristă, ce se întinde între Nanterre și Saint-Cloud, presărată doar din loc în loc cu cîteva boschete de arbuști sau coșuri fumegînde de fabrică. Era poate de vină și disproporția dintre umilul tîrg și grandiosul palat de beton aglomerat, în stil Ludovic al XIII-lea, care se profila, roz, printre crengile parcului desfrunzit, brăzdat de lacuri cu apă stătută, acoperită de mușchi verde. Fapt sigur este că trecînd pe acolo, oricine avea o strîngere de inimă. Cînd intrai însă înăuntru, era cu totul altceva. Casa întreagă era cufundată într-o liniște apăsătoare, ciudată, figurile care apăreau pe la ferestre aveau un aspect lugubru în spatele geamurilor verzi, construite după moda veche. Caprele care alăptau copiii erau plimbate prin alei și pășteau liniștit iarba proaspătă ; din cînd în cînd behăiau către păzitoare, care privea plictisită pe vizitatori. Doliul, pustiul, teama de îmbolnăvire păreau a pluti în aer. Pe vremuri palatul fusese o locuință veselă, unde se făceau chefuri de pomină. Amenajată pentru o cîntăreață celebră, care o vînduse lui Jenkins, casa trăda imaginația caracteristică decorurilor de operă : un pod aruncat peste lac, o barcă stricată plină de frunze mucegăite, un pavilion în formă de grotă, acoperit de iederă. Multe scene nostime și deocheate văzuse acest pavilion pe

vremea cîntăreţei, acum însă nu mai vedea decît scene dureroase, căci acolo se afla infirmeria.

La drept vorbind, întreg aşezămîntul nu era altceva decît o vastă infirmerie. De-abia sosiţi, copiii cădeau la pat, boleau, şi dacă părinţii nu-i luau repede acasă, sfîrşeau prin a muri. Se ştia în toată regiunea că preotul din Nanterre, cu mantia neagră şi crucea-i de argint venea foarte des la „Betleem", că tîmplarul nu mai pridideа de atîtea comenzi. Mamele, indignate, arătau cu pumnul spre creşa model, dar numai de departe, pentru a-şi feri de molimă sugacii dolofani pe care-i ţineau în braţe. Iată ce dădea aşezămîntului un aspect atît de sfîşietor. O casă unde mor copiii nu poate fi veselă ; nici nu bagi de seamă că pomii înfloresc, că păsările îşi clădesc cuib, că apa susură în unduiri înspumate.

Era un lucru stabilit. Excelentă ca idee, opera lui Jenkins era foarte greu de aplicat în practică, aproape imposibil. Toată lumea ştia însă că totul fusese organizat cu deosebită rîvnă, pînă în cele mai mici amănunte, că nu se făcuse economie de bani şi nici de oameni. În fruntea aşezămîntului se afla un specialist din cei mai pricepuţi, domnul Pondevez, fost intern al spitalelor din Paris ; pe lîngă el, pentru treburile gospodăreşti, o femeie de încredere, doamna Polge. Apoi slujnice, lenjerese, infirmiere. Şi cîte eforturi şi îmbunătăţiri, de la apa distribuită prin cincizeci de robinete moderne, pînă la omnibuzul condus de un vizitiu în livrea, care mergea în clinchet de clopoţei la gara din Rueil, să aştepte toate trenurile. Şi, în sfîrşit, capre falnice de Tibet, mătăsoase, pline de lapte. Ca organizare, nimic nu lăsa de dorit ; exista însă un amănunt care dădea totul peste cap : copiii nu se învoiau — şi pace ! — cu acea alăptare artificială atît de lăudată şi în jurul căreia se făcuse atîta reclamă. Era o încăpăţînare neobişnuită, un fel de înţelegere mută între ei, căci micuţii încă nu ştiau să vorbească — cei mai mulţi nici n-aveau să spună vreo vorbă vreodată. „Fie ce-o fi, nu vom suge de la capre !" Şi nu sugeau, preferau să moară unul după altul decît să sugă. Parcă Isus din Betleem, în staulul său, fusese hrănit de o

capră ! Nu sugea el, dimpotrivă, la sînul plin şi dulce al unei femei, la pieptul căreia adormea cînd era sătul ? Cine a văzut oare picior de capră între boul şi măgarul din legendă, în noaptea aceea în care dobitoacele vorbeau ? De ce atîta minciună atunci, de ce acest nume de Betleem ?

Atîtea victime îl emoţionaseră la început pe director. Epavă din Quartier Latin, Pondevez, care era cunoscut prin anii studenţiei în toate bodegile de pe Boulevard Saint-Michel sub numele de Pompon, nu era băiat rău. Cînd a văzut slabul rezultat dat de alăptarea artificială, a angajat pur şi simplu patru sau cinci doici corpolente din regiune, ceea ce a fost de ajuns pentru a reda micuţilor pofta de mîncare. Această pornire de omenie era să-l coste postul de director.

— Doici la „Betleem" ! ţipă Jenkins, furios, cu ocazia vizitei săptămînale. Ai înnebunit ? Atunci, la ce bun caprele şi pajiştile de păscut, la ce bun ideea mea şi broşurile mele asupra acestei idei ? Cum sînt aplicate ? Procedezi împotriva indicaţiilor mele, risipeşti banii fondatorului...

— Dar, domnule doctor, încerca să răspundă studentul, trecîndu-şi mîna prin barba-i roşcată, totuşi... dacă ţîncii refuză această hrană...

— Ei bine, n-au decît să postească, dar principiul alăptării artificiale trebuie respectat ! Asta-i esenţialul ! Să nu fiu nevoit să ţi-o spun de două ori... Ai să le dai afară pe doicile astea nesuferite. Pentru a ne creşte copiii, avem lapte de capră ; în cel mai rău caz, lapte de vacă ; mai mult, însă, nu înţeleg să le dau ! Şi Jenkins, luîndu-şi chipul de apostol, adăugă : Ne aflăm aici pentru ilustrarea unei mari idei filantropice. Ea trebuie să triumfe chiar cu preţul unor jertfe. Ai grijă să reuşească.

Pondevez nu mai insistă. În definitiv, postul era bun, destul de aproape de Paris pentru a-i permite escapade duminicale sau vizite pe la vechile bodegi. Doamna Polge — numită întotdeauna de Jenkins „înţeleapta noastră supraveghetoare" şi care fusese pusă în adevăr acolo pentru a supraveghea toate treburile, dar mai

ales pe director — nu era atît de aspră cît s-ar fi crezut, ţinînd seama de atribuţiile ei, şi se muia uşor după cîteva păhărele de lichior sau o partidă de cărţi. Pondevez se lipsi aşadar de doici şi încercă să rămînă insensibil la tot ce putea să se întîmple. Ce s-a întîmplat? Un adevărat masacru al celor nevinovaţi. De aceea, cei cîţiva părinţi mai cu stare, meseriaşi sau negustori de periferie, care, ispitiţi de reclamă, se despărţiseră de copiii lor, îi luară repede înapoi. Aşezămîntul nu mai rămăsese decît cu micii nenorociţi culeşi de pe la porţile caselor sau de pe maidane, expediaţi de prin aziluri, sortiţi de la naştere suferinţelor. Cum mortalitatea creştea mereu, chiar şi aceştia începură să fie în număr insuficient, iar omnibuzul trimis la gară se întorcea sprinten şi săltăreţ ca un dric gol. Cît va mai dura această situaţie? Cît timp va mai trece pînă vor închide ochii cei 25-30 de micuţi care mai rămîneau? Aceasta era întrebarea pe care şi-o punea într-o zi domnul director, sau, mai degrabă, după cum singur se poreclise, domnul cioclu Pondevez, aşezat în faţa venerabilului coc al doamnei Polge şi jucînd, după masă, partida lor preferată.

— Da, scumpă doamnă Polge, ce-o să ne facem?... Aşa nu mai poate să dureze mult... Jenkins nu vrea să cedeze, copilaşii sînt încăpăţînaţi ca nişte catîri... Ce mai vorbă, o să dea cu toţii ortul popii... Uite, valahul cel mititel — am tăiat cu riga, doamnă Polge — care trage să moară dintr-o clipă în alta. Cred şi eu, bietul de el, de trei zile n-a mai înghiţit nimic... Orice-ar zice Jenkins, sugacii nu sînt melci ca să se îngraşe postind... E totuşi dureros că nu putem salva măcar pe unul... infirmeria geme de bolnavi... Ce mai vorbă, treaba merge din ce în ce mai prost...

La grilajul de la intrare soneria răsună de două ori. Conversaţia fu întreruptă de omnibuzul care se întorcea de la gară, scîrţîind pe nisip mai tare ca de obicei.

— E uimitor! zise Pondevez. Trăsura nu e goală!

Se opri într-adevăr trufaşă în faţa peronului, şi omul care coborî urcă scările în fugă. Era un trimis al lui Jenkins, care aducea o ştire importantă: doctorul

urma să sosească peste două ore pentru a vizita azilul, împreună cu Nababul şi un domn de la palat. Recomanda ca totul să fie pregătit pentru a-i primi. Vizita fusese hotărîtă atît de brusc, încît nu avusese vreme să scrie; dar Jenkins nădăjduia că domnul Pondevez se va îngriji de cele necesare.

— Uşor de zis „cele necesare"... şopti Pondevez, înspăimîntat.

Situaţia era critică. Această vizită însemnată cădea nici nu se putea mai rău, în momentul în care tot sistemul se ducea pe copcă. Bietul Pompon, foarte încurcat, se trăgea de barbă, muşcîndu-i colţurile.

— Haide, îi zise el brusc doamnei Polge, căreia cocul părea a-i lungi şi mai mult faţa. N-avem decît o singură soluţie. Să mutăm infirmeria, să transportăm toţi bolnavii în dormitor. N-o să le meargă nici mai bine, nici mai rău dacă vor sta acolo o jumătate de zi. În ceea ce-i priveşte pe cei cu bube dulci, îi vom strînge într-un colţ. Prea sînt urîţi, nu-i putem arăta... Haide, sus! Toată lumea pe punte!

Clopoţelul cu care se anunţa de obicei masa răsună, şi îndată se aud paşi alergînd. Lenjerese, infirmiere, slujnice, păzitoare apar de pretutindeni, aleargă, se ciocnesc pe scară, în curte. Ordine, strigăte, ţipete se învălmăşesc, dar ceea ce se aude cu precădere este zgomotul de curăţenie generală, şiroaie de apă care curg, ca şi cum „Betleemul" ar fi fost cuprins de flăcări. Şi apoi gemetele copilaşilor bolnavi, smulşi din căldura pătuţului lor, un fel de pachete urlătoare, transportate prin parcul umed, învelite în pături ce filfîie printre ramuri, întăresc această impresie de incendiu. Două ore mai tîrziu, o muncă supraomenească dăduse casei înfăţişarea potrivită pentru a-şi primi oaspeţii. Tot personalul se afla la post, caloriferul duduia, caprele erau pitoresc împrăştiate prin parc. Doamna Polge arborase rochia-i de mătase verde; directorul, într-o ţinută mai puţin neglijentă ca de obicei, era îmbrăcat simplu, înlăturînd orice bănuială de premeditare. Secretarul palatului n-avea decît să vină. Iată-l.

Coboară, împreună cu Jenkins și Jansoulet dintr-o caleașcă superbă, roșie-aurie — culorile Nababului. Prefăcîndu-se uimit, Pondevez se repede înaintea oaspeților :

— Ah ! Domnul Jenkins, ce cinste !... ce surpriză !

Urmează saluturile de rigoare, schimbate pe peron, plecăciuni, strîngeri de mînă, prezentări. Jenkins, cu paltonul larg deschis peste pieptul său leal, afișează zîmbetul cel mai cordial și cel mai grațios ; totuși, o cută semnificativă îi brăzdează fruntea. Este îngrijorat de surprizele pe care le poate rezerva așezămîntul a cărui mizerie o cunoaște mai bine decît oricine. De-ar fi fost prevăzător Pondevez... De altfel, începutul e bun. Aspectul puțin teatral al intrării, caprele albe țopăind prin boschete l-au încîntat pe domnul de la Perrière, care, cu privirea lui naivă, cu țăcălia-i albă și neîncetatele clătinări din cap, seamănă el însuși cu o capră scăpată din lanț.

— Mai întîi, domnilor, încăperea cea mai importantă a așezămîntului : camera de alăptare, spuse directorul deschizînd o ușă masivă în fundul vestibulului.

Oaspeții îl urmează, coboară cîteva trepte și se găsesc într-o imensă sală joasă, pardosită cu lespezi, vechea bucătărie a castelului. Ceea ce te izbește de cum intri este un șemineu mare și înalt de tip vechi, din cărămidă roșie, cu două bănci de piatră așezate sub prichici, una în fața celeilalte ; pe frontonul monumental este sculptată emblema cîntăreței — o liră enormă, străpunsă de un sul de note muzicale. Impresia este puternică, numai că de acolo vine un curent teribil, care, adăugîndu-se la răcoarea degajată de pardoseală și la lumina palidă ce pătrunde prin geamlîcurile joase, trezește îngrijorare în privința sănătății copiilor. Dar nu se putea altfel. Amenajarea camerei de alăptare în acest loc insalubru a fost o necesitate din cauza doicilor patrupede și capricioase, obișnuite cu lipsa de curățenie a grajdului ; e de ajuns să vezi bălțile de lapte, petele roșietice uscîndu-se pe lespezi, e de ajuns să simți mirosul acru care te trăsnește la intrare, un amestec de zer, de lînă udă și de multe altele, pentru a te convinge de această necesitate imperioasă.

Încăperea este atît de vastă între pereții ei întunecoși, încît la început vizitatorii au crezut că e pustie. Totuși, în fund se distinge un grup care behăie, geme, se mișcă... Două femei de la țară, cu înfățișarea aspră, abrutizată, cu fața pămîntie, două „doici fără lapte", care-și merită întru totul numele, stau așezate pe niște rogojini, cu cîte un sugaci în brațe ; în dreptul fiecăreia se află o capră mare, care, cu picioarele desfăcute, întinde ugerul. Directorul pare plăcut surprins :

— Pe legea mea, domnilor, iată o întîmplare fericită ! Doi dintre copiii noștri sînt tocmai pe cale de a lua o gustare... Să vedem ce bine se înțeleg sugacii cu doicile.

„Ce l-a apucat ?... E smintit !" gîndește Jenkins, îngrozit.

Dar directorul este, dimpotrivă, foarte lucid ; el însuși a organizat punerea în scenă, alegînd două dobitoace blînde și răbdătoare și doi copii excepționali, doi micuți turbați, care vor cu orice preț să trăiască și deschid gura la orice hrană, ca păsărelele care încă n-au învățat să zboare.

— Vă rog să vă apropiați, domnilor, și să luați seama.

Dar uite-i că sug cu adevărat, îngerașii ! Unul, ghemuit, chircit sub pîntecele caprei, suge cu atîta poftă, încît gîlgîitul laptelui cald pare că ajunge pînă în piciorușele puse în mișcare de satisfacția unei mese gustoase. Celălalt, mai liniștit, întinzîndu-se alene, are nevoie de cîteva îndemnuri din partea îngrijitoarei sale din Auvergne.

— Sugi, hai, sugi odată, gîl, gîl, gîl !

Apoi, deodată, ca și cum ar fi luat o hotărîre subită, micuțul începe să bea cu atîta lăcomie, încît femeia, mirată de această poftă neașteptată de mîncare, se apleacă spre dînsul și exclamă rîzînd :

— Ah, ticălosul, mare pezevenghi !... În loc să sugă capra, își suge degetul cel mare.

Iată ce a născocit îngerașul ca să fie lăsat în pace... Incidentul nu produce o impresie rea ; dimpotrivă, domnul de la Perrière se distrează mult pe socoteala

ţîncului care a vrut să le joace un renghi. Iese încîntat din camera de alăptare. „Fără doar şi poate, în... în... încîntat", repetă funcţionarul, dînd din cap, în timp ce urcă scările monumentale şi sonore, împodobite cu coarne de cerb, care duc spre dormitor.

Foarte luminoasă şi spaţioasă această vastă sală, care se întinde de-a lungul întregii faţade, are ferestre numeroase, pătuţuri destul de depărtate unul de altul, cu perdeluţe albe şi uşoare ca un fulg, ca un nor. Mai multe femei trebăluiesc prin mijlocul încăperii, cu maldăre de rufe în braţe şi cu chei în mînă : sînt supraveghetoarele sau dădacele. Aici totul a fost prea bine regizat, şi prima impresie a vizitatorilor este proastă. Slăbiciunea şi paloarea bolnăvicioasă a micilor muribunzi, de culoarea giulgiului, este şi mai mult scoasă în relief de muselina albă, de parchetul ceruit reflectînd puternic razele soarelui, de geamurile curate prin care pătrunde cerul, îndurerat de a vedea un asemenea spectacol... Vai ! cei mai vîrstnici n-au decît 6 luni, cei mai tineri, de-abia 15 zile, şi toate aceste figuri, aceste embrioane de feţe au o expresie melancolică şi-ncruntată, o mască bătrînească, o precocitate a suferinţei vizibilă în cutele de pe fruntile golaşe, acoperite de o scufiţă bordată cu dantele meschine, ca pentru azil.

De ce bolesc ? Ce au mititeii ? Au de toate, tot ce se poate avea : boli de copii şi boli de adulţi. Rod al viciului şi al sărăciei, ei aduc cu dînşii încă de la naştere hidoase manifestări ale eredităţii. Unul are cerul gurii găurit, altul plăgi mari roşietice pe frunte, toţi sînt plini de spuzeală. Pe urmă, mor cu toţii de foame. În ciuda lingurilor cu lapte, cu apă îndulcită care li se bagă cu sila în gură, în ciuda biberonului folosit uneori, cu toată interdicţia, copilaşii se prăpădesc de inaniţie. Le-ar trebui acestor istoviţi încă înainte de a se naşte hrana cea mai sănătoasă, cea mai întăritoare ; caprele ar putea eventual să le-o furnizeze, dar ei şi-au jurat să nu sugă de la capre. Iată ce dă acest aspect lugubru şi tăcut dormitorului, lipsit de micile izbucniri de mînie, cu pumnişorii strînşi, de ţipetele prin care sugacii îşi descoperă gingiile drepte şi trandafirii, în-

cercîndu-şi suflul şi puterile ; de-abia dacă se distingea vreun scîncet plîngăreţ, semn al îngrijorării unui suflet care se zvîrcoleşte în toate direcţiile într-un trup bolnav, fără a-şi putea găsi locul unde să se fixeze definitiv.

Jenkins şi directorul, care şi-au dat seama de impresia proastă lăsată de vizitarea dormitorului asupra oaspeţilor, încearcă să redreseze situaţia, vorbesc tare, candid, pe un ton blînd şi satisfăcut. Doctorul strînge călduros mîna supraveghetoarei :

— Ei bine, doamnă Polge, le merge bine micuţilor noştri şcolari ?

— După cum vedeţi, domnule doctor, îi răspunde supraveghetoarea, arătîndu-i paturile.

E de-a dreptul funebră, în rochia ei verde, corpolenta doamnă Polge, ideal al doicilor fără lapte ; fără ea, tabloul nici n-ar fi complet.

Dar unde a dispărut oare domnul secretar al palatului ? S-a oprit în faţa unui pătuc pe care-l examinează stînd în picioare, mîhnit şi dînd din cap.

— Pe toţi dracii ! îi şopteşte Pompon doamnei Polge. E valahul.

Micul cartonaş albastru agăţat deasupra pătucului, ca la spital, precizează în adevăr naţionalitatea copilului... „Moldo-valah". Ce ghinion ca tocmai ăsta să fi atras atenţia domnului secretar !... Vai ! bietul căpşor căzut pe pernă, cu scufiţa-i strîmbată, cu nările lipite şi guriţa întredeschisă pentru a respira scurt, gîfîind, respiraţia noilor-născuţi, dar şi a celor aflaţi în pragul morţii...

— E bolnav ? îl întreabă încet domnul secretar pe directorul care s-a apropiat şi el.

— Nu, nici pomeneală ! răspunde Pompon cu nerușinare. Şi înaintînd spre pătuc, îi face bezele micuţului, îi ridică perna, spunîndu-i pe un ton bărbătesc, puţin posac, dar totuşi blînd : Ei, ce mai zici, puştulică ?...

Ieşit din amorţeală, din întunericul care deja îl învăluia, mititelul deschide ochii, priveşte cu o indiferenţă tristă toate feţele aplecate deasupra lui, apoi, reîntorcîndu-se la visul său pe care-l găseşte mai fru-

mos, își încleștează mînuțele crăpate și scoate un suspin imperceptibil. Mister ! Cine va explica ce-a căutat acest micuț printre cei vii ? Să se chinuiască două luni, și să plece fără a fi văzut, fără a fi înțeles nimic, fără ca cineva să-i fi auzit măcar articulațiile vocii.

— Ce palid este... murmură domnul de la Perrière, el însuși foarte palid.

Nababul e și el galben la față. Un fior rece i-a trecut pe toți. Directorul adoptă o atitudine degajată :

— E vina reflexelor... Toți sîntem verzi aici.

— Da, desigur... adaugă Jenkins, sînt reflexele lacului... Veniți și vedeți, domnule secretar, și doctorul îl atrage spre fereastră, pentru a-i arăta lacul întins, în care se oglindesc sălciile, în timp ce doamna Polge se grăbește să tragă perdelușele pătuțului, lăsînd pe micuțul valah pradă visului său etern.

Vizitarea așezămîntului trebuie repede continuată, pentru a risipi această impresie supărătoare.

Mai întîi i se arată domnului de la Perrière o spălătorie strălucitoare, cu uscătorie, etuvă, termometre, dulapuri enorme de nuc lustruit, pline de scufițe, de pieptărașe etichetate și înnodate cîte douăsprezece la un loc. După ce rufele sînt călcate, lenjereasa le predă, la un ghișeu, doicii, care îi prezintă un număr de ordine. După cum se vede, domnește aici cea mai perfectă ordine, și totul, pînă și mirosul de leșie, dă încăperii un aspect sănătos și rustic. Se află aici rufărie pentru cinci sute de copii. Aceasta este capacitatea „Betleemului", și totul a fost calculat în conformitate cu ea : farmacia imensă, strălucind de atîta sticlărie și de inscripții latine, pilonii de marmură în toate colțurile, largile bazine de piatră și băițe strălucitoare pentru hidroterapie, uriașa instalație de țevărie de toate dimensiunile pentru dușul de sus și de jos, dușul țîșnitor, dușul-stropitoare sau cu jet puternic, în sfîrșit, bucătăriile împodobite cu splendide oale de aramă de diferite mărimi, cu plite economice, încălzite cu cărbuni și gaz metan. Jenkins ținuse să aibă un așezămînt model ; și lucrul nu i-a fost greu, căci a putut construi totul în stil mare, ca atunci cînd nu duci lipsă de

fonduri. Se simte, de asemenea, peste tot experienţa şi mîna de fier a „înţeleptei noastre supraveghetoare", căreia directorul nu uită să-i aducă mulţumiri publice, ceea ce declanşează un schimb general de congratulaţii : domnul de la Perrière, încîntat de felul cum e organizat aşezămîntul, îl felicită pe doctorul Jenkins pentru frumoasa lui realizare ; Jenkins îl complimentează pe amicul său Pondevez, care, la rîndul său, îi mulţumeşte secretarului palatului de a fi binevoit să onoreze „Betleemul" cu vizita sa. Nababul îşi amestecă şi el glasul în acest concert de elogii, găseşte cîte o vorbă amabilă pentru fiecare, dar se miră totuşi puţin că nimeni nu l-a felicitat şi pe dînsul, de vreme ce se ajunsese la capitolul felicitărilor. Este adevărat că recompensa cea mai de preţ îl aşteaptă la 16 martie, în coloanele *Monitorului oficial*, într-un decret care deja îi străluceşte în faţa ochilor şi-l face să-şi arunce privirea oblic spre butonieră.

Acest schimb de amabilităţi are loc de-a lungul unui coridor mare, unde intonaţiile sentenţioase dau glasurilor un răsunet neobişnuit ; dar deodată, un zgomot înfiorător opreşte conversaţia şi paşii vizitatorilor. Miorlăituri de pisici scoase din minţi, mugete, urlete de sălbatici porniţi la asalt, un înspăimîntător vălmăşag de ţipete omeneşti, răsfrînte, accentuate şi prelungite de sonoritatea bolţilor înalte. Se aud cînd mai tare, cînd mai încet, se opresc brusc, pentru a se porni din nou într-o orchestraţie extraordinară. Domnul director pare îngrijorat, pune întrebări. Jenkins aruncă priviri turbate.

— Să mergem mai departe... spune directorul puţin tulburat de data aceasta. Ştiu ce este.

Ştie, desigur, dar domnul de la Perrière vrea să ştie şi el şi, înainte ca Pondevez să-l fi putut împiedica, iată-l împingînd uşa masivă din spatele căreia vine acest concert îngrozitor. Într-o cocină sordidă, neatinsă de leşie — căci nu se gîndeau s-o arate — zăceau, pe nişte saltele întinse pe jos, o duzină de mici monştri, supravegheaţi de un scaun gol — pe care se lăfăia o împletitură de lînă începută — şi de un văsuleţ ştirbit,

umplut cu vin cald, care fierbea pe un foc de vreascuri fumegînde. Sînt buboşii, rîioşii, dezmoşteniţii „Betleemului", asunşi în acest ungher izolat, cu recomandarea dată doicii lor fără lapte de a-i legăna, de a-i linişti, şi, la nevoie, de a-i acoperi cu propriul ei trup, pentru a-i împiedica să ţipe ; dar ţăranca, neroadă şi curioasă, îi părăsise, ca să se uite la caleaşca cea frumoasă care staţiona în curte. Lăsaţi de capul lor, pruncii s-au săturat repede de poziţia lor orizontală ; şi roşii, acoperiţi de bube, toţi aceşti buburoşi ridicaţi în capul oaselor şi-au dat drumul vigurosului lor concert, căci, printr-o minune, se simt în putere, boala însăşi îi salvează şi îi întăreşte. Înnebuniţi şi dînd din picioare ca nişte cărăbuşi răsturnaţi pe spate, ajutîndu-se cu şalele, cu coatele, unii căzuţi pe o rînă, neputînd să-şi recapete echilibrul, alţii ridicîndu-şi în sus picioruşele amorţite, înfăşate, cînd văd deschizîndu-se uşa, îşi întrerup cu toţii spontan gesticulaţia şi ţipetele ; dar ţăcălia albă, tremurătoare a domnului de la Perrière le inspiră încredere, le dă curaj, şi în larma care se porneşte din nou, de-abia dacă se poate desluşi explicaţia dată de director : „Ştiţi, au fost izolaţi... epidemie... boală de piele contagioasă". Atîta i-a trebuit domnului secretar al palatului ; mai puţin viteaz decît Bonaparte vizitînd pe ciumaţii de la Jaffa, se năpusteşte spre uşă şi, tulburat şi tremurînd, vrea să spună ceva, dar negăsind nimic, rosteşte cu un zîmbet inefabil :

— Ce dră... drăgălaşi sînt !

Acum inspecţia s-a terminat, şi iată-i pe toţi adunaţi în salonul de la parter, unde doamna Polge a pregătit o mică gustare. Pivniţa „Betleemului" este bine aprovizionată. Aerul tare de ţară, atîtea trepte urcate şi coborîte i-au dat bătrînului domn de la palat o poftă de mîncare cum n-a mai avut de mult ; rîde şi discută cu o familiaritate rustică, iar în clipa plecării, cînd toţi sînt în picioare, ridică paharul în sănătatea „Be... Be... Betleemului !"

Cei de faţă sînt mişcaţi, ciocnesc paharele, după care caleaşca îi ia pe oaspeţi, pornind la trap pe lunga alee

de tei, unde tocmai apune soarele roşu şi rece, fără raze. În spatele lor, parcul se adînceşte din nou în liniştea-i melancolică. Întunericul cuprinde desişurile şi casa, răspîndindu-se puţin cîte puţin pe alei şi prin răspîntii. În curînd, numai literele ironice, încrustate la poarta de la intrare, mai sînt luminate, în timp ce la o fereastră de la etajul întîi licăreşte o luminiţă roşie şi tremurătoare, lumînarea aprinsă la căpătîiul unui micuţ decedat.

Printr-un decret din 12 martie 1865, la propunerea ministrului de interne, domnul doctor Jenkins, preşedinte fondator al aşezămîntului „Betleem", este numit cavaler al ordinului imperial al „Legiunii de Onoare" pentru deosebitul său devotament în slujba umanităţii.

Citind aceste rînduri pe prima pagină a *Monitorului oficial*, în dimineaţa zilei de 16 martie, bietul Nabab simţi că-i vine ameţeală.

Să fie cu putinţă?

Jenkins decorat, şi el, nu!

De două ori a citit notiţa, crezînd că n-a înţeles bine. Urechile îi vîjîiau. În faţa ochilor, literele dansau, duble, înconjurate de acele cerculeţe pe care le capătă la lumina unui soare puternic. Se aştepta atît de mult să-şi vadă propriul său nume în acest loc! Jenkins îi spusese, chiar în ajun, cu atîta siguranţă: „S-a făcut!" încît i se părea şi acum că s-a înşelat. Dar nu, scria limpede: „Jenkins"... Lovitura fu adîncă, lăuntrică, profetică, asemenea unui prim avertisment al soartei, şi resimţită cu atît mai viu cu cît de ani de zile acest om nu mai era obişnuit cu eşecuri, trăind parcă deasupra oamenilor. Bunătatea îi fu întinată de neîncredere.

— Ei bine, spuse Nababul lui de Géry, care, ca în fiecare dimineaţă, intră în camera lui, surprinzîndu-l de data aceasta tulburat, cu ziarul în mînă, ai văzut?... Nu figurez pe lista din *Monitor*. Încerca să zîmbească, cu faţa umflată, ca un copil care-şi stăpîneşte lacrimile. Apoi, deodată, cu sinceritatea care-l caracteriza: Sînt tare mîhnit... aşteptam aşa de mult decoraţia.

Nu terminã de rostit aceste cuvinte, cã uşa se deschise, fãcînd loc lui Jenkins, gîfîind, bolborosind, nespus de agitat :

— Ce ticăloşie... o ticăloşie îngrozitoare... Nu se poate, nu poate să rămînă aşa !

Parcă se băteau calicii la gura lui ; în cele din urmă, renunţînd să-şi mai exprime gîndurile, aruncă pe masă o cutiuţă îmbrăcată în piele de sagri şi un plic mare, amîndouă purtînd pecetea „Legiunii de Onoare".

— Iată-mi crucea şi autorizaţia ! Îţi aparţin, iubite prietene... eu nu înţeleg să le păstrez.

De fapt, toate astea nu însemnau mare lucru. Dacă Jansoulet s-ar fi împopoţonat cu panglica lui Jenkins, s-ar fi făcut vinovat de port ilegal de decoraţie. Dar o lovitură de teatru nu trebuie să fie în mod necesar şi logică ; cea de mai sus fu urmată de efuziuni, îmbrăţişări între cei doi bărbaţi, o luptă generoasă, la capătul căreia Jenkins vîrî din nou obiectele în buzunar, pomenind de reclamaţii, scrisori adresate ziarelor... Nababul fu din nou nevoit să-l tempereze :

— Să nu faci una ca asta, nenorocitule... Mai întîi, ar însemna să-mi cauzezi prejudicii pentru data viitoare... Cine ştie ? poate că la 15 august...

— Ah, da, cum de nu m-am gîndit ! exclamă Jenkins, agăţîndu-se de această idee. Şi cu braţul întins, ca în *Jurămîntul* lui Louis David : Mă angajez solemn !

Lucrurile se opriră aici. La dejun, Nababul nu aminti de nimic, fiind tot atît de vesel ca de obicei. Buna dispoziţie nu fu tulburată nici în restul zilei ; pentru de Géry această scenă fusese o revelaţie în privinţa adevăratei feţe a lui Jenkins, o explicaţie a ironiilor şi mîniei reţinute a Féliciei Ruys cînd vorbea despre doctor. Tînărul se întreba în zadar cum ar putea să-i deschidă ochii iubitului său stăpîn asupra unei aşa mari fătărnicii. Ar fi trebuit totuşi să ştie că meridionalii, în ciuda efuziunilor spontane, nu sînt cu totul orbi, că pornirile cele mai entuziaste dau înapoi la ei în faţa înţelepciunii cugetării. În cursul serii, Nababul deschisese un mic carneţel prăpădit, cu colţurile rupte, unde de zece ani răscolea milioane, notînd,

cu ieroglife numai de el înțelese, cîștigurile și cheltuielile sale. Era adîncit de cîteva clipe în socoteli, cînd, întorcîndu-se spre Géry, îl întrebă :

— Știi ce fac, dragul meu Paul ?

— Nu, domnule Jansoulet.

— Stau și socotesc — și privirea sa strengărească, specific meridională, contrasta cu zîmbetu-i blajin — stau și socotesc că am scos din pungă patru sute treizeci de mii de franci pentru a obține decorarea lui Jenkins.

Patru sute treizeci de mii de franci ! Și nu ajunsese la capăt...

IX

BUNICUȚA

De trei ori pe săptămînă, la lăsarea serii, Paul de Géry mergea să-şi ia lecţiile de contabilitate în sufrageria familiei Joyeuse, vecină cu acel mic salon în care tatăl şi cele patru fiice i se înfăţişaseră în prima zi. De aceea, în timp ce, cu privirea fixată asupra profesorului său cu cravată albă, se iniţia în tainele „pasivului şi activului", tînărul asculta, fără voia lui, zgomotele uşoare ale activităţii serale care veneau din spatele uşii, amintindu-şi de drăgălaşele chipuri aplecate sub lampă. Domnul Joyeuse nu sufla nici un cuvînt despre fiicele sale. Gelos de nurii lor ca un dragon păzind prinţesele frumoase închise într-un turn, înfierbîntat de închipuirile fantastice ale excesivei sale iubiri de tată, contabilul răspundea destul de neprietenos la întrebările elevului său despre „domnişoare", aşa încît tînărul renunţă să mai atingă acest subiect. Se mira însă de a nu o fi zărit nici măcar o dată pe acea bunicuţă al cărei nume era rostit la tot pasul de domnul Joyeuse; existenţa ei se făcea simţită în cele mai mici amănunte ale casei, ca un simbol al ordinii perfecte şi al liniştii care domneau peste tot.

Atîta rezervă din partea unei doamne venerabile, trecută, desigur, de vîrsta la care sînt de temut îndrăznelile tinerilor, îi părea lui de Géry exagerată. Dar, în definitiv, lecţiile erau bune, predate foarte clar, profesorul avea o excelentă metodă de explicare; singurul său cusur era că se adîncea uneori într-o tăcere întreruptă de tresăriri, de interjecţii care ţîşneau ca un proiectil. Cu această rezervă, era cel mai bun dintre profesori, inte-

ligent, răbdător şi drept. Paul învăţa cum să se descurce în labirintul întortocheat al registrelor comerciale şi se resemna să nu întrebe mai mult.

Intr-o seară, către orele 9, cînd tînărul se ridica să plece, domnul Joyeuse îl întrebă dacă n-ar vrea să-i facă cinstea de a lua o ceaşcă de ceai împreună cu familia, vechi obicei păstrat de pe vremea cînd biata doamnă Joyeuse, născută de Saint-Amand, îşi primea prietenii în fiecare joi. De cînd încetase din viaţă şi după ce situaţia lor materială schimbîndu-se, prietenii se împrăştiaseră, ei păstraseră totuşi obiceiul acestui „ceai săptămînal". Paul acceptă, şi bătrînelul întredeschise uşa strigînd : „Bunicuţo !..."

Un pas sprinten pe coridor, şi îndată se ivi un cap de 20 de ani, împodobit cu un păr negru, bogat şi mătăsos. De Géry, înmărmurit, se uită la domnul Joyeuse.

— Bunicuţa ?

— Da, e numele pe care i l-am dat pe cînd era încă fetiţă. Cu scufiţa-i dantelată, cu autoritatea ei de soră mai mare, avea o înfăţişare nostimă, gravă... Ii găseam o asemănare cu bunica ei. Numele i-a rămas.

Din tonul tăticului reieşea că, în ceea ce-l privea, această denumire bătrînească pentru atîta tinereţe atrăgătoare era lucrul cel mai natural. Toţi gîndeau la fel în jurul lui ; şi celelalte domnişoare Joyeuse, venite în goană, strînse în jurul tatălui lor cam ca în vitrina de la parter, şi bătrîna servitoare, care tocmai aşeza pe masa din salon, unde trecuseră cu toţii, un splendid serviciu de ceai, rămăşiţă a vechii străluciri a gospodăriei, toată lumea îi spunea tinerei fete „Bunicuţa"... Şi ea nu se supăra niciodată, influenţa acestui nume binecuvîntat împrumutînd dragostei tuturor o nuanţă de respect care o măgulea şi dădea o ciudată blîndeţe ocrotitoare autorităţii ei desăvîrşite. Poate şi din cauza acestei denumiri de bunică, pe care învăţase să o îndrăgească încă din copilărie, de Géry îi descoperi tinerei fete un farmec inexprimabil. Era ceva care nu semăna de loc cu fiorul pe care i-l pricinuise o altă tînără, acea tulburare în care se amestecau dorinţa de a fugi, de a scăpa dintr-o strînsoare şi melancolia stăruitoare pe care ţi-o lasă sfîrşitul unei petreceri, candelabrele stinse, refrenele dispărute,

miresmele împrăştiate în noapte. Nu, în faţa acestei tinere care stătea în picioare, supraveghind masa familială, uitîndu-se dacă nu lipseşte nimic, îndreptînd spre copii, micii ei copii, o privire drăgăstoasă şi ageră, Paul era ispitit să o cunoască mai bine, să-i devină un prieten devotat, să-i împărtăşească gînduri pe care nu şi le destăinuia decît lui însuşi ; cînd i se oferi ceaşca, fără afectare mondenă şi sclifoseli de salon, ar fi vrut să-i spună şi el, ca şi ceilalţi, un „mulţumesc, Bunicuţo", în care şi-ar fi pus toată inima.

Deodată, o bătaie puternică în uşă îi făcu pe toţi să tresară.

— Ah, iată-l pe domnul André ! Élise, repede o ceaşcă... Yaia, prăjiturile...

În acest timp, domnişoara Henriette, a treia dintre domnişoarele Joyeuse, care moştenise de la mama ei, născută de Saint-Amand, o anumită înclinaţie mondenă, văzînd atîta afluenţă în seara aceea în salon, se repezea să aprindă cele două sfeşnice de pe pian.

— Gata şi actul cinci ! strigă de la uşă noul-venit, apoi se opri brusc. Ah, pardon... şi figura lui păru puţin descumpănită în faţa străinului.

Domnul Joyeuse îi prezentă unul altuia : „Domnul Paul de Géry, domnul André Maranne", nu fără un oarecare ceremonial. Îşi amintea de recepţiile din trecut date de soţia sa ; şi vasele de pe şemineu, cele două lămpi, scrinul, fotoliile aşezate în cerc, mai strălucitoare şi întinerite de această înghesuială neobişnuită, păreau a împărtăşi această iluzie.

— Atunci, piesa este terminată ?

— Terminată, domnule Joyeuse, şi mă pregătesc să v-o citesc în una din serile următoare.

— Desigur, domnule André, desigur... spuseră toate fetele în cor.

Vecinul scria piese de teatru, şi nimeni nu se îndoia aici de izbînda lui. La drept vorbind, arta fotografică nu prezenta atîtea perspective de cîştig. Clienţii erau foarte rari, trecătorii puţin dispuşi să intre în atelier. Pentru a nu-şi pierde obişnuinţa şi a nu lăsa aparatul cel nou să ruginească, domnul André fotografia în fiecare duminică familia vecină, care se supunea experienţelor

sale cu o răbdare fără pereche. Cu toţii îşi făceau o ambiţie din prosperarea perifericului atelier fotografic recent înfiinţat, şi pînă şi fetele erau cuprinse de acel spirit mişcător de solidaritate care leagă destinele celor umili ca păsările de streaşina unei case. De altfel, cu optimismul inepuizabil ce se citea pe fruntea sa largă, plină de iluzii, André Maranne explica, fără pic de amărăciune, indiferenţa publicului. Ba sezonul era neprielnic, ba era de vină lipsa de bani, şi fotograful termina mereu cu acelaşi refren liniştitor: „O să vedeţi cînd o să mi se joace *Revolta* !" Era titlul piesei sale.

— E totuşi de mirare, spuse a patra dintre domnişoarele Joyeuse — 12 ani, părul pieptănat după moda chinezească — e de mirare că afacerile merg atît de prost cu un asemenea balcon !...

— Şi apoi, prin cartierul nostru trece multă lume, adăugă Élise cu hotărîre.

Bunicuţa spuse zîmbind că pe Boulevard des Italiens afluenţa este şi mai mare.

— Ah, dacă atelierul ar fi situat pe Boulevard des Italiens... zise domnul Joyeuse visător, şi iată-l încălecat pe himera sa, oprită brusc de un gest şi de cuvintele rostite cu durere în glas: „Închis pentru faliment".

Într-o clipă, teribilul născocitor de vise îşi instalase prietenul într-o somptuoasă locuinţă de pe bulevardul unde cîştiga bani cu ghiotura; dar sporindu-şi cheltuielile fără socoteală, în cîteva luni un crah îngrozitor înghite dintr-o dată pe fotograf şi atelierul său. Toţi rîd cu hohote auzind această explicaţie, dar recunosc că, în definitiv, Rue Saint-Ferdinand, deşi mai arătoasă, este mult mai sigură decît Boulevard des Italiens. În afară de aceasta, strada lor se află în vecinătatea lui Bois de Boulogne, şi dacă lumea bună se va hotărî cumva să treacă pe aici... Acea înaltă societate atît de căutată de mama ei este ideea fixă a domnişoarei Henriette, care se miră că vecinul lor pufneşte în rîs la gîndul de a primi crema societăţii în atelierul său de la etajul cinci, strîmt ca o cochilie de melc. Cu toate acestea, săptămîna trecută venise o trăsură cu un vizitiu în livrea. Nu demult avusese şi o vizită foarte simandicoasă.

— Da, da, o doamnă din lumea mare... întrerupe Bunicuța. Noi ședeam la geam, așteptîndu-l pe tata... Am văzut-o coborînd din trăsură și privind rama; ne-am gîndit, desigur, că era pentru dumneavoastră.

— Pentru mine era, zise André, puțin stînjenit.

— Cîteva clipe ne-am temut să nu plece și ea ca atîția alții, din pricina celor cinci etaje. Stăteam acolo toate patru, fixînd-o, sugestionînd-o cu patru perechi de ochi larg deschiși, fără ca ea să-și dea seama. O trăgeam ușor de penele pălăriei și de gulerul blănii: „Poftiți sus, doamnă, poftiți sus", și în cele din urmă a intrat... Există atîta putere de sugestie în ochii care doresc binele!

Fără îndoială că avea o deosebită putere de sugestie, draga de ea, și nu numai în ochii ei de culoare neprecisă, voalați sau veseli ca cerul Parisului, dar și în timbrul vocii, în faldurile rochiei; pînă și lunga buclă, ce-i umbrea gîtul delicat și drept de statuetă, te atrăgea prin capătul ei puțin mai deschis, încîrlionțat cu măiestrie pe un deget fin.

După ce s-a servit ceaiul, în timp ce domnii isprăveau de discutat și de sorbit — bătrînul Joyeuse făcea totul cu multă încetineală din cauza subitelor sale zboruri în lună — fetele își aduseră lucrul de mînă, și masa se acoperi de coșuri împletite, de broderii, de ghemе de lînă frumoasă, întinerind cu culorile lor sclipitoare florile ofilite ale covorului; se constitui astfel din nou, sub cercul de lumină al abajurului, grupul din seara trecută, spre marea mulțumire a lui Paul de Géry. Era prima seară de acest fel pe care o petrecea la Paris; ea îi amintea multe altele îndepărtate, străbătute de aceleași rîsete nevinovate, de zgomotul plăcut al foarfecelor, al acului înțepînd albiturile sau al foșnetului paginii întoarse, îi amintea ființele dragi, dispărute, adunate și ele în jurul lămpii familiale, din păcate atît de brusc stinsă.

O dată pătruns în această fermecătoare intimitate, tînărul n-o mai părăsi, își luă lecțiile în mijlocul fetelor, îndrăzni chiar să vorbească cu ele, după ce bătrînul își închidea voluminosul registru. Aici totul îl odihnea după agitația trepidantă în care îl arunca gustul pentru petreceri mondene al Nababului; în

această atmosferă de onestitate, de simplitate, de Géry căpăta puteri noi şi încerca să-şi vindece rănile, căci inima îi fusese săgetată fără milă de o mînă pe cît de indiferentă, pe atît de crudă.

„Au existat femei care m-au urît, altele care m-au iubit. Cel mai mult rău mi-a făcut cea care nu mi-a arătat nici dragoste, nici ură." O femeie de acest fel, despre care vorbeşte Heinrich Heine, întîlnise tocmai Paul. Félicie îi arăta multă bunăvoinţă şi cordialitate. Cu nimeni nu se arăta mai amabilă. Îi acorda un zîmbet deosebit, în care se ghicea bunăvoinţa unui ochi de artist oprindu-se asupra tipului de bărbat care îi plăcea şi satisfacţia unui suflet blazat, amuzat de un lucru nou, oricît de neînsemnat. Îi plăcea rezerva lui, neobişnuită la un meridional, echitatea opiniilor sale, lipsite de orice artificiu artistic sau monden ; era cu totul altceva decît elogiile pe care confraţii ei le exprimau printr-o spirală în aer a degetului arătător asupra felului cum desenase vreun portret, sau decît drăgălăşeniile de felul „e admirabil, foa... te d... ăguţ", cu care o răsplăteau filfizonii, morfolindu-şi măciulia bastonului. Cel puţin, tînărul acesta nu-i spunea nimic asemănător. Félicie îl poreclise „Minerva" din cauza calmului aparent şi a trăsăturilor regulate ale profilului său, şi cum îl zărea, striga de departe :

„Ah, iat-o pe Minervi ! Bun venit, frumoasă Minervă ! Scoate-ţi coiful şi să stăm de vorbă !"

Dar acest ton familiar, aproape frăţesc, îl întărea pe tînăr în convingerea că dragostea sa era fără speranţă. Îşi dădea bine seama că nu va face nici un pas înainte în această camaraderie feminină, unde nu era loc pentru dragoste, şi că pe zi ce trece îşi pierde cîte puţin din farmecul neprevăzutului în ochii acestei blazate din naştere, care părea a-şi fi trăit viaţa, găsind în orice auzea sau vedea plictiseala repetării. Félicie se plictisea. Singură arta putea să o distreze, să o înflăcăreze, să o transporte într-o feerie ameţitoare, de unde se întorcea zdrobită, mirată de fiecare dată de această deşteptare care semăna cu o prăbuşire. Se compara ea însăşi cu acele meduze a căror strălucire, atît de vie în transparenţa unduitoare a valurilor, se destramă pe

țărm în mici băltoace gelatinoase. În timpul perioadelor de șomaj artistic, cînd gîndul absent lasă să cadă mîna grea pe unealtă, Félicie, lipsită de suportul moral al spiritului creator, devenea sălbatică, inabordabilă, arțăgoasă, dînd la iveală meschinăria omenească a sufletelor mari istovite. Stîrnea lacrimi în ochii celor care-o iubeau, răscolind amintiri dureroase sau neliniști enervante, sfredelindu-și rănile deschise ale oboselii; dar pentru că întotdeauna la dînsa, în lucrurile cele mai triste, trebuia să se amestece cîte ceva mai poznaș, Félicie își canaliza ultimele rămășițe ale plictiselii într-un fel de urlet de fiară sîcîită, un căscat asemenea unui răcnet, pe care-l numea „strigătul șacalului în pustiu", și care o făcea să pălească pe buna Cremnitz, zguduită în inerția tihnei sale.

Sărmana Félicie! Viața îi era un pustiu îngrozitor atunci cînd arta nu reușea să o înveselească cu mirajul ei, un pustiu întins și posomorît, unde se pierdea și se nivela în aceeași imensă monotonie atît dragostea naivă a unei copile de 20 de ani, cît și capriciul unui duce pătimaș; destinul ei arzător era parcă învăluit de nisipul fierbinte al deșertului. Paul simțea acest neant și voia să i se sustragă; dar îl reținea ceva, ca o greutate pe care se desfășoară încet un lanț, și în ciuda calomniilor auzite, a ciudățeniilor bizarei ființe, zăbovea fermecat în preajma ei, cu riscul de a nu se alege din această îndelungată contemplare amoroasă decît cu deznădejdea unui credincios constrîns să se închine numai la icoane.

Aici, în acest cartier dosnic, unde vîntul sufla tare, fără a împiedica însă fumul să se înalțe alb și drept, aici era refugiul, era cercul de familie condus de Bunicuța. Iată una care nu se plictisea, care nu scotea niciodată „strigătul șacalului în pustiu". Existența îi era prea bine umplută: un tată de încurajat, de sprijinit, copiii de crescut, toate grijile materiale ale unei gospodării lipsite de o mamă, toate treburile ivite în zori și terminate tocmai seara, dacă nu cumva revin și în vis. Bunicuța reprezenta acel devotament neobosit, dar fără efort aparent, foarte comod pentru egoismul omenesc, pentru că te scutește de orice recunoștință și

se face de-abia simţit prin discreţia lui. Bunicuţa nu era tipul fetei curajoase care munceşte pentru a-şi hrăni părinţii, dînd lecţii la domiciliu de dimineaţă pînă seara, uitînd în zbuciumul meseriei de toate angaralele gospodăriei. Nu, ea îşi înţelesese altfel rolul, ca o albină sedentară, limitîndu-şi sarcinile în interiorul stupăriei, fără nici un bîzîit în afară, în mijlocul florilor şi cîmpiilor. Îndeplinea mii de funcţii : croitoreasă, modistă, lenjereasă, profesoară de pian, învăţătoare, chiar şi contabilă, căci domnul Joyeuse, incapabil de a-şi asuma vreo răspundere, îi lăsa administrarea liberă a veniturilor.

Aşa cum se întîmplă în familiile care au început prin a fi înstărite, Aline, în calitatea ei de soră mai vîrstnică, fusese crescută în unul din cele mai bune pensioane din Paris. Élise urmase şi ea doi ani aici ; dar ultimele două fete, sosite prea tîrziu şi date ca externe la şcoli de cartier, aveau multe lacune în educaţie, ce trebuiau completate. Şi nu era lucru uşor cînd cea mai mică avea la tot pasul un rîs zgomotos, tineresc, sănătos, adevărat ciripit de ciocîrlie îmbătată cu grîne necoapte, şi zburda cît mai departe de pupitru şi metode, iar domnişoara Henriette, mereu obsedată de fumuri de grandoare şi de dorinţa bogăţiei, nu prea se dădea nici ea pe brazdă. Această adolescentă de 15 ani, care moştenise ceva din înclinaţiile spre visare ale tatălui ei, îşi punea la cale de pe acum viitorul, declarînd sus şi tare că nu se va căsători decît cu un aristocrat şi că nu va avea mai mult de trei copii :

— Un băiat pentru perpetuarea numelui şi două fetiţe pentru a le îmbrăca la fel...

— Da, aşa, foarte bine, ai să le îmbraci la fel, zicea Bunicuţa. Da pînă atunci, ia să vedem cum mai stăm cu participiile.

Cea care dădea însă mai multă bătaie de cap era Élise, de trei ori respinsă la bacalaureat, de fiecare dată la istorie ; acum se pregătea din nou, cuprinsă de panică şi de neîncredere, deschizînd la fiece clipă şi oriunde sărmanul tratat de istorie a Franţei, în omnibuz, pe stradă, chiar şi la masă. Matură şi foarte

frumuşică, încă de pe acum nu mai poseda memoria proaspătă şi mecanică a copilăriei, în care datele şi evenimentele se încrustează pentru toată viaţa. Printre multe alte preocupări, lecţia zbura într-o clipă, în ciuda silinţei aparente a şcolăriţei ; lungile-i gene îi acopereau ochii, cosiţele mîngîiau paginile cărţii, în timp ce guriţa trandafirie, mişcată de un mic tremur din cauza atenţiei, repeta de zece ori la rînd : „Ludovic, zis Aiuritul, 1314-1316... Filip al V-lea, zise cel Înalt, 1316-1322... 1322... Vai, Bunicuţo, sînt pierdută... Niciodată n-o să ştiu atîtea." Atunci Bunicuţa intervenea, o ajuta să-şi sistematizeze materia, să memorizeze cîteva din datele evului mediu, barbare şi tepoase ca şi coifurile războinicilor din acea vreme. Şi între două treburi, în momentele cînd supravegherea generală şi permanentă i-o permiteau, Bunicuţa mai găsea timpul de a coase ceva, scoţînd din coşuleţ vreo dantelă croşetată sau draperia în lucru, de care se despărţea tot atît de puţin ca sora ei Élise de manualul de istoria Franţei. Chiar atunci cînd stătea de vorbă, degetele ei nu se opreau nici o clipă.

— Nu vă odihniţi niciodată ? o întreba de Géry, în timp ce Aline număra în şoaptă punctele draperiei : „Trei, patru, cinci", pentru a-i da nuanţe variate.

— Un lucru ca acesta mă odihneşte, răspundea Aline... Nici nu vă puteţi închipui dumneavoastră, bărbaţii, cît de folositor este pentru mintea femeilor lucrul de mînă. El ordonează gîndirea, fixează, cu un punct croşetat, clipa care trece şi tot ce ar putea lua cu dînsa... Şi cîte dureri alinate, cîte griji uitate datorită acestei concentrări fizice, acestei repetări regulate a unei mişcări unde îţi regăseşti, repede şi fără voie, echilibrul întregii fiinţe... Şi asta nu mă împiedică să fiu atentă la ce se vorbeşte în jurul meu, să vă ascult chiar mai bine decît dacă n-aş avea nimic de făcut... trei, patru, cinci !

Ah, de ascultat nu se putea spune că nu asculta ! Se vedea după însufleţirea expresiei, după felul cum îşi îndreaptă deodată talia, ţinînd acul în aer, cu firul răsucit pe micuţul deget ridicat în sus. Apoi se apuca din nou repede de lucru, nu fără a fi rostit uneori

cîte o vorbă adîncă şi înţeleaptă, care în general se potrivea cu concepţiile lui Paul. Firi asemănătoare, o înţelegere identică a responsabilităţilor şi a datoriilor îi apropiau pe aceşti doi tineri, îi făceau să fie doritori de a-şi cunoaşte preocupările lor reciproce. Ea ştia numele celor doi fraţi ai săi, Pierre şi Louis, proiectele sale privind viitorul lor, cînd vor fi terminat liceul... Pierre dorea să devină marinar... „A, marinar, nu ! zicea Bunicuţa. Ar fi mai bine să vină cu dumneata la Paris !" şi cum Paul mărturisea că Parisul îl speria în privinţa fraţilor săi, ea îşi bătea joc de această spaimă, îl numea provincial, căci era îndrăgostită de acest oraş în care se născuse, unde crescuse pură şi care îi oferea în schimb vioiciune, fineţe, bună dispoziţie zeflemitoare. Te-ar fi ispitit să crezi că Parisul, în ciuda ploilor, a ceţii şi a cerului său, care nici nu seamănă a cer, este adevărata patrie a femeilor, cărora le cruţă nervii şi le dezvoltă inteligenţa şi răbdarea.

Cu fiecare zi, Paul de Géry o aprecia tot mai mult pe domnişoara Aline — era singurul din casă care îi zicea astfel — şi, lucru ciudat, Félicie a fost cea care a contribuit la strîngerea legăturilor dintre ei. Ce raporturi puteau să existe între fata de artist, frecventînd sferele cele mai înalte, şi mica burgheză, pierdută într-un fund de periferie ? Legături de prietenie din copilărie, amintiri comune, curtea largă a pensionului „Belin", unde timp de trei ani se jucaseră împreună. Asemenea întîlniri nu sînt rare la Paris. Un nume rostit din întîmplare într-o conversaţie provoacă subit întrebarea plină de uimire : „Cum, o cunoaşteţi ?" „Sigur că o cunosc pe Félicie... Doar stăteam în aceeaşi bancă în clasa întîi. Ne jucam în aceeaşi grădină. Ce fată bună, frumoasă, deşteaptă..."

Văzînd cu cîtă bunăvoinţă era ascultată, Aline evoca timpurile atît de apropiate, care pentru ea constituiau trecutul, fermecător şi melancolic ca orice trecut. Era tare singură şi părăsită sărmana Félicie. Joia, cînd elevele erau chemate la vorbitor, pentru ea nu venea nimeni, cu excepţia, uneori, a unei doamne cam ridicole, o fostă dansatoare, după cum se spunea, căreia Félicie îi zicea „Zîna". Félicie obişnuia să dea astfel

de porecle tuturor celor pe care îi îndrăgea, transformîndu-i în închipuirea ei. Fetele se vedeau în timpul vacanței. Deși refuza să o lase pe Aline în atelierul lui Sébastien Ruys, doamna Joyeuse o invita în unele zile pe Félicie, zile prea scurte, care treceau pe nesimțite cu lucrul, muzica, proiectele în doi și conversațiile tinerești, libere de orice constrîngere. „A, cît eram de bucuroasă să o ascult vorbind despre arta ei cu acea pasiune pe care o punea în toate... Am învățat de la ea multe lucruri, despre care altfel n-aș fi avut nici o noțiune. Și acuma, cînd mergem cu tata la Luvru sau la expoziția de la Întîi Mai, întotdeauna emoția obișnuită pricinuită de o sculptură frumoasă, de un tablou reușit mă duce imediat cu gîndul la Félicie. Ea a reprezentat, în tinerețea mea, arta, ceea ce se potrivea cu frumusețea, cu firea ei puțin dezlînată, dar atît de bună, în care simțeam ceva superior, ceva care mă înălța, fără a mă intimida... Deodată a încetat să mă mai vadă... I-am scris : nici un răspuns... Apoi, pentru ea a venit gloria ; pentru mine — marile necazuri, munca absorbantă... Și din toată această prietenie, totuși adîncă, de vreme ce nu o pot pomeni fără a-mi aminti de acel... trei, patru, cinci... n-au mai rămas decît vechi amintiri, bune de răscolit ca cenușa rece."

Aplecată asupra lucrului, inimoasa fată se grăbea să-și numere punctele, să-și localizeze necazul între desenele capricioase ale tapițeriei, în timp ce de Géry, mișcat de mărturia acelui suflet curat — mărturie ce dezmințea calomniile cîtorva filfizoni respinși de Félicie sau a unor colegi de breaslă geloși — se simțea înălțat, din nou mîndru de dragostea sa. Acest simțămînt îi păru atît de dulce, încît se întoarse deseori, nu numai în serile de lecție, dar și în alte seri, uitînd aproape să meargă la Félicie pentru plăcerea de a o auzi pe Aline vorbind despre ea.

Într-o seară, pe cînd ieșea de la familia Joyeuse, Paul găsi pe palier pe domnul André, vecinul, care, pîndindu-l, îl apucă agitat de braț.

— Domnule de Géry, i se adresă acesta cu un glas tremurat, cu o privire care arunca scîntei în spatele

ochelarilor — singurul lucru vizibil al feței în întuneric — aș dori să lămurim ceva împreună. Nu vreți să urcați puțin pînă la mine?

Între acest tînăr și Paul de Géry nu existau decît relațiile banale dintre doi invitați obișnuiți ai aceleiași case, nelegați de nimic, ba chiar părînd despărțiți printr-o oarecare antipatie înnăscută, ca urmare a unor firi deosebite. Ce aveau oare de lămurit împreună? Paul îl urmă foarte intrigat.

Aspectul micului atelier, înghețat sub geamurile sale, șemineul gol, vîntul suflînd ca afară, gata să stingă la fiece clipă lumînarea — singura flacără din această seară a unui sărman solitar, reflectată pe niște file mîzgălite și răvășite — în sfîrșit, acea atmosferă a locuințelor unde găsești imprimat sufletul locatarilor îi lămuri lui de Géry înfățișarea exaltată a lui André Maranne, părul său vîlvoi, aparența lui puțin excentrică, atît de scuzabilă cînd este consecința unei existențe de suferință și de lipsuri. Toate determinară un brusc curent de simpatie pentru curajosul băiat, a cărui mîndrie și energie Paul o ghici dintr-o ochire rapidă. Dar celălalt era prea tulburat pentru a-și da seama de o asemenea evoluție. De îndată ce închise ușa, adoptă tonul unui erou de dramă adresîndu-se seducătorului trădător.

— Domnule de Géry, nu sînt încă un Casandru...

Și în fața uimirii interlocutorului:

— Da, da, nu vă prefaceți că nu înțelegeți... Am priceput ce vă aduce în casa Joyeuse, și nu mi-a scăpat nici felul prietenos în care sînteți primit... Sînteți bogat, sînteți nobil, nu poate exista șovăială între dumneavoastră și sărmanul poet ce se îndeletnicește cu o meserie caraghioasă, în așteptarea succesului care nu va veni poate niciodată... Dar nu voi îngădui să mi se smulgă fericirea... Ne vom bate în duel, domnule, ne vom bate! repetă André, întărîtat de calmul pașnic al rivalului său. O iubesc de multă vreme pe domnișoara Joyeuse... Această dragoste este scopul, bucuria și justificarea unei existențe grele, dureroasă în multe privințe. N-am decît atît pe lume, și mai degrabă aș muri decît să renunț la ea!

Ciudată mai e firea omenească ! Paul n-o iubea pe Aline. Inima sa aparţinea în întregime alteia. La Aline se gîndea numai ca la o prietenă, cea mai scumpă dintre prietene. Ei bine, gîndul că Maranne o purta în suflet, că, desigur, ea răspundea atenţiilor lui drăgăstoase îi transmise lui Paul un fior de gelozie şi de ciudă, aşa încît îl întrebă destul de tăios pe tînăr dacă domnişoara Joyeuse cunoştea sentimentele lui şi îl autorizase în vreun fel oarecare să-şi proclame astfel drepturile.

— Da, domnule, domnişoara Élise ştie că o iubesc, şi înaintea deselor dumneavoastră vizite...

— Élise... la Élise vă referiţi ?

— Dar la cine ?... Celelalte două sînt prea mici...

Luase şi el obiceiurile familiei. Pentru André, cei 20 de ani ai Bunicuţei, gingăşia ei fără pereche erau disimulate în spatele unei porecle ce inspira respect şi a atribuţiilor ei providenţiale.

După ce o foarte scurtă explicaţie îl linişti pe André Maranne, acesta îşi ceru iertare, îl invită pe de Géry să ia loc în fotoliul sculptat, pe care se aşezau clienţii, şi discuţia lor luă repede un făgaş intim şi prietenos, cu toată mărturisirea atît de aprigă de la început. Paul destăinui şi el că este îndrăgostit şi că vine atît de des la domnul Joyeuse numai pentru a vorbi cu Bunicuţa despre femeia iubită, pe care o cunoscuse odinioară.

— Aşa fac şi eu, zise André. Bunicuţa îmi cunoaşte taina ; dar n-am îndrăznit să spunem încă nimic bătrînului. Situaţia mea este prea precară... Ah, cînd se va putea reprezenta *Revolta* !

Atunci începură să discute despre faimoasa dramă *Revolta*, la care André lucra de şase luni, zi şi noapte ; ea îl încălzise toată iarna, o iarnă foarte grea, dar a cărei asprime fusese temperată de vraja creaţiei în micul atelier transfigurat. Aici, în această încăpere strîmtă, i se înfăţişaseră poetului toţi eroii piesei sale, ca nişte spiriduşi căzuţi din cer sau veniţi călare pe razele lunii, şi, o dată cu ei, tapiţeriile catifelate, can-

delabrele strălucitoare, parcurile cu intrări luminoase, tot luxul potrivit decorurilor. Vedea și succesul zgomotos al premierei ; ploaia bătînd în geamuri, tăbliţele bălăbănindu-se la poartă, care deveneau în închipuirea lui aplauze, în timp ce vîntul suflînd peste deprimantul șantier de demolare, aidoma unui zgomot de voci tremurătoare aduse de departe și luate înapoi, semăna cu rumoarea lojilor deschise și închise pe culoar, de unde se auzea sporovăiala și gălăgia mulțimii entuziaste. Piesa binecuvîntată nu trebuia să-i aducă numai glorie și bani, dar ceva și mai preţios încă. De aceea răsfoia cu mare grijă cele cinci caiete groase, învelite în albastru, ale manuscrisului, caiete din acelea pe care levantina le întindea pe divanul siestelor ei și pe care făcea însemnări cu creionul ei directorial.

Apropiindu-se de masă pentru a privi capodopera, privirea lui Paul fu atrasă de portretul frumos înrămat al unei femei, care, stînd atît de aproape de creaţia artistului, părea a se afla acolo pentru a ocroti... Elise, fără îndoială !... A, nu, André nu avea încă dreptul de a scoate portretul micuţei sale prietene din căminul ei protector... Era o femeie de vreo 40 de ani, cu înfăţișarea blîndă, blondă și foarte elegantă. Privind-o, de Géry nu-și putu reține o exclamaţie.

— O cunoașteţi ? întrebă André Maranne.

— Cum să nu... doamna Jenkins, soţia doctorului irlandez. Am cinat la ei iarna asta.

— E mama mea... Și tînărul adăugă ceva mai în șoaptă : Doamna Maranne s-a recăsătorit cu doctorul Jenkins... Sînteţi desigur mirat de a mă vedea în așa hal de mizerie, în timp ce părinţii mei trăiesc în lux ?... Dar știţi, familiile sînt uneori sortite să reunească firi atît de deosebite... Tatăl meu vitreg și cu mine nu ne-am putut înţelege... Voia să facă din mine un medic, în timp ce eu aveam înclinaţie numai pentru literatură. Atunci, pentru a evita discuţii neîncetate, care o dureau pe mama, am preferat să părăsesc casa și să-mi croiesc singur drum în viaţă, fără ajutorul nimănui... Nu era ușor ! N-aveam mijloace

de trai... Toată averea aparținea acestui... domn Jenkins... Trebuia să-mi cîștig viața, și știți ce înseamnă aceasta pentru oameni de teapa noastră, chipurile binecrescuți... Cînd te gîndești că din tot ce mi-a dat o educație așa-zis completă n-am putut folosi decît această jucărie, cu ajutorul căreia speram să-mi cîștig o pîine... Cîteva economii din banii de buzunar pe care mi-i dădeau ai mei mi-au îngăduit să-mi cumpăr primele aparate și m-am instalat departe, la capătul Parisului, pentru a nu-mi stînjeni părinții. Între noi fie vorba, nu cred că voi face vreodată avere cu fotografiatul. La început, mai ales, mi-a fost foarte greu. Nu venea nimeni, sau dacă, din întîmplare, vreun sărăntoc se urca pînă sus, greșeam poza, îl scoteam tremurat și alburiu ca o arătare. Într-o zi, la început de tot, m-am trezit cu o nuntă, mireasa îmbrăcată în alb, mirele cu o jiletcă... ca asta! Iar toți invitații purtau mănuși albe, pe care țineau să le vadă apărînd în poză, căci le purtau foarte rar... Drept să vă spun, credeam că-nnebunesc... Atîtea persoane în haine negre, petele albe făcute de rochie, de mănuși, de florile de lămîiță, biata mireasă împopoțonată ca regina hotentoților, cu coroniță care i se ascundea printre cosițe... Și toți avînd o atitudine de bunăvoință, de îmbărbătare pentru artist... Am reluat poza de la început de cel puțin douăzeci de ori, i-am ținut pînă la cinci seara. Cînd au plecat să mănînce, era noapte. Ce ziceți de ziua nunții petrecută la fotograf?...

În timp ce André îi povestea cu haz necazurile vieții, Paul își amintea de ieșirea Féliciei în legătură cu boemii și de tot ce îi spunea lui Jenkins în legătură cu curajul acelor exaltați dornici de lipsuri și de încercări. Se gîndea și la dragostea Alinei pentru scumpul ei Paris, din care el nu cunoștea decît curiozitățile nesănătoase, în timp ce marele oraș ascundea în ungherele sale atîta eroism necunoscut și atîtea nobile iluzii. Această impresie, pe care o mai resimțise la adăpostul lămpii celei mari a familiei Joyeuse, o resimțea acum poate mai viu în acest mediu mai puțin călduț, mai

puțin liniștit, unde arta aducea în plus nesiguranța ei amăgitoare sau încurajatoare. Mișcat, Paul îl asculta pe André Maranne vorbindu-i de Élise, de examenul ei atît de greu de trecut, de arta dificilă a fotografiatului, de toată existența lui nesigură, care va înceta, fără îndoială, cînd va reuși să fie reprezentată *Revolta*; un zîmbet fermecător însoțea pe buzele poetului această speranță atît de des nutrită și pe care el însuși se grăbea să o ia în zeflemea, ca și cum ar fi vrut să atragă altora atenția de a nu-l imita.

X

MEMORIILE UNUI APROD. SERVITORII

„Soarta ia în adevăr la Paris întorsături senzaționale! După ce ai văzut Banca Teritorială așa cum am văzut-o, cu încăperi reci, fără foc, niciodată măturate, pline de praf și de teancuri de polițe neachitate aruncate pe birouri, cu un afipt de scoatere în vînzare lipit pe ușă la fiecare opt zile, cu mirosul de bucate proaste răspîndit peste tot de tocănița mea, să asiști acum la repunerea pe picioare a societății noastre, în saloanele cu mobilă nouă, unde am fost însărcinat să aprind un foc pe cinste, în forfota mulțimii agitate, în zgomotul fluierăturilor, soneriilor electrice și a grămezilor de galbeni prăvălindu-se unele peste altele, iată ceea ce se poate numi cu adevărat o minune. Mă uit la mine și nu-mi vine să cred cînd zăresc în oglindă costumul *gris-fer*, împodobit cu argint, cravată albă și lanț de aprod, asemănător celui pe care îl purtam la facultate în zilele de ședință... Și cînd te gîndești că pentru înfăptuirea acestor schimbări, pentru a ne descreți frunțile și a readuce printre noi buna înțelegere, pentru a înzeci valoarea acțiunilor băncii și a reda scumpului nostru guvernator stima și încrederea de care era pe nedrept lipsit, a fost de ajuns un singur om, acel bogătan fără seamăn, cunoscut îndeobște sub numele de Nabab.

Ah, am simțit că mi se topește inima sub vesta cu două rînduri de nasturi cînd l-am văzut intrînd prima oară în birourile noastre, cu prestanța lui deosebită și fața-i poate cam buhăită, dar atît de distinsă! Felul său de a fi trăda omul obișnuit să frec-

venteze curțile regale, să se bată pe burtă cu toți prinții Orientului, remarcîndu-se prin acea noblețe și siguranță de sine pe care o dă o avere uriașă. Degeaba se flecărește despre egalitate, despre fraternitate; există oameni ridicați atît de sus deasupra celorlalți, încît ai vrea să te înjoseşti în fața lor, să găsești formule noi de adorație pentru a-i determina să se uite la tine. Mă grăbesc să spun că eu n-am avut nevoie de așa ceva pentru a fi băgat în seamă de Nabab. Ridicîndu-mă în picioare la sosirea lui — emoționat, dar demn pînă la capăt, vă rog să-l credeți pe Passajon! — Nababul m-a privit cu un zîmbet, spunînd în șoaptă tînărului care-l însoțea: «Ce mutră de...»; a urmat un cuvînt pe care nu l-am auzit bine, ceva terminat în *ar, ard,* leopard, parcă. Totuși, nu cred că ăsta era cuvîntul, nu știu să am o figură de leopard. Poate că a zis Jean Bart, deși nu văd legătura... Fapt este că a spus: «Ce mutră de...», și m-am simțit mîndru de o asemenea bunăvoință. De altfel, toți acești domni se poartă frumos și politicos cu mine. Se pare că în consiliu s-a discutat dacă trebuie să fiu menținut sau dat afară, așa cum s-a întîmplat cu casierul, morocănosul ăla care țipa sus și tare că-i bagă pe toți la ocnă și care a fost rugat să meargă să-și confecționeze aiurea pieptarele economice de hîrtie. Bine i s-a făcut! Să învețe minte să se mai poarte grosolan cu oamenii!

În ceea ce mă privește, domnul guvernator, ținînd seama de statele mele de serviciu la Teritorială și în alte părți, a binevoit să uite ieșirile mele cam violente, așa că, la terminarea ședinței consiliului, mi-a spus cu accentul său melodios: «Passajon, rămîi la noi». Vă închipuiți cît am fost de bucuros, ce cuvinte de recunoștință i-am adresat. Gîndiți-vă și dumneavoastră! Aș fi plecat fără un ban în buzunar, fără nădejdea de a mai cîștiga vreodată ceva, silit să-mi lucrez via din păcătosul Montbars, într-o regiune mult prea izolată pentru un om care a trăit în mijlocul aristocrației financiare a Parisului și al loviturilor de bursă aducătoare de mari averi. În locul unei asemenea vieți, iată-mă stabilit din nou în mijlocul unei piețe mărețe,

cu o garderobă reînnoită şi posesor al unor economii pe care le-am pipăit o zi întreagă înainte de a le încredinţa guvernatorului, care s-a însărcinat să le fructifice. În această materie cred că se pricepe bine. Şi nici un fel de îngrijorare în privinţa viitorului. Orice temeri sînt împrăştiate de cuvîntul la modă în acest moment în toate adunările acţionarilor, la bursă, pe bulevard, pretutindeni: «Nababul a intrat în combinaţie...» Cu alte cuvinte, aurul curge gîrlă, cele mai proaste combinaţii devin minunate...

Omul ăsta e doar atît de bogat! Atît de bogat, încît nu-ţi vine să crezi. Uite, acum, de curînd, a împrumutat nu mai puţin de cincisprezece milioane beiului din Tunis... n-am greşit, am zis cincisprezece milioane... Şi asta numai pentru a-i juca o festă lui Hémerlingue, care voia să bage zîzanie între el şi acel monarh şi să-i taie craca de sub picioare în frumosul Orient, unde copacii cresc înalţi, verzi şi deşi... Împrumutul a fost mijlocit de un turc bătrîn, pe care-l cunosc, colonelul Brahim, unul dintre consilierii Teritorialei. Beiul, care era, după cît se spune, pe drojdie, a fost, firește, mişcat de atenţia Nababului şi s-a grăbit să-i trimită prin Brahim o scrisoare de mulţumire, prin care îi anunţă că, cu prilejul apropiatei sale călătorii la Vichy, se va opri două zile la dînsul, la frumosul castel de la Saint-Romans, onorat deja de vizita fostului bei, fratele celui de acum. Ce ziceţi de aşa cinste? Să primeşti un suveran. Ce-i mai ustură la ficaţi pe Hémerlingue şi ai săi! Ei, care uneltiseră, fiul — la Tunis, tatăl — la Paris, pentru a provoca dizgraţia Nababului. Nu-i mai puţin adevărat că cincisprezece milioane e o sumă frumuşică. Şi să nu spuneţi cumva: «Passajon taie piroane». Persoana care mi-a povestit toată afacerea a avut în mînă hîrtia trimisă de bei într-un plic de mătase verde, purtînd peceţile regeşti. Dacă n-a putut să o citească, asta se datoreşte faptului că hîrtia era scrisă pe arăbeşte; altfel, ar fi luat cunoştinţă de conţinutul ei, ca şi de întreaga corespondenţă a Nababului. Această persoană este valetul său, domnul Noël, căruia am avut cinstea

să-i fiu prezentat vinerea trecută la o mică recepție oferită de dînsul unor oameni onorabili ca noi.

Consemnez această petrecere în memoriile mele ca unul dintre lucrurile cele mai curioase pe care le-am văzut în cei patru ani cît am stat la Paris. La început, cînd domnul Francis, feciorul lui Monpavon, m-a înștiințat despre aceasta, am crezut că era vorba de vreun zaiafet clandestin, din acelea care se fac uneori în mansardele bulevardului nostru cu resturile de mîncare furnizate de domnișoara Séraphine și de celelalte bucătărese din imobil, unde bem vin furat, ne îndopăm, așezați pe cîte o ladă, tremurînd de frică și suflînd în lumînare la cel mai mic scîrțîit auzit pe culoar. Mi-e silă de astfel de mese tăinuite... Dar cînd am primit, ca pentru un bal din lumea bună, o invitație scrisă cu litere caligrafice pe hîrtie roz: *«Domnu Noël roga pe domnul... să vină la* soareaua *din 25 corent Se va cina»*, mi-am dat seama că, în ciuda greșelilor de ortografie, era vorba de ceva serios și autorizat; mi-am îmbrăcat așadar redingota cea nouă, rufăria cea mai fină și m-am prezentat în Place Vendôme, la adresa indicată pe invitație.

Domnul Noël profitase, pentru a-și da ospățul, de o premieră la Operă, unde lumea bună se ducea în număr mare, așa că pînă la 12 noaptea serviciul era suspendat, iar toată casa la dispoziția noastră. Cu toate acestea, gazda preferase să ne primească sus, în camera sa, și i-am dat deplină dreptate, fiind de acord în această privință cu poetul:

Vai de plăcerea
De teamă amenințată!

Dar să vedem cum arăta podul din Place Vendôme. Un covor persan pe jos, patul ascuns într-o firidă, perdele de cașmir cu dungi roșii, o pendulă de marmură verde sculptată, totul luminat de lămpi discrete. Decanul nostru, domnul Chalmette, nu este mai bine instalat la el la Dijon. Am sosit pe la ora 9, însoțit de bătrînul Francisc al lui Monpavon, cu reputația trecutului meu academic, cu o faimă de curtoazie și de știință de carte. La acestea s-a adăugat înfățișarea mea chipeșă, căci

trebuie să mărturisesc că sînt destul de prezentabil. Domnul Noël, în haine negre, tuciuriu la piele, cu favoriți lungi, ne ieși în întîmpinare: «Bine-ați venit, domnule Passajon», îmi spuse. Și luîndu-mi șapca cu galoane de argint, pe care, conform obiceiului, cînd intram undeva, o țineam în mîna dreaptă, o dădu unui arap uriaș, în livrea roșie și auriță: «Ține, Ladkar, primește asta... și asta...» adăugă el în batjocură, dîndu-i un picior într-o anumită regiune a spatelui.

Am rîs toți cu poftă de această șotie și am început să sporovăim ca între prieteni. Bun băiat, domnul Noël, cu accentul său meridional, cu atitudinea sa hotărîtă, cu felul său de a fi sincer și simplu. Îți amintește de Nabab, mai puțin distincția acestuia. Am observat, de altfel, în seara aceea că există adeseori asemănări între feciori și stăpînii în preajma cărora trăiesc și de la care împrumută, admirativ, unele atitudini și maniere. Astfel, cînd domnul Francis își îndreptă talia, bombîndu-și plastronul alb, și ridică brațele pentru a-și trage manșetele, este leit Monpavon. Cine nu seamănă însă de loc cu stăpînul său este Joe, vizitiul doctorului Jenkins. Eu îi spun Joe, dar la recepție, toată lumea îi zicea Jenkins, căci în lumea lor grăjdarii își dau între ei numele stăpînului, zicîndu-și pe scurt: Bois l'Héry, Monpavon, Jenkins. O fac oare pentru a-și înjosi superiorii sau pentru a-și înălța rangul lor de slugi? Cîte bordeie, atîtea obiceie, numai neghiobii se miră de toate. Pentru a reveni la Joe Jenkins, nu înțeleg cum un om atît de amabil, atît de desăvîrșit din toate punctele de vedere, ca doctorul irlandez, menține în slujba sa pe bruta asta, umflată de bere și de gin, care tace ore în șir, pentru ca, îndată ce i s-a suit băutura la cap, să înceapă a urla, gata să care pumni la toți — dovadă scena scandaloasă care tocmai avusese loc înainte de sosirea noastră.

Tînărul lacheu al marchizului, Tom Bois l'Héry, cum i se spune, voise să glumească cu mojicul de irlandez, care, la o vorbă mucalită de mahala, ripostase cu o directă la obraz.

«Eu, cîrnat cu picioare!... Cîrnat cu picioare, eu!...» repeta vizitiul, clocotind de indignare, în timp ce nevinovata victimă era transportată în camera alăturată,

unde doamnele şi domnişoarele îi puneau comprese la nas. Lucrurile se liniştiră o dată cu sosirea noastră, precum şi datorită cuvintelor înţelepte ale domnului Barreau, un om în vîrstă, serios şi impozant — în genul meu. Este bucătarul Nababului, fost bucătar-şef la «Café Anglais», pe care Cardailhac, directorul teatrului «Nouveautés», i l-a recomandat amicului său. Văzîndu-l în frac, cu cravată albă, cu obrazul său rotund, fără barbă sau mustăţi, l-ai fi luat drept unul din înalţii funcţionari ai Imperiului. Nu-i mai puţin adevărat că bucătarul unei case unde masa este zilnic întinsă, în afară de masa doamnei, pentru treizeci de persoane, dornice de mîncărurile cele mai fine, nu este un grataragiu de rînd. Are o leafă de colonel, casă şi masă asigurată şi, mai ales, ciubucul. Nici nu vă puteţi închipui ce înseamnă ciubucul într-o casă ca asta. De aceea toţi îi vorbeau cu respectul şi consideraţia datorate unui om de rangul său: «Domnule Barreau» încoace... «domnule Barreau» încolo. Nu trebuie să credeţi că servitorii sînt toţi cumetri sau tovarăşi între ei. Nicăieri nu se ţine mai mult seama de ierarhie ca în lumea lor. Astfel, am băgat de seamă că la recepţia domnului Noël, vizitiii nu se amestecau cu rîndaşii, nici feciorii cu lacheii sau comisionarii, ca să nu mai vorbim de şeful personalului sau de trezorier, care nu se înjoseau să aibă relaţii cu inferiorii lor. Cînd domnul Barreau făcea cîte o glumă, era nostim să vezi cît de mult păreau a se distra subalternii lui. Nu sînt împotriva acestei stări de fapt. Dimpotrivă. Aşa cum spunea decanul nostru: «O societate fără ierarhie e ca o casă fără scară». De aceea mi s-a părut oportun să relatez toate acestea în memoriile mele.

Nu mai e nevoie să spun că serata nu s-a bucurat de toată strălucirea decît la înapoierea podoabei ei celei mai de preţ — doamnele şi domnişoarele, care se duseseră să dea îngrijiri tînărului Tom; erau cameriste cu păr lucios şi unsuros, slujnice purtînd scufii împodobite cu panglicuţe, negrese, guvernante, într-un cuvînt, o adunare strălucitoare, unde m-am bucurat de la început de un deosebit prestigiu datorită ţinutei mele demne şi denumirii de «unchiaş» pe care cei mai tineri dintre amabilii invitaţi au binevoit să mi-o dea. Cred că se

aflau acolo destule haine vechi, mătase, dantelă, chiar şi catifea uzată, mănuşi cu opt nasturi bine lustruiţi şi miresme de parfum şterpelit de pe masa de toaletă a doamnei, dar pe toate feţele se citea mulţumirea, toată lumea era veselă, iar eu am ştiut să formez în jurul meu un mic cerc foarte animat şi foarte decent — nu e nevoie să o mai spun — aşa cum se cuvine cuiva de rangul meu. De altfel, aceasta a fost atmosfera generală a seratei. N-am auzit pînă la sfîrşitul ospăţului nici o necuviinţă, nici una din acele poveşti de scandal care-i distrează atît de mult pe domnii din consiliul băncii ; şi ţin să precizez că Bois l'Héry, vizitiul, pentru a mă limita la acest exemplu, este mult mai binecrescut decît Bois l'Héry, stăpînul. Singur, domnul Noël se deosebea prin tonul familiar şi replicile sale pline de vioiciune. Iată unul care nu se sfieşte să le zică lucrurilor pe nume. L-am auzit strigînd tare domnului Francis de la un capăt la celălalt al salonului : «Şi zi aşa, Francis, pungaşul de stăpîn-tău a mai reuşit să ciupească ceva şi săptămîna asta...» Şi cum celălalt se împăuna trufaş, domnul Noël pufni în rîs : «Nu te mai umfla în pene, băiete... Casa noastră de bani e plină... N-o să daţi niciodată de fund.» Atunci ne-a povestit el istoria împrumutului de cincisprezece milioane, despre care am vorbit mai sus.

Mă miram totuşi că nu se vedea nici o mişcare în vederea cinei, care era menţionată pe invitaţii, şi mi-am exprimat în şoaptă îngrijorarea către una din încîntătoarele mele nepoate, care mi-a răspuns :

— Îl aşteptăm pe domnul Louis.

— Domnul Louis ?

— Cum, nu-l cunoaşteţi pe domnul Louis, feciorul ducelui de Mora ?

Am aflat atunci cine este acest personaj influent ; prefecţii, senatorii, pînă şi miniştrii caută să-i obţină sprijinul, în schimbul unor şperţuri grase, firește, căci din leafa lui de o mie două sute de franci, cît îi dă ducele, domnul Louis a reuşit să pună la o parte o rentă de douăzeci şi cinci de mii de livre, să-şi ţină fetele la pensionul «Sacré-Coeur», băiatul la colegiul «Bourdaloue», iar familia, pe timpul vacanţei, într-o vilă din Elveţia, proprietate personală.

Între timp a sosit și personajul în cauză ; însă nimic din înfățișarea lui n-ar fi dat de bănuit că deținea această situație unică în Paris. Nimic impozant în felul său de a fi : o vestă închisă pînă la gît, o mutră vicleană și impertinentă, precum și un fel de a vorbi fără a mișca buzele, nesuferit pentru interlocutori.

Domnul Louis a salutat lumea cu o ușoară înclinare a capului, a întins un deget domnului Noël, și în timp ce ne uitam unii la alții, intimidați de manierele sale fudule, o ușă se deschise în fund, sub lumina a două candelabre, și deodată se ivi masa, cu tot felul de fripturi reci, cu piramide de fructe și sticle de toate formele.

«Domnilor, oferiți, vă rog, brațul doamnelor...»

Iată-ne într-o clipă în jurul mesei, doamnele, precum și cei mai în vîrstă și mai cu greutate dintre noi stînd jos, ceilalți în picioare, servind, trăncănind, bînd din toate paharele, ciupind cîte o bucată din toate farfuriile. Îl aveam lîngă mine pe domnul Francis și a trebuit să-l ascult vărsîndu-și pizma pe domnul Louis, de a cărui poziție era invidios, în comparație cu cea ocupată de dînsul la nobilul său scăpătat.

«E un parvenit, îmi șoptea el... Își datorează izbînda nevestei sale, doamna Paul.»

Se pare că această doamnă Paul este o slujnică aflată de douăzeci de ani în serviciul ducelui, pricepîndu-se mai bine ca oricine să-i prepare o anumită pomadă pentru unele boli de care suferă stăpînul ei. Mora nu se poate lipsi de ea. Văzînd cum stau lucrurile, domnul Louis i-a făcut curte baborniței și a luat-o în căsătorie, deși e mai tînăr decît ea ; iar excelența-sa, pentru a nu-și pierde infirmiera cu pomezi, l-a angajat pe soț ca fecior în casă. De fapt, în ciuda celor afirmate de domnul Francis, eu socoteam că procedaseră foarte bine și conform moralei celei mai sănătoase de vreme ce au trecut pe la primar și preot. De altfel, masa excelentă, alcătuită din mîncăruri fine și scumpe, de care nici nu auzisem, mă făcuse să fiu mai înclinat spre indulgență și bună dispoziție. Dar nu toată lumea era în aceleași toane, căci de la celălalt capăt al mesei se auzea vocea de bas a domnului Barreau, care tuna și fulgera :

— Ce-şi bagă nasul unde nu-i fierbe oala ? Ce, eu îmi vîr coada în treburile lui ? În primul rînd că asta îl priveşte pe Bompain, şi nu pe el. Şi, în definitiv, ce-mi reproşează ? Măcelarul îmi trimite în fiecare dimineaţă cinci panere de carne. Eu folosesc numai două şi îi revînd pe celelalte trei. Care bucătar-şef nu procedează la fel ? Decît să vină să mă spioneze în subsol, ar face mai bine să vegheze asupra risipei de necrezut de sus. Cînd mă gîndesc că în trei luni banda de la întîiul a fumat de douăzeci şi opt de mii de franci ţigări de foi... Douăzeci şi opt de mii ! Întrebaţi pe Noël dacă mint. Iar la al doilea, la doamna, acolo să te ţii ce încurcătură de lenjerie, de rochii aruncate după ce au fost purtate o singură dată, de bijuterii adunate cu lopata, de perle strivite cînd calci pe podea. Ei, dar las' pe mine, i-o coc eu odată domnişorului ăstuia !

Am înţeles că era vorba de domnul de Géry, tînărul secretar al Nababului, care vine deseori pe la Teritorială, unde-şi bagă mereu nasul prin registre. Un băiat foarte politicos, nimic de zis, dar foarte mîndru şi care nu ştie să profite de împrejurări. În jurul mesei toată lumea îl vorbea de rău. Domnul Louis el însuşi a catadicsit să intervină în discuţie, cu tonul său tranşant :

— La noi, dragă domnule Barreau, bucătarul a avut nu demult o păţanie asemănătoare cu şeful de cabinet al excelenţei-sale. Cum acesta îşi îngăduise să-i facă cîteva observaţii în privinţa cheltuielilor, bucătarul, în ţinuta de lucru, a urcat valvîrtej la duce, şi cu mîna pe cordonul şorţului, i-a zis : «Rog pe excelenţa-voastră să aleagă între dumnealui şi mine...» Ducele n-a şovăit. Şefi de cabinet găseşti pe toate drumurile, în timp ce bucătarii buni se numără pe degete. Nu există decît patru în tot Parisul... socotindu-te şi pe dumneata, dragă Barreau... L-am concediat pe drăguţul de şef de cabinet, dîndu-i drept consolare o prefectură dintre cele mai bune ; dar de bucătarul-şef nu ne-am despărţit.

— Ei da, aşa îmi place ! zise domnul Barreau, pe care această poveste îl unsese la inimă. Iată ce înseamnă să fii în slujba unui mare senior... Dar parveniţii sînt parveniţi, şi atîta tot, ce vreţi ?

— Iar Jansoulet nu e nimic altceva, adăugă domnul Francis, trăgîndu-şi manşetele. Un om care a fost hamal la Marsilia...

Atîta-i lipsea domnului Noël ca să-i sară mustarul.

— Ia ascultă, mă Francis, mi se pare totuşi că n-aveţi nimic de cîrtit împotriva hamalului de pe Cannebière cînd vă plăteşte beţiile... Aş vrea să mai văd parveniţi care împrumută regilor cincisprezece milioane şi pe care aristocraţi ca Mora nu se sfiesc să-i invite la masă...

— Da, la ţară ! rînji domnul Francis, descoperindu-şi singurul dinte.

Celălalt se ridică, stacojiu, gata să se încaiere, dar domnul Louis făcu un semn cu mîna că are ceva de spus, şi domnul Noël se aşeză numaidecît, făcîndu-şi, ca toţi ceilalţi, urechea pîlnie, pentru a nu pierde nimic din măreţele cuvinte.

— E adevărat, zicea dînsul, vorbind din vîrful buzelor şi sorbindu-şi încet vinul, e adevărat că l-am primit săptămîna trecută pe Nabab la Grandbois. S-a petrecut chiar ceva nostim... In parcul din fund avem multe ciuperci, şi excelenţei-sale îi place cîteodată să le culeagă. Iată că la masă se serveşte o mîncare de rîşcovi. Era prezent şi ăla... cum îi zice... Marigny, ministrul de interne, apoi Monpavon, precum şi stăpînul dumitale, dragă Noël. Ciupercile fac ocolul mesei, onorabilii domni îşi umplu lacomi farfuriile, cu excepţia domnului duce, care nu le suportă şi crede de datoria sa să le spună politicos oaspeţilor : «Ştiţi, nu că aş avea ,vreo bănuială. Sînt comestibile... eu însumi le-am cules.» «Drace, zice Monpavon, rîzînd, dă-mi voie atunci, dragă Auguste, să nu gust din ele !» Marigny, mai puţin intim cu ducele, se uita chiorîş la farfurie. «Ba nu, Monpavon, crede-mă, par foarte bune aceste ciuperci. Îmi pare rău însă că n-am poftă de mîncare.» Ducele rămăsese foarte grav. «Ei, domnule Jansoulet, sper că n-o să-mi faceţi şi dumneavoastră afrontul. Ciuperci alese de mine.» «Vai de mine, excelenţă, cum se poate ?...» Şi închidea ochii vorbind. Vă închipuiţi ce baftă pe bietul Nabab, prima oară că mînca la noi. Duperron, care servea în faţa lui, ne-a povestit toată tărăşenia la oficiu. Zice că era o nostimadă să-l vezi pe Jansoulet ghiftuindu-se cu ciuperci şi

holbînd niște ochi îngroziți, în timp ce ceilalți îl priveau curioși, fără a se atinge de farfuriile lor. Îl treceau năduşelile, nenorocitul ! Şi ce-i mai grozav este că a servit şi a doua oară, avînd curajul de a mai lua o porție. Numai că după fiecare înghițitură trăgea cîte o duşcă de vin, ca un salahor. Ei bine, ştiți care-i părerea mea ? A făcut o treabă de om deştept ; şi acum nu mă mai miră că mitocanul ăsta s-a băgat sub pielea suveranilor. Ştie să-l atingă pe fiecare la punctul sensibil, să-i măgulească micile slăbiciuni, care de obicei nu sînt mărturisite... Într-un cuvînt, din ziua aceea ducele e nebun după el.

Toată lumea a făcut mult haz de această păţanie, şi norii adunați în urma cîtorva cuvinte nepotrivite au fost risipiți. Şi atunci, cum vinul dezlegase limbile şi începusem să ne cunoaştem mai bine, am pus cu toții coatele pe masă şi am început să vorbim despre stăpîni, despre slujbele pe care le-am avut, despre lucruri nostime văzute şi auzite. Cîte întîmplări nu ne-au fost povestite, cîte case nu ne-au fost evocate ! Am avut, bineînțeles, şi eu succes cu povestea bufetului meu de la Teritorială, din perioada cînd îmi păstram tocana în casa de bani goală, ceea ce nu-l împiedica pe casierul nostru, foarte tipicar, să schimbe cifrul încuietorii la fiecare două zile, de parcă înăuntru s-ar fi aflat întreg tezaurul Băncii Franței. Domnul Louis a dat impresia că-mi ascultă cu plăcere anecdota. Dar punctul de atracție al serii a fost ceea ce ne-a povestit micuțul Bois l'Héry, cu accentul său de golan parizian, despre căsnicia stăpînilor săi. Marchizul şi marchiza de Bois l'Héry, Boulevard Haussmann, etajul al doilea. Un mobilier ca la Tuileries, satin albastru pe toți pereții, bibelouri, tablouri, raritați, ce mai ce ! un adevărat muzeu, întinzîndu-se pînă şi pe palier. Serviciu clasa întîi : şase servitori îmbrăcați iarna în livrea castanie, vara în livrea de bumbac galben. Perechea Bois l'Héry este zărită peste tot, la ceaiurile săptămînale, la curse, la premiere, la balurile ambasadelor, iar numele lor poate fi citit mereu în ziare, însoțit de cîte o observație asupra toaletei doamnei sau nemaipomenitei eleganțe a domnului... Ei bine ! aflați că totul nu e decît de ochii lumii, ostentație, aparență înşelătoare, şi nimeni nu-i împrumută nici cinci franci marchizului pe

baza garanţiei date de proprietăţile sale... Mobila este închiriată cu săptămîna la «Filty», tapiţerul femeilor de moravuri uşoare. Raritătile, tablourile aparţin lui Schwalbach, care-şi trimite acolo clienţii, determinîndu-i să plătească un preţ îndoit, deoarece nimeni nu se tocmeşte cînd este încredinţat că cumpără de la un marchiz, amator de artă. Cît despre toaletele marchizei, modista şi croitoreasa i le furnizează pe daiboj în fiecare an, punînd-o să poarte modelele noi, cam caraghioase uneori, dar adoptate apoi de lumea bună fiindcă doamna este încă o femeie foarte frumoasă şi renumită prin eleganţa ei ; este ceea ce se numeşte o persoană care lansează moda. În sfîrşit, un cuvînt şi despre servitori ! Provizori, ca tot restul, schimbaţi la fiecare opt zile, după bunul-plac al biroului de plasare, care-i trimite să facă acolo un stagiu în vederea unor locuri serioase. Dacă n-ai garanţii sau recomandaţii, dacă ai picat din închisoare sau de aiurea, Glanand, marele împărţitor de slujbe din Rue de la Paix, te trimite direct în Boulevard Haussmann. Slujeşti o săptămînă, două, timpul necesar pentru a obţine o recomandaţie bună din partea marchizului, care, bineînţeles, nu te plăteşte, dîndu-ţi de-abia de mîncare ; căci în casa lor maşina de gătit rămîne rece în cea mai mare parte a timpului, doamna şi domnul obişnuind să mănînce aproape în fiecare seară în oraş sau pe la balurile unde se supează. E un fapt cunoscut că există în Paris oameni pentru care ramazanul constituie o boală acută şi care-şi iau prima masă a zilei după miezul nopţii. Perechea de Bois l'Héry este perfect informată despre casele unde se poate consuma ceva. De la ei poţi afla că la Ambasada Austriei se cinează foarte bine, că la cea a Spaniei vînurile lasă puţin de dorit, iar că cea mai bună piftie de pasăre o găseşti la Ministerul Afacerilor Străine. Iată traiul acestei ciudate perechi ! Nimic din ce au nu este al lor, totul este însăilat, prins cu ace. O adiere mai puternică, şi totul se împrăştie. Cel puţin sînt siguri că n-au nimic de pierdut. Este tocmai ceea ce dă marchizului calmul şi acea înfăţişare de hîtru pe care o ia cînd te priveşte, cu amîndouă mîinile în buzunare, ca şi cum ar vrea să-ţi spună : «Ei şi? În definitiv, ce mi se poate întîmpla ?»

Şi tînărul lacheu, cu capul său de copil bătrînicios şi vicios, luînd atitudinea descrisă mai sus, îşi imita atît de bine stăpînul, încît aveam impresia că-l şi văd în mijlocul consiliului nostru de administraţie, proţăpit în faţa guvernatorului şi plictisindu-l cu glumele sale cinice. Oricum, trebuie să recunoaştem că Parisul este un oraş al dracului de mare ca să poţi duce aşa timp de cincisprezece, douăzeci de ani o existenţă de carton, de faţadă, de praf aruncat în ochi, fără ca toată lumea să te arate cu degetul, ba reuşind chiar să mai faci şi o intrare triumfătoare într-un salon, în timp ce ţi se rosteşte cu glas tare numele : «Domnul marchiz de Bois l'Héry».

Nu vă puteţi închipui cîte afli la o serată a servitorilor. Societatea pariziană e atît de ciudată cînd o priveşti de jos, din subsol, încît numai cine a fost aici poate da crezare tuturor celor care se povestesc. Astfel, aflîndu-mă între domnul Francis şi domnul Louis, am surprins o frîntură de conversaţie confidenţială asupra marchizului de Monpavon. Domnul Louis spunea :

— N-ai dreptate, Francis, sînteţi în fonduri în momentul de faţă. Ar trebui să profitaţi de aceasta pentru a restitui banii vistieriei.

— Ce să-i faci ? răspundea domnul Francis, cu o mutră amărîtă. Totul e tocat la joc.

— Da, o ştiu prea bine. Dar luaţi seama. N-o să fim întotdeauna unde ne aflăm. S-ar putea să dăm ortul popii, să cădem de la putere. O să vi se ceară socoteală, şi atunci să te ţii...

Auzisem adeseori şuşotindu-se despre această poveste, a unui împrumut forţat de două sute de mii de franci, acordat de stat marchizului, pe vremea cînd era inspector financiar ; dar mărturia feciorului său era mult mai usturătoare... Ah, de-ar bănui stăpînii cîte ştiu servitorii ! Cîte nu se povestesc la oficiu ! Dacă şi-ar putea vedea numele tîrît în pulberea apartamentelor şi în lăturile de la bucătărie, n-ar mai îndrăzni să le zică vreodată nici măcar : «Închide uşa» sau : «Înhamă caii». Iată-l, de pildă, pe doctorul Jenkins : cea mai bogată clientelă din Paris, zece ani de

căsnicie cu o femeie superbă, invitați peste tot; degeaba a încercat din răsputeri să-și camufleze situația, anunțîndu-și căsătoria în ziare, după moda englezească; nu degeaba angajează numai servitori străini, care de-abia bîiguie franțuzește. Aceste bîiguieli, pigmentate cu înjurături de surugiu și lovituri de pumn în masă, i-au fost suficiente vizitiului său Joe, care-l urăște, pentru a ne povesti în timpul supeului istoria doctorului: «O să crape în curînd irlandeza... cea adevărată... De văzut, însă, dacă o s-o ia pe cealaltă. Patruzeci și cinci de ani, și nici un sfanț, madam Maranne...' Să vezi ce frică îi este să n-o părăsească... O ia, n-o ia... pss... pss... în orice caz, o să ne distrăm bine!» Și cu cît i se da mai mult de băut, cu atîta povestea Joe mai multe, tîrînd-o pe nenorocita de stăpînă-sa prin toate noroaiele... Mărturisesc că mă interesa această falsă doamnă Jenkins, care plînge prin toate ungherele, își imploră amantul ca pe un călău, riscînd să fie aruncată în stradă, în vreme ce lumea o socotește măritată, o persoană demnă de respect, rostuită. Ceilalți rîdeau cu poftă, mai ales femeile. Păi de! e nostim pentru tine, servitor, să vezi că doamnele din lumea bună suferă și ele jigniri și nu pot dormi din cauza supărărilor.

Masa noastră avea în acel moment o înfățișare din cele mai însuflețite, formînd un cerc de figuri voioase, atente la spusele irlandezului, care luase premiul întîi pentru anecdote. Ceilalți erau invidioși, fiecare căuta, își aduna amintirile, pentru a descoperi vreun scandal vechi, întîmplări cu soți încomorați, amănunte intime, din acelea care sînt aruncate pe masa din bucătărie o dată cu rămășițele de mîncare și sticlele golite. Adevărul e că șampania începuse să joace feste comesenilor. Joe voia să danseze pe fața de masă. La cea mai simplă vorbă de duh, doamnele cădeau pe spate, cu rîsete ascuțite, de parcă le-ar fi gîdilat cineva, măturînd podeaua cu jupoanele, sub masa plină de firimituri și mînjită de grăsime. Domnul Louis o ștersese discret. Paharele erau umplute înainte de a fi golite pînă la fund; o slujnică își muia în paharul ei batista și își tampona fruntea, fiindcă, zicea

ea, i se învîrtea capul. Era timpul să se pună capăt ospățului ; și, în adevăr, o sonerie electrică, răsunînd pe coridor, ne făcu cunoscut că lacheul de serviciu la teatru venise să-i cheme pe vizitii. Așa stînd lucrurile, Monpavon a toastat în cinstea stăpînului casei, mulțumindu-i pentru mica serată oferită. Domnul Noël anunța că o va repeta la Saint-Romans, cu ocazia petrecerilor date în cinstea beiului, unde vor fi probabil invitați majoritatea celor de față. Mă pregăteam să mă ridic la rîndul meu, ca unul care, obișnuit cu ospețele breslei noastre, știam că în astfel de împrejurări este de datoria celui mai în vîrstă să închine în sănătatea doamnelor, cînd ușa se deschise brusc, și o namilă de lacheu, plin de noroi, cu o umbrelă udă leoarcă în mînă, nădușit, gîfîind, strigă, fără nici un pic de respect pentru adunare :

«Căraţi-vă odată de-aici, mitocanilor, ce mai aşteptaţi ?... Nu înţelegeţi că s-a terminat !»"

XI

PRIMIREA BEIULUI

În ţinuturile sudului, cu civilizaţie îndepărtată, rare sînt castelele istorice care mai stau în picioare. Doar din loc în loc, la poalele unui deal, vreo mănăstire veche îşi mai înalţă faţada şubredă şi ştirbită, ciuruită de găuri care odinioară au fost ferestre şi care nu mai privesc acum decît spre cer ; sînt monumente de pulbere, calcinate de soare, din epoca cruciadelor sau a tribunalelor cavalereşti de dragoste[1], fără nici o urmă de fiinţă omenească printre pietrele lor, unde nici iedera, nici acanta nu se mai caţără, unde doar levănţica şi ferigile mai înmiresmează aerul. Între toate aceste ruini, castelul de la Saint-Romans constituie o renumită excepţie. Cine a călătorit în sud l-a văzut, desigur, şi-l va revedea numaidecît. Este situat între Valence şi Montélimart, într-o regiune unde calea ferată urmează abrupt cursul Ronului, la poalele bogatelor costişe de la Beaune, Rancoule şi Mercurol ; podgoriile bătute de soare de la Ermitage, aliniate compact, coboară, unduind în faţa ochilor, pînă la malul fluviului, verde şi presărat în acest loc cu insuliţe, ca şi Rinul înspre Bâle, dar beneficiind de un soare de care Rinul n-a avut niciodată parte. Saint-Romans se află în faţă, pe celălalt mal ; şi în ciuda viziunii rapide, a vitezei vagoanelor, care la fiecare cotitură parcă ar vrea să se prăvălească cu furie în

[1] Tribunale de dragoste (*Cours d'amour*) — instituţii cavalereşti din secolele XI—XIV, unde se puneau în discuţie probleme de dragoste.

Ron, castelul este atît de mare, se profilează atît de limpede pe costişa vecină, încît ai impresia că se ţine după trenul care aleargă nebuneşte. Călătorului i se fixează astfel pentru totdeauna în minte rampele şi baluştrii arhitecturii italiene a castelului, precum şi cele două caturi, destul de scunde, terminate cu o terasă cu colonete şi străjuite de două pavilioane acoperite cu ardezie, care domină povîrnişul unde se rostogoleşte apa învolburată a cascadelor ; se mai poate zări apoi reţeaua aleilor nisipoase care urcă, perspectiva imenselor bolţi de carpeni închise de cîte o statuie albă, care se reliefează pe albastrul cerului ca pe fondul luminos al unui vitraliu. Sus de tot, în mijlocul întinselor pajişti, a căror verdeaţă străluceşte ironic sub soarele arzător, un cedru uriaş îşi împleteşte ramurile verzi, crestate, cu pete de umbră mişcătoare, siluetă exotică, înălţîndu-se dreaptă în faţa acestei foste locuinţe a unui financiar de pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, care îţi evocă vreun negru uriaş ţinînd umbrela de soare a unui gentilom de la curte.

De la Valence la Marsilia, în toată valea Ronului, Saint-Romans de Bellaigue este vestit ca un palat fermecat, iar această oază de verdeaţă şi de apă limpede şi înspumată constituie în adevăr o feerie în ţinutul ars de dogoarea mistralului.

„Cînd voi fi bogat, mămico, spunea ţîncul Jansoulet mamei sale, pe care o adora, îţi voi dărui Saint-Romans de Bellaigue."

Şi cum viaţa acestui om părea a fi deznodămîntul vreunei povestiri din *O mie şi una de nopţi*, cum toate dorinţele, chiar şi cele mai nesocotite, i se împlineau, cum cele mai nesăbuite himere îi cădeau la picioare, lingîndu-i mîinile ca nişte căţeluşi supuşi, Nababul cumpărase pentru mama lui castelul Saint-Romans, falnic restaurat şi proaspăt mobilat. Deşi trecuseră zece ani de atunci, femeia de treabă, care era mama lui, nu se obişnuise încă cu această splendidă locuinţă. „Mi-ai dat palatul reginei Ioana, dragul meu Bernard, îi scria dînsa fiului ei ; nu voi cuteza niciodată să locuiesc aici." Şi, în adevăr, n-a locuit niciodată în castel, instalîndu-se în casa administratoru-

lui, un pavilion de construcție modernă, așezat tocmai la capătul proprietății, pentru a supraveghea slugile și ferma, stînele și presele de ulei, cu orizontul lor rustic de stoguri de grîu, de culturi de măslini și de vițe-de-vie, înșirate cît vezi cu ochii pe platou. În castelul cel mare bătrîna s-ar fi simțit captivă, ca într-unul din acele lăcașuri fermecate, unde te cuprinde în plină fericire un somn adînc, din care nu te mai scoli decît după o sută de ani. Aici, cel puțin, țăranca ce nu se putuse obișnui niciodată cu această avere colosală, venită fulgerător, dar prea tîrziu și de prea departe, se simțea legată de realitate ; lucrătorii cu al lor du-te-vino, vitele plecînd, venind, îndreptîndu-se spre adăpătoare, toată această existență pastorală o trezea în cîntecul cocoșilor și în țipetele ascuțite ale păunilor, făcînd-o să coboare în zorii zilei scara în spirală a pavilionului. Doamna Jansoulet se considera deținătoarea acestei superbe proprietăți, pe care o păstra pentru fiul ei, neavînd alt gînd decît să i-o restituie în stare bună în ziua cînd, socotindu-se destul de bogat și plictisindu-se de a trăi printre arapi, Nababul se va întoarce să locuiască alături de ea, sub umbrarele de la Saint-Romans, așa cum făgăduise.

De aceea se și consacra unei supravegheri neobosite și atotcuprinzătoare.

În negura zorilor, argații îi și auzeau glasul surd și răgușit : „Olivier... Peyrol... Audibert... Haide... E ora patru !“ Dădea apoi o fugă la bucătărie, unde slujnicele, picotind, puneau supa la încălzit pe flacăra luminoasă a vreascurilor ce trosneau. Bătrîna își lua strachina roșie plină de castane fierte, obișnuita ei gustare dintotdeauna, pe care nimic n-ar fi determinat-o să o schimbe. O vedeai apoi alergînd cu pași mari, cu cheile care zdrăngăneau atîrnate de inelul de argint de la cordon, cu farfuria în mînă, în timp ce furca de tors, ținută sub braț ca o pușcă în bătaie, îi menținea echilibrul ; torcea de dimineață pînă seara și nu întrerupea lucrul nici măcar cînd își ronțăia castanele. Arunca, din fugă, o privire spre grajdul încă întunecos, unde vitele se mișcau alene, spre ieslea înăbușitoare, la capătul căreia se zăreau cîteva boturi

întinse şi nerăbdătoare. Primele licăriri ale zilei sclipind pe pietrele care sprijineau terasamentele parcului o surprindeau pe bătrînă alergînd prin rouă cu agilitatea unei fetiţe, în ciuda celor 70 de ani ai săi ; se ducea în fiecare dimineaţă să verifice scrupulos toate bunurile domeniului, dorind să constate dacă nu cumva au fost furate, în timpul nopţii, statuile şi vasele, dacă arborii centenari n-au fost smulşi din rădăcini, dacă nu cumva secaseră fîntînile ţîşnitoare în bazinele lor sonore. Apoi silueta înaltă a bătrînei, zveltă şi dreaptă ca şi fusul ei, se profila pe zidul alb al vreunei terase, şi în dogoarea trepidantă şi zbîrnîitoare a soarelui de amiază, o vedeai adunînd surcele, rupînd o creangă de arbust crescută strîmb, fără să-i pese de arşiţa care aluneca uşor pe pielea ei tăbăcită ca pe lespedea unei bănci vechi. Către acea oră îşi mai făcea apariţia în parc şi o altă siluetă, mai puţin activă, mai puţin zgomotoasă, tîrîndu-se mai degrabă decît umblînd, sprijinindu-se de ziduri, de balustrade, un sărman cocîrjat, anchilozat, tremurînd tot, cu faţa stinsă şi fără vîrstă ; nu vorbea niciodată, iar cînd era obosit, scotea un mic ţipăt tînguitor către servitorul care stătea mereu lîngă el şi care-l ajuta să se aşeze, să se ghemuiască pe vreo treaptă, unde rămînea ore întregi, nemişcat şi mut, cu buza lăsată în jos, clipind din ochi, legănat de monotonia stridentă a greierilor, o epavă umană în faţa splendidului orizont.

Era fratele mai mare al lui Bernard, copilul preferat al soţilor Jansoulet, mîndria, înţelepciunea, speranţa orgolioasă a familiei negustorului de cuie, care, rob al superstiţiei dreptului primului născut, ca atîţia alţii în sud, făcuse toate sacrificiile pentru a-l trimite la Paris pe acest băiat chipeş şi ambiţios. Plecat cu patru sau cinci bastoane de mareşal în cufăr, admirat de toate fetele din tîrg, timp de zece ani, Parisul a biciuit, a stors, a fiert în uriaşa sa tocitoare această strălucită cîrpă meridională, după ce a ars-o cu toate soiurile de vitriol şi a tîrît-o prin toate noroaiele ; în cele din urmă s-a întors, zdreanţă şi ruină, abrutizat, paralizat, după ce şi-a ucis tatăl de durere, silindu-şi mama să vîndă totul pentru a deveni slujnică prin

familiile înstărite ale ținutului. Noroc că tocmai atunci cînd această epavă a ospiciilor pariziene, expediată acasă prin grija asistenței publice, a picat la Bourg-Saint-Andéol, Bernard — cel numit Mezinul, ca în toate familiile meridionale, pe jumătate arabe, unde fiul cel mai mare poartă numele familiei, în timp ce ultimului născut i se zice Mezinul — Bernard se afla deja la Tunis, pe cale de a face avere, trimițînd regulat bani acasă. Dar cîte remușcări pe biata mamă de a datora totul — chiar și viața și bunăstarea nenorocitului bolnav — robustului și bravului băiat mai puțin iubit de ea și de soțul ei, pe care de la vîrsta de 5 ani se obișnuiseră să-l trateze ca pe un salahor, pentru că era foarte viguros, urît și cu părul creț și se pricepea mai bine decît toți cei din casă să facă negoț cu cuie vechi. Ah! cît de mult ar fi dorit să-l aibă pe Mezinul lîngă ea, să-i restituie cît de puțin din binele făcut de el, să-i plătească dintr-o dată acea restanță de dragoste și de dezmierdări părintești pe care i-o datora.

Numai că aceste averi regești atrag după ele neplăcerile și amărăciunile vieților de monarh. Sărmana bătrînică se afla în mediul ei strălucitor întocmai ca o regină adevărată care cunoaște lungi perioade de exil, despărțiri dureroase și încercări care compensează măreția; unul dintre fiii ei era veșnic hăbăuc, celălalt departe, care scria rar, absorbit de tot felul de afaceri, făgăduind mereu: „Voi veni", dar venind la sfîntu-așteaptă. În doisprezece ani nu-l văzuse decît o singură dată, în vîrtejul unei vizite a beiului la Saint-Romans, cu vuiet de cai, de caleși, de pocnitori, de petrecere. Apoi fiul plecase cu monarhul său, avînd de-abia răgazul să-și îmbrățișeze bătrîna mamă, care nu păstrase din acea mare bucurie, atît de mult așteptată, decît cîteva poze din ziare arătîndu-i-l pe Bernard Jansoulet sosind la castel cu Ahmed și prezentîndu-i pe bătrîna sa mamă. Oare nu tot așa își etalează regii și reginele efuziunile de familie prin albumele lor ilustrate? Se mai putea vedea în poză un cedru din Liban, adus de la capătul lumii, un copac uriaș, al cărui transport a fost tot atît de di-

ficil şi costisitor ca cel al obeliscului. A fost nevoie de mulţi oameni, atelaje, bani pentru transplantarea cedrului, care a răscolit parcul timp de mai multe zile, totul pentru a păstra amintirea vizitei regale. Acum, cel puţin, ştiindu-l pe Bernard în Franţa pentru mai multe luni, bătrîna spera să-l aibă numai pentru ea. Şi iată-l sosind într-o seară, înconjurat de aceeaşi glorie triumfală, de aceeaşi pompă oficială, de o suită de conţi, marchizi şi granguri din Paris, care, împreună cu lacheii, au umplut cele două brecuri trimise de bătrînă să-i aştepte la micuţa gară de la Giffas, pe celălalt mal al Ronului.

— Hai, mamă scumpă, îmbrăţişează-mă ! Nu e nici o ruşine să-ţi strîngi la piept fiul, pe care nu l-ai văzut de atîţia ani... De altfel, toţi domnii aceştia sînt prietenii mei... Iată-l pe domnul marchiz de Monpavon, pe domnul marchiz de Bois l'Héry... Ehei ! a trecut vremea cînd ţi-i aduceam, ca să mănînce o supă de fasole, pe micul Cabassu şi pe Bompain Jean-Baptiste... Nu-l cunoşti pe domnul de Géry ?... El şi cu domnul Cardailhac, pe care ţi-l prezint, încheie primul transport... Dar o să mai sosească şi alţii... Pregăteşte-te pentru un tămbălău de zile mari... Peste patru zile soseşte beiul.

— Iar beiul !... exclamă bătrîna îngrozită. Credeam că a murit.

Jansoulet şi oaspeţii săi nu-şi putură stăpîni un hohot de rîs în faţa acestei spaime comice, accentuată de intonaţia meridională a bătrînei.

— Da' bine, mamă, ăsta-i altul... sămînţa beilor nu piere... din fericire, ce naiba !... Să n-ai însă nici o teamă. De data asta vei avea mai puţină belea... Amicul Cardailhac a luat organizarea asupra sa. O să avem petreceri măreţe... Pentru moment, pregăteşte repede masa şi camerele de culcare. Parizienii noştri sînt frînţi de oboseală.

— Totul este pregătit, dragul meu fiu, zise simplu bătrînica, ţeapănă şi dreaptă sub boneta-i cu firişoare îngălbenite, de care nu se despărţea nici la cele mai mari sărbători.

Pe ea destinul norocos n-o schimbase. Rămăsese tot țărancă din Valea Ronului, mîndră și independentă, fără trăsăturile de umilință prefăcută ale țăranilor descriși de Balzac, dar în același timp prea simplă pentru a se fuduli cu bogăția. Singura ei ambiție era de a-i arăta fiului ei cu ce grijă migăloasă se achitase de sarcina de supraveghetoare. Nici o fărîmă de praf, nici o urmă de mucegai pe pereți. Înaintea ochilor plini de admirație ai oaspeților se înfățișa un parter minunat, saloane cu mătăsuri lucitoare, scoase în ultima clipă de sub huse, lungi galerii de vară podite cu mozaic, strălucitoare și sonore, cărora canapelele stil „Louis Quinze", înflorate și cu fund împletit, le dădeau o cochetărie văratică ; imensa sufragerie, împodobită cu flori și verdeață, și, în sfîrșit, sala de biliard, cu podoabe de fildeș strălucitor, cu candelabrele și panopliile ei, completau tabloul. Prin ușile sale cu geam, larg deschise spre vastul peron seniorial, întreg castelul, de la un capăt la altul, părea a fi o replică a minunatului orizont al naturii crepusculare ; bogățiile sale liniștite și nemișcate se reflectau pe suprafața oglinzilor sau a lambriurilor ceruite și lustruite cu aceeași limpezime cu care se oglindeau în apa lacurilor plopii aplecați unii către alții sau lebedele înotînd lin. Cadrul era atît de frumos, aspectul general atît de mare, încît luxul țipător și fără gust se estompa, dispărea chiar și în fața ochilor celor mai pătrunzători.

— Sînt posibilități berechet... zise directorul Cardailhac, cu monoclul la ochi, cu pălăria strîmbă, combinînd deja punerea în scenă necesară petrecerilor.

Și chipul țanțoș al lui Monpavon, scandalizat la început de boneta bătrînei care-i primise la intrare, se lumină de un zîmbet condescendent. Erau, firește, multe de făcut, și călăuzit de oameni de gust, prietenul Jansoulet putea să ofere alteței arăpești primirea cuvenită. Toată seara nu vorbiră de altceva. Cu coatele pe masă, în sufrageria luxoasă, încălziți și sătui, combinau, discutau. Cardailhac, care avea planuri mari, stabilise deja toate amănuntele.

— Mai întîi de toate ne dai mînă liberă, nu-i așa, Nababule ?

— Mînă liberă, dragul meu. Să crape de ciudă Hémerlingue...

Atunci directorul își expuse proiectele, o petrecere împărțită pe zile, ca la Vaux cînd Ludovic al XIV-lea a fost primit de Fouquet ; într-una din zile, comedia ; în alta, distracțiile provensale, farandole, lupte de tauri, muzică populară ; a treia zi... Și cu deformația sa directorială, schița programe, afișe, în vreme ce Bois l'Héry, cu amîndouă mîinile în buzunare, tolănit pe scaun, dormea, cu trabucul fixat în colțul gurii, rînjind, iar marchizul de Monpavon, mereu atent la ținută, își bomba la fiece clipă plastronul, pentru a rămîne treaz.

De Géry îi părăsise de mult. Se dusese să stea cu bătrîna — care-i cunoscuse pe el și pe frații lui de cînd erau copii — în modestul vorbitor al pavilionului cu perdele albe, cu tapet de culoare deschisă, încărcat cu poze, relicve salvate din naufragiu, cu ajutorul cărora mama Nababului încerca să-și retrăiască trecutul ei de femeie muncitoare.

Paul vorbea liniștit în fața frumoasei bătrîne, cu trăsături regulate și severe, cu părul alb și strîns, ca și cînepa furcii sale ; stătea țeapănă pe scaun, învelită cu un șal verde, ca una care nu se sprijinise niciodată de o spetează și nu se așezase niciodată într-un fotoliu. El îi spunea Françoise, ea îl numea domnul Paul. Erau vechi prieteni. Și ghiciți despre ce vorbeau. Despre nepoții ei, ce naiba ! despre cei trei băieți ai lui Bernard, pe care bătrîna nu-i cunoștea și pe care ar fi vrut atît de mult să-i vadă.

— Ah, domnule Paul, de-ați ști cît ard de nerăbdare... Aș fi fost atît de fericită dacă în locul acestor persoane simandicoase Bernard mi-ar fi adus pe cei trei micuți ! Gîndiți-vă că nu i-am văzut niciodată altfel decît în pozele astea. Mama lor mă cam înfricoșează, e o doamnă din lumea mare, o fostă domnișoară Afchin... Dar sînt sigură că ei, copilașii, nu sînt cu nasul pe sus și că și-ar iubi bunica... Mie mi s-ar părea că-l văd pe tatăl lor cînd era mic și le-aș îna-

poia ceea ce nu i-am dat tatălui... căci, vedeți, domnule Paul, părinții nu sînt întotdeauna drepți. Sînt și ei părtinitori. Dar Dumnezeu, el este drept. Să vezi cum îți aranjează el acolo sus mutrele cele mai sulemenite și gătite... Iar preferințele bătrînilor aduc adeseori nenorocire celor tineri.

Bătrîna oftă, aruncîndu-și ochii spre firida cea mare, prin ale cărei draperii înalte și perdele lungi venea din cînd în cînd cîte un oftat tremurător ca suspinul unui copil bătut care a plîns mult.

Un pas apăsat se aude pe scară, o voce groasă, dar blîndă, șoptind: „Eu sînt... nu vă deranjați". Și Jansoulet intră în cameră. După ce toată lumea din castel s-a culcat, cunoscînd obiceiurile mamei, a cărei lampă se stingea întotdeauna ultima din casă, Nabobul venise să o vadă, să stea puțin de vorbă cu ea, să-i spună din inimă acel bun găsit pe care nu-l putuse rosti în fața tuturor celorlalți. „Ei, rămîi, dragă Paul, nu ne stingherești." Și redevenit copil în prezența mamei, Jansoulet își aruncă la picioarele ei toată greutatea trupului său mătăhălos, cu gesturi și cuvinte drăgăstoase, pe drept cuvînt mișcătoare. Și bătrîna era fericită de a-l avea lîngă dînsa, dar se simțea totuși puțin stingherită, socotindu-l drept o ființă extraordinară, atotputernică, ridicîndu-l, în naivitatea ei, la înălțimea unui zeu din Olimp, înconjurat de fulgere și trăsnete, posesor al sceptrului autorității absolute. Bătrîna îi vorbea, îl întreba dacă era tot așa de mulțumit de prieteni, de afaceri, dar nu îndrăznea, cu toate acestea, să-i adreseze întrebarea pe care i-o pusese lui de Géry: „De ce nu mi s-au adus nepoții?" Jansoulet aduse însă el primul vorba despre aceștia.

— Sînt la colegiu, mamă... O dată cu vacanța, ți-i vom trimite cu Bompain... Îți amintești de Bompain Jean-Baptiste?... Și îi vei ține timp de două luni. Îți vor cere să le povestești basme frumoase, îți vor cădea cu capul în poale, atîpind, uite-așa...

Și Jansoulet își punea el însuși capul creț, greu ca un lingou de aur, pe genunchii bătrînei, amintindu-și de serile fericite ale copilăriei, cînd adormea în această

poziție, atunci cînd i se îngăduia s-o facă, adică atunci cînd locul nu era ocupat de capul fratelui celui mare. Pentru prima oară de la întoarcerea sa în Franța, uitînd de existența zgomotoasă și ipocrită, gusta și el cîteva clipe de odihnă nespus de plăcute, lipit de bătrîna inimă maternă, pe care o auzea bătînd regulat, ca limba pendulei seculare rezemată de perete, în tăcerea nopții ce plutea peste cîmpia nesfîrșită...

Deodată, în fundul camerei se auzi același suspin prelung de copil aținind într-un hohot de plîns. Jansoulet, ridicînd capul, se uită la mama lui și întrebă încet :

— E cumva ?...

— Da, răspunse bătrîna, l-am culcat acolo... S-ar putea întîmpla să aibă nevoie de mine noaptea.

— Aș dori să-l văd, să-l îmbrățișez.

— Haide !

Bătrîna se sculă, gravă, și luînd lampa, se îndreptă spre firidă ; trase încet perdeaua, făcînd semn lui Bernard să se apropie fără zgomot.

Dormea... Și fără îndoială că intervenise ceva nou în timpul somnului, căci în locul imobilității moleșite în care fiul cel mare stătea împietrit toată ziua, trupul său era scuturat de tresăriri bruște, în timp ce pe față o cută dureroasă trăda o neîndoioasă suferință. Jansoulet, foarte tulburat, privi trăsăturile alungite, ofilite, pămîntii ale feței, unde barba, concentrînd toată vitalitatea corpului, creștea cu o forță surprinzătoare ; apoi, aplecîndu-se, îi sărută fruntea jilavă de sudoare și, simțindu-l cum tresare, rosti în șoaptă, grav, respectuos, așa cum te adresezi capului familiei :

— Bună ziua, frate.

Sufletul captiv îl va fi auzit poate în fundul inconștienței sale întunecoase și jalnice. În orice caz, buzele se mișcară, și un suspin adînc îi răspunse Nababului. Era un geamăt îndepărtat, chemare deznădăjduită, care umplu de lacrimi neputincioase privirea schimbată între Françoise și fiul ei, smulgîndu-le amîndurora același strigăt, în care se întîlnea durerea lor : „*Pecaïre !*“ expresia meridională a milei și a dragostei.

Zarva începu a doua zi dis-de-dimineață, o dată cu sosirea actorilor și actrițelor, o avalanșă de pălărioare, cocuri, cizme, fustițe, țipete afectate, voaluri fluturînd pe machiajul proaspăt; majoritatea erau femei, Cardailhac considerînd că pentru un bei spectacolul propriu-zis nu interesa, important fiind de a scoate sunete false din guri frumoase, de a expune brațe frumoase, picioare bine făcute în goliciunea îngăduită de operetă. Veniseră așadar toate celebritățile plastice ale teatrului său, în frunte cu Amy Férat, o femeiușcă ale cărei degete pipăiseră aurul mai multor coroane; mai erau vreo doi-trei măscărici renumiți, a căror față albicioasă făcea, printre plantațiile de arbori, aceeași pată cretoasă și spectrală ca și statuile de ghips. Tot acest popor, înveselit de călătorie, de schimbarea aerului, de ospitalitatea îmbelșugată, precum și de speranța de a se alege cu ceva de pe urma acestei încrucișări de bei, nababi și alți bogătani, nu aștepta decît să se distreze, să rîdă și să cînte cu vioiciunea populară a unor marinari coborîți pe uscat. Dar Cardailhac era de altă părere. De-abia sosiți și spălați pe față, după o mică gustare, repede manuscrisele, și hai la repetiție! nu era vreme de pierdut. Repetițiile aveau loc în micul salon învecinat cu galeria de vară, unde începuse deja să fie ridicat teatrul; zgomotul de ciocane, cupletele de revistă, vocile pițigăiate, acompaniate de scripca șefului orchestrei, se încrucișau cu țipetele ascuțite ale păunilor cocoțați pe stinghii, se pierdeau în vuietul mistralului, care, nemairecunoscînd țîrîitul asurzitor al greierilor, izbea totul cu vîrful aripilor sale disprețuitoare.

Stînd la mijlocul scării de intrare ca în avanscena teatrului său, Cardailhac supraveghea repetițiile, comanda unei liote de muncitori și grădinari, indica tăierea unui copac care astupa vederea, schița curbura arcurilor de triumf, trimitea telegrame și ștafete primarilor, subprefecților, unele la Arles, pentru a obține o delegație de fete în costum național, altele la Barbantane, unde se află cei mai chipeși dansatori de farandolă, altele, în sfîrșit, la Faraman, sat faimos prin creșcătoriile sale de tauri sălbatici și de cai meridio-

nali. Şi cum în josul fiecărei depeşe strălucea numele lui Jansoulet, la care se adăuga cel al beiului Tunisului, toate solicitările erau îndeplinite cu zel, telegraful nu mai prididea, curierii istoveau caii gonind pe şosele. Acel Sardanapal în miniatură de la Porte-Saint-Martin, care se numea Cardailhac, repeta mereu: „Sînt posibilităţi berechet", bucuros de a putea arunca aurul cu nemiluita, ca un pumn de grăunţe, de a pregăti o punere în scenă ce se întindea pe cincizeci de leghe de-a lungul întregii Provence, ţinutul său natal, cu ale cărui resurse pitoreşti acest parizian zărghit era familiarizat ca nimeni altul.

Decăzută din funcţiile ei, bătrînica nu se mai arăta pe nicăieri, ocupîndu-se numai de fermă şi de fiul infirm, speriată de gloata de vizitatori, de slugile obraznice, care cu greu puteau fi deosebite de stăpînii lor, de muierile cu atitudine cochetă şi neobrăzată, de bătrînii cu faţa spînă, semănînd cu nişte preoţi răutăcioşi, de toţi aceşti smintiţi fugărindu-se noaptea prin coridoare, aruncîndu-şi unul altuia perne, bureţi uzi sau ciucuri smulşi de la perdele şi transformaţi în proiectile. Seara nu-l mai avea lîngă ea pe fiul ei, acesta fiind obligat să stea cu invitaţii, al căror număr sporea pe măsură ce se apropiau zilele de sărbătoare; nu mai avea nici mîngîierea de a vorbi despre nepoţii ei cu „domnul Paul", pe care Jansoulet, milostiv ca întotdeauna şi puţin stingherit de înfăţişarea serioasă a secretarului său, îl trimisese să-şi vadă fraţii pentru cîteva zile. Iar gospodina grijulie, căreia i se cereau la fiece clipă cheile pentru a descuia o cameră, pentru a procura rufărie sau un supliment de argintărie, se gîndea la grămezile de rufărie brodată, la policioarele şi bufetele devastate, amintindu-şi de halul de plîns al castelului după trecerea fostului bei, cînd fusese parcă pustiit de un ciclon; şi stropindu-şi febril inul de pe furcă, rostea în graiul ei: „Arză-i-ar focul de bei să-i arză!"

În sfîrşit, sosi şi ziua faimoasă, zi de care şi astăzi se mai vorbeşte în tot ţinutul. Ah! Către ora 3 după amiază, după un dejun grandios, prezidat de data aceasta de bătrîna mamă, cu o bonetă nouă pe cap, în

jurul mesei se aflau, adunați alături de celebritățile pariziene, prefecți, deputați, în ținută de gală, încinși cu sabie, primari cu eșarfă, preoți proaspăt bărbieriți. Jansoulet, în frac negru și cravată albă, înconjurat de comeseni, ieși pe scările din fața casei, de unde admiră în acest măreț cadru de natură, în mijlocul steagurilor, arcurilor și trofeelor, furnicarul de lume, sclipirea costumelor înșirîndu-se pe povîrnișuri sau la răspîntiile aleilor din parc. Ici, reunite în buchet pe o pajiște, cele mai frumoase fete din Arles, ale căror mici fețe fără luciu apăreau grațios de sub broboadele de dantelă ; colo, dansatorii de farandolă de la Barbantane, care, urmați de cei opt tamburași, se pregăteau să pornească la drum, înlănțuiți, cu panglici fluturînd în vînt, cu pălăria pe ureche, cu cosorul la cingătoare ; mai jos, înșirați pe terase, coriștii aliniați, în haine negre, cu șepcile lor strălucitoare, precedați de un stegar, grav, hotărît, cu dinții strînși, ținînd sus coada sculptată a drapelului ; ceva mai jos încă, într-o vastă piață circulară, transformată în arenă de luptă, se aflau taurii negri, legați la picioare, și văcarii din Camargue, călare pe căluții lor cu coamă albă, cu jambiere pînă peste genunchi, fluturîndu-și tridentul deasupra capului ; mai departe se zăreau din nou, steaguri, căști, baionete, și tot așa pînă la arcul de triumf de la intrare ; apoi, cît vezi cu ochii, pînă dincolo de Ron, peste care două societăți de transporturi aruncaseră un pod de vase pentru a se putea ajunge de la gară la Saint-Romans în linie dreaptă, se afla o mulțime imensă, sate întregi înșirate pe toate costișele, înghesuindu-se pe drumul care duce la Giffas, într-un vîrtej de țipete și de praf, așezîndu-se pe marginea șanțurilor, cățărîndu-se în vîrful ulmilor, îngrămădindu-se în căruțe, formînd ca un uriaș gard viu al cortegiului. Peste toate se răspîndea un soare mare alb, ale cărui raze erau împrăștiate de un vînt capricios în toate direcțiile, sclipind pe alama vreunei tobe, în vîrful unui trident sau printre ciucurii unui steag. Iar mărețul Ron, liber și impetuos, trimitea mării tabloul mișcător al acestei sărbători regești. În fața acestor

minunăţii, unde strălucea tot aurul din lăzile sale, Nababul avu o tresărire de admiraţie şi de orgoliu :

— Ce frumos !... exclamă el pălind.

În spate, mamă-sa, palidă şi ea, dar îngrozită, murmura :

— E prea frumos pentru un om... S-ar părea că soseşte Dumnezeu însuşi.

Această credinţă a bătrînei ţărănci catolice era vag împărtăşită de tot poporul adunat pe şosea ca pentru o procesiune religioasă şi căruia acest principe din Orient, venind să întîlnească un fiu al regiunii, îi evoca legendele magilor, sosirea lui Gaspard Maurul, aducînd fiului dulgherului smirna şi mitra cu trei coroane.

În mijlocul felicitărilor mişcătoare care-l copleşeau pe Jansoulet, îşi făcu deodată apariţia, triumfător şi năduşit, Cardailhac, care nu mai fusese zărit de dimineaţă.

— Nu vă spuneam eu că sînt posibilităţi berechet ? ! Cum ?... E elegant, nu ?... Şi ce mai figuraţie !... Ce n-ar da parizienii să asiste la o aşa premieră !

Şi vorbind mai încet, din cauza bătrînei care se afla în apropiere :

— Le-ai văzut pe arlezienele noastre ?... Ia uită-te mai bine... prima, care e în frunte, pentru a oferi buchetul...

— Dar e Amy Férat !

— Drace ! Cum să nu ? Înţelegi bine, dragul meu, că dacă beiul lasă batista să-i cadă în mijlocul acestui buchet de fete, trebuie să existe măcar una să o ridice... Naive cum sînt, n-ar înţelege nimic ! Ah, m-am gîndit la toate, vezi bine... E pregătit, aranjat ca la teatru. Atît dinspre partea fermei, cît şi dinspre partea parcului.

Atunci, pentru a demonstra perfecta sa organizare, directorul ridică bastonul ; pe dată, gestul său, repetat, văzut din toate colţurile parcului, îi făcu pe toţi să izbucnească în aceeaşi clipă, corişti, fanfare, tamburaşi, armonizîndu-se în acelaşi ritm majestuos al cîntecului popular meridional : *Soare mare al Proveţei.*

Glasurile, alămurile se înălțau în lumină, umflînd flamurile, punînd în mișcare farandola unduioasă și țopăitoare, în timp ce pe malul celălalt al fluviului se auzea un zumzet asemănător unei brize, exprimînd fără îndoială teama de a nu-l vedea sosind deodată pe bei din altă direcție. Un alt gest al directorului, și imensa orchestră se liniști, de data aceasta mai încet, cu întîrzieri, cu frînturi de note rătăcite prin frunziș; nu se putea însă pretinde mai mult de la o figurație de trei mii de persoane.

În acest moment își făcură apariția trăsurile, două carete de gală, de culoare trandafirie și aurie, după moda Tunisului, care serviseră odinioară pentru primirea fostului bei; bătrîna Jansoulet le îngrijise ca pe niște moaște, așa că, vopsite, aurite, caretele ieșeau din remiză tot atît de sclipitoare și noi ca în prima zi. Și aici iscusința lui Cardailhac își dăduse frîu liber, prinzînd în hamurile albe nu cai, puțin prea greoi pentru calețile cam fragile, ci opt catîri împodobiți cu funde, pompoane, clopoței de argint, împopoțonați din cap pînă în picioare cu toate acele minunate împletituri a căror artă fină, împrumutată de la mauri, pare a fi fost desăvîrșită de provensali.

La ducere, în prima caretă, se urcară Nababul, Monpavon, prefectul și unul dintre generali; ceilalți luară loc în a doua și în trăsurile care urmau. Preoții, primarii, încălziți de ospăț, alergau pentru a se așeza fiecare în sectorul său, în fruntea coriștilor care trebuiau să conducă cortegiul; și toată coloana se porni pe drumul care duce la Giffas. Era un timp minunat, dar călduros și apăsător, o vară timpurie, așa cum se întîmplă adeseori în acest ținut năvalnic, unde totul se grăbește și sosește înainte de vreme. Deși nu se zărea nici urmă de nor, atmosfera neclintită, vîntul care se oprise brusc, ca o barcă eșuînd pe uscat, orizontul care sclipea orbitor, liniștea solemnă care plutea în aer, totul vestea o furtună pe cale de pregătire în cine știe ce zonă îndepărtată. Adînca toropeală a lucrurilor neînsufletite se transmitea încetul cu încetul și ființelor. Nu se auzeau decît clopoțeii catîrilor, care mergeau într-un buiestru destul de lent, și pasul ritmic

şi greu, scîrţîind în pulbere, al cetelor de cîntăreţi, pe care Cardailhac, din timp în timp, îi aşeza la o anumită distanţă prin mulţimea deasă, înşirată de o parte şi de alta a şoselei ce se întindea hăt-departe şi care era străbătută din cînd în cînd de glasuri de copii, sau de strigătul vreunui vînzător de apă rece, piesă de decor obligatorie la toate petrecerile în aer liber din ţinuturile sudice.

— Deschide în partea dumitale, generale, ne înăbuşim... zicea Monpavon, stacojiu, temîndu-se pentru sulemenelile sale.

Şi geamul coborît prezenta privirilor plebei pe aceşti înalţi funcţionari ştergîndu-şi augustele lor feţe, congestionate, neliniştite, avînd aceeaşi expresie de aşteptare — aşteptarea beiului, a furtunii, a unui lucru ce trebuia să vină.

Încă un arc de triumf. Iată Giffas, cu lunga sa stradă pietruită, presărată cu ramuri verzi de palmier, cu case murdare, împodobite cu flori şi draperii. În afara satului, gara, albă şi pătrată, aşezată ca un zar pe marginea căii ferate, autentic tip de gară mică de ţară, pierdută printre podgorii, unde nu se află niciodată nimeni în unica-i sală, afară doar cîteodată de vreo bătrînică încărcată cu boccele, sosită cu trei ore înainte şi aşteptînd într-un colţ.

În cinstea beiului, firava clădire, împodobită cu steaguri, trofee, covoare, fusese mobilată cu divane şi fusese pregătit un splendid bufet, încărcat cu gustări şi şerbeturi pentru alteţa-sa. O dată ajuns la gară şi coborît din trăsură, Nababul simţi risipindu-se acea indispoziţie şi nelinişte care-l cuprinseseră şi pe el de cîteva clipe, fără a-şi da seama de ce. Prefecţii, generalii, deputaţii, toată protipendada în haine negre şi fracuri brodate, înşiruită pe largul trotuar interior, formau grupuri impozante, solemne, cu buzele strînse, cu legănările şi tresăririle caraghioase ale funcţionarului public care se simte privit. Şi firește, afară, poporul îşi lipea nasul de geamuri pentru a se uita la toate aceste broderii ierarhice, la plastronul lui Monpavon, care se bomba, crescînd ca un sufleu, la Cardailhac, gîfîind şi dînd ultimele dispoziţii, la Jansou-

let, în sfîrşit, jovialul lor Jansoulet, ai cărui ochi scînteietori în fundul obrajilor buhăiţi şi tăbăciţi semănau cu două mari cuie de aur bătute într-o piele de Cordoba. Deodată clopoţelul electric răsună. Şeful gării, înţolit, alerga înspre linie: „Domnilor, trenul a fost anunţat. În opt minute va fi aici..." Toată lumea tresăltă. Apoi, cu acelaşi gest instinctiv, toţi îşi scoaseră ceasurile din buzunar... Încă şase minute... Atunci, în tăcerea adîncă, cineva strigă: „Priviţi într-acolo!" Spre dreapta, în direcţia de unde avea să vină trenul, două povîrnişuri acoperite de viţă-de-vie formau ca un fel de pîlnie în care se afunda, dispărînd, ca şi înghiţită, calea ferată. În acel moment tot orizontul era negru ca cerneala, întunecat de un nor enorm, adevărată hulă închisă, tăind perpendicular albastrul cerului, desenînd contururi de coaste abrupte şi de faleze înalte de bazalt, de care se frîngeau razele albicioase ca lumina lunii. În imensitatea căii ferate pustii, pe aceste şine tăcute, unde se simţea că totul, cît vezi cu ochii, era pregătit pentru trecerea alteţei-sale, era impresionant să priveşti acea faleză aeriană înaintînd şi proiectîndu-şi umbra într-o perspectivă înşelătoare, care părea a da norului un mers încet, măreţ, iar umbrei, iuţeala unui cal în galop. „Ce furtună... peste cîteva clipe!..." Gîndul le veni tuturor în minte, dar nu mai avură cînd să-l exprime, căci un şuierat prelung răsună, şi trenul îşi făcu apariţia în fundul pîlniei întunecoase. Tren cu adevărat regesc, rapid şi scurt, împodobit cu steaguri franceze şi tunisiene, a cărui locomotivă, mugind şi fumegînd, purtînd un imens buchet pe piept, semăna cu o domnişoară de onoare la o nuntă de feţi-frumoşi.

Gonind din plin, trenul încetinea mersul pe măsură ce se apropia. Funcţionarii se aliniară, luînd o ţinută marţială, îşi controlară săbiile, îşi potriviră gulerele, în timp ce Jansoulet înainta spre tren, de-a lungul liniei, cu un zîmbet ceremonios pe buze şi cu spatele deja încovoiat pentru salamalecuri. Trenul înainta foarte încet. Jansoulet, crezînd că se opreşte, puse mîna pe portiera vagonului regal, ce sclipea ca aurul în întunecimea cerului; dar trenul îşi luase desigur un elan prea puternic

şi continua să meargă, aşa că Nababul alerga pe lîngă el, încercînd să deschidă blestemata de portieră, care parcă era înţepenită, în timp ce cu mîna cealaltă făcea semne către locomotivă pentru a opri. Dar locomotiva nu asculta. „Opreşte odată !" Dar nu se oprea, şi pace ! Enervat, Nababul sări pe scara învelită în catifea şi, cu ardoarea puţin impertinentă care plăcea atît de mult fostului bei, capul său mare şi creţ ţipă la uşa vagonului :

— Staţia Saint-Romans, alteţă !

Cunoaşteţi acea licărire slabă care apare în vis, acea atmosferă fără culoare, imprecisă, unde totul ia aspectul unei arătări. Ei bine, aceeaşi senzaţie îl cuprinse brusc pe Jansoulet, paralizîndu-l. Voi să vorbească, dar nici un cuvînt nu-i veni pe buze ; mîinile sale moi de-abia se mai prindeau de uşă, aşa încît era gata să cadă pe spate. Ce văzuse oare ? Pe jumătate întins pe un divan din fundul salonului, sprijinindu-şi într-un cot frumosul cap alburiu, cu barbă neagră şi mătăsoasă, beiul, închis pînă la gît în redingota sa orientală, îşi făcea vînt, foarte liniştit, cu un steguleţ împletit, brodat cu aur. Era încins cu cordonul cel larg al „Legiunii de Onoare", iar egreta de diamant a tichiei constituia singura sa podoabă. Lîngă el, în picioare, se găseau doi aghiotanţi şi un inginer al companiei căilor ferate. În faţa lor, pe un alt divan, într-o atitudine respectuoasă, dar totuşi de favoare, de vreme ce erau singurii stînd jos în faţa beiului, se aflau două bufniţe galbene, una grasă, alta slabă, cu favoriţi lungi ce ajungeau pînă la cravatele lor albe. Erau Hémerlingue, tatăl şi fiul, care recîştigaseră favoarea alteţei şi o duceau în triumf la Paris... Toate aceste persoane, care totuşi îl cunoşteau bine pe Jansoulet, îi aruncau priviri reci, ca şi cum nu-şi aminteau figura lui... Galben să-i plîngi de milă, cu broboane de sudoare pe frunte, Nababul bolborosi : „Dar bine, alteţă, nu cobo..." Un fulger vînăt, ca o lovitură de sabie, urmat de un tunet îngrozitor, îi tăie vorba. Dar mult mai groaznic i se păru fulgerul care scăpără în privirea suveranului. În picioare, cu braţul întins, cu o voce guturală, obişnuită cu silabele dure ale limbii arabe, dar

în franceza cea mai pură, beiul îl trăsni cu aceste cuvinte dinainte pregătite și pronunțate rar :

— Du-te acasă, pungașule ! Piciorul calcă unde îl duce inima. Al meu nu va trece niciodată pragul omului care mi-a jefuit țara.

Jansoulet încercă să spună un cuvînt. Beiul făcu un semn : „Du-te !" Inginerul apăsă atunci pe butonul unui semnal electric, la care răspunse un șuierat ; trenul, care nu încetase de a merge foarte încet, se opinti și, trosnind din încheieturi, își luă avînt, fluturîndu-și flamurile în vîntul furtunos, într-un vîrtej de fum negru și de fulgere sinistre.

Nababul, rămas între șine, clătinîndu-se beat, pierdut, nesimțind picăturile mari de ploaie care începuseră să cadă peste capul său gol, privea cum îi fuge și dispare norocul. Apoi, cînd ceilalți alergară către dînsul, înconjurîndu-l, hărțuindu-l cu întrebări : „Cum, beiul nu se oprește ?", Jansoulet bîlbîi cîteva cuvinte fără șir : „Intrigi de curte... uneltire mîrșavă..." Și deodată, ridicînd pumnul spre trenul dispărut în zări, cu ochii injectați de sînge, cu spume la gură, Nababul scoase un răcnet de fiară :

— Ticăloșilor !...

— Păstrează-ți demnitatea, Jansoulet, păstrează-ți demnitatea...

Nu e greu de ghicit cine rostise aceste cuvinte și cine, luîndu-l pe Nabab de braț, încerca să-i îndrepte ținuta, să-i umfle pieptul, după propriul său exemplu, ducîndu-i spre caretă și împingîndu-l înăuntru, în mijlocul uimirii funcționarilor cu haine brodate ; distrus, descumpănit, Nababul părea ruda unui decedat, urcată într-o trăsură îndoliată, după lugubra ceremonie a înmormîntării. Ploaia începea să cadă, tunetele se succedau rapid. Lumea se îngrămădi în trăsurile care făceau cale întoarsă. S-a petrecut atunci ceva dureros și comic totodată, una din acele farse crude pe care soarta lașă le-o joacă victimelor ei doborîte la pămînt. În amurgul care se lăsa, în obscuritatea sporită de tromba de apă, mulțimii adunate grămadă în jurul gării i se păru că, printre atîtea zorzoane, distinge și o alteță, și îndată ce trăsurile se puseră în mișcare, un strigăt nesfîrșit, zbierete îngro-

zitoare, reținute de atîtea ore, se porniră din toate piepturile, urcară în văzduh, se întețiră, se răspîndiră în toate direcțiile, se prelungiră pînă în vale: „Trăiască beiul!" Avertizate de acest semnal, fanfarele se declanșară, coriștii se dezlănțuiră la rîndul lor, și larma transmițîndu-se de la unul la altul, întreg drumul de la Giffas la Saint-Romans nu mai era decît un talaz înfricoșător, un urlet neîntrerupt. În zadar scoteau capul Cardailhac, toți acei domni în frac și însuși Jansoulet, făcînd semne deznădăjduite: „Destul!... Destul!..." Gesturile li se pierdeau în tumult, în întuneric; ceea ce poporul reușea să distingă îl excita și mai mult. Și vă jur că numai de așa ceva nu era nevoie. Toți acești meridionali, al căror entuziasm era atîțat încă de dimineață, înflăcărați pe deasupra de enervarea lungii așteptări și de furtună, nu-și cruțau glasurile, respirația și nici însuflețirea zgomotoasă, întretăind strofele imnului Provenței cu acel strigăt mereu repetat ca un refren: „Trăiască beiul!" Cei mai mulți habar n-aveau ce este un bei, nici măcar nu-și puteau închipui, rostind apăsat, în mod nefiresc, sunetele acestei ciudate denumiri, ca și cum ar fi avut trei *b* și zece *i*. Dar, oricum, asta îi aprindea pe toți și mai mult, ridicau brațele, învîrteau pălăriile deasupra capului, erau emoționați de propria lor mimică. Femei înduioșate își ștergeau ochii, iar din vîrful unui ulm se auzi deodată țipete pițigăiate de copil rostind în graiul meridional: „Mămico, mămico, îl zăresc!" Îl și vedea!... Toți îl zăreau, de altfel; chiar și acum ar jura cu toții că l-au văzut.

În fața unui astfel de delir, persoanele din trăsuri, în imposibilitate de a liniști mulțimea excitată, n-aveau decît o singură cale de urmat: să-i lase să continue, să ridice geamurile caretei și să-și urmeze drumul, pentru a curma mai repede acest calvar. Ceea ce a urmat a fost îngrozitor. Văzînd cortegiul luînd-o la goană, gloata se puse să galopeze alături de el. În ritmul surd al orchestrei de tamburași, dansatorii din Barbantane, ținîndu-se de mînă, țopăiau într-un du-te-vino neîncetat, formînd o adevărată ghirlandă omenească în jurul trăsurilor. Coriștii gîfîiau de atîta cîntat în pas alergător, dar zbierau cu toate acestea care mai de care, tîrînd

după ei pe stegarii cu flamurile înfăşurate pe umeri. Iar rotunzii preoţi roşcovani, respirînd din greu, împingîndu-şi înainte burţile lor enorme, extenuaţi, mai aveau totuşi puterea de a ţipa în urechile catîrilor, cu intonaţii plăcute şi calde : „Trăiască bunul nostru bei !“... Peste toate acestea, ploaia torenţială, ploaia curgînd cu găleata, ştergînd vopseaua de pe caleştile trandafirii, sporind îmbulzeala, sfîrşea prin a da acestei întoarceri triumfale un aspect de debandadă. Era însă o debandadă veselă, plină de cîntece şi rîsete, de blesteme, îmbrăţişări violente şi de groaznice sudălmi, ceva asemănător întoarcerii unei procesiuni sub ploaie, cu anteriele sumese, cu stiharele în cap şi prapurii adăpostiţi în grabă sub vreun portic. Un uruit surd şi domol îl vesti pe Nabab, nemişcat şi tăcut într-un colţ al caretei, că traversau podul de vase. Ajungeau acasă. „În sfîrşit !“ exclamă el, privind prin ferestrele aburite valurile înspumate ale Ronului, a cărui învîrtejire i se părea un fleac pe lîngă cea din care de-abia ieşise. Dar la capătul podului, cînd prima trăsură ajunse în dreptul arcului de triumf, petarde începură să pocnească, tobe bubuiră solemn, salutînd intrarea monarhului pe teritoriul credinciosului său supus ; şi culmea ironiei, în vîrful castelului, o scăpărare uriaşă lumină brusc acoperişul cu litere de foc, şterse de ploaie şi de vînt, dar din care se distingea foarte clar : „Tră... B... iu... M..HMED“.

— Asta pune vîrf la toate, zise bietul Nabab, care nu se putu împiedica să nu rîdă cu un rîs amar şi trist.

Dar nu, se înşela ! Ce avea să pună vîrf la toate îl aştepta la poarta castelului. Aici, Amy Férat ţîşni cu un buchet de flori dintr-un grup de arleziene, care, în aşteptarea primei trăsuri, îşi adăposteau sub o marchiză mătasea cu ape a fustelor şi catifeaua pălăriilor. Modestă, cu ochii plecaţi şi cu unduiri viclene, frumoasa actriţă se repezi spre uşa trăsurii într-o atitudine de plecăciune, aproape în genunchi, pe care o repeta de opt zile. În locul beiului, cel care coborî fu Jansoulet, bătos, tulburat, trecînd fără a se uita la ea. Şi cum actriţa rămînea pe loc, ţinînd buchetul în mînă, cu o mutră prostească, ca în faţa unei feerii ratate :

— Ia-ţi florile înapoi, frumoaso, ţi s-a luat apa de la moară... îi zise Cardailhac cu tonul său glumeţ de parizian care se resemnează repede. Beiul nu vine... şi-a uitat batista, şi cum fără aceasta nu se poate adresa doamnelor, înţelegi...

A căzut noaptea, totul doarme în Saint-Romans, după înfiorătorul vacarm din timpul zilei. Continuă să plouă cu găleata, şi în imensul parc, unde arcurile de triumf, trofeele îşi înalţă în umbră scheletele ude, se aude rostogolirea torentelor de-a lungul balustradelor de piatră transformate în cascade. Apa se prelinge peste tot, curge şiroaie. Pretutindeni, zgomot de apă, un nesfîrşit zgomot de apă. Singur în luxoasa-i cameră, al cărei pat seniorial este tapisat cu mătase purpurie în dungi, Nababul mai veghează, măsurînd odaia cu paşi grei, frămîntînd gînduri sinistre. Ceea ce-l preocupă nu mai este afrontul de adineauri, acea jignire publică în văzul a treizeci de mii de persoane ; nu-l frămîntă nici insulta amarnică pe care beiul i-a adresat-o în prezenţa duşmanilor săi de moarte. Nu, acest meridional, ale cărui senzaţii fizice treceau repede, ca tirul armelor noi, a şi aruncat departe de el tot veninul pizmei sale. Şi apoi, favoriţii curţilor princiare sînt întotdeauna pregătiţi — avînd în minte exemple faimoase — pentru aceste dizgraţii răsunătoare. Ceea ce-l înspăimîntă este tot ce presimte în spatele acestui afront. Se gîndeşte că acolo se află toate bunurile sale — case, birouri, vapoare — la discreţia beiului, în acel Orient fără legi, ţinut al bunului-plac. Şi lipindu-şi fruntea de geamurile şiroinde, cu mîinile reci, simţind frig în spate, Nababul stă şi priveşte fără ţintă în noaptea tot atît de întunecoasă, tot atît de ferecată ca şi propriul său destin.

Deodată un zgomot de paşi, bătăi grăbite în uşă.

— Cine e ?

— Conaşule, spuse Noël, intrînd pe jumătate dezbrăcat, o telegramă foarte urgentă, sosită de la poştă prin curier special.

— O telegramă !... Ce-o mai fi ?...

Nababul apucă plicul albastru şi îl deschide tremurînd. Zeul lovit deja de două ori începe să se simtă vul-

nerabil, să-şi piardă siguranţa ; cunoaşte şi el spasmele, slăbiciunile nervoase ale celorlalţi muritori... Repede, să vadă semnătura... Mora... Să fie posibil ?... Ducele, ducele, să i se adreseze lui ! Da, da, negru pe alb.... *M... o... r... a...*

Şi deasupra, textul depeşei :

Popolasca decedat. Apropiate alegeri în Corsica. Sînteţi candidat oficial.

Deputat !... Asta însemna mîntuirea. O dată ajuns aici, nu mai era nimic de temut. Un reprezentant al marii naţiuni franceze nu poate fi tratat ca un simplu afacerist... Familia Hémerlingue, băgată în cofă...

O, scumpe duce, nobile duce !

Era atît de emoţionat, încît nu reuşea să semneze de primire. Şi deodată :

— Unde e omul care a adus telegrama ?

— Aici, domnule Jansoulet, răspunse pe coridor o voce plină, meridională şi familiară.

Avea noroc curierul.

— Intră, zise Nababul.

Dîndu-i înapoi recipisa, scotoci prin buzunarele-i mereu pline şi, luînd din grămadă atît aur cît puteau să-i cuprindă amîndouă mîinile, îl aruncă în şapca pîrlitului de funcţionar, care se bîlbîia, înnebunit, orbit de averea care-i pica, pe neaşteptate, în întunecimea acestui palat feeric.

XII

ALEGERI CORSICANE

„Pozzonegro, prin Sartene

Am, în sfîrşit, răgazul să vă trimit cîteva veşti despre mine, iubite domnule Joyeuse. Am avut în adevăr mult de alergat, de discutat, am schimbat deseori trăsurile, animalele, călărind cînd pe catîri, cînd pe măgari, am fost chiar duşi în spinare pentru a traversa torentele ; am scris multe scrisori, am dat zeci de recomandaţii, am vizitat şcoli, am dăruit patrafire şi acoperăminte de mese sfinte, am restaurat clopotniţe şubrede şi am întemeiat aziluri, am inaugurat în stînga şi în dreapta, am ridicat atîtea pahare, istoviţi de discursuri, de vin de Talano şi de brînză albă, încît să nu vă mire că de cinci zile de cînd sîntem în Corsica n-am găsit timpul necesar pentru a transmite un gînd bun micii familii strînse în jurul mesei celei mari, unde de două săptămîni locul meu a rămas liber. Din fericire, absenţa mea nu va mai dura multă vreme, căci avem de gînd să plecăm poimîine şi să ne întoarcem direct la Paris. Corsica este o ţară minunată, săracă şi nepăsătoare, amestec de mizerie şi mîndrie care îngăduie familiilor aristocratice sau burgheze să păstreze o aparenţă de bunăstare chiar cu preţul celor mai dureroase sacrificii. Se vorbeşte aici în modul cel mai serios de averea lui Popolasca, acel deputat strîmtorat căruia moartea i-a răpit suta de mii de franci promisă de Nabab în schimbul demisiei sale. Toţi oamenii de aici au un fel de pasiune a posturilor, o furie administrativă, o nevoie imperioasă de a purta o uniformă oarecare şi un chipiu turtit pe care să scrie «funcţionar public». Dacă i-ai da unui ţăran corsican să aleagă între cea mai bogată fermă din regiunea

Beauce şi cel mai păcătos centiron de paznic de plantaţii, n-ar sta nici o clipă la îndoială şi ar alege centironul. Vă închipuiţi că în aceste condiţii, un candidat dispunînd de avere personală şi de sprijinul guvernului are şanse sigure de succes. De aceea, domnul Jansoulet va fi ales, mai ales dacă îi va reuşi demersul încercat în momentul de faţă şi care ne-a adus aici, la singurul han dintr-un mic ţinut numit Pozzonegro (puţ negru); este o adevărată depresiune neagră de verdeaţă, cu cincizeci de căsuţe de cărămidă roşie, adunate în jurul unei clopotniţe în stil italian, în fundul unei văgăuni înconjurate de povîrnişuri abrupte, de stînci de gresie colorată, acoperite de păduri întinse de molizi şi ienuperi. Prin fereastra deschisă, în faţa căreia scriu, zăresc sus o fîşie albastră, deschizătura puţului negru; jos, în mica piaţă umbrită de un nuc imens, ca şi cum umbra n-ar fi destul de mare, se află doi păstori, îmbrăcaţi în piei de animale, care joacă cărţi, sprijiniţi de ghizdurile unei fîntîni. Jocul este molima care roade acest ţinut trîndav, unde secerişul îl fac cei din Lucca. Nenorociţii din faţa mea n-au nici o leţcaie în buzunar, unul şi-a pus la bătaie cuţitul, celălalt o bucată de brînză înfăşurată în foi de viţă; mizele sînt aşezate pe bancă, lîngă ei. Un preot scund trage din trabuc privindu-i şi pare a fi deosebit de interesat de partida lor.

Şi asta-i totul! Nici un zgomot jur împrejur; afară de picăturile de apă căzînd pe piatră sau de exclamaţia unuia din jucători, care se jură pe *sango del seminario*. Sub camera mea, în sala de mese a hanului, se aude vocea caldă a prietenului nostru, întreţăiată de bolboroselile ilustrului Paganetti, care-i foloseşte drept interpret în conversaţia sa cu nu mai puţin ilustrul Piedigriggio.

Domnul Piedigriggio (picior gri) este o celebritate locală. E un bătrîn înalt, de 75 de ani, ţinîndu-se încă drept, înfăşurat în mantaua sa de ploaie, peste care i se revarsă barba albă; pe cap poartă o bonetă catalană de lînă brună, care-i acoperă tot părul, de asemenea alb, iar la centură are o pereche de foarfece care-i folosesc pentru a tăia în fire mari tutunul verde ţinut în căuşul palmei. Pe scurt, o înfăţişare venerabilă; şi

cînd l-am văzut traversînd piaţa, strîngînd mîna preotului, adresînd un zîmbet protector celor doi jucători, n-aş fi crezut niciodată că am în faţa mea pe faimosul bandit Piedigriggio, care între 1840 şi 1860 a luat calea desişului în Monte-Rotondo, asmuţind asupra lui armata şi jandarmeria. Astăzi, datorită prescripţiei de care beneficiase, după şapte sau opt omoruri cu puşca sau cuţitul, se plimbă liniştit prin ţinutul martor al crimelor sale, bucurîndu-se de un prestigiu considerabil. Şi iată pentru ce: Piedigriggio are doi băieţi, care, urmîndu-i cu cinste calea, au învăţat să mînuiască flinta şi s-au ascuns la rîndul lor în desiş. Neputînd fi găsiţi, neputînd fi prinşi, aşa cum s-a întîmplat şi cu tatăl lor timp de douăzeci de ani, preveniţi de ciobanii din munţi asupra mişcărilor jandarmeriei, îndată ce aceasta pleacă dintr-un sat, banditii îşi fac din cînd în cînd apariţia. Cel mai mare, Scipio, a venit duminica trecută să asculte slujba religioasă la Pozzonegro. A spune că sînt iubiţi şi că strîngerea de mînă pătată de sînge a acestor ticăloşi le face plăcere celor care o primesc, ar însemna să calomniez pe paşnicii locuitori ai acestei comune; dar banditii sînt temuţi, şi voinţa lor e lege.

Iată că familiei Piedigriggio i-a căşunat să-l protejeze pe rivalul nostru în alegeri, protecţie de temut, care poate determina două cantoane să voteze împotriva noastră, căci raza de acţiune a nemernicilor este întinsă cît bătaia puştii lor. Jandarmii sînt, firește, de partea noastră, dar banditii sînt mult mai puternici. Aşa cum ne spunea azi-dimineaţă hangiul, «jandarmii pleacă, dar banditii rămîn». În faţa unei logici atît de strînse, am înţeles că nu există o altă cale de urmat decît să tratăm cu Piedigriggio şi să cădem la o învoială. Primarul a şoptit o vorbă bătrînului, care şi-a consultat băieţii, şi acum, jos, se discută tocmai condiţiile pactului. De aici, de la mine, aud vocea guvernatorului: «Ei, scumpe camarade, ştii bine că şi eu sînt un bătrîn corsican...» Vin apoi răspunsurile calme ale celuilalt, despicate ca şi tutunul pe care-l tăia cu zgomotul enervant al foarfecelor sale mari. Scumpul camarad nu mi se pare a avea prea multă încredere; şi atîta vreme cît

galbeni nu vor fi sunat pe masă, mă îndoiesc că învoiala va face un pas înainte.

Adevărul este că Paganetti e cunoscut în ţinutul său natal ca un cal breaz. Cît valorează cuvîntul său se poate citi în piaţa de la Corte, care tot mai aşteaptă monumentul lui Paoli, sau în lanurile întinse de morcovi pe care a găsit cu cale să-i semene în această insulă cu sol pietros, demnă de Itaca; se mai poate citi în pungile fleşcăite şi goale ale tuturor preoţilor de ţară, ale micilor burghezi, ale boiernaşilor cărora Paganetti le-a păpat puţinele economii, amăgindu-i cu himericele sale *combinaţiuni*. Ca să îndrăzneşti să te arăţi din nou aici, e în adevăr nevoie de cutezanţa lui fenomenală, dar şi de resursele de care dispune acum, pentru a închide gura tuturor celor care aveau de făcut vreo reclamaţie.

În definitiv, ce este adevărat din fantasticele lucrări întreprinse de Banca Teritorială?

Nimic.

Nişte mine care nu se ivesc la suprafaţă, care nu se vor ivi niciodată, de vreme ce nu există decît pe hîrtie, cariere de piatră care nu cunosc încă atingerea tîrnăcopului şi nici a prafului de puşcă, cîmpii aride, nisipoase şi nelucrate, măsurate cu un gest însoţit de un «începem de aici... şi mergem pînă acolo, la dracu-n praznic». La fel cu pădurile, o întreagă zonă împădurită din Monte-Rotondo, care ne aparţine, pare-se, dar a cărei tăiere este imposibilă, afară numai dacă niscaiva aeronauţi nu vor îndeplini sarcina de tăietori de lemne. La fel în ceea ce priveşte staţiunile balneare, dintre care acest păcătos cătun, numit Pozzonegro, este una dintre cele mai importante, cu fîntîna lui, ale cărei uimitoare proprietăţi feruginoase sînt mereu lăudate de Paganetti. Cît despre vapoare, nici urmă. Ba da, există totuşi ceva, un vechi turn genovez, pe jumătate dărîmat, pe ţărmul Golfului Ajaccio, avînd fixată deasupra intrării ermetic închise această tăbliţă de pe care s-a luat aurul: «Agenţia „Paganetti". Societate maritimă. Biroul de informaţii.» Biroul este locuit de şopîrle mari cenuşii, precum şi de o cucuvea. Cît despre căile ferate, toţi corsicanii cărora le aminteam despre ele zîmbeau şiret,

clipind din ochi, răspunzînd pe ocolite, misterios ; şi de-abia azi-dimineaţă am căpătat explicaţia nespus de caraghioasă a tuturor acestor reticenţe.

Citisem printre hîrtiile din dosare că guvernatorul flutură din cînd în cînd — ca un evantai menit să-i umfle gogoşile — actul de vînzare a unei cariere de marmură, situată în locul numit Taverna, la două ore depărtare de Pozzonegro. Profitînd de trecerea noastră pe aici, azi-dimineaţă, fără a înştiinţa pe nimeni, şi călăuzit de o matahală cu picioare de căprioară, tip autentic de braconier sau de contrabandist corsican, cu o pipă roşie între dinţi şi puşcă în bandulieră, m-am îndreptat spre Taverna. După un drum îngrozitor printre stînci colţuroase, văgăuni, prăpastii de o adîncime cu neputinţă de măsurat, pe marginea cărora catîrul meu simţise o plăcere diabolică de a mă purta, am ajuns, după coborîrea unei pante foarte repezi, la ţinta călătoriei noastre, un pustiu de stînci goale, pătate doar de murdăria pescăruşilor şi goelanzilor ; căci jos, foarte aproape, se află marea, liniştea pustiului fiind întreruptă numai de zgomotul valurilor sau de ţipetele ascuţite ale stolurilor de păsări care se rotesc pe deasupra. Călăuza, care avea o spaimă binecuvîntată de jandarmi şi grăniceri, rămase sus pe faleză din cauza unui grănicer postat pe ţărmul mării ; iar eu m-am îndreptat spre o clădire mare, roşie, care-şi înălţa în această pustietate arzătoare cele trei caturi cu geamuri sparte, cu ţigle descompletate şi avînd fixată pe uşa mîncată de cari o inscripţie enormă : «Banca Teritorială. Car... mură... 54.» Restul a fost şters de ploaie, de soare, de vînt.

A existat desigur aici un început de exploatare de vreme ce se poate vedea căscîndu-se o scobitură mare, pătrată, săpată la întîmplare şi expunînd de-a lungul pereţilor săi măcinaţi, asemenea unor pete de lepră, plăci roşii cu vine brune. În fund, printre mărăcini, se văd blocuri enorme din acea marmură numită în comerţ «vişină», blocuri condamnate, din care nu s-a putut trage nici un folos din lipsa unui drum de acces spre carieră sau a unui port primitor pentru cargoboturi, dar mai ales din lipsă de fonduri pentru realizarea

unuia sau altuia din aceste două proiecte. De aceea cariera este abandonată, la cîţiva paşi de ţărm, stînjenitoare şi inutilă ca barca lui Robinson, cu aceleaşi vicii de conformaţie. Aceste amănunte privind jalnica poveste a singurei noastre bogăţii teritoriale mi-au fost date de un biet paznic, scuturat de friguri, pe care l-am găsit în sala joasă a clădirii galbene, şi care îşi frigea o bucată de căprioară la fumul acru al unor crengi de fistic.

Acest om, care reprezintă, el singur, întreg personalul Băncii Teritoriale în Corsica, este soţul doicii lui Paganetti, un fost gardian de far, pe care singurătatea nu-l supără. Guvernatorul îl ţine acolo mai mult din milă, dar şi pentru că scrisorile purtînd din cînd în cînd ştampila poştei din Taverna fac o impresie favorabilă la adunările acţionarilor. Nu mi-a fost uşor să smulg cîteva informaţii de la această fiinţă, pe trei sferturi sălbatică, înfofolită într-un cojoc de capră, care mă privea cu bănuială ; cu toate acestea, gardianul mi-a dezvăluit, fără voia lui, ce înţeleg corsicanii prin cuvîntul cale ferată şi pentru ce iau o înfăţişare plină de mister ori de cîte ori vorbesc despre ea. Cum încercam să aflu dacă ştie ceva despre proiectul unui drum-de-fier prin ţinut, bătrînul n-a mai zîmbit răutăcios, ca toţi compatrioţii săi, ci foarte natural, cu glasul lui răguşit şi scîrţîitor ca o broască de uşă veche nefolosită de mult, mi-a spus într-o franceză destul de corectă :

— Ei, domnule, n-avem noi nevoie de căi ferate pe aici...

— Bine, dar cu toate acestea, sînt foarte utile pentru a înlesni comunicaţiile.

— Nu zic ba, dar jandarmii sînt prea de ajuns la noi...

— Jandarmii ?

— Da, desigur.

Confuzia a durat vreo cinci minute, la capătul cărora am izbutit să deslușesc că aici serviciul poliţiei secrete este denumit «căile ferate». Fiindcă pe continent există mulţi poliţai corsicani, în familiile lor se foloseşte acest eufemism onest pentru a desemna mîrşava meserie pe care o practică. Te adresezi rudelor : «Unde

se află fratele dumitale Ambrosini? Ce face unchiul dumitale Barbicaglia?» Şi-ţi răspund, clipind din ochi: «Are o slujbă la căile ferate...», şi toată lumea înţelege ce înseamnă aceasta. Poporul, ţăranii, care n-au văzut în viaţa lor căi ferate şi nici nu bănuiesc cum arată, cred foarte serios că vasta administraţie ocultă a poliţiei imperiale n-are altă denumire decît aceasta. Iar principalul nostru reprezentant în această ţară împărtăşeşte aceeaşi credinţă mişcătoare; nu mai e nevoie să adaug altceva pentru ca să vă daţi seama de halul în care se află *Linia ferată Ajaccio — Bastia, via Bonifacio, Porto-Vecchio* etc., cum scrie în registrele cu copertă verde ale Băncii «Paganetti». Pe scurt, toată averea Băncii Teritoriale se reduce la cîteva inscripţii, şi două străvechi cocioabe, totul potrivit mai degrabă pentru şantierul de demolare din Rue Saint-Ferdinand, ale cărei morişti de vînt le aud scîrţiind în fiecare seară cînd adorm, ca şi uşile vechi izbindu-se în gol...

Dar atunci unde s-au dus şi unde se duc încă sumele enorme pe care domnul Jansoulet le-a vărsat de cinci luni, fără a mai pune la socoteală alte subscripţii atrase de acest nume magic? Socoteam şi eu, ca şi dumneavoastră, că toate acele sondaje, foraje, cumpărări de terenuri, aşternute cu scriere rondă în registre, erau peste măsură de umflate. Dar cum să-mi închipui o asemenea neobrăzare? Iată de ce domnul guvernator era atît de potrivnic ideii de a mă lua în această călătorie electorală... N-am vrut să-i cer socoteală imediat. Nababul are destule pe cap cu această alegere. Dar, o dată reîntorşi acasă, îi voi pune sub ochi toate amănuntele lungii mele anchete, şi, de voie, de nevoie, îl voi smulge din acest cuib de hoţi... Jos, au terminat. Bătrînul Piedigriggio traversează acum piaţa, jucînd de-a lungul curelei inelul lungii sale pungi ţărăneşti, care mi se pare frumuşel umflată. Au căzut la învoială, bănuiesc. Repede, adio, scumpe domnule Joyeuse; salutaţi pe domnişoare din partea mea, rugîndu-le să-mi păstreze un locşor în jurul mesei de lucru.

Paul de Géry

Vîrtejul electoral care-l învăluise pe Nabab şi oamenii săi în Corsica traversă marea o dată cu ei, ca suflarea *sirocco*-ului, îi urmă la Paris, întorcînd cu dosul în sus palatul din Place Vendôme, invadat de dimineaţă pînă seara de clientela obişnuită, sporită acum de un transport neîncetat de oameni scunzi şi bruni ca nişte roşcove, cu faţa regulată şi bărboasă, unii zgomotoşi, limbuţi şi palavragii, ca Paganetti, alţii tăcuţi, rezervaţi şi sentenţioşi : cele două tipuri ale aceleiaşi rase, produs deosebit al unui aceluiaşi climat. Toţi aceşti insulari lihniţi de foame îşi dădeau întîlnire, încă din fundul ţinutului lor sălbatic, la masa Nababului, a cărui casă se transformase în han, restaurant, piaţă publică. În sufragerie, unde masa era întinsă în permanenţă, se găsea întotdeauna cîte un corsican proaspăt coborît din tren, care înfuleca cu mutra rătăcită şi lacomă a unei rude de la ţară.

Specia flecară şi zgomotoasă a agenţilor electorali este pretutindeni aceeaşi ; aceştia se deosebeau însă prin ceva mai înflăcărat, un zel mai pasionat, o vanitate şi o împăunare împinse la extrem. Cel mai mărunt grefier, verificator, secretar de primărie, învăţător de ţară vorbea ca şi cum în spatele lui se afla un canton întreg, iar buzunarele redingotei răpănoase i-ar fi fost burdușite de buletine de vot. Şi fapt este că în comunele corsicane — Jansoulet o putuse constata — există familii atît de vechi, pornite de jos, cu atîtea ramificaţii, încît orice pîrlit care sparge piatră pe şosele are temei de a se înrudi cu cele mai importante personaje ale insulei, bucurîndu-se în acest fel de o serioasă influenţă. Şi ţinînd seama de temperamentul naţional, orgolios, prefăcut, uneltitor, răzbunător, care exagerează aceste hăţişuri genealogice, rezultă că trebuie să te păzeşti unde pui piciorul în această capcană de fire întinse de la un capăt la celălalt al populaţiei...

Mai teribil era faptul că toţi aceşti oameni se invidiau, se urau, se certau în toiul mesei, în privinţa alegerilor, încrucişînd priviri negre, punînd mîna pe cuţit la cea mai mică contrazicere, vorbind tare cu toţii laolaltă, unii în graiul genovez, sonor şi aspru, ceilalţi într-o franceză din cele mai nostime, strîngîn-

du-se de gît cu ocări reţinute, aruncîndu-şi unul altuia denumiri de tîrguri necunoscute, fapte de istorie locală care puneau deodată, între două tacîmuri, două secole de ură familială. Nababul se temea să nu vadă sfîrşindu-i-se ospeţele în mod tragic şi încerca să potolească toate aceste violenţe cu zîmbetul său împăciuitor. Dar Paganetti îl liniştea. După el, *vendetta*, mereu vie în Corsica, nu mai foloseşte decît foarte rar şi doar în păturile de jos pumnalul sau flinta. Aceste arme sînt acum înlocuite de scrisorile anonime. În adevăr, în Place Vendôme soseau zilnic scrisori nesemnate de felul acesta :

„Domnule Jansoulet, sînteţi atît de generos, încît nu pot face altceva decît să vă semnalez că numitul Bornalinco (Ange-Marie) este un trădător cumpărat de duşmanii dumneavoastră ; cu totul altele sînt sentimentele vărului său Bornalinco (Louis-Thomas), devotat cauzei celei bune etc."

Sau :

„Domnule Jansoulet, mi-e teamă că alegerea dumneavoastră este compromisă şi nu are sorţi de izbîndă dacă veţi continua să-l folosiţi pe numitul Castirla (Josué) din cantonul Omessa, în timp ce omul de care aveţi nevoie este ruda lui, Luciani..."

Deşi în cele din urmă renunţase să mai citească acest soi de epistole, bietul candidat era zguduit de toate aceste îndoieli şi patimi. Prins într-un angrenaj de intrigi meschine, cuprins de spaimă, de bănuieli, devenise neliniştit, înfrigurat, cu nervii zdruncinaţi, constatînd pe pielea lui veracitatea proverbului corsican : „Dacă vrei răul duşmanului, urează-i o alegere electorală în propria-i familie".

E uşor de închipuit că cele trei mari sertare ale scrinului de mahon şi carnetul de cecuri erau departe de a fi ocolite de stolul de lăcuste înfometate care năvăliseră în saloanele lui *musiu* Jansoulet. Nimic mai nostim decît felul semeţ în care bravii insulari procedau la împrumuturi, brusc şi cu o atitudine de sfidare. Totuşi, nu aceştia erau cei mai de temut, în afară de preferinţa lor pentru cutiile cu ţigări de foi, care dispăreau în buzunare de parcă fiecare ar fi

vrut, o dată întors acasă, să deschidă o tutungerie. Dar după cum rănile se înroşesc şi supurează în perioadele de caniculă, alegerile se manifestau printr-o uimitoare recrudescenţă a jafului instituit în casă. Erau cheltuieli de publicitate considerabile, articolele lui Moëssard trimise în Corsica în baloturi de cîte douăzeci, treizeci de mii de exemplare, însoţite de portrete, biografii, broşuri şi de toată zarva care se poate face pe calea tiparului în jurul unui nume. Şi apoi erau pompele aspiratoare, care, instalate în faţa rezervorului cu milioane, îşi urmau cursul obişnuit... Aici, aşezămîntul „Betleem", maşină puternică, cu bătăi rare, dar pline de avînt... Colo, Banca Teritorială, aspirator minunat, neobosit, avînd un motor cu capacitate triplă, cvadruplă, de mai multe mii de cai putere. Mai era şi pompa Schwalbach, şi pompa Bois l'Héry, şi încă multe altele, unele enorme, zgomotoase, cu pistoane impertinente, altele surde, discrete, cu supapele bine unse, supape minuscule, pompe-bijuterie, subţiri ca trompele acelor insecte care înţeapă, împinse de sete, depunîndu-şi veninul pe locul de unde îşi trag seva ; toate funcţionează însă într-un sistem armonic, ducînd în mod fatal dacă nu la o uscăciune totală, cel puţin la o scădere serioasă a nivelului.

La bursă circulaseră deja zvonuri răutăcioase, vagi încă. Să fi fost o manevră a duşmanului, acel Hémerlingue, cu care Jansoulet era într-un război financiar permanent şi căruia încerca să-i zădărnicească loviturile, pierzînd în acest joc sume foarte serioase pentru că avea împotriva lui propria-i iritare nestăpînită, sîngele rece al adversarului, precum şi stîngăciile lui Paganetti, care-i servea drept om de paie ? În orice caz, steaua Nababului pălise. Paul de Géry o ştia de la bătrînul Joyeuse, contabil acum la un agent de schimb şi foarte la curent cu ce se petrecea la bursă. Dar ceea ce-l speria mai ales era agitaţia neobişnuită a Nababului, o nevoie de a se ameţi care să succeadă seninătăţii, siguranţei calmului său, precum şi pierderea sobrietăţii meridionale, felul cum se cherchelea înainte de masă cu păhărelele de rachiu, vorbind tare, rîzînd cu hohote ca la un chiolhan de marinari în permisie. Se vedea că încerca să se bui-

măcească pentru a se sustrage altei preocupări, trădată însă de contracția subită a tuturor mușchilor feței de cîte ori își amintea de ea, sau de înfrigurarea cu care-și răsfoia carnețelul despoleit. Jansoulet se ferea ca de dracu de acea întrevedere serioasă, de acea explicație decisivă pe care o dorea Paul. Își petrecea nopțile la club, diminețile în pat, și de cum se trezea, camera îi era plină de lume, de oameni care-i vorbeau în timp ce se îmbrăca, cărora le răspundea cu nasul în lighean. Cînd, ca prin minune, Paul reușea să-l prindă o clipă, Nababul se descotorosea de el, îl întrerupea spunîndu-i : „Te rog, nu acum..." În cele din urmă tînărul recurse la mijloace eroice.

Într-o dimineață, către ora 5, pe cînd se întorcea de la club, Jansoulet găsi pe măsuța de lîngă pat o scrisorică pe care o luă mai întîi drept unul din acele denunțuri anonime primite zilnic. Era în adevăr tot un denunț, dar semnat, curajos, respirînd sinceritatea și seriozitatea tinerească a celui care îl trimisese. De Géry îi semnala pe șleau Nababului toate ticăloșiile, toate tîlhăriile de care era înconjurat. Fără ocol, dezvăluia numele nemernicilor, negru pe alb. Nici unul dintre comesenii zilnici care să nu fi fost suspect, nici unul care să vină pentru altceva decît pentru a fura sau a minți ! De sus pînă jos, totul în casă era numai hoție sau risipă. Caii lui Bois l'Héry erau niște gloabe, galeria lui Schwalbach — o înșelătorie, articolele lui Moëssard — un șantaj bine cunoscut. De Géry întocmise privitor la aceste abuzuri nerușinate un lung și amănunțit memoriu, întemeiat pe dovezi certe ; dar ceea ce Paul îi recomanda în mod special lui Jansoulet era dosarul Băncii Teritoriale, care punea în primejdie propria lui situație. În celelalte afaceri, riscul privea numai banii, aici era în joc însăși onoarea. Atrași de numele Nababului, de titlul său de președinte al consiliului de administrație, sute de acționari, de căutători de aur, se prinseseră în această mîrșavă capcană, pe urmele fericitului descoperitor al minelor. Acest fapt îi crea o răspundere îngrozitoare, de care își va da seama citind dosarul afacerii, care de la un capăt la altul era numai minciună și escrocherie.

„Veți găsi memoriul menționat, își încheia Paul de Géry scrisoarea, în primul sertar al biroului meu. Am anexat diferite chitanțe. N-am lăsat materialul în camera dumneavoastră deoarece n-am mai multă încredere în Noël decît în ceilalți. Diseară vă voi înmîna cheia, la plecare. Căci plec, scumpul meu binefăcător, plec, plin de recunoștință pentru binele pe care mi l-ați făcut și mîhnit pentru că încrederea dumneavoastră oarbă m-a împiedicat să vă las toate treburile în ordine. În momentul de față conștiința mea de om cinstit nu mi-ar îngădui să stau mai departe, neputincios, în postul meu. Asist la un dezastru, la jaful unui palat de vară, față de care nu pot face nimic ; dar sufletului meu îi este silă de tot ceea ce vede. Dau strîngeri de mînă care mă dezonorează. Sînt prietenul dumneavoastră, dar par a le fi complice. Și cine știe dacă trăind într-o asemenea atmosferă nu voi ajunge și eu acolo ?"

Această scrisoare, pe care o citi atent, încet, chiar și printre rînduri, fixînd pînă și spațiile dintre cuvinte, făcu Nababului o impresie atît de vie, încît, în loc de a se culca, se duse imediat la secretarul său. Acesta ocupa, la capătul saloanelor, un birou unde i se făcea patul pe un divan, instalație provizorie, pe care nu voise s-o schimbe niciodată. Toată casa dormea încă. Trecînd prin saloanele care dădeau unul în altul și care, cînd nu foloseau pentru recepțiile de seară, nu aveau perdelele trase, fiind luminate la această oră doar de slabele licăriri ale zorilor pariziene, Nababul se opri, izbit de aspectul întinat al luxului său. În mirosul greu al tutunului și al diferitelor lichioruri care plutea în aer, mobilele, tavanul, lambriurile păreau deja ofilite, deși încă noi. Pete pe satinul mototolit, scrum mînjind frumoasa marmură, urme de cizme pe covoare te duceau cu gîndul la un imens vagon de clasa întîi, unde lîncezeala, plictiseala și nerăbdarea unei lungi călătorii își lasă pecetea pe dispreţul publicului față de luxul pe care și l-a plătit. În mijlocul acestui decor grav, cald încă de comedia atroce care se juca zilnic aici, propria imagine a Nababului, reflectată de douăzeci de oglinzi reci și alburii, îi apărea în față,

sinistră și comică totodată, dezorientată în eleganta-i înveșmîntare, cu ochii umflați, cu obrajii aprinși și tuciurii. Ce consecință pregnantă și dezamăgitoare a felului nesăbuit de viață pe care îl ducea!

Nababul se lăsă o clipă pradă gîndurilor negre, apoi ridică vînjos umerii, cu gestul care-i era familiar, gest de negustor ambulant, cu ajutorul căruia își îndepărta gîndurile neplăcute, mutînd la locul ei povara pe care orice om o duce cu el, încovoind fiecăruia mai mult sau mai puțin spinarea, după puterea sau curajul lui. Intră apoi la de Géry, care sta în picioare, în fața biroului deschis, unde își aranja niște hîrtii.

— Înainte de toate, dragul meu, zise Jansoulet închizînd încetișor ușa, răspunde-mi sincer la întrebare. Hotărîrea pe care ai luat-o de a mă părăsi este în adevăr determinată de motivele expuse în scrisoarea dumitale? Nu e dedesubt nici una din acele ticăloșii care sînt puse la cale împotriva mea la Paris? Vei fi, sînt încredințat, destul de loial pentru a mă preveni și a mă pune în situația de... de a mă dezvinovăți în ochii dumitale.

Paul îl încredință că nu existau alte motive de plecare, dar că acestea erau fără îndoială suficiente, de vreme ce era vorba de o problemă de conștiință.

— Atunci, băiete dragă, ascultă-mă, și sînt sigur că te voi păstra... Scrisoarea atît de grăitoare în privința cinstei și sincerității dumitale nu mi-a dezvăluit nimic de care să nu fiu convins de trei luni încoace. Da, dragă Paul, dumneata aveai dreptate, Parisul e mai complicat decît credeam. Mi-a lipsit, la venirea mea aici, o călăuză cinstită și dezinteresată, care să mă avertizeze asupra oamenilor și lucrurilor. Eu n-am găsit decît tîlhari. Cei mai mîrșavi nemernici din oraș și-au scuturat noroiul de pe cizme pe covoarele mele... Mă uitam adineauri la bietele mele saloane. Ar avea nevoie de o serioasă curățire, și îți garantez că o s-o facem într-o zi, și nu cu mănuși... Numai că pentru asta aștept să devin deputat. Toți ticăloșii ăștia sînt folositori pentru alegerea mea; iar această alegere îmi este mult prea necesară pentru ca să risc pierderea celei mai mici șanse... Pe scurt, iată care e situația. Nu numai că beiul nici nu se gîndește să-mi înapoieze

banii pe care i-am împrumutat acum o lună, dar la somația mea a răspuns printr-o cerere reconvențională de optzeci de milioane, sumă pe care socotește că aș fi sustras-o fratelui său... Dar asta e o pungășie nemaipomenită, o calomnie sfruntată! Averea mea este a mea, îmi aparține! Am cîștigat-o din operațiile de vînzare-cumpărare. Mă bucuram de protecția lui Ahmed; el însuși mi-a dat prilejul de a mă îmbogăți. Că am strîns uneori cam tare șurubul, e posibil... Dar lucrurile nu trebuie judecate cu ochii unui european. Acolo cîștigurile enorme ale levantinilor sînt îngăduite și cunoscute; este prețul de răscumpărare al sălbaticilor cărora le transmitem civilizația occidentală... Nemernicul de Hémerlingue, care îi inspira beiului toată această persecuție împotriva mea, a dat lovituri mult mai serioase... Dar ce să mai discutăm? Mă aflu în gura lupului. Pînă ce să mă plîng tribunalelor lui — o cunosc eu justiția din Orient! — beiul a început prin a-mi umfla toate bunurile, vapoare, palate și tot ceea ce se află înăuntru... Operația s-a făcut în modul cel mai legal posibil, pe baza unui decret al Consiliului Suprem. Se simte dedesubt gheara lui Hémerlingue fiul... Dacă voi fi deputat, totul va fi un fleac. Consiliul își anulează decretul, și toată averea îmi va fi restituită, cu cele mai felurite scuze. Dacă nu sînt ales, totul e pierdut, șaizeci, optzeci de milioane, și chiar posibilitatea de a-mi reface averea. Asta ar însemna ruina, dezonoarea, prăpastia... Spune, dragul meu, te înduri să mă părăsești în toiul unei asemenea crize?... Gîndește-te că nu te am decît pe dumneata în lume... Nevastă-mea? Ai văzut ce sprijin, ce sfătuitor reprezintă pentru bărbatul ei... Copiii? Parcă nici nu i-aș avea. Nu-i văd niciodată, nici nu știu dacă m-ar recunoaște pe stradă... Luxul meu oribil a îndepărtat de mine orice afecțiune, a înlocuit-o cu interesele cele mai nerușinate... Singurii care mă iubesc sînt mama, care este departe, și dumneata, venit din preajma mamei... Nu, n-ai să mă lași singur în mijlocul tuturor calomniilor de care sînt încolțit... Dacă ai ști ce groaznic e... La club, la teatru, peste tot unde mă duc, zăresc căpățîna de viperă a baronului Hémerlingue,

aud ecoul şuierăturilor sale, simt veninul turbării lui. Peste tot, priviri batjocoritoare, conversaţii întrerupte la sosirea mea, zîmbete prefăcute sau amabilităţi unde se strecoară puţină compătimire. Pe urmă, dezertări, oameni care se îndepărtează ca la apropierea unei nenorociri. Iat-o, astfel, pe Félicie Ruys, care, în momentul terminării bustului meu, pretextează nu ştiu ce accident pentru a nu-l trimite la Salon. N-am zis nimic, m-am prefăcut că o cred. Dar am înţeles că şi aici se ascunde o mîrşăvie... E încă o mare decepţie pentru mine. În cazul unor crize atît de grave ca cea prin care trec, totul îşi are însemnătatea sa. Bustul meu, expus la Salon, semnat de acest nume celebru, mi-ar fi adus multe servicii în Paris... Dar nu, totul scîrţîie, totul mi-e potrivnic... Îţi dai seama cît îmi eşti de necesar...

XIII

O ZI DE PLICTIS

Ora 5 după amiază. De dimineaţă plouă într-una, norii cenuşii s-au lăsat jos de poţi să-i străpungi cu vîrful umbrelei, e o vreme umedă care năclăieşte totul. Şi peste tot mocirle, bălţi întinse, noroi şi numai noroi întinzîndu-se în dîre lucitoare pe marginea trotuarelor, strîns în zadar de periile mecanice şi aruncat de măturătoarele legate la cap în enormele cotigi care-l duc încet spre Montreuil, plimbîndu-l triumfător de-a lungul străzilor. Dat mereu la o parte şi mereu renăscînd, crescînd printre pietrele caldarîmului, împroşcînd trăsurile, pieptul cailor, hainele trecătorilor, stropind geamurile, porţile, vitrinele, aveai impresia că întreg Parisul avea să se scufunde, să se mistuie. Şi e păcat de Dumnezeu să vezi tina mînjind faţadele albe ale caselor, bordura trotuarelor, colonadele balcoanelor de piatră... Există totuşi cineva mulţumit de acest spectacol, o biată fiinţă scîrbită şi bolnavă, care, tolănită pe mătasea brodată a unui divan, cu capul sprijinit în pumnii închişi, priveşte vesel afară prin geamurile şiroinde, desfătîndu-se în faţa acestei hîzenii :

— Iată, Zînă dragă, vremea care îmi trebuia azi... Uite la ei cum se bălăcesc în noroi... Ce murdari, ce urîţi sînt !... Ce de noroi ! peste tot, pe străzi, pe cheiuri, pînă şi în Sena, pînă şi în cer... Ah ! ce bun e noroiul cînd eşti trist... Mi-ar plăcea să-l frămînt, să sculptez din el o statuie înaltă de o sută de picioare, pe care aş numi-o „Plictisul meu".

— Dar de ce să te plictiseşti, draga mea, spuse blînd bătrîna dansatoare, amabilă şi trandafirie în fotoliul ei,

unde stă dreaptă, de teamă să nu-şi strice coafura, azi şi mai îngrijită ca de obicei. Ce-ţi lipseşte pentru a fi fericită ?

Şi pentru a suta oară, Cremnitz reîncepe să-i înşire, cu glasul ei calm, motivele de fericire : gloria, geniul, frumuseţea, toţi bărbaţii la picioarele ei, cei mai chipeşi, cei mai puternici ; da, da, cei mai puternici, de vreme ce chiar astăzi... Dar un scheunat formidabil, o jalnică tînguire a şacalului scos din sărite de monotonia pustiului, zguduie deodată geamurile atelierului, silind-o pe bătrîna crisalidă înspăimîntată să se retragă în gogoaşa ei.

De opt zile, de cînd şi-a terminat grupul statuar şi l-a trimis la expoziţie, Félicie lîncezeşte în această stare de apatie, de scîrbire, de iritaţie dureroasă şi jalnică. E nevoie de toată răbdarea de nezdruncinat a Zînei, de farmecul amintirilor evocate în fiece clipă, pentru a suporta lîngă dînsa neliniştea, mînia surdă care clocoteşte sub tăcerea îndelungată a tinerei fete şi care izbucneşte brusc printr-un cuvînt amarnic, un „ptiu !" de scîrbă, în legătură cu orice... Grupul ei este hidos... Nimeni nu-l va remarca... Toţi criticii sînt nişte boi... Publicul ? o guşă imensă cu bărbie triplă... Şi cu toate acestea, duminica trecută, cînd ducele de Mora, însoţit de ministrul artelor, a venit la atelier să-i vadă expoziţia, cît de fericită, cît de mîndră era Félicie de elogiile rostite, cît de mulţumită era de opera ei, pe care o admira de la distanţă, ca pe o lucrare străină acum, cînd dalta nu mai stabilea între ea şi statuie acea legătură potrivnică unei aprecieri imparţiale !

Povestea se repetă însă în fiecare an. După ce atelierul a fost golit de ultima sa creaţie, după ce ilustrul ei nume a fost lăsat încă o dată pradă capriciului neprevăzut al publicului, Félicie, rămasă fără ocupaţii precise, cu sufletul gol, rătăceşte cu gîndul pînă ce existenţa ei de femeie scoasă din făgaşul obişnuit îşi recapătă echilibrul într-o lucrare nouă. În timpul acestor crize, artista se închide în casă, nu vrea să vadă pe nimeni ; s-ar zice că nu are încredere nici în ea însăşi. Singurul care-i suportă crizele este bunul Jenkins. Ba pare chiar a le pîndi, ca şi cum ar aştepta ceva de la ele. Félicie

însă nu e de loc amabilă cu el. Chiar ieri a stat doctorul două ore în fața frumoasei plictisite, care nu i-a adresat nici măcar o dată cuvîntul. Dacă tot așa se va purta și diseară cu înaltul personaj care le face onoarea de a cina cu ele... Aici blînda Cremnitz, care rumegă toate aceste gînduri privindu-și vîrful ascuțit al pantofilor cu fundițe, își amintește că a promis să facă niște prăjituri vieneze pentru dineul înaltului personaj și iese discret din atelier, în vîrful picioarelor.

Și iarăși ploaia, iarăși noroiul, iarăși frumosul sfinx ghemuit, cu privirea pierdută spre orizontul mocirlos. La ce se gîndește? Ce zărește venind pe aceste străzi murdare, tulburătoare în noaptea care cade? Cu acea cută care-i brăzdează fruntea, cu buzele scîrbite lăsate în jos, își așteaptă oare destinul? E, în orice caz, un destin trist dacă s-a pornit pe o asemenea vreme, fără a se teme de umbră, de noroi...

Cineva a intrat în atelier; e un pas mai greu decît tropotul de șoricel al Constancei. Probabil servitorul cel micuț. Și Félicie, fără a se întoarce, zise brutal:

— Du-te și te culcă... Nu sînt acasă pentru nimeni...

— Aș fi vrut totuși să vă vorbesc, răspunse un glas prietenos.

Félicie tresare, se ridică și, îmblînzită, aproape zîmbitoare în fața acestui vizitator neașteptat, exclamă:

— Ia te uită, dumneata, tînără Minervă! Cum ai intrat?

— Foarte ușor. Toate ușile sînt deschise.

— Nu mă miră, Constance e de azi-dimineață ca scoasă din minți din cauza dineului.

— Da, am văzut. Vestibulul e plin de flori. Așadar, aveți?...

— Ah, da... o masă plicticoasă, un dineu oficial. Nu știu cum de am putut... Stai jos, aici, lîngă mine. Sînt bucuroasă să te văd.

Paul se așază, puțin tulburat. Niciodată Félicie nu i-a părut mai frumoasă. În semiobscuritatea atelierului, în strălucirea ștearsă a obiectelor de artă, a bronzurilor și tapiseriilor, paloarea ei dă impresia unei pete de lumină plăcută, ochii au reflexe de piatră prețioasă, iar lunga-i fustă de amazoană se mulează pe

trupul ei subțire, de zeiță. Începe apoi să vorbească cu un ton atît de afectuos, pare atît de fericită de această vizită. De ce a stat cîtăva vreme departe de dînsa? A trecut aproape o lună de cînd nu l-a mai văzut. Nu mai sînt oare prieteni? El invocă tot felul de scuze. Afacerile, o călătorie. De altfel, chiar dacă n-a mai venit aici, a vorbit deseori despre ea, da! foarte des, aproape în fiecare zi.

— Adevărat? Cu cine?

— Cu...

Era să spună „cu Aline Joyeuse...", dar îl oprește o sfială, un sentiment neprecis, un fel de pudoare de a rosti acest nume în atelierul care a auzit atît de multe. Există lucruri care nu merg împreună, fără să-ți dai seama pentru ce. Paul preferă să răspundă printr-o minciună, care să lămurească totodată și scopul vizitei sale.

— Cu un om minunat, căruia i-ați pricinuit un necaz fără rost... Spuneți-mi, de ce nu i-ați terminat bustul bietului Nabab?... Acest bust prezentat la expoziție ar fi constituit pentru el o mare bucurie, un motiv de mîndrie... Era sigur de expunerea lui.

La numele Nababului, Félicie se tulbură ușor.

— E adevărat, nu mi-am ținut făgăduiala... Ce vrei? sînt o femeie cu toane... Dar am intenția să mă apuc din nou de el în una din zilele viitoare. Uită-te, stă acoperit cu o cîrpă udă, ca să nu se usuce lutul...

— Și accidentul?... Ah! știți că noi nu i-am dat crezare...

— N-ați avut dreptate... Eu nu mint niciodată... O cădere, o prăbușire formidabilă... Numai că huma era proaspătă. Am reparat lesne totul. Iată!

Cu un gest, Félicie dădu cîrpa la o parte; și Nababul apăru cu chipul său bucuros de a fi sculptat, atît de veridic, atît de natural, încît Paul nu-și putu reține un strigăt de admirație.

— E bine, nu-i așa? zise ea, naiv. Cîteva retușări pe ici, pe colo... (Apucînd dăltița și buretele, împinsese trepiedul spre un colț mai luminos.) E o treabă de cîteva ore; dar nici în acest caz nu va putea merge

la expoziţie. Sîntem în 22; toate lucrările au fost trimise de mult.

— Aş !... Cu ceva protecţii...

Félicie se încruntă şi-şi lăsă buza în jos, cu obişnuita-i atitudine de dezgust:

— Adevărat... sînt protejata ducelui de Mora... Ah, nu e nevoie să tăgăduieşti ! Ştiu ce se vorbeşte pe socoteala mea şi nu-mi pasă mai mult decît de asta... aruncă un cocoloş de lut care se lipi de tapet. Şi imaginînd poate chiar ceea ce nu există în realitate... Dar ce să mai vorbim de toate aceste ticăloşii... zise Félicie ridicîndu-şi micuţul cap aristocratic. Ţin să-ţi fiu pe plac, Minerva... Amicul dumitale va lua drumul Salonului anul acesta.

În acel moment o mireasmă de zahăr ars, de aluat cald pătrunse în atelier, unde amurgul se lăsa ca o pulbere fină, decolorantă, şi, ţinînd în mînă o farfurie de mere în aluat, Zîna se ivi în prag; o zînă veritabilă, gătită, întineriţă, îmbrăcată cu o tunică albă, care, sub dantela îngălbenită, lăsa descoperite frumoasele ei braţe de bătrînă, această frumuseţe care se ofileşte cea din urmă.

— Priveşte, micuţa mea, ce *Kuchlen* am reuşit de data asta ! Ah, pardon, nu băgasem de seamă că aveai lume... Dar ia te uită ! e chiar domnul Paul... Ce mai faci, domnule Paul ?... Gustă, te rog, din prăjiturile mele...

Şi binevoitoarea bătrînică, ale cărei găteli păreau a-i împrumuta o vioiciune extraordinară, înainta ţopăind şi ţinîndu-şi în echilibru farfuria pe vîrful degetelor ei de păpuşă.

— Lasă-l în pace ! îi zise liniştit Félicie. O să-i dai la masă.

— La masă ?

Dansatoarea fu atît de uimită, încît fu cît pe ce să răstoarne toate prăjiturile fine, uşoare şi bune ca şi dînsa.

— Da, firește, îl reţin să ia masa cu noi... Ah, te rog, adăugă Félicie cu o deosebită insistenţă, văzînd gestul de refuz al tînărului, te rog să nu zici ba... Îmi

faci un adevărat serviciu dacă rămîi diseară... Haide, eu, adineauri, n-am şovăit...

Îl luase de mînă, nu era greu de deslușit o bizară disproporție între dorința ei și tonul rugător, îngrijorat, cu care o rostise. Paul încerca însă să mai lupte. Nu era îmbrăcat... Nu era și ea de părere ?... Un dineu la care avea lume simandicoasă...

— Dineul ?... Păi îl contramandez... Așa sînt eu... Vom fi singuri, noi trei, cu Constance.

— Cum se poate, Félicie, draga mea, să-ți treacă prin minte una ca asta ?! Dar... celălalt, care o să pice în curînd...

— Îi trimit vorbă să stea liniștit acasă, asta-i tot.

— E prea tîrziu, nenorocito...

— Nicidecum. Orologiul bate ora șase. Dineul e prevăzut pentru șapte și jumătate... Vei face să-i parvină imediat aceste rînduri.

Félicie scrise grăbit pe un colț de masă.

— Doamne, Doamne, ce fată ciudată ! murmura dansatoarea, năucă, în timp ce Félicie, încîntată, transfigurată, își închidea veselă scrisoarea.

— Iată, am ticluit scuzele... Migrena n-a fost doar inventată pentru Kadour...

Apoi, după ce scrisoarea plecă :

— Vai, cît sînt de mulțumită ! Ce seară plăcută o să petrecem împreună ! Sărută-mă, Constance... Toate astea nu ne vor împiedica să apreciem bunele tale *Kuchlen*, și vom avea plăcerea de a te vedea într-o toaletă frumoasă, care te face mai tînără decît mine.

Nu-i trebuia mai mult dansatoarei pentru a trece cu vederea acest nou capriciu al scumpului ei demon, ca și crima de lezmajestate la care o făcuse părtașă. Să te porți cu atîta îndrăzneală față de un asemenea personaj ! Numai ea era în stare, numai ea... Cît despre Paul de Géry, acesta renunțase să mai reziste, cuprins din nou de acea vrajă de care credea că se scuturase în timpul absenței sale ; dar, de cum pișise pragul atelierului, voința i se moleșise, și sentimentul, pe care era hotărît să-l înfrîngă, pusese din nou stăpînire pe el, biruindu-l.

Fără îndoială, masa, un adevărat ospăţ, supravegheat de austriacă pînă în cele mai mici amănunte, fusese pregătită pentru invitaţi de seamă. De la candelabrul algerian cu şapte braţe de lemn sculptat, care sclipea deasupra feţei de masă brodate, pînă la cănile de vin cu gît lung, cu forme ciudate şi fine, luxul întregului serviciu, mîncărurile alese, drese cu un dram de extravaganţă, totul trăda importanţa oaspetelui aşteptat, grija atentă de a-i fi pe plac. Te aflai, în adevăr, la un artist. Puţină argintărie, însă porţelanuri superbe, piese multe, dar neasortate. Vechiul serviciu de Rouen, cel roz de Sèvres, cristalurile olandeze fixate pe suporturi de cositor fin lucrat, toate se întîlneau pe masă ca pe o poliţă de obiecte rare, adunate de un cunoscător pentru propria sa desfătare. Ba era şi puţină dezordine în această gospodărie alcătuită din achiziţii întîmplătoare. Minunatul serviciu de oţet şi untdelemn nu mai avea dopuri. Solniţa ciobită se revărsa pe faţa de masă, iar la fiece clipă : „Poftim, unde-i borcănaşul de muştar ?... Ce s-a întîmplat cu furculiţa asta ?...“ De Géry se simţea puţin jenat faţă de tînăra stăpînă a casei, care, ea, nici nu se sinchisea.

Dar ceea ce-l stingherea mai ales pe Paul erau presupunerile asupra oaspetelui înalt pe care-l înlocuia la masă şi care putea fi tratat cu atîta măreţie şi totodată cu atîta lipsă de respect. Oricum, îl simţea pe acest invitat decomandat prezent şi jignit în demnitatea personală. În zadar se căznea să-l uite, totul i-l amintea, chiar şi gîteala Zînei din faţa lui, care mai păstra ceva din ifosele pregătite dinainte pentru recepţia solemnă. Gîndul acesta îl tulbura, îi strica bucuria de a se afla acolo.

În schimb, aşa cum se întîmplă în toate duetele în care unisonul este foarte rar atins, Paul n-o văzuse niciodată pe Félicie atît de prietenoasă, atît de bine dispusă. Era o veselie exuberantă, aproape copilărească, expansiunea caldă ivită după trecerea primejdiei, reacţia flăcării pîlpîind cu strălucire după emoţiile unui naufragiu. Rîdea cu poftă, tachinîndu-l pe Paul din cauza accentului său şi a ideilor sale burgheze, cum le numea dînsa.

— Căci eşti un burghez oribil, s-o ştii de la mine! Dar tocmai asta îmi place la dumneata... Fiindcă m-am născut năvalnic sub un pod, mi-au plăcut întotdeauna, probabil prin contrast, firile serioase, oamenii cu scaun la cap.

— Vai, fata mea, doar nu vrei să-l faci pe domnul Paul să creadă că te-ai născut sub un pod!... exclamă blajina Constance, care nu se putea obişnui cu exagerarea unor imagini poetice, luîndu-le pe toate drept bune.

— Lasă-l să creadă ce-o vrea, scumpă Zînă... Doar n-avem intenţia să-l luăm de soţ... Sînt convinsă că nu şi-ar dori un asemenea monstru, care poartă numele de artistă... Şi-ar închipui că se căsătoreşte cu Diavolul... Ai perfectă dreptate, Minerva... Arta este un tiran. Trebuie să i te dăruieşti în întregime. Îi dai tot idealul, toată energia, cinstea, conştiinţa din tine, în aşa fel încît pentru viaţă nu-ţi mai rămîne nimic; o dată lucrul sfîrşit, eşti aruncat încolo, fără vlagă şi fără busolă, ca un vas cu catargele sfărîmate, devenit jucăria valurilor... Proastă achiziţie o asemenea soţie!

— Cu toate acestea, îndrăzni timid tînărul, mi se pare că oricît de exigentă ar fi arta, nu poate acapara o femeie în exclusivitate. Ce devine în acest caz duioşia, nevoia de a iubi, de a se devota, care sălăşluieşte în ea, constituind mai mult decît pentru noi, bărbaţii, mobilul tuturor actelor sale?

După o clipă de visare, Félicie răspunse:

— Ai poate dreptate, înţeleaptă Minervă... E adevărat că am zile în care viaţa mi se pare teribil de pustie... Simt în ea vidul, abisul... Orice efort pentru a-l umple este zadarnic... Acolo se pierd cele mai frumoase avînturi artistice care pier de fiecare dată într-un suspin... Atunci mă gîndesc la căsătorie. Un soţ, o droaie de copii care s-ar zbengui prin atelier, un cămin de gospodărit. Ar însemna satisfacerea acelei nevoi de activitate fizică care ne lipseşte nouă, artiştilor, ocupaţii regulate, zgomot, cîntece, distracţii naive care te-ar sili să te joci în loc să gîndeşti în gol, în beznă, să rîzi în faţa unei înfrîngeri a amorului propriu, să rămîi o

mamă mulțumită în ziua în care publicul n-ar mai voi să vadă în tine decît o artistă răsuflată, sfîrșită...

Luminată de această viziune duioasă, frumusețea tinerei fete căpătă o expresie pe care Paul nu i-o cunoștea. Puternic impresionat, îl cuprinse o dorință nebunească să strîngă în brațe această frumoasă pasăre sălbatică, dornică de a-și clădi un cuib, să o apere, să-i ofere adăpostul sigur al dragostei unui om cinstit.

Fără a-l privi, Félicie continuă:

— Nu sînt chiar așa flușturatică cum par, crede-mă... Întreab-o pe buna mea nașă dacă nu respectam alinierea cînd m-a dat la pension... Dar pe urmă, cum mi-am destrămat viața!... Dacă ai ști ce tinerețe am avut, ce experiență precoce mi-a întinat sufletul, ce confuzie era în mintea mea necoaptă privitor la ce este permis și interzis, ce este judecata dreaptă și sminteală. Între toate acestea, singură arta, ridicată în slavă, discutată, mai rămînea în picioare, și m-am refugiat în artă... De aceea nu voi fi probabil niciodată decît o artistă, o femeie deosebită de celelalte, o sărmană amazoană cu inima încorsetată într-o armură de fier, aruncată în luptă ca un bărbat, condamnată să trăiesc și să mor ca un bărbat.

Cum de nu i-a spus el atunci: „Frumoasă războinică, leapădă-ți armele, îmbracă rochia cea largă și pătrunde-te de farmecele gineceului! Te iubesc, te implor să ne căsătorim ca să fii fericită și ca să mă faci și pe mine fericit."

Dar, iată! Se temea ca celălalt, știți cine, cel care trebuia să vină la masă în această seară și care, în ciuda absenței sale, era mereu prezent între ei, să nu-l audă vorbind astfel și să ia în derîdere sau să compătimească avîntul său înălțător.

— În orice caz, pot jura un lucru, reluă Félicie: dacă voi avea vreodată o fată, mă voi strădui să fac din ea o femeie adevărată, și nu o sărmană părăsită ca mine... Vai, știi bine, Zînă dragă, că nu pentru tine spun asta... Ai fost întotdeauna bună cu demonul tău, plină de grijă și de duioșie... Dar ia te uită la dînsa ce frumoasă e, ce tînără pare în seara aceasta!

Însufleţită de cină, de lumini, de rochia albă a cărei ape îi ascundeau ridurile, dansatoarea, tolănită în jeţul ei, ţinea în dreptul ochilor pe jumătate închişi un pahar de Château-Yquem, provenit din pivniţele de la „Moulin Rouge", din imediata apropiere. Şi mutrişoara ei trandafirie, gătelile fîlfîitoare de nuanţă pastel oglindindu-se în vinul auriu, care le împrumuta ardoarea-i picantă, toate aminteau de fosta eroină a meselor galante de după spectacol, pe Cremnitz din vremurile ei de glorie. Nu era îndrăzneaţă ca stelele operei noastre moderne, ci numai inconştientă şi învăluită în lux ca o perlă fină în sideful cochiliei sale. Félicie, care, hotărît lucru, voia să fie în seara aceea pe placul tuturor, o provocă pe nesimţite să-şi depene amintirile, punînd-o să povestească, pentru a nu ştiu cîta oară, marile ei triumfuri din *Giselle*, din *Péri*, ovaţiile publicului, vizita principilor în loja ei, darul reginei Amélie, însoţit de cuvinte atît de drăguţe. Evocarea gloriei trecute o ameţea pe biata Zînă, ochii i se aprindeau, în timp ce sub masă se auzeau mişcîndu-i-se picioarele cuprinse parcă de frenezia dansului... În adevăr, după ce masa a luat sfîrşit şi s-au întors cu toţii în atelier, Constance începu să măsoare încăperea în lung şi în lat, să schiţeze un pas de balet, o piruetă, continuînd în acest timp să vorbească, întrerupîndu-se numai pentru a fredona o arie de balet, ritmată cu o mişcare a capului, apoi deodată îşi luă avînt şi, dintr-o săritură, ajunse la celălalt capăt al atelierului.

— Acum s-a pornit... îi şopti Félicie lui de Géry. Priveşte. Merită, ai s-o vezi dansînd pe Cremnitz.

Era un spectacol încîntător şi feeric. Pe fundalul întinsei încăperi, cufundată în umbră şi primind, prin geamurile rotunde, razele lunii, care se ridica pe cerul albastru-spălăcit al nopţii, un adevărat cer de teatru, silueta celebrei dansatoare se profila albă, ca o umbră ştearsă, uşoară, vaporoasă, zburînd mai degrabă decît săltînd ; apoi, în vîrful picioarelor fine, susţinută în aer de braţele-i întinse, cu capul ridicat într-o atitudine gingaşă, unde nu se putea distinge decît zîmbetul, dansatoarea înainta repede spre lumină sau se îndepărta cu mişcări atît de bruşte, încît te aşteptai să auzi un

zgomot de geamuri sparte și să o vezi încălecînd dea-ndaratelea pe raza de lună pătrunsă pieziș în atelier. Ceea ce adăuga o încîntare, o poezie ciudată acestui balet fantastic era absența muzicii, singurul sunet fiind cel al pașilor ritmați, al bocănitului rapid și ușor, sunet accentuat de semiobscuritate, dar nu mai puternic decît căderea pe parchet a unei dalii căreia i se desprind petalele una după alta... Scena dură astfel cîteva minute, după care se auzi o respirație sacadată, care trăda oboseala dansatoarei.

— Destul, destul... Stai jos, zise Félicie.

Atunci, mica umbră albă se opri, așezîndu-se într-un fotoliu, și rămase acolo, gata s-o ia de la început, gîfîind, zîmbitoare, pînă ce o cuprinse somnul, legănînd-o ușor, liniștind-o, fără a-i deranja gingașa atitudine. Semăna cu o libelulă așezată pe o ramură de salcîm cufundată în apă și clătinată de curent.

În timp ce o priveau legănîndu-se astfel în fotoliu :

— Sărmana zînă micuță, spuse Félicie, asta-i tot ce viața mea a avut mai bun, mai înțelept în privința prieteniei, a ocrotirii și a îndrumării... Fluturașul ăsta mi-a fost nașă... Așa că să nu te mai miri acum de sinuozitățile, de capriciile sufletului meu... Și încă e bine că m-am oprit aici... Deodată izbucni într-o voioasă efuziune : Ah ! Minerva, Minerva, sînt tare bucuroasă că ai venit în seara aceasta ! Dar n-ai să mă mai lași singură atîta vreme, nu-i așa ?... Am atîta nevoie să simt alături de mine un suflet drept ca al dumitale, să văd o față adevărată printre atîtea măști care mă înconjoară... Și cu toate acestea, ești un burghez oribil — zise Félicie rîzînd — și încă unul din provincie... Dar, oricum, tot pe dumneata îmi place cel mai mult să te privesc... Și cred că simpatia mea e determinată mai ales de un lucru. Îmi amintești de cineva care a fost marea pasiune a tinereții mele, o biată ființă tot așa serioasă și cu scaun la cap, ducînd de asemenea o viață neînsemnată, lipsită de orizont, dar luminată de un ideal pe care noi, ăștia, artiștii, îl păstrăm și-l folosim numai pentru operele noastre... Unele lucruri pe care mi le spui parcă ar veni de la dînsa... Ai aceeași gură de statuie antică. Să fie asta

pricina pentru care cuvintele dumitale sînt asemănătoare cu ale ei? Nu ştiu, dar semănaţi, fără doar şi poate... Am să-ţi arăt...

Félicie se apucă să deseneze, în faţa lui, la masa acoperită de schiţe şi de albume, vorbind în continuare, cu fruntea aplecată, cu părul ondulat şi puţin zburlit care-i umbrea minunatul cap. Nu mai era frumosul monstru ghemuit, cu figura îngrijorată şi întunecată, condamnîndu-şi propria-i soartă; era o femeie, o femeie adevărată, care iubeşte şi doreşte să placă... De data aceasta toate rezervele lui Paul se destrămau în faţa unei asemenea sinceriţăţi şi gingăşii. Era gata să-i vorbească, să o convingă. Clipa era hotărîtoare... Dar uşa se deschise, şi micuţul servitor îşi făcu apariţia... Domnul duce întreabă dacă domnişoara mai suferă de migrenă...

— Tot aşa de tare, zise ea, vădit indispusă.

După plecarea servitorului, se lăsă între ei o tăcere ca de gheaţă. Paul se ridicase. Ea îşi continua schiţa, cu capul mereu plecat.

De Géry făcu cîţiva paşi prin atelier; apoi, revenind spre masă, întrebă încet, mirat el însuşi de calmul său:

— Cel care trebuia să cineze aici era ducele de Mora?

— Da... muream de urît... o zi de plictis... Asemenea zile îmi sînt tare neplăcute.

— Trebuia să vină şi ducesa?

— Ducesa?... Nu. N-o cunosc.

— Ei bine, în locul dumneavoastră n-aş primi niciodată în casa mea, la masă, un bărbat căsătorit, fără soţia lui... Vă plîngeţi că soarta vă e potrivnică; dar de ce vă lăsaţi singură în voia soartei? Cînd eşti nepătat, trebuie să nu dai de cîrtit... Vă supăr?

— Nu, nu, dojeneşte-mă, Minerva... Accept morala dumitale. E dreaptă şi sinceră, nu uzează de tertipuri, ca cea a lui Jenkins... Ţi-am mai spus, am nevoie să fiu îndrumată... Şi, întinzîndu-i schiţa, pe care tocmai o terminase: Poftim! Iată prietena de care îţi vorbeam... O afecţiune profundă şi de nezdruncinat, pe care am avut nesocotinţa să o las să se destrame ca o risipitoare ce sînt... La ea mă gîndeam în momentele

cruciale, cînd trebuia să iau o hotărîre, să fac vreun sacrificiu... Chibzuiam : „Ce-ar zice ea ?“, tot aşa cum ne întrerupem lucrul de artist pentru a reflecta la vreunul din maeştri, marii noştri înaintaşi... Asta trebuie să fii dumneata pentru mine. Nu vrei ?

Paul nu răspunse. Privea portretul Alinei. Căci era chiar dînsa, profilul ei pur, gura blajină şi zeflemitoare şi bucla cea lungă mîngîindu-i gulerul subţire. Ah, puteau să vină acum toţi ducii de Mora din lume ! Félicie nu mai exista pentru el.

Sărmana Félicie, înzestrată cu haruri superioare, era ca acele zîne care leagă şi dezleagă destinele omeneşti, fără a avea nici o putere asupra propriei lor fericiri.

— Sînteţi bună să-mi daţi schiţa aceasta ? întrebă el în şoaptă, foarte emoţionat.

— Cu plăcere... E drăguţă, nu-i aşa ? Ah, pe legea mea, dacă vreodată o întîlneşti pe această fiinţă, iubeşte-o, ia-o de soţie ! Preţuieşte mult decît toate celelalte. Totuşi, în lipsa ei... în lipsa ei...

Şi sfinxul cel frumos, îmblînzit, ridică spre dînsul ochii săi mari, umezi şi veseli, care nu mai păstrau nimic tainic sau enigmatic în ei.

XIV

EXPOZIŢIA

— Minunat !...

— Un succes nemaipomenit ! Barye, el însuşi, n-a făcut niciodată ceva mai frumos.

— Dar bustul Nababului !... Ce minunăţie ! Dacă e cineva fericit, e Constance Cremnitz. Uite la ea cum ţopăie...

— Cum, bătrînica asta în mantie de hermină e Constance Cremnitz ?... O credeam pe lumea cealaltă de douăzeci de ani.

— Nu, nu, dimpotrivă, e cît se poate de vie. Încîntată, întinerită de triumful finei sale, care, fără doar şi poate, e cea mai apreciată din expoziţie.

Constance se strecoară prin mulţimea de artişti şi de mondeni, care, adunaţi în cele două colţuri unde sînt expuse lucrările Féliciei, formează ca două mase compacte de spinări negre, de toalete bălţate, îndesîndu-se, îmbulzindu-se pentru a privi. Constance, de obicei atît de timidă, îşi face loc în rîndul întîi, trage cu urechea la discuţii, prinde din zbor un crîmpei de frază, înregistrează comentariile, dă aprobativ din cap, zîmbeşte, ridică din umeri la auzul vreunei nerozii, gata să-l sfîşie pe primul care n-ar fi copleşit de admiraţie.

Fie că este blajina Cremnitz sau alta, la oricare inaugurare de expoziţie veţi zări siluete asemănătoare, strecurîndu-se tiptil, trăgînd cu urechea, agitîndu-se în jurul cercurilor unde au loc discuţii ; alteori e vreun bătrînel care-ţi aruncă o privire recunoscătoare pentru un cuvînt amabil rostit în treacăt, sau ia o

înfăţişare mîhnită din cauza unei săgeţi care, aruncată operei de artă, străpunge o inimă în spatele ei. Astfel de siluete nu trebuie uitate dacă vreodată un pictor, inspirîndu-se din realităţile moderne, s-ar gîndi să fixeze pe pînză această manifestare tipic pariziană care este inaugurarea unei expoziţii în acea vastă seră de sculptură, cu alei presărate cu nisip galben, cu imensul ei plafon de sticlă, sub care, la semiînălţime, ies în evidenţă tribunele, împodobite cu ample draperii improvizate şi garnisite cu capete aplecate privind în jos.

În lumina cam rece, lipsită de intensitate din cauza tapetului verde al sălii circulare, în care razele parcă se răcesc, pentru a da vizitatorilor o justă perspectivă meditativă, mulţimea umblă încet încoace şi încolo, se opreşte, se aşază pe bănci, unul cîte unul sau în grupuri strînse. Şi cu toate acestea, în nici o altă adunare nu vezi un amestec de oameni mai feluriţi ; vremea schimbătoare din acest anotimp al anului amestecă şi ea gătelile, făcînd ca, în treacăt, dantelele negre şi trena semeaţă a doamnei distinse, venită să vadă ce impresie face portretul ei, să se frece de blănurile siberiene ale actriţei înapoiate din Rusia şi care ţine ca toată lumea să o ştie.

Aici nu există loji, avanscenă, locuri rezervate, fapt care dă acestei premiere, în plină zi, un farmec de nespus, aţîţînd curiozitatea publicului. Adevăratele mondene pot aprecia de aproape cît valorează toate acele frumuseţi sulemenite, atît de aplaudate la rampă : pălărioara, ultimul model, a marchizei de Bois l'Héry se încrucişează cu îmbrăcămintea mai mult decît modestă a vreunei soţii sau fiice de artist, în timp ce modelul care a pozat pentru acea frumoasă Andromedă de la intrare trece triumfător, purtînd o fustă prea scurtă şi veşminte ponosite, demodate, contrastînd cu frumuseţea corpului. Vizitatorii se măsoară din ochi, se admiră, se bîrfesc, schimbă priviri dispreţuitoare sau curioase, scrutînd brusc vreo celebritate, vreun critic ilustru, care, trecînd liniştit şi mîndru, cu falnica-i figură de neuitat, încadrată de plete lungi, face turul sculpturilor expuse, urmat de o duzină de discipoli, ce

înregistrează cu luare-aminte aprecierile sale binevoitoare şi pline de autoritate. Zgomotul vocilor se pierde în această imensă corabie — sonoră doar spre cele două bolţi de la intrare şi ieşire. În schimb, feţele capătă o intensitate uimitoare, o însufleţire şi o mobilitate deosebite, îngrămădindu-se mai ales către galeria întunecoasă unde se află bufetul. Aici lumea se îmbulzeşte, gesticulează, iar pălăriile de culoare deschisă ale femeilor, cît şi şorţurile albe ale personalului de serviciu sclipesc pe fondul hainelor negre, în timp ce pe aleea largă din mijloc, furnicarul vizitatorilor, contrastînd ciudat cu imobilitatea statuilor expuse, reprezintă palpitaţia invizibilă care înconjoară albul marmorean şi gesturile lor de apoteoză.

Iată nişte aripi împietrite într-un zbor gigantic, o sferă sprijinită pe patru figuri alegorice, ale căror gesturi armonioase simbolizează parcă o nedesluşită mişcare de vals, un ansamblu echilibrat, care dă perfect iluzia mişcării de rotaţie a pămîntului. Iată nişte braţe ridicate ca pentru un semnal, trupuri eroice alegorice, surprinse în clipa morţii şi a nemuririi; sculptorul pare a le fi încredinţat istoriei, legendei, acelei lumi ideale a muzeelor care atrage mereu curiozitatea sau admiraţia popoarelor.

Deşi grupul de bronz al Féliciei nu era de proporţiile celor amintite, fusese aşezat, datorită valorii lui excepţionale, într-unul din rondurile din mijloc. În acel moment, publicul se dăduse respectuos la o parte, privind pe deasupra gardului viu de jandarmi şi poliţişti la beiul Tunisului şi suita lui, înveşmîntaţi în lungi burnuzuri cu falduri sculpturale, care-i transformau în statui însufleţite, gata să se măsoare cu celelalte. Beiul, sosit de cîteva zile la Paris şi amator de *premiere*, ţinuse să participe la inaugurarea expoziţiei. Era „un principe luminat, protector al artelor", care avea la Bardo o galerie uimitoare de picturi turceşti şi reproduceri cromolitografiate ale tuturor bătăliilor din vremea primului imperiu. Chiar de la intrare, privirea îi fusese atrasă de marele ogar arab. Era în adevăr acel *slughi*, ogarul fin şi nervos din ţara lui, nelipsit de la nici una din vînătorile sale. Beiul rîdea

în barba sa neagră, mîngîia spinarea animalului, îi pipăia mușchii, ca și cum ar fi vrut să-l aţîţe și mai mult. Cu nările umflate, arătîndu-și colții, cu toate membrele încordate într-o mlădiere viguroasă, animalul aristocratic, animalul de pradă, aprig la iubire și la vînătoare, îmbătat de această dublă ameţeală, își savura deja cu privirea fixă victoria, lăsînd să-i atîrne vîrful limbii, care parcă îi ascuţea dinții într-un rînjet sălbatic. Dacă te uitai numai la el, îți spuneai : „Acuși o sfîșie!" Uitîndu-te însă și la vulpe, te linișteai numaidecît. Sub strălucirea crupei lustruite, suple, fugind de-i scăpărau picioarele, cu pîntecele atingînd aproape pămîntul, vulpea dădea în adevăr impresia unei zîne, iar capu-i fin, cu urechi ascuţite, pe care le ciulea în direcţia ogarului, avea o expresie de ironică siguranţă care sublinia harul primit de la zei.

În timp ce un inspector al artelor, sosit în cea mai mare grabă, cu ţinuta răvășită și chel ca o bilă de biliard, îi explica lui Mahomed tîlcul operei de artă *Cîinele și Vulpea*, rezumată în broșura de prezentare prin legenda : „S-a întîmplat să se întîlnească", urmată de indicaţia : „Reţinut de ducele de Mora", mătăhălosul Hémerlingue, năduşit și gîfîind, se străduia în fel și chip să-l convingă pe bei că această sculptură magistrală era opera frumoasei amazoane întîlnite în ajun la Bois de Boulogne. Cum putuse o femeie, cu mîini atît de fine, să mlădieze în așa fel bronzul vîrtos, încît să-i dea aparenţa cărnii vii ? Din toate minunăţiile Parisului, aceasta îl uimea cel mai mult pe bei. De aceea îl întrebă pe funcţionar dacă nu mai era și altceva de văzut de aceeași artistă.

— Cum să nu, alteţă, altă capodoperă... Dacă alteţa-voastră vrea să se îndrepte într-acolo, o voi conduce.

Beiul se porni din nou, cu tot alaiul. Erau cu toţii bărbaţi binefăcuţi, cu trăsături fine și linii armonioase, înfășuraţi în mantii albe, care absorbeau pînă și reflexele obrazului lor de o paloare caldă. Gătiţi strălucitor, acoliţii beiului contrastau cu cele două rînduri de busturi din alee, care, cocoţate pe postamentul lor înalt, fragile în imensitatea spaţiului, ostracizate din mediul lor obișnuit, din anturajul în care ar fi evocat,

fără îndoială, o creație majoră, o dragoste duioasă, o existență bogată și curajoasă, aveau figura tristă a unor persoane rătăcite, foarte stingherite de prezența lor acolo. Făceau excepție două sau trei busturi de femeie, cu umeri bogați, înveliți în dantele împietrite, cu cosițe de marmură atît de vaporos sculptate, încît păreau ușoare ca niște peruci pudrate ; se distingeau de asemeni cîteva profiluri de copil, cu linii simple, unde luciul pietrei sugera umezeala pielii. În rest, totul nu era decît riduri, încrețituri, crispări și schimonoseli, exces de activitate și de mișcări, într-un cuvînt, nervozitatea și înfrigurarea noastră contrastînd cu adevărata artă, odihnitoare și senină.

Urîțenia Nababului avea cel puțin de partea ei energia, trăsăturile sale de aventurier și de secătură, precum și acea expresie de bunătate, redată cu măiestrie de artista care avusese grijă să ungă ghipsul cu un strat de ocru pentru a-i da nuanța oacheșă și bronzată a modelului.

Cum îl văzură, arapii nu-și putură reține o exclamație înăbușită : *„Bou Saïd !"* (părinte al fericirii). Era porecla Nababului la Tunis, eticheta norocului său. Beiul, văzîndu-se condus drept în fața afaceristului detestat, credea că fusese atras într-o cursă și aruncă o privire bănuitoare inspectorului :

— Jansoulet ?... rosti el cu vocea sa guturală.

— Da, alteță, Bernard Jansoulet, noul deputat de Corsica...

De data aceasta, beiul se întoarse încruntat spre Hémerlingue :

— Deputat ?

— Da, măria-voastră, de azi-dimineață ; dar lucrurile nu s-au terminat încă. Și bancherul, ridicînd glasul, adăugă îngăimînd : Niciodată un parlament francez nu va primi în sînul lui pe acest aventurier.

Oricum, încrederea oarbă a beiului în baronul și omul său de afaceri fusese zdruncinată. Hémerlingue îi afirmase doar atît de categoric că celălalt nu va fi niciodată ales și că în privința lui se putea acționa liber și fără teamă ! Or, iată că în locul unui om putred, doborît la pămînt, se înălța în fața lui un re-

prezentant al naţiunii, un deputat, al cărui chip de piatră era admirat de toţi parizienii. Deoarece această expoziţie publică se bucura în mintea Orientului de o anumită consideraţie, bustul Nababului căpăta prestigiul unei statui care domină o piaţă întinsă. Şi mai galben decît de obicei, Hémerlingue nu-şi ierta stîngăcia şi nesocotinţa. Dar cum să-şi închipuie aşa ceva? I se afirmase precis că bustul nu era terminat. Şi, în realitate, se găsea acolo din dimineaţa acelei zile şi părea că se simte bine, fremătînd de o vanitate satisfăcută, sfidîndu-şi duşmanii cu zîmbetul blajin al buzei sale ridicate. O adevărată revanşă tăcută a înfrîngerii de la Saint-Romans.

Timp de cîteva minute, beiul, tot atît de rece şi impasibil ca şi chipul sculptat, îl fixă fără a spune nimic, cu fruntea brăzdată de o cută dreaptă, în care numai curtenii lui desluşeau mînia; apoi, după două cuvinte rostite repede în arabă, pentru a comanda trăsurile şi a-şi aduna suita împrăştiată, beiul se îndreptă grav spre ieşire, fără a mai voi să se uite la nimic.

Cine ar putea spune ce se petrece în aceste minţi auguste, plictisite de putere? Suveranii noştri din Occident au şi ei fantezii de neînţeles; ele sînt însă o nimica toată pe lîngă capriciile orientale. Domnul inspector al artelor, care socotea că va avea de arătat alteţei-sale întreaga expoziţie, alegîndu-se din această plimbare cu panglica roşie şi verde a ordinului „Nicham-Iftikahr", n-a putut afla niciodată taina acestei fugi grabnice.

În clipa în care mantiile albe dispăreau sub portic, tocmai la timp pentru a vedea fluturînd ultimele lor falduri, pe uşa din mijloc îşi făcea intrarea Nababul. În cursul dimineţii primise înştiinţarea: *„Ales cu o majoritate zdrobitoare"*, şi după un dejun copios, unde se închinase foarte mult în cinstea noului deputat de Corsica, Jansoulet venea să se arate în public, împreună cu cîţiva comeseni, să se admire şi dînsul, să se bucure din plin de noul său triumf.

Prima persoană pe care o zări la sosire fu Félicie Ruys, stînd în picioare, sprijinită de soclul unei statui,

înconjurată de complimente şi de omagii, cărora Nababul se grăbi să le adauge pe ale sale. Era îmbrăcată simplu, cu un taior negru brodat şi împodobit cu mărgele negre, a căror sclipire atenua întrucîtva severitatea ţinutei, în contrast cu strălucirea unei fermecătoare pălării cu pene exotice, care părea a fi continuată şi totodată temperată de buclele fine de pe frunte şi de părul care i se revărsa în valuri pe spate.

Nu era de mirare că o mulţime de artişti şi de oameni de lume înconjurau un asemenea geniu, dublat de atîta frumuseţe. Jenkins, cu capul gol, împărţind în stînga şi în dreapta călduroase strîngeri de mînă, cîştiga noi admiratori, lărgind mereu cercul din jurul tinerei glorii, căreia voia să-i fie deopotrivă ocrotitor şi corifeu. În acest timp soţia lui se întreţinea cu tînăra artistă. Sărmana doamnă Jenkins! I se spusese cu acel glas feroce pe care numai ea singură îl cunoştea: „Trebuie să mergi să o saluţi pe Félicie"... Şi, stăpînindu-şi indignarea, s-a dus; căci acum ştia ce se ascunde sub această afecţiune părintească, deşi evitase orice explicaţie cu doctorul, ca şi cum s-ar fi temut de urmările ei.

După doamna Jenkins se precipită Nababul şi, strîngînd în labele sale păroase mînuţele lungi şi fin înmănuşate ale Féliciei, îşi exprimă recunoştinţa cu o cordialitate care-i umezea lui însuşi ochii.

— Mi-aţi făcut o mare cinste, domnişoară, de a asocia numele meu la al dumneavoastră, umila mea persoană la acest mare triumf, dovedind tuturor acestor viermi care au început să-mi roadă tălpile că nu daţi crezare calomniilor răspîndite despre mine. E cu adevărat de neuitat. Cu oricît aur şi diamante aş încununa acest bust minunat, nu vă voi fi niciodată mai puţin îndatorat...

Din fericire pentru simpaticul Nabab, mai degrabă sensibil decît elocvent, mulţimea atrasă de talentul strălucitor şi de renumele artistei îl obligă să se dea la o parte. Erau accese frenetice de entuziasm, care, negăsind cuvintele potrivite pentru a le exprima, dispăreau aşa cum veniseră; erau admiraţii mondene, însufleţite de bunăvoinţă şi de dorinţa vie de a plăcea,

dar care vărsau venin cu fiecare cuvînt rostit; urmau apoi puternicele strîngeri de mînă ale rivalilor, ale colegilor de breaslă, unele sincere, altele lăsînd totuşi o impresie de moliciune. Era prostănacul cu ifose, care, intenţionînd să te încînte cu un elogiu nătîng, îi adăuga, pentru a nu te răsfăţa prea mult, „cîteva mici rezerve"; venea apoi cel care, copleşindu-te cu complimente, îţi demonstrează că n-ai habar de meserie; în sfîrşit, băiatul de treabă, foarte ocupat, care se opreşte numai cît e necesar pentru a-ţi şopti la ureche că: „Cutare, faimosul critic, nu prea pare mulţumit". Félicie, foarte calmă, asculta tot ce i se spunea, înălţată de succes deasupra josnicelor invidii. Era mîndră cînd un veteran ilustru, vreun bătrîn coleg de al tatălui ei, îi arunca cîte un „foarte bine, micuţo!" care îi evoca trecutul, ducînd-o cu gîndul la colţişorul rezervat pentru ea în atelierul părintesc, pe cînd începuse să treacă asupră-şi o parte din renumele marelui Ruys. Dar, la drept vorbind, felicitările o lăsau destul de rece de vreme ce lipsea una, mai dorită decît oricare alta, şi pe care se mira de a nu o fi primit încă... Hotărît lucru, Félicie se gîndea la el mai mult decît se gîndise vreodată la un bărbat. Să fi fost, în sfîrşit, dragostea, dragostea cea mare, atît de rară într-o inimă de artist, incapabilă de a se dărui în întregime unui sentiment, sau era numai o simplă dorinţă de viaţă cinstită şi aşezată, la adăpost de plictis, acel plictis calm, vestitor de furtuni, de care avea dreptul să se teamă atît de mult? Oricum, Félicie se legăna cu iluzii, trăind de cîteva zile într-o fermecătoare tulburare, căci dragostea este atît de puternică, atît de frumoasă, încît chiar aparenţa, mirajul ei, ne amăgeşte şi ne poate produce aceleaşi emoţii ca şi ea însăşi.

Vi s-a întîmplat vreodată ca, preocupat pe stradă de o persoană scumpă, şi văzînd alte cîteva figuri care seamănă vag cu dînsa, să aveţi presimţirea că o veţi întîlni? Sînt imagini pregătitoare, schiţe ale tipului uman aşteptat să apară după colţ şi care vă ies în cale pentru a se impune succesiv atenţiei încordate. Sînt impresii magnetice şi nervoase de care nu trebuie

să zîmbim prea mult, căci ar putea constitui o pricină de suferință. În valul unduitor și mereu reîmprospătat de vizitatori, Féliciei i se păruse de mai multe ori că recunoaște capul cîrlionțat al lui Paul de Géry, cînd deodată scoase un țipăt de bucurie. Cu toate acestea, nu era încă el, ci doar cineva care-i semăna mult, cu o fizionomie regulată și liniștită ce se amesteca acum în mintea ei cu cea a lui Paul datorită unei asemănări mai mult spirituale decît fizice. Ambele imagini suprapuse îi solicitau mintea în chip plăcut.

— Aline !

— Félicie !

Dacă nimic nu este mai îndoielnic decît prietenia dintre două mondene, împărțindu-și dominația saloanelor și adresîndu-și epitetele cele mai măgulitoare, cu toate sclifoselile afecțiunii feminine, în schimb, prieteniile din copilărie îi împrumută femeii o înfățișare deschisă, astfel că le poți recunoaște și distinge ușor de toate celelalte ; ai zice că sînt niște legături solide și naiv împletite, cu noduri groase, de mîinile neîndemînatice ale unei fetițe, niște plante crescute pe un sol tînăr, frumos înflorite și cu rădăcini puternice, pline de sevă și de mlădițe. Și ce fericire — unde sînteți voi, plimbări din grădina pensionului ? — să te întorci, mînă în mînă, cu cîțiva pași înapoi, cunoscînd tot atît de bine drumul și micile sale accidente, cu același rîs duios pe buze ! Puțin retrase, cele două tinere, cărora le-a fost de ajuns să se întîlnească pentru a uita cinci ani de despărțire, își adună amintirile, în timp ce domnul Joyeuse bătrînul, cu fața-i roșcovană luminată de o cravată nouă, se împăunează, mîndru de a-și vedea fiica întîmpinată de o celebritate. Avea și pentru ce să fie mîndru, căci această mică pariziană, chiar alături de splendida ei prietenă, își punea în valoare farmecul tinereții, candoarea luminoasă a celor 20 de ani catifelați și auriți, cărora bucuria revederii le dă o nouă strălucire.

— Cît trebuie să fii de fericită !... N-am văzut încă nimic, dar aud pe toată lumea spunînd că e atît de frumos...

— Fericită mai ales de a te fi regăsit, micuță Aline... De atîta vreme...

— Așa e, răutate... dar a cui e vina?...

Și în străfundul memoriei, Félicie regăsește data încetării legăturilor dintre ele, aceeași zi în care tinerețea ei murise într-o scenă de pomină.

— Și ce-ai făcut, draga mea, în tot timpul acesta?

— Eu? Mereu același lucru, nimic interesant de povestit.

— Lasă, lasă, știm noi ce numești tu a nu face nimic, ființă întreprinzătoare ce ești... înseamnă a-ți dărui viața altora, nu-i așa?

Dar Aline nu mai asculta. Zîmbea afectuos, privind drept înainte, și Félicie, întorcîndu-se pentru a vedea cui i se adresa surîsul, îl zări pe Paul de Géry, care răspundea discretului și drăgăstosului bun venit al domnișoarei Joyeuse.

— Cum, vă cunoașteți?

— Dacă-l cunosc pe domnul Paul?... Cred și eu! Vorbim destul de des despre tine. Nu ți-a spus-o niciodată?

— Niciodată... e un motan îngrozitor...

Se opri brusc, cu mintea luminată ca de fulger. Și fără a-l asculta pe de Géry, care se apropia pentru a preamări triumful, Félicie se aplecă cu viclenie spre Aline, vorbindu-i în șoaptă. Aceasta, roșind, se dezvinovățea cu zîmbete, cu jumătăți de cuvinte: „Ce vorbești?... La vîrsta mea... o bunicuță!" În cele din urmă, Aline îl apucă pe tatăl ei de braț, pentru a scăpa de vreo ironie amicală.

Cînd Félicie îi văzu pe ambii tineri depărtîndu-se cu același pas, cînd înțelese — ceea ce nu știau încă nici ei — că se iubeau, simți ca o prăbușire în jurul ei. Apoi, văzîndu-și visul sfărîmat în țăndări, îl călcă, furioasă, în picioare... La urma urmei, Paul avea perfectă dreptate să i-o prefere pe această mică Aline. Care om de treabă ar cuteza vreodată să o ia în căsătorie pe domnișoara Ruys? Ea, și un cămin, o familie, haida-de! Ești fată de tîrfă, draga mea, și trebuie să fii tîrfă dacă vrei să ajungi ceva...

Ziua era pe sfîrşite. Mulţimea, mai grăbită, formînd goluri ici şi colo, începea să se scurgă spre ieşire, după multă trepidaţie în jurul operelor de succes ale Salonului; era sătulă, puţin obosită, dar excitată de atmosfera încărcată cu electricitate artistică. Un soare sclipitor, soarele de la ora 4, lumina vitraliul în formă de stea, împrăştia luciri de curcubeu pe nisipul aleilor, se urca încet pe bronzul sau marmura statuilor, irizînd goliciunea unui trup frumos, împrumutînd întinsului muzeu ceva din luminozitatea unei grădini. Félicie, cufundată în gîndurile ei adînci şi triste, nu-l vedea pe cel care înainta spre dînsa, falnic, elegant, seducător, făcîndu-şi loc printre cele două rînduri, respectuos deschise în faţa lui la auzul numelui şoptit al lui Mora.

— Ei bine, domnişoară, iată un succes frumos. Nu regret decît un singur lucru, simbolul răutăcios pe care-l ascunde capodopera dumitale.

Zărindu-l în faţa ei pe duce, Félicie tresări.

— Ah, da, simbolul... rosti ea cu un surîs descurajat pe buze. Şi sprijinindu-se de soclul marii statui voluptuoase lîngă care se aflau, cu ochii închişi, ca o femeie care se dăruieşte sau se lasă în voia soartei, Félicie murmură încet, foarte încet: Rabelais a minţit, ca toţi bărbaţii... Adevărul este că vulpea nu mai poate, se află la capătul puterilor şi al curajului, gata să cadă în şanţ, şi că dacă ogarul se mai înverşunează puţin...

Mora tresări, deveni ceva mai palid, tot sîngele pe care-l mai avea în vine revărsîndu-se spre inimă. Două licăriri întunecoase se încrucişară, două vorbe rapide, rostite din vîrful buzelor, fură schimbate, apoi ducele se înclină adînc şi se îndepărtă cu un pas uşor şi sprinten, împins parcă de zei.

Nu era în acea clipă, în palat, decît un singur om tot atît de fericit ca dînsul, şi acesta era Nababul. Escortat de prieteni, monopoliza, umplea singur marea alee din mijloc, vorbind tare, gesticulînd, atît de mîndru, încît părea parcă mai frumos, ca şi cum, tot privindu-şi naiv bustul, luase de la el un pic din splendida idealizare cu care artista îi aureolase vulgaritatea.

Capul înălțat, ieșit din largul său guler întredeschis, atrăgea observațiile contradictorii ale vizitatorilor în ceea ce privește asemănarea ; și numele lui Jansoulet, de atîtea ori repetat de urnele electorale, era acum rostit și de cele mai frumoase buze ale Parisului, de cele mai autorizate dintre glasurile sale. Oricare altul decît Nababul s-ar fi simțit stingherit auzind exclamîndu-se în jurul său toate acele indiscreții care nu erau întotdeauna plăcute. Dar estrada, trambulina se potrivesc de minune firilor de acest fel, devenite mai îndrăznețe sub focul privirilor, ca acele femei care sînt frumoase și spirituale numai în public, unde cea mai mică dovadă de admirație le transfigurează și le dă strălucire.

Cînd simțea că bucuria-i frenetică se potolește, cînd socotea că băuse tot paharul orgoliului, Nababul n-avea decît să-și spună : „Deputat !... Sînt deputat !"

Și cupa triumfătoare era plină ochi. Aceasta însemna ridicarea embargoului asupra tuturor bunurilor sale, trezirea dintr-un vis urît care dura de două luni, vîrtejul care mătura toate chinurile, toate temerile, chiar și afrontul de la Saint-Romans, atît de supărător în amintirea lui.

Deputat !

Rîdea singur, gîndindu-se la mutra baronului cînd va afla știrea, la stupoarea beiului adus în fața bustului său. Și deodată, la gîndul că nu mai era un simplu aventurier ghiftuit cu aur, stîrnind admirația dobitocească a mulțimii ca un lingou de metal prețios în vitrina unui agent de schimb, ci că era considerat drept unul din aleșii voinței naționale, fața blajină și mobilă a Nababului căpătă o gravitate voită, iar mintea lui frămînta proiecte de viitor, de reforme, dorința de a profita de lecțiile primite în ultima vreme de la soartă. Amintindu-și de făgăduiala făcută lui de Géry, Jansoulet manifesta față de turma înfometată care se gudura josnic pe lîngă el o răceală disprețuitoare, un aer calculat de superioară autoritate. Îi spunea marchizului de Bois l'Héry „dragul meu", îi reteza răspicat vorba guvernatorului, al cărui entuziasm devenea scandalos, și își jura să se descoto-

rosească cît mai curînd de toată această boemă compromițătoare de milogi, cînd tocmai se ivi prilejul de a-și pune planurile în aplicare.

Văzînd că, după ce se rotise de vreo douăzeci de ori prin sala de sculptură, Nababul se îndrepta spre ieșire, Moëssard, chipeșul Moëssard, cu cravată azurie, palid și buhăit ca un panariţiu, cu talia strînsă într-o redingotă elegantă, țîșni, străbătînd prin mulțime, și își trecu brațul sub al lui:

— Mergem împreună, nu-i așa?...

În ultima vreme, mai ales în perioada alegerilor, Moëssard căpătase, în Place Vendôme, o autoritate aproape egală cu cea a lui Monpavon, dar ceva mai nerușinată; căci în privința neobrăzării, amantul reginei nu-și avea pereche pe trotuarul care duce din Rue Druot pînă la Place de la Madeleine. De data aceasta nimerise alături cu drumul. Brațul musculos pe care-l strîngea se scutură violent, și Nababul îi răspunse foarte tăios:

— Îmi pare rău, dragul meu, dar n-am nici un loc disponibil.

Nici un loc într-o caretă mare cît o casă și care venise încărcată cu cinci persoane!

Moëssard îl privea uimit.

— Aș fi vrut totuși să vă spun urgent două cuvinte în legătură cu scrisoarea mea... Ați primit-o, nu-i așa?

— Desigur, și domnul de Géry ți-a răspuns probabil chiar azi-dimineață... Ceea ce îmi ceri nu este posibil. Douăzeci de mii de franci... Pe toți dracii, nu te încurci!

— Mi se pare, cu toate acestea, că serviciile mele... îngăimă filfizonul.

— Ți-au fost prea bine răsplătite. Așa mi se pare și mie. Două sute de mii de franci în cinci luni!... Nici un ban mai mult! Nu-ți fie cu supărare, ai dinții cam ascuțiți, tinere, ar trebui să-i mai pilești puțin.

Această conversație avea loc în timp ce înaintau amîndoi, împinși de șuvoiul întortocheat al mulțimii care se îndrepta spre ieșire. Moëssard se opri.

— E ultimul dumneavoastră cuvînt?

Nababul şovăi o clipă, ca şi cum ar fi avut o presimţire, văzînd acel rînjet schimonosit şi palid ; apoi, amintindu-şi de cuvîntul dat prietenului său :

— E ultimul meu cuvînt.

— Ei bine ! Vom vedea ! zise chipeşul Moëssard, al cărui baston despică aerul cu un şuierat de viperă ; şi făcînd o piruetă, se îndepărtă cu paşi mari, ca un om aşteptat undeva pentru o treabă foarte urgentă.

Jansoulet îşi continuă marşul triumfal.

În ziua aceea ar fi fost nevoie de ceva mult mai serios pentru a-i zdruncina fericirea ; se simţea, dimpotrivă, îmbărbătat de modul expeditiv în care terminase cu jurnalistul.

Imensul vestibul era ticsit de mulţimea compactă, împinsă spre uşă de ora apropiată a închiderii, dar pe care una din acele averse subite ce par a face parte din inaugurarea expoziţiilor o reţinea sub porticul cu pămînt şi nisip pe jos, asemănător intrării unui circ unde se fudulesc artişti purtînd veste în formă de inimă. Tabloul era bizar, specific parizian.

Afară, raze mari de soare străpungeau ploaia, desenînd pe cer un fel de căldări ca şi cum ar fi vrut să justifice expresia „plouă cu găleata". Iarba fragedă de pe Champs-Elysées, tufele foşnitoare de rododendroni, trăsurile aliniate pe şosea, mantalele impermeabile ale vizitiilor, splendidul harnaşament al cailor, totul primea de la ploaie o strălucire suplimentară de bogăţie, reflectînd din toate părţile azurul, azurul unui cer care se pregătea să zîmbească în intervalul dintre două averse.

Înăuntru, rîsete, taclale, saluturi, gesturi de nerăbdare, fuste sumese, mătăsuri înfoiate peste jupoane fin încreţite şi ciorapi de mătase dungaţi, valuri de franjuri, de dantele, de volane, ţinute, într-o mînă, ca nişte pachete grele, toate peste măsură de boţite... Apoi, ca o punte de legătură între cele două părţi ale tabloului, erau cei reţinuţi de ploaie sub bolta porticului, iar în umbra sa întunecoasă, proiectată pe fundalul imens şi luminos, se vedeau alergînd feciorii cu umbrele, strigînd nume de vizitii, nume de stăpîni, în timp ce în trăsurile care trăgeau domol la scară se urcau perechi înspăimîntate. „Trăsura domnului Jansoulet !"

Toată lumea se întoarse, dar se ştie că era un lucru care pe Nabab nu-l supăra de fel. Şi în timp ce, în mijlocul atîtor femei elegante, atîtor celebrităţi, în mijlocul acelei societăţi bălţate a Parisului în care fiecare se crede cineva, Nababul căuta, în aşteptarea valeţilor, să producă efect, o mînă nervoasă, bine înmănuşată, se întinse spre dînsul, şi ducele de Mora, îndreptîndu-se spre cupeu, îi aruncă în treacăt, cu acea efuziune pe care fericirea o transmite chiar celor mai reţinuţi :

— Felicitările mele, scumpul meu deputat...

Vorbise tare, în aşa fel încît toată lumea putuse auzi desluşit : „Scumpul meu deputat".

Există în viaţa tuturor oamenilor cîte o perioadă de aur, o culme luminoasă, unde îi aşteaptă şi le sînt oferite toate bucuriile, toate triumfurile, toată bunăstarea la care s-ar fi putut gîndi vreodată. Culmea este mai mult sau mai puţin înaltă, mai mult sau mai puţin accidentată şi anevoioasă de urcat ; ea există deopotrivă pentru toţi, pentru cei puternici, ca şi pentru cei sărmani. Dar aşa cum în ziua cea mai lungă a anului soarele a atins limita puterii, iar a doua zi ţi se pare un prim pas către iarnă, acest moment culminant al oricărei existenţe umane nu reprezintă decît o clipă de beatitudine, după care nu se arată altă cale decît coborîrea. Va trebui să ţi-o aminteşti mereu, sărmane Nabab, această după-amiază de 1 mai, brăzdată de ploaie şi soare, să-ţi fixezi pentru totdeauna în memorie strălucirea ei nestatornică. Atunci a fost momentul deplinei tale înfloriri, ca un miez de vară cu crengi ce se îndoaie sub fructele lor de aur, cu spice în pîrg, pe care le risipeai cu atîta nesăbuinţă. De acum înainte astrul va păli, retrăgîndu-se puţin cîte puţin şi dispărînd, incapabil în curînd să mai străpungă noaptea lugubră în care ţi se va împlini destinul.

XV

MEMORIILE UNUI APROD. ÎN ANTICAMERĂ

„Mare petrecere sîmbăta trecută în Place Vendôme. În cinstea alegerii sale, domnul Bernard Jansoulet, noul deputat de Corsica, dădea o serată grandioasă, cu soldaţi la poartă, cu întregul palat feeric luminat, cu două mii de invitaţii lansate în toate colţurile Parisului.

Datorită manierelor mele distinse, vocii mele răsunătoare, pe care preşedintele consiliului de administraţie o putuse aprecia la adunările Băncii Teritoriale, am avut şi eu cinstea de a lua parte la acest măreţ festival. În picioare, în anticameră, în mijlocul florilor şi al tapetelor colorate, îmbrăcat în purpură şi aur şi avînd pentru prima oară în viaţa mea pulpele dezgolite, am transmis înspre saloane, timp de trei ore, asemenea unor ghiulele, cu acea solemnitate specifică oamenilor de rang, numele fiecărui invitat, pe care un portar fastuos îl saluta, lovind de fiecare dată «bing!» cu halebarda în dalaj.

Ce de observaţii ciudate am mai putut face în seara aceea, ce de glume cu haz, ce de vorbe de duh, schimbate între oamenii de serviciu asupra invitaţilor care defilau, am auzit! Fără îndoială că nu de la podgorenii din Montbars aş fi aflat lucruri atît de nostime.

Trebuie să vă spun că respectabilul domn Barreau ne servise tuturor la început, în oficiul care gemea de bunătăţi şi băuturi la gheaţă, o gustare solidă şi bine udată. Aşa încît toată seara am fost bine dispuşi, cu atît mai mult cu cît mai trăgeam uneori cîte o duşcă din paharele aflate pe tava de pe servantă.

Cît despre stăpîni, trebuie să vă spun că nu păreau atît de bine dispuşi ca noi. Încă de la ora 9, cînd mi-am

luat postul în primire, am fost izbit de fizionomia îngrijorată și nervoasă a Nababului, pe care-l vedeam plimbîndu-se cu domnul de Géry prin saloanele iluminate și pustii, discutînd cu aprindere și făcînd gesturi mari. «Am să-l ucid, zicea el, am să-l ucid !»

Celălalt încerca să-l potolească ; pe urmă își făcu apariția doamna, și discuția porni pe alt făgaș.

Frumos exemplar de femeie această levantină de două ori cît mine, minunată de privit, cu diadema ei de diamante, cu giuvaerurile care-i acopereau umerii solizi și albi, precum și spatele tot atît de rotund ca și pieptul, cu talia strînsă într-o platoșă de aur verzui, care se prelungea în lamele de-a lungul fustei țepene. Nu mi-a mai fost dat să văd ceva atît de impunător și de luxos. O puteai asemui cu unul din acei splendizi elefanți albi ducînd turnuri pe spate, de care vorbesc cărțile de călătorii. Cînd mergea, sprijinindu-se anevoios de mobile, tremurau toate cărnurile pe ea, iar podoabele îi zăngăneau ca o grămadă de tinichele. La acestea se adăuga un glas pițigăiat și o față roșcovană, pe care un negru micuț i-o răcorea tot timpul cu un evantai de pene albe, desfășurat ca o coadă de păun.

Era pentru prima oară că această persoană leneșă și sălbatică se arăta societății pariziene, și domnul Jansoulet părea foarte fericit și foarte mîndru de faptul că soția lui a binevoit să facă pe gazda la petrecerea dată de el. De altfel, doamna n-a avut multă bătaie de cap, căci lăsîndu-și soțul să primească invitații, s-a dus să se întindă pe divanul din salonașul japonez, unde stătea nemișcată, înțepenită între două rînduri de perne, în așa fel încît, văzută de departe, semăna cu un idol căruia negrul cel mititel îi făcea vînt cu evantaiul, mișcat ritmic, cu gesturi regulate, mecanice. Au străinele astea o îndrăzneală !

Cu toate acestea, iritația Nababului îmi atrăsese din nou atenția, și zărindu-l pe feciorul său, care cobora treptele două cîte două, l-am oprit, șoptindu-i în treacăt la ureche :

— De ce nu-i sînt azi boii acasă stăpînului dumitale, domnule Noël ?

— Din cauza articolului apărut în *Messager*, îmi răspunse feciorul.

Şi asta fu tot ce am putut afla pentru moment, deoarece un sunet prelung de clopoţel anunţa sosirea primei trăsuri, urmată în curînd de multe altele.

Absorbit de serviciul meu, atent să pronunţ bine numele care mi se comunicau, făcîndu-le să răsune în toate saloanele, nu mă mai gîndeam la altceva. Nu-i lucru uşor să anunţi cum trebuie atîtea persoane care, închipuindu-şi că numele lor trebuie să fie bine cunoscut, îl bolborosesc în fugă, din vîrful buzelor, mirîndu-se apoi că a fost pocit cu cea mai mare gravitate ; ba unii îţi poartă şi pică pentru această intrare ratată, urmată de zîmbetele de rigoare cerute de o asemenea vestire neizbutită. Ceea ce îmi îngreuna misiunea la domnul Jansoulet era toată liota de străini, turci, egipteni, persani, tunisieni. Nu mai pun la socoteală pe corsicani, foarte numeroşi şi ei în acea seară, deoarece, de patru ani de cînd sînt la Teritorială, m-am obişnuit cu numele lor sforăitoare, nesfîrşite şi întotdeauna urmate de cel al localităţii : «Paganetti din Porto-Vecchio, Bastellica din Bonifacio, Paianatchi din Barbicaglia...»

Îmi plăcea să modulez silabele acestea italieneşti, să le redau deplina lor sonoritate, şi îmi dădeam seama, după figura uimită a bravilor insulari, cît erau de încîntaţi şi de surprinşi de a fi astfel introduşi în înalta societate continentală. Dar cu turcii — paşale, bei şi efendi — aveam mai mult de furcă şi se vede că mi s-a întîmplat să le pocesc numele de vreme ce în două rînduri domnul Jansoulet mi-a trimis vorbă să fiu mai atent şi, în special, să le rostesc cu un ton mai natural. Această observaţie formulată în faţa anticamerei cu voce tare şi cu o oarecare brutalitate m-a indispus mult şi m-a împiedicat — de ce n-aş spune-o ? — să-l plîng pe mătăhălosul parvenit cînd am aflat în cursul serii că în patul său de puf au început să crească spini.

De la zece şi jumătate şi pînă la miezul nopţii, clopoţelul a răsunat fără întrerupere, trăsurile n-au încetat de a trage la scară, iar vizitatorii s-au scurs cu nemiluita. Erau deputaţi, senatori, consilieri de stat, consilieri municipali, care păreau mai degrabă că vin la o adunare

de acționari decît la o serată mondenă. De unde această impresie ? Nu reușeam să-mi dau seama, dar o vorbă a portarului Nicklauss m-a lămurit : «Ai observat, domnule Passajon, îmi zise acest servitor de treabă, stînd în picioare în fața mea și ținîndu-și strîns halebarda, ai observat ce puține doamne avem ?»

Așa era, fără doar și poate !... Și nu eram singurii care să fi observat acest lucru. La fiecare nou-sosit îl auzeam pe Nabab, care stătea lîngă ușă, exclamînd consternat, cu vocea lui groasă de marsiliez fîrnîit : «Singur ?»

Invitatul se scuza în șoaptă... *Mm mm mm, mn*... Soția sa era puțin suferindă... A regretat mult, desigur... Apoi venea un altul, și aceeași întrebare primea același răspuns.

Tot auzind cuvîntul «singur», cei din anticameră începură să glumească de cîte ori sosea un nou invitat ; lacheii și feciorii îngînau cu un haz de nespus «singur !...» Dar domnul Nicklauss, experimentat în materie de mondenități, găsea că această abținere în masă a sexului slab nu era lucru curat.

«Articolul din *Messager* trebuie să fie pricina», spunea dînsul.

De azi-dimineață toată lumea nu vorbea de altceva, și în fața oglinzii împodobite cu flori, unde fiecare invitat își aranja ținuta înainte de a intra, surprindeam frînturi de fraze, șoapte de felul acesta :

— Ai citit ?

— E îngrozitor !

— Să fie oare cu putință ?

— Nu știu. În orice caz, am preferat să nu-mi aduc soția.

— Și eu la fel... Un bărbat poate merge oriunde fără a se compromite.

— Firește... În timp ce o femeie...

Apoi, ținîndu-și clacul sub braț, intrau în salon cu înfățișarea triumfătoare a bărbaților căsătoriți, neînsoțiți de neveste.

Ce era oare în ziarul acesta, cu teribilul articol care submina într-atîta influența unui om așa de bogat ? Din păcate, eram reținut de serviciul pe care îl îndeplineam ; nu puteam să cobor nici la oficiu, nici în vestiar pentru a lua informații, pentru a sta la palavre cu vizitiii, la-

cheii, feciorii pe care-i vedeam stînd în picioare jos la scară, amuzîndu-se să ia în batjocură pe cei care urcau... Ce vreți? Prea-sînt fandosiți și stăpînii ăștia. Cum să nu rîzi cînd îi vezi trecînd, cu aerul lor insolent și cu stomacul gol, pe marchizul și marchiza de Bois l'Héry, după toate cîte s-au povestit pe socoteala ciubucurilor domnului și a toaletelor doamnei? Dar perechea Jenkins, atît de duioasă, atît de unită, doctorul, punînd atent un șal de dantelă pe umerii doamnei, ca nu cumva să răcească pe scară, iar dînsa, zîmbitoare și înfășurată de sus pînă jos în catifea, cu o trenă lungă, sprijinindu-se de brațul soțului, ca și cum ar voi să spună: «Ce bine e!» Or, eu știu precis că de la moartea irlandezei, adevărata și legitima lui soție, doctorul intenționează să se descotorosească de baborniță care se ține scai de el, pentru a putea lua o tinerică, în timp ce baborniță își petrece nopțile îndurerată și spălînd cu torente de lacrimi vestigiile de frumusețe pe care le mai păstrează.

Hazul este că nici una din acele persoane nu bănuia batjocurile, glumele scuipate în spatele lor, murdăriile șterse cu coada rochiei pe covorul din vestibul; și toată lumea asta avea o mutră disprețuitoare de-ți venea să te prăpădești de rîs.

Tot sexul frumos al seratei era reprezentat de vreo treizeci de doamne, care se pierdeau în mijlocul a o mie de haine negre, de parcă nici n-ar fi fost acolo. Pe lîngă cele două doamne menționate, mai era soția guvernatorului, o corsicană mititică, cu sprîncene stufoase, dinți albi, obraji lucioși și negricioși care îi dădeau înfățișarea unei țărănci mai spălate din Auvergne; fire blajină, de altfel, și rîzînd tot timpul, afară de momentele în care soțul ei se uita la alte femei. Mai erau apoi cîteva levantine cu diademe de aur sau de perle, mai puțin reușite ca a noastră, dar asemănătoare ca tip, neveste de tapițeri, de giuvaergii — furnizorii obișnuiți ai casei — femei cu umeri largi ca niște vitrine și cu rochii care nu cruțaseră metrajul; în sfîrșit, cîteva perechi de funcționari de la Teritorială, trăgînd mîța de coadă și remarcîndu-se printr-o îmbrăcăminte mai sărăcăcioasă.

Din timp în timp, Cassagne, Laporte, Grand-Varlet, care plimbau tăvile, ne informau despre ce se petrecea

prin saloane : «Ah, dragii mei, de-aţi putea vedea ce atmosferă deprimantă, lugubră... Bărbaţii nu se mişcă de lîngă bufet. Doamnele sînt aşezate toate în cerc, în fundul salonului, făcîndu-şi vînt cu evantaiul, fără a scoate o vorbă. Grăsana nu vorbeşte cu nimeni. Cred că piroteşte... Să-l vezi pe stăpîn ce mutră face !... Hai, nea Passajon, un pahar de vin roşu... să-ţi mai dregi glasul !»

Tot acest tineret era foarte drăguţ cu mine şi manifesta o plăcere diabolică în a-mi face onorurile pivniţei atît de des şi cu atîta rîvnă, încît limba începea să mi se împleticească, să şovăie. Şi cu felul lor cam slobod de a vorbi, tinerii îmi ziceau : «Te cam bîlbîi, tăticule...»

Bine că sosise ultimul efendi şi că nu mai aveam pe nimeni de anunţat ; căci oricît aş tăgădui, de cîte ori înaintam de-a lungul tapetului pentru a arunca un nume înaltei societăţi, vedeam candelabrele din saloane învîrtindu-se cu sute de mii de licăriri, iar parchetul lunecos îmi fugea de sub picioare ca un tobogan. Era neîndoios că mă bîlbîiam, ce să vă mai ascund !

Aerul tare al nopţii, puţină apă rece pe obraz la pompa din curte îndepărtară repede această indispoziţie, care dispăruse cînd m-am reîntors în vestibul. Aici am găsit o adunare veselă şi numeroasă, strînsă în jurul şampaniei, dreasă cu sifon şi lămîie, din care nepoţelele mele, în ţinută de gală, cu părul încreţit şi cravate de panglică roz, trăgeau la măsea fără să se încurce, în ciuda chicotelor şi strîmbăturilor ce nu înşelau pe nimeni. Se vorbea desigur despre faimosul articol, un articol al lui Moëssard, după cîte am înţeles, plin de destăinuiri îngrozitoare asupra a tot felul de meserii necinstite învîrtite de Nabab acum cincisprezece-douăzeci de ani cu ocazia primei sale şederi la Paris.

Era al treilea atac de acest fel publicat în ultimele opt zile de *Messager*, pe care ticălosul de Moëssard îl trimitea de fiecare dată sub banderolă, cu o plăcere sadică, în Place Vendôme.

Domnul Jansoulet primea ziarul dimineaţa la cafeaua cu lapte ; şi la aceeaşi oră, prietenii şi duşmanii săi — căci un om ca Nababul nu poate fi indiferent nimănui — citeau, comentau, îşi fixau faţă de el o linie de conduită, în aşa fel încît să nu se compromită. E de

presupus că articolul de azi era totuşi bine adus din condei, căci vizitiul ne povestea că, la Bois de Boulogne, Jansoulet, stăpînul său, nu răspunsese nici la zece saluturi, deşi dăduse de zece ori ocol lacului; în mod obişnuit nu-şi ţine pălăria pe cap mai mult decît un suveran ieşit la plimbare. Apoi, cînd s-au întors, altă dandana. Cei trei copii sosiseră acasă cu lacrimi în ochi şi consternaţi, aduşi de la colegiul «Bourdaloue» de către un părinţel, spre binele micuţilor înşişi, cărora li se dăduse o mică vacanţă temporară pentru a-i pune la adăpost de bîrfelile şi aluziile jignitoare pronunţate în curtea şcolii sau la vorbitor. Văzînd aceasta, Nababul şi-a ieşit din pepeni şi era cît pe-aci să sfarme un serviciu de porţelan; se pare că fără domnul de Géry s-ar fi dus întins să-i crape capul lui Moëssard.

— Şi n-ar fi făcut rău! zise domnul Noël, care tocmai intra, foarte agitat şi el. Nu-i un bob de adevăr în articolul ticălosului ăstuia. Stăpînul meu n-a fost niciodată la Paris pînă anul trecut. De la Tunis la Marsilia şi de la Marsilia la Tunis, iată singurele sale călătorii. Dar canalia asta de gazetar se răzbună pentru că am refuzat să-i dăm douăzeci de mii de franci.

— Mare greşeală, zise atunci domnul Francis, Francis al lui Monpavon, bătrînul acela elegant, al cărui unic dinte se clătina în mijlocul gurii la fiecare cuvînt rostit; cu toate acestea, nu displace fetelor datorită manierelor sale distinse... Da, mare greşeală. Oamenii trebuie menajaţi atîta vreme cît ne pot fi de folos sau vătămători. Nababul dumitale a întors prea repede spatele prietenilor săi după izbîndă; şi, între noi fie vorba, dragul meu, nu e destul de tare pe poziţie pentru a-şi permite astfel de fapte.

Am socotit de cuviinţă să iau, la rîndul meu, cuvîntul:

— Asta aşa e, domnule Noël, jupînul dumitale nu mai e acelaşi de cînd cu alegerile. A adoptat un ton şi maniere mai arogante. Uite, nu mai departe decît alaltăieri, la Teritorială; ne-a făcut un tărăboi de neînchipuit. Îl auzeam zbierînd în toiul consiliului: «M-aţi mînţit, m-aţi jefuit şi m-aţi transformat în hoţ, ca şi voi! Arătaţi-mi registrele, pezevenchilor!» Dacă şi cu

Moëssard s-a purtat la fel, nu mă miră că-l scarmănă în gazetă.

— Bine, dar ce zice în articolul ăla ? întrebă domnul Barreau. L-aţi citit careva ?

Nici un răspuns. Au vrut unii să-l cumpere, dar la Paris scandalul se vinde ca pîinea caldă. La ora 10 dimineaţa nu mai exista nici un exemplar din *Messager* în tot oraşul. Atunci, uneia dintre nepoatele mele, foc de deşteaptă, îi trecu prin minte să scotocească în buzunarele numeroaselor pardesie care atîrnau frumos aliniate în cuierele din vestibul. La primul pe care puse mîna :

— Iată-l ! zise triumfător drăgălaşa fată, scoţînd un *Messager* cu paginile mototolite, ca un ziar care a fost deja citit.

— Uite altul ! strigă Tom Bois l'Héry, care opera şi el în alt colţ.

Al treilea pardesiu cercetat, al treilea *Messager*. Şi în toate, aceeaşi situaţie : vîrît în fundul buzunarelor sau lăsînd să i se vadă titlul, ziarul era peste tot, după cum articolul trebuia să fie proaspăt în mintea fiecăruia ; şi puteai să ţi-l închipui pe Nabab schimbînd acolo sus amabilităţi cu invitaţii care ar fi putut să-i recite pe dinafară ticăloşiile tipărite la adresa lui. Am rîs mult cu toţii gîndindu-ne la aceasta, dar ardeam de nerăbdare să aflăm cuprinsul faimoasei pagini.

— Hai, nea Passajon, citeşte-ne cu glas tare.

Cum aceasta era dorinţa generală, i-am dat curs. Nu ştiu alţii cum sînt, dar eu cînd citesc tare, mă delectez cu propriul meu glas, caut nuanţe şi efecte oratorice în aşa fel încît nu mai înţeleg nimic din ce spun, ca acei cîntăreţi care nu dau atenţie sensului cuvintelor, urmărind numai să ia bine notele. Articolul se intitula *Corabia de flori*... o poveste destul de încîlcită, cu nume chinezeşti, unde era vorba de un mandarin foarte bogat, avansat de curînd în rang şi care pe vremuri ţinuse ancorată o «corabie de flori» la capătul oraşului, lîngă o barieră frecventată de ostaşi. Cînd am ajuns la sfîrşitul articolului, nu ştiam mai multe decît la început. Încercam cu toţii să clipim din ochi, să facem pe deşteptii, dar sincer vorbind, n-aveam nici un motiv. O adevărată

şaradă, fără dezlegare. Şi am fi fost şi acum tot atît de nedumeriţi dacă bătrînul Francis, care, hotărît lucru, e un mare pişicher, priceput la toate, nu ne-ar fi explicat că bariera aceea cu ostaşii trebuia să fie Şcoala Militară şi că acea «corabie cu flori» nu purta un nume aşa de frumos pe franţuzeşte. Şi acest nume, rostit tare, în pofida prezenţei doamnelor, a stîrnit o explozie de chicote şi strigăte, de «ah!» şi de «oh!», unii spunînd: «Bănuiam eu», alţii: «E cu neputinţă».

— Daţi-mi voie, adăugă Francis, fost gornist la Regimentul 9 lăncieri, regimentul lui Mora şi Monpavon, daţi-mi voie... Acum vreo douăzeci de ani, cînd eram gata să mă liberez, am fost încazarmat la Şcoala Militară, şi îmi amintesc foarte bine că lîngă barieră se afla o cîrciumă numită «Balul Jansoulet», iar deasupra se găseau camere de închiriat cu cinci centime ora, unde te puteai duce între două dansuri...

— Eşti un mincinos neruşinat, strigă domnul Noël, scos din minţi, un pungaş şi un mincinos, ca şi stăpînul dumitale! Jansoulet n-a fost niciodată pînă acum la Paris!

Francis stătea aşezat puţin mai în afara cercului pe care-l făceam în jurul şampaniei şi sorbea o băutură dulce, fiindcă şampania îi dădea dureri de cap, şi apoi nu era o băutură destul de distinsă. Fără a lăsa paharul din mînă, se ridică solemn şi, înaintînd spre domnul Noël, îi zise pe un ton grav:

— Eşti lipsit de demnitate, dragul meu. Încă seara, la dumneata acasă, am găsit că tonul dumitale e grosolan şi deplasat. Nu foloseşte la nimic să insulţi oamenii, cu atît mai mult cu cît eu sînt şi ajutor de profesor de scrimă şi că, dacă am împinge lucrurile mai departe, aş putea să bag spada în tine exact în locul în care aş dori; dar nu vreau să fiu om rău. În loc de lovituri de spadă, prefer să-ţi dau un sfat care ar putea fi de folos şi stăpînului dumitale. Iată ce-aş face eu în locul vostru: m-aş duce să-l caut pe Moëssard şi l-aş cumpăra fără a mă tocmi. Hémerlingue i-a dat douăzeci de mii de franci ca să vorbească, eu i-aş da treizeci de mii ca să tacă.

— Niciodată... niciodată!... urla domnul Noël. Mai degrabă mă duc să-i sfărîm ţeasta nemerniculuí de bandit!

— N-ai să sfărîmi nimic. Adevărată sau nu, calomnia şi-a croit drum, ai putut s-o constaţi în astă seară. Şi e numai o mostră din plăcerile care vă aşteaptă. Cum să-ţi spun, dragul meu ? V-aţi aruncat prea repede cîrjile şi aveţi pretenţia să mergeţi singuri. Asta e bun cînd te ţii drept şi solid pe picioare, dar cînd n-ai piciorul prea sigur şi cînd ai nenorocul să-l simţi pe Hémerlingue la pîndă, nu-i a bine... Pe lîngă asta, jupînul dumitale a început să ducă lipsă de bani : a semnat o poliţă lui Schwalbach, şi ce să mai zici de un nabab care semnează polițe ? E adevărat că aveţi milioane care v-au rămas acolo ; dar pentru a reintra în posesia lor e nevoie să fiţi validaţi, şi vă garantez că dacă mai urmează două-trei articole ca cel de astăzi, aşa ceva nu se va întîmpla... Aveţi pretenţia să vă luaţi la trîntă cu Parisul, scumpule, dar nu sînteţi în stare de aşa ceva, sînteţi nişte ageamii. Aici nu sîntem în Orient, şi dacă nu le sucești gîtul celor care nu-ţi sînt pe plac, dacă nu-i bagi într-un sac şi-i arunci, cu un bolovan, în apă, alte mijloace să te descotoroseşti de ei n-ai... Stăpînul dumitale ar trebui să ia seama, Noël... Într-o bună zi Parisul îl va înghiţi, aşa cum înghit eu această prună, fără măcar să scuip sîmburele sau coaja !

Era teribil, bătrînelul, şi în ciuda sulemenelilor sale, nu mă puteam împiedica să-l respect. În timp ce vorbea, sus se auzea muzică şi cînt, iar în piaţă caii îşi scuturau strunele. Văzută de afară, petrecerea noastră trebuia să pară măreaţă, cu miile de lumînări aprinse şi intrarea principală iluminată. Şi cînd te gîndeşti că dedesubt se ascundea poate prăpastia ! Stăteam acolo în vestibul ca nişte şobolani la taifas în cala unui vapor, în timp ce într-însul începe să pătrundă apa, fără ca echipajul să bănuiască ceva ; şi-mi dădeam seama că slujnicele şi lacheii, tot acest popor, ar fi şters putina la prima alarmă... Să fie oare posibilă o asemenea catastrofă ?... Dar în acest caz, ce-aş deveni eu şi Teritoriala, şi avansurile, şi restanţele mele ?

Vorbele lui Francis mi-au trecut ca un fior rece prin şira spinării."

XVI

UN OM DE STAT

Razele luminoase ale unei după-amiezi senine mai băteau în ferestrele înalte, cu geamuri de seră, ale palatului Mora; se puteau zări printre crengile copacilor transperantele de mătase albastră şi, întinzîndu-se de-a lungul cheiului, terasele largi, cu flori exotice, scoase pentru prima oară la aer în acest sezon. Greble mari zăceau printre arbori, vestind pe nisipul din alei paşii sprinteni ai verii, în timp ce susurul fin al furtunilor, stropind iarba peluzelor, dădea impresia unui cîntec răcoritor.

Tot luxul reşedinţei princiare se desfăşura sub căldura plăcută a zilei, ce împrumuta o frumuseţe grandioasă liniştii, tăcerii acestei ore de odihnă, singura în care nu se auzea uruitul trăsurilor sub bolţi, nici uşile trîntite în anticameră, nici clinchetul clopoţeilor de la intrare, înfiorînd fără încetare iedera de pe ziduri, asemenea palpitaţiei înfrigurate a unei case mondene. Era lucru ştiut că, pînă la ora 3, ducele primea la minister şi că ducesa, o suedeză încă amorţită de îngheţurile din Stockholm, dădea rareori la o parte pologul patului, unde moţăia mai toată ziua. De aceea la această oră nu veneau nici vizitatori, nici solicitanţi, iar feciorii, proţăpiţi ca nişte cocostîrci pe treptele pustii de la intrare, erau singurii care animau palatul cu umbra firavă a lungilor lor picioare şi cu plictisul lor trîndav.

In mod excepţional, totuşi, în ziua aceea, într-un colţ al curţii aştepta cupeul castaniu al lui Jenkins. Ducele, puţin suferind încă din ajun, se simţise rău după masă

şi chemase repede pe omul cu pilule pentru a-l consulta asupra stării sale ciudate. Nu-l durea nimic, dormise şi mîncase ca de obicei ; avea însă o stare de sfîrşeală nemaipomenită şi o senzaţie de frig de care nu putea scăpa. Astfel, în acel moment, în ciuda strălucitorului soare de primăvară ce se revărsa în cameră, slăbind luminozitatea flăcării din şemineul care ardea ca în toiul iernii, ducele, înconjurat de paravane, tremura de frig sub blănurile-i albastre. Şi în timp ce semna hîrtiile desfăcute de un secretar pe o masă joasă de lac aurit, puţin scorojită, ducele întindea la fiece clipă degetele sale ţepene spre focul din vatră, care, deşi se afla atît de aproape încît ar fi putut să i le ardă, nu reuşea însă să redea circulaţia normală rigidităţii lor învineţite.

Să fi fost din cauza îngrijorării pricinuite de ilustrul său client? Fapt este că Jenkins părea nervos, agitat, măsura covorul în lung şi în lat, cercetînd, adulmecînd în dreapta şi în stînga, căutînd în aer ceva care trebuia să existe, ceva subtil şi insezisabil, o urmă de parfum sau dîra invizibilă lăsată de zborul unei păsări. Lemnele trosneau în şemineu, hîrtiile foşneau, răsfoite în grabă, iar vocea indolentă a ducelui indica printr-un singur cuvînt, precis şi net, răspunsul cuvenit la cîte o scrisoare de patru pagini ; din cînd în cînd se auzeau monosilabele respectuoase ale secretarului : „Da, domnule ministru... Nu, domnule ministru"... în sfîrşit, scîrţîitul unei peniţe aspre şi recalcitrante. Afară privighetorile ciripeau voios deasupra apei, în timp ce lîngă pod cînta un clarinet.

— Nu se mai poate ! zise deodată ministrul de stat, sculîndu-se. Ia toate astea de aici, Lartigues, vom continua mîine... Nu pot să scriu... Mi-e prea frig... Poftim, doctore, atinge-mi puţin mîinile şi spune dacă nu sînt ca scoase dintr-o găleată cu apă rece ca gheaţa... De două zile îmi simt aşa tot corpul... Nu-i caraghios, pe o vreme ca asta ?

— Nu mă mir㠖 îngăimă irlandezul, cu un ton posac şi tăios, neobişnuit la acest om blajin.

Uşa se închise în urma tînărului secretar, care îşi luase hîrţoagele înapoi cu o rigiditate solemnă, dar, îmi închipui, cu bucuria de a se simţi liber şi de a putea să hoi-

nărească o oră sau două prin grădina Tuileries, care colcăia de rochii primăvăratice şi de tinere adunate în jurul pavilionului de muzică, încă gol, sau sub castanii în floare, înfiorați de la tulpină şi pînă la coroană de anotimpul clădirii cuiburilor ; secretarul era departe de a fi rebegit de frig...

Jenkins, tăcut, îşi examina bolnavul, auscultîndu-l, palpîndu-l, apoi, pe acelaşi ton aspru, motivat poate de îngrijorarea lui afectuoasă sau de enervarea medicului care-şi vede sfaturile nerespectate :

— Dar bine, scumpe duce, ce fel de viaţă duceţi de cîtăva vreme ?

Auzise şi dînsul pe la clienţii săi obişnuiţi bîrfeli, pe care doctorul nu le dispreţuia de loc, cum că ducele avea *una nouă*, şi că această toană recentă îl stăpînea, îl subjuga mai dihai ca altă dată ; coroborîndu-le cu alte observaţii făcute aiurea, Jenkins era ros de curiozitate, de dorinţa aprigă de a cunoaşte numele *celei noi*. Era ceea ce încerca să descopere în spatele frunţii palide a bolnavului, căutînd mai mult să pătrundă ascunzişurile minţii decît cauza răului. Dar avea în faţa lui pe unul din acei bărbaţi cu trecere la femei, închişi ermetic ca sertarele secrete care ascund bijuterii şi scrisori feminine ; ducele era discreţia în persoană, şi chiar şi cele mai viclene perspicacităţi se zdrobeau de privirea sa de oţel, rece şi vînătă.

— Te înşeli, doctore... îi zise calm excelenţa-sa. Nu mi-am schimbat cu nimic obiceiurile.

— Ei bine, domnule duce, rău aţi făcut ! replică irlandezul brutal, mîniat de a nu putea afla nimic.

Şi dîndu-şi imediat seama că mersese prea departe, îşi risipi proasta dispoziţie şi severitatea diagnosticului într-un potop de banalităţi şi axiome... Ducele trebuia să fie cu băgare de seamă... Medicina nu face minuni... Eficacitatea pilulelor „Jenkins" se opreşte în faţa implicaţiilor vîrstei, a posibilităţilor omeneşti care, din păcate, nu sînt inepuizabile. Mora îi tăie vorba, nervos :

— Ascultă, Jenkins, ştii că nu-mi place vorbăria. E, aşadar, ceva care şchioapătă ?... Ce am ?... De ce mi-e mereu frig ?

— O anemie, o epuizare... Gazul din lampă care e pe sfîrşite...

— Ce-i de făcut atunci ?

— Nimic. Odihnă totală... Mîncare, somn, şi atît... Ar fi bine dacă aţi merge să petreceţi cîteva săptămîni la Grandbois...

Mora ridică din umeri.

— Bine, dar Camera, consiliul şi ?... Fugi de-aici ! Ştii doar că e cu neputinţă.

— În orice caz, domnule duce, trebuie să vă mai potoliţi, să renunţaţi cu totul...

Jenkins fu întrerupt de intrarea discretă a unui valet, care, pe vîrful picioarelor, ca un profesor de dans, aducea o scrisoare şi o carte de vizită ministrului de stat, ce continua să dîrdîie în faţa sobei. Văzînd plicul gri satinat, destul de original ca formă, irlandezul tresări fără să vrea, în timp ce ducele, după citirea scrisorii, se ridică înviorat, purtînd în obraji acea rumeneală, semn de sănătate, pe care arşiţa vetrei nu i-o putuse da.

— Dragă doctore, cu orice preţ, trebuie...

Valetul aştepta în picioare.

— Ce este ?... Ah, da, cartea de vizită... Poftеşte-l în galerie. Vin numaidecît.

Galeria ducelui de Mora, deschisă de două ori pe săptămînă vizitatorilor, era pentru el un fel de teren neutru, un loc public unde putea întîlni pe oricine, fără a se angaja sau a se compromite.

După ce valetul ieşi :

— Scumpe Jenkins, ai făcut pînă acum minuni pentru mine. Îţi mai cer încă una. Dublează-mi doza de pilule, născoceşte, fă ceva, orice doreşti... Dar trebuie să fiu zdravăn duminică... Înţelege-mă, cît mai zdravăn posibil !

Şi degetele sale încălzite şi fierbinţi strîngeau scrisorica puternic, cu un fior de lăcomie.

— Luaţi seama, domnule duce, spuse Jenkins foarte palid, strîngîndu-şi buzele, n-aş vrea să vă alarmez peste măsură asupra stării dumneavoastră de slăbiciune, dar socotesc de datoria mea...

Mora schiţă un zîmbet impertinent :

— Datoria dumitale e una, iar plăcerea mea e alta, stimabile. Lasă-mă să-mi prăpădesc viaţa după cheful meu. De aşa minunată ocazie n-am mai avut niciodată parte ! Ducele tresări : Ducesa...

O uşă tapetată se deschise, şi în pragul ei apăru un ciudat căpşor blond, ciufulit ; ducesa, de-abia sculată din patu-i princiar, era înfăşurată în dantele şi zorzoane străvezii.

— Ce aud ? Încă n-ai ieşit ?... Dar bine, doctore, dojeneşte-l. Nu-i aşa că se răsfaţă ?... Uită-te la dînsul. Ce înfăţişare superbă !

— Poftim... vezi bine, zise ducele rîzînd către Jenkins. Nu intri, ducesă ?

— Nu, dimpotrivă, te răpesc. Unchiul d'Estaing mi-a trimis o colivie cu păsări exotice. Vreau să le vezi... Minunăţii de toate culorile, cu ochişori ca două perle negre... Şi friguroase, friguroase, aproape ca şi dumneata.

— Hai să le vedem, zise ministrul. Aşteaptă-mă, Jenkins, mă întorc.

Apoi, dîndu-şi seama că tot mai ţinea scrisoarea în mînă, ducele o aruncă neglijent în sertarul măsuţei de lucru şi porni pe urmele ducesei, cu sîngele rece al soţului pe care asemenea capricii nu-l mirau.

Ce făurar extraordinar, ce fabricant incomparabil de jucării a înzestrat masca omului cu maleabilitatea şi minunata sa elasticitate ? Nimic mai nostim decît fizionomia marelui senior surprins cu adulterul pe buze, cu obrajii aprinşi de mirajul voluptăţilor făgăduite şi domolindu-se dintr-o dată în seninătatea tandreţei conjugale ; nimic mai nostim decît politeţea smerită, zîmbetul părintesc, demn de Franklin, al lui Jenkins în prezenţa ducesei, zîmbet schimbat brusc, o dată rămas singur, într-un rînjet de mînie şi ură, însoţit de o paloare de asasin, paloarea unui Castaing [1] sau Lapommerais [2] urzind sinistrele lor crime.

O ochire rapidă spre cele două uşi, şi doctorul ajunse brusc înaintea sertarului plin de hîrtii preţioase, unde

[1], [2] Medici francezi din secolul al XIX-lea, condamnaţi la moarte şi executaţi pentru crime premeditate prin otrăvire.

cheița de aur se afla întotdeauna la locul ei, cu o neglijență insolentă care părea a zice : „Nimeni nu va îndrăzni".

Jenkins însă îndrăzni.

Scrisoarea zăcea acolo, trîntită peste celelalte. Asperitățile hîrtiei, cele trei cuvinte ale adresei așternute cu un scris simplu, dar cutezător, și apoi parfumul, acel parfum îmbătător, evocator, răsuflarea însăși a divinei sale guri... Era, așadar, adevărat, dragostea lui geloasă nu-l înșelase, nici stinghereala pe care o observase de cîteva zile la dînsa, nici înfățișarea misterioasă și întinerită a Constancei, nici splendidele buchete expuse în atelier ca la umbra tainică a păcatului... Neîmblînzitul orgoliu capitula deci ? Dar atunci, de ce nu el, Jenkins, care o iubea de atîta vreme, care avea zece ani mai puțin decît celălalt și care nu dîrdîia, bineînțeles, de frig ?... Toate aceste gînduri îi treceau doctorului prin minte ca niște săgeți de fier aruncate de un arc neobosit. Și ciuruit, sfîșiat, cu ochii injectați de sînge, Jenkins stătea nemișcat, privind plicul satinat și rece, neîndrăznind să-l deschidă, de teamă de a vedea spulberîndu-se ultima iluzie, cînd deodată un zgomot ușor îl făcu să arunce brusc scrisoarea și să închidă sertarul foarte mobil al măsuței de lac. Cineva intrase în odaie.

— Ia te uită ! Dumneata, Jansoulet ? Cum de-ai ajuns aici ?

— Excelența-sa mi-a spus s-o aștept în dormitor, răspunse Nababul, foarte mîndru de a fi astfel introdus în intimitatea reședinței, mai ales la o oră cînd nu era primit nimeni.

Adevărul este că ducele începuse să nutrească sentimente de simpatie față de acest barbar. Și aceasta pentru mai multe motive : în primul rînd, îi erau dragi oamenii îndrăzneți, cutezători, aventurierii cu stea în frunte. Nu făcea și el parte din tagma lor ? Apoi Nababul îl amuza ; accentul său, manierele sale mai din topor, lingușelile lui directe și sfruntate schimbau decorul convențional al anturajului zilnic, plaga administrativă și curtenească pe care ducele într-atîta n-o putea suferi, încît nu catadicsea să-și ducă măcar frazele pînă la capăt. Nababul îi termina însă frazele lui adeseori în mod neprevăzut și sur-

prinzător ; pe deasupra, era un partener ideal, pierzînd la club, fără a crîcni, partide de *écarté* cu cinci mii de franci punctul. Şi era un om atît de comod cînd voiai să scapi de un tablou, fiind întotdeauna gata să-l cumpere, fără a se uita la preţ. Acestor motive de simpatie li se adăugase în ultima vreme un sentiment de compătimire şi de indignare faţă de înverşunarea cu care acest nenorocit era atacat, faţă de acea luptă josnică şi necruţătoare, dusă cu atîta dibăcie, încît opinia publică, întotdeauna credulă şi lacomă de lucruri senzaţionale, începea să se lase serios influenţată. Trebuie să i se recunoască lui Mora meritul că nu se tîra în coada maselor. Zărind, într-un ungher al galeriei, mutra blajină, dar cam jalnică şi descumpănită, a Nababului, socotise că era o laşitate să-l primească acolo şi-l invitase să-l aştepte în camera lui.

Jenkins şi Jansoulet, destul de jenaţi unul în faţa celuilalt, schimbară între ei cîteva cuvinte banale. De cîtăva vreme prietenia lor se cam răcise, deoarece Jansoulet refuzase categoric orice nouă subvenţie pentru aşezămîntul „Betleem", rămas numai pe umerii irlandezului ; Jenkins era furios din cauza asta, dar era şi mai furios de a nu fi putut deschide scrisoarea Féliciei înainte de sosirea musafirului nepoftit. La rîndul său, Nababul se întreba dacă doctorul avea să fie prezent la conversaţia pe care dorea să o angajeze cu ducele în legătură cu aluziile infame îndreptate împotriva lui în *Messager* ; era de asemeni îngrijorat să ştie dacă aceste calomnii nu răciseră cumva bunăvoinţa lui Mora, care îi era atît de necesară în acest moment, cînd trebuia dovedită în practică. Felul cum fusese întîmpinat în galerie îl liniştise pe jumătate ; cînd ducele se înapoie în cameră şi se îndreptă spre el cu mîna întinsă, Nababul se linişti pe deplin.

— Ei bine, bietul meu Jansoulet, ştiu că Parisul te face să-i plăteşti scump ospitalitatea. Ce mai zarvă, ce mai furie şi duşmănie !

— Vai, domnule duce, dacă aţi şti...

— Ştiu... am citit... zise ministrul apropiindu-se de foc.

— Trag nădejdea că excelenţa-voastră nu dă crezare acestor ticăloşii... De altfel, am la mine... Am adus dovezile.

Şi cu labele sale păroase, tremurînd de emoţie, Jansoulet scotocea printre hîrtiile dintr-o enormă servietă de sagri pe care o ţinea sub braţ.

— Nu-i nevoie... lasă... sînt la curent cu toată povestea. Ştiu că, intenţionat sau nu, eşti confundat cu o altă persoană, pe care motive familiale...

Văzînd uluirea Nababului, înmărmurit de a constata cît de bine era informat ducele, acesta nu se putu împiedica să zîmbească :

— Un ministru de stat este dator să ştie tot... Dar fii liniştit. Vei fi totuşi validat. Şi o dată validat...

Jansoulet oftă uşurat.

— Vai, domnule duce, ce mult bine îmi faceţi vorbind astfel. Începeam să-mi pierd încrederea... Duşmanii mei sînt atît de puternici ! Aţi fi crezut că tocmai Le Merquier a fost însărcinat cu redactarea raportului privind alegerea mea ?

— Le Merquier ?... Ei drăcie !

— Da, Le Merquier, omul de casă al lui Hémerlingue, păduchele acela care a convertit-o pe baroană, de bună seamă fiindcă preceptele religiei îi interziceau să-şi ia o ibovnică musulmană.

— Ei, pînă aici, Jansoulet !

— Ce să fac, domnule duce ?... Mînia ţi se urcă la cap... Gîndiţi-vă la situaţia în care am fost pus de aceşti mizerabili. Iată opt zile de cînd ar fi trebuit să fiu validat, şi ei fac tot posibilul să amîne şedinţa fiindcă-mi cunosc situaţia : toată averea mea paralizată, beiul care aşteaptă hotărîrea Camerei pentru a şti dacă mă poate jefui sau nu. Am optzeci de milioane acolo, iar aici am început să trag mîţa de coadă... Dacă mai durează mult...

Îşi şterse broboanele de sudoare care-i curgeau pe frunte.

— Ei bine ! Această validare este pentru mine o chestiune de onoare, zise ministrul cu oarecare vivacitate. O să-i scriu lui Cutare să-şi urgenteze raportul ; şi chiar dacă ar trebui să fiu dus pe braţe la Cameră...

— Excelenţa-voastră este bolnavă ? întrebă Jansoulet, vădit interesat, pe un ton care, vă pot încredinţa, n-avea nimic prefăcut în el.

— Nu... o oarecare slăbiciune... Nu prea avem sînge în vine, dar Jenkins ni-l va procura... Nu-i aşa, doctore ?

Irlandezul, care nu asculta, făcu un gest vag.

— Mii de trăsnete ! Şi eu, care am prea mult sînge ! strigă Nababul, dîndu-şi drumul la cravata care-i strîngea gîtul umflat, învineţit din cauza emoţiei şi a căldurii din cameră. De-aş putea să vă dau puţin de la mine, domnule duce !

— Ar fi o fericire pentru amîndoi, replică ministrul de stat, uşor ironic. Mai ales pentru dumneata, care eşti un om violent şi care ai avea nevoie de atîta calm în aceste clipe. Fereşte-te de asta, Jansoulet. Păzeşte-te de pornirile, de crizele de mînie la care ar dori unii să te împingă... Repetă-ţi mereu că acum eşti un om de stat, urcat pe o estradă, de unde ţi se văd de departe toate gesturile... Te înjură gazetele ? Nu le citi dacă nu-ţi poţi stăpîni emoţia pe care ţi-o provoacă... Nu proceda cum am procedat eu cu orbul de pe Pont de la Concorde, înfiorătorul clarinetist care-mi amărăşte zilele de zece ani de cînd cîntă jalnic de dimineaţă pînă seara *Despre fii tăi, Norma*... Am încercat toate mijloacele ca să-l fac să plece de acolo, bani, ameninţări. Nimic nu l-a putut clinti din loc... Poliţia ? Ei, n-am ce zice... Cu ideile moderne, e o problemă de stat să alungi un orb de sub un pod... Jurnalele de opoziţie ar deschide o discuţie, parizienii ar scorni o poveste întreagă : *Cîrpaciul şi Bogătaşul... Ducele şi Clarinetul*... Trebuie să mă resemnez. De altfel, e vina mea. N-ar fi trebuit să-i arăt omului aceluia că mă enervează... Sînt convins că supliciul meu reprezintă acum jumătate din viaţa lui. În fiecare dimineaţă îşi părăseşte cocioaba, îşi ia cîinele, scaunul pliant şi clarinetul, zicîndu-şi : „Hai să mergem să-l plictisim pe ducele de Mora". Şi nu scapă prilejul nici o singură zi, mizerabilul... Uite ! Dacă aş întredeschide fereastra, ai auzi potopul de note stridente biruind zgomotul fluviului şi al trăsurilor... Ei bine, gazetarul acela de la *Messager* este clarinetistul dumitale ; dacă îi arăţi că muzica lui te indispune, nu va înceta niciodată... Acestea fiind zise, scumpul meu deputat, îţi amintesc că la ora trei ai şedinţă, aşa că îmi permit să te îndru-

mez grabnic spre Cameră. Apoi, întorcîndu-se spre Jenkins: Știi ce ți-am cerut, doctore, pilule pentru poimîine... dar să fie pe cinste !...

Jenkins tresări și se scuturâ ca după un vis :

— În regulă, scumpe duce, vă vom reda puterile... dar ce mai puteri !... Așa încît să puteți cîștiga marele premiu al derbiului.

Doctorul se înclină și ieși rîzînd, cu un adevărat rînjet de lup, arătîndu-și dinții albi și ascuțiți. Nababul își luă și el rămas bun, plin de recunoștință, dar fără a o exterioriza în fața acestui sceptic căruia orice efuziune îi trezea bănuieli. Și ministrul de stat, rămas singur, ghemuit în fața focului cu flacără mare, stătea închis în căldura capitonată a interiorului său luxos. Deși în ziua aceea îl mîngîiau razele arzătoare ale unui frumos soare de mai, ducele dîrdîia mereu, dîrdîia atît de tare, încît scrisoarea mătăsoasă a Féliciei, pe care o citea cu patimă de îndrăgostit, tremura, foșnind în vîrful degetelor sale învinețite.

Nimic mai ciudat decît situația unui deputat în perioada imediat următoare alegerii sale și care precede — așa cum se spune în jargonul parlamentar — validarea alegerilor. E o stare de fapt întrucîtva asemănătoare cu cea a mirelui în răstimpul de douăzeci și patru de ore care desparte căsătoria civilă de consfințirea ei religioasă. Drepturi de care nu te poți folosi, o semifericire, semiîmputernicire, stinghereala unei poziții nestabile, lipsa unui suport precis. Ești căsătorit fără a fi, deputat fără a fi sigur de aceasta, numai că pentru un deputat această stare de nesiguranță se prelungește mai multe zile sau săptămîni, și cu cît durează mai mult, cu atît mai îndoielnică devine și validarea. Ce chin pentru bietul reprezentant al națiunii, obligat să vină la Cameră, să ocupe un loc pe care poate nu-l va păstra, ascultînd dezbateri ale căror concluzii este expus să nu le cunoască. Văzul și auzul înregistrează imaginea plăcută a ședințelor parlamentare, cu talazurile de frunți pleșuve sau apoplectice, cu zgomotul confuz al hîrțoagelor mototolite, al strigătelor aprozilor, al cuțitelor de tăiat hîrtia bătînd toba pe mese, al șuetelor din bănci sau a

glasului oratorului detaşîndu-se într-un solo uneori tunător, alteori mai timid pe acest neîntrerupt acompaniament.

O asemenea situaţie, atît de enervantă, se complica pentru Nabab din cauza calomniilor, la început şoptite, acum însă tipărite şi circulînd în mii de exemplare, ceea ce avusese drept consecinţă punerea lui tacită în carantină de către colegi. În primele zile Jansoulet alerga în dreapta şi în stînga pe culoare, la bibliotecă, la bufet, în sala de şedinţe, încîntat, ca şi ceilalţi, să exploreze toate colţurile măreţului labirint. Dar necunoscut pentru cei mai mulţi, ostracizat de unii membri ai clubului din Rue Royale, care îl evitau, Nababul era duşmănit de întreaga clică clericală condusă de Le Merquier, ca şi de lumea finanţelor, ostilă acestui miliardar ce se juca cu cursul acţiunilor asemenea acelor vapoare de mare tonaj care răscolesc apele unui port. Tot căutîndu-şi un loc, Jansoulet nu făcea decît să se izoleze mai mult, căci aceeaşi vrăjmăşie îl urmărea peste tot.

Gesturile şi atitudinea lui păstrau un fel de stinghereală, o neîncredere şovăielnică. Se simţea urmărit. Dacă intra o clipă la bufet, în sala luminoasă cu vedere spre grădina preşedinţiei, Nababul se simţea ceva mai bine, fiindcă, în faţa lungii tejghele de marmură, încărcată cu alimente şi băuturi, deputaţii îşi mai pierd din ifose, lepădîndu-şi ceva din trufia legislativă, adoptînd o atitudine mai naturală la chemarea naturii înseşi. Jansoulet ştia însă că a doua zi în *Messager* avea să apară o notiţă batjocoritoare, insultătoare, prezentîndu-l alegătorilor drept un beţivan de clasa întîi.

Năbădăioşii săi alegători reprezentau şi ei un motiv de stînjeneală. Soseau în grup, invadau sala paşilor pierduţi, alergau încoace şi încolo ca nişte căprioare zglobii şi negre, strigîndu-se de la un capăt la altul al încăperii sonore : „Hei !... Hei !...“ Adulmecau cu voluptate mirosul puterii şi al administraţiei, făcînd temenele miniştrilor care treceau, ţinîndu-se de paşii lor şi scrutîndu-le buzunarele şi servietele umflate, ca şi cum ar fi aşteptat să le pice vreo pleaşcă. Dar mai cu seamă îl asaltau pe „musiu“ Jansoulet cu jalbe, reclamaţii, efuziuni, în aşa fel încît, pentru a scăpa de larma şi gesticulările care

făceau ca lumea să întoarcă capul, crezînd că e vorba de şeful vreunui trib de tuaregi rătăcit într-o ţară civilizată, Nababul era silit să arunce o privire rugătoare către vreun aprod de serviciu ; pus în temă, acesta venea să-l salveze, spunîndu-i cu sufletul la gură că „era chemat de urgenţă la biroul 8". Astfel că, stînjenit în orice loc, alungat de pe culoare, din sala paşilor pierduţi, de la bufet, sărmanul Nabab luase hotărîrea să nu se mai clintească din bancă, unde stătea nemişcat şi mut în tot cursul şedinţei.

Avea, cu toate acestea, un prieten la Cameră, un deputat recent ales în departamentul Deux-Sèvres, domnul Sarigue, un biet om destul de asemănător cu marsupialul al cărui nume îl purta [1], avînd un păr rar şi roşcat, o privire temătoare şi paşi care săltau în nişte ghetre de culoare albă. Timid de nu putea rosti două vorbe fără a se bîlbîi, aproape afon, domnul Sarigue molfăia mereu gumă de mestecat, fapt care îi făcea vorbele şi mai de neînţeles. Lumea se întreba ce caută un asemenea neajutorat în Parlament, ce ambiţie femeiască în delir împinsese către o funcţie publică un ins incapabil să îndeplinească măcar o funcţie privată.

Printr-o nostimă ironie a soartei, Jansoulet, tulburat el însuşi de toate temerile validării, fusese ales în biroul 8 pentru a elabora raportul asupra alegerii din Deux-Sèvres ; şi domnul Sarigue, conştient de incapacitatea lui, îngrozit la gîndul de a fi trimis înapoi acasă cu coada între picioare, dădea tîrcoale, umil şi rugător, huidumei cu păr încreţit şi cu omoplaţii largi ascunşi de o redingotă subţire şi fină. Domnul Sarigue nu-şi închipuia că sub acest înveliş solid se ascundea o biată fiinţă neliniştită şi îngrijorată ca şi dînsul.

Lucrînd la raportul privind alegerile din Deux-Sèvres, despuind numeroasele proteste, nenumăratele acuzaţii de fraude electorale, bani risipiţi, ospeţe, poloboace de vin gîlgîind la porţile primăriilor, obişnuitele tertipuri ale alegerilor din vremea aceea, Jansoulet se îngrozea pentru propria lui soartă. „Păi, toate astea

[1] *Sarigue* — sarigă, marsupial din America de Sud.

le-am făcut şi eu"... se gîndea el, înspăimîntat. Ah! Domnul Sarigue putea să fie liniştit, n-ar fi putut nimeri un raportor mai binevoitor şi mai indulgent, căci Nababul, milostivindu-se de pacientul său, ştiind din proprie experienţă cît de neplăcută este anxietatea aşteptării, urgentase lucrurile în aşa fel încît voluminoasa mapă pe care o ţinea sub braţ, ieşind de la palatul Mora, conţinea raportul gata pentru a fi citit la biroul 8.

Să fi fost de vină acest prim contact cu o funcţie publică, cuvintele încurajatoare ale ducelui sau vremea minunată, puternic resimţită de acest meridional sensibil la orice senzaţie fizică, obişnuit cu cerul albastru şi soarele fierbinte? Fapt este că aprozii Corpului legislativ văzură apărînd în ziua aceea un Jansoulet falnic şi semeţ, pe care nu-l cunoscuseră încă. Cupeul corpolentului Hémerlingue, zărit la poartă, uşor de recunoscut după dimensiunile ieşite din comun ale portierelor, sfîrşi prin a-i reda Nababului siguranţa şi cutezanţa sa obişnuită. „Duşmanul e prin apropiere... Să fim cu ochii în patru."

Străbătînd sala paşilor pierduţi, îl zări în adevăr pe financiar stînd de vorbă într-un colţ cu Le Merquier, raportorul. Nababul trecu pe lîngă ei aruncîndu-le o privire triumfătoare, ceea ce îi puse pe gînduri pe ceilalţi: „Ce să fie oare?"

Apoi, satisfăcut de propriul său calm, Jansoulet se îndreptă spre birouri, nişte încăperi largi şi înalte, situate de o parte şi de alta a unui lung coridor; prevăzute cu mese mari, acoperite cu postav verde şi jilţuri grele şi uniforme, sălile aveau un aspect de solemnă plictiseală. Lumea sosea. Grupuri-grupuri se aşezau, discutau, gesticulau, se salutau, dînd din cap, îşi strîngeau mîinile, profilîndu-se ca nişte umbre chinezeşti pe fondul luminos al geamurilor. Unii mergeau gîrboviţi, singuratici, zdrobiţi parcă sub povara cugetărilor care le încreţeau fruntea. Alţii îşi vorbeau la ureche, comunicîndu-şi ştiri de cea mai mare importanţă şi mai mult decît misterioase, cu degetul pe buze şi privirea tainică. Un buchet de provinciali se deosebea de toţi aceştia prin varietatea intonaţiilor: violenţe meridio-

nale, accente lătăreţe din centru, fraze cîntate ca în Bretagne se învălmăşeau în aceeaşi înfumurare prostească a unor pîntecoşi. Îi mai puteai distinge pe toţi aceştia după redingotele demodate, bocancii din picioare, lenjeria de corp, confecţionată din pînză de casă, ca şi după obrăznicia de gaşcă sau bisericuţă provincială, după expresiile locale şi regionalismele introduse pe neaşteptate în limbajul politico-administrativ, acea frazeologie găunoasă şi searbădă care a inventat „chestiunile arzătoare la ordinea zilei" şi „individualităţile fără mandat".

Văzîndu-i pe aceşti oameni turbulenţi sau gînditori, ai fi zis că te afli în prezenţa celor mai mari răscolitori de idei de pe pămînt. Din păcate, de cum începeau şedinţele, se transformau cu toţii din cap pînă-n picioare, tăcînd chitic într-un colţişor, temîndu-se ca nişte şcolari de nuiaua învăţătorului, rîzînd, linguşitor, la glumele omului de duh care îi prezida sau deschizînd gura pentru a face propuneri uluitoare, întreruperi din acelea care te fac să crezi că Henri Monnier[1] a stigmatizat prin nemuritorul său personaj nu un singur tip, ci o rasă întreagă. În toată Camera nu existau decît doi sau trei oratori, restul ştiind doar să se protăpească în faţa şemineului unui salon de provincie, după o masă excelentă dată de prefect, pentru a spune cu un glas fîrnîit: „Administraţia, domnilor..." sau: „Guvernul împăratului...", dar incapabili să ducă fraza mai departe.

De obicei blajinul Nabab era impresionat de aceste atitudini căutate, de zgomotul de moară hodorogită pe care-l fac cei ce-şi dau ifose, dar astăzi se găsea el însuşi la acelaşi diapazon general. În timp ce, aşezat la mijlocul mesei verzi, sprijinindu-se cu coatele pe masă, Nababul citea raportul redactat de către de Géry, membrii biroului îl priveau cu gura căscată.

Era un rezumat concis şi clar al dezbaterilor din ultimele cincisprezece zile, în care toţi îşi găseau ideile

[1] *Henri Monnier* (1805—1877), scriitor şi caricaturist francez, creatorul lui Joseph Prudhomme, tipul burghezului mărginit şi îngîmfat.

atît de bine formulate, încît le venea greu să creadă că erau ale lor. Apoi, vreo doi-trei, obiectînd că raportul era prea favorabil, că trecea prea uşor peste anumite reclamaţii ajunse la urechile biroului, raportorul luă cuvîntul cu o siguranţă de sine uimitoare. Cu prolixitatea şi gesticulaţia abundentă a oamenilor din ţinutul său, Nababul demonstra că un deputat nu putea fi ţinut răspunzător decît pînă la un anumit punct de nesocotinţa agenţilor săi electorali, căci altfel nici o alegere n-ar rezista unui control mai minuţios ; şi cum de fapt îşi pleda propria-i cauză, Jansoulet punea o convingere şi o căldură irezistibile, avînd grijă să rostească din cînd în cînd unul din acei obscuri termeni tehnici care plăceau aşa de mult comisiei.

Ceilalţi ascultau, concentraţi, exteriorizîndu-şi impresiile prin clătinări din cap în timp ce înşirau la nesfîrşit, pentru a-şi fixa atenţia, semnături pe caietele din faţa lor sau desenau chipuri de oameni, ceea ce se potrivea cu vacarmul şcolăresc de pe culoare, cu murmurul lecţiilor recitate pe dinafară şi stolurile de vrăbii care ciripeau pe sub ferestre în curtea pavată cu lespezi şi înconjurată de arcade, adevărată curte de şcoală. O dată raportul adoptat, domnul Sarigue fu chemat să dea cîteva lămuriri suplimentare. Deputatul sosi, alb la faţă, descompus, bîlbîindu-se ca un criminal resemnat, şi era de-a dreptul comic să-l vezi pe Jansoulet încurajîndu-l şi liniştindu-l cu un aer autoritar şi ocrotitor : „Hai, vino-ţi în fire, scumpe coleg"... Dar membrii biroului 8 nu rîdeau. Erau fiecare, sau aproape fiecare, un fel de Sarigue în felul lor, vreo doi-trei chiar complet ramoliţi, atinşi de afazie parţială. Atîta siguranţă de sine, atîta elocvenţă din partea Nababului îi entuziasmase.

Cînd Jansoulet, condus pînă la trăsură de colegul său recunoscător, părăsi Corpul legislativ, era în jurul orei 6. Vremea minunată, un frumos apus de soare pe Sena, colorată în roşu către Trocadéro, îl îmbiau la plimbare pe acest plebeu voinic, ţinut de convenienţe să meargă cu trăsura şi să poarte mereu mănuşi, de care se lipsea însă cît mai des cu putinţă. Nababul dădu drumul la slugi şi, cu servieta sub braţ, o porni agale

pe Pont de la Concorde. De la 1 mai nu mai simţise o asemenea senzaţie de mulţumire. Legănîndu-şi umerii, cu pălăria dată puţin pe ceafă, aşa cum văzuse că făceau oamenii politici istoviţi, năuciţi de treburi, lăsînd toată fierbinţeala creierului să iasă la răcoare — ca o uzină care-şi elimină aburii pe apa rîului la sfîrşitul zilei de lucru — Nababul păşea alături de alte siluete asemănătoare cu a lui, ieşite şi ele, fără îndoială, din templul cu coloane situat în faţa bisericii Madeleine, edificii despărţite între ele doar de fîntînile monumentale din piaţă. În timp ce înaintau, lumea se întorcea după ei spunînd : „Uite deputaţii"... şi Jansoulet resimţea satisfacţia oarbă, vanitoasă şi naivă a omului din popor.

„*Messager*, ediţia de seară !"

Strigătul se auzea înspre capătul podului, la chioşcul plin de ziare proaspete pe care două femei le împăturau cu mişcări repezi ; foile miroseau frumos a cerneală umedă, a ştiri recente : triumfurile sau scandalurile zilei. Aproape toţi deputaţii cumpărau în drum un exemplar, aruncînd rapid o ochire, în speranţa de a-şi găsi imprimat numele. Lui Jansoulet îi fu însă frică să nu-l găsească pe al său şi nu se opri. „Oare un bărbat de stat nu trebuie să se ridice deasupra acestor slăbiciuni ?" îşi zise el. Se întoarse cîţiva paşi înapoi şi cumpără un ziar, ca şi colegii săi. Îl deschise foarte calm, aruncîndu-şi privirea spre locul unde se găseau în mod obişnuit articolele lui Moëssard. Se afla şi azi unul. Tot cu acelaşi titlu — *Chinezării* — şi cu un *M* drept semnătură.

„Ah ! Ah !" murmură omul de stat, ferm şi impasibil ca un bloc de marmură, cu un larg zîmbet dispreţuitor pe buze.

Sfaturile lui Mora îi mai răsunau încă în urechi, şi chiar dacă le-ar fi uitat, crîmpeiele ironice ale ariei din *Norma*, cîntată nu departe, i le-ar fi reamintit fără doar şi poate. Numai că în pofida socotelilor făcute în privinţa viitorului, mai trebuie să ţii seama şi de neprevăzut ; astfel, bietul Nabab simţi urcîndu-i-se dintr-o dată tot sîngele la cap şi cu greu îşi stăpîni un stri-

găt de furie... De data aceasta, în mîrşava poveste a „corăbiei cu flori" fusese amestecată şi mama lui, bătrîna Françoise. Bine mai ţintea acest Moëssard, cum ştia el să lovească acolo unde îl durea mai mult pe acest om care-şi dezvăluise naiv sentimentele!

„Păstrează-ţi calmul, Jansoulet, păstrează-ţi calmul."

În zadar îşi repeta el aceste cuvinte pe toate tonurile, căci o mînie, o mînie nebunească, acea beţie a sîngelui care cere sînge punea stăpînire pe dînsul. Prima sa pornire fu de a face semn unei birje pentru a se arunca înăuntru, smulgîndu-se din atmosfera enervantă a străzii, scutindu-şi trupul de controlul mersului pe jos: semăna cu un rănit pentru care trecătorii opresc prima trăsură ieşită în cale. Dar la această oră de întoarcere acasă, piaţa era năpădită de sute de caleşti, carete şi cupeuri care coborau dinspre gloriosul Arc de Triumf către răcoarea violetă a grădinii Tuileries; se înghesuiau toate buluc în perspectiva înclinată a bulevardului pînă la răscrucea cea mare, unde statuile cu fruntea încununată, nemişcate şi ferme pe piedestalele lor, le priveau despărţindu-se, care spre cartierul Saint-Germain, care spre Rue Royale sau Rue Rivoli.

Cu ziarul în mînă, Jansoulet străbătea tumultul străzii fără a-i da atenţie, condus de instinct spre clubul unde se ducea zilnic între 6 şi 7 să-şi joace partida de cărţi. Mai era fără îndoială om de stat, numai că, tulburat, vorbea tare, îngăimînd înjurături şi ameninţări cu un glas ce redevenea subit blînd la amintirea bătrînicii. Să o tăvălească şi pe dînsa în mocirlă!... Ah, ce-ar fi dacă ar citi şi ea, dacă ar înţelege!... Ce pedeapsă să născoceşti pentru aşa ticăloşie?... Nababul ajunsese în Rue Royale, unde treceau ca vîntul, femei voalate, copii cu căpşoarele blonde, tot felul de trăsuri întorcîndu-se de la Bois de Boulogne, scăpărînd scîntei, mînjind cu puţin pămînt caldarîmul Parisului, aducînd cu ele efluviile primăverii amestecate cu miros de pudră fină.

În faţa Ministerului Marinei, Nababul era cît pe-aci să fie răsturnat de un faeton foarte înalt pe nişte

roți ușoare, semănînd cu un păianjen de cîmp al cărui trup ar fi fost reprezentat de micul lacheu agățat în spate și de cele două persoane așezate pe banca din față.

Nababul ridică ochii și-și reținu cu greu un țipăt. În faeton se afla o muierușcă sulemenită, cu un păr roșu acoperit de o pălărioară minusculă cu funde largi, și care, cocoțată pe perna de piele, mîna calul cu mîinile și cu ochii ; alături de ea stătea țeapăn și aplecat înainte, rumen și de asemenea sulemenit, crescut pe același gunoi, îngrășat din aceleași vicii, Moëssard, frumușelul Moëssard. Tîrfa și gazetarul, așezați unul lîngă altul, iar cel mai corupt dintre amîndoi nu era dînsa !

Dominînd femeile tolănite în caleștí și bărbații din fața lor, învăluiți de volanele rochiilor, mutre obosite și plictisite, pe care cei îmbuibați le prezintă publicului ca și cum ar disprețui plăcerea și opulența, cei doi tronau insolenți, ea foarte mîndră de a-l plimba pe amantul reginei, el, fără pic de rușine de a se găsi lîngă această creatură care agăța bărbații prin alei cu un șfichi de bici, simțindu-se pe capra ei înaltă la adăpostul raziilor poliției. Împăunîndu-se astfel în compania Suzannei Bloch — poreclită Suzanne Roșcovana — pe sub ferestrele regeștii sale amante, gazetarul urmărea poate să-i stîrnească gelozia.

— Hep !... Ei, hep !

Calul, un trăpaș cu picioare subțiri, adevărat cal de cocotă, făcu o piruetă cu pași de dans, învîrtindu-se pe loc, fără a înainta. Jansoulet lăsă servieta din mîini și, ca și cum și-ar fi lepădat în același timp toată gravitatea, tot prestigiul său de om de stat, făcu o săritură extraordinară, și cu mîinile sale păroase apucă calul de zăbale.

O arestare în plină Rue Royale, și încă în miezul zilei, numai un arap ca ăsta putea îndrăzni așa ceva !

— Jos ! îi strigă el lui Moëssard, a cărui față se înverzise, se îngălbenise văzîndu-l pe Jansoulet. Jos, imediat !

— Dă drumul la cal, umflatule! Dă bici cailor, Suzanne, e Nababul.

Muieruşca încercă să-şi strîngă hăţurile, dar animalul, ţinut strîns, cabră atît de puternic, încît fragilul echipaj era mai-mai să-şi proiecteze pasagerii pe caldarîm. Atunci, scoasă din minţi, cu una din acele furii de mahala care îndepărtează de pe aceste feţe toată sulemeneala şi spoiala luxului, Suzanne îl plesni pe Nabab cu două lovituri de bici care-i brăzdară obrazul tăbăcit şi gros, dîndu-i însă o expresie sălbatică, accentuată de nasul devenit subit alb, despicat la vîrf ca cel al unui cîine de vînătoare.

— Coboară, pe toţi dumnezeii, sau vă răstorn cu faeton cu tot...

Şi în vîltoarea trăsurilor oprite din cauza blocării circulaţiei, precum şi a aglomeraţiei celor care încercau să ocolească cu grijă obstacolul, în mijlocul miilor de priviri curioase, a strigătelor vizitiilor, a clinchetului zăbalelor, două mîini de fier zgîlţîiau faetonul cu putere.

— Sări jos... sări odată... nu vezi că o să ne răstoarne? Ce forţă!...

Şi muieruşca se uita, nu fără interes, la acest adevărat Hercule.

Cînd Moëssard atinse caldarîmul, înainte de a se fi putut refugia pe trotuar, unde chipie negre se precipitau în grabă, Jansoulet se aruncă asupra lui, îl luă de ceafă ca pe un iepure şi, fără a se sinchisi de protestele, de bolboroselile sale înspăimîntate:

— Da, da, o să dai socoteală, mizerabile! Dar înainte de asta o să-ţi arăt cum se procedează cu animalele murdare, ca să nu-şi mai facă nevoile în acelaşi loc!

Şi cu jurnalul făcut tampon, Nababul începu să-i frece gazetarului obrazul, să-l lustruiască, înăbuşindu-l, orbindu-l, zgîriindu-l, întinzîndu-i fardul amestecat acum cu sînge.

Moëssard a fost smuls din braţele lui Jansoulet cu forţa, vînăt, fără răsuflare. Încă puţin, şi Nababul l-ar fi ucis.

După ce lupta luă sfîrşit, trăgîndu-şi manşetele, aranjîndu-şi ţinuta puţin mototolită, ridicîndu-şi servieta, din care hîrtiile privind alegerea lui Sarigue zburau învolburate către fluviu, Nababul răspunse agenţilor de poliţie care-l întrebau cum îl cheamă pentru a redacta procesul-verbal.

— Bernard Jansoulet, deputat de Corsica, bărbat de stat !

De-abia atunci îşi aminti cine este. Cine şi-ar fi putut închipui, văzîndu-l astfel gîfîind şi cu capul gol, ca un parlagiu după o încăierare, sub focul privirilor lacome, batjocoritoare ale mulţimii pe cale de a se împrăştia, că un deputat putea să arate astfel ?

XVII

O APARIŢIE LA BOIS DE BOULOGNE

Dacă vă plac sentimentele sincere şi deschise, dacă vă plac efuziunile şi afecţiunile, rîsetele discrete de bucurie, vecine cu lacrimile, dacă vă plac năzbîtiile tinereţii cu ochi limpezi, transparenţi pînă în străfundul sufletului, le veţi găsi pe toate în această dimineaţă de duminică într-o casă pe care o cunoaşteţi, o casă nouă, acolo, la capătul vechii mahalale. Vitrina de la parter sclipeşte mai tare ca de obicei. Tăbliţele dansează deasupra uşii mai sprinţare ca niciodată, iar prin ferestrele deschise se aud ţipete de veselie, o adevărată revărsare de bucurie.

— Acceptată, a fost acceptată !... Ah, ce întîmplare fericită ! Henriette, Elise, veniţi încoace... Piesa domnului Maranne a fost acceptată.

André cunoştea vestea încă de ieri. Directorul teatrului „Nouveautés", Cardailhac, l-a chemat pentru a-i spune că drama îi va fi pusă imediat în scenă şi că va fi reprezentată luna viitoare. Au discutat, toată seara, despre decoruri, despre distribuţie, şi deoarece, cînd s-a întors de la teatru, era prea tîrziu pentru a mai bate la uşa vecinilor, fericitul autor a aşteptat cu nerăbdare şi înfrigurare sosirea dimineţii, apoi, cînd a auzit primii paşi dedesubt şi zgomotul obloanelor de la faţadă, care se deschideau, a coborît repede, pentru a anunţa vestea cea mare prietenilor săi. Iată-i acum adunaţi cu toţii, domnişoarele în neglijeu, cu părul răsucit în grabă, iar domnul Joyeuse, surprins de eveniment în timp ce se bărbierea, prezentînd sub scufia-i brodată o faţă ciudată, cu un obraz ras şi celălalt nu. Dar cel mai emo-

ţionat este André Maranne, căci ştiţi ce înseamnă pentru el acceptarea *Revoltei* şi ce a stabilit de comun acord cu Bunicuţa. Bietul băiat o priveşte căutînd parcă o încurajare în privirea ei, dar ochii Alinei, puţin zeflemitori, par a zice : „Încearcă, de ce nu încerci ? Ai ceva de pierdut ?“ Pentru a căpăta curaj, o priveşte şi pe domnişoara Elise, stînd cu ochii plecaţi, frumoasă ca un trandafir. În sfîrşit, luîndu-şi inima în dinţi :

— Domnule Joyeuse, zise tînărul cu o voce sugrumată, am ceva foarte important să vă comunic.

Domnul Joyeuse este mirat.

— Ceva foarte important... Vai de mine, mă sperii... Şi întrebă, la rîndul său, mai în şoaptă : Domnişoarele sînt de prisos ?

— Nu, Bunicuţa ştie despre ce e vorba. Domnişoara Elise trebuie, desigur, să bănuiască şi ea ceva. Doar copiii...

Domnişoara Henriette şi surioara ei sînt rugate să se retragă, ceea ce şi fac, una înţepată şi ofensată ca o adevărată Saint-Amand, cealaltă, mica chinezoaică Yaia, cu o poftă de rîs nebună, de-abia stăpînită.

Urmează o tăcere solemnă. Apoi, îndrăgostitul îşi începe povestea.

Domnişoara Elise bănuieşte în adevăr ceva, căci îndată ce tînărul André a pomenit de „comunicarea importantă“, şi-a scos cărticica din buzunar, cufundîndu-se în isprăvile unui oarecare rege poreclit Aiuritul, lectură pasionantă, care face să-i tremure volumul între degete. Are şi motiv să tremure, firește, văzînd spaima, uluirea indignată cu care domnul Joyeuse primeşte cererea în căsătorie a fiicei sale.

— Cum e cu putinţă ? Cum de s-a putut petrece una ca asta ? Ce întîmplare uimitoare ! Cine să-şi fi închipuit vreodată aşa ceva ?

Şi deodată bătrînelul izbucneşte într-un imens hohot de rîs.

Ei bine, nu ! Nu-i nimic adevărat din tot ce a spus. Cunoaşte de mult toată povestea, e la curent cu totul...

Tăticul la curent cu totul ! Să-i fi trădat oare Bunicuţa ?... Şi în faţa privirilor dojenitoare ce se îndreaptă spre dînsa, vinovata face un pas înainte, surîzînd :

— Da, dragii mei, eu sînt vinovată... Taina era prea apăsătoare. N-am putut s-o păstrez pentru mine singură... Şi, apoi, tăticul e atît de bun... Nu-i poţi ascunde nimic.

După care, Bunicuţa sare de gîtul bătrînelului, dar cum este loc şi pentru doi, domnişoara Elise i se aruncă şi ea în braţe, în timp ce mîna afectuoasă, părintească a domnului Joyeuse se întinde către cel pe care-l consideră de acum înainte ca pe propriul său copil. Îmbrăţişări tăcute, priviri lungi, care se încrucişează, emoţionate sau pătimaşe, clipe fericite pe care ai vrea să le legi pentru veşnicie de capătul fragil al aripilor destinului! Acum stau cu toţii de vorbă, rîd liniştit, amintindu-şi unele amănunte. Domnul Joyeuse povesteşte că taina i-a fost dezvăluită mai întîi de nişte spiriduşi care băteau în tavan într-o zi pe cînd se afla singur la André: „Afacerile merg bine azi?" întrebau spiriduşii, iar el însuşi, în absenţa lui André, a răspuns: „Nu prea rău pentru acest sezon, domnilor spiriduşi". Să vezi cu ce expresie plină de înţeles a repetat bătrînelul: „Nu prea rău pentru acest sezon", în vreme ce domnişoara Elise, ruşinată la gîndul că în ziua aceea comunicase cu tatăl ei, dispare cu totul sub buclele-i blonde...

După trecerea primei emoţii, cu glasul revenit la normal, se discută mai serios. Fără îndoială că doamna Joyeuse, născută de Saint-Amand, n-ar fi consimţit niciodată la această căsătorie. André Maranne nu e bogat, şi nobil nici pe atît; dar, din fericire, bătrînul contabil n-are aceleaşi fumuri de grandoare ca răposata lui soţie. Copiii se iubesc, sînt tineri, sănătoşi, cinstiţi, iată cea mai frumoasă zestre pentru înregistrarea căreia nu se va pierde multă vreme la notar. Căsnicia cea nouă se va instala la etajul de deasupra. Atelierul fotografic va fi păstrat, afară numai dacă *Revolta* nu va face reţete enorme (lasă-l pe visător să-şi facă iluzii!). Oricum, bătrînul va fi întotdeauna alături de dînşii, are o slujbă bună la agentul său de schimb, cîteva expertize de făcut pentru tribunal; dacă nava cea mică va naviga mereu în apropierea

şi sub îndrumarea celei mari, totul va merge bine, cu ajutorul fluxului, al vîntului şi al soartei.

O singură problemă îl frămîntă pe domnul Joyeuse : Părinţii lui André vor consimţi oare la această căsătorie ? Doctorul Jenkins, atît de bogat, atît de renumit, nu cumva ?...

— Să nu mai vorbim de acest individ, zise André, alb la faţă, e un nemernic căruia nu-i datorez nimic... care nu reprezintă nimic pentru mine... Se opreşte, puţin jenat de această explozie de mînie nestăpînită, pe care nu şi-o poate explica, şi continuă pe un ton mai blînd : Mama, care vine uneori să mă vadă, deşi i s-a interzis acest lucru, a fost prima informată de planurile noastre. O iubeşte pe domnişoara Elise ca pe propria ei fiică. Veţi vedea, domnişoară, cît este de bună, frumoasă şi încîntătoare. Ce păcat că aparţine unui om atît de rău, care o tiranizează, o chinuieşte, interzicîndu-i chiar să rostească numele fiului ei !

Sărmanul Maranne scoase un oftat semnificativ, trădînd mîhnirea adîncă pe care o ascundea în fundul inimii. Dar ce necazuri ar putea să reziste în faţa figurii celei scumpe, luminată de buclele blonde, în faţa perspectivei senine a viitorului ? Problemele grave fiind rezolvate, uşa poate fi deschisă, pentru a rechema pe cele două exilate. Pentru a nu le împuia căpşorul cu idei nepotrivite vîrstei lor, s-a luat hotărîrea de a nu li se spune nimic cu privire la minunatul eveniment. Li se face doar cunoscut că trebuie să se îmbrace în grabă, să mănînce şi mai repede, pentru a putea petrece după-amiaza la Bois de Boulogne, unde Maranne le va citi piesa, înainte de a merge la Suresnes, pentru a mînca peşte prăjit la „*Kontzen*“ ; aşadar, un întreg program de distracţii în cinstea acceptării *Revoltei* şi a altei veşti bune pe care o vor afla mai tîrziu.

— Da ?... Ce veste ? întreabă fetiţele cu un aer nevinovat.

Dar dacă credeţi cumva că ele nu ştiu despre ce e vorba, dacă socotiţi că atunci cînd domnişoara Elise bătea de trei ori în tavan, ele îşi închipuiau că era

pentru a se informa despre clientelă, în acest caz sînteţi şi mai naivi decît bătrînul Joyeuse.

— O să vedeţi, o să vedeţi, fetelor... Pentru moment, mergeţi şi vă îmbrăcaţi.

Atunci începe un alt refren :

— Ce rochie să pun, Bunicuţo ?... Pe cea gri ?...

— Bunicuţo, lipseşte o panglicuţă la pălăria mea.

— Bunicuţo, fata mea, nu mai am nici o cravată scrobită.

Timp de zece minute, fermecătoarea „bunică" este hărţuită, fără încetare, trasă în toate părţile. Fiecare are nevoie de ea, toate cheile sînt la dînsa, ea distribuie lenjeria fină, albă, călcată, batistele brodate, mănuşile de gală, toate aceste comori care, scoase din cutii şi din dulapuri, împrăştie în casă voioşia curată a duminicii.

Numai muncitorii, cei ce trudesc, cunosc această bucurie care, consfinţită de obiceiurile poporului, revine la fiecare şapte zile. Pentru aceşti prizonieri de o săptămînă, calendarul ferecat se deschide din cînd în cînd, lăsînd să pătrundă aerul curat şi răcoritor. E duminică, zi atît de lungă pentru mondeni, pentru parizienii bulevardelor, ale căror rînduieli sînt stricate, zi atît de tristă pentru dezrădăcinaţii fără familie, dar care constituie singura recompensă pentru mulţimea numeroasă, singurul liman după eforturile deznădăjduite a şase zile de trudă. Nici ploaia, nici grindina, nimic nu-i opreşte, nimic nu-i împiedică să iasă, să închidă în spatele lor uşa atelierului pustiu, a locuinţei strîmte şi fără aer. Dar cînd intervine şi primăvara, cînd soarele de mai străluceşte ca în această dimineaţă, încălzind totul cu razele sale binefăcătoare, atunci duminica devine o sărbătoare ca-n poveşti.

Cine vrea să cunoască bine duminica, trebuie să meargă să o vadă mai ales în cartierele muncitoreşti, în străzile întunecoase pe care le luminează şi le lărgeşte prin închiderea prăvăliilor, prin adăpostirea camioanelor de transport în remize, lăsînd locul liber pentru joaca copiilor spălaţi şi gătiţi, pentru partidele de turcă amestecîndu-se cu zborul rîndunelelor sub

vreun portic al vechiului Paris. Trebuie să vezi duminica în periferiile forfotitoare, înfrigurate, unde o simți plutind de dimineață, blîndă și odihnitoare, cu fabricile ei tăcute ; o vezi apoi trecînd cu glasul clopotelor și șuieratul strident al trenurilor, care, de jur împrejurul cartierelor mărginașe, răsună aidoma unui cîntec de drumeție și de descătușare. Atunci înțelegi bine duminica, și o îndrăgești.

Duminică pariziană, duminică a muncitorilor și săracilor, te-am blestemat adeseori fără motiv, am vărsat valuri de cerneală jignitoare asupra veseliei tale gălăgioase și fără margini, asupra prafului din gările pline de larmă, asupra omnibuzelor zăpăcite, luate cu asalt, asupra cîntecelor tale de voie bună, plimbate în camioanele împodobite cu rochii verzi și roz, asupra flașnetelor repetînd mereu aceeași melodie pe sub balcoanele curților pustii. Dar astăzi, lepădîndu-mă de greșelile trecutului, te slăvesc și te binecuvîntez, duminică, pentru bucuria și ușurarea pe care o dai poporului cinstit și muncitor, pentru rîsetele copiilor care te cheamă și fericirea mamelor de a-și găti, în cinstea ta, odraslele, pentru demnitatea pe care o împrumuți celor mai sărace locuințe, unde zdrențele curate sînt păstrate anume pentru tine în fundul scrinului hîrbuit. Te binecuvîntez mai ales pentru fericirea pe care o aduceai pe deasupra, în dimineața aceea, în casa cea mare și nouă de la capătul vechii mahalale.

După ce s-au îmbrăcat cu toții și au luat masa în grabă, din cîteva înghițituri — și vă puteți închipui cît de mari erau înghițiturile tinerelor domnișoare — se ajunsese la momentul punerii pălăriilor pe cap, în fața oglinzii din salon. Bunicuța arunca o ultimă privire, potrivind ici un ac, legînd colo un nod, aranjînd cravata tăticului, dar în timp ce toată familia fremăta de nerăbdare, îndemnată de vremea minunată să iasă cît mai repede afară, iată că clinchetul clopoțelului răsună brusc, stricîndu-le cheful la toți.

— Dacă n-am deschide ușa ?... propun copiii.

Dar ce ușurare, ce strigăt de bucurie cînd cel care intră este bunul lor prieten Paul !

— Repede, repede, hai să-ți spunem vestea cea mare!

Știa el mai bine decît toți că piesa fusese acceptată. Avusese doar destul de furcă cu Cardailhac pentru a-l convinge să citească manuscrisul.

Numai ce văzuse „rîndurile ciuntite", cum numea el versurile, și directorul voise să trimită manuscrisul levantinei și maserului ei, așa cum se obișnuia pentru toate piesele refuzate de teatrul său. Dar Paul se feri să vorbească despre intervențiile lui. Cît despre celălalt eveniment, trecut sub tăcere din cauza copiilor, de Géry îl ghici prea lesne. Îi fu de ajuns să observe strîngerea de mînă febrilă a lui Maranne, ale cărui plete de Poet mereu ridicate în sus stăteau țepene pe cap, îi fu de ajuns să bage de seamă atitudinea puțin stînjenită a Elisei și înfățișarea triumfătoare a domnului Joyeuse, care se umfla în pene în hainele sale curate, purtînd întipărită pe figura lui întreaga fericire a familiei.

Singură Bunicuța își păstra obișnuita ei înfățișare liniștită; totuși, în atenția cu care își înconjura sora, se simțea un impuls și mai drăgăstos, o grijă deosebită pentru a o face frumoasă. Și era emoționant să vezi această ființă de 20 de ani gătind pe altele de-o seamă cu ea, fără invidie, fără regret, avînd ceva din gingașa renunțare a mamei care serbează dragostea fragedă a fiicei sale, în amintirea unei fericiri trecute. Paul observa acest lucru, era chiar singurul care-și dădea seama de el; dar în timp ce o admira pe Aline, tînărul se întreba cu mîhnire dacă în această inimă maternă se va găsi vreodată loc pentru alte afecțiuni decît cele ale familiei, pentru alte preocupări în afara cercului liniștit și luminos a cărui activitate serală Bunicuța o prezida cu atîta drăgălășenie.

Dragostea este, după cum se știe, oarbă și lipsită pe deasupra de auz și de darul vorbirii, călăuzită numai de presimțiri, divinații și plăsmuiri bolnăvicioase. Îți vine să-i plîngi de milă cînd o vezi rătăcind, bîjbîind, călcînd mereu alături, trecînd mereu cu stîngăcii șovăitoare de infirm pe lîngă punctele de sprijin pe care le caută. În clipa în care punea la îndoială sensibilitatea

Alinei, Paul, anunțînd prietenilor săi că urma să plece într-o călătorie de cîteva zile, poate chiar de săptămîni, nu bîgă de seamă paloarea subită a tinerei fete, nu auzi strigătul de amărăciune ivit pe buzele sale discrete :

— Cum, plecați ?

Da, pleca, mergea la Tunis, îngrijorat, de altfel, de a-l lăsa pe bietul său Nabab pradă haitei turbate ; totuși, sprijinul lui Mora îl liniștea puțin, și pe urmă călătoria era indispensabilă.

— Dar Teritoriala ? întrebă bătrînul contabil, preocupat mereu de aceeași idee. Cum mai merge ?... Văd că tot numele lui Jansoulet figurează în fruntea consiliului de administrație. Nu-l puteți scoate din această spelunică a lui Ali-Baba ?... Fiți cu ochii-n patru, cu ochii-n patru...

— Știu, domnule Joyeuse, știu... Dar pentru a ieși de acolo cu fața curată, trebuie bani, bani mulți, un nou sacrificiu de două sau trei milioane, și nu-i avem... Tocmai de aceea mă duc la Tunis, pentru a încerca să smulg lăcomiei beiului o părticică din imensa avere pe care a pus ilegal stăpînire... Acum mai am unele șanse de reușită, în timp ce poate mai tîrziu...

— Atunci, pleacă cît mai repede, dragă băiete, și dacă te întorci cu sacul plin — ceea ce-ți doresc din toată inima — ocupă-te mai întîi de banda lui Paganetti. Gîndește-te că e suficient ca un singur acționar să fie mai puțin răbdător decît ceilalți pentru a da totul peste cap ; s-ar ajunge la o anchetă, și știi prea bine unde ar duce asta... Cugetînd mai bine, adăugă domnul Joyeuse, încrețindu-și fruntea, mă și miră faptul că, în ura pe care v-o poartă Hémerlingue, nu și-a procurat încă în ascuns cîteva acțiuni.

Bătrînul fu întrerupt de concertul de blesteme și imprecații stîrnite în rîndurile tineretului de numele lui Hémerlingue ; cu toții îl urau pe bancherul cel pîntecos din cauza răului făcut tatălui lor și a celui pe care voia să-l facă drăguțului de Nabab, adorat în casă prin intermediul lui de Géry.

— Hémerlingue, om fără suflet !... Ticălosule !... Fiară !

Dar în mijlocul acestor țipete, visătorul dădea curs mai departe plăsmuirii în care baronul cel mătăhălos devenea acționar la Teritorială pentru a-și putea da dușmanul în judecată. Și e ușor de închipuit stupoarea lui André Maranne, cu totul străin de această chestiune, văzîndu-l pe domnul Joyeuse întorcîndu-se spre dînsul, stacojiu și congestionat la față, cu degetul arătător întins și rostind aceste cuvinte teribile:

— Iar cel mai ticălos dintre toți ești dumneata, domnule!

— Vai, tată, tăticule... ce tot spui acolo?

— Cum?... Ce?... Ah, iartă-mă, dragul meu André... Mă credeam în cabinetul judecătorului de instrucție, în fața nemernicului ăluia... E de vină creierul înfierbîntat, care mă duce tocmai la mama-dracului...

Cu toții izbucniră într-un hohot de rîs nestăpînit, care, țîșnind afară prin ferestrele deschise, se amestecă cu zgomotul trăsurilor huruitoare și cu larma poporului care, în haine de sărbătoare, se plimba pe Avenue des Ternes. Autorul *Revoltei* profită de acest răgaz pentru a întreba dacă nu era timpul s-o pornească la drum... Se făcuse tîrziu... locurile bune vor fi ocupate la Bois de Boulogne.

— La Bois de Boulogne, duminica! exclamă Paul de Géry.

— Ei, pădurea noastră nu e aceeași ca a voastră... zise Aline surîzînd. Vino cu noi, și ai să vezi...

Ți s-a întîmplat vreodată, drumeț solitar și gînditor, să te culci pe burtă în desișul ierbos al unei păduri, în vegetația ei bogată și variată, crescută printre frunzele uscate ale toamnei, și să-ți lași privirea să rătăcească cît vezi cu ochii, la suprafața solului? Încetul cu încetul noțiunea înălțimii se pierde, ramurile stufoase ale stejarilor formează deasupra-ți o coroană de o tărie de nepătruns și ai impresia că vezi o nouă pădure crescută sub cealaltă, deschizîndu-și căi adînci, străbătute de o lumină verde și misterioasă. E o pădure formată din arbuști firavi sau frunzoși, terminați în vîrf cu o coroană rotundă și avînd aparențe exotice sau sălbatice: tulpini de trestie-de-zahăr, finețe rigidă

de palmier, cupe gingaşe reţinînd o picătură de apă, sfeşnice cu luminiţe galbene stinse de o suflare de vînt. Dar minunea este că sub aceste umbre uşoare trăiesc plante minuscule şi mii de insecte, a căror existenţă, observată de aproape, îţi dezvăluie o lume de mistere. O furnică, împovărată ca un tăietor sub greutatea lemnelor sale, tîrăşte o bucăţică de scoarţă mai mare decît ea ; un cărăbuş trece peste un fir de iarbă aruncat ca un pod între două trunchiuri, iar sub feriga înaltă, situată la o răspîntie cu muşchi pe jos, o gîză albastră sau roşie aşteaptă, cu antenele ridicate, ca o altă insectă, pornită la drum prin vreo alee pustie, să sosească la întîlnirea fixată sub copacul uriaş. E viaţa micii pădurici, ascunsă sub cea mare, prea aproape de sol ca să fie zărită, prea umilă, prea tainică pentru a fi tulburată de orchestra puternică de cîntece şi vijelii a pădurii celei mari.

Un fenomen asemănător se petrece la Bois de Boulogne. Dincolo de aleile nisipoase, croite drept şi mereu stropite, unde şiruri de trăsuri ocolind încet lacul sapă de dimineaţă pînă seara un făgaş adîncit mereu, maşinal, fără încetare, dincolo de minunatul decor de verdeaţă împodobit cu izvoare captate, cu stînci înflorate, creşte şi se înalţă adevărata pădure, pădurea sălbatică, cu desişuri vii, formînd adăposturi de nepătruns, străpunse de cărări strîmte şi presărate cu izvoare susurînde. Aceasta este pădurea celor mici, pădurea celor umili, pădurea cea mică, aşezată la umbra celei mari. Iar Paul nu cunoştea din aristocratica plimbare pariziană decît largile alei şi lacul sclipitor, zărit din fundul unei caleşti sau din vîrful unui brec prin norii de praf stîrniţi de trăsurile ce se înapoiau de la Longchamp [1] ; de aceea se miră cînd descoperi colţul retras şi încîntător unde îl duseseră prietenii săi.

Era pe marginea unei bălţi acoperite de nuferi şi de lintiţă. Cîteva sălcii se oglindeau pe luciul apei, iar razele soarelui o străpungeau din loc în loc, for-

[1] E vorba de hipodromul cu acest nume.

mînd pete mari albe şi strălucitoare, brăzdate de păianjenii de apă, asemănători unor vîrfuri de diamant.

Se aşezară cu toţii, pentru a asculta lectura piesei, pe malul înclinat, ascuns de verdeaţa bogată, deşi nu prea stufoasă; şi mutrişoarele atente, fustele înfoiate pe iarbă te duceau cu gîndul la vreun *Decameron* mai naiv şi mai cast, desfăşurat într-o atmosferă odihnitoare. Pentru a completa tabloul rustic şi pacea naturii, se vedeau, printre crengi, învîrtindu-se către Suresnes, două roţi de moară, în timp ce din orbitoarea viziune luxoasă, întîlnită la toate răspîntiile, nu se mai percepea decît un zgomot confuz, care în cele din urmă nici nu mai era auzit. Singură vocea poetului, frumoasă şi tinerească, destrăma liniştea; versurile se înălţau avîntate, iar ascultătorii le repetau în şoaptă, le aprobau cu cîte o exclamaţie înăbuşită sau se înfiorau la pasajele tragice. Chiar şi Bunicuţa îşi şterse pe furiş o lacrimă. Iată ce înseamnă să nu ai în mînă o broderie.

Operă de debut!... Asta însemna pentru André *Revolta*; prima lucrare, întotdeauna prea stufoasă şi încărcată, în care autorul îşi pune toate ideile, toate gîndurile năvalnice ce se revarsă ca apa în bulboana unei ecluze, adeseori lucrarea cea mai bogată, dacă nu cea mai bună a unui scriitor. Cît despre soarta care o aştepta, nimeni nu putea să o prevadă. Şi la emoţia nesiguranţei ce învăluia lectura dramei se adăuga cea a fiecărui ascultător: dorinţele învăluite în alb ale domnişoarei Elise, halucinaţiile fanteziste ale domnului Joyeuse şi urările mai chibzuite ale Alinei, investind dinainte modesta avere a surorii mai mici în cuibul bătut de vînturi, dar invidiat de mulţime, care este căsnicia unui artist.

Ah, dacă vreunul din acei trîndavi care se învîrteau pentru a suta oară în jurul lacului, plictisit de monotonia plimbării, ar fi dat puţin crengile la o parte, ce surprins ar fi fost în faţa acestui tablou! Dar ar fi putut el înţelege cîtă pasiune, cîte vise, cîtă poezie şi speranţă se ascundeau în acel colţişor de verdeaţă, nu mai larg decît umbra crestată a unei ferigi pe muşchiul pădurii?

— Aveai dreptate, nu cunoșteam Bois de Boulogne, îi șoptea Paul Alinei, sprijinită de brațul său.

Cei doi tineri înaintau acum pe o alee strîmtă și umbroasă și vorbeau mergînd cu pași repezi, luînd-o mult înaintea celorlalți. Cu toate acestea, ceea ce îi atrăgea nu era nici terasa jupînului Kontzen, nici deliciosul său pește prăjit. Nu, versurile înaripate pe care le-au ascultat i-au înălțat atît de sus, încît n-au coborît încă pe pămînt. Mergeau drept înainte spre capătul fără sfîrșit al aleii, care se lărgea spre extremitatea ei într-un luminiș de raze fine, ca și cum frumosul soare de mai le-ar fi dat întîlnire tinerilor acolo, la marginea pădurii. Niciodată Paul nu se simțise mai fericit. Brațul ușor care se sprijinea pe al său, pasul de copil după care își potrivea propriul său mers, plimbarea încîntătoare pe mușchiul verde al aleii îl făceau să se creadă în al nouălea cer. Ar fi vrut să i-o spună tinerei fete, fără ocol, așa precum simțea, dacă nu s-ar fi temut să zdruncine încrederea Alinei, care îl știa subjugat de altă femeie, ceea ce înlătura orice gînd de dragoste între ei.

Deodată, în fața lor, în luminișul din fund, apăru un grup de călăreți, printre care se zăreau, mai întîi vag și nedeslușit, un bărbat și o femeie în costum de călărie, foarte eleganți ; aceștia o luară pe aleea misterioasă, printre razele de aur și frunzișul umbros, printre miile de puncte luminoase de pe sol care înaintau o dată cu salturile cailor, se urcau, jucîndu-se, pe pieptul animalelor sau pe vălul albastru al amazoanei. Călărețiі veneau încet, în mers legănat, și cei doi tineri, care se trăseseră înapoi spre desiș, văzură trecînd pe lîngă ei, cu pîrîit de piele nouă și zgomot de zăbală energic scuturată, doi cai splendizi spumegînd ca după un galop înfocat și purtînd o pereche strîns înlănțuită pe cărarea strîmtă : el, cuprinzîndu-i cu brațul mijlocul suplu, mulat într-un corsaj de postav închis, ea, cu mîna așezată pe umărul cavalerului și sprijinindu-și duios pe el căpșorul văzut din profil, ascuns de voaleta de tul pe jumătate ridicată. Această drăgăstoasă înlănțuire, legănată de nerăbdarea cailor, opriți din avîntul lor, această îmbrățișare în care hățurile în-

seşi se confundau, această pasiune străbătînd pădurea călare, în toiul zilei, cu atîta dispreţ pentru public, ar fi fost de ajuns pentru a trăda pe duce şi pe Félicie dacă înfăţişarea mîndră şi fermecătoare a amazoanei, dezinvoltura aristocratică a cavalerului şi paloarea sa, uşor colorată de cavalcadă şi de miraculoasele pilule ale lui Jenkins, nu le-ar fi dezvăluit de mult identitatea. Nu era un lucru extraordinar de a-l întîlni pe ducele de Mora duminică la Bois de Boulogne. Îi plăcea, ca şi împăratului, să se arate parizienilor, pentru a-şi întreţine popularitatea în toate mediile societăţii. Cum ducesa nu-l însoţea niciodată în aceste plimbări, Mora putea face un popas la cabana Saint-James, cunoscută de tot Parisul, cu turnurile ei trandafirii ce se profilau între copaci şi pe care liceenii şi le arătau, şoptind cuvinte nepermise. Însă numai o nebună, o indiferentă la tot ce spune lumea, ca Félicie, se putea afişa astfel, pierzîndu-şi pentru totdeauna reputaţia... Tropotul cailor, foşnetul tufişurilor ce se pierdea în depărtare, iarba culcată, gata să se ridice din nou, cîteva ramuri date la o parte, care-şi reluau poziţia normală, iată tot ce rămăsese din această apariţie.

— Ai văzut ? zise, cel dintîi, Paul.

Aline văzuse şi înţelesese, în ciuda naivităţii ei caste, căci se roşise toată, aşa cum roşeşti uneori pentru greşelile celor dragi.

— Biata Félicie, murmură ea, plîngînd-o nu numai pe nenorocita trasă în prăpastie, care trecuse prin faţa lor, dar compătimindu-l şi pe cel căruia această trădare îi străpunsese fără îndoială inima.

Adevărul este că Paul de Géry nu se miră de loc de această întîlnire, care-i întărea unele bănuieli anterioare, justificînd rezerva pe care o manifestase faţă de fermecătoarea artistă cu ocazia mesei de deunăzi. Dar i se păru tare dulce să fie compătimit de Aline, să-i audă glasul duios, devenit mai drăgăstos, să-i simtă apăsarea mai puternică a braţului. Asemenea copiilor care se răsfaţă făcînd pe bolnavii, pentru a fi mîngîiaţi de mamele lor, Paul o lăsă pe alinătoarea Aline să se perpelească din cauza mîhnirii sale, să-i

vorbească de fraţii săi, de Nabab, de călătoria sa apropiată în Tunis, o ţară frumoasă, după cît se spunea. „Va trebui să ne scrii des şi amănunţit despre întîmplările din călătorie, despre locul unde vei sta... Căci pe cei care sînt departe îi vezi mai bine dacă poţi să ţi-i închipui în mediul unde trăiesc."

Vorbind aşa, ajunseră la capătul aleii umbroase, terminată printr-o poiană largă, unde se învîlvora tot tumultul pădurii, trăsuri alternînd cu călăreţi, şi mulţimea care, înotînd în praful alb, părea de la distanţă o turmă nedesluşită. Paul încetini pasul, prinzînd curaj în această ultimă clipă de singurătate.

— Ştii la ce mă gîndesc ? îi zise el Alinei, apucînd-o de mînă. Mă gîndesc că este o plăcere să fii nenorocit dacă poţi să fii consolat de dumneata. Dar oricît de preţioasă îmi este mila dumitale, nu te pot lăsa totuşi înduioşată de o suferinţă imaginară... Nu, inima nu-mi este zdrobită, ci, dimpotrivă, bate mai viu, mai puternic. Şi dacă ţi-aş spune ce miracol, ce talisman a ocrotit-o...

Paul îi puse sub ochi un mic cadru oval, conţinînd un profil fără umbre, un simplu contur în creion, în care Aline se recunoscu, mirată de a fi atît de frumoasă, ca şi cum s-ar fi reflectat în oglinda magică a dragostei. Ochii i se umeziră fără să-şi dea seama de ce, un izvor necunoscut ţîşni în pieptul ei neprihănit. Paul continuă :

— Portretul îmi aparţine. A fost făcut pentru mine... Cu toate acestea, am scrupule, înainte de a pleca. N-aş vrea să-l primesc decît din mîinile dumitale... Ia-l, aşadar, şi dacă vei găsi un prieten mai demn, pe cineva care să te iubească mai mult, mai neprihănit decît mine, îţi permit să i-l dai.

Aline reuşise să-şi stăpînească tulburarea şi, privindu-l pe de Géry drept în ochi, îi spuse cu o duioşie gravă :

— Dacă n-aş da ascultare decît inimii, n-aş şovăi să-ţi răspund ; căci dacă mă iubeşti precum mi-o spui, cred că te iubesc şi eu... Numai că nu sînt liberă, nu sînt singură în viaţă... priveşte acolo...

Şi Aline arătă către tatăl şi surorile ei, care le făceau semne de departe, grăbindu-se să-i ajungă din urmă.

— Ei bine ! Dar eu ? zise Paul cu vioiciune. N-am şi eu aceleaşi datorii, aceleaşi greutăţi ?... Sîntem ca doi văduvi, capi de familie. N-ai vrea să-i iubeşti pe ai mei aşa cum îi iubesc eu pe ai tăi ?...

— Adevărat ?... Să fie oare adevărat ?... Mă vei lăsa alături de ei ?... Să fiu pentru dumneata Aline, iar pentru toţi copiii noştri, Bunicuţa ?... Ei bine, atunci, zise minunata fiinţă, radiind de bucurie şi de lumină, atunci iată portretul, ţi-l dau... Şi, o dată cu el, şi inima mea, pentru totdeauna...

XVIII

PILULELE „JENKINS"

Cam la opt zile după aventura cu Moëssard — altă complicaţie în afacerile sale, şi aşa destul de încurcate — Jansoulet, ieşind într-o zi de la Cameră, spuse vizitiului să-l ducă la Mora acasă. De la scandalul din Rue Royale, Nababul nu mai fusese pe la duce, şi gîndul de a se prezenta în faţa acestuia îi dădea o stare de panică asemănătoare celei a unui elev chemat la director după o încăierare între colegi. Trebuia totuşi să înfrunte tortura acestei prime întrevederi. Se zvonea prin birouri că Le Merquier îşi terminase raportul, o capodoperă de logică şi ferocitate, cerînd invalidarea ; şi era negreşit că o va obţine cu mare majoritate, afară numai dacă Mora, atotputernic în adunare, nu şi-ar impune punctul său de vedere. Nu era deci lucru de şagă, şi Nababul, cu obrajii aprinşi, îşi studia chipul luminat de zîmbete linguşitoare în oglinzile cu margini oblice ale cupeului ; căută să-şi pregătească una din acele intrări ingenioase, prietenoasă şi neobrăzată totodată, cu care izbîndise de atîtea ori pe lîngă Ahmed şi care îi era folositoare şi în relaţiile cu excelenţa franceză — totul însoţit de bătăi de inimă şi de un fior în spate, obişnuite înaintea demersurilor decisive, chiar cînd te afli într-o caleaşcă aurită.

Ajuns la palat din direcţia fluviului, Nababul se miră foarte mult văzînd că portarul îndruma trăsurile, ca în zilele de recepţie, către Rue Lille, în scopul de a lăsa o poartă liberă pentru ieşire. „Ce să fie oare ?"

Poate vreun concert la ducesă, o serbare de binefacere, sau vreo petrecere la Mora, la care el, Jansoulet, nu fusese invitat din cauza întîmplării de deunăzi ? Neliniştea spori cînd, după ce străbătu curtea de onoare, în mijlocul zgomotului de portiere trîntite şi al uruitului surd şi continuu al roţilor pe nisip, Jansoulet, urcînd scările, se găsi în imensa anticameră plină de oameni, care, fără a intra, se înghesuiau agitaţi în jurul mesei portarului, unde cele mai ilustre nume ale Parisului semnau în cartea de aur. Aveai impresia că palatul fusese pustiit de un uragan, care împrăştiase liniştea lui măreaţă, lăsînd să pătrundă înăuntru îngrijorarea şi primejdia.

— Ce nenorocire !

— E îngrozitor...

— Şi aşa, pe neaşteptate...

Acestea erau cuvintele schimbate de lumea care se întîlnea. Fulgerat de un gînd, Jansoulet întrebă un valet :

— Ducele este bolnav ?

— Vai, domnule !... E pe moarte... Nu ştiu dacă o mai duce pînă mîine.

Nababul rămase împietrit, de parcă l-ar fi pălit cineva cu ciomagul în cap. Ochii i se împăienjeniră şi, clătinîndu-se, se prăbuşi pe o banchetă de catifea lîngă cuşca cu maimuţe, care, surescitate de atîta tevatură, se strînseseră ciorchine la grilaj, suspendate de coadă şi de degetul cel gros ; curioase, speriate, îi făceau o adevărată demonstraţie de maimuţăreli huidumei uluite, care, privind fix dalele pardoselii, repeta într-una cu glas tare : „Sînt un om pierdut... sînt un om pierdut..."

Ducele trăgea să moară. Îl apucase subit o sfîrşeală duminică, după ce se întorsese de la Bois de Boulogne. Simţise nişte arsuri îngrozitoare în stomac, parcă un fier roşu i-ar fi trecut prin tot corpul, după care îl apucă un frig letargic, urmat de lungi stări de somnolenţă. Chemat imediat, Jenkins nu spuse mare lucru, prescriind doar cîteva calmante. A doua zi durerile începură şi mai tare, urmate de aceeaşi toropeală glacială, dar ceva mai accentuată, ca şi cum viaţa se

scurgea prin zguduiri violente, printr-o desprindere treptată. În anturajul ducelui nimeni nu se emoționă. „Consecința normală a escapadei de la Saint-James", se șoptea prin anticameră, iar fizionomia jovială a lui Jenkins își păstra seninătatea obișnuită. De-abia dacă vorbise, în cursul dimineții, cu două-trei persoane despre indispoziția ducelui, pe un ton atît de nepăsător, încît nimeni nu-i dădu atenție.

Mora, el însuși, în ciuda unei slăbiciuni de nedescris, și deși își simțea capul gol, „fără o idee sub frunte", după propria lui expresie, era departe de a-și da seama de gravitatea stării în care se afla. De-abia a treia zi, cînd, deșteptîndu-se dimineața, văzu o dîră de sînge care, scurgîndu-se din gură, îi mînjise barba și perna, rafinatul și elegantul duce tresări; îi fusese întotdeauna silă de mizeriile omenești, de boală mai ales, iar acum o vedea strecurîndu-se tiptil, cu urmele sale respingătoare, cu pierderea puterilor și moleșeala care constituie o primă concesie făcută morții. Intrînd pe ușă, în spatele lui Jenkins, Monpavon surprinse privirea brusc tulburată a marelui senior în fața adevărului teribil. Marchizul era înspăimîntat de ravagiile produse în cîteva ore pe fața suptă a lui Mora, unde toate zbîrciturile vîrstei, apărute subit, se adăugau acum rictusului de suferință, desfigurării prevestitoare a unor grave leziuni interne. Monpavon îl luă pe Jenkins la o parte, în timp ce mondenului duce i se aduceau la pat cele necesare toaletei de dimineață, un întreg serviciu de cristal și de argint ce contrasta cu paloarea gălbejită a bolnavului.

— Bine, Jenkins, dar starea ducelui e foarte gravă!

— Așa mă tem și eu, zise irlandezul în șoaptă.

— Dar ce poate să aibă?

— Nimic altceva decît ce și-a căutat cu lumînarea! zise celălalt cu patimă. La naiba, nu poți să faci pe tinerelul la vîrsta aceasta, fără a suporta consecințele! Pasiunea asta îl va costa scump... Și, stăpînindu-și o pornire răutăcioasă de bucurie și triumf, își schimbă mutra, umflîndu-și obrajii, de parcă ar fi avut gura plină de apă, și oftă adînc, strîngînd mîinile bătrînu-

lui aristocrat: Sărmanul duce... sărmanul duce... Dacă ai şti ce amărît sînt, scumpul meu prieten...

— Ia seama, Jenkins, îi zise Monpavon, cu răceală, trăgîndu-şi mîinile înapoi, îţi asumi o răspundere teribilă! Cum, ducele e aşa de rău... şi nu vorbeşti cu nimeni?... Nu consulţi pe nimeni?...

Irlandezul ridică braţele în sus ca pentru a spune: „La ce bun?"

Celălalt insistă. Trebuia neapărat să-i cheme pe Brisset, Jousselin, Bouchereau, toate somităţile.

— Bine, dar o să-l băgăm în sperieţi!

Monpavon îşi umflă pieptul, singurul semn de trufie al bătrînului bidiviu istovit:

— Dragul meu, dacă ne-ai fi văzut pe Mora şi pe mine în tranşeele de la Constantine... Nu ne-a fost în piept inima rece... N-am ştiut ce e frica... Mergi şi-ţi anunţă confraţii, eu iau asupră-mi să-l pregătesc sufleteşte pe duce.

Consultaţia a avut loc seara, în mare secret, după dorinţa ducelui, stăpînit de o pudoare ciudată faţă de boala şi de suferinţa care îi luau sceptrul, punînd semnul egalităţii între el şi restul muritorilor.

Asemenea acelor regi africani care se ascund în fundul palatului pentru a muri, Mora ar fi vrut ca lumea să-l creadă înălţat la ceruri, transfigurat, devenit zeu. Se temea mai cu seamă de compătimire, de înduioşări, de condoleanţele care vor fi exprimate la căpătîiul său; avea în special oroare de lacrimi, fiindcă le socotea mincinoase, şi, chiar dacă erau sincere, îi displăceau şi mai mult, deoarece schimonoseau faţa oamenilor.

Mora detestase întotdeauna scenele, sentimentele exagerate, tot ceea ce putea tulbura, strica echilibrul armonios al existenţei sale. Era un lucru bine cunoscut în jurul lui, şi de aceea consemnul era de a ţine la distanţă nenorocirile, deznădejdile cumplite care de la un capăt la celălalt al Franţei se îmbulzeau la uşa ducelui de Mora aşa cum în luminişul unui codru des se adună toţi cei rătăciţi. Şi asta nu fiindcă ar fi fost aspru faţă de cei obidiţi, căci se socotea el însuşi prea înclinat spre milă, acest sentiment, după dînsul, infe-

rior, o slăbiciune nedemnă de oamenii puternici. Neacordînd-o altora, ducele se temea de mila manifestată de alţii faţă de el însuşi, socotind-o ca un atentat la integritatea curajului său. Aşa că nimeni în palat, cu excepţia lui Monpavon şi a valetului Louis, nu ştia pentru ce veniseră cele trei personaje, misterios introduse în camera ministrului de stat. Ducesa însăşi n-a ştiut nimic. Despărţită de soţul ei prin toate barierele puse de viaţa politică şi mondenă în calea unor astfel de căsnicii, ducesa îl credea pe Mora uşor suferind, bolnav închipuit mai ales, şi era atît de departe de a bănui gravitatea situaţiei, încît în clipa în care medicii urcau scara întunecoasă, la celălalt capăt al palatului, apartamentele ei private se iluminau pentru o serată dansantă, unul din acele baluri de domnişoare, a căror modă se răspîndise în Parisul celor lipsiţi de ocupaţie.

Consultaţia a fost aşa cum sînt toate, solemnă şi sinistră. Medicii nu mai poartă perucile largi din vremea lui Molière, dar au păstrat aceeaşi gravitate de preoţi ai lui Isis, de astrologi care-şi pigmentează spusele cu formule cabalistice, însoţite de clătinări din cap cărora nu le mai lipseşte, pentru a-i face pe deplin caraghioşi, decît scufia ascuţită de odinioară. Aici decorul împrumuta consultaţiei un aspect impozant. În vasta cameră, transformată şi parcă mărită din cauza imobilităţii stăpînului casei, figurile grave ale medicilor se învîrteau în jurul patului, unde, luminat de aşternutul alb şi de pologul purpuriu, capul prăpădit şi galben, dar, cu toate acestea, senin, al ducelui părea înfăşurat într-un giulgiu lucios. Medicii vorbeau încet, schimbau între ei tainice priviri, aruncau cînd şi cînd, impasibili, cîte un cuvînt barbar, fără a da semne de îngrijorare. Această expresie mută şi de nepătruns a medicului sau a magistratului, această solemnitate, cu care ştiinţa şi justiţia se înconjoară pentru a-şi ascunde slăbiciunile sau ignoranţa, nu aveau pentru duce nimic tulburător.

Întins pe pat, Mora continua să discute calm, cu privirea puţin ridicată în sus, ca şi cum gîndurile-i ar fi vrut să se înalţe, să se desprindă de pe pămînt.

Monpavon, stăpînindu-şi emoţia, întreţinea liniştit conversaţia cu medicii, luînd de la amicul său o ultimă lecţie de demnitate, în timp ce Louis, rezemat, în fundul camerei, de uşa care dădea spre apartamentele ducesei, prezenta spectrul servitorului tăcut pentru care indiferenţa afectată este o datorie.

Singura fiinţă înfrigurată, tulburată era Jenkins. Cu un zel slugarnic faţă de „iluştrii săi confraţi", cum îi numea, ţuguindu-şi buzele, irlandezul dădea tîrcoale conciliabulelor lor, căutînd să-şi spună şi el părerea. Dar confraţii îl ţineau la distanţă, de-abia răspunzîndu-i, de sus, aşa cum Fagon al lui Ludovic al XIV-lea vorbea probabil cu vreun vraci adus la căpătîiul patului regal. În special bătrînul Bouchereau se uita chiorîş la inventatorul pilulelor „Jenkins". În sfîrşit, după ce l-au examinat şi l-au chestionat bine pe bolnav, medicii se retraseră pentru a delibera într-un salonaş tăcut, cu plafonul şi pereţii lucitori şi coloraţi, plin de bibelouri felurite, a căror inutilitate contrasta straniu cu importanţa dezbaterilor.

Minute solemne, anxietate a acuzatului, aşteptînd sentinţa judecătorilor : viaţă, moarte sau amînare !

Cu mîna sa albă şi lungă, Mora continua să-şi mîngîie mustaţa cu gestul său favorit, discutînd cu Monpavon despre club, despre foaierul teatrului „Variétés", cerînd veşti de la Cameră, întrebînd ce mai era cu alegerea Nababului, totul cu răceală, fără cea mai mică afectare. Apoi, obosit, fără îndoială, sau temîndu-se ca privirea-i mereu fixată asupra uşii tapetate, de unde avea să apară peste puţin hotărîrea destinului, să nu-i trădeze emoţia din adîncul sufletului, ducele îşi puse capul pe pernă şi închise ochii, pe care nu-i mai deschise pînă la sosirea doctorilor. Aceleaşi figuri reci şi sinistre, veritabile fizionomii de judecători purtînd pe buze teribilul cuvînt al destinului omenesc — cuvîntul final pe care tribunalele îl rostesc fără teamă, dar pe care medicii, căci ştiinţa lor e luată în rîs, îl evită şi-l exprimă prin perifraze.

— Ei bine, domnilor, ce spune Academia ?... întrebă bolnavul.

Cîteva încurajări mincinoase, cîteva recomandări vagi fură bolborosite, după care cei trei savanţi se grăbiră să plece şi să scape cît mai repede de răspunderea acestui dezastru. Monpavon se repezi după ei. Jenkins rămase lîngă pat, zdrobit de crudul adevăr pe care-l auzise în timpul consultaţiei. Degeaba îşi pusese mîna pe inimă, rostindu-şi faimoasa deviză, căci Bouchereau nu-l cruţase. Nu era primul client al irlandezului pe care-l vedea prăbuşindu-se astfel dintr-o dată ; nădăjduia însă că moartea lui Mora va fi un avertisment salutar pentru toţi mondenii şi că, după această mare nenorocire, prefectul poliţiei avea să-l trimită pe „negustorul de cantaride" să-şi vîndă afrodisiacele dincolo de Canalul Mînecii.

Ducele înţelese dintr-o ochire că nici Jenkins, nici Louis nu aveau să-i spună adevărul despre cele discutate de medici. Nu insistă deci pe lîngă dînşii, suportă încurajările lor de paradă, se prefăcu chiar a da crezare veştilor bune pe care i le anunţau. Dar cînd Monpavon se întoarse în odaie, Mora îl chemă lîngă pat şi, în faţa minciunii, străvezie chiar sub sulemeneala acestui hodorog, îi zise :

— Uite ce e, să lăsăm mofturile... Între noi doi n-au existat minciuni... Ce-au spus ?... Sînt prăpădit de tot, nu-i aşa ?

Monpavon lăsă să treacă o tăcere semnificativă pentru a-i pregăti răspunsul ; apoi, brutal, cinic, temîndu-se de a nu se înduioşa la pronunţarea frazelor, zise :

— Ortul popii... sărmanul meu Auguste.

Ducele primi lovitura fără a crîcni.

— Ah ! exclamă el liniştit.

Îşi trase mustaţa cu un gest maşinal, dar trăsăturile îi rămaseră neclintite. Şi pe loc hotărî ce avea de făcut.

E uşor de înţeles de ce nenorocitul care moare la spital, fără casă, fără rude, fără altă identitate decît numărul de la căpătîiul patului, primeşte moartea ca o eliberare sau o suportă ca o ultimă încercare ; e uşor de înţeles de ce bătrînul ţăran care adoarme, strîmb, gîrbovit, anchilozat, în vizuina lui întunecată şi plină de fum părăseşte această lume fără regret, savurînd dinainte gustul ţărînii proaspete, pe care a scormonit-o

şi a răscolit-o de atîtea ori. Şi, totuşi, cîţi dintre aceştia nu ţin morţiş la viaţă, cu toată mizeria ei, cîţi nu strigă, agăţîndu-se de mobilele sordide, de zdrenţele lor : „Nu vreau să mor...“, ieşind cu unghiile rupte şi sîngerînde din această încleştare supremă. Aici nu era însă nimic asemănător.

Să ai totul şi să pierzi totul. Ce prăbuşire !

In liniştea care a urmat acelei clipe îngrozitoare, în timp ce ducele auzea de la celălalt capăt al palatului muzica surdă a balului ducesei, tot ceea ce-l atrăgea pe acest om către viaţă — putere, onoruri, avere — toată această măreţie trebuia să i se pară de pe acum îndepărtată, aparţinînd unui trecut ireversibil. Era nevoie de mult curaj excepţional pentru a rezista fără proteste unei asemenea lovituri. Nu se aflau în cameră decît prietenul, medicul şi servitorul, trei persoane intime, la curent cu toate tainele sale ; lumina slabă lăsa patul în umbră, şi muribundul ar fi putut să se întoarcă spre perete, să se înduioşeze asupra propriei lui soarte, fără a fi văzut de nimeni. Dar nu. Nici o clipă de slăbiciune, nici o demonstraţie inutilă. Fără a rupe vreo creangă a castanilor din grădină, fără a atinge vreo floare, Moartea, amortizîndu-şi zgomotul paşilor pe covoarele groase ale palatului, crăpase încet uşa acestui om atotputernic şi-i făcuse semn : „Vino !“ Iar el răspundea simplu : „Sînt gata“. O adevărată dispariţie a unui om de lume, neprevăzută, rapidă şi discretă.

Om de lume ! Mora n-a fost niciodată altceva. Circulînd prin viaţă, dichisit, scrobit, purtînd un plastron alb satinat ca un profesor de scrimă în zilele de concurs, păstrîndu-şi mereu imaculate veşmintele de luptă, sacrificînd totul acestui exterior fără cusur care-i ţinea loc de armură, Mora se improvizase bărbat de stat, trecînd din salon pe o scenă mai vastă. Şi, în adevăr, a reuşit să devină un om de stat de rangul întîi numai prin calităţile sale de om de lume, prin arta de a asculta şi de a zîmbi, prin cunoaşterea oamenilor, prin scepticismul şi sîngele său rece. Sîngele rece nu l-a părăsit nici în clipa supremă. Cu privirea

fixată asupra timpului atît de scurt şi limitat care-i mai rămînea la dispoziţie — căci doamna cea neagră era grăbită, şi Mora simţea pe faţă o adiere venind de la uşa pe care n-o închisese — ducele se gîndi cum să-l folosească mai bine, satisfăcînd toate obligaţiile legate de un sfîrşit ca al său, ce nu trebuie să lase vreun devotament nerăsplătit sau să compromită vreun prieten. Ducele indică lista cîtorva persoane pe care dorea să le vadă, cerînd să fie chemate de îndată; îşi convocă apoi şeful de cabinet şi, cum Jenkins găsea că era un program prea obositor, îi zise:

— Îmi garantezi că mă voi trezi mîine dimineaţă? Mă simt ceva mai bine în acest moment... Lasă-mă să profit de el.

Louis întrebă dacă trebuia să o înştiinţeze pe ducesă. Înainte de a răspunde, ducele ascultă frînturile de melodii care veneau de la bal prin ferestrele deschise, prelungite parcă în noapte de un arcuş invizibil, apoi zise:

— Mai aşteaptă... Am ceva de terminat.

Ceru să i se aducă măsuţa de lac lîngă pat pentru a tria scrisorile ce trebuiau să fie distruse, dar simţind că-l lasă puterile, îl chemă pe Monpavon:

— Dă-le foc la toate, îi zise Mora cu o voce stinsă.

Şi văzînd că marchizul se îndrepta către şemineul care ardea, în pofida sezonului cald:

— Nu... nu aici... sînt prea multe... Ar putea să intre cineva.

Monpavon luă măsuţa şi făcu un semn feciorului ca să-i lumineze calea. Dar Jenkins se repezi:

— Rămîi aici, Louis... domnul duce ar putea să aibă nevoie de dumneata.

Doctorul apucă lampa şi, înaintînd cu precauţie de-a lungul coridorului, explorînd saloanele de aşteptare şi galeriile, ale căror şemineuri garnisite cu tot felul de plante nu păstrau pic de cenuşă, cei doi rătăceau ca nişte umbre în tăcerea şi obscuritatea imensului palat care palpita de viaţă numai acolo înspre dreapta, unde voioşia se zbenguia ca o pasăre pe un acoperiş gata să se prăbuşească.

— Nu e nicăieri foc... Ce să facem cu tot calabalîcul ăsta? se întrebau doctorul şi Monpavon, foarte încurcaţi.

Aă fi zis că erau doi borfaşi tîrînd o ladă pe care nu ştiau cum să o deschidă. În cele din urmă, Monpavon, pierzîndu-şi răbdarea, se duse puşcă spre o uşă, singura pe care n-o deschiseseră încă.

— Pe legea mea, atîta pagubă!... Dacă nu putem să le ardem, o să le înecăm... Adu lampa, Jenkins! Şi intrară amîndoi înăuntru.

Unde se aflau?... Saint-Simon[1] singur ar fi putut să ne-o spună, Saint-Simon, care a descris prăbuşirea uneia din acele existenţe princiare şi apoi dezorganizarea ceremoniilor, prerogativelor, fastului ca urmare a unui deces, şi încă a unui deces subit... Cu mîinile sale delicate şi îngrijite, Monpavon acţiona pompa. Celălalt îi dădea scrisorile rupte, pachete întregi de scrisori felurite, mătăsoase, parfumate, purtînd peceţi, blazoane, banderole cu inscripţii, acoperite de scrieri care mai de care mai fine, grăbite, ascuţite, învăluitoare, convingătoare; şi toate aceste pagini uşoare se învolburau în vîrtejul de apă care le mototolea, le mînjea, le întindea cerneala înainte de a fi înghiţite, cu o contracţie bruscă, de haznaua scîrboasă.

Erau scrisori de dragoste de tot felul, de la răvaşul aventurierei: *„V-am zărit trecînd ieri prin pădure, domnule duce...“* pînă la reproşurile aristocratice ale penultimei amante, sau tînguirile celor părăsite, fără a uita pagina încă umedă a ultimelor destăinuiri. Monpavon cunoştea toate tainele, indica numele fiecăreia: „Asta e doamna Moor... Ia te uită! doamna Atkis...“ Un amestec de coroane şi de iniţiale, de capricii şi de obiceiuri vechi, murdărite acum de promiscuitate, totul era înghiţit de respingătorul canal, la lumina lămpii, cu un zgomot intermitent de potop, devenind, pe o cale ruşinoasă, prada uitării.

[1] *Saint-Simon* (1675—1755), autor al unor *Memorii* celebre, în care a descris cu multe amănunte viaţa nobilimii feudale şi a curţii regale

Deodată Jenkins se opri din activitatea sa distructivă. Două scrisori satinate cenușii îi tremurau între degete...

— Asta cine mai e? întrebă Monpavon în fața scrisului necunoscut și a tulburării irlandezului... Uite ce e, doctore, dacă ai de gînd să le citești pe toate, nu mai terminăm niciodată!

Cu obrajii aprinși, ținînd cele două scrisori în mînă, Jenkins era ispitit să le ia dînsul, pentru a le gusta pe îndelete, pentru a se tortura cu voluptate, citindu-le poate și în scopul de a folosi această corespondență ca o armă împotriva ființei imprudente care o semnase. Dar înfățișarea severă a marchizului îl intimida. Cum să-i distragă atenția, să-l îndepărteze? Prilejul se ivi de la sine. Rătăcită printre aceleași foi, o pagină minusculă, pe care era așternut un scris bătrînesc și tremurat, atrase atenția șarlatanului. Și adresîndu-se marchizului cu o mutră naivă:

— Ah! Ah! Iată un bilețel care nu pare a fi o scrisorică de dragoste... „*Scumpe duce, ajutor, mă înec. Curtea de conturi și-a vîrît din nou nasul în afacerile mele...*"

— Ce tot citești acolo?... sări Monpavon în sus, smulgîndu-i scrisoarea din mîini.

Și, datorită neglijenței lui Mora, care lăsa astfel împrăștiate scrisori atît de intime, lui Monpavon îi veni deodată în minte situația îngrozitoare în care îl lăsa moartea protectorului său. În durerea sa, nu se gîndise pînă acum la aceasta. Își spuse că, în graba pregătirilor sale de plecare definitivă, s-ar putea ca ducele să-l uite; și lăsîndu-l pe Jenkins să termine singur scufundarea casetei lui don Juan, marchizul se îndreptă grabnic spre camera ducelui. Cînd să intre, rumoarea unei discuții îl opri în spatele ușii. Era glasul lui Louis, tînguitor ca al unui cerșetor sub un portic, care încerca să-l înduioșeze pe duce asupra mizeriei sale, cerîndu-i voie să ia cîteva fișicuri de galbeni care zăceau aruncate într-un sertar. Doamne! ce răspuns răgușit, plictisit, de-abia inteligibil, în care se simțea efortul bolnavului, silit să se întoarcă în pat,

să-şi desprindă privirea de ceva îndepărtat, dar... întrezărit!

— Bine... bine... ia... Dar, pentru Dumnezeu, lasă-mă să dorm... să dorm...

Sertare deschise, închise la loc, o respiraţie grea şi sacadată... Monpavon nu ascultă mai departe şi făcu cale-ntoarsă, fără a mai intra. Lăcomia sălbatică a acestei slugi fusese ca un avertisment pentru mîndria lui. Mai degrabă orice decît să se înjosească în halul acesta.

Somnul pe care Mora îl dorea atît de insistent, mai bine zis letargia, dură o noapte întreagă şi încă o dimineaţă, cu deşteptări subite, însoţite de dureri groaznice, calmate de fiecare dată de diferite soporifice. Ducelui nu i se mai acordau îngrijiri, se încerca doar o alinare a ultimelor sale clipe, în aşa fel încît să păşească cu mai puţine eforturi pe ultima şi cea mai teribilă treaptă. Ochii lui Mora se redeschiseseră între timp, dar privirea-i era împăienjenită, fixînd în gol umbre mişcătoare, forme nedesluşite, aşa cum un pescuitor de perle vede totul tremurînd în fundul apei. Joi după-amiază, către ora 3, ducele se trezi de-a binelea şi, recunoscînd pe Monpavon, pe Cardailhac şi încă două-trei persoane apropiate, le zîmbi, trădîndu-şi cu o singură întrebare unica-i preocupare:

— Ce se spune în Paris despre toată povestea aceasta?

Se spuneau multe lucruri, felurite şi contradictorii. Fără doar şi poate se vorbea, însă, numai despre dînsul. Vestea, răspîndită în oraş de dimineaţă, că ducele de Mora trăgea să moară era comentată cu aprindere pe stradă, în saloane, în cafenele, în ateliere, punea din nou probleme politice la ordinea zilei, în birourile redacţiilor de ziare, în cluburi, pînă şi în lojile portarilor sau în omnibuze, peste tot unde ziarele desfăcute făceau diverse aprecieri pe marginea acestei senzaţionale ştiri a zilei.

Mora era cea mai strălucită întruchipare a Imperiului. Ceea ce se zăreşte de departe la un edificiu nu este corpul său solid sau şubred, masa lui arhitectonică, ci

săgeata din vîrf, aurită și zveltă, sculptată și dantelată, adăugată pentru încîntarea ochiului. Ceea ce se zărea din întreg Imperiul, în Franța și în Europa, era Mora. O dată cu prăbușirea acestuia, monumentul era deposedat de eleganța lui, și apăreau crăpăturile adînci și ireparabile. Și cîte existențe tîrîte în prăpastie de această năruire neașteptată, cîte destine zdruncinate de consecințele mai îndepărtate ale dezastrului! Nici unul, fără îndoială, atît de puternic compromis ca cel al namilei care stătea nemișcată, jos, pe bancheta din fața maimuțelor.

Pentru Nabab, această încetare din viață însemna moartea lui, ruina, sfîrșitul sfîrșitului. O simțea atît de bine, încît, aflînd, la intrarea în palat, starea disperată a ducelui, nu primise știrea nici cu cuvinte de compătimire, nici cu sclifoselile convenționale, ci numai cu exclamația feroce a egoismului uman: „Sînt pierdut!" Și aceste cuvinte îi reveneau mereu pe buze, repetîndu-le mașinal, în sacade bruște, de cîte ori își reprezenta grozăvia situației, așa cum se întîmplă în cursul acelor primejdioase vijelii de munte cînd un fulger neașteptat luminează prăpastia pînă la fund, dînd la iveală toate crăpăturile de pe pereți și tufișurile etajate care le mărginesc.

Clarviziunea rapidă, care însoțește cataclismele, nu-l ierta pe Nabab de nici un amănunt. Vedea invalidarea aproape sigură, acum, cînd Mora nu va mai fi acolo pentru a-i pleda cauza, apoi consecințele eșecului, falimentul, mizeria și ceva încă și mai rău, căci aceste averi incalculabile iau întotdeauna cu ele, sub ruinele lor, cînd se năruiesc, ceva din cinstea omului. Dar ce de spini, ce de mărăcini, zgîrieturi și răni dureroase înainte de a ajunge la capătul drumului! Peste opt zile, polițele lui Schwalbach, adică opt sute de mii de franci de achitat, despăgubirea lui Moëssard, care voia o sută de mii de franci, cerînd, în caz contrar, Camerei, autorizația de a-l da în judecată, apoi un proces și mai sinistru intentat de familiile a doi martiri de la „Betleem" împotriva fondatorilor așezămîntului, și, colac peste pupăză, încurcăturile de la Banca Teritorială.

O singură speranță, demersul lui Paul de Géry pe lîngă bei, dar atît de inconsistentă, atît de himerică, atît de îndepărtată...

„Ah! sînt pierdut... pierdut..."

Nimeni nu observa tulburarea Nababului în vastul salon de la intrare. Un furnicar de senatori, deputați, consilieri de stat, toată înalta administrație se vîntura în jurul lui, fără a-l băga în seamă, etalîndu-și importanța, îngrijorați și sprijinindu-se într-un cot, pentru a duce discuții misterioase, pe cele două șemineuri de marmură albă așezate față în față. Se încrucișau în cursul acestei vizite *in extremis* atîtea ambiții dezamăgite, înșelate, date peste cap, încît ceea ce domina toate preocupările erau temerile personale.

Lucru ciudat, fizionomiile nu exprimau nici milă, nici îndurerare, ci mai degrabă un fel de iritare. Toți acești oameni îi purtau parcă pică ducelui, ca și cum acesta ținea să moară pentru a-i lăsa în voia soartei. Se auzeau fraze de felul acesta: „Nu-i de mirare, cu așa viață!"

Și trecătorii puteau să-i vadă pe acești domni la ferestre, amestecîndu-se prin îmbulzeala tăsurilor din curte, sau apărînd la portiera vreunui cupeu, de unde o mînă strîns înmănușată întindea, cu un foșnet de dantelă, o carte de vizită îndoită valetului care aducea ultimele știri despre bolnav.

Din cînd în cînd unul din obișnuiții palatului, dintre aceia chemați de bolnav la căpătîiul său, își făcea apariția în această mulțime, dădea cîte un ordin, apoi se ducea înapoi, cu o înfățișare speriată, care se reflecta pe fețele celor din salon. În același chip se arătă la un moment dat și Jenkins, cu cravata desfăcută, vesta deschisă, manșetele boțite, în toată dezordinea bătăliei pe care o dădea acolo sus împotriva unui dușman necruțător. Se văzu înconjurat pe loc, asaltat de întrebări. Maimuțele, care își lipeau nasul turtit de zăbrelele cuștii, enervate de zarva neobișnuită și foarte atente la tot ce se petrecea, ca și cum ar fi făcut un studiu aprofundat asupra schimonoselii omenești, aveau fără îndoială un neprețuit model în persoana medicului

irlandez. Îndurerarea lui era magnifică, o durere bărbătească şi puternică, care-i strîngea buzele, îl făcea să respire des şi greu.

— A început agonia... rosti el cu un ton lugubru. Nu mai e decît o chestiune de ore...

Şi văzîndu-l pe Jansoulet, care se apropia de dînsul. doctorul i se adresă emfatic :

— Ah, scumpe prietene, ce om !... Ce curaj !... N-a uitat pe nimeni. Chiar adineauri îmi vorbea de dumneata.

— Zău ?

— „Bietul Nabab, îmi spunea ducele, ce mai e cu alegerea lui ?"

Atîta tot. Mora nu adăugase nimic mai mult.

Jansoulet plecă ochii în jos. Ce spera oare ? Nu era destul că în asemenea clipe un om de rangul lui Mora s-a gîndit la dînsul ?... Se duse să se aşeze din nou pe banchetă, căzînd în aceeaşi stare de toropeală din care ieşise doar pentru o clipă, înviorat de o speranţă nesăbuită. Fără a-şi da seama, Nababul asista la golirea treptată a imensei săli şi nu observă că rămăsese singurul şi ultimul dintre vizitatori decît cînd auzi servitorimea pălăvrăgind în întunericul care se lăsa încet.

— M-am săturat... eu nu mai slujesc.

— Eu rămîn cu ducesa.

Şi aceste planuri, aceste hotărîri, anticipînd cu cîteva ore moartea nobilului duce, îl condamnau pe Mora mai vîrtos decît domnii de la Academie.

Nababul îşi dădu atunci seama că era timpul să se retragă, dar mai înainte voi să se înscrie în registrul portarului. Se apropie de masă, aplecîndu-se pentru a vedea mai bine. Pagina era plină. Un locşor gol îi fu indicat sub un scris mărunt şi subţire, aşternut de o mînă cu degete prea groase ; după ce semnă, Jansoulet observă că numele său era dominat de cel al lui Hémerlingue, care îl zdrobea, îl înlănţuia cu trăsături insidioase. Superstiţios ca un latin ce era, Nababul fu impresionat de acest semn prevestitor şi plecă înspăimîntat.

Unde să mănînce ?... La club ?... În Place Vendôme ?... Să audă iar vorbindu-se de acest deces care-l obseda ?...

Prefera să rătăcească la întîmplare drept înainte, ca toți cei urmăriți de-o idee fixă pe care speră să o împrăștie mergînd. Seara era călduță, înmiresmată. Jansoulet păşea de-a lungul cheiurilor, mereu aceleași cheiuri ; ajunse la copacii de pe Cours-la-Reine, apoi se întoarse spre acea atmosferă în care se simțea stropeala proaspătă și miros de praf fin, caracteristic frumoaselor seri ale Parisului. La această oră crepusculară totul era pustiu. Ici și colo se aprindea cîte un felinar în vederea concertelor, vîlvătăi de gaz țîșneau din verdeață. Un zgomot de pahare și farfurii venit de la un restaurant îl îmbie pe Nabab să intre.

Oricum, acestui om voinic îi era foame. I se servi masa sub o verandă cu pereți de sticlă, acoperiți cu plante agățătoare, și care se afla chiar în fața porticului celui mare al clădirii „Palais de l'Industrie", unde ducele, în prezența a mii de oameni, îl salutase cu titlul de deputat. Nababului îi reveni în minte figura distinsă și aristocratică profilîndu-se sub obscuritatea boltei, dar o vedea totodată și acolo, pe albul funebru al pernei. Și deodată, aruncîndu-și privirea asupra listei de bucate aduse de chelner, Jansoulet observă cu uimire că purta data de 20 mai... Așadar, nici o lună nu se scursese de la deschiderea Salonului. I se părea că trecuseră zece ani. Totuși, încetul cu încetul, masa substanțială îi încălzi inima. Auzea chelnerii care discutau pe culoar :

— Ați mai aflat ceva despre ducele de Mora ? Se pare că e grav bolnav.

— Lasă, nu mi-e mie grijă. O s-o scoată el la capăt și de data asta... Numai cei de teapa lui au noroc în viață.

Și speranța e așa de bine sădită în sufletul omului, încît, în pofida celor văzute și auzite personal, lui Jansoulet i-au fost suficiente aceste cîteva cuvinte, ajutate de cîteva păhărele de Bourgogne, pentru a-i reda curajul. La urma urmelor, s-au făcut alții bine după boli mai grele. Medicii exagerează adeseori gravitatea cazurilor pentru a trage apoi asupra lor meritul vindecării. „Ce-ar fi dacă m-aș duce să văd..."

Nababul își îndreptă din nou pașii spre palat, plin de iluzii, încrezător în acel noroc care-l slujise de atîtea ori în viață. Și, în adevăr, aspectul clădirii princiare era de natură să-i întărească speranțele. Palatul avea înfățișarea calmă și liniștitoare a serilor obișnuite, începînd de la bulevardul majestuos și pustiu, luminat din loc în loc, pînă la scara de la intrare, în fața căreia aștepta o caleașcă mare, puțin vetustă.

În anticameră, de asemeni liniștită, ardeau două lămpi enorme. Un lacheu moțăia într-un colț, în timp ce portarul citea în fața șemineului. Se uită pe deasupra ochelarilor la noul-sosit, nu-i zise nimic, iar Jansoulet nu îndrăzni să întrebe nimic. Pe masă zăceau teancuri de jurnale, care, purtînd banderole cu adresa ducelui, păreau aruncate acolo vraiște, nemaifiind folositoare. Nababul deschise unul, încercă să citească ; dar un pas rapid și ușor, un șopot de melopee îi îndreptară privirea către un bătrîn gîrbovit și alb, gătit cu dantele, ca un altar, și care se ruga înaintînd cu pași mari, preoțești, și măturînd covorul cu trena sutanei sale roșii. Era arhiepiscopul Parisului, însoțit de doi preoți. Apariția, cu murmurul ei înghețat de vifor, trecu repede prin fața lui Jansoulet, se urcă în caleașca cea mare și dispăru, ducînd cu ea și ultima speranță.

— Chestie de convenienţă, dragul meu... spuse Monpavon, ivit subit lîngă Nabab. Mora este un epicurean crescut în spiritul... cutare... cum îi zice ? Secolul optsprezece... Dar un exemplu prost pentru mase dacă un om de rangul său... Ah, ce lecție ne dă tuturor... ce ținută demnă !

— Așadar, s-a sfîrșit ? făcu Jansoulet, zdrobit. Nu mai e nici o speranță ?

Monpavon îi făcu semn să asculte ceva. Un uruit surd de trăsură se auzea pe chei. Clopoțelul de la poartă sună grăbit de mai multe ori. Marchizul număra cu voce tare... „Unu, doi, trei, patru..." La cinci se sculă.

— Acum nu mai e nici o speranță. Uite-l și pe ăsta care sosește, spuse Monpavon, făcînd aluzie la superstiția pariziană conform căreia vizita suveranului era întotdeauna fatală muribunzilor.

Lacheii alergau din toate părţile, deschideau canaturile uşilor, se înşiruiau în grabă, în timp ce portarul cu colţurile pălăriei aşezate paralel cu ochii, anunţa trecerea celor două umbre auguste, lovind lespezile cu bastonul. Jansoulet, aşezat în spatele valeţilor, zări nedesluşit umbrele, dar le văzu apoi în lunga perspectivă a uşilor deschise urcînd scara monumentală în urma unui valet ce ţinea în mînă un candelabru. Femeia urca dreaptă şi ţanţoşă, înfăşurată în mantia ei neagră de spaniolă; bărbatul se ţinea de rampă, urcînd mai domol, obosit şi puţin adus de spate, scuturat de un suspin convulsiv, cu gulerul pardesiului de culoare deschisă ridicat în sus.

— Hai să mergem, Nababule. Nu mai avem ce căuta aici, zise elegantul marchiz, luîndu-l pe Jansoulet de braţ şi tîrîndu-l afară.

Se opri în prag şi, cu mîna ridicată, adresă un salut cu vîrful mănuşilor către cel ce răposa acolo sus...

— B'ziua, scumpule...

Ca întotdeauna, gestul şi tonul de om de lume erau ireproşabile, numai glasul tremura puţin.

Clubul din Rue Royale, renumit prin partidele sale, a cunoscut rareori un joc ca în noaptea aceea. Început la ora 11, nu se terminase încă la 5 dimineaţa. Sume fabuloase erau întinse pe postavul verde, trecînd din mînă în mînă, schimbîndu-şi adeseori direcţia, îngrămădite, împrăştiate, reîntorcîndu-se la loc. Averi întregi au fost înghiţite în această partidă de pomină pe care Nababul o împinsese pe acest făgaş pentru a-şi îneca spaima în valurile nesigure ale norocului. La sfîrşitul ei, după alternative curioase, treceri de averi de la unul la celălalt, care pe un începător l-ar fi înspăimîntat, Jansoulet se sculă de la masă cu un cîştig de cinci sute de mii de franci. A doua zi pe bulevard se vorbea de cinci milioane, şi toată lumea era scandalizată, în special *Messager*, cu un articol desfăşurat pe trei sferturi în coloanele sale, tunînd şi fulgerînd împotriva anumitor aventurieri care, toleraţi în cluburi, seamănă ruina în familiile cele mai onorabile.

Vai! Tot ce cîştigase Jansoulet reprezenta abia primele poliţe ale lui Schwalbach...

In timpul acelei partide îndrăcite, al cărei suflet şi pricină era involuntar Mora, numele său nu fusese rostit niciodată. Nici Cardailhac, nici Jenkins nu-şi făcură apariţia, Monpavon se dusese să se culce, mai abătut decît voia să pară. Ştiri noi nu mai sosiseră.

„Oare a murit?" se întreba Jansoulet părăsind clubul, şi îi trecu prin minte să treacă pe-acolo înainte de a se întoarce acasă, să vadă ce se mai întîmplase. Ceea ce îl împingea acum nu mai era speranţa, ci acea curiozitate bolnăvicioasă şi nervoasă care, după un incendiu, îi îndeamnă pe nenorociţii sinistraţi, săraciţi şi rămaşi fără adăpost, să se ducă să vadă ruinele casei.

Deşi era încă foarte devreme şi aburii trandafirii ai dimineţii se răspîndeau în aer, întreg palatul era larg deschis, ca în vederea unei plecări solemne. Lămpile mai fumegau pe şemineuri, peste tot se ridica praful. Nababul păşi singur, într-o inexplicabilă atmosferă de părăsire, urcă pînă la etajul întîi, unde recunoscu, în sfîrşit, o voce cunoscută, cea a lui Cardailhac, care dicta cîte un nume, după care se auzea scîrţîitul peniţelor pe hîrtie. Iscusitul regizor al primirii beiului organiza cu aceeaşi pasiune funeraliile ducelui de Mora. Ce activitate! Excelenţa îşi dăduse obştescul sfîrşit în cursul serii, şi dimineaţa se şi tipăreau zece mii de scrisori, iar toţi cei din casă cu ştiinţă de carte se ocupau de adrese. Fără a mai traversa aceste birouri improvizate, Jansoulet se îndreptă spre salonul de aşteptare, care, de obicei atît de populat, apărea astăzi cu toate fotoliile goale. În mijloc, pe o masă, pălăria, bastonul şi mănuşile domnului duce, pregătite în permanenţă pentru plecările neprevăzute, în aşa fel încît să nu fie nevoie de a face apel la un valet. Obiectele pe care le purtăm păstrează ceva din fiinţa noastră. Curba pălăriei amintea pe cea a mustăţii, mănuşile de culoare deschisă erau gata să apuce bastonul solid şi mlădios, întreg ansamblul fremăta şi trăia, ca şi cum ducele avea să-şi facă apariţia, să întindă mîna, spunînd cîteva cuvinte, să le ia pe toate cu dînsul şi să plece.

Dar nu! Domnul duce n-avea să mai plece... Lui Jansoulet îi fu de ajuns să se apropie de uşa întredeschisă a camerei pentru a vedea pe patul înălţat — chiar şi după moarte Mora avea parte de o estradă — o formă rigidă, semeaţă, un profil nemişcat şi îmbătrînit, schimbat din cauza bărbii albe care crescuse în cursul nopţii. La căpătîiul înclinat se afla îngenuncheată, prăbuşită printre draperiile albe, o femeie cu un păr blond despletit, gata să-l sacrifice pe altarul văduviei veşnice. Alături, un preot şi o călugăriţă stăteau smeriţi în acea atmosferă de veghe mortuară în care oboseala nopţilor albe se amestecă cu şuşotelile rugăciunii şi ale întunericului.

Această cameră, unde atîtea ambiţii simţiseră cum le creşteau aripi, unde fuseră răscolite atîtea speranţe şi decepţii, era acum pradă liniştii produse de suflul trecător al morţii. Nici un zgomot, nici un suspin. Doar acolo, înspre Pont de la Concorde, în ciuda orei matinale, un clarinet piţigăiat şi vioi acoperea uruitul primelor trăsuri; dar sunetul său batjocoritor şi enervant nu mai era auzit acum de cel care dormea somnul de veci, arătînd Nababului îngrozit imaginea îngheţată, decolorată, pregătită pentru mormînt a propriului său destin. Alţii decît Jansoulet au văzut această cameră mortuară într-o lumină şi mai lugubră. Ferestrele mari sînt deschise. Întunericul şi vîntul pătrund nestingherit din grădină ca o vijelie. O siluetă pe o estradă: corpul îmbălsămat. Capul golit, umplut cu cîlţi, creierii într-un hîrdău. Greutatea creierului acestui om de stat era în adevăr neobişnuită. Cîntărea... cîntărea... ziarele vremii au indicat cifra. Dar cine şi-o mai aminteşte astăzi?

XIX

FUNERALIILE

— Nu plînge, scumpa mea Zînă, mi se duce şi mie tot curajul. Lasă, ai să vezi ce fericită vei fi cînd n-o să-l mai ai lîngă tine pe urîciosul tău demon. Te vei putea reîntoarce la Fontainebleau să-ţi vezi de găini... Cei zece mii de franci ai lui Brahim îţi vor folosi pentru instalare... Şi după aceea, să n-ai nici o grijă, îţi voi trimite eu bani. De vreme ce beiul ăsta are nevoie de sculpturile mele, o să le plătească la preţul cuvenit, cred că nu te îndoieşti de asta?... Voi deveni bogată, foarte bogată... Cine ştie? poate chiar soţie de sultan...

— Da, aşa e, vei fi soţie de sultan... dar eu voi fi moartă şi nu te voi mai vedea.

Şi blajina Cremnitz se ghemuia deznădăjduită într-un colţ al birjei, ca să n-o vadă cineva plîngînd.

Félicie părăsea Parisul. Încerca să fugă de înfricoşătoarea amărăciune, de sinistra greaţă pe care i-o produsese moartea lui Mora. Ce lovitură teribilă pentru această tînără orgolioasă! Necazul şi plictiseala o aruncaseră în braţele acestui om; mîndrie, pudoare, îi jertfise totul, şi iată-l că acum lua totul cu dînsul, lăsînd-o ofilită pentru restul vieţii, văduvă fără lacrimi, fără doliu, fără demnitate. Două sau trei vizite la Saint-James, cîteva seri în fundul unei loji a micuţului teatru, în spatele grilajului, unde se ascunde plăcerea oprită şi ruşinoasă, iată singurele amintiri ale acestei legături de două săptămîni, această păcătuire lipsită de dragoste, în care nici măcar orgoliul nu avu-

sese satisfacţia unui scandal public. Era doar mînjeala inutilă şi de neşters, prăbuşirea stupidă în mocirlă a unei femei care nu poate ieşi de-acolo şi pe care mila ironică a trecătorilor o împiedică să se ridice.

Îi trecu prin minte gîndul sinuciderii, dar ideea că lumea o va atribui dragostei deznădăjduite o opri. Félicie vedea dinainte înduioşarea sentimentală a saloanelor, impresia stupidă pe care ar face-o pretinsa ei pasiune, adăugată la nenumăratele cuceriri ale ducelui; vedea violetele de Parma pe care cei de teapa lui Moëssard aveau să le rupă petală cu petală deasupra mormîntului ei, aşezat lîngă celălat. Nu-i rămînea decît să pornească în călătorie, una din acele călătorii atît de lungi, încît schimbă şi gîndurile oamenilor. Din păcate, îi lipseau banii trebuitori. Îşi aminti atunci că a doua zi după marele succes de la Expoziţie, bătrînul Brahim-Bey venise la ea pentru a-i face, în numele stăpînului său, propuneri măreţe pentru nişte lucrări mari ce urmau a fi executate la Tunis. Refuzase atunci, nelăsîndu-se ispitită nici de preţurile orientale şi nici de splendida ospitalitate oferită, un atelier minunat într-o curte a palatului Bardo, înconjurată de arcade dantelate. Acum însă accepta. Un singur semn din partea ei, şi afacerea fu încheiată. După un schimb de telegrame, bagajele au fost făcute rapid, casa a fost închisă, şi Félicie porni spre gară ca pentru o absenţă de opt zile, mirată ea însăşi de promptitudinea hotărîrii; o îndemnase însă şi latura aventuroasă şi artistică a firii ei, atrasă de mirajul unei existenţe noi într-o regiune necunoscută.

Iahtul beiului trebuia să o aştepte la Genua. Şi, închizînd ochii în birja care o ducea spre gară, Félicie vedea dinainte lespezile albe ale unui port italian înconjurînd golful irizat, unde soarele căpăta luciri de Orient, unde totul cînta, pînă şi pînzele umflate pe albastrul mării nesfîrşite. În ziua aceea Parisul era tocmai noroios, cenuşiu, udat de una din acele ploi continue, făcută parcă numai pentru el; ai zice că un nor se ridică din fluviu, din fumul, din respiraţia de monstru a oraşului pentru a se revărsa apoi pe

acoperişuri, pe streşini, lunecînd de-a lungul nenumăratelor geamuri ale mansardelor. Félicie era nerăbdătoare să lase în urmă acest Paris mohorît şi, în înfrigurarea ei, îşi ocăra birjarul şi caii, care, adevărate mîrţoage de trăsură de piaţă, se opriseră din cauza unei îmbulzeli inexplicabile de trăsuri şi omnibuze înghesuite aproape de Pont de la Concorde.

— Dă-i drumul, birjar, dă-i drumul...

— Nu se poate, doamnă... e înmormîntarea.

Félicie scoase capul la portieră şi se dădu imediat înapoi, îngrozită. Era un şir de soldaţi care mergeau ţinînd puştile cu ţeava în jos, o învălmăşeală de căşti, de pălării ridicate deasupra capului, înşiruite de-a lungul unui cortegiu nesfîrşit. Se pornise tocmai înmormîntarea lui Mora.

— Nu sta aici... întoarce ! îi strigă Félicie birjarului.

Trăsura întoarse cu greu, smulgîndu-se cu părere de rău de la acest splendid spectacol, pe care Parisul îl aştepta de patru zile ; apoi, luînd-o pe bulevarde, coti spre Rue Montaigne, şi cu mersul ei domol şi posomorît ajunse prin Boulevard Malesherbes în Place de la Madeleine. Aici îmbulzeala era şi mai mare, şi mai compactă. Prin ploaie şi ceaţă se vedeau vitraliile iluminate ale bisericii cu aspect de templu grecesc, care dispărea sub draperiile negre ; timbrul surd al cîntecelor funebre umplea piaţa, unde se începuse slujba de îngropăciune, în timp ce cea mai mare parte a convoiului se înghesuia încă în Rue Royale, pînă spre poduri, formînd o lungă linie neagră ce lega parcă pe defunct de grilajul Corpului legislativ, care se deschisese de atîtea ori în faţa lui. Dincolo de Place de la Madeleine, mijlocul bulevardelor era gol, părînd mai larg între cele două şiruri de soldaţi cu arma la picior, care ţineau în frîu mulţimea de curioşi de pe trotuarele negre de lume ; magazinele erau închise, iar balcoanele, în ciuda ploii, înţesate de trupuri aplecate în direcţia bisericii, ca la o serbare populară sau la o paradă militară a unor armate victorioase. Parisul, hămesit de spectacole, se mulţumeşte cu orice, cu războiul civil, ca şi cu înmormîntarea unui om de stat...

Birja a trebuit să dea iar înapoi, să facă un nou ocol; e lesne de închipuit proasta dispoziție a birjarului și a dobitoacelor sale, toți trei parizieni convinși, furioși de a fi lipsiți de un asemenea spectacol frumos. Începu atunci prin străzile pustii și tăcute — căci toată viața Parisului se mutase pe marele bulevard — o alergătură sinuoasă și dezordonată, o plimbare fără rost, de birjă închiriată cu ora; cînd ajungeau la extremitatea cartierelor Saint-Martin sau Saint-Denis, cînd se întorceau spre centru, lovindu-se mereu, în ciuda ocolurilor și a șiretlicurilor, de același obstacol neclintit, de aceeași mulțime deasă, părticică a convoiului îndoliat, ce apărea la cîte o răspîntie, șerpuind încet sub ploaie, în sunetul tobelor cernite, sunet apăsător și monoton ca cel al pămîntului surpîndu-se într-o prăpastie.

Ce chin pentru Félicie! Avea impresia că ceea ce traversa Parisul cu acea pompă solemnă, convoiul funebru și doliul public la care luaseră parte pînă și norii, erau rătăcirea și mustrarea ei de cuget. Și orgolioasa fată se revoltă împotriva acestui afront al străzii, căuta să-l evite, stînd cu ochii închiși, zdrobită, în fundul trăsurii, în timp ce bătrîna Cremnitz, crezînd că Félicie era în adevăr îndurerată și văzînd-o atît de nervoasă, încerca s-o consoleze, jeluindu-se și ea de amărăciunea despărțirii; cum și dînsa se ascundea, portiera rămînea liberă pentru ogarul algerian, care, sprijinindu-se pe ea cu labele din față, adulmeca vîntul, nemișcat, de o rigiditate heraldică. În cele din urmă, după mii de ocoluri care nu se mai isprăveau, birja se opri brusc, se mai smuci o dată cu greu în mijlocul țipetelor și a ocărîlor gloatei, apoi, hîțînată, ridicată în sus, cu bagajele de pe acoperiș gata-gata să se prăvălească, rămase înțepenită ca un vapor ancorat.

— Doamne, ce de lume!... murmură bătrîna Cremnitz, îngrozită.

Félicie își ieși din toropeală:

— Unde sîntem aici?

Sub un cer incolor, plin de fum, brăzdat de o ploaie fină, ca o rețea de mătase întinsă peste realitatea lucrurilor, se întindea o piață largă, o răscruce imensă plină

ochi de un ocean omenesc scurgîndu-se din toate străzile învecinate, oprindu-se imobilizat în jurul unei coloane înalte de bronz care domina acest potop, asemenea catargului gigantic al unui vas naufragiat. Escadroane de cavalerie, prezentînd sabia pentru onor, tunuri în baterie se înşirau de-a lungul unui culoar liber ; tot acest aparat înfricoşător îl aştepta pe cel ce avea să treacă în curînd, poate pentru a încerca să-l răpească, să-l smulgă cu forţa duşmanului formidabil care-l ducea cu sine. Dar, vai ! Toate şarjele de cavalerie, toate canonadele din lume nu mai puteau face nimic. Prizonierul era dus, legat fedeleş, apărat de triplul meterez de lemn tare, de metal şi de catifea, impenetrabil pentru ghiulele, aşa că nu de la aceşti soldaţi se putea aştepta eliberarea.

— Mergi mai departe... nu vreau să rămîn aici ! strigă Félicie mînioasă, apucîndu-şi birjarul de pelerina udă.

Coşmarul care o urmărea, pe care-l auzea vuind îngrozitor în depărtare, apropiindu-se din clipă în clipă, îi pricinuise o spaimă cumplită. Dar la prima zvîcnire a roţilor, zbieretele, huiduielile reîncepură. Socotind că lumea îl va lăsa să traverseze piaţa, birjarul pătrunsese cu mare greutate pînă în primele rînduri ale mulţimii, care înconjurase trăsura şi nu-i mai dădea voie să-şi continue drumul. Nu mai era chip nici să înainteze, nici să dea înapoi. Félicie trebuia să rămînă acolo, să inhaleze răsuflarea alcoolică a mitocanilor, să suporte privirile curioase, aprinse dinainte pentru un spectacol excepţional, măsurînd-o pe frumoasa călătoare, care intenţiona să plece, cu vorbe ca : „Ia te uită ce cufere !“ sau : „Un dulău ca ăsta drept păzitor !“ Dansatoarei îi ţîţîia inima de frică, dar Félicie nu se gîndea decît la faptul că leşul ducelui avea să treacă prin faţa ei şi că se va afla în rîndul întîi pentru a-l vedea.

Deodată se auzi un strigăt puternic : „Iată-l !“, după care o tăcere adîncă se aşternu în piaţa ce răsufla uşurată după trei ore de aşteptare.

Sosea.

Prima mişcare a Féliciei fu de a trage storul dinspre partea ei, partea pe care urma să treacă cortegiul. Dar

auzind duruitul tobelor în apropiere, fu cuprinsă de o ciudă nervoasă că nu putea scăpa de această obsesie ; şi, influenţată poate şi de curiozitatea bolnăvicioasă a lumii din jurul ei, Félicie ridică brusc storul, şi căpşorul ei înfierbîntat şi palid apăru, sprijinindu-se în pumni, la portiera trăsurii :

„Poftim, dacă vrei... Mă uit la tine !"

Funeraliile erau în adevăr grandioase, onorurile supreme erau date cu toată pompa amăgitoare, tot atît de sonoră şi găunoasă ca şi acompaniamentul ritmat al tobelor cernite. Mai întîi, veşmintele albe ale preoţilor zăriţi în primele cinci carete îndoliate ; apoi, tras de şase cai — adevăraţi cai ai infernului, negri şi lenţi ca talazurile fluviului său — venea carul funebru, împodobit cu franjuri, cu broderii de argint şi ornamente în formă de lacrimă, cu coroane heraldice dominînd un *M* uriaş, iniţială fatidică ce părea însăşi denumirea Morţii, ducesa Moartea, decorată cu cele opt floricele ale coroanei.

Dricul de lemn era acoperit de atîtea baldachine şi draperii masive, încît scîrţîia din toate încheieturile, legănîndu-se la tot pasul, copleşit parcă de sus pînă jos de importanţa mortului pe care-l ducea. Pe sicriu, spada, uniforma, pălăria brodată, boarfe de paradă, care n-au fost niciodată purtate, străluceau, sidefii şi aurite, printre florile proaspete care indicau sezonul primăvăratic, în pofida vremii mohorîte. La o distanţă de zece paşi urma personalul aflat în slujba ducelui ; apoi, în spate, un funcţionar în mantie, purtînd distincţiile, o adevărată expoziţie a tuturor ordinelor din lumea întreagă, decoraţii, panglici multicolore revărsîndu-se de pe perna de catifea neagră cu franjuri de argint.

Venea apoi maestrul de ceremonii, precedînd biroul Corpului legislativ, o duzină de deputaţi delegaţi prin tragere la sorţi ; în mijlocul lor se distingea silueta înaltă a Nababului ; pentru prima oară îmbrăcat în costumul oficial, ca şi cum soarta ironică ar fi vrut să dea deputatului încă nevalidat o mostră a tuturor satisfacţiilor parlamentare. Urmau prietenii defunctului, formînd un grup destul de restrîns, foarte bine ales pentru a dezvălui superficialitatea şi găunoşenia existenţei acestui

înalt demnitar, ai cărui intimi se reduceau la un director de teatru, de trei ori falit, un negustor de tablouri îmbogățit prin cămătărie, un aristocrat depravat și cîțiva cheflii și stîlpi de cafenea puțin recomandabili. Pînă aici toată lumea mergea pe jos și în capul gol ; de-abia dacă printre parlamentari se zărea vreo calotă de mătase neagră pusă timid pe cap, pe măsură ce cortegiul se apropia de cartierele mai populate. După aceasta veneau trăsurile. Se obișnuiește ca la moartea unui viteaz, cortegiul să fie urmat de calul favorit al eroului, calul încercat în lupte, silit, din cauza mersului încetinit al convoiului, să-și tempereze sprinteneala, care degajează miros de pulbere și sclipiri de flamuri. Aici locul acestui tovarăș de luptă era ținut de cupeul cel mare pe opt osii al lui Mora, care îl ducea de obicei la reuniunile mondene sau politice ; tăbliile îi erau îmbrăcate în negru, iar lanternele învelite în voaluri lungi de doliu, care fîlfîiau pînă la pămînt cu un fel de grație feminină unduioasă. Lanternele îndoliate constituiau o nouă modă funerară, supremul „șic" al înmormîntărilor, și îi ședea bine acestui om de lume să dea o ultimă lecție de distincție parizienilor veniți la funeraliile sale ca la cursele de cai de la Longchamp.

Din nou trei maeștri de ceremonii, după care urma obișnuita și recea pompă oficială, aceeași pentru căsătorii, decese, botezuri, pentru deschiderea Parlamentului sau pentru primirea suveranilor, un nesfîrșit cortegiu de cupeuri de gală strălucitoare, cu geamuri largi, cu vizitii în livrele țipătoare, înzorzonate cu aur, luînd ochii norodului, care, amintindu-și de basme și de echipajul Cenușăresei, scotea cîte un „o !" de admirație, ca în nopțile cu focuri de artificii, cînd exclamațiile urcă și se sparg în văzduh o dată cu proiectilele. Iar în mulțime se află întotdeauna cîte un agent de poliție binevoitor sau vreun mic burghez erudit și gură-cască, la curent cu toate ceremoniile publice, care identifică cu glas tare persoanele din trăsuri pe măsură ce defilează cu escorta reglementară de dragoni, călărași sau pedestrași din garnizoana Parisului.

În frunte, reprezentanții împăratului, ai împărătesei, ai întregii familii imperiale ; după aceea, într-o ordine

ierarhică elaborată cu erudiție și a cărei schimbare oît de mică ar fi putut pricinui conflicte grave între diferitele instituții ale statului, veneau membrii Consiliului privat, mareșalii, amiralii, marele cancelar al „Legiunii de Onoare", apoi Senatul, Corpul legislativ, Consiliul de Stat, Justiția și Universitatea, purtînd costume cu bandă de hermină și peruci care evocau vechiul Paris, ceva pompos și prăfuit, cu totul anacronic în epoca sceptică a bluzei și a fracului. Pentru a nu se gîndi la nimic, Félicie nu-și lua ochii de la această defilare monotonă și înnebunitor de lungă. Încetul cu încetul fu cuprinsă de o toropeală, ca și cum, într-o zi cu ploaie, ar fi răsfoit pe măsuța rotundă din salonul anost un album cu poze înfățișînd istoria costumului oficial din vremurile cele mai îndepărtate pînă în zilele noastre. Văzuți din profil, toți acești oameni, drepți și țepeni în spatele geamurilor trăsurilor, aveau în adevăr înfățișarea unor personaje din vechile miniaturi ; stînd pe muchia banchetelor, pentru ca nimic din colecția lor de broderii aurite, decorații, fireturi, galoane să nu treacă neobservat, păreau cu toții niște manechine destinate satisfacerii curiozității mulțimii, în fața căreia se arătau într-o atitudine detașată și indiferentă.

Indiferență !... Aceasta era trăsătura caracteristică a funeraliilor. O simțeai pe toate fețele și în inimi, atît printre funcționarii care nu-l cunoscuseră pe duce decît din vedere, cît și printre cei care urmau dricul pe jos, intimii sau slujitorii săi. Indiferent era și corpolentul, jovialul vicepreședinte al consiliului, care, cu mîna lui grea, obișnuită să spargă lemnul tribunelor, ținea panglicile dricului ; dădea de altfel impresia că le trage mereu înainte, mai grăbit chiar decît caii să-și bage în groapă dușmanul, veșnicul rival, ce stătea de douăzeci de ani de-a curmezișul ambițiilor sale. Ceilalți trei demnitari nu pășeau cu aceeași vioiciune de armăsar, dar lungile franjuri se bălăbăneau în mîinile lor, semnificativ de plictisite, distrate și molatice. Indiferenți erau și preoții, prin însăși natura meseriei lor. Indiferenți oamenii de serviciu, cărora răposatul le zicea „lucruri" și pe care îi trata în adevăr ca pe niște lucruri. Indiferent domnul Louis, care-și trăia ultima zi de robie, ca

un sclav destul de bogat pentru a obține libertatea contra plată. Chiar și cei mai intimi erau pătrunși de aceeași răceală ca de gheață. Cu toate acestea, unii dintre ei fuseseră foarte legați sufletește de răposatul duce. Dar Cardailhac era prea atent la ordinea și desfășurarea ceremoniei pentru a-și permite cea mai mică înduioșare, care, de altfel, nu ținea de firea lui. Bătrînul Monpavon, deși foarte afectat, ar fi găsit cu totul nepotrivit și nedemn de ilustrul său prieten să-și bombeze cîtuși de puțin pieptul sub pavăza-i de pînză sau să-și încovoaie cît de cît înalta-i talie. Ochii, strălucitori ca întotdeauna, îi rămîneau uscați, de vreme ce pompele funebre avuseseră grijă să brodeze lacrimi de argint pe draperiile negre. Era totuși cineva care plîngea acolo ; numai că acela se înduioșa mai mult asupra propriei lui soarte. Bietul Nabab, moleșit de atîta muzică și pompă oficială, avea impresia că-și îngroapă destinul și toate ambițiile de glorie și demnitate. Și aceasta era tot o varietate de indiferență.

În ceea ce privește gloata, satisfacția unui spectacol frumos, bucuria de a transforma o zi din săptămînă în duminică domina la ea orice alt sentiment. De-a lungul bulevardelor, mai-mai că spectatorii din balcoane ar fi aplaudat ; aici, în cartierele mai populate, lipsa de respect era și mai directă. Vorbe de haz, glume deocheate asupra mortului și a aventurilor sale, bine cunoscute de toată lumea, rîsete stîrnite de pălăriile rabinilor, sau de mutrele membrilor consiliului de împăciuire, iată ce se putea auzi între două duruituri de tobă. În bluză, în salopetă, cu picioarele ude, scoțîndu-și șapca din obișnuință, mizeria, munca silnică, șomajul și greva priveau batjocoritor cum trece acest locuitor de pe alt tărîm, acest duce strălucitor, prăbușit din înălțimea onorurilor sale, care în timpul vieții nu pusese poate niciodată piciorul în acest cartier mărginaș al orașului. Numai că pentru a ajunge acolo sus, unde merge toată lumea, trebuie să o apuci pe drumul tuturor, care trece prin cartierul Saint-Antoine, prin Rue Roquette, pînă la poarta cea mare de intrare, atît de larg deschisă spre infinit. Și, de ! nu-i rău să vezi că seniori de teapa lui Mora, duci, miniștri o iau toți pe același drum către aceeași

destinație. Această egalitate în fața morții îi consolează pe unii de multe nedreptăți ale vieții. Mîine pîinea va părea mai puțin scumpă, vinul mai bun, unealta mai puțin grea cînd își vor putea spune, sculîndu-se: „Oricum, bătrînul Mora a închis și el ochii, ca toți ceilalți".

Coloana trecea mereu, mai degrabă obositoare decît lugubră. Era acum rîndul societăților corale, a delegaților armatei și marinei, ofițeri din toate armele, strînși buluc în fața unui lung șir de vehicule goale, trăsuri îndoliate, trăsuri particulare, aliniate acolo pentru etichetă. Urmau apoi trupele, și în mahalaua murdară, în lunga Rue Roquette, plină de lume cît vezi cu ochii, năvălea o armată întreagă de infanteriști, cavaleriști, lăncieri, pușcași, tunuri grele cu țeava ridicată, gata să latre, zguduind caldarîmul și ferestrele, nereușind însă să acopere bubuitul tobelor. Acest bubuit sinistru și sălbatic o ducea pe Félicie cu gîndul spre funeraliile acelor neguși africani, unde mii de victime jertfite însoțesc sufletul prințului, pentru a nu-l lăsa să pășească singur în lumea cealaltă; artistei îi trecea de asemenea prin minte că tot acest alai solemn și fără sfîrșit avea să coboare poate și el în imensa groapă, destul de mare ca să-i înghită pe toți.

„*Acum și în vecii vecilor, amin*", murmură bătrîna Cremnitz, în timp ce birja se punea în mișcare, după descongestionarea pieței, unde Libertatea cea de aur părea a se înălța miraculos în spațiu; și această rugăciune a fostei dansatoare a fost poate singura notă mișcătoare și sinceră rostită pe întreg parcursul funeraliilor.

Discursurile s-au terminat; trei discursuri lungi, reci ca și cavoul unde a fost coborît răposatul, trei declamații oficiale care au dat mai ales prilej oratorilor să-și afirme sus și tare devotamentul lor față de dinastie. De cincisprezece ori a răsunat în cimitir ecoul tunurilor, care au zgîlțîit coroanele de siminoc îndoliate și iconițele care atîrnă la extremitățile lor. Și în timp ce un fel de aburi roșietici plutesc și învăluie cu miros de pulbere orașul morților, ridicîndu-se și amestecîndu-se cu fumul uzinelor din cartierul muncitoresc, mulțimea densă se împrăștie și ea, răspîndindu-se, cu un zvon confuz de

talazuri spărgîndu-se de stînci, pe străzile în pantă, pe scările albe năpădite de verdeaţă. Rochii negre, rochii purpurii, costume albastre şi verzi, eghileţi de aur, săbii subţiri potrivite din mers se grăbesc către trăsuri. Saluturi ceremonioase, zîmbete discrete sînt schimbate, în timp ce vehiculele îndoliate coboară aleile în galop, formînd un lung şir de vizitii negri, cu spatele încovoiat, cu pălării de gală şi pelerine fîlfîind în iuţeala alergăturii.

Toată lumea pare a fi scăpat de o corvoadă lungă şi obositoare, bucuroasă de a putea da oît mai repede la o parte jugul administrativ, costumele de ceremonie, de a putea scoate centurile, gulerele tari şi plastroanele, de a-şi destinde feţele, care şi ele erau strînse în chingi.

Bondoc şi greoi, tîrîndu-şi cu greutate picioarele umflate, Hémerlingue se îndrepta grăbit spre ieşire, rezistînd diferitelor propuneri care i se făceau de a se urca într-o trăsură sau alta, deoarece ştia bine că numai a lui era pe măsura elefantiazisului de care suferea.

— Baroane, baroane, poftim încoace... Avem un loc pentru dumneata.

— Nu, mulţumesc. Umblu ca să mă mai dezmorţesc puţin.

Şi pentru a evita toate aceste invitaţii, care, în cele din urmă, îl plictiseau, Hémerlingue apucă pe o alee transversală, aproape pustie, prea pustie chiar, căci după cîţiva paşi îşi muşcă degetele de necaz. De la intrarea sa în cimitir, baronul n-avusese decît o singură preocupare, teama de a se întîlni nas în nas cu Jansoulet, a cărui violenţă o cunoştea şi care, uitînd măreţia locului unde se aflau ar fi putut să repete în plin Père-Lachaise scandalul din Rue Royale. În timpul ceremoniei zărise de vreo două-trei ori capul mare al fostului său camarad înălţîndu-se peste mulţimea de figuri incolore ale asistenţei şi i se păruse că Jansoulet voia să se îndrepte spre dînsul, să-l caute. Cel puţin, acolo, pe aleea cea mare, ar fi fost lume în caz de nevoie, pe cînd aici... Brr... Această temere îi mărea baronului pasul, de obicei lent, îl făcea să gîfîie ; dar în zadar. Pe cînd întorcea capul, de teamă să nu fie urmărit, la capătul aleii îşi făcură apariţia umerii înalţi şi voinici ai Nababului. Nu era

chip pentru burduhănosul Hémerlingue să se strecoare printre mormintele atît de apropiate unele de altele încît nu era loc nici să îngenunchezi. Tălpile îi alunecau, i se înfundau în pămîntul ud şi cleios. Se hotărî să meargă mai departe cu un aer indiferent, nădăjduind că poate celălalt nu-l va recunoaşte. Dar o voce puternică şi răguşită strigă în spatele lui :

— Lazare !

Pe bogătan îl chema Lazare. Fără a răspunde, Hémerlingue căuta să ajungă din urmă un grup de ofiţeri care mergeau în faţa lui, foarte departe însă.

— Lazare ! Ei ! Lazare !

Ca odinioară, pe cheiul Marsiliei... Din obişnuinţă, fu gata să se oprească, dar Hémerlingue îşi aminti toate ticăloşiile, tot răul făcut Nababului, şi cel pe care era pe cale de a i-l face. In timp ce toate aceste aduceri-aminte îi provocau o stare de frică îngrozitoare, împinsă pînă la paroxism, baronul simţi o mînă de fier încleştîndu-i-se pe umăr. O sudoare de teamă îi trecu prin toate membrele deformate, faţa i se îngălbeni şi mai tare, ochii îi clipeau în aşteptarea palmei pe care o vedea venind, în timp ce braţele-i groase se ridicau instinctiv, ca pentru a-l feri de lovitură.

— Ei, nu te teme... Nu-ţi vreau răul, zise trist Jansoulet... Îţi cer numai să nu mi-l faci tu mie.

Se opri pentru a-şi relua respiraţia. În faţa acestei emoţii gîfîitoare, bancherul, uluit, înspăimîntat, îşi holbă ochii rotunzi de cucuvea.

— Ascultă, Lazare, tu eşti cel mai puternic în acest război pe care îl ducem de atîta vreme... Eu sînt la pămînt... ce mai vorbă... cu umerii la pămînt... Hai, fii generos, cruţă-l pe vechiul tău camarad. Fie-ţi milă de mine, zău, fie-ţi milă...

Tremura tot acest meridional dărîmat, toropit de ceremonialul funeraliilor. În faţa lui, Hémerlingue nu părea mai breaz. Muzica funebră, mormîntul deschis, discursurile, bubuitul tunurilor şi toată această filozofie a morţii inevitabile îl răscoliseră pe grăsanul de baron. În sfîrşit, glasul fostului său amic trezi tot ce mai rămăsese omenesc în acest burduf de gelatină.

Fostul său amic ! De zece ani, de cînd începuse învrăjbirea lor, era pentru prima oară că-l revedea pe Jansoulet atît de aproape. Cîte nu-i aminteau aceste trăsături oacheşe, umerii largi atît de prost croiţi pentru vestonul brodat ! Pătura găurită de lînă subţire cu care se acopereau amîndoi pentru a dormi pe puntea vasului „Sinaï", raţia de mîncare împărţită frăţeşte, hoinărelile prin cîmpiile pîrjolite din jurul Marsiliei, unde furau ceapă, pe care o mîncau crudă pe marginea unui şanţ, visurile, planurile, bănuţii strînşi laolaltă, iar după aceea, cînd norocul a început să le surîdă, aventurile avute împreună, micile escapade galante, unde se putea spune orice, stînd cu coatele pe masă.

Cum de au ajuns să se duşmănească oare, cînd s-au cunoscut atît de bine, cînd au trăit ca doi fraţi gemeni sugînd la aceeaşi doică, slabă şi neînduplecată, mizeria, cînd au împărţit frăţeşte mîngîierile ei aspre şi laptele acrit ? Toate aceste gînduri, greu de cumpănit, îi treceau prin minte lui Hémerlingue ca un fulger. Aproape instinctiv lăsă să-i cadă mîna grea în cea pe care i-o întindea Nababul. Ceva animalic a fost răscolit în ei, mai tare decît pizma, şi aceşti doi oameni, care de zece ani încercau să se doboare unul pe altul, împroşcîndu-se cu ocări, începură să vorbească deschis şi sincer. În general, cînd doi prieteni se regăsesc, după trecerea primelor efuziuni, rămîn muţi, ca şi cum n-ar mai avea nimic să-şi spună ; în realitate, tocmai abundenţa, afluxul năvalnic al faptelor este stavila care împiedică cuvintele să ţîşnească. Cei doi camarazi se aflau în această situaţie. Jansoulet strîngea cu putere braţul bancherului, de teamă să nu-l scape din mînă, să nu-l vadă schimbîndu-şi sentimentele bune care se iviseră în el.

— Nu eşti grăbit, nu-i aşa ?... Am putea să ne plimbăm puţin, dacă vrei... Nu mai plouă, e timp plăcut... parcă am avea douăzeci de ani mai puţin.

— Da, e plăcut, făcu Hémerlingue, numai că nu pot umbla mult... nu prea mă ţin picioarele...

— Aşa e, bietele tale picioare... Uite o bancă acolo. Hai să stăm jos. Sprijină-te de mine, dragul meu.

Şi cu o grijă frăţească, Nababul îl duse pînă la una din puţinele bănci de lîngă morminte, puse pentru a

odihni jalea nemîngîiată a celor care-şi fac din cimitir locul obişnuit de plimbare şi de odihnă. Nababul îl aşeza pe Hémerlingue, îl mînca din ochi, îl compătimea pentru infirmitatea pe care o avea, şi, cu un imbold firesc în asemenea locuri, ajunseră să vorbească despre sănătate, despre vîrstă. Unul era hidropic, celălalt predispus la apoplexie. Amîndoi se tratau cu pilulele „Jenkins", medicament primejdios, dovadă Mora, atît de repede smuls dintre ei.

— Sărmanul duce ! exclamă Jansoulet.

— O pierdere de neînlocuit pentru ţară, zise bancherul cu o înfăţişare convinsă.

Nababul adăugă naiv :

— Pentru mine, mai ales pentru mine, căci dacă ar fi trăit... Ah, eşti un om norocos... un om norocos ! Temîndu-se să nu-l fi jignit, Jansoulet spuse în continuare : Şi apoi eşti puternic, foarte puternic.

Baronul îl privi clipind din ochi, atît de caraghios, încît genele-i mici şi negre se cufundară în grăsimea sa galbenă.

— Nu, nu eu sînt cel puternic... Maria e puternică.

— Maria ?

— Da, baroana. De cînd s-a botezat, şi-a schimbat numele de Yamina în Maria. E o femeie şi jumătate. Cunoaşte banca, Parisul, afacerile mai bine decît mine. Ea le învîrte pe toate.

— Eşti un om fericit... oftă Jansoulet.

Amărăciunea lui spunea multe despre ceea ce lipsea domnişoarei Afchin. Apoi, după un moment de tăcere, baronul continuă :

— Maria îţi poartă sîmbetele, ştii asta ?... Nu va fi mulţumită cînd va afla că am stat şi am vorbit împreună.

Gîndindu-se la scena conjugală care îl aştepta, Hémerlingue îşi încruntă sprîncenele, ca şi cum regreta împăcarea lor. Jansoulet îngăimă :

— Dar nu i-am făcut nimic...

— Haide, haide, n-aţi fost prea drăguţi cu ea... Aminteşte-ţi de afrontul pe care l-am înghiţit cu ocazia vizitei noastre, după căsătorie... Nevastă-ta i-a spus că nu primeşte la ea o fostă sclavă... Parcă prietenia noas-

tră nu trebuia să fie mai puternică decît o prejudecată... Femeile nu uită o astfel de jignire.

— Dar eu n-am nici o vină în toate astea, dragul meu. Ştii doar cît de fudul este neamul Afchin.

El, bietul Nabab, nu era mîndru de loc. Avea o mutră atît de jalnică, atît de rugătoare în faţa figurii încruntate a prietenului său, încît acestuia îi fu milă de dînsul. Hotărît lucru cimitirul îl înduioşa pe baron.

— Ascultă, Bernard. Un singur lucru contează... Dacă vrei să fim amici ca altădată, şi strîngerile de mînă pe care le-am schimbat să nu fie zadarnice, trebuie să obţii de la nevastă-mea să se împace cu voi... Fără asta, nu-i nimic de făcut. Cînd domnişoara Afchin ne-a închis uşa în nas, tu n-ai împiedicat-o, nu-i aşa? Ei bine, cu toate asigurările de amiciţie, dacă Maria mi-ar spune la întoarcerea acasă: „Nu vreau să fiţi prieteni!", nici eu n-aş ezita să te culc la pămînt. Căci nu există prietenie veşnică. Ceea ce ne dorim cel mai mult este să avem linişte acasă.

— Dar atunci ce-i de făcut? întrebă Nababul îngrozit.

— Am să-ţi spun ce... Baroana primeşte în fiecare sîmbătă. Vino poimîine să-i faci o vizită cu nevastă-ta. Veţi găsi la noi societatea cea mai aleasă din Paris. Nu se va pomeni nimic despre trecut. Doamnele vor discuta despre modă şi toalete, vor sporovăi aşa cum obişnuiesc femeile. Şi iată problema rezolvată. Vom deveni din nou prieteni ca altădată, şi fiindcă te afli într-o prăpastie, ei bine! te voi trage de-acolo.

— Crezi? Prăpastia e însă foarte adîncă, zise celălalt, dînd din cap.

Pupilele şirete ale lui Hémerlingue dispărură din nou între obraji, ca două muşte căzute în unt.

— De, asta aşa e!... Am jucat tare. Tu nu eşti lipsit de dibăcie... Lovitura cu cele cincisprezece milioane împrumutate beiului era bine calculată. Ah, da, ai multă îndrăzneală! Numai că ţi se văd cărţile, fiindcă le ţii prost.

Pînă atunci vorbiseră în şoaptă, impresionaţi de liniştea imensei necropole. Dar încetul cu încetul, interesele omeneşti ridicau tonul în mijlocul neantului însuşi, ex-

pus pe toate aceste pietre acoperite de date și cifre, ca și cum moartea n-ar fi decît o chestiune de timp și de calcul, rezultatul logic al unei probleme.

Hémerlingue jubila văzîndu-și prietenul atît de umil, îi dădea sfaturi în legătură cu afacerile lui, pe care părea a le cunoaște în cele mai mici amănunte. După părerea lui, Nababul putea foarte bine să iasă la liman. Totul depindea de validare, de o carte de jucat. Trebuia doar să joace cartea cea bună. Dar Jansoulet nu mai avea încredere în sine. Pierzîndu-l pe Mora pierduse totul.

— L-ai pierdut pe Mora, dar m-ai regăsit pe mine. E tot un drac, zise liniștit bancherul.

— Nu, vezi tu, e cu neputință... prea tîrziu... Le Merquier și-a încheiat raportul. E îngrozitor, după cît seaude.

— Ei și? Dacă și-a încheiat raportul, n-are decît să facă altul mai puțin răuvoitor.

— Cum asta?

Baronul îl privi uluit.

— Na-ți-o bună! Dai semne de ramolire, pe legea mea! Păi, dînd două-trei sute de mii de franci, dacă e nevoie...

— Ei, cum? Crezi?... Le Merquier, omul acesta integru... „Conștiința mea", cum i se spune...

De data aceasta hohotul de rîs al lui Hémerlingue fu atît de puternic, încît răsună pînă în străfundu cavourilor vecine, neobișnuite cu asemenea lipsă d respect.

— „Conștiința mea", om integru!... Ah, nostim ma ești! Bine, dar nu știi că această conștiință îmi apar ține și că... Baronul se opri, privi înapoia lui, puțin ne liniștit de zgomotul pe care-l auzea: Ascultă...

Era ecoul rîsului său trimis înapoi din fundul un cavou, ca și cum ipoteza conștiinței curate a lui Le Me quier i-ar fi înveselit chiar și pe morți.

— Hai să umblăm puțin, zise Hémerlingue. I cepe să fie cam răcoare pe banca aceasta.

Și mergînd agale printre morminte, bancherul îi e plică Nababului cu o oarecare îngîmfare pedantă că Franța șperțurile jucau un rol tot atît de însemnat

și în Orient. Cu singura deosebire că în Franța se respectau mai mult aparențele decît acolo. Șperțuiala se făcea mai cu perdea...

— Să-l luăm, de exemplu, pe Le Merquier, nu-i așa?... În loc să-i arunci banii bîldîbîc în pungociul mare deschis, ca unui seraschier, ai să găsești un subterfugiu. Acestui individ îi plac tablourile. Face tot felul de afaceri cu Schwalbach, care se folosește de el pentru a atrage clientela catolică... Ei bine, n-ai decît să-i oferi o pînză, o amintire de agățat pe unul din pereții biroului său. Totul e să nu te uiți la preț... De altfel, vei vedea. Te voi duce eu la dînsul. Îți voi arăta cum trebuie să procedezi.

Și încîntat de uimirea Nababului, care, pentru a-l flata, o mai și exagera, holbîndu-și ochii în semn de admirație, bancherul își dezvoltă lecția, ținînd un adevărat curs de filozofie pariziană și mondenă.

— Vezi tu, bătrîne, ceea ce importă la Paris este să păstrezi aparențele... Este singurul lucru care contează... aparențele !... Tu nu te îngrijești destul de aceasta. Peste tot unde apari, te prezinți dezmățat, prietenos, divulgîndu-ți afacerile deschis, fără reticențe. Te plimbi ca în piețele sau bazarurile din Tunis. Iacă, pentru asta ai fost tras pe sfoară, dragul meu Bernard.

Hémerlingue, sleit de puteri, se opri, pentru a-și relua respirația. Făcuse într-o oră mai mulți pași și scosese mai multe vorbe decît într-un an întreg. Își dădură atunci seama că, tot mergînd și discutînd fără a privi în dreapta și în stînga, ajunseseră din nou în dreptul mormîntului lui Mora, pe o ridicătură de unde se vedea cartierul Montmartre, dominînd o mare de acoperișuri parcă împreunate, iar în depărtare, colina Chaumont, cu relieful ei unduios. Împreună cu colina Père-Lachaise, păreau a forma cele trei ondulații, care, urmîndu-se la distanță egală, alcătuiesc fiecare o zvîcnire a mării la vremea fluxului. În încrețiturile văii începură să pîlpîie lumini, ca niște lanterne de barcă, în negura viorie care se ridica ; se vedeau hornuri înălțîndu-se ca un catarg sau un coș de vapor ce-și scuipă fumul ; și toate acestea, plutind pe valurile unduioase ale oceanului pa-

rizian, păreau a se apropia în salturi din ce în ce mai depărtate de ţărmul cel negru. Cerul se înseninase aproape în întregime, aşa cum se întîmplă adesea la sfîrşitul unor zile ploioase ; era un cer întins, brăzdat cu nuanţe de aurora, pe care se profilau cele patru figuri alegorice de pe cavoul familiei Mora, gînditoare, meditative, cu gesturi parcă mai măreţe în lumina amurgului. Nimic din discursurile, din condoleanţele oficiale nu mai rămăsese acolo. Doar pămîntul bătătorit de jur împrejur, şi cîţiva zidari, care curăţau pragul mînjit de moloz, indicau o înhumare proaspătă.

Deodată uşa cavoului ducal se închise cu toată greutatea sa metalică. De acum ministrul de stat rămînea singur, singur de tot, în umbra nopţii sale, cu mult mai adîncă decît cea care se înălţa dinspre partea de jos a grădinii, cuprinzînd aleile circulare, scările, baza coloanelor, piramidelor şi criptele de tot felul, al căror acoperiş dispărea mai încet. Nişte lucrători, albi ca praful cretos al oaselor uscate, treceau cu traistele şi uneltele lor. Doliuri discrete, smulgîndu-se cu regret lacrimilor şi rugăciunilor, se strecurau de-a lungul copacilor, atingîndu-i uşor în treacăt, ca nişte păsări de noapte, în timp ce de la extremităţile cimitirului veneau apeluri, glasuri melancolice, anunţînd ora de închidere. Ziua se terminase pentru cimitir. Oraşul morţilor, înapoiat naturii, devenea o pădure imensă, cu răspîntiile marcate prin cruci. În fundul unei vîlcele, căsuţa unui gardian îşi lumina ferestrele. Cimitirul era străbătut de un freamăt care se pierdea susurînd la capătul aleilor întunecate.

— Să mergem... rostiră cei doi camarazi, impresionaţi pe nesimţite de acest amurg mai răcoros decît în altă parte.

Dar înainte de a se depărta, Hémerlingue, continuîndu-şi gîndul, arătă spre monumentul înaripat cu draperii la cele patru colţuri, şi întinzînd mîinile spre sculpturile care-l împodobeau :

— Iată unul care se pricepea să respecte aparenţele.

Jansoulet îl luă pe bancher de braţ pentru a-l ajuta să coboare.

— Da, era un om tare... Dar tu eşti mai tare decît toţi... spuse Nababul cu accentul său gascon pronunţat.

Hémerlingue nu-l contrazise.

— O datorez neveste-mi. De aceea te sfătuiesc să te împaci cu dînsa, căci altminteri...

— Sigur, n-ai grijă... vom veni sîmbătă. Dar să mă duci la Le Merquier.

Şi în timp ce siluetele lor, una înaltă, pătrată, cealaltă masivă şi bondoacă, dispăreau după cotiturile marelui labirint, în timp ce glasul lui Jansoulet, călăuzindu-şi amicul cu „pe aici, dragul meu", „sprijină-te fără teamă", se pierdea pe nesimţite, o rază rătăcită a soarelui care apunea lumina în spatele lor, pe deluşor, un bust expresiv şi colosal, cu buzele groase, cu fruntea largă sub un păr bogat şi ridicat în sus. Era Balzac, care se uita la dînşii...

XX

BAROANA HÉMERLINGUE

La capătul vastei bolți sub care erau situate birourile lui „Hémerlingue și fiul" — veritabil tunel întunecos, pe care bătrînul Joyeuse îl înveselise și îl luminase cu visurile sale timp de zece ani — o scară monumentală cu rampă de fier forjat, așa cum numai în Parisul cel vechi se mai găsește, urca spre stînga, către saloanele de recepție ale baroanei. Acestea dădeau în curte exact deasupra casieriei, astfel încît în anotimpul călduros, cînd peste tot e deschis, sunetul galbenilor, al grămezilor de scuzi rostogolite pe tejghea — sunet întrucîtva atenuat de draperiile înalte și mătăsoase de la ferestre — constituia, pentru susurul conversațiilor întreținute de catolicismul monden, un acompaniament mercantil.

Nota caracteristică a acestui salon, nu mai puțin straniu decît stăpîna lui, era amestecul parfumului bisericesc cu trepidațiile bursei și îndeletnicirile mondene cele mai rafinate. Aceste elemente eterogene se întîlneau, se încrucișau fără încetare, dar rămîneau despărțite, așa cum Sena desparte nobilul cartier catolic — sub oblăduirea căruia se produsese răsunătoarea convertire a musulmanei — de cartierele financiare, unde Hémerlingue își ducea activitatea și își avea toate relațiile. Salonul baroanei era frecventat cu multă asiduitate de societatea levantină, destul de numeroasă la Paris, compusă în mare parte din evrei germani, bancheri, misiți, care, după ce au strîns averi considerabile în Orient, vin și învîrt tot felul de

afaceri la Paris, pentru a nu pierde obişnuinţa. Tunisienii, în trecere prin capitală, nu scăpau niciodată prilejul de a vizita pe soţia marelui bancher care se bucura de atîta favoare, iar bătrînul colonel Brahim, cu ochii roşii şi gura bleagă, omul de afaceri al beiului, îşi făcea în fiecare sîmbătă siesta pe marginea aceluiaşi divan.

— Îţi miroase salonul a rug, micuţa mea, îi zicea rîzînd Mariei bătrîna principesă de Dions, care o botezase recent, împreună cu avocatul Le Merquier.

Dar prezenţa numeroşilor eretici, evrei, musulmani şi chiar renegaţi, a grăsanelor cu bube pe faţă, îmbrăcate fără gust, înzorzonate cu aur, cu bijuterii, adevărate burdufuri de carne, nu împiedica aristocraticul cartier Saint-Germain s-o viziteze, s-o linguşească, s-o supravegheze pe proaspăta convertită. Pentru toate aceste nobile doamne, baroana reprezenta un soi de jucărie, o păpuşă foarte mlădioasă, foarte docilă, care trebuia plimbată şi ale cărei naivităţi evanghelice erau bucuros citate, cu atît mai mult cu cît, comparate cu trecutul ei, erau foarte picante. În fundul sufletului acestor binevoitoare doamne sălăşluia poate speranţa de a face vreo nouă convertire printre aceşti venetici veniţi din Orient, speranţa de a avea din nou prilejul unui spectacol ca acel al botezurilor de adulţi în capela misionarilor. Astfel de spectacole te duc cu gîndul la vremurile primitive ale credinţei, acolo, spre malurile Iordanului ; ele sînt repede urmate de ceremonia primei împărtăşanii, a confirmării, toate constituind pretexte pentru naşă de a-şi însoţi fina, de a călăuzi pe tînăra convertită, de a asista la emoţiile naive ale unei noi credinţe, dar mai cu seamă de a arbora toalete variate, nuanţate după importanţa sau caracterul ceremoniei. Dar nu se întîmpla prea des ca un înalt financiar, şi pe deasupra un baron, să vină la Paris cu o cadînă armeană pe care să şi-o ia drept soţie legitimă.

Cadînă ! Iată care era buba din trecutul acestei orientale, cumpărată odinioară în bazarul din Adrianopole pentru împăratul Marocului, şi apoi, după moartea împăratului şi împrăştierea haremului său, vîn-

dută tînărului bei Ahmed. La ieşirea din acest nou serai, cadîna fusese luată în căsătorie de către Hémerlingue, care n-a reuşit însă să o introducă în lumea bună din Tunis, unde nici o femeie, fie ea maură, turcoaică sau europeană, nu catadicsea să trateze o fostă sclavă de la egal la egal datorită unei prejudecăţi asemănătoare celei care izolează pe o creolă de cea mai puţin mulatră dintre mulatre. Perechea Hémerlingue s-a lovit de această repulsie de nebiruit chiar şi la Paris, unde coloniile străine se constituie în bisericuţe pline de susceptibilităţi şi tradiţii locale. Yamina îşi petrecu astfel doi sau trei ani într-o izolare totală, ştiind însă să folosească în vafoarea ei invidiile, precum şi răgazul dat, căci era o femeie ambiţioasă, foarte voluntară şi încăpăţînată la extrem. Învăţă la perfecţie limba franceză, părăsi pentru totdeauna vestele brodate şi pantalonii de mătase roz, făcu ce făcu pentru a-şi subţia talia conform cerinţelor toaletelor europene, potrivindu-şi totodată mersul în funcţie de noile fuste lungi şi strîmte. Apoi, într-o seară, la Operă, baroana prezentă privirilor uluite ale parizienilor silueta puţin sălbatică încă, dar zveltă, elegantă şi atît de originală a unei musulmane decoltate de Léonard. După jertfa costumului, a urmat în curînd cea a religiei. Doamna Hémerlingue renunţase de mult la practicarea religiei mahomedane, cînd avocatul Le Merquier, intim al familiei şi mentorul ei la Paris, le demonstră că o convertire solemnă a baroanei i-ar deschide porţile acelei părţi a elitei pariziene devenită din ce în ce mai inaccesibilă pe măsura democratizării societăţii. Cartierul Saint-Germain o dată cucerit, restul societăţii îl va imita. Şi, în adevăr, după botezul răsunător, s-a aflat că cele mai ilustre nume ale Franţei nu se sfiau să-şi dea întîlnire sîmbăta în saloanele baroanei Hémerlingue. Doamnele Gügenheim, Fuernberg, Caraïscaki, Maurice Trott, soţiile unor granguri milionari, renumiţi pe piaţa Tunisului, lepădîndu-se de ideile lor preconcepute, ţineau să fie primite în casa fostei cadîne. Singură doamna Jansoulet, proaspăt debarcată, cu mintea plină de un car de obiceiuri orientale (narghileaua, ouăle de struţ, sau bibelourile

tunisiene din saloanele ei), protestă împotriva a ceea ce numea dînsa o necuviinţă, o laşitate, şi declară că nu va pune niciodată piciorul la „creatura aia". Pe dată, la doamnele Gügenheim, Caraïscaki şi alte barosane se manifestă o schimbare de atitudine, aşa cum se întîmplă la Paris ori de cîte ori, după o rezistenţă tenace, vin regretele şi replierile în jurul unei situaţii neclare pe cale de a se limpezi. Se avîntaseră prea mult pentru a da înapoi, dar ţinură să se ştie cît preţuia bunăvoinţa şi sacrificiul prejudecăţilor dumnealor; iar baroneasa Maria pricepu nuanţa din însuşi tonul protector al levantinelor, care o tratau cu o trufie uşor dispreţuitoare, spunîndu-i: „Scumpa mea copilă... micuţa mea"... Din clipa aceea ura ei împotriva familiei Jansoulet întrecu orice margine, o ură de harem complicată şi fioroasă, la capătul căreia se află sugrumarea şi scufundarea tainică, ceva mai greu de practicat la Paris decît pe malurile lacului El-Baheira, dar în vederea căreia baroana pregătea un sac solid şi bine legat la gură.

Cum această înverşunare şi motivele ei erau bine cunoscute, e lesne de închipuit ce surpriză, ce agitaţie a provocat în acest colţ exotic al societăţii pariziene ştirea că grăsana Afchin — cum o numeau îndeobşte doamnele noastre — consimţea nu numai să o vadă pe baroană, dar că avea să-i facă ea prima vizită sîmbăta următoare. Bineînţeles, nici alde Fuernberg, nici alde Trott nu voiau să piardă un asemenea spectacol. De partea ei, baroneasa făcu totul pentru a da cît mai mult răsunet acestei umilinţe publice, lansă invitaţii, făcu vizite, se frămîntă în fel şi chip; astfel că, în ciuda vremii foarte înaintate, doamna Jansoulet ar fi putut vedea sosind pe la ora 4, în faţa porţii boltite a casei din cartierul Saint-Honoré, alături de diferite blazoane autentice sau de galbenul discret al echipajului principesei de Dions, însemnele ţipătoare, pretenţioase, roţile multicolore ale nenumăratelor trăsuri aparţinînd unor oameni de afaceri, precum şi lacheii cei înalţi şi pudraţi ai familiei Caraïscaki.

Sus, în saloanele pregătite pentru recepţie, aceeaşi amestecătură bizară şi figuri cu nasul pe sus. Pe co-

voarele primelor două încăperi pustii era un du-te-vino, un foşnet mătăsos neîncetat pînă în budoarul unde se afla baroana, care-şi împărţea amabilităţile, drăgălăşeniile între cele două tabere distincte ; de o parte, toaletele închise, fără pretenţii, de un rafinament pe care numai un ochi cunoscător îl putea aprecia ; de cealaltă parte, o bălţătură ţipătoare de culori vii, corsaje voluminoase, risipă de diamante, eşarfe fîlfîitoare, în general o modă străină, care părea a duce dorul unei clime mai calde şi a unei existenţe luxoase. Ici şi colo, evantaie în mişcare, şuşoteli discrete. Foarte puţini bărbaţi, cîţiva tineri conformişti, muţi, nemişcaţi, cu măciuca bastonului în gură, două sau trei figuri de burtă-verde, stînd în picioare, ocrotind spatele larg al consoartelor, vorbind cu capul plecat, ca şi cum ar fi propus mărfuri de contrabandă. Într-un colţ, frumoasa barbă patriarhală şi pelerina violetă, cu glugă, a unui episcop ortodox din Armenia. Pentru a încerca să sudeze aceste diversităţi mondene, pentru a-şi păstra salonul plin pînă la faimoasa întîlnire, baroana alerga neîncetat ici şi colo, întreţinea zece conversaţii deodată, îşi ridica glasul melodios şi catifelat la diapazonul ciripitor ce caracterizează pe orientale ; era drăgălaşă şi afectuoasă, cu spiritul mlădios ca şi talia, abordînd toate subiectele, amestecînd, aşa cum se cuvine, moda cu predicile filantropice, teatrul cu afacerile, pe duhovnic cu femeia intrigantă.

Un farmec personal deosebit se adăuga artei perfecte cu care stăpîna casei ştia să primească, artă vizibilă pînă şi în îmbrăcămintea neagră de sus pînă jos, foarte simplă, care punea în evidenţă paloarea ei monahală, ochii arăpeşti, părul strălucitor, cu codiţe, separat printr-o dungă pe fruntea-i strîmtă şi regulată ; gura foarte subţire accentua misterul acestei frunţi, formînd pentru curioşi ca un zid în spatele căreia se ascundea trecutul aventuros şi atît de agitat al acestei foste cadîne fără vîrstă, care îşi ignora ea însăşi data naşterii şi nu-şi amintea să fi fost copil vreodată.

Fără îndoială că dacă răutatea absolută, foarte rară la femei — lăsate prin firea lor impresionabilă pradă atîtor sentimente diferite — ar sălăşlui într-un suflet omenesc, aici şi-ar fi găsit adăpostul cel mai sigur, în sufletul acestei sclave, înclinată la concesii şi josnicii, revoltată, dar răbdătoare, şi avînd mult sînge rece, ca toate femeile pe care voalul ce le ascundea ochii le-a obişnuit să mintă cu neruşinare şi fără scrupule.

Văzînd-o îngenuncheată în faţa principesei — o bătrînică cu maniere cam libere, despre care doamna Fuernberg spunea tot timpul cu dispreţ: „Ce mai prinţesă şi asta!" — nimeni nu şi-ar fi putut închipui cît de agitată era baroana în acest moment.

— Te rog, năşico, nu pleca încă.

Baroana o dezmierda, o alinta, îi făcea mii de drăgălăşenii, fără a-i mărturisi, bineînţeles, că dorea s-o reţină pe prinţesă pînă la sosirea familiei Jansoulet, pentru a se bucura şi mai mult de triumful scontat.

— Da, dar vezi, spunea simpatica doamnă, arătînd spre venerabilul armean care şedea tăcut şi grav, ţinîndu-şi pălăria cu pene pe genunchi, trebuie să-l duc pe preasfinţitul la Grand-Saint-Christophe pentru a cumpăra iconiţe. Fără mine n-o scoate la capăt.

— Ba da, ba da, vreau... trebuie... Cîteva minute încă.

Şi baroana aruncă o privire tainică spre vechea şi măreaţa pendulă atîrnată într-un colţ al salonului.

Ora 5, şi grăsana Afchin nu mai sosea. Levantinele începeau să chicotească în spatele evantaielor. Din fericire, se servise tocmai ceai, vinuri spaniole, o groază de prăjituri turceşti delicioase, care nu se găseau altundeva şi a căror reţetă, cunoscută de cadînă, se păstrează în haremuri ca unele taine de patiserie în mănăstirile noastre. Această gustare înveseli puţin atmosfera. Burduhănosul Hémerlingue, care-şi părăsea sîmbăta din cînd în cînd biroul pentru a saluta pe doamne, discuta, cu un pahar de Madera în mînă, lîngă măsuţa de serviciu, cu Maurice Trott, fostul băiaş al lui Saïd-paşa, cînd îşi văzu soţia apropiindu-se, blîndă şi calmă, de dînsul. Ştiind bine ce mînie se ascunde îndărătul

acestui calm de nepătruns, bancherul o întrebă timid, în şoaptă :

— Nimeni ?

— Nimeni... Îţi dai seama la ce afront mă expui !

Baroana zîmbea, cu ochii pe jumătate închişi, dînd la o parte cu vîrful unghiei o fărîmă de prăjitură rămasă agăţată în lungii favoriţi negri ai lui Hémerlingue, dar micile sale nări transparente palpitau cît se poate de semnificativ.

— Ei, o să vină... spuse bancherul, cu gura plină. Sînt sigur că o să vină...

Un foşnet de rochie, de trenă desfăşurată în camera de alături, o făcu pe baroană să se întoarcă cu vioiciune. Spre marea bucurie a barosanelor din colţ, cărora nu le scăpa nimic, nu era persoana aşteptată.

Nu semăna chiar de loc cu domnişoara Afchin blonda aceasta înaltă, elegantă, cam trasă la faţă, îmbrăcată fără cusur, demnă din toate punctele de vedere să poarte un nume atît de celebru ca cel al doctorului Jenkins. De vreo două-trei luni, frumoasa doamnă Jenkins se schimbase, îmbătrînise mult. Există adeseori în viaţa unei femei, rămasă multă vreme tînără, o perioadă în care anii ce au trecut deasupra ei, fără a-i lăsa măcar un rid, îşi pun dintr-o dată brutal o pecete de neşters. Cînd o priveşti, spui nu numai : „Ce frumoasă e", ci : „A fost desigur tare frumoasă"... şi felul acesta crud de a vorbi despre trecut, de a situa în depărtare ceea ce era ieri un fapt peremptoriu constituie un început de bătrîneţe şi de retragere, o transformare în amintiri a tuturor triumfurilor. Să fi fost decepţia de a o vedea sosind pe soţia lui Jenkins în locul doamnei Jansoulet, sau discreditarea doctorului la modă în urma morţii lui Mora se repercuta cumva asupra celei care îi purta numele ? Primirea rece făcută de baroană doamnei Jenkins ţinea poate şi de una şi de alta din aceste cauze, dacă nu cumva şi de vreuna tainică. Un bun venit indiferent, rostit din vîrful buzelor, cîteva cuvinte rapid îngăimate, şi baroana se reîntoarse în mijlocul nobilului batalion, care înfuleca pe rupte. Sub influenţa vinurilor spaniole, salonul se însufleţise. Nu se mai vorbea în şoaptă, con-

versația era vie. Lămpile aduse dădeau o nouă strălucire reuniunii, vestind însă că aceasta se apropia de sfîrșit; cîteva persoane mai puțin interesate de marele eveniment se și îndreptaseră către ușă. Iar perechea Jansoulet tot nu venea.

Deodată se auzi un pas apăsat, grăbit. Nababul își făcu apariția, singur, strîns în redingota sa neagră, dichisit, înmănușat, dar cu figura răvășită, cu privirea rătăcită, buimăcit încă de scena teribilă din care ieșise.

Ea nu voise să vină.

De dimineață Jansoulet prevenise cameristele că aveau să o gătească pe doamna pentru ora 3, așa cum proceda de cîte ori o lua pe levantină cu dînsul, cînd socotea necesar să o scoată din casă pe această ființă indolentă, care, neputînd accepta nici cea mai mică răspundere, îi lăsa pe ceilalți să gîndească, să hotărască, să acționeze în locul ei; de altfel, o dată urnită din loc, mergea bucuros oriunde era dusă. Pe această docilitate se bizuia și Jansoulet pentru a o tîrî la Hémerlingue. Dar cînd, după dejun, Nababul, îmbrăcat elegant, nădușind pentru a-și trage mănușile, întrebă dacă doamna era gata, i se răspunse că doamna nu intenționa să iasă în oraș. Cazul era grav, atît de grav, încît, lipsindu-se de serviciile feciorilor și cameristelor, prin intermediul cărora se desfășurau convorbirile lor conjugale, Jansoulet, urcînd treptele două cîte două, se năpusti ca o furtună în apartamentele capitonate ale levantinei.

Doamna Jansoulet nu se sculase încă din pat, înfășurată în acea tunică de mătase în două culori pe care maurii o numesc *djebba*; pe cap avea o scufie brodată cu aur, de sub care se revărsau frumoasele ei plete negre și bogate, încolăcindu-se în jurul feței rotunde, puțin aprinsă de dejunul pe care tocmai îl terminase. Mînecile ridicate ale tunicii lăsau să se vadă două brațe enorme, diforme, încărcate cu brățări, lănțișoare, oglinjoare, mătănii roșii, cutiuțe parfumate, pipe microscopice, cutii de țigări, tot cortegiul de farafastîcuri cu care se înconjoară o arăpoaică la sculare.

Camera, în care plutea fumul îmbătător, cu iz de opium, al tutunului turcesc, prezenta aceeași dezordine. Negrese alergau de ici-colo, strîngînd încet cafeaua stăpînei, gazela favorită lingea fundul unei cești, pe care botul ei ascuțit o răsturnă pe covor, în timp ce, stînd la picioarele patului cu o familiaritate mișcătoare, sumbrul Cabassu citea cu glas tare o dramă în versuri ce urma să fie reprezentată în curînd la Cardailhac. Levantina era uluită, cu totul buimacă de această lectură.

— Dragul meu, i se adresă ea lui Jansoulet, cu acel accent lătăreț de flamandă, nu știu ce-i trece prin gînd directorului nostru... Citesc tocmai piesa aceasta, *Revolta*, pe care a luat-o în brațe... Bine, dar e un caraghioslîc! Nici nu se poate numi teatru.

— Puțin îmi pasă de teatru! strigă Jansoulet mînios, cu tot respectul pe care-l avea pentru odrasla familiei Afchin. Cum, nu te-ai îmbrăcat încă? Nu ți s-a comunicat că ieșim azi împreună?

I se comunicase, dar se apucase să citească această inepție de piesă. Și cu aerul ei adormit:

— O să ieșim mîine.

— Mîine! Cu neputință... Sîntem așteptați astăzi... O vizită foarte importantă.

— Unde anume?

Jansoulet șovăi o clipă, după care zise:

— La Hémerlingue.

Domnișoara Afchin își ridică ochii ei mari, convinsă că voia să rîdă de ea. Atunci Jansoulet îi povesti întîlnirea lui cu baronul la funeraliile lui Mora și convenția pe care o stabiliseră împreună.

— N-ai decît să te duci dacă ai poftă, îi zise ea rece, dar rău trebuie să mă cunoști dacă îți închipui că eu, o domnișoară Afchin, voi trece vreodată pragul acestei cadîne.

Cabassu, prudent, văzînd ce întorsătură lua discuția, dispăruse într-o încăpere învecinată, cu cele cinci caiete ale *Revoltei* sub braț.

— Uite ce e, zise Nababul, constat că nu cunoști situația îngrozitoare în care mă aflu... Te rog să mă asculți.

Fără a se sinchisi de slujnice și de negrese, cu acea suverană indiferență a orientalilor față de servitorime, Nababul schiță tabloul dezastrului său, averea sechestrată acolo, creditul pierdut aici, întreaga existență depinzînd de hotărîrea Camerei, influența lui Hémerlingue asupra avocatului raportor și sacrificiul obligatoriu în acest moment al oricărei yeleități de amor propriu în folosul unor interese atît de covîrșitoare. Jansoulet vorbea cu căldură, nerăbdător să o convingă cît mai repede, să o ia cu dînsul. Dar ea răspunse simplu: „Nu mă duc", ca și cum ar fi fost vorba de o plimbare fără însemnătate, puțin prea lungă pentru ea.

Atunci Nababul, abia reținîndu-și mînia:

— Haide, nu se poate să spui așa ceva. Gîndește-te că e în joc averea mea, viitorul copiilor noștri, al numelui pe care-l porți... Totul depinde de această tentativă, pe care nu mi-o poți refuza.

Chiar de ar fi vorbit ore întregi, Jansoulet s-ar fi lovit mereu de aceeași încăpățînare obtuză, de neclintit. O domnișoară Afchin nu trebuie să meargă în vizită la o cadînă!

— Ascultă, cucoană, zise el cu violență, această cadînă îți e cu mult superioară. Prin inteligența ei a reușit să înzecească averea bărbatului său, în timp ce dumneata, dimpotrivă...

De doisprezece ani de cînd erau căsătoriți, Jansoulet îndrăznea să ridice pentru prima oară glasul în fața nevestei sale. Să-i fi fost rușine de această crimă de lezmajestate, sau să fi înțeles că a continua o asemenea frază ar fi săpat între ei o prăpastie de netrecut? Fapt este că Jansoulet schimbă subit tonul, îngenunche în fața patului foarte jos, cu acea dragoste afectuoasă folosită adeseori de părinți pentru a-i convinge pe copii:

— Marta, micuța mea... te rog scoală-te, îmbracă-te... Ți-o cer pentru binele tău, pentru luxul și confortul de care ai nevoie... Ce-ai deveni dacă din cauza unui capriciu, a unei toane urîcioase am ajunge la sapă de lemn?

Cuvîntul mizerie nu-i spunea nimic levantinei. Putea să se vorbească de dînsul ca de moarte în faţa ţincilor. Ea nu se tulbura, căci nu ştia ce înseamnă acest cuvînt. Pe deasupra, se încăpăţîna să rămînă în pat, înfăşurată în *djebba* cea comodă, căci, pentru a-şi dovedi ferm hotărîrea, îşi aprinse o nouă ţigară de la cea pe care tocmai o termina, şi în timp ce bietul Nabab nu mai prididea cu scuze, rugăminţi, implorări, făgăduindu-i „scumpei sale soţii", dacă voia să meargă, o diademă de perle de o sută de ori mai frumoasă decît cea pe care o avea, doamna Jansoulet contempla cu un calm imperturbabil fumul învăluitor care se ridica spre tavan. În cele din urmă, în faţa refuzului, muţeniei şi încăpăţînării ei de catîr, Jansoulet îşi ieşi din pepeni şi, îndreptîndu-şi ameninţător şira spinării, zbieră :

— Haide odată, îţi ordon ! Şi întorcîndu-se către negrese : Îmbrăcaţi-vă imediat stăpîna !

Mitocanul din el, fiul negustorului de cuie meridional îşi dădu arama pe faţă într-o adevărată criză spasmodică ; cu un gest brutal şi dispreţuitor, Jansoulet dădu la o parte pologul patului, aruncînd pe jos toate flecuşteţele, silind-o pe levantină, pe jumătate goală, să salte în picioare cu o sprinteneală neaşteptată la o persoană atît de corpolentă. Femeia insultată răcni, îşi acoperi pieptul ei de pitică cu tunica şi, dîndu-şi scufia pe ceafă, începu să-şi ocărască bărbatul :

— Niciodată ! mă-nţelegi ? niciodată... nici moartă n-ai să mă duci la acea...

Înjurăturile porneau de pe buzele ei cu nemiluita, ca dintr-o gură de canal. Jansoulet se putea crede în vreo bombă sordidă din Marsilia, asistînd la o ceartă între prostituate sau huligani, sau la vreo gîlceavă în aer liber între genovezi, maltezi şi provensali, dînd tîrcoale pe chei sacilor de grîu în curs de descărcare şi înjurîndu-se în patru labe, în mijlocul unui nor de praf. În faţa Nababului se afla în adevăr levantina din porturi, copilul răsfăţat, lăsat liber, care seara, de pe terasă sau din fundul gondolei auzea, fără a pierde nici un cuvînt, pe marinarii de pe chei

suduindu-se în toate limbile popoarelor latine. Nenorocitul o privea uluit, îngrozit de ce-i era dat să audă, de schimonoselile şi spumele la gură ale consoartei sale.

— Nu... nu mă duc... nu mă duc!

Şi fiinţa aceasta era mama copiilor săi, o domnişoară Afchin!

Deodată, la gîndul că soarta lui era în mîinile acestei femei, că depindea doar de îmbrăcarea unei rochii, că timpul trece şi că în curînd va fi prea tîrziu, Nababul simţi orescînd în el un impuls spre crimă care îi răvăşea faţa. Făcu un pas spre soţia lui, cu palmele deschise şi crispate, cu o înfăţişare atît de fioroasă, încît domnişoara Afchin, înspăimîntată, repezindu-se spre uşa pe care ieşise masorul, strigă:

— Aristide!...

Ce strigăt, ce ton, ce intimitate cu subalternii ei!...

Jansoulet se opri, readus la realitate, domolit, apoi, cu un gest de scîrbă se năpusti afară, trîntind uşile, mai grăbit să întoarcă spatele dezastrului şi mîrşăviei pe care le întrezărise în propria-i casă decît să alerge pentru a cere ajutorul promis acolo.

Un sfert de oră mai tîrziu, Nababul îşi făcea intrarea la Hémerlingue. Aruncînd o privire mîhnită bancherului şi apropiindu-se de baroană, boscorodi fraza şablon pe care o auzise de atîtea ori la balul său: „Soţia foarte suferindă... dezolată de a nu fi putut..." Doamna Hémerlingue nu-l lăsă să termine, se sculă fără grabă, cu o unduire de şopîrlă în falduri bogate ale rochiei ei strîmte, spuse fără a-l privi, cu accentul ei îmbunătăţit: „Ah! da, ştiam eu... ştiam eu", după care se îndreptă în altă direcţie, fără a-i mai da atenţie. Nababul încercă să se apropie de Hémerlingue, dar acesta părea foarte absorbit într-o discuţie cu Maurice Trott. Atunci Jansoulet se aşeză lîngă doamna Jenkins, care, stînd izolată, fu bucuroasă să-i ţină cineva tovărăşie. Dar în timp ce vorbea cu sărmana femeie, pe atît de descurajată pe cît era el de preocupat, Nababul se uită la baroană,

care făcea onorurile acestui salon, atît de confortabil în comparație cu hardughiile lui aurite.

Lumea pleca. Doamna Hémerlingue conducea pe unele doamne pînă la ușă, întindea bătrînei principese fruntea, se apleca sub binecuvîntarea episcopului armean, saluta cu un zîmbet pe filfizonii cu baston, găsea pentru fiecare, cu o degajare firească, cuvîntul potrivit de rămas bun. Nenorocitul de Nabab nu se putea împiedica să nu compare pe această cadînă atît de pariziană, atît de distinsă în mijlocul societății celei mai fine din lume, cu cea pe care o lăsase acasă, europeana moleșită de Orient, abrutizată de tutun turcesc și buhăită de trîndăvie. Și Jansoulet se simțea dezamăgit, umilit în ambiția și orgoliul său de soț cînd își dădea seama de golul și primejdia pe care le reprezenta căsnicia sa, ultimă răzbunare a crudului destin ce-i răpea pînă și fericirea intimă a căminului, acest refugiu sigur în lupta împotriva nenorocirilor publice.

Puțin cîte puțin salonul se golea. Levantinele dispăreau una cîte una, lăsînd de fiecare dată un vid imens în locul lor. Doamna Jenkins plecase, nu mai rămăseseră decît două-trei doamne necunoscute lui Jansoulet, în mijlocul cărora stăpîna casei părea a se ascunde de el. Dar Hémerlingue era liber, și Nababul se apropie de el tocmai în clipa în care acesta o ștergea tiptil spre birourile sale, situate la același etaj, în dreptul apartamentelor. Jansoulet ieși cu dînsul, uitînd, în tulburarea de care era stăpînit, s-o mai salute pe baroană. Pe palierul dispus ca o anticameră, barosanul Hémerlingue, foarte rece, foarte rezervat atîta timp cît se simțise sub supravegherea nevestei sale, se arătă din nou mai prevenitor:

— E foarte regretabil, zise el în șoaptă, ca și cum s-ar fi temut să nu fie auzit, că doamna Jansoulet n-a vrut să vină.

Nababul îi răspunse cu un gest deznădăjduit de sălbatică neputință.

— Regretabil... regretabil... repetă celălalt, pufăind și căutîndu-și cheia în buzunar.

— Dar bine, dragul meu, zise Nababul apucîndu-i mîna, nu e un motiv, fiindcă nevestele noastre nu se înţeleg... Asta nu ne împiedică să fim prieteni buni... Ce plăcute au fost taclalele de deunăzi, nu-i aşa?

— Fără îndoială, spuse baronul, trăgîndu-şi mîna pentru a descuia uşa, care se deschise fără zgomot, dezvăluind privirii cabinetul de lucru înalt, cu o lampă singuratică, ce ardea în faţa enormului fotoliu gol. Acum, adio, te las... Trebuie să-mi termin corespondenţa.

— *Ya didou, Mouci...*[1] strigă bietul Nabab, încercînd să glumească, folosind idiomul *sabir*[2] pentru a-i trezi vechiului său amic amintirile reîmprospătate alaltăieri... Vizita noastră la Le Merquier rămîne în picioare... nu-i aşa? Tabloul pe care îl vom oferi, ţii minte... În ce zi ai vrea?

— Ah, da, Le Merquier... aşa-i... Păi zilele acestea... Îţi voi scrie...

— Precis?... Ştii că e urgent...

— Da, desigur, îţi voi scrie... Adio.

Şi burduhănosul închise repede uşa, ca şi cum s-ar fi temut să nu-l surprindă nevasta.

Două zile după aceea Nababul primea un bileţel de la Hémerlingue, cuprinzînd nişte mîzgăliturі aproape indescifrabile din cauza prescurtărilor mai mult sau mai puţin comerciale, în spatele cărora fostul cantinier îşi camufla necunoaşterea totală a ortografiei:

„Scump vec priet
Nu pot din păc. însoţ. Le Merq. Copleş. afac. în acest mom. De altf. mai bine discut. sing. Mergi desch. Eşti aştep. Rue. Cassette, ziln. între 8—10.

Cu afect.
Hém."

Dedesubt, un post-scriptum, cu un scris tot atît de subţire, dar mai clar, adăugase foarte citeţ:

[1] Hei, ascultă, domle...

[2] Idiom în care sînt amestecate limbile arabă, franceză, italiană şi spaniolă, cunoscut la Orient şi în Algeria.

„Pe cît posibil un tablou cu subiect religios."

Ce putea să însemneze această scrisoare? Ascundea ea o bunăvoinţă efectivă, sau o retragere politicoasă? În orice caz, nu se mai putea şovăi. Timpul nu stătea pe loc. Jansoulet îşi luă aşadar inima în dinţi, căci Le Merquier îl intimida mult, şi se duse într-o dimineaţă la dînsul.

Cu populaţia şi aspectele sale bălţate, ciudatul nostru Paris pare un eşantion al întregului glob. Se găsesc în cartierul Marais străzi înguste, cu porţi vechi, dantelate, mîncate de cari, cu partea superioară a zidului caselor mai avansată, cu balcoane zăbrelite care te duc cu gîndul la vechiul Heidelberg. Cartierul Saint-Honoré în porţiunea sa mai largă din jurul bisericii ruse, cu turle albe şi sfere de aur, evocă un cartier din Moscova. În Montmartre cunosc un colţ pitoresc şi înghesuit care pare strămutat direct din Alger. Între Neuilly şi Champs-Elysées, mici reşedinţe particulare, joase şi drepte, cu grădini şi tăbliţe de aramă la poartă, se înşiră pe străzi aliniate după sistemul englez, în timp ce cartierele dinspre biserica Saint-Sulpice, Rue Féron, Rue Cassette, liniştite, prost pavate, cu porţi prevăzute cu ciocan, străjuite de umbra falnicelor turnuri, par desprinse dintr-un oraş de provincie, cu multe biserici, Tours sau Orléans, de pildă, mai precis din cartierul catedralei şi episcopiei, unde copaci mai înalţi decît zidurile se leagănă în zvonul clopotelor şi al corului.

Aici, în vecinătatea cercului catolic, al cărui preşedinte de onoare fusese de curînd numit, locuia maestrul Le Merquier, avocat, deputat de Lyon, omul de încredere al tuturor marilor comunităţi din Franţa, căruia Hémerlingue, printr-o intuiţie surprinzătoare la acest poloboc, îi încredinţase interesele băncii sale.

Sosind către ora 9 în faţa unui vechi palat, al cărui parter era ocupat de o bibliotecă religioasă, adormită în mirosul ei de tămîie şi de hîrtie groasă pentru tipărit minuni biblice, şi urcînd scara largă, văruită ca cea a unei mănăstiri, Jansoulet se simţi pătruns de o atmosferă provincială şi **catolică**. Retrăiau în el amintirea acelui **trecut** meridional, impresii din copilărie încă proas-

pete, nealterate datorită lungului său exil şi pe care fiul Françoisei n-avusese, de la venirea lui la Paris, nici timpul, nici prilejul de a le renega. În faţa lui, ipocrizia mondenă îmbrăcase toate formele, îşi pusese toate măştile, cu excepţia celei a integrităţii religioase. De aceea Nababul refuza să creadă că un om trăind într-un asemenea mediu ar putea fi venal. Îndoiala şi tulburarea lui Jansoulet se transformară în convingere indignată o dată ce fu introdus în anticamera avocatului, un salon mare, cu perdele de muselină, scrobite ca un stihar, avînd drept unic ornament o copie mare şi frumoasă după *Moartea lui Isus* de Tintoretto. Nu era cu putinţă. Fusese indus în eroare în privinţa lui Le Merquier. Era fără îndoială la mijloc una din acele calomnii sfruntate pe care Parisul le răspîndeşte cu atîta uşurinţă ; sau i se întindea poate vreo cursă înfricoşătoare, dintre acelea de care se lovise la tot pasul în ultimele şase luni. Nu, hotărît, cu această conştiinţă neînduplecată, faimoasă la tribunal şi la Cameră, cu acest personaj auster şi rece nu te puteai comporta ca faţă de un paşă burtos, cu băierile pungii slăbite şi cu mînecile largi, atît de comode pentru a primi şuvoaie de ţechini. A folosi asemenea mijloace de corupere ar însemna să te expui unui refuz scandalos, revoltei legitime a onoarei jignite.

Iată ce îşi spunea Nababul, stînd pe banca circulară de stejar, lustruită de atîtea robe de serj şi de pînza aspră a sutanelor. Cu toată ora matinală, mai multe persoane aşteptau la fel ca Jansoulet. Un călugăr dominican, figură ascetică şi senină, se plimba în lung şi în larg ; două maici, dispărînd sub vastele lor bonete, îşi treceau mătăniile printre degete, pentru a omorî timpul ; se mai puteau vedea cîţiva preoţi din Lyon, uşor de recunoscut după forma pălăriilor, precum şi alte persoane cu înfăţişare smerită şi severă, care, aşezate în faţa mesei negre de lemn din mijlocul încăperii, răsfoiau ziarele. Erau cîteva din acele foi pioase tipărite pe colina Fourvière, *Ecoul Purgatoriului*, *Trandafirul Mariei*, care dau drept recompensă abonaţilor pe un an indulgenţe papale şi iertarea păcatelor viitoare. Cîteva şoapte, o tuse înfundată, şuşoteala rugăciunilor

maicilor îi reaminteau lui Jansoulet senzaţia confuză şi îndepărtată de aşteptare într-un colţ al bisericii din satul său, în jurul confesionalului, în preajma marilor sărbători.

Veni, în sfîrşit, şi rîndul Nababului. Dacă pînă atunci mai putuse avea vreo îndoială în privinţa maestrului Le Merquier, orice şovăială dispăru acum, la vederea biroului larg, simplu şi auster, totuşi ceva mai împodobit decît anticamera. Aici, călăuzit de principiile sale severe, îşi desfăşura activitatea această persoană uscăţivă, înaltă, cu umeri înguşti, puţin aduşi, strînsă mereu în acelaşi veston negru, cu mînecile prea scurte, de unde ieşeau două mîini cu încheieturi negre, pătrate şi drepte ca două batoane de negru de fum, brăzdate de vine groase. Tenul albicios al deputatului clerical, mucezit între cele două rîuri ale Lyonului, păstra o expresie destul de vioaie, datorată în special privirii sale duble; cînd scînteietoare, dar de nepătruns în spatele ochelarilor, cel mai adesea însă pătrunzătoare, bănuitoare şi neagră pe deasupra aceloraşi ochelari şi umbrită de jocul combinat al ochilor ridicaţi în sus şi al capului plecat în jos.

După o primire aproape cordială în comparaţie cu salutul rece pe care cei doi colegi obişnuiau să-l schimbe la Cameră, după un „vă aşteptam", unde se ascundea poate vreo intenţie, avocatul indică Nababului fotoliul de lîngă birou şi ordonă valetului, blajin şi îmbrăcat în negru, nu să bată mătănii, ci să nu mai intre decît atunci cînd va fi chemat. Aranjînd cîteva hîrtii răvăşite, Le Merquier se afundă în fotoliu, punînd picioarele unul peste altul, în atitudinea omului dispus să asculte cu cea mai mare atenţie; îşi rezemă bărbia în palmă şi rămase nemişcat, cu privirea fixată asupra perdelei mari de rips verde care atîrna în faţa lui pînă la podea.

Clipa era decisivă, situaţia — jenantă. Dar Jansoulet nu şovăi. Una din pretenţiile bietului Nabab era de a se pricepe la oameni tot atît de bine ca Mora. Şi această perspicacitate, care, zicea el, nu-l înşelase niciodată, îi spunea că în acest moment se afla în faţa unui om de o cinste rigidă şi integră, o conştiinţă tare ca o

stîncă, rezistentă atît la loviturile tîrnăcopului, cît şi la acţiunea prafului de puşcă. „Conştiinţa mea!“ Jansoulet îşi schimbă atunci pe loc planul de bătaie, lăsă deoparte şiretlicurile, cuvintele cu două înţelesuri, în care firea sa bună şi sinceră se cam încurca, şi, cu capul sus, cu inima deschisă, îi vorbi avocatului de la om la om :

— Să nu vă miraţi, iubite coleg — glasul îi tremura, dar îşi recăpătă siguranţa pe măsura pledoariei sale, plină de convingere — să nu vă miraţi că am venit la dumneavoastră acasă, în loc de a cere să fiu pur şi simplu audiat de biroul trei. Explicaţiile pe care doresc să vi le dau sînt atît de delicate şi de confidenţiale, încît mi-ar fi fost cu neputinţă să le expun în public, în faţa colegilor mei reuniţi.

Domnul Le Merquier aruncă peste ochelari o privire speriată către perdele. Conversaţia lua fără îndoială o întorsătură neaşteptată.

— Nu abordez fondul chestiunii, reluă Nababul. Raportul dumneavoastră este, sînt convins, imparţial şi loial, aşa cum vi l-a dictat desigur conştiinţa. Au circulat însă pe socoteala mea calomnii mîrşave, cărora eu nu le-am răspuns şi care au influenţat poate opinia biroului. Despre acest lucru aş vrea să vă vorbesc. Cunosc încrederea pe care o inspiraţi colegilor dumneavoastră, domnule Le Merquier, şi sînt sigur că după ce voi fi reuşit să vă conving, un singur cuvînt din parte-vă va fi de ajuns pentru a mă scuti de a-mi expune amărăciunea în faţa tuturor... Cunoaşteţi acuzaţia. Mă refer la cea mai teribilă, cea mai mîrşavă. Sînt aşa de multe, încît s-ar putea să le încurcăm... Duşmanii mei au prezentat nume, date, adrese... Ei bine, vă aduc dovezile nevinovăţiei mele. Vi le încredinţez numai dumneavoastră, deoarece am motive serioase pentru a păstra secretul în jurul acestei chestiuni.

Nababul întinse atunci avocatului o adeverinţă de la consulatul din Tunis, atestînd că timp de douăzeci de ani, el, Jansoulet, nu părăsise principatul decît de două ori, prima oară pentru a merge la căpătîiul tatălui său, muribund, la Bourg-Saint-Andéol, a doua oară pentru a face împreună cu beiul o vizită de trei zile la castelul său din Saint-Romans.

— Cum se face că, posedînd un document atît de edificator, nu mi-am dat în judecată detractorii, pentru a-i ruşina şi a obţine dezminţirea faptelor? Vai, domnule, există uneori în sînul familiilor o solidaritate crudă... Eu am avut un frate, o fiinţă plăpîndă şi răsfăţată, care s-a rostogolit multă vreme în mocirla pariziană, pierzîndu-şi judecata şi onoarea... Să se fi coborît în adevăr pînă la acel grad de abjecţiune de care am fost acuzat în numele său?... N-am îndrăznit să cercetez... Ceea ce pot afirma este că bietul tata, care ştia mai multe decît oricine în această privinţă, mi-a spus pe patul de moarte: „Fratele tău mai mare mă ucide, Bernard... Mor de ruşine, dragul meu băiat."

Sufocat de emoţie, Nababul făcu o pauză, după care continuă:

— Tatăl meu a murit, maestre Le Merquier, dar mama trăieşte, şi pentru ea, pentru tihna ei, am cedat, mai cedez şi acum în faţa dezvinovăţirii mele în public. De fapt, noroiul cu care am fost împroşcat pînă acum n-a putut să ajungă pînă la dînsa. Toate astea nu trec dincolo de anumite cercuri, nu depăşesc o anumită presă, de care biata femeie habar n-are... Dar tribunalele, un proces înseamnă nenorocirea noastră tîrîtă de la un capăt la altul al Franţei, articolele din *Messager* reproduse de toate gazetele, chiar şi de cele din ţinutul locuit de mama. Calomnia, apărarea mea, ambii ei copii batjocoriţi în acelaşi timp, numele — singura mîndrie a bătrînei ţărănci — tăvălit în mocirlă... Ar fi prea mult pentru ea. Suficient pentru a o ucide. Şi i-a fost, cred, de ajuns o dată... Iată pentru ce am avut forţa să tac, să-mi descurajez, dacă se poate, adversarii prin tăcere. Am însă nevoie de cineva care să garanteze pentru mine în faţa Camerei. Vreau să o împiedic de a mă respinge din cauza unor defăimări, şi de vreme ce v-a ales drept raportor, am venit să vă spun totul ca unui preot, unui duhovnic, rugîndu-vă să nu divulgaţi nimic din această conversaţie, nici chiar în interesul propriei mele cauze... Este singurul lucru pe care vi-l cer, scumpe coleg, o discreţie absolută. În ceea ce priveşte restul, mă bizui pe spiritul dumneavoastră de dreptate şi lealitate.

Nababul se scula, pregătindu-se să plece, iar Le Merquier nu făcu nici o mișcare, fixînd mai departe draperia verde din fața lui, ca și cum s-ar fi inspirat de acolo pentru răspuns... În cele din urmă :

— Voi face așa cum doriți, scumpe coleg. Destăinuirile făcute vor rămîne între noi... Nu mi-ați spus nimic, n-am auzit nimic.

Nababul, încă înflăcărat de elanul care părea a aștepta un răspuns cordial, o strîngere de mînă înfrigurată, se simțea cuprins de o neliniște ciudată. Răceala, privirea absentă a avocatului îl stinghereau într-atît, încît se îndrepta deja spre ușă, cu salutul stîngaci al celor inoportuni. Dar celălalt îl opri :

— Stați puțin, scumpe coleg... De ce sînteți așa de grăbit să plecați ? Vă rog, numai cîteva clipe... Sînt foarte bucuros să stau de vorbă cu un om ca dumneavoastră. Cu atît mai mult cu cît avem cunoștințe comune... Amicul nostru Hémerlingue îmi spunea că și dumneavoastră vă ocupați mult de tablouri.

Jansoulet tresări. Aceste două cuvinte : „Hémerlingue..." „tablouri", întîlnindu-se atît de neașteptat în aceeași frază, îl făceau din nou să se îndoiască, să devină perplex. Totuși, Nababul nu-și descoperi încă jocul, lăsîndu-l pe Le Merquier să-și meșteșugească cuvintele prin care încerca să afle ce intenții avea... I se vorbise mult despre galeria stimabilului său coleg... Ar fi oare o indiscreție să solicite favoarea de a i se permite să... ?

— Vai de mine ! Dar mi-ați face o deosebită cinste, zise Nababul, atins la coarda cea mai sensibilă — fiindcă fusese și cea mai costisitoare — a vanității sale. Și, privind pereții cabinetului, de jur împrejur, adăugă cu un ton de cunoscător : Aveți și dumneavoastră cîteva piese remarcabile.

— O, făcu celălalt, modest, de-abia cîteva pînze... În zilele noastre pictura e ceva așa de scump... un gust atît de greu de satisfăcut, o adevărată pasiune a luxului... O pasiune de nabab, adăugă el surîzînd și aruncînd o privire piezișă pe deasupra ochelarilor.

Se aflau față în față doi jucători prudenți ; Jansoulet era însă puțin derutat în această situație de defensivă,

nouă pentru el, care era obișnuit numai cu loviturile îndrăzneţe de atac.

— Cînd mă gîndesc, zise avocatul, că mi-au trebuit zece ani pentru a umple aceşti pereţi, şi că mai am de acoperit toată această latură...

În adevăr, în locul cel mai vizibil al peretelui celui înalt se afla un loc gol, mai degrabă golit, căci un cui mare aurit, aproape de tavan, arăta urma clară, aproape grosolană, a cursei întinse bietului naiv, care se lăsa prins prosteşte în ea.

— Scumpe domnule Le Merquier, spuse Nababul cu o voce îmbietoare şi prietenoasă, posed tocmai o *Fecioară* de Tintoretto, care s-ar potrivi foarte bine în acest loc.

În ochii avocatului, ascunşi de data aceasta de lentilele lucioase ale ochelarilor, nu se putea citi nimic.

— Permiteţi-mi să-l atîrn aici, în faţa mesei dumneavoastră... Aceasta vă va da poate prilejul să vă gîndiţi uneori la mine...

— Şi să atenuez severitatea raportului meu, nu-i aşa, domnule ? izbucni Le Merquier în picioare şi formidabil, cu mîna pe clopoţel. Multă neobrăzare mi-a fost dat să văd în viaţă, dar asta le întrece pe toate ! Asemenea propuneri, în casă la mine !...

— Dar vă încredinţez, iubite coleg...

— Condu-l pe domnul... zise avocatul către valetul cu mutră de bandit care intrase pe uşă. Şi din mijlocul biroului, a cărui uşă rămăsese deschisă în faţa întregului salon, unde rugăciunile încetaseră, Le Merquier îi aruncă lui Jansoulet — care, încovoind spatele, se grăbea boscorodind spre ieşire — aceste cuvinte zdrobitoare : Aţi insultat în persoana mea, domnule, onoarea întregii Camere ! îmi voi informa colegii chiar astăzi. Şi, adăugînd această acuzaţie la celelalte veţi simţi pe propria piele că Parisul nu e Orientul şi că aici nu se practică ca acolo cumpărarea şi traficul ruşinos al conştiinţei omeneşti.

Apoi, după ce l-a alungat pe zaraf din templu, omul cel drept închise uşa şi, apropiindu-se de misterioasa perdea verde, spuse cu un ton ciudat de mieros după mînia prefăcută de adineauri :

— Ce zici, a fost bine, baroană Maria ?

XXI

ŞEDINŢA

În dimineaţa aceea, în mod excepţional, nu avusese loc obişnuitul dejun din Place Vendôme, numărul 32. De aceea aţi fi putut zări la intrare, către ora 1, burta majestuoasă a domnului Barreau, tronînd, albă, printre patru sau cinci ajutori de bucătar, cu tichia pe cap, şi cam tot atîţia rîndaşi purtînd beretă scoţiană. Era un grup impozant, care dădea somptuosului palat înfăţişarea unui hotel, al cărui personal ar fi ieşit să ia puţin aer, în aşteptarea sosirii unui lot de călători. Impresia era întărită de birja oprită în faţa casei şi de vizitiul care cobora un cufăr de piele de formă demodată, în timp ce o bătrînă înaltă, cu talia dreaptă, înfăşurată într-un şal verde şi cu o bonetă galbenă pe cap, sărea sprintenă pe trotuar. Cu un paner în braţe, bătrîna se uită atent la numărul casei, apoi se apropie de slujitorime pentru a întreba dacă acolo locuieşte domnul Bernard Jansoulet.

— Aici, sună răspunsul. Dar nu e acasă.

— Nu-i nimic, zise bătrîna foarte natural.

Se întoarse către vizitiu, îi spuse să ducă cufărul la scară şi plăti, nu fără a vîrî apoi punga cu grijă tocmai în fundul buzunarului, cu un gest grăitor, trădînd firea neîncrezătoare a provincialilor.

De cînd Jansoulet devenise deputat de Corsica, atîtea figuri exotice şi bizare trăseseră la el, încît slugile nu se mirară prea mult de apariţia acestei femei cu faţa pîrlită, cu ochii negri şi scînteietori, care semăna foarte bine, în toaleta ei sobră, cu o corsicană veritabilă, vreo bătrînă bocitoare sosită direct din mărăciniş, dar deose-

bindu-se totuşi prin manierele degajate şi simplitatea lor de insulării recent veniţi.

— Aşadar, stăpînul nu-i acasă?... întrebă ea cu o intonaţie mai potrivită unor rîndaşi de fermă din ţinutul ei natal decît slugilor impertinente ale unui palat parizian.

— Nu... stăpînul nu-i acasă.

— Dar copiii?

— Sînt la lecţie... Nu pot fi deranjaţi.

— Dar doamna?

— Doamna doarme... Nu se poate intra în camera ei înainte de ora trei.

Femeia păru puţin mirată că cineva stă în pat atît de tîrziu; dar instinctul sigur, care, în lipsa educaţiei, călăuzeşte firile alese, o opri să spună ceva în faţa slugilor, şi imediat întrebă de Paul de Géry.

— E plecat în călătorie...

— Atunci, Bompain Jean-Baptiste?

— E la şedinţă, cu domnul...

Bătrîna încreţi sprîncenele.

— Oricum... duceţi-mi cufărul înăuntru. Şi cu o clipire din ochi şireată şi mîndră, ca o răzbunare faţă de privirile insolente îndreptate către dînsa, bătrîna adăugă: Eu sînt mama domnului.

Bucătarii şi rîndaşii se dădură respectuos la o parte. Domnul Barreau îşi scoase tichia:

— Mi se părea mie că am mai văzut-o undeva pe coniţa.

— Aşa am şi eu impresia, băiete, răspunse doamna Jansoulet, căreia amintirea tristei primiri a beiului îi dădu un fior rece în spate.

Să-i zici „băiete" domnului Barreau, unei persoane atît de simandicoase!... Iată ce o înălţă considerabil pe bătrînă în ochii tuturor slugilor.

Ah! Luxul şi măreţia n-o impresionau cîtuşi de puţin pe energica bătrînă. Nu era o babă de operetă, care să cadă în extaz în faţa zorzoanelor şi sulimanurilor; şi pe cînd urca scara, în spatele cufărului, coşurile cu flori de la fiecare etaj, candelabrele susţinute de statui de bronz n-o împiedicară să observe că pe rampă praful stătea de un deget, iar covorul era rupt. Bătrîna fu condusă în apartamentele de la al doilea, rezervate levantinei şi copiilor; acolo, într-o încăpere destinată păstrării

lenjeriei, vecină probabil cu sala de studii, căci se auzea un murmur de glasuri copilăreşti, doamna Jansoulet aşteptă singură, cu panerul pe genunchi, întoarcerea lui Jansoulet, eventual scularea norei sau, în sfîrşit, bucuria de a-şi îmbrăţişa nepoţii. Tot ce vedea în jurul ei o lămurea perfect asupra neorînduielii unei case lăsate pe seama slugilor, lipsită de supravegherea stăpînei şi de activitatea ei grijulie. În nişte dulapuri mari, deschise, zăceau, într-o harababură de plîns, grămezi de rufărie neorînduită, ruptă, gata să se prăvălească, cearceafuri de batist, porţelănuri de Saxe, ciobite, lovite ; broaştele nu funcţionau din cauza unei dantele încurcate în ele, dar nimeni nu-şi dădea osteneala să le descurce. Treceau totuşi destule slujnice prin acest depozit de rufărie, negrese îmbrăcate în *madras* galben, luînd în grabă un prosop, un şorţ, călcînd peste acest tezaur casnic împrăştiat încoace şi încolo ; ba unele tîrau în picioare, prin toată camera, volane de dantelă desprinse de la vreun jupon pe care o cameristă îl aruncase acolo, împreună cu foarfecele şi degetarul, cu intenţia de a le coase.

Femeia harnică, pe jumătate ţărancă, — mama milionarului Jansoulet — se simţea aici rănită în respectul, dragostea şi maniile nevinovate pe care le inspira unei provinciale un dulap cu rufe plin ochi, căci alături de relicve ale trecutului sărăcăcios, conţinutul său sporeşte şi se înnoieşte treptat, reprezentînd primul efort spre bunăstare, spre bogăţia aparentă a unei gospodării. Pe deasupra, bătrîna ţinea furca de tors în mînă de dimineaţă pînă seara, şi dacă gospodina din ea se indigna, torcătoarea era gata să plîngă ca înaintea unei profanări. În cele din urmă, nemaiputînd suporta ceea ce vedea, doamna Jansoulet renunţă la atitudinea ei de observatoare impasibilă, se aplecă şi, fluturînd la fiecare mişcare şalul ei verde, începu să strîngă, să împăturească şi să orînduiască cu rîvnă această lenjerie superbă, aşa cum obişnuia să facă pe iarba de la Saint-Romans. Spălatul era acolo o adevărată sărbătoare, absorbind munca a douăzeci de femei ; coşurile erau pline de albituri, iar cearceafurile fîlfîiau, la uscat, pe frînghiile lungi, bătute de vîntul tare al dimineţii. Absorbită de rînduirea boarfelor din casa fiului ei, bătrîna era aproape să uite călă-

toria, Parisul şi chiar locul unde se găsea, dacă un om rotofei, bondoc, bărbos, cu cizme de lac şi o jachetă de catifea întinsă pe spinarea sa de taur, nu şi-ar fi făcut intrarea în camera cu rufărie.

— Ti !... Cabassu !

— Dumneata aici, coană Françoise ?... Ce surpriză ! exclamă masorul, holbîndu-şi ochii ca statuia unui ghiaur ornamentînd o pendulă.

— Chiar eu, dragul meu Cabassu... Uite, acum am picat... Şi, după cum vezi, m-am şi pus la treabă. Mă seca la ficaţi să văd atîta dezordine.

— Ai venit pentru şedinţă ?

— Ce şedinţă ?

— Păi şedinţa cea mare a Corpului legislativ. E pentru azi...

— Drept să spun, nu. Ce am eu cu şedinţa ? Nu mă pricep la aşa ceva... Nu, am venit fiindcă mi-e dor să-i cunosc pe micuţii Jansoulet, şi apoi începeam să fiu îngrijorată. Am scris de mai multe ori fără să primesc nici un răspuns. M-am temut să nu fie bolnav vreun copil, sau Bernard să n-aibă niscaiva încurcături, într-un cuvînt, aveam tot felul de presimţiri rele. M-a apucat o tristeţe neagră şi am pornit la drum... Toată lumea e bine pe aici, după cîte mi s-a spus, nu-i aşa ?...

— Desigur, coană Françoise... Slavă Domnului, toată lumea e cît se poate de sănătoasă.

— Dar Bernard ?... Afacerile ?... Merge cum trebuie ?...

— Ei, ştii mata, în chestiunile astea există întotdeauna mici angarale... dar, la urma urmei, cred că nu are de ce să se plîngă prea mult... Dar era să uit, trebuie să-ţi fie foame... Am să comand să ţi se aducă ceva de mîncare.

Se pregătea să sune ca la el acasă, de parcă el, şi nu bătrîna, ar fi fost un membru al familiei. Françoise îl opri :

— Nu, nu, nu-mi trebuie nimic. Mai am încă provizii de drum.

Scoase din paner două curmale şi o bucată de pîine, pe care le puse pe marginea mesei, şi în timp ce mesteca :

— Şi tu, drăguţule, cum merge treaba ?... Te-ai înţolit, nu glumă, de cînd te-am văzut ultima oară cînd ai fost la Bourg... Ce mai lenjerie, ce mai haine !... Ce meserie învîrţi ?

— Profesor de masaj... răspunse grav Aristide.

— Tu, profesor ?... exclamă bătrîna cu o mirare respectuoasă, dar nu îndrăzni să-i ceară amănunte.

Iar Cabassu, puţin stînjenit de aceste întrebări, se grăbi să treacă la alt subiect :

— Ce ar fi să mă duc să-i caut pe copii ?... Au fost înştiinţaţi că le-a venit bunica ?

— Eu am zis să fie lăsaţi să-şi vadă de lecţii... Dar cred că acum s-a terminat. Ia ascultă !

În spatele uşii se auzea tropăitul nerăbdător al şcolarilor gata de ieşire, dornici de spaţiu, de aer ; şi bătrîna savura zbenguiala lor, care-i întărea sentimentul matern, dar o împiedica să facă vreun gest pentru a grăbi clipa bucuriei... În sfîrşit, se deschise uşa... Mai întîi apăru preceptorul, un abate cu nasul ascuţit şi umerii obrajilor proeminenţi, aşa cum eram obişnuiţi să-i vedem pe la mesele oficiale de altădată. Certat cu episcopul, ambiţiosul preot îşi părăsise parohia, şi în situaţia sa precară de răzvrătit — căci clerul îşi are şi el boema lui — era foarte mulţumit de a putea da lecţii micilor Jansoulet, expulzaţi nu demult de la colegiul „Bourdaloue". Cu figura solemnă, arogantă şi copleşită de răspunderi a marilor prelaţi însărcinaţi pe vremuri cu educaţia moştenitorilor tronului Franţei, abatele preceda pe cei trei băieţandri cîrlionţaţi ; înmănuşaţi, cu pălării lunguieţe pe cap, purtînd vestoane scurte, ghiozdane de piele, avînd curelele încrucişate pe piept, şi ciorapi roşii, acoperind jumătate din picioruşele lor subţirele de copii în creştere, aveau ţinuta ideală a velocipedistului înainte de a încăleca.

— Dragi copii, zise Cabassu, ca unul de-al casei, iat-o pe doamna Jansoulet, bunica voastră, care a venit special la Paris ca să vă vadă.

Copiii se opriră, înşiraţi după mărime, şi, foarte miraţi, examinau faţa bătrînească, plină de riduri, între canafurile galbene ale bonetei, îmbrăcămintea aceasta ciudată, de o simplitate necunoscută lor ; iar mirarea

bunicii nu era nici ea mai prejos, dublată fiind de o amară decepţie şi de stînjeneala resimţită în faţa acestor domnişori fandosiţi şi cu nasul pe sus, întocmai ca marchizii, conţii sau prefecţii în inspecţie pe care-i aducea fiul ei la Saint-Romans. La îndemnul preceptorului „de a-şi saluta venerabila bunică", micuţii veniră rînd pe rînd să-i întindă pe jumătate mîinile, aşa cum făceau în mansardele vizitate de ei ; şi adevărul este că această femeie de treabă, cu faţa pămîntie, cu ţoale curate, dar foarte simple, le amintea vizitele filantropice de la „Bourdaloue". Era între ei şi bătrînă acelaşi necunoscut, aceeaşi distanţă pe care nici o amintire, nici o vorbă a părinţilor nu încercase vreodată s-o micşoreze. Abatele sesiză stinghereala şi, pentru a o împrăştia, se avîntă într-o expunere rostită cu vocea guturală şi cu gesturile patetice ale celor care cred că au întotdeauna dedesubtul lor cele zece trepte ale amvonului.

— Ei bine, doamnă, iată sosită şi ziua, ziua cea mare, în care domnul Jansoulet îşi va constrînge duşmanii la tăcere. *Confundantur hostes mei, quia injuste iniquitatem fecerunt in me,* fiindcă m-au persecutat pe nedrept.

Bătrîna se înclină evlavios înaintea latinei bisericeşti debitate ; dar la gîndul duşmanilor şi persecuţiilor, figura ei căpătă o uşoară expresie de îngrijorare.

— Duşmanii sînt puternici şi numeroşi, stimabilă doamnă, dar să nu ne alarmăm peste măsură. Trebuie să avem încredere în hotărîrile cerului şi în dreptatea cauzei noastre. Dumnezeu este cu ea, şi de aceea nimeni n-o poate zdruncina. *In medio ejus non commovebitur.*

Un negru uriaş, înzorzonat cu aur lucitor, îl întrerupse, anunţînd că velocipedele erau pregătite pentru lecţia cotidiană, care avea loc pe terasa de la Tuileries. Înainte de a pleca, copiii scuturară din nou, şi solemn, mîna crăpată şi noduroasă a bunicii, care-i privea plecînd, înmărmurită şi cu inima strînsă, cînd deodată, cu un fermecător impuls spontan, cel mai mic, ajuns la uşă, se întoarse brusc, îl îmbrînci pe uriaş şi se năpusti cu capul înainte, ca un bivol, în fustele bătrînei ; cuprinzînd-o pe după mijloc, îi întinse fruntea netedă, acoperită de bucle brune, cu drăgălăşenia copilului care se oferă ca o floare spre mîngîiere. Mai aproape de cuib şi

de căldura lui, de poalele care leagănă şi de doicile care cîntă în dialect, mezinul îşi simţise poate inima cuprinsă de efluviile materne de care levantina îi lipsise. Bătrîna mamă-mare, surprinsă de această îmbrăţişare instinctivă, fu tulburată toată :

— Ah ! scumpul meu... scumpul meu... şi, apucînd căpşorul mătăsos şi cîrlionţat care îi amintea de altul, bătrîna îl sărută cu nesaţ.

Apoi copilul se desprinse din strînsoare, fugi fără a spune nimic, cu părul stropit de lacrimi calde.

Rămasă singură cu Cabassu, mama, reconfortată de această îmbrăţişare, ceru cîteva lămuriri în legătură cu vorbele abatelui. Era adevărat că fiul ei avea mulţi duşmani ?

— Ei, răspunse Cabassu, în situaţia lui, nu-i de mirare...

— Dar, în sfîrşit, ce-i cu ziua cea mare, şedinţa asta de care îmi vorbiţi toţi ?

— Păi da !... Azi se va şti dacă Bernard va fi sau nu deputat.

— Cum ?... Încă nu e ?... Şi eu, care am trîmbiţat vestea peste tot pe la noi, iluminînd întreg castelul la Saint-Romans acum o lună... Atunci înseamnă că i-am mînţit.

Maserul se strădui să-i explice bătrînei formalităţile parlamentare ale validării mandatelor. Ea îl asculta numai cu o ureche, măsurînd, înfrigurată, camera în lung şi în lat.

— Şi Bernard al meu se află acum acolo ?

— Da, coană Françoise.

— Dar femeilor le este îngăduit să intre în Camera aia ?... Atunci de ce nu s-a dus şi a lui ?... Căci pricep şi eu că e o chestiune de viaţă şi de moarte pentru el... Într-o astfel de zi ar avea nevoie să-i simtă pe toţi cei dragi alături de el... Ştii ce, băiete, ai să mă duci acolo la şedinţa lui... E departe ?

— Nu, chiar foarte aproape de aici... Numai că s-a început. Şi apoi, adăugă ghiaurul puţin stînjenit, e ora cînd doamna are nevoie de mine.

— Aşa !... O înveţi şi pe ea chestia aia de care eşti profesor ? Cum îi zice ?...

— Masajul... E din vremuri de demult... Poftim, tocmai a sunat. O să fiu chemat. Vrei să-i spun că eşti aici?

— Nu, nu, mă duc imediat într-acolo.

— Dar n-ai carte de intrare.

— Ei, asta-i! O să spun că sînt mama lui Jansoulet şi că am venit să ascult judecata fiului meu.

Sărmana mamă, nu ştia cît de bine grăieşte!

— Stai puţin, coană Françoisé, cel puţin să-ţi dau pe cineva care să te conducă.

— O, ştii, nu m-am putut obişnui niciodată să am slugi... Doar am şi eu gură. Pe stradă e lume. Nimeresc eu pînă la urmă.

Cabassu încercă un ultim efort, fără a-şi trăda însă gîndul.

— Ia seama. Duşmanii lui Bernard vor vorbi la Cameră împotriva lui. Vei auzi lucruri care te vor mîhni.

O, cu ce zîmbet de încredere şi de mîndrie maternă răspunse bătrînica:

— Parcă nu ştiu eu mai bine decît toţi cît preţuieşte băiatul meu? Ar putea cineva să-mi schimbe părerea? Tare nerecunoscătoare ar însemna să fiu în acest caz. Hai, m-am dus!

Şi scuturîndu-şi violent boneta şi şalul, bătrînica plecă.

Ţinîndu-se drept, cu capul sus, doamna Jansoulet mergea cu paşi repezi pe sub marile arcade, aşa cum i se indicase, puţin zăpăcită de uruitul neîncetat al trăsurilor şi de drumul plicticos de vreme ce nu avea la dînsa furca cea care de cincizeci de ani n-o părăsise niciodată. Duşmănia, persecuţiile despre care i se vorbise, cuvintele misterioase ale preotului, rezervele lui Cabassu, toate acestea o tulburau, o speriau. Găsea acum o explicaţie presimţirilor care o cuprinseseră cu atîta putere încît reuşiseră să o smulgă obiceiurilor, datoriilor, supravegherii castelului şi a bolnavului ei. De altfel, lucru ciudat, de cînd fiul ei şi cu dînsa deveniseră putrezi de bogaţi, bătrîna Jansoulet nu se obişnuise încă cu această situaţie, aşteptîndu-se mereu la dispariţia subită a fastului în care trăiau... Cine ştie dacă prăbuşirea n-avea să înceapă tocmai acum?... Şi brusc, amestecîndu-se cu aceste gînduri negre, amintirea scenei de adineauri cu copilul, cu mititelul care se freca de fusta ei de stofă, îi

aduse un zîmbet duios pe buzele crăpate. Şi, fericită, bătrîna murmură în graiul ei :

— Ah ! totuşi, prîslea ăsta...

O piaţă măreaţă, imensă, strălucitoare, două jeturi de apă spărgîndu-se într-o pulbere argintie, apoi un pod mare de piatră, şi la capăt, o clădire pătrată, cu statui în faţa ei, un grilaj unde staţionau trăsuri, lume care intra, o ceată întreagă de agenţi de poliţie. Acolo trebuia să fie... Bătrîna dădu lumea energic la o parte şi înaintă pînă în dreptul unei uşi înalte cu geamuri.

— Cartea de intrare, bătrînico...

Bătrînica n-avea carte de intrare, dar zise foarte natural unuia din aprozii cu revere roşii care păzeau uşa :

— Sînt mama lui Bernard Jansoulet... Am venit pentru şedinţa băiatului meu.

Era în adevăr bine zis „şedinţa băiatului ei" ; căci în mulţimea care asalta uşile, în cea care umplea culoarele, sala, tribunele, întreg palatul, nu era nimeni care să nu şoptească unul şi acelaşi nume, însoţit de zîmbete şi bîrfeli. Toată lumea se aştepta la un mare tărăboi, la destăinuiri teribile ale raportorului, care ar putea duce fără îndoială la gesturi violente din partea barbarului demascat ; şi se înghesuiau cu toţii ca la o premieră de teatru sau la pledoaria unui proces răsunător. Nu încape îndoială că bătrîna mamă n-ar reuşi să străbată această gloată dacă dîra de aur lăsată peste tot unde trecea Nababul, ca nişte însemne regeşti, nu i-ar fi deschis toate uşile. Doamna Jansoulet mergea deci în spatele unui aprod de serviciu de-a lungul culoarelor întortocheate, al sălilor goale şi sonore, prevăzute cu uşi cu resort, şi pline de un zumzet care, circulînd prin clădire o dată cu aerul, ieşea din pereţi, ca şi cum cărămizile înseşi, impregnate cu picături de bîrfeală, ar fi adăugat ecouri mai vechi la cele ale tuturor acestor glasuri. Traversînd un coridor, bătrîna zări un individ mic şi oacheş care gesticula şi striga la oamenii de serviciu.

— Să-i ziţeţi lui musiu Zansoulet că eu sînt primarul de la Sarlazaccio şi că am fost condamnat la ţinţi ani închisoare pentru el... Mi-am cîştigat dreptul să am si eu o carte de intrare la sedinţă, ţe dracu !

Cinci ani de temniță din cauza fiului ei... Pentru ce oare ? Foarte îngrijorată, bătrîna, căreia îi țiuiau urechile, ajunse în sfîrșit la capătul unui palier, unde, deasupra unor uși mici, ca de cameră mobilată sau de lojă de teatru, se aflau diferite inscripții : *Tribuna Senatului, a corpului diplomatic, a deputaților*. Intrînd, nu văzu mai întîi decît patru-cinci rînduri de bănci înțesate de lume, apoi departe, în față, separate de primele printr-un vast spațiu luminos, alte tribune, tot așa de pline ; stînd în picioare, bătrîna se rezemă de rampa circulară, uimită de a se afla acolo, uluită, năucită. Valul de aer cald care-i venea în față, un zgomot de voci care urca în sus o atrăgea fără voia ei pe panta estradei, spre acea prăpastie căscată în mijlocul vastei nave unde trebuia să se afle fiul ei. Ah, cît de mult ar fi dorit să-l vadă ! Atunci, subțiindu-se, dînd din coatele ascuțite și aspre ca și furca ei, bătrîna se strecură între bănci și perete, fără să-i pese de protestele publicului, de iritarea femeilor dichisite cărora le șifona dantelele și gătelile primăvăratice. Căci adunarea era toată elegantă, mondenă. Doamna Jansoulet, bătrîna, recunoscu, chiar după plastronu-i țeapăn și nasul aristocratic, pe semețul marchiz venit la Saint-Romans, căruia i se potrivea atît de bine numele său de pasăre de lux ; dar el nu se uită la dînsa. Ajunsă astfel cu cîteva rînduri mai în față, bătrîna se văzu blocată de o spinare enormă, care închidea drumul, împiedicînd-o să meargă mai departe. Din fericire, aplecîndu-se puțin, putu să vadă de acolo aproape toată sala. Și gradenurile semicirculare, tapetul verde al pereților, pupitrul din fund ocupat de un individ cu figura severă, toate, în lumina mohorîtă și cenușie ce cădea de sus, îi dădeau impresia unei clase așteptînd să înceapă ora, cu elevi care sporovăiesc, foindu-se încoace și încolo.

Un lucru atrase atenția bătrînei : insistența cu care toate privirile se întorceau într-o singură direcție, în căutarea aceluiași punct de atracție ; urmărind acest curent de curiozitate care traversa întreaga adunare, atît sala, cît și tribunele, zări și dînsa obiectul tuturor privirilor : era fiul ei.

În ținutul lui Jansoulet, prin cîte o biserică veche se mai poate vedea în fund, spre altar, un locșor scobit în

piatră, la semiînălțime, unde era primit, pentru a asculta slujba, leprosul satului, care arăta mulțimii curioase și temătoare silueta lui sumbră de animal ghemuit în această ferestruică practicată în zid. Françoise își amintea foarte bine că în satul natal văzuse pe lepros — spaima copilăriei ei — ascultînd slujba din fundul cuștii de piatră, ascuns în obscuritate și ținut la distanță... Văzîndu-și fiul așezat cu capul între mîini, singur, deoparte, la extremitatea de sus a sălii, bătrîna fu năpădită de această amintire. „Parc-ar fi leprosul satului!" murmură țăranca. Și era în adevăr un lepros, în acest moment, Nababul, căruia milioanele aduse din Orient îi transmiseseră un fel de boală exotică, groaznică și misterioasă. Din întîmplare, banca unde se așezase Jansoulet era mai vizibilă din cauza unor locuri rămase goale prin decesuri recente sau concedii, și în vreme ce ceilalți deputați vorbeau între ei, rîdeau, își făceau semne, Nababul stătea tăcut, izolat, semnalîndu-se astfel atenției întregii Camere, atenție pe care mama lui o ghicea ca fiind răutăcioasă și ironică, săgetînd-o în treacăt și pe dînsa. Cum să-i dea de știre că era și ea acolo, lîngă dînsul, că o inimă credincioasă bătea nu departe de a lui? Jansoulet evita să se întoarcă spre tribuna aceea. Parcă își dădea seama că îi era ostilă și se temea să nu vadă lucruri întristătoare... Deodată, clinchetul unui clopoțel venit dinspre estrada prezidențială făcu să tresară întreaga adunare; toate capetele se aplecară cu un gest brusc, înțepenite într-o atitudine de atenție încordată, și un om uscățiv, cu ochelari, ridicîndu-se subit în picioare printre atîtea persoane așezate — poziție care ea însăși îl învestea cu o autoritate indiscutabilă — rosti:

— Domnilor, sînt împuternicit, în numele biroului al treilea, să vă propun anularea alegerii din cea de a doua circumscripție a departamentului Corsicii.

În tăcerea adîncă ce a urmat după această frază pe care doamna Jansoulet bătrîna n-a înțeles-o, pahidermul din fața ei începu să pufăie cu putere, și, deodată, în rîndul întîi al tribunei, o adorabilă mutrișoară de femeie se întoarse spre dînsul, pentru a-i face un semn de complicitate și de satisfacție. Fruntea ei palidă, buzele subțiri, niște sprîncene prea negre sub pălăria albă, toate îi

făcură bătrînei impresia dureroasă — fără să știe de ce — a primului fulger vestitor de furtună, urmat de trăsnetul provocat de ciocnirea violentă a fluidelor.

Le Merquier își citea raportul cu un glas lent, șters, monoton, cu accentul său lionez, lătăreț și molatic. Talia înaltă a avocatului se legăna după mișcarea aproape animalică a capului și a umerilor, care contrasta ciudat cu ferocitatea limpede a rechizitoriului. Era mai întîi o scurtă trecere în revistă a fraudelor electorale. Niciînd sufragiul universal nu fusese încălcat într-un mod mai grosolan și barbar. La Sarlazaccio, unde se părea că rivalul lui Jansoulet avea să aibă cîștig de cauză, urna fusese distrusă în noaptea dinaintea despuierii voturilor. Aceeași tărășenie, sau aproape aceeași, la Lévie, la Saint-André, la Avabessa. Și chiar primarii sînt aceia care comit aceste devastări, iau urnele la ei acasă, distrug sigiliile, rup buletinele de vot, în virtutea autorității lor municipale. Nici un fel de respect față de lege. Peste tot numai fraude, intrigi și chiar violențe. La Calcatoggio, un individ înarmat a stat în tot cursul alegerii nemișcat la geamul unui han, cu flinta gata de tragere exact în fața primăriei; și de cîte ori vreun partizan de-al lui Sebastiani, adversarul lui Jansoulet, își făcea apariția în piață, individul îl amenința: „Dacă intri, te curăț!" De altfel, ce dovadă mai bună de corupție fără margini decît spectacolul unor comisari de poliție, judecători de pace sau inspectori de măsuri și greutăți, care nu șovăie să se transforme în agenți electorali și, înspăimîntînd populația pașnică, o supun micilor influențe locale atît de tiranice? Ba s-au găsit chiar și preoți, parohi rătăciți, care, în grija lor exagerată pentru cutia milelor și întreținerea bisericii nevoiașe, au propovăduit alegerea lui Jansoulet. Dar pentru reușita campaniei a fost pusă în joc o influență și mai puternică încă, deși mai puțin respectabilă, influența bandiților. „Da, domnilor, nu-mi arde de rîs, a bandiților." Și în legătură cu aceasta, avocatul făcu o incursiune în problemele banditismului corsican în general, și al familiei Piedigriggio în special...

Camera, foarte atentă, asculta, nu fără o anumită îngrijorare. În definitiv, cel care se dedase la asemenea abuzuri era un candidat oficial, iar aceste ciudate mo-

ravuri electorale aparţineau unui ţinut privilegiat, leagănul familiei imperiale, atît de strîns legat de destinele dinastiei, încît orice atac împotriva Corsicii se răsfrîngea chiar asupra suveranului. Dar cînd pe banca guvernului publicul l-a văzut pe noul ministru de stat, succesor şi inamic al lui Mora, încîntat de eşecul unei creaturi a răposatului şi zîmbind mulţumit de crudul persiflaj al lui Le Merquier, stinghereala dispăru ca prin farmec, şi zîmbetul ministerial, repetat pe trei sute de buze, se umflă pe dată într-un rîs de-abia reţinut, rîsul maselor dominate de o autoritate oarecare şi care izbucneşte la cea mai mică aprobare a şefului. În tribunele de obicei puţin obişnuite cu pitorescul şi pe care poveştile acestea cu bandiţi le distrau ca un adevărat roman, veselia era generală ; o animaţie radioasă se putea citi pe feţele tuturor acestor doamne, bucuroase de a putea să pară frumoase fără a contraveni solemnităţii locului unde se aflau. Pălărioare de culoare deschisă fremătau cu buchetul lor de egrete cu tot, braţe rotunde, încărcate cu aur, se rezemau în coate pentru a asculta mai bine. Solemnul Le Merquier delectase adunarea cu un divertisment, mica notă comică permisă în concertele de binefacere pentru a-i atrage pe profani.

Impasibil şi rece în mijlocul succesului său, raportorul continua să citească cu glasu-i cenuşiu şi pătrunzător ca o ploaie lioneză.

„Şi acum, domnilor, ne putem întreba, cum a putut un venetic, un provensal reîntors din Orient, ignorînd interesele şi nevoile acestei insule, unde n-a fost văzut niciodată înaintea alegerilor, tipul autentic a ceea ce corsicanii numesc cu dispreţ «un continental», cum a putut acest om să stîrnească un asemenea entuziasm, un devotament împins pînă la crimă, pînă la profanare ? Răspunsul nu este altul decît bogăţia lui, aurul funest aruncat alegătorilor în faţă, băgat cu de-a sila în buzunarele lor, cu un cinism sfruntat. Mii de dovezi ne vorbesc despre aceasta." Raportorul dădu atunci citire nesfîrşitei serii de denunţuri : „«Subsemnatul Croce (Antoine) declar, în interesul adevărului, că într-o seară comisarul de poliţie Nardi, venit la noi, mi-a

spus : „Ascultă, Croce (Antoine)... îți jur pe flacăra acestei lămpi că dacă vei vota cu Jansoulet, vei avea mîine dimineață cincizeci de franci"». Iată altul : «Subsemnatul Lavezzi (Jacques-Alphonse) declar că am refuzat cu scîrbă șaptesprezece franci oferiți mie de primarul din Pozzo-Negro pentru a vota împotriva vărului Sebastiani»..." E probabil că cu trei franci mai mult, Lavezzi (Jacques-Alphonse) și-ar fi convertit scîrba în tăcere. Dar Camera nu dădea atenție unor lucruri așa mărunte.

Această Cameră incoruptibilă era cuprinsă de indignare, vuia, trepida pe banchetele moi de catifea, scotea urlete de protest. Auzeai un „ah !" general de stupoare, vedeai ochi încruntîndu-se în formă de accent circumflex, revolte subite manifestîndu-se prin flexiuni pe spate sau prăbușiri consternate, descurajate, așa cum se întîmplă uneori în fața spectacolului degradării umane. Și băgați de seamă că cei mai mulți dintre deputați se folosiseră de aceleași manevre frauduloase, că printre ei se aflau eroii acelor chefuri de pomină, acelor petreceri în aer liber unde sînt plimbați în triumf viței împopoțonați, înzorzonați, ca la chermesele lui Gargantua. Tocmai ei strigau mai tare decît ceilalți, se întorceau, plini de mînie, spre banca înălțată și solitară, unde bietul lepros asculta, nemișcat, cu capul între mîini. Cu toate acestea, în mijlocul dușmăniei generale se ridică, în favoarea Nababului, un glas surd, neexperimentat, mai degrabă o bolboroseală simpatică, în care se putea distinge vag : „...servicii mari aduse populației corsicane... lucrări considerabile... Banca Teritorială..."

Cel care boscorodea astfel era un omuleț cu ghetre albe, o față limfatică, cu cîteva smocuri de păr zburlite pe cap. Dar întreruperea provocată de acest ageamiu nu-i putea oferi lui Le Merquier decît prilejul unei tranziții rapide și firești. Un surîs hidos îi apăru pe buze : „Onorabilul domn Sarigue ne pomenește de Banca Teritorială ; sîntem în măsură să-i răspundem". Spelunca Paganetti părea a-i fi în adevăr foarte familiară. În cîteva fraze limpezi și vii, raportorul își proiectă lumina pînă în străfundul întunecoasei vizuini, semnalînd toate capcanele, abisurile, ocolișurile, cursele,

asemenea unei călăuze care-şi învîrte torţa în aer deasupra unei sinistre carcere subterane. Le Merquier vorbi despre carierele de piatră imaginare, despre căile ferate rămase în stare de proiect, despre navele himerice mistuite în propriul lor fum. N-a fost uitat nici groaznicul pustiu de la Taverna, nici vechiul turn genovez servind drept sediu agenţiei maritime. Dar Camera se înveseli mai cu seamă auzind povestea ceremoniei picareşti, organizată de guvernator pentru străpungerea unui tunel pe sub Monte-Rotondo, lucrare uriaşă, tot în stare de proiect, amînată din an în an, cerînd milioane de franci, mii de braţe, şi care fusese pompos inaugurată cu opt zile înainte de alegeri. Raportorul istorisea faptul cu mult haz, amintind prima lovitură de tîrnăcop dată de candidat în muntele enorm, acoperit de codri seculari, discursul prefectului, binecuvîntarea prapurilor şi strigătele : „Trăiască Bernard Jansoulet !" ; apoi, două sute de lucrători apucîndu-se imediat de treabă, lucrînd timp de o săptămînă, zi şi noapte, pentru ca, îndată după terminarea alegerilor, să părăsească dărîmăturile stîncii în jurul unei excavaţii neînsemnate, lăsînd doar un adăpost mai mult pentru temuţii bandiţi corsicani. Păcăleala îşi atinsese însă scopul. După ce extorcase atîta vreme banii acţionarilor, Banca Teritorială fusese folosită de astă dată la smulgerea voturilor alegătorilor. „De altfel, domnilor, iată un ultim amănunt, cu care puteam să încep, pentru a vă scuti de trista poveste a acestei bufonerii electorale. Am aflat că a început chiar astăzi o anchetă judiciară în legătură cu activitatea Băncii Teritoriale şi că o expertiză serioasă a registrelor ei va provoca mai mult ca sigur unul din acele scandaluri financiare din păcate prea frecvente în zilele noastre, în care, pentru onoarea acestei Camere, nu veţi admite să fie amestecat nici unul din membrii ei."

După această nouă destăinuire, raportorul se opri un moment, făcînd o mică pauză, ca un actor care-şi punctează efectul, şi în liniştea dramatică ce apăsa adunarea se auzi deodată zgomotul unei uşi trîntite. Era guvernatorul Paganetti, părăsindu-şi iute locul, foarte palid, cu ochii dilataţi, ţuguind buzele ca un

ghiduș de comedie care a adulmecat în aer vreo nouă șotie de făcut. Monpavon, nemișcat, își bomba plastronul. Burduhănosul pufăia violent în ghirlandele pălăriioarei albe a nevestei sale.

Doamna Jansoulet, bătrîna, își privea fiul.

„Am vorbit despre onoarea Camerei, domnilor... aș mai avea ceva de spus în această privință..."

De data aceasta Le Merquier nu mai citea. După raportor intra în scenă oratorul, mai degrabă acuzatorul. Cu fața stinsă, cu privirea ascunsă, nimic nu trăia, nimic nu mișca în trupul său mare, afară de brațul drept, acest braț lung, colțuros, cu mîneci scurte, care se lăsa automat în jos, ca spada justiției, terminînd fiecare frază cu gestul crud și implacabil al unei decapitări. Și, în adevăr, Camera asista la o execuție în toată regula. Oratorul era dispus să treacă cu vederea legendele scandaloase, misterul care plana asupra acestei averi colosale, dobîndită în țări exotice, departe de orice posibilitate de verificare. Existau însă în viața candidatului unele puncte greu de lămurit, unele amănunte... Le Merquier șovăia, părea că-și caută cuvintele, pentru a le da un aspect mai decent, apoi, în fața imposibilității de a formula direct acuzația: „Să nu coborîm nivelul dezbaterilor, domnilor... Cred că m-ați înțeles, știți la ce zvonuri josnice fac aluzie, despre ce calomnii aș vrea să pot vorbi. Dar adevărul mă silește să declar că atunci cînd domnul Jansoulet, chemat în fața biroului al treilea, a fost somat să risipească acuzațiile îndreptate împotriva lui, explicațiile date au fost atît de vagi, încît, deși sîntem convinși de nevinovăția lui, respectul scrupulos față de onoarea dumneavoastră ne-a determinat să respingem o candidatură întinată de o asemenea bănuială. Nu, acest om nu poate sta în mijlocul nostru. La ce-ar fi bun, de altfel?... Stabilit în Orient de atîta vreme, el nu mai cunoaște legile, moravurile, obiceiurile țării sale. El crede în judecățile sumare, în ciomăgelile de stradă, socotește normale abuzurile de putere și, ceea ce e mai rău, venalitatea, josnicia cea mai murdară a tuturor oamenilor. Își închipuie, ca financiarii de pe vremuri, că

totul poate fi cumpărat cu bani, chiar și voturile alegătorilor, chiar și conștiința colegilor săi."

Să fi văzut cu ce admirație naivă drăguții de deputați, încremeniți de satisfacție, îl ascultau pe acest ascet, pe acest om din alte vremuri, asemănător vreunui sfînt Ieronim, ieșit din sihăstria lui pentru a veni în plină adunare imperială să tune și să fulgere cu o elocvență indignată împotriva luxului neruşinat al prevaricatorilor și delapidatorilor. Ce confirmare strălucită a frumoasei porecle „Conștiința mea" care i se dădea la tribunal și care reieșea din toată înfățișarea lui dreaptă și gesturile sale inflexibile. În tribune entuziasmul era și mai mare. Capete nostime se aplecau pentru a-l vedea pe orator, pentru a-i soarbe cuvintele. Aprobările se manifestau ici și colo prin înclinări de buchete de toate nuanțele, ca un lan de grîu în pîrg, legănat de vînt. Un glas de femeie striga cu un ușor accent străin : „Bravo... bravo..."

Dar bătrîna mamă ?

Nemișcată, în picioare, încordată, în dorința de a înțelege ceva din acea frazeologie judecătorească, din acele aluzii misterioase, doamna Jansoulet stătea ca surdomuții care ghicesc ce se spune după mișcările buzelor, după schimbarea fizionomiilor. Or, îi era suficient să-și privească fiul și pe Le Merquier pentru a înțelege cît de mult rău îi făcea acesta din urmă primului, ce săgeți perfide, otrăvite erau împroșcate de acest lung discurs asupra nenorocitului care părea că doarme dacă n-ar fi avut un tremur al umerilor săi largi și o crispare a mîinilor trecute mereu prin păr, în așa fel încît îi ascundeau fața. Ah, de-ar fi putut striga bătrîna, de la locul ei : „Nu te teme, băiatul meu ! Dacă ei te disprețuiesc cu toții, mama ta te iubește. Hai să plecăm împreună... Ce nevoie avem de ei ?" Și la un moment dat bătrîna Jansoulet fu cît pe-aci să creadă că ceea ce-i șoptea astfel, în fundul inimii, ajungea, printr-o intuiție misterioasă, pînă la dînsul. Nababul tocmai se ridicase, scuturîndu-și capul creț, congestionat, bosumflat ca un copil, cu buzele tremurînde sub imperiul unei crize nervoase. Dar în loc să-și părăsească banca, se agață, dimpotrivă, de

ea, şi mîinile sale mari frămîntau lemnăria pupitrului. Celălalt terminase, îi venea acum lui rîndul să răspundă.

„Domnilor..." spuse Nababul.

Se opri pe loc, speriat de sunetul aspru, groaznic de surd şi de vulgar al glasului său, pe care îl auzea pentru prima oară în public. În răstimpul acestei scurte pauze, Nababul, cu mişcări chinuite ale feţei, cu intonaţii căutate, dar care nu veneau, trebui să-şi găsească forţa necesară apărării. Şi dacă nelinştea bietului om era emoţionantă, acolo sus, bătrîna mamă, aplecată, respirînd greu, mişcînd nervos din buze ca pentru a-l ajuta să-şi găsească cuvintele, reflecta perfect mimica chinurilor sale. Deşi nu putea să o vadă, aşa întors cu spatele la tribuna pe care o evita cu bună-ştire, suflarea maternă, fluidul magnetic din ochii negri, aprinşi, sfîrşiră prin a-i reda Nababului puterile, şi deodată cuvintele şi gesturile veniră de la sine.

„Înainte de toate, domnilor, ţin să declar că nu intenţionez să-mi justific alegerea... Dacă vă închipuiţi că moravurile electorale n-au fost întotdeauna la fel în Corsica, dacă credeţi că de vină este influenţa corupătoare a aurului meu, şi nu temperamentul primitiv şi înflăcărat al populaţiei, nu mă validaţi; aşa va fi drept, iar eu nu voi avea nimic de spus împotrivă. Dar în toată povestea asta au fost amestecate lucruri străine de alegerea mea, acuzaţii care se ating de cinstea mea şi o pun direct în cauză; de aceea doresc să răspund exclusiv acestora." Glasul Nababului îşi căpătă încetul cu încetul siguranţa, deşi era tot spart şi voalat, dar avînd acum note înduioşătoare, obişnuite la organele vocale a căror duritate iniţială a suferit unele alterări. Trecu repede la povestea vieţii lui, începuturile, plecarea în Orient. Ai fi zis că era una din acele vechi povestiri ale veacului al XVIII-lea, unde e vorba de piraţi din Africa colindînd mările latine şi de tot felul de bei sau de provensali cutezători, oacheşi ca greierii, care sfîrşesc întotdeauna prin a se căsători cu vreo sultană şi „a-şi pune turbanul în cap", după vechea expresie a locuitorilor Marsiliei. „Cît despre mine,

spunea Nababul cu surîsul său prietenos, n-am avut nevoie să-mi pun turbanul în cap pentru a mă îmbogăți, m-am mulțumit să aduc acestui ținut al indolenței și al dezlînării activitatea, sprinteneala unui francez din sud și am ajuns în cîțiva ani să agonisesc o avere așa cum numai acolo se poate strînge, în acele țări unde e al naibii de cald, unde totul este gigantic, timpuriu, disproporționat, unde florile cresc peste noapte, iar un singur copac dă naștere unei păduri. Scuza unor astfel de averi constă în felul în care sînt folosite, și îmi place să cred că nici un om născut sub o stea norocoasă n-a încercat mai mult decît mine să obțină iertarea îmbogățirii sale. N-am reușit." Nu, desigur, nu reușise... Din atîta aur împrăștiat cu nesăbuință, Nababul nu culesese decît dispreț sau ură... Ură ! Cine se putea lăuda de a fi pus în mișcare mai multă ură decît dînsul, așa precum un mare vapor învolburează mîlul atunci cînd chila atinge fundul ?... Jansoulet era prea bogat, și aceasta ținea loc de orice viciu, de orice ticăloșie, îl desemna drept țintă răzbunărilor anonime, dușmăniilor crude și necurmate.

„Ah, domnilor, striga bietul Nabab ridicîndu-și pumnii încleștați, am cunoscut sărăcia, m-am luat la trîntă cu ea, și e o luptă cumplită, pot să vă jur ! Dar mai hidos, mai grețos este să te lupți cu bogăția, să-ți aperi fericirea, onoarea, liniștea, prost adăpostite în spatele grămezilor de galbeni care se revarsă peste tine și te zdrobesc. Niciînd, nici în cele mai întunecate zile de restriște nu m-am întîlnit cu greutățile, temerile, insomniile pe care mi le-au pricinuit bogăția, această oribilă bogăție, pe care o urăsc și care mă strivește... La Paris mi se spune Nababul... Nu Nababul ar trebui să fiu numit, ci «Paria», un paria social, întinzînd brațele mari deschise unei societăți care nu vrea să-l primească în rîndurile ei..."

Așa povestite, cuvintele acestea pot părea reci ; dar acolo, în fața adunării, apărarea acestui om purta pecetea unei sincerități elocvente și mărețe, care, la început, mira din partea unui plebeian, unui parvenit, fără instrucție, fără educație ; cu glasul de luntraș de

pe Ron şi manierele sale de salahor, el reuşi să mişte auditoriul tocmai prin ce era într-însul primitiv, sălbatic, străin de orice noţiune parlamentară. Pe băncile obişnuite să primească potopul monoton şi cenuşiu al limbajului administrativ se arătau semne de simpatie. Dar la acest ţipăt de furie şi de deznădejde împotriva bogăţiei care-l sugruma, îl strivea, îl îneca pe nenorocitul ce se zbătea, implorînd ajutor din fundul Pactolului său, întreaga Cameră se ridică în picioare cu aplauze călduroase, cu mîini întinse, ca pentru a-i da sărmanului Nabab o mărturie de stimă, atît de dorită de el, şi pentru a-l salva în acelaşi timp de la înec. Simţindu-se sprijinit, Jansoulet, reconfortat de această manifestaţie de simpatie, reluă, cu capul sus, cu privirea fermă :

„Vi s-a spus, domnilor, că nu sînt demn să-mi ocup locul printre dumneavoastră. Iar cel care a spus-o este ultimul de la care aş fi aşteptat asemenea cuvinte, căci singur el cunoaşte taina dureroasă a vieţii mele ; numai el putea să vorbească în favoarea mea, să mă dezvinovăţească şi să vă convingă. N-a vrut s-o facă. Ei bine, orice ar fi, voi încerca s-o fac eu... Peste măsură de calomniat înaintea ţării întregi, socotesc drept o datorie faţă de mine însumi, faţă de copiii mei să mă dezvinovăţesc în public, şi sînt hotărît să o fac."

Cu o mişcare bruscă, Nababul se întoarse atunci spre tribuna unde ştia că duşmanul stă la pîndă, dar deodată se opri îngrozit. Acolo, drept în faţa lui, în spatele capului înveninat şi palid al baroanei, se afla mama lui, mama pe care o credea la două sute de leghe de redutabila furtună. Stătea sprijinită de perete şi îl privea întinzîndu-i obrazul minunat, udat de lacrimi, dar totuşi radios şi mîndru de marele succes al scumpului ei Bernard. Căci era un veritabil succes, provocat de emoţia sinceră, omenească a Nababului, iar cîteva cuvinte mai mult îl puteau transforma în triumf. „Vorbeşte... vorbeşte !" i se striga din toate colţurile Camerei, pentru a-l încuraja, a-l îmbărbăta. Dar Jansoulet nu spunea nimic. Avea, cu toate acestea, puţine de adăugat în sprijinul său : „Calomnia a confundat cu

intenție două nume. Eu mă numesc Bernard Jansoulet. Celălalt se numea Jansoulet Louis." Atît, și nimic mai mult.

Era însă totuși prea mult în prezența mamei sale, care ignorase întotdeauna rușinea fratelui mai mare. Era prea mult pentru respectul și solidaritatea familială.

Nababului i se păru că aude glasul bătrînului : „Mor de rușine, dragul meu". Dacă ar vorbi acum, nu va muri și dînsa de rușine ?... Îndreptînd o privire sublimă de renunțare spre zîmbetul matern, Jansoulet continuă cu o voce surdă, cu un gest de descurajare :

„Vă rog să mă iertați, domnilor, dar, hotărît lucru, această explicație îmi este peste puteri... Ordonați începerea unei anchete asupra vieții mele, anchetă deschisă tuturor, la lumina zilei, din păcate, de vreme ce fiecare poate să-i interpreteze faptele... Vă jur că nu veți găsi nimic care să mă împiedice de a ocupa un scaun printre reprezentanții națiunii."

În fața acestei înfrîngeri, care părea tuturor prăbușirea subită a unei mari neobrăzări demascate, stupoarea și dezamăgirea nu aveau margini. Urmă un moment de agitație printre bănci, și apoi tumultul votării, efectuată mai întîi stînd jos, apoi în picioare. Nababul, în lumina slabă a geamlîcului, privea nedeslușit, așa cum un condamnat la moarte se uită de pe eșafod la mulțimea furtunoasă. Apoi, după așteptarea lungă cît un veac care precede clipele supreme, președintele anunță în liniștea deplină, cu tonul cel mai simplu din lume :

„Alegerea domnului Bernard Jansoulet este anulată."

Sus, în tribună, bătrîna Jansoulet n-a priceput altceva decît că în jurul ei băncile se goleau, lumea se scula, pleca. În curînd nu mai rămăseseră, afară de dînsa, decît grăsanul și doamna cu pălărie albă, aplecați deasupra rampei și privind curioși înspre Bernard, care se pregătea probabil și el să plece, căci, foarte calm, își strîngea hîrtoagele voluminoase într-o enormă servietă. Operația fiind încheiată, Jansoulet se sculă și își părăsi locul... Vai, existența oamenilor de stat prezintă uneori momente foarte grele ! Sub focul pri-

virilor întregii adunări, Nababul trebui să coboare încet, penibil, treptele pe care le urcase cu prețul atîtor chinuri și atîtor galbeni; o fatalitate implacabilă îl prăvălea din nou jos.

Asta și așteptau cei doi Hémerlingue, urmărind cu privirea pînă la ultimul ei pas această retragere amară, umilitoare, care seamănă cu o dare afară, a celui invalidat, cuprins de spaimă și de rușine. Apoi, după ce Nababul dispăru, soții Hémerlingue se priviră cu un rîs înfundat și părăsiră tribuna fără ca bătrîna să fi îndrăznit să le ceară vreo lămurire, căci instinctul îi dezvăluise ostilitatea surdă a celor două ființe. Rămasă singură, bătrîna ascultă cu atenție o nouă lectură, convinsă că era vorba tot de fiul ei. Se vorbea de alegeri, de scrutin, și biata mamă, înălțîndu-și boneta roșiatică, încruntînd sprîncenele, ar fi ascultat cu religiozitate pînă la capăt raportul asupra alegerii lui Sarigue dacă aprodul de serviciu care o condusese pînă aici n-ar fi venit să-i spună că ceea ce o interesa se terminase și că ar face mai bine să plece. Bătrîna păru foarte mirată.

— Adevărat?... S-a terminat?... întrebă, sculîndu-se parcă cu regret. Și în șoaptă, timid: A cîști... a cîștigat?

Întrebarea era atît de naivă și de mișcătoare, încît aprodului nici nu-i veni să rîdă.

— Din păcate, nu, doamnă. Domnul Jansoulet n-a cîștigat... Dar de ce s-a oprit la mijlocul drumului?... Dacă e adevărat că n-a fost niciodată la Paris și că alt Jansoulet a făcut toate cele de care e acuzat, de ce n-a spus-o?

Pălind brusc, bătrîna mamă se sprijini de rampa scării.

Pricepuse acum...

Își reaminti brusca întrerupere a lui Bernard cînd o zărise, jertfa pe care i-o oferise atît de simplu cu o singură privire de animal înjunghiat. În același timp, ticăloșia primului-născut, a copilului preferat, se amesteca în mintea ei cu prăbușirea celui de aici; era o durere de mamă cu două tăișuri, care o sfîrteca în orice parte se întorcea. Da, desigur, din cauza ei nu voise Bernard să vorbească. Dar ea nu va accepta un

asemenea sacrificiu. Trebuia să-l aducă de îndată înapoi, pentru ca să se explice în faţa deputaţilor.

— Fiul meu! Unde e fiul meu?

— Jos, doamnă, în trăsură. Dumnealui m-a trimis să vă caut.

Bătrîna o luă înaintea aprodului, mergînd repede, vorbind tare, îmbrîncind în treacăt cîţiva indivizi negri şi bărboşi care gesticulau pe culoare. După sala paşilor pierduţi, străbătu vasta anticameră circulară, unde lacheii aliniaţi respectuos formau ca un fel de tapet viu şi bălţat în faţa pereţilor înalţi şi goi. Se vedea de acolo, prin uşile cu geam, grilajul de afară, mulţimea adunată şi, printre multe altele, trăsura Nababului, care aştepta. Ţăranca recunoscu în fugă, într-un grup, pe corpolentul ei vecin de bancă, alături de omul palid cu ochelari care tunase şi fulgerase împotriva fiului ei şi care primea acum tot felul de felicitări şi strîngeri de mînă pentru discursul său. Auzind numele lui Jansoulet, rostit cu rînjete batjocoritoare şi satisfăcute, bătrîna îşi încetini pasul.

— Oricum, spunea un fante cu trăsături de femeie stricată, Jansoulet n-a putut dovedi că acuzaţiile noastre ar fi false.

Auzind acestea, bătrîna dădu grupul la o parte cu violenţă, protăpindu-se înaintea lui Moëssard:

— Ce n-a zis el, o să vă spun eu. Eu sînt mama lui, şi este de datoria mea să vorbesc!

Se opri pentru a-l apuca de mînecă pe Le Merquier, care voia să o şteargă tiptil.

— Mai întîi o să mă asculţi dumneata, om rău ce eşti! Ce ai cu băiaul meu? Nu ştii cine e? Stai puţin s-o afli de la mine. Şi întorcîndu-se spre gazetar: Am avut doi băieţi, domnule...

Moëssard nu mai era acolo. Se întoarse din nou spre Le Merquier.

— Doi băieţi, domnule...

Le Merquier dispăruse.

— Ei, vă rog, ascultaţi-mă careva! striga sărmana mamă, întinzînd mîinile în jurul ei pentru a-şi aduna, a-şi reţine auditorii.

Dar fugeau, se împrăştiau, spălau putina cu toţii, deputaţi, reporteri, feţe necunoscute şi batjocoritoare, cărora bătrîna voia să le spună cu orice preţ povestea ei, fără să-i pese de indiferenţa ce-i întîmpina durerea, bucuriile, mîndria şi înduioşarea maternă, exprimate într-o galimatie genială. Şi în timp ce bătrînica se zbătea, se agita astfel, deznădăjduită, cu hainele răvăşite, grotesc şi totodată sublimă, ca orice fiinţă primitivă nimerind în plină dramă a civilizaţiei, în timp ce invoca cinstea fiului ei şi nedreptatea oamenilor în faţa lacheilor, a căror impasibilitate dispreţuitoare era mai crudă decît orice, Jansoulet, ieşindu-i în întîmpinare, îngrijorat că n-o mai vedea venind, îşi făcu deodată apariţia lîngă ea.

— Ia-mă de braţ, mamă, nu se cade să rămîi aici.

Rostise aceste cuvinte cu un ton atît de calm, atît de hotărît, încît rîsetele încetară, şi bătrîna, potolită ca prin farmec, sprijinită de braţul vînjos care îi risipea ultimele zvîcniri de mînie, putu să iasă din palat între două şiruri respectuoase. Pereche impunătoare şi rustică, milioanele fiului luminînd ţărănia mamei ca zdrenţele unei sfinte aureolate de o raclă de aur, amîndoi dispărură în lumina strălucitoare a soarelui, în splendoarea caretei sclipitoare, crudă ironie în faţa restriştii, simbol izbitor al groaznicei mizerii a celor bogaţi.

Stînd amîndoi în fund, de teamă să nu fie văzuţi, la început mama şi fiul nu-şi vorbiră. Dar îndată ce trăsura se puse în mişcare, lăsînd în urmă amarnicul calvar unde Jansoulet îşi lepădase onoarea, acesta, la capătul puterilor, îşi rezemă capul de umărul matern, ascunzîndu-l în creţurile vechiului şal verde, şi acolo, lăsînd să-i curgă lacrimi fierbinţi, scuturat de un spasm nervos, Nababul regăsi strigătul din copilărie, jeluirea ţîncului : „Mămuţă... mămuţă..."

XXII

DRAME PARIZIENE

Vai, scurt e ceasul de iubire,
Ca bătaia de aripă!
Poate ceva mai mult de-o clipă.
Un vis, un dram de amăgire.

În semiobscuritatea marelui salon pregătit pentru vară, plin de flori, cu mobila acoperită de huse albe, cu candelabrele voalate, storurile trase şi ferestrele deschise, doamna Jenkins descifra la pian ultima melodie a compozitorului la modă; cîteva acorduri sonore, pe versuri delicate, un lied melancolic, cu cadenţe inegale, ce păreau înadins compuse pentru vocea ei gravă şi duioasă, pentru sufletul ei neliniştit.

Căci timpul ne smulge
Al dragostei farmec...

oftă biata femeie, înduioşîndu-se de propria ei tînguire. Şi în timp ce notele se împrăştie în curtea palatului, de obicei liniştit, unde fîntîna îşi picură stropii în mijlocul unui boschet de rododendroni, cîntăreaţa se opreşte, cu mîinile pe clape, cu ochii fixaţi asupra notelor, dar cu privirea pierdută în depărtare... Doctorul este plecat. Treburile, îngrijirea sănătăţii l-au îndepărtat pentru cîteva zile de Paris şi, aşa cum se întîmplă cînd eşti singur, gîndurile frumoasei doamne Jenkins au apucat-o pe un făgaş grav — acea tendinţă spre analiză care face ca despărţirile temporare să fie uneori fatale căsniciilor celor mai unite... De fapt, ei nu mai

erau uniţi de mult. Nu se vedeau decît la masă, în faţa servitorilor; de-abia dacă-şi vorbeau, afară numai dacă doctorul, acest om atît de mieros, nu făcea vreo observaţie brutală, răuvoitoare în legătură cu fiul ei, cu vîrsta care n-o cruţa, sau cu vreo rochie care nu-i şedea bine. Blajină şi calmă, doamna Jenkins îşi înăbuşea întotdeauna lacrimile, accepta orice, se făcea că nu înţelege; nu-l mai iubea, desigur, după atîta cruzime şi lipsă de consideraţie, dar era într-adevăr la mijloc, aşa cum spunea Joe, vizitiul lor, „povestea unei baborniţe care se ţine scai de doctor pentru a o lua în căsătorie". Pînă acuma, un obstacol de netrecut — existenţa soţiei legitime — prelungise această situaţie dezonorantă. Acum, cînd obstacolul nu mai exista, doamna Jenkins voia să pună capăt acestei comedii, atît din cauza lui André, care într-o bună zi ar putea să o dispreţuiască, cît şi din cauza lumii, pe care o înşelau de zece ani şi unde nu păşea niciodată fără palpitaţii, temîndu-se de primirea ce i s-ar face dacă s-ar descoperi adevărul. La aluziile şi rugăminţile ei, Jenkins răspunsese mai întîi prin fraze, prin gesturi poetice: „Te îndoieşti de mine?... Legămîntul nostru nu e oare sfînt?..."

Doctorul mai invoca şi dificultatea de a păstra secret un act de asemenea importanţă. După aceea irlandezul se închisese într-o tăcere ostilă, unde mocnea o mînie rece şi hotărîri violente. Moartea ducelui, înfrîngerea unei vanităţi nesăbuite dăduseră menajului lovitura de graţie; căci dezastrul, care adeseori uneşte sufletele apropiate, întregeşte şi duce pînă la capăt dezbinarea. Şi era într-adevăr un dezastru. Moda pilulelor „Jenkins" încetase brusc, situaţia medicului străin şi şarlatan fusese limpede caracterizată de bătrînul Bouchereau în *Revista Academiei*, mondenii se uitau înspăimîntaţi unii la alţii, mai galbeni acum de frică decît după înghiţirea pastilelor cu arsenic. Irlandezul mai simţise, pe pielea lui, consecinţele acestor fulgerătoare schimbări de atitudine care dau admiraţiilor pariziene un caracter atît de primejdios.

Acestea erau fără îndoială motivele pentru care Jenkins socotise potrivit să dispară o bucată de vreme,

lăsînd-o pe doamna să frecventeze în continuare saloanele încă deschise, în scopul de a pipăi pulsul opiniei publice şi de a-i impune respectul. Sarcină grea pentru biata femeie, care întîmpina mai peste tot aceeaşi primire rece, distantă, ca la familia Hémerlingue. Nu se plîngea însă, sperînd că-şi va cîştiga dreptul la căsătorie dacă între ea şi el va pune în ultimă instanţă lanţul dureros al compătimirii, al suferinţelor îndurate în comun. Şi fiindcă ştia că lumea ţinea s-o aibă la recepţiile intime, din cauza talentului ei de a distra, fiind întotdeauna gata să-şi depună mănuşile lungi şi evantaiul pe pian, pentru a cînta vreun fragment din bogatul ei repertoriu, doamna Jenkins îşi petrecea după-amiezile căutînd noutăţi, aplecîndu-se mai ales asupra melodiilor triste şi complicate, această muzică modernă care nu se mai mulţumeşte să fie o artă, ci devine o ştiinţă şi răspunde mai degrabă nervozităţii şi neliniştii noastre decît sentimentelor.

Nu-i nici cît o clipă,
De-abia cît un vis,
Căci timpul ne smulge
Al dragostei farmec...

...Un val de lumină orbitoare pătrunse brusc în cameră o dată cu camerista, care aducea stăpînei o carte de vizită : *Heurteux, om de afaceri.*

Domnul acesta era în salon. Insista să vorbească cu doamna.

— I-ai spus că domnul doctor e plecat în călătorie ?

Camerista îi spusese ; dar dînsul ţinea să vorbească cu doamna.

— Cu mine ?

Se uita neliniştită la cartea de vizită groasă, aspră, la acest nume necunoscut, cu sonorităţi dure : *Heurteux*. Cine să fie oare ?

— Bine. Poftește-l înăuntru.

Trecînd din lumină în semiobscuritatea salonului, Heurteux, om de afaceri, clipea din ochi înaintînd cu paşi nesiguri, căutînd să vadă mai bine. Doamna Jenkins distingea, dimpotrivă, foarte bine o figură cu

trăsături aspre, cu favoriţi pe cale de încărunţire, cu maxilare proeminente; părea unul din acei pehlivani pe care-i întîlneşti în preajma tribunalelor, născuţi parcă la 50 de ani, cu cerul gurii negru, cu un rînjet de invidie, purtînd o servietă de marochin sub braţ. Se aşeză pe marginea scaunului indicat de doamna Jenkins, întoarse capul pentru a se convinge că slujnica ieşise, apoi îşi deschise tacticos servieta, ca pentru a căuta un document. Văzînd că nu scoate nici un cuvînt, doamna Jenkins deschise discuţia pe un ton impacientat:

— Ţin să vă previn, domnule, că soţul meu este plecat şi că nu sînt la curent cu afacerile lui.

Individul răspunse fără a se tulbura, căutînd în hîrţoage:

— Ştiu mai bine decît oricine, doamnă, că domnul Jenkins este plecat — apăsă în mod deosebit pe aceste două cuvinte „domnul Jenkins" — de vreme ce chiar dînsul m-a trimis aici.

Doamna Jenkins se uită la el îngrozită:

— Dînsul?

— Din păcate, da... doamnă... După cum ştiţi, situaţia domnului doctor este în clipa de faţă foarte încurcată. Operaţii nefavorabile la bursă, neregulile din gestiunea unei vaste întreprinderi financiare în care-şi băgase banii, aşezămîntul „Betleem", atît de apăsător pentru umerii săi, toate aceste insuccese, adunate la un loc, l-au silit să ia o hotărîre eroică. Îşi vinde casa, caii, tot ce posedă, şi mi-a dat în acest scop o procură...

În sfîrşit, găsise ce căuta, una din acele hîrtii timbrate, ştampilate, plină de adnotări pe margini, unde legea nepăsătoare acumulează uneori atîtea minciuni şi laşităţi. Doamna Jenkins se pregătea să spună: „Bine, dar eu sînt aici. I-aş fi putut îndeplini toate dorinţele, toate ordinele...", cînd, din lipsa de jenă a vizitatorului, din atitudinea sa degajată, aproape insolentă, pricepu deodată că era şi ea cuprinsă în această prăbuşire, în lichidarea palatului costisitor, a bunurilor inutile, şi că plecarea ei avea să fie semnalul vînzării.

Doamna Jenkins se ridică brusc. Omul, stînd tot jos, continuă:

— Ceea ce-mi rămîne să spun, doamnă — vai ! știa la fel de bine și ea, ar fi putut dicta cele ce-i mai rămîneau de spus — este atît de penibil, atît de delicat... Domnul Jenkins părăsește Parisul pentru multă vreme, și temîndu-se să vă expună incidentelor, neprevăzutului vieții noi pe care o începe, nedorind să vă despartă de un fiu mult iubit și în interesul căruia ar fi poate mai bine...

Doamna Jenkins nu-l mai asculta, nu-l mai vedea și, în timp ce individul își debita frazele prolixe, ea, cuprinsă de deznădejde, de nebunie poate, auzea în urechi melodia obsedantă care o urmărea în această îngrozitoare năruire, așa cum se fixează în ochii înecatului ultima imagine întrezărită :

Căci timpul ne smulge
Al dragostei farmec...

Deodată îi reveni sentimentul mîndriei.

— Destul, domnule ! Toate tertipurile și frazele dumneavoastră nu sînt decît o insultă mai mult pentru mine. Adevărul este că sînt alungată, dată afară ca o slujnică.

— Vai, doamnă, doamnă... Situația este destul de neplăcută, de ce să o mai înrăutățim prin vorbe ? Prin acest *modus vivendi*, domnul Jenkins se desparte de dumneavoastră, dar o face cu mare durere, și propunerile pe care sînt însărcinat să vi le comunic sînt tocmai o mărturie a sentimentelor ce le nutrește față de dumneavoastră. Mai întîi, în ceea ce privește mobila și veșmintele, sînt autorizat să vă permit să luați...

— Ajunge !

Doamna Jenkins se repezi spre clopoțel.

— Plec în oraș... Repede, pălăria, paltonașul, orice... sînt grăbită !

Și în timp ce slujnica mergea să-i aducă cele cerute :

— Tot ce se află aici aparține domnului Jenkins. E liber să facă cum poftește. Nu vreau să am nimic de la dînsul... nu insistați... e inutil.

Omul nu insistă. Misiunea sa fiind îndeplinită, puțin îi păsa de celelalte.

Calm, fără grabă, doamna Jenkins își puse pălăria cu grijă pe cap, în fața oglinzii, în timp ce slujnica îi potrivea voaleta și îi aranja cutele paltonașului în dreptul umerilor, apoi aruncă o privire de jur împrejur, controlînd o clipă dacă nu uitase nimic prețios. Nu, avea scrisorile fiului ei în buzunar; nu se despărțea niciodată de ele.

— Doamna dorește să fie înhămați caii?

— Nu.

Și doamna Jenkins plecă.

Era în jurul orei 5. În această clipă, Bernard Jansoulet pășea la braț cu mama lui pe poarta cu grilaj a Corpului legislativ. Dar oricît de sfîșietoare era drama petrecută acolo, cea de aici o depășea, fiind mai subită, mai neașteptată, lipsită cu desăvîrșire de pompă, o dramă intimă, ascunsă privirilor, așa cum Parisul făurește la orice oră din zi; și poate că tocmai aceasta împrumută aerului capitalei acea vibrație, acel freamăt care biciuiește nervii tuturor. Vremea era minunată. Străzile acestor cartiere bogate, largi și drepte ca niște bulevarde, sclipind în lumina puțin ștearsă, înveselite de ferestrele deschise, de balcoanele înflorate, de verdeața întrezărită înspre bulevard, erau atît de zglobii, de fremătătoare în perspectiva dreaptă și pietroasă a caldarîmului! În direcția aceea o duceau pașii pe doamna Jenkins, care mergea repede, la întîmplare, buimacă de durere. Ce prăbușire îngrozitoare! Bogată încă acum cinci minute, înconjurată de respectul și de confortul unei existențe pe picior mare. Și acum nimic. Nici măcar un adăpost pentru a petrece noaptea, nici chiar un nume. Doar strada.

Unde să meargă? Ce să facă?

Se gîndise mai întîi la fiul ei. Simțea că-i era însă peste puteri să-și mărturisească vina, să roșească înaintea băiatului respectuos, să plîngă în fața lui, interzicîndu-și dreptul de a fi mîngîiată... Nu, n-avea altceva de făcut decît să moară... Să moară cît mai repede, să scape de rușine printr-o dispariție fără urmă, deznodămîntul fatal al situațiilor fără ieșire... Dar unde

să moară ?... Cum ?... Sînt atîtea mijloace de a părăsi lumea ! Şi în timp ce mergea, le evoca rînd pe rînd în minte. În jurul ei viaţa trepida, şi doamna Jenkins putea să admire tocmai ceea ce lipseşte Parisului iarna, desfăşurarea în văzul lumii a luxului, a eleganţei etalate la această oră, în această perioadă a anului, în jurul bisericii Madeleine şi a pieţei de flori, în spaţiul delimitat de mireasma garoafelor şi a trandafirilor. Pe trotuarul larg, unde toaletele se înfăţişau în toată amploarea lor, amestecîndu-şi foşnetul cu freamătul pomilor înverziţi, era ceva din voioşia unei reuniuni de salon ; trecătorii păreau a se cunoaşte, îşi zîmbeau discret, îşi dădeau bineţe întîlnindu-se. Şi deodată, doamna Jenkins, neliniştită de alterarea trăsăturilor feţei, de ceea ce ar putea zice lumea văzînd-o alergînd astfel, îngîndurată şi năucă, îşi încetini mersul, dîndu-i aspectul unei simple plimbări, căscînd gura pe la vitrine. Galantarele pestriţe, diafane evocau, mai toate, călătorii, peisaje rustice, trene subţiri pentru nisipul fin al parcurilor, pălării cu voalete împotriva soarelui de pe plajă, evantaie, umbrele de soare, săculeţe. Ochii ei fixau toate aceste farafastîcuri fără a le vedea ; în schimb, un reflex slab şi nedesluşit al geamurilor transparente îi sugera propria ei imagine, întinsă, nemişcată, pe un pat într-o cameră mobilată, dormind somnul de plumb al unui soporific, sau dincolo, în afara zidurilor, învolburînd mîlul vreunui vapor ancorat. La care din ele să recurgă ?

Doamna Jenkins se gîndea, şovăia, compara ; apoi, hotărîtă, o lua iute la picior cu mişcarea fermă a femeii care părăseşte cu regret ispitele meşteşugite ale vitrinelor. Pe cînd se pornea aşa, iată-l pe marchizul de Monpavon, dichisit şi superb, cu o floare la butonieră, care o salută de la distanţă cu pălăria ridicată drept şi foarte sus deasupra capului, supremul şic, atît de apreciat de vanitatea feminină, al saluturilor pe stradă. Doamna Jenkins îi răspunse cu drăgălaşul salut al parizienelor de-abia exprimat printr-o imperceptibilă înclinare a taliei şi o privire zîmbitoare. Văzînd acest schimb de politeţe mondenă în mijlocul primăverii în sărbătoare, nimeni nu şi-ar fi putut în-

chipui că paşii acestor doi pietoni, care s-au întîlnit întîmplător, mergînd în sens invers, erau călăuziţi de acelaşi gînd, urmăreau acelaşi ţel.

Prezicerea valetului lui Mora în privinţa marchizului se împlinise: „S-ar putea să dăm ortul popii, să cădem de la putere. O să vi se ceară socoteală, şi atunci să te ţii!" Era în aer ceva înspăimîntător. Fostul inspector financiar obţinuse cu mare greutate un ultim termen de cincisprezece zile pentru a restitui banii sustraşi tezaurului, aşteptînd să-i vină salvarea supremă de la validarea lui Jansoulet, care, cu milioanele recîştigate, îl va ajuta o dată mai mult. Hotărîrea adunării îi risipise marchizului şi această ultimă speranţă. De îndată ce o cunoscu, Monpavon se întoarse foarte calm la club, mergînd în camera lui, unde Francis îl aştepta foarte nerăbdător să-i înmîneze o hîrtie importantă sosită în cursul zilei. Era o notificare către domnul Louis-Marie-Agénor de Monpavon, prin care i se punea în vedere să se înfăţişeze a doua zi la cabinetul judecătorului de instrucţie. Nu reieşea dacă hîrtia se adresa cenzorului Băncii Teritoriale sau fostului inspector financiar falit. În orice caz, forma brutală a somaţiei judiciare, folosită de la început, în locul unei convocări discrete, era destul de edificatoare în privinţa gravităţii cazului şi a intenţiilor ferme ale justiţiei.

În faţa unei asemenea situaţii, aşteptată şi prevăzută de mult, hotărîrea bătrînului seducător era luată dinainte. Un Monpavon la puşcărie, un Monpavon, bibliotecar la „Mazas"[1]!... Niciodată! Îşi rîndui obiectele personale, rupse tot felul de hîrtii, îşi goli cu atenţie buzunarele, în care strecură numai cîteva dresuri luate de pe masa de toaletă, totul cu atîta calm, încît François îl crezu pe cuvînt cînd, la plecare, marchizul îi spuse: „Mă duc la baie... Parlamentul dracului... praf nesuferit..." De altfel, Monpavon nu mintea. Îndelungata şi zbuciumata staţionare în picioare acolo sus, în prăfăria tribunei, îi zdrobise oasele ca după

[1] Închisoare din Paris, demolată în 1898.

două nopți de călătorie cu trenul ; și cum la hotărîrea de a muri se adăuga dorința de a face o baie bună, bătrînului sibarit îi trecu prin minte să închidă ochii într-o cadă, ca ăla... cum îi spune... și alte personaje faimoase ale antichității. Și se cade a recunoaște că nici unul din acei stoici n-a înfruntat moartea cu mai mult calm decît el. Împodobit cu o camelie albă, prinsă la butonieră peste rozeta de ofițer al „Legiunii de Onoare" de către frumoasa buchetieră a clubului, Monpavon mergea cu un pas sprinten pe Boulevard des Capucines, cînd apariția doamnei Jenkins îl făcu să-și piardă pentru o clipă seninătatea. Îi găsise o înfățișare atît de tinerească, o flacără vie în ochi, ceva atît de atrăgător, încît se opri pentru a o privi. Frumoasă și înaltă, cu rochia-i de mătase neagră larg desfăcută, cu umerii strînși într-o eșarfă de dantelă, peste care florile pălăriei aruncau ca o ghirlandă de frunziș de toamnă, doamna Jenkins se îndepărta, dispărea printre alte femei, nu mai puțin elegante, în mijlocul unei atmosfere înmiresmate ; și gîndul că ochii săi nu vor mai vedea niciodată acest frumos spectacol, pe care-l savura ca un cunoscător ce era, îl făcu pe marchiz să se întunece puțin la față, să-și încetinească mersul. Dar cîțiva pași mai încolo își recăpătă curajul datorită unei întîlniri de alt soi.

Un ins răpănos, sfios, amețit de lumină, traversa bulevardul ; era bătrînul Marestang, fost senator, fost ministru, atît de grav compromis în afacerea turtelor din Malta, încît, în ciuda vîrstei, a anilor de serviciu, a scandalului public pricinuit de un asemenea proces, fusese condamnat la doi ani închisoare și șters din cadrele „Legiunii de Onoare", unde figura printre marii demnitari. Afacerea se învechise, și nenorocitul, grațiat pentru o parte din pedeapsă, ieșise tocmai din închisoare, dezorientat, aiurit, neavînd măcar cu ce să-și poleiască ruina morală, deoarece fusese nevoit să restituie tot ce furase. În picioare, pe marginea trotuarului, aștepta cu capul plecat descongestionarea șoselei pentru a-și croi drum, stingherit de acest popas în colțul cel mai frecventat al bulevardului, prins între pietoni și năvala de trăsuri descoperite, pline de figuri

cunoscute. Trecînd pe lîngă el, Monpavon îi surprinse privirea sfioasă, îngrijorată, implorînd un salut, dar eschivîndu-se în acelaşi timp. Gîndul că într-o zi ar putea şi el să se umilească în halul acesta îl făcu să tresară de revoltă. „Aşa ceva nu !... Cu neputinţă !..."

Şi îndreptîndu-şi capul, bombîndu-şi plastronul, marchizul îşi continuă drumul, mai ferm şi mai hotărît ca înainte.

Domnul de Monpavon merge la moarte. Merge de-a lungul şirului de bulevarde scînteietoare în direcţia bisericii Madeleine ; călca pentru ultima oară asfaltul, elastic, ca un flecar, cu mîinile la spate, cu nasul adulmecător. Are tot timpul, nimic nu-l grăbeşte, îşi poate fixa întîlnirea cînd doreşte. Zîmbeşte la fiecare moment cuiva, trimite saluturi protectoare din vîrful degetelor sau ridică pălăria sus de tot, ca adineauri. Totul îl încîntă, îl farmecă, zgomotul sacalelor de stropit, al storurilor ridicate la uşile cafenelelor cu mese întinse pînă în mijlocul trotuarului. Moartea apropiată îi dă simţiri de convalescent, permeabile la cele mai fine senzaţii, la întreaga poezie ascunsă a unei frumoase ore din miez de vară, în toiul vieţii pariziene, oră frumoasă, care va fi pentru el ultima şi pe care ar dori s-o prelungească pînă tîrziu în noapte. Pentru această pricină trece desigur marchizul de luxosul stabiliment unde îşi ia în mod obişnuit baia ; nici la baia chinezească nu se opreşte. Prea e cunoscut pe aici. Întreg Parisul ar afla pînă seara de păţania lui. Pe la cluburi, în saloane s-ar produce un scandal de prost-gust, multă zarvă neplăcută în jurul morţii sale ; şi bătrînul rafinat, fanaticul ţinutei demne ar vrea să fie scutit de o asemenea ruşine, ar vrea să se cufunde, să se înece în anonimatul vag al unei sinucideri, ca acei soldaţi care a doua zi după o mare bătălie nu sînt nici vii, nici morţi, nici răniţi, ci daţi pur şi simplu dispăruţi. Iată pentru ce marchizul a avut grijă să nu păstreze asupra lui nimic care ar putea să ducă la identificarea sa, sau la furnizarea vreunei informaţii necesare cercetărilor poliţiei ; iată pentru ce, în imensul Paris, Monpavon căuta zona îndepărtată şi pierdută unde va începe pentru el primul act al oribilei, dar

liniştitoarei învălmăşeli a gropii comune. De cînd s-a pornit Monpavon, aspectul bulevardului s-a schimbat simţitor. Mulţimea a devenit mai densă, mai activă şi îngîndurată, casele mai mici şi decorate cu firme comerciale. După ce treci porţile Saint-Denis şi Saint-Martin, pe sub care se scurge la orice oră furnicarul forfotitor al periferiilor, fizionomia provincială a oraşului se accentuează. Bătrînul seducător nu mai cunoaşte pe nimeni pe aici şi se poate lăuda de a nu fi cunoscut de nimeni.

Negustorii, care se uită curios la lenjeria sa impecabilă, la redingota fină, la ţinuta-i dreaptă, îl iau drept un actor renumit, făcînd înaintea spectacolului o scurtă plimbare de sănătate pe bătrînul bulevard, martor al primelor sale succese... Vîntul devine mai răcoros, amurgul estompează contururile, şi în timp ce în spatele lui, pe parcursul străbătut, calea cea lungă continuă să lucească, cu fiecare pas făcut înainte întunericul devine mai apăsător. Aşa apare şi strălucirea trecutului cînd este evocată de cel care priveşte înapoi şi o regretă... Monpavon are impresia că pătrunde în noapte. Îl trece un fior, dar nu-şi încetineşte paşii şi merge mai departe, cu capul drept şi pieptul umflat.

Domnul Monpavon merge la moarte. Acum străbate labirintul complicat al străzilor gălăgioase, unde huruitul omnibuzelor se amestecă cu zgomotul asurzitor al miilor de meserii din cartierul muncitoresc, unde dogoarea fumului uzinelor se confundă cu înflăcărarea unui popor în luptă cu foametea. Aerul freamătă, rîurile scot aburi, clădirile se cutremură la trecerea camioanelor, a grelelor cotigi care se ciocnesc pe la cotiturile şoselelor strîmte. Deodată marchizul se opreşte : a găsit ceea ce caută. Între dugheana neagră a unui cărbunar şi un atelier de ambalaj, ale cărui scînduri de brad, rezemate de ziduri, îi dau marchizului un mic fior, se deschide o poartă prevăzută cu o firmă : cuvîntul B A I E, înscris pe o lanternă palidă. Marchizul intră, traversează o grădiniţă plină de mucegai, unde într-o grotă plînge o fîntînă ţîşnitoare. Iată exact colţul sinistru pe care-l căuta. Cine-şi va imagina vreodată că marchizul de Monpavon s-a dus

acolo ca să-şi taie beregata ?... Clădirea se află în fund, joasă, cu obloane verzi, cu o uşă cu geamuri, cu acel fals aer de vilă pe care le au toate... Marchizul cere o cadă, o cadă dosnică, străbate coridorul strîmt şi, în timp ce în spatele lui i se pregăteşte baia, cu vuiet de apă, Monpavon îşi fumează trabucul la fereastră, priveşte grădina cu liliac ofilit şi zidul înalt care o mărgineşte.

Alături se află o curte mare, curtea unui post de pompieri, cu o sală de gimnastică ai cărei stîlpi, bare şi bîrne, vag întrezărite de sus, au înfăţişarea unor spînzurători. În curte o goarnă sună adunarea. Şi iată că aceste semnale de trîmbiţă îi amintesc campaniile sale din Algeria, meterezele înalte de la Constantine, sosirea lui Mora la regiment, şi duelurile, şi aventurile galante... Ah, ce frumos începea viaţa ! Ce păcat că blestematele alea de cărţi de joc... Oricum, tot e ceva că a reuşit să-şi păstreze demnitatea.

— Baia dumneavoastră este gata, domnule, zise băiaşul.

În aceeaşi clipă, palidă, gîfîind, doamna Jenkins intra în atelierul lui André, unde o condusese un instinct mai puternic decît voinţa, nevoia de a-şi îmbrăţişa fiul înainte de a muri. După ce deschise uşa — André îi dăduse o cheie — doamna Jenkins se simţi uşurată constatînd că băiatul nu era acasă, aşa că va avea timp să se liniştească, mai ales că la tulburarea ei se adăugase acel marş lung, neobişnuit pentru o femeie bogată ca dînsa. Nimeni. Dar pe masă se găsea bileţelul lăsat întotdeauna de André cînd pleca de acasă, pentru ca mama lui — ale cărei vizite deveneau din ce în ce mai rare şi scurte din cauza tiraniei lui Jenkins — să poată şti unde se află, să-l aştepte puţin, sau să se întîlnească undeva cu el. Aceste două fiinţe nu încetaseră să se iubească duios, cu pasiune, în pofida împrejurărilor crude care le sileau să strecoare, în raporturile dintre mamă şi fiu, precauţiile, misterul clandestin al unei alte dragoste.

„*Sînt la repetiţie*, grăia bileţelul, *mă întorc către ora 7.*"

Această atenție din partea copilului ei, pe care nu mai venise să-l vadă de trei săptămîni și care totuși o aștepta mereu, îi umplu doamnei Jenkins ochii de lacrimi. Mama cea chinuită avea impresia că pătrunsese într-o lume nouă. Era atît de luminoasă, atît de liniștită, atît de înălțătoare această încăpere, care reținea pe geamlîc ultima licărire a soarelui apus, părînd a fi tăiată, ca toate mansardele, într-o bucată de cer! Pe pereții săi goi se putea zări un singur mare portret al ei, numai al ei, zîmbind la loc de cinste, ca și acolo pe masă, într-o ramă aurită. Da, în adevăr, modesta locuință, atît de luminoasă la ora cînd Parisul se întuneca, îi făcea o impresie miraculoasă, în ciuda sărăciei mobilelor desperecheate, răspîndite în două camere, îmbrăcate cu o pînză ordinară, și a șemineului împodobit cu două mari buchete de zambile, aceste flori vîndute cu căruța dimineața pe străzile capitalei. Ce viață frumoasă, curajoasă și demnă ar fi putut duce ea aici, lîngă André! Cu iuțeala visului, doamna Jenkins își așeza într-o clipă patul într-un colț, pianul în altul, se și vedea dînd lecții, îngrijindu-se de gospodăria la a cărei prosperitate contribuia și dînsa cu o voioșie bărbătească. Cum de nu înțelesese că aceasta i-ar fi fost datoria, mîndria ei de văduvă? Cum de fusese atît de oarbă, nedemn de slabă?...

Făcuse fără îndoială o mare greșeală, pe care firea ei blajină și duioasă ar fi putut-o atenua; dar complicele ei era dibaci, șiret, îi vorbea tot timpul de căsătorie, ascunzîndu-i că el însuși nu era liber; iar apoi, silit în cele din urmă să mărturisească, îi prezenta în așa fel suferințele sale trecute, deznădejdea, dragostea lui, încît biata ființă, unită legitim cu doctorul în ochii lumii, incapabilă de efortul eroic care ar fi înălțat-o deasupra unei situații false, terminase prin a ceda, acceptînd acea existență dublă, strălucitoare și nemernică totodată, întemeiată pe o minciună ce durase zece ani. Zece ani de succese amețitoare și de anxietăți fără seamăn, zece ani în care cîntase de fiecare dată cu teama de a nu se trăda între două cuplete, zece ani în care cea mai simplă vorbă despre căsniciile nelegitime i se părea o aluzie personală, în care

însăşi expresia feţei sale se schimbase, luînd un aspect de umilinţă docilă, ca o vinovată implorînd iertarea. Mai tîrziu certitudinea că va fi părăsită îi stricase chiar şi aceste plăceri de suprafaţă, îi întunecase splendoarea în care trăiau ; şi cîte temeri, cîte suferinţe îndurate în tăcere, cîte umiliri neîncetate, pînă la ultima şi cea mai îngrozitoare dintre toate.

În timp ce mama lui André îşi depăna astfel cu durere firul vieţii în răcoarea serii şi în liniştea apartamentului pustiu, de la etajul de dedesubt se înalţă rîsete zgomotoase, voioşia fericită a tinereţii ; şi amintindu-şi confidenţele lui André, ultima lui scrisoare, în care îi anunţase vestea cea mare, doamna Jenkins se căzneşte să distingă printre vocile cristaline şi tinereşti pe cea a fiicei sale Elise, logodnica fiului ei, pe care n-o cunoaşte şi n-o va cunoaşte niciodată. Gîndul acesta, care o lipseşte pe mamă de o nouă bucurie, adăugîndu-se la catastrofa ultimelor ei clipe, îi umple pînă într-atît paharul căinţelor şi al regretelor, încît, cu toată hotărîrea ei de a fi curajoasă, nu se poate împiedica de a plînge, de a plînge cu hohote.

Încetul cu încetul se lasă noaptea. Pete mari de umbră se aştern peste geamurile înclinate, prin care cerul imens şi adînc se decolorează, ascunzîndu-se parcă în întuneric. Acoperişurile se strîng pentru noapte, ca soldaţii pentru atac. Orologiile din clopotniţe îşi transmit grav orele, rîndunelele se învîrtesc în jurul unui cuib ascuns, în timp ce vîntul îşi face obişnuita incursiune prin ruinele bătrînului şantier. În seara aceasta vîntul suflă cu tînguiri de talaz, cu vibraţii ceţoase, suflă dinspre rîu, ca pentru a-i aduce aminte nenorocitei femei că într-acolo va trebui să se ducă... Sub eşarfa-i de dantelă a început să dîrdîie, u ! dinainte... Pentru ce a venit aici, să prindă din nou gust de viaţă, o viaţă cu neputinţă de continuat după mărturisirea pe care ar fi silită să o facă ?... Paşi iuţi zgîlţîie scara, uşa se deschide furtunos, e André ! Cîntă, e mulţumit, foarte grăbit mai ales, căci e aşteptat la masă la familia Joyeuse. Repede, puţină lumină, pentru ca îndrăgostitul să se facă rumos. Dar frecînd chibri-

tul, tînărul ghicește o prezență în atelier, o umbră mișcătoare printre umbrele nemișcate.

— Cine-i acolo?

Îi răspunde un fel de rîs înăbușit sau un hohot de plîns. André își închipuie că sînt micuțele vecine, vreo născocire a „copiilor" pentru a se distra. Se apropie. Două mîini, două brațe îl strîng, îl îmbrățișează.

— Eu sînt...

Și cu un glas înfrigurat, care se zorește pentru a nu-și pierde siguranța, mama îi istorisește lui André că pleacă într-o călătorie destul de lungă și că înainte de a pleca...

— O călătorie... și unde anume?

— Ah, nu știu... Mergem departe, foarte departe, pentru niște chestiuni pe care le are el de aranjat în țara lui.

— Cum?! Așadar, nu vei fi aici la premiera mea?... E peste trei zile... Și apoi, imediat, nunta. Uite ce e, el nu te poate împiedica să iei parte la căsătoria mea.

Mama se scuză, născocește tot felul de motive, dar mîinile ei fierbinți, abandonate în cele ale fiului, glasul ei alterat îl conving pe André că nu i se spune adevărul. Vrea să aprindă lampa; ea îl oprește:

— Nu, nu, nu e nevoie. Mă simt mai bine așa... De altfel, trebuie să plec, mai am atîtea pregătiri de făcut...

Amîndoi stau în picioare, gata de despărțire; dar André nu vrea s-o lase să plece înainte de a o face să mărturisească ce are, ce frămîntări tragice sînt săpate pe această față frumoasă, unde ochii — să fie un efect al amurgului? — sclipesc cu o strălucire sălbatică.

— Nimic... nu, nimic, crede-mă... Doar gîndul de a nu putea fi și eu părtașă la fericirea, la succesul tău... În sfîrșit, știi că te iubesc, nu te îndoiești de mama ta, nu-i așa? N-a trecut o zi fără să mă gîndesc la tine... Nu-ți cer altceva decît să-mi păstrezi întotdeauna un locșor în inima ta... Și acum sărută-mă, trebuie să plec repede... Am întîrziat prea mult.

Încă o clipă, și nu va mai avea puterea să facă ce are de făcut. Se grăbește spre ușă.

— Ei bine, nu! Nu vei pleca! Simt că s-a întîmplat ceva neobişnuit în viaţa ta, un lucru pe care nu vrei să mi-l spui... Ai o mare supărare, sînt sigur. Individul acela ţi-a făcut pesemne vreo nouă ticăloşie.

— Nu, nu... lasă-mă să mă duc... lasă-mă să mă duc...

Dimpotrivă, André o reţine, o reţine cu putere.

— Haide, spune ce s-a întîmplat... spune-mi te rog. Apoi, în şoaptă, la ureche, cu glasul duios, apropiat şi înăbuşit ca o sărutare: Te-a părăsit, nu-i aşa?

Nenorocita tresare, se zbate.

— Nu mă întreba nimic... nu pot să-ţi spun nimic... adio!

Dar el, strîngînd-o la piept:

— Ce lucru nou aş putea afla de la tine pe care să nu-l cunosc dinainte, sărmana mea mamă?... N-ai înţeles oare de ce am plecat acum şase luni?

— Cum, ştii?

— Totul... Şi e mult de cînd presimt, de cînd doresc să se întîmple ce ţi s-a întîmplat azi...

— Vai, nenorocita de mine, pentru ce am venit aici?!

— Pentru că aici ţi-e locul, pentru că îmi eşti datoare zece ani de dragoste de mamă... vezi bine că e neapărat necesar să te opresc la mine.

Spunîndu-i acestea, André stătea în genunchi în faţa divanului unde mama lui se aruncase, hohotind în plîns, cu ultimele zvîrcoliri dureroase ale mîndriei sale rănite. Stă şi plînge aşa multă vreme, cu fiul ei la picioare. Şi iată că familia Joyeuse, îngrijorată de a nu-l vedea coborînd pe André, se hotărăşte să urce în grup, pentru a-l căuta. O adevărată invazie de căpşoare candide, scuturîndu-şi cîrlionţii, de feţe vesele, modest gătite, luminate de lampa cea mare, bătrîna lampă cu abajur enorm, pe care domnul Joyeuse o ţine solemn, drept, cît de sus poate, cu un gest de vestală antică. Se opresc cu toţii, zăpăciţi, înaintea doamnei palide şi triste, care priveşte foarte mişcată tabloul gingaş şi zîmbitor şi mai ales pe Elise, puţin ascunsă în spatele celorlalţi, dar pe care o ghiceşte

după atitudinea ei puțin stînjenită din cauza vizitei indiscrete.

— Elise, îmbrățișeaz-o pe mama noastră și mulțumește-i. A venit să stea cu copiii ei.

Iat-o strînsă de toate aceste brațe drăgăstoase la pieptul a patru fete cărora le lipsește de mult ocrotirea unei mame. Iat-o împinsă încet în cercul luminos al lămpii de familie, puțin lărgit pentru a-i face loc, ștergîndu-și ochii, încălzindu-se, luminîndu-și mintea la flacăra puternică ce se înalță, fără a pîlpîi, chiar și în acest atelier de artist, situat aproape de acoperiș, unde adineauri sufla atît de tare o furtună sinistră, pe care trebuie să o uite.

Cel care horcăia acolo, prăbușit în cada plină de sînge, n-a cunoscut niciodată aceste sentimente nobile și înălțătoare. Egoist și aspru, a trăit toată viața numai pentru exterior, bombîndu-și plastronul, umflîndu-se de orgoliu. La drept vorbind, acest orgoliu fusese ceea ce avea mai bun în el. Datorită lui s-a menținut atîta vreme țanțoș și drept, iar acum strînge fălcile în zvîrcolirile agoniei. În grădina plină de mucegai, fîntîna își scutură trist picurii. Goarna pompierilor sună stingerea... „Ia mergi pînă la 7, ce nu mai isprăvește ăla odată cu baia!" Băiașul se duce sus și scoate un țipăt de groază, de stupoare: „Vai, doamnă! A murit... Dar nu e același..." Lumea aleargă la fața locului, dar nimeni nu vrea într-adevăr să recunoască pe chipeșul aristocrat care a intrat adineauri în păpușa macabră, cu capul atîrnînd peste marginile căzii; dresurile s-au întins pe față, amestecîndu-se cu sîngele care le-a subțiat, membrele sînt înțepenite într-o atitudine de supremă istovire; rolul fusese jucat pînă la capăt cu atîta măiestrie, încît însuși interpretul a sucombat. Două lovituri de brici de-a curmezișul splendidului plastron inflexibil, și toată măreția lui artificială s-a dezumflat, s-a prefăcut în această scîrboșenie înfiorătoare, în această grămadă gelatinoasă de sînge, de cărnuri sulemenite și cadaverice, unde zace de nerecunoscut, omul ținutei demne, marchizul Louis-Marie-Agénor de Monpavon.

XXIII

MEMORIILE UNUI APROD. ULTIMELE FILE

„Consemnez aici în grabă şi cu o pană foarte neglijentă evenimentele înspăimîntătoare a căror jucărie sînt de cîteva zile încoace. De data asta s-a zis cu Teritoriala şi cu toate visurile mele ambiţioase... Cambii protestate, sechestre, descinderi poliţieneşti, toate registrele noastre la judecătorul de instrucţie, guvernatorul fugit, unul din membrii consiliului nostru de administraţie, Bois l'Héry, la închisoarea «Mazas», altul, Monpavon, dispărut. Se învîrte casa cu mine în mijlocul atîtor catastrofe... Şi cînd mă gîndesc că dacă aş fi fost cît de cît rezonabil, mi-aş fi cultivat de şase luni liniştit viişoara de la Montbars, fără altă grijă decît să văd ciorchinii pîrguindu-se şi aurindu-se la soarele strălucitor al Burgundiei şi să culeg de pe butuci, după ploaie, melcişorii cenuşii, atît de buni în tocană. Cu rodul economiilor mele mi-aş fi clădit la capătul viei, pe o ridicătură, într-un locşor pe care-l văd de aici, un foişor de piatră ca cel al domnului Chalmette, atît de comod pentru siestele de după-amiază, cînd podgoriile răsună a cînt de prepeliţă. Dar nu. Cu mintea mereu rătăcită de iluzii înşelătoare, am vrut să mă îmbogăţesc, să mă apuc de afaceri, să dau lovitura, să-mi leg soarta de carul triumfătorilor zilei ; şi iată-mă ajuns acum la cele mai triste pagini ale istoriei mele, aprod al unei bănci duse pe copcă, silit să ţin piept unei hoarde de creditori, de acţionari turbaţi de mînie, care, fără respect pentru părul meu alb, mă împroaşcă cu ocări, vrînd să mă scoată vinovat de ruina Nababului şi de fuga guvernatorului.

Parcă n-aş fi şi eu crud lovit cu cei patru ani de restanţe, pe care-i pierd din nou, şi avansul de şapte mii de franci pe care-i încredinţasem pezevenchiului de Paganetti din Porto-Vecchio.

Era însă scris că aveam să beau paharul umilinţelor şi al necazurilor pînă la fund. Au cutezat să mă cheme în faţa judecătorului de instrucţie, pe mine, Passajon, fost aprod de facultate, cu treizeci de ani de serviciu cinstit, cu panglica de ofiţer de Academie... Vai ! Cînd m-am văzut urcînd scara tribunalului, atît de mare, atît de largă şi fără rampă de sprijin, am simţit că mi se învîrte capul şi că mi se taie picioarele. Traversînd sălile înţesate de avocaţi şi judecători, cu uşi mari, verzi, în spatele cărora se aude zarva impunătoare a proceselor, am putut să chibzuiesc mai bine ; şi acelaşi prilej l-am avut şi acolo sus, pe coridorul judecătorilor de instrucţie, unde am aşteptat aproape o oră pe o bancă, cu speotrul puşcăriei în faţă, ascultînd o droaie de tîlhari, pungaşi, femei de moravuri uşoare, aduse de la «Saint-Lazare» [1], care pălăvrăgeau şi glumeau cu paznicii, în timp ce pe culoar se auzea clinchetul armelor, iar afară uruitul surd al dubelor penitenciarului. Atunci am înţeles ce primejdie reprezintă *combinaţiunile* şi că nu-i poţi duce pe oameni de nas la nesfîrşit.

Ceea ce mă liniştea însă era că, de vreme ce n-am luat niciodată parte la deliberările Teritorialei, n-am nici în clin, nici în mînecă cu învîrtelile şi coţcăriile lor. Dar stai şi explică aşa ceva ! Ajuns în cabinetul judecătorului, stînd în faţa acestui om cu tocă de catifea care mă privea de dincolo de masă cu ochii lui sfredelitori, într-atît am simţit că mă scormoneşte, mă cercetează, mă străpunge pînă în străfundul sufletului, încît, ei bine ! în ciuda nevinovăţiei mele, îmi venea să mărturisesc. Să mărturisesc ce ? Nu ştiu nici eu. Dar aceasta e senzaţia pe care ţi-o dă justiţia. Straşnicul judecător m-a fixat vreo cinci minute lungi şi nesfîrşite, fără a scoate o vorbă, răsfoind mereu un

[1] Penitenciar din Paris pentru femei.

caiet acoperit cu un scris gros, care nu-mi era necunoscut, și deodată îmi spuse cu un ton batjocoritor și sever totodată : «Ei bine, domnule Passajon... e mult de cînd n-ai mai avut prilejul să joci cuiva renghiul camionagiului ?»

Amintirea unei mici găinării la care luasem parte în zilele de restriște era atît de îndepărtată, încît la început n-am înțeles ce voia să zică, dar cîteva vorbe ale judecătorului mi-au dovedit cît de bine era la curent cu toată povestea băncii noastre. Acest om îngrozitor știa totul, chiar și lucrurile tainice, pînă în cele mai mici amănunte.

Cine a putut oare să-l informeze atît de bine ?

Pe deasupra, era foarte expeditiv, foarte tăios, și cînd încercam să lămuresc justiția cu vreo observație ageră, judecătorul avea un fel impertinent de a-mi reteza vorba : «Să lăsăm trăncăneala», cuvinte cu atît mai jignitoare la vîrsta mea și pentru reputația-mi de bun vorbitor cu cît nu eram singuri în cabinet. Așezat lîngă mine, un grefier îmi nota depoziția, iar în spate auzeam foșnetul unor file groase mereu întoarse. Judecătorul îmi puse tot felul de întrebări în legătură cu Nababul, cu epoca în care făcuse primele vărsăminte, cu locul unde se păstrau registrele, și deodată, adresîndu-se persoanei pe care n-o vedeam :

— Arătați-ne registrul de casă, domnule expert.

Un omuleț cu cravată albă puse voluminosul registru pe masă. Era domnul Joyeuse, fostul casier de la «Hémerlingue și fiul». N-am avut însă timp să-i prezint omagiile cuvenite.

— Cine a făcut asta ? mă întrebă judecătorul, deschizînd registrul într-un loc unde o pagină fusese ruptă. Te-aș ruga să nu minți.

Nu minteam, n-aveam habar de așa ceva, deoarece nu mă ocupasem niciodată de scripte. Am găsit totuși cu cale să semnalez că domnul de Géry, secretarul Nababului, venea adeseori seara și se închidea singur în birourile noastre, ore întregi, făcînd operații contabile. Auzind acestea, domnului Joyeuse i-a sărit mustarul :

— E o absurditate, domnule judecător de instrucție ! Domnul de Géry este tînărul de care v-am vor-

bit... Obișnuia să vină la Teritorială în control și era prea legat de bietul domn Jansoulet pentru a-i subtiliza chitanțele depunerilor, dovada onestității sale oarbe, de necontestat. De altfel, domnul de Géry, reținut de multă vreme la Tunis, e în drum spre țară și vă va putea da, în curînd, toate explicațiile necesare.

Mi-am dat seama că atîta zel din partea mea avea să-mi dăuneze.

— Ia seama, Passajon! îmi zise foarte aspru judecătorul. Ai fost chemat aici în calitate de martor, dar dacă încerci să înșeli justiția, s-ar putea să te mai întorci în calitate de acuzat... (Și monstrul ăla dădea impresia că asta-i și era dorința...) Haide, fă un efort, cine a rupt această filă?

Atunci mi-am amintit, la momentul oportun, că, cu cîteva zile înainte de a părăsi Parisul, guvernatorul nostru mă pusese să duc registrele la domiciliul său, unde rămăseseră pînă a doua zi. Grefierul îmi notă declarația, după care judecătorul făcu semn că puteam să plec, atrăgîndu-mi atenția că urma să rămîn la dispoziția justiției. Cînd am ajuns la ușă, m-a chemat înapoi: «Poftim, domnule Passajon, ia-ți astea înapoi. Nu mai avem nevoie de ele.» Judecătorul îmi întinse hîrțoagele pe care le consulta în timp ce mă chestiona; și vă puteți închipui ce rușinat am fost cînd am zărit pe copertă cuvîntul «Memorii» așternut cu scrierea mea rondă impecabilă. Eu însumi oferisem justiției arme, informații prețioase, pe care iuțeala vertiginoasă a catastrofei mă împiedicase să le pun la adăpost cu prilejul percheziției polițienești operate în birourile băncii.

Ajungînd acasă, primul meu gest a fost de a rupe hîrțoagele acestea indiscrete în bucățele, apoi, stînd și judecînd puțin, după ce m-am convins că în aceste memorii nu există nimic compromițător pentru mine, m-am hotărît să le continuu, în loc de a le distruge, încredințat că odată și odată îmi vor putea fi de folos. Sînt la Paris destui fabricanți de romane, lipsiți de imaginație, care nu știu să pună în cărțile lor decît

întîmplări adevărate, aşa încît le va prinde bine să-mi cumpere un caiet cu material documentar. Va fi mijlocul meu de a mă răzbuna pe liota asta de pungaşi în care am fost tîrît spre ruşinea şi nenorocirea mea.

De altfel, trebuie să găsesc ceva cu ce să-mi omor timpul. N-am nimic altceva de făcut la birou — cu desăvîrşire pustiu de la cercetările justiţiei încoace — decît să aşez în ordine teancurile de citaţii de toate culorile. Ţin din nou socotelile bucătăresei de la etajul al doilea, domnişoara Séraphine, de la care mă aleg în schimb cu ceva hrană, pusă la păstrare în casa de bani, ce şi-a reluat funcţia de bufet. Nevasta guvernatorului este de asemenea foarte bună cu mine, şi de cîte ori mă duc s-o văd în vastul ei apartament din Chaussée-d'Antin, îmi umple buzunarele cu bunătăţi. În sectorul acela, nici o schimbare. Acelaşi lux, acelaşi confort ; şi, pe deasupra, un copilaş de trei luni, al şaptelea, precum şi o doică voinică, a cărei bonetă normandă e viu admirată cu prilejul plimbărilor din Bois de Boulogne. E probabil că o dată lansaţi pe panta bogăţiei, oamenii au nevoie de o anumită perioadă de timp pentru a-şi încetini mersul sau a se opri definitiv. De altfel, în eventualitatea unui accident, banditul de Paganetti înscrisese toată averea pe numele nevestei. Acesta este poate şi motivul pentru care italianca asta, ce vorbeşte pocind limba, îi poartă o admiraţie indestructibilă. Paganetti a spălat putina, se ascunde ; dar ea este convinsă că soţul ei este un mic sfînt nevinovat, victimă a bunătăţii şi credulităţii sale. Trebuie s-o auzi spunînd : «Dumneata îl cunoşti, musiu Passajon, ştii doar cît este de scrupuloso... Dar atîta tempo cît există un dio, dacă al meu bărbat a făcut vreuna din potlogăriile de care este acuzat, eu însămi, capisci, eu însămi i-aş fi pus una flinta în mîna şi i-aş fi spus : „Ei ! Ceco, zboară-ţi la tine creierii !...“» Şi din felul cum îi palpită nasul cîrn, din ochii ei negri şi rotunzi ca două bile de sticlă neagră, îţi dai seama că această mică corsicană din Ile-Rousse nu s-ar fi dat în lături să procedeze întocmai cum spu-

nea. Mare pişicher trebuie să fie afurisitul ăsta de guvernator încît să reuşească să-şi ducă de nas chiar şi nevasta, să joace teatru pînă şi acolo unde nici cei mai şmecheri nu se pot preface!

Pînă una-alta, toată lumea asta se ospătează cum poate mai bine: Bois d'Héry la «Mazas» îşi comandă masa de la „Café Anglais", în timp ce bătrînul Passajon este constrîns să trăiască din resturile rămase de la bucătărie. Oricum, să nu ne plîngem prea tare. Sînt alţii mai nenorociţi ca noi; de pildă, domnul Francis, pe care l-am zărit intrînd azi-dimineaţă la Teritorială, slab, palid, cu cămaşa murdară, cu manşetele boţite, pe care din obişnuinţă tot şi le mai trage în sus.

Tocmai frigeam o bucată de slănină pe cinste în faţa şemineului din sala de consiliu şi îmi aşezasem tacîmul pe un colţ al mesei din placaj, pe care întinsesem un ziar pentru a nu o păta. L-am poftit pe feciorul lui Monpavon să împartă cu mine frugala gustare; dar fiindcă a slujit la un marchiz, domnul Francis îşi închipuie că face parte din nobilime, şi m-a refuzat cu un aer demn, de-ţi venea să mori de rîs dacă te uitai la obrajii lui scofîlciţi. Începu prin a-mi spune că tot nu ştia nimic de stăpînu-său, că fusese dat afară de la clubul din Rue Royale, unde au fost sigilate toate hîrtiile, în timp ce creditorii tăbărîseră ca nişte lăcuste asupra puţinelor boarfe ale marchizului. «Aşa încît mă simt cam strîmtorat», adăugă domnul Francis. Ceea ce însemna că n-avea un sfanţ în buzunar, că de două zile dormea pe băncile de pe bulevarde, trezit la fiece clipă de agenţii de poliţie, silit să se scoale şi să facă pe beţivul, pentru a-şi căuta mai departe alt adăpost. Cît despre mîncare, cred că nu mai pusese de multă vreme nimic în gură, căci se uita cu atîta jind la gustarea mea, încît ţi-era mai mare milă; iar cînd i-am întins cu forţa o bucată de slănină prăjită, şi un pahar de vin, s-a aruncat asupra lor ca un lup hămesit. Sîngele îi reveni imediat în obraji, şi în timp ce înfuleca, domnul Francis începu să pălăvrăgească, să pălăvrăgească.

— Auzi, nea Passajon, îmi zise el între două înghiţituri, eu ştiu unde este... l-am văzut...

Clipea şiret din ochi. Eu mă uitam la el foarte mirat.

— Pe cine zici că l-ai văzut, domnule Francis?

— Pe stăpînul meu, marchizul... acolo, în căsuţa albă din spatele catedralei Notre-Dame (nu voia să spună «Morgă», fiindcă e un cuvînt prea urît). Eram sigur că-l voi găsi acolo. M-am dus pușcă chiar a doua zi. Şi, în adevăr, acolo era. Ah, dar bine camuflat, ţi-o garantez! Numai feciorul său îl putea recunoaşte. Părul era cărunt de tot, n-avea dinţi, îi apăruseră ridurile sale adevărate şi arăta acum cei şaizeci şi cinci de ani pe care-i ascundea aşa de bine. Întins pe lespedea aia de marmură, cu robinetul care-i picura deasupra, mi s-a părut că-l văd în faţa mesei de toaletă.

— Şi n-ai spus nimic?

— Nu. Îi cunoşteam de mult intenţiile în această privinţă... L-am lăsat să plece discret, s-o şteargă englezeşte, aşa cum dorea. Oricum, ar fi putut să-mi lase o bucată de pîine înainte de a se duce, mie, care l-am slujit timp de douăzeci de ani... Şi subit, dînd cu pumnul în masă, înciudat: Cînd mă gîndesc că în loc de a merge la Monpavon, aş fi putut intra, dacă voiam, la Mora, în locul lui Louis... Ce baftă pe ăsta! Ce de fişicuri de galbeni a mai şterpelit la moartea ducelui!... Ca să nu mai vorbim de bulendre, sute de cămăşi, o haină de casă din blană de vulpe albastră, care valorează mai bine de douăzeci de mii de franci... Ca şi Noël, ce-a mai jefuit şi ăsta! Bineînţeles, dacă a avut precauţia să se grăbească, pentru că ştia că belşugul nu avea să dureze mult. Acum nu mai e chip să ciupeşti nimic în Place Vendôme. O mamă care supraveghează totul, ca un jandarm. De vînzare Saint-Romans, de vînzare tablourile. Jumătate din palat este închiriat. Un adevărat prăpăd.

Mărturisesc că nu m-am putut împiedica să-mi exprim satisfacţia, căci, în definitiv, ticălosul de Jansoulet este pricina tuturor nenorocirilor noastre. Un om

care se lăuda că este atît de bogat, care o afirma pretutindeni sus şi tare. Lumea era amăgită ca peştele care zăreşte momeala lucind în vîrful undiţei... A pierdut milioane, recunosc ; dar de ce să-i facă pe ceilalţi să creadă că mai avea multe altele ?... L-au arestat pe Bois l'Héry ; pe Nabab ar fi trebuit mai degrabă să-l umfle... Ah, dacă am fi avut alt expert, cred că Jansoulet era acum la răcoare... De altfel, aşa cum i-o spuneam lui Francis, n-ai decît să te uiţi la parvenitul ăsta ca să-ţi dai seama ce-i de capul lui. Ce mutră de bandit trufaş !

— Şi ce om ordinar, adăugă fostul fecior.

— Lipsit de principii morale.

— Lipsit complet de demnitate... În sfîrşit, iată-l la pămînt, ca şi Jenkins, ca şi mulţi alţii.

— Cum, şi doctorul ?... Ei, atîta pagubă ! Un om aşa de politicos, aşa de amabil...

— Da, încă unul care se mută... Cai, trăsuri, mobilier... E plin de afişe în curtea palatului, care răsună a gol ca şi cum aripa morţii ar fi trecut pe acolo... Castelul din Nanterre este de vînzare. Mai rămăsese vreo jumătate de duzină de plozi, de «mici Betleemi», care au fost expediaţi cu o birjă... E un dezastru, ascultă-mă pe mine, nea Passajon, un dezastru, al cărui sfîrşit poate n-o să-l mai apucăm, bătrîni cum sîntem amîndoi, dar un dezastru care va fi complet... Totul e putred, totul trebuie să se năruie odată !...

Avea o figură sinistră acest bătrîn lacheu al Imperiului, slab, cocîrjat, mînjit de glod, şi ţipa ca Ieremia : «E un dezastru !», cu o gură fără dinţi, neagră şi larg căscată. Mă temeam şi mi-era ruşine de el ; nu doream altceva decît să-l văd plecat. Iar în sinea mea mă gîndeam : «O, domnule Chalmette... O, viişoara mea de la Montbars...»

Aceeaşi dată. Veste mare. Doamna Paganetti a venit azi după-amiază să-mi aducă în mare taină o scrisoare de la guvernator. Se află la Londra, pe cale de a întreprinde o afacere strălucită. Birouri splendide în

cel mai frumos cartier al oraşului, comandită fără pereche. Îmi propune să vin la el «bucuros — zice — să te despăgubesc de pagubele ce ţi-au fost pricinuite». Voi avea un salariu de două ori mai mare ca la Teritorială, casă, încălzit, cinci acţiuni ale societăţii celei noi şi rambursarea integrală a restanţelor neîncasate. Doar un mic avans din partea mea pentru cheltuielile de călătorie şi plata cîtorva datorii prea ţipătoare din cartier. Ura ! Viitorul mi-e asigurat. Îi şi scriu notarului din Montbars, să-mi ipotecheze via..."

XXIV

LA BORDIGHERA

Aşa cum afirmase domnul Joyeuse în cabinetul judecătorului de instrucţie, Paul de Géry se întorcea de la Tunis, după o absenţă de trei săptămîni. Trei săptămîni nesfîrşite, în care tînărul a trebuit să se zbată în ţesătura intrigilor şi uneltirilor urzite cu viclenie de ura tenace a lui Hémerlingue, în care a trebuit să alerge dintr-o instituţie în alta, dintr-un minister într-altul, prin labirintul imensei clădiri de la Bardo; palatul adăposteşte în aceeaşi incintă fioroasă, dominată de tunuri, toate serviciile publice, aşezate aproape de ochiul stăpînului, ca şi grajdurile şi haremul său. De îndată ce sosise, Paul aflase că un tribunal special începuse să instruiască în secret procesul lui Jansoulet, proces de formă, pierdut dinainte. Birourile închise ale Nababului de pe Cheiul Marinei, sigiliile aplicate pe lăzile sale, vasele solid ancorate în portul La Goulette, gărzi de ceauşi postate în jurul palatelor, toate prevesteau un fel de moarte civilă, o pradă a cărei moştenire avea să fie în curînd împărţită.

Nici un protector, nici un prieten în mijlocul acestei haite lacome; colonia franceză, ea însăşi, părea satisfăcută de năruirea unui linguşitor care blocase atîta vreme căile favoarei. În afară de cazul unui succes răsunător la Cameră, nici nu era de conceput ca această pradă să poată fi smulsă din ghearele beiului. Tot ceea ce putea spera de Géry era de a salva cîteva rămăşiţe, şi încă trebuia să se grăbească pentru aceasta, căci de la o zi la alta se aştepta să afle eşecul definitiv al amicului său.

Paul se puse deci pe treabă, îşi urgentă demersurile cu o energie pe care n-o descuraja nimic, nici şiretenia orientală, nici politeţea rafinată şi mieroasă, sub care se ascundea cruzimea şi destrăbălarea moravurilor, nici zîmbetele de mulţumire indiferentă, nici atitudinile supuse, braţele încrucişate invocînd fatalismul divin, atunci cînd minciuna omenească e lipsită de inspiraţie. Sîngele rece al acestui tînăr meridional chibzuit, în care zăcea comprimată toată exuberanţa compatrioţilor săi, i-a folosit cel puţin tot atît de mult ca şi perfecta cunoaştere a legilor franceze, codul tunisian nefiind decît o copie grosolană a acestora din urmă.

Îmbinînd prudenţa cu supleţea, în ciuda urzelilor lui Hémerlingue-fiul, foarte influent la Bardo, Paul reuşi să scape de la confiscare banii împrumutaţi cu cîteva luni înainte de Nabab şi să smulgă astfel rapacităţii lui Mohamed zece din cele cincisprezece milioane. Chiar în dimineaţa în care această sumă trebuia să-i fie înmînată, de Géry primea de la Paris o telegramă care-i anunţa invalidarea. Tînărul dădu fuga la palat, grăbit să ajungă înaintea ştirii cunoscute încă numai de el. Ţinînd strîns în portofel poliţele în valoare de zece milioane, plătibile la Marsilia, Paul de Géry întîlni pe drumul de întoarcere cupeul lui Hémerlingue-fiul, tras în galop de cei trei catîri. Capul uscăţiv de cucuvea strălucea de bucurie. Dîndu-şi seama că rămînînd doar cîteva ore mai mult la Tunis poliţele sale riscau să fie confiscate, de Géry se duse să-şi reţină un loc pe un vapor italian care urma să plece a doua zi la Genua, petrecu noaptea pe vas şi nu se linişti decît cînd văzu dispărînd în spatele lui albiciosul Tunis, aşezat în terase în fundul golfului, precum şi stîncile Capului Cartagina. Intrînd în portul Genua, în timp ce manevra pentru acostare, vaporul trecu pe lîngă un iaht mare, în vîrful căruia, printre alte mici stindarde de paradă, flutura steagul tunisian. De Géry trase o spaimă cumplită, crezînd o clipă că era urmărit şi că la debarcader avea să aibă de furcă cu poliţia italiană, ca un pungaş de buzunare ordinar. Dar nu, iahtul ancorat se legăna liniştit,

în timp ce marinarii spălau puntea și vopseau sirena roșie de la proră, ca și cum erau în așteptarea unui personaj de seamă. Paul n-avu curiozitatea să știe cine era acel personaj, traversă în grabă orașul de marmură și se înapoie în țară cu trenul care străbate coasta de la Genua la Marsilia, drum minunat, unde treci dintr-o dată de la obscuritatea tunelelor la sclipirea mării albastre, dar care este adeseori pricină de accidente din cauza îngustimii sale.

La oprire în Savona călătorii fură înștiințați că trenul nu putea merge mai departe din cauza ruperii, în timpul nopții, a unui mic pod situat deasupra unuia din acele torente care coboară năvalnic de la munte spre mare. Pînă să vină inginerul și muncitorii chemați telegrafic, trenul avea să rămînă poate imobilizat o jumătate de zi. Era dimineață, orașul italian se deștepta în zorii aburoși, ce vesteau călduri mari pentru restul zilei. În vreme ce călătorii împrăștiați se refugiau prin hoteluri, se instalau la cafenea sau se plimbau prin oraș, de Géry, necăjit din cauza întîrzierii, căută un mijloc pentru a nu pierde atîtea ore prețioase. Se gîndea la bietul Jansoulet, căruia banii aduși de la Tunis aveau poate să-i salveze onoarea și viața, se gîndea la scumpa lui Aline, al cărei chip nu-l părăsise nici o clipă în timpul călătoriei, întocmai ca și portretul primit de la ea. Îi trecu prin minte să angajeze un *calesino* cu patru cai, din acelea care fac cursa Genua-Nisa, de-a lungul abruptei coaste italiene, călătorie splendidă, pe care și-o plătesc adeseori străinii, îndrăgostiții sau fericiții cîștigători de la Monaco. Surugiul garanta că va ajunge devreme la Nisa, dar chiar de n-ar fi ajuns mai iute decît trenul întîrziat, faptul de a nu bate pasul pe loc, de a vedea, la fiecare învîrtitură de roată, micșorîndu-se distanța care-l separa de femeia iubită, era de natură să ușureze nerăbdarea călătorului nostru.

Ce beție fără seamăn ! Să călătorești într-o dimineață de iunie cu iuțeala vîntului, de-a lungul coastei, pe șoseaua albă, la vîrsta amicului nostru Paul, cu sufletul plin de dragoste, ca al lui ! În stînga, la picioarele unei faleze de o sută de picioare, marea înspumată se întindea pînă spre linia aburoasă unde azurul valurilor se

confundă cu cel al văzduhului ; ici şi colo se zărea cîte o pînză roşie sau albă, desfăşurată larg ca o aripă, sau cîte o siluetă elegantă de pachebot lăsînd puţin fum în urma lui ca un adio, iar pe plajele întrezărite la vreo cotitură pescarii nu par mai mari ca nişte păsărele în bărcile lor priponite de ţărm şi semănînd cu un cuib. Apoi şoseaua coboară rapid, pe o pantă înclinată de-a lungul stîncilor şi a promontoriilor aproape perpendiculare. Briza răcoroasă a valurilor urcă pînă sus, se amestecă cu clinchetul clopoţeilor trăsurii, în timp ce spre dreapta, pe povîrnişul munţilor se întind, în trepte, pinii, stejarii verzi cu rădăcini capricioase ce străpung solul arid, măslinii cultivaţi în terase ; ceva mai încolo se zăreşte o văgăună pietroasă şi albicioasă, un torent uscat prin care nişte catîri încărcaţi păşesc cu picior sigur printre pietrele rotunde, precum şi o femeie care spală rufe într-o baltă microscopică, rămăşiţă a marilor inundaţii din timpul iernii. Din cînd în cînd trăsura traversează cîte un sat sau mai degrabă un tîrguşor pîrjolit de prea mult soare, cu case vechi, foarte apropiate unele de altele şi legate prin arcade întunecoase, formînd un păienjeniş de uliţe boltite care urcă abrupt, cu ochiuri de lumină din loc în loc, adevărate guri de mină, lăsînd să se zărească o sumedenie de copii cîrlionţaţi, coşuri de fructe strălucitoare, sau o femeie ce străbate pavajul gloduros, ţinînd un urcior pe cap ori furca de tors în mînă. Apoi, la capătul străzii, unduirea albastră a valurilor şi imensitatea regăsită...

Dar pe măsură ce ziua înainta, soarele se înălţa pe cer, împrăştiind pe suprafaţa mării ieşite din ceaţă, densă, nemişcată, încremenită, cu transparenţe de cuarţ, mii de raze ce cădeau în apă ca nişte săgeţi, formînd o reverberaţie orbitoare, sporită de albeaţa stîncilor şi a solului, precum şi de vîntul puternic, adevărat siroco african, care stîrnea nori de praf în jurul trăsurii. Erau locurile cele mai călduroase, cele mai adăpostite ale coastei, cu temperatură şi vegetaţie exotică, curmali, cactuşi şi aloe în formă de candelabre.

Văzînd aceste tulpini zvelte, vegetaţia fantastică ce se profila pe orizontul înfierbîntat, simţind praful orbitor scîrţîind ca zăpada sub roţile trăsurii, de Géry, cu ochii pe jumătate închişi, halucinat de arşiţa de plumb, avea impresia că parcurge încă o dată obositorul drum de la Tunis la Bardo, atît de des străbătut în mijlocul unui talmeş-balmeş de carete levantine sclipitoare, de dromaderi cu gîtul lung şi cu buzele lăsate în jos, de catîri împopoţonaţi, de măgăruşi, de arabi în zdrenţe, de negri pe jumătate goi, de funcţionari în ţinută de gală, cu escorta lor de onoare. Avea oare să regăsească aici, pe drumul străjuit de palmieri, arhitectura colosală şi bizară a palatului beiului, grilajele de la ferestre, cu ochiuri mărunte, porţile de marmură, obloanele de lemn vopsite în culori ţipătoare?... Nu era Bardo, ci frumoasa staţiune Bordighera, împărţită, ca toate cele de pe litoral, în două cartiere: Marina, întinzîndu-se către ţărm, şi Oraşul de Sus, ambele unite printr-o pădure de palmieri imobili, cu tulpina elegantă şi coroana stufoasă, adevărate suliţe verzi, brăzdînd azurul cu miile de tăieturi regulate ale frunzelor.

Căldura înăbuşitoare, caii istoviţi îl siliră pe călător să se oprească pentru vreo două ore la unul din acele mari hoteluri situate pe marginea şoselei, care, începînd cu luna noiembrie, aduc în acest orăşel, admirabil adăpostit, existenţa luxoasă, animaţia cosmopolită a unei aristocratice staţiuni de iarnă. Dar în perioada aceea a anului nu se aflau în cartierul Marine din Bordighera decît pescari, de nevăzut la această oră. Vilele, hotelurile păreau pustii, avînd toate storurile şi jaluzelele trase. Noul-sosit fu condus prin lungi culoare răcoroase şi liniştite pînă într-un salon mare, orientat spre nord, cu mai multe uşi înguste dînd în alte camere; încăperea făcea probabil parte dintr-un apartament închiriat integral în timpul sezonului. Perdele albe, un covor, într-un cuvînt, acel semiconfort pretins de englezi chiar cînd călătoresc. Hotelierul deschise larg ferestrele, prin care apărea perspectiva minu-

nată a munților, sperînd să-și momească în acest fel clientul și să-l determine la un popas mai serios. O liniște uimitoare domnea în acest han pustiu, fără bucătar, chelneri sau curieri — personalul de serviciu sosea numai la căderea iernii — lăsat pe seama unui plăcintar din partea locului, priceput în a găti rizoto și stufaturi, precum și a doi rîndași care la ora mesei își puneau fracul, o cravată albă și pantofi, pentru a îndeplini funcția de ospătari. Din fericire, de Géry n-avea de stat aici decît o oră, două, pentru a se răcori puțin, punîndu-și ochii la adăpost de orbitoarea lumină argintie și ferindu-și capul de soarele torid și apăsător.

De pe divanul unde se întinsese, Paul avea o priveliște minunată. Terase de măslini gingași și fremătători, păduri ceva mai întunecoase de portocali, cu frunzele umede lucind și tremurînd, coborau pînă sub ferestrele hotelului, în etaje suprapuse de verdeață, în mijlocul cărora străluceau albe vilele răzlețe ; printre ele, cea a lui Maurice Trott, bancherul, ușor de recunoscut după arhitectura ei capricioasă și înălțimea palmierilor. Locuința levantinului găzduia de cîteva luni o celebritate artistică, pe sculptorul Bréhat, care, bolnav de piept, trăgea să moară, datorindu-și prelungirea existenței tocmai acestei ospitalități princiare. Vecinătatea unui muribund ilustru, de care hotelierul era foarte mîndru și ar fi dorit să-l aibă la dînsul, numele lui Bréhat, pe care de Géry îl auzise de atîtea ori rostit cu admirație în atelierul Féliciei Ruys, îi canalizară gîndurile spre frumosul cap cu trăsături pure, întrezărit ultima oară rezemat de umărul lui Mora. Ce s-o fi făcut sărmana fată, lipsită acum de acest sprijin ? Oare va ști să folosească lecția aceasta pentru viitor ? Și în timp ce se gîndea astfel la Félicie, printr-o coincidență curioasă, în fața lui, pe costișa grădinii de alături, un ogar mare, alb, țopăia pe o alee străjuită de copaci verzi. Ai fi jurat că e Kadour ; tuns la fel, cu același bot roz, delicat și fioros. În fața ferestrei deschise, Paul fu năpădit în acest moment de tot felul de imagini triste sau fermecătoare. Poate natura minunată care se desfășura în fața

ochilor, sau muntele înalt, tăiat de o umbră albastră întîrziată în încreţiturile terenului, îi împingeau gîndurile pe făgaşul vagabondării. Dedesubtul portocalilor şi lămîilor, aliniaţi în şiruri drepte, încărcaţi de fructe aurii, se întindeau lanuri întinse de violete, cultivate în rînduri regulate şi dese, străbătute de mici canale de irigaţie, a căror piatră albă contrasta cu verdeaţa exuberantă.

De jos venea un miros delicios de violete bătute de soare, un parfum cald, enervant, de budoar, care îi evoca lui de Géry viziuni feminine, pe Aline, pe Félicie, evoluînd în feeria peisajului, în atmosfera azurie, în lumina paradiziacă, înmiresmată de atîtea flori deschise... Zgomotul unei uşi îi redeschise ochii... Cineva intrase în camera de alături. Paul auzi foşnetul unei rochii frecîndu-se de peretele subţire, o filă întoarsă dintr-o carte citită probabil fără prea mare interes, căci un suspin lung, terminat printr-un căscat, îl făcu să tresară. Dormea, mai visa ? Nu auzise oare urletul „şacalului în pustiu", atît de potrivit cu temperatura arzătoare şi copleşitoare de afară ?... Nu... Nici un alt zgomot... Paul adormi din nou ; şi de data aceasta toate imaginile confuze care-l urmăreau se întruchipară într-un vis frumos, foarte frumos...

Era în călătorie de nuntă cu Aline. O mireasă fermecătoare. Cu ochii cristalini, plini de dragoste şi credinţă, care nu-l vedeau, nu-l cunoşteau decît pe el. În acelaşi salon de hotel, de cealaltă parte a măsuţei rotunde, tînăra stătea jos, îmbrăcată într-un neglije alb de dimineaţă, care mirosea frumos a violete şi a dantelă fină, scoasă din cutia cu cadouri. Tinerii însurăţei luau masa de dimineaţă. Una din acele gustări servite ca în călătoriile de nuntă, la scularea din pat, în faţa mării azurii, a cerului senin, care dă culori optimiste paharelor de băut, ochilor dragi, viitorului vieţii, imensităţii spaţiului. Ah, ce frumos era, ce lumină cerească, întineritoare, ce bine se simţeau amîndoi !

Dar deodată, în toiul îmbrăţişărilor, în toiul voluptăţii, Aline devenea tristă. Ochii i se umpleau de

lacrimi. Tînăra zicea: „Félicie e alături... n-ai să mă mai iubeşti..." Iar el rîdea: „Félicie, aici?... Asta-i bună..." „Da, da... e aici..." Şi tremurînd, Aline arăta spre odaia vecină, de unde se auzeau confuz lătrături turbate şi vocea Féliciei: „Kadour, vino aici... aici, Kadour!..." precum şi glasul înăbuşit, reţinut, iritat al unei persoane care se ascunde şi se simte deodată descoperită.

Tresărind brusc în somn, îndrăgostitul se deşteptă, dezamăgit, regăsindu-se în camera pustie, în faţa unei măsuţe goale; visul îi zburase pe fereastră, înspre costişa întinsă, care părea a se apleca înspre hotel. Numai că de data aceasta se auzeau în adevăr în odaia învecinată un lătrat de cîine şi bătăi puternice în uşă...

— Deschide... Eu sînt, Jenkins.

Paul se ridică brusc pe divan, înmărmurit. Jenkins, aici? Cum asta?... Cu cine vorbea?... Ce glas avea să-i răspundă?... Nici un răspuns. Un pas uşor se îndreptă spre uşă, şi zăvorul scîrţîi nervos.

— În sfîrşit, te găsesc! zise irlandezul intrînd.

Şi, în adevăr, dacă n-ar fi avut precauţia să-şi spună el însuşi numele, Paul n-ar fi recunoscut, prin peretele subţire, în acest om cu glas brutal, violent şi aspru, pe doctorul cu maniere atît de mieroase...

— În sfîrşit, te găsesc, după opt zile de căutare, de alergătură nebunească de la Genua la Nisa, de la Nisa la Genua... Ştiam că n-ai plecat, iahtul mai este doar în port... Eram gata să cercetez toate hanurile de pe litoral, cînd mi-am amintit de Bréhat... M-am gîndit că ai ţinut să-l vezi în trecere. Vin de la dînsul... El mi-a spus că eşti aici.

Dar cu cine vorbea oare? Ce încăpăţînare ciudată de a nu-i răspunde! În sfîrşit, un glas frumos, melancolic, pe care Paul îl cunoştea prea bine, făcu la rîndul său să vibreze aerul greu şi sonor al călduroasei după-amiezi.

— Ei bine, da, Jenkins! Iată-mă aici... Ce s-a întîmplat?

Paul își imagina prin zid gura dispreţuitoare, lăsată în jos, cu o cută de scîrbă.

— Am venit să te împiedic să pleci, să faci o asemenea nebunie...

— Ce nebunie ? Am lucrări angajate la Tunis... Trebuie neapărat să mă duc.

— Nici să nu-ţi treacă prin minte aşa ceva, scumpa mea copilă...

— Uite ce e, Jenkins, destul cu sentimentele părinteşti. Ştim noi ce se ascunde dedesubt... Vorbeşte-mi ca adineauri... Oricum, prefer în dumneata dulăul decît căţelușul care se gudură. Mi-e mai puţin frică.

— Ei bine ! Îţi repet că trebuie să fii smintită să te duci acolo, singură, tînără şi frumoasă cum eşti...

— Parcă nu sînt întotdeauna singură... Vrei s-o iau cu mine pe Constance, la vîrsta ei ?

— Dar eu ?

— Dumneata ?... Rostise cuvîntul cu un rîs plin de ironie. Dar Parisul ?... Dar pacienţii dumitale ?... Să lipseşti societatea de al ei Cagliostro [1] ?... Aşa ceva nu se poate.

— Sînt ferm decis să te urmez oriunde vei merge ! zise Jenkins cu hotărîre.

Urmă o clipă de tăcere. Paul se întreba dacă se cuvine să asculte o discuţie care se anunţa plină de dezvăluiri teribile. Dar, în afară de oboseală, ceea ce îl mai ţintuia pe loc era şi o curiozitate mai puternică decît el. I se părea că enigma pasionantă, de care fusese intrigat şi tulburat atîta vreme şi care îl mai urmărea încă cu umbra ei de mister, avea să vorbească, să se destăinuie, dezvăluind o femeie amărîtă sau perversă, ascunsă sub aparenţele unei artiste mondene. Paul stătea aşadar nemişcat, oprindu-şi respiraţia, fără a avea de altfel nevoie să spioneze, căci ceilalţi, crezîndu-se singuri în hotel, dădeau frîu liber patimii şi cuvintelor, fără nici un fel de reţinere.

[1] Celebru aventurier, escroc şi şarlatan (secolul al XVIII-lea), care pretindea că deţine miraculoase secrete medicale.

— În definitiv, ce vrei de la mine?...
— Te vreau pe tine...
— Jenkins!
— Da, da, știu, mi-ai interzis să rostesc vreodată în fața ta asemenea vorbe, dar au avut alții grijă să ți le spună, și de la o distanță ceva mai mică...

Doi pași nervoși o apropiară pe Félicie de apostol; ea îi aruncă în obrazul senzual un răspuns disprețuitor, pe care-l rosti gîfîind:

— Și dacă ar fi așa, nemernicule! Dacă n-am fost în stare să mă păzesc de plictis și de dezgust, dacă mi-am pierdut mîndria, ai dreptul să vorbești despre asta?... Pricina ești doar dumneata, dumneata, care mi-ai întinat, mi-ai întunecat existența pentru totdeauna...

Două cuvinte aspre și repezite îi evocară lui Paul, înspăimîntat, groaznica scenă a acelui atentat, comis sub vălul sentimentelor părintești, împotriva căruia judecata sănătoasă, mintea, visurile tinerei fete trebuiseră să se zbată atît de mult și care îi lăsase amărăciunea incurabilă a durerilor precoce, dezgustul față de viața de-abia începută, iar în colțul gurii, cuta zîmbetelor neîmplinite.

— Te iubeam... te iubesc... dragostea nu ține seama de nimic... răspunse surd Jenkins.

— Ei bine, n-ai decît să mă iubești dacă-ți face plăcere! Eu însă te urăsc nu numai pentru răul pe care mi l-ai făcut, pentru ce-ai ucis în mine, încrederea în viață și energia, dar pentru că reprezinți în ochii mei tot ce este mai respingător, mai hidos în lume, minciuna și ipocrizia. Da, din toată mascarada mondenă, din toată această adunătură de fățărnicii, schimonoseli, convenții lașe și abjecte, care m-au scîrbit în așa hal încît m-au determinat să fug, să mă exilez pentru a nu le mai vedea — și cărora le prefer ocna, mocirla, femeile de stradă — ceea ce m-a îngrețoșat totuși cel mai mult este masca dumitale, sublime Jenkins! Ai adăugat la ipocrizia noastră franceză, compusă toată din zîmbete și politețe, strîngerile de mînă englezești,

bunăvoința dumitale cordială și ostentativă. Toți s-au lăsat amăgiți. Se zice „blajinul, prietenosul, onestul Jenkins". Dar eu te cunosc, stimabile, și în ciuda frumoasei devize, afișată cu atîta neruşinare pe scrisorile, pe pecetea, pe butonii de manşetă, pe pălăriile, pe trăsurile dumitale, eu văd întotdeauna în față un înşelător, pe care diferitele deghizări nu-l pot niciodată acoperi în întregime.

Scrîşnind din dinți, Félicie avea un glas şuierător și o expresie de sălbăticie fără seamăn. Paul se aştepta la o ripostă turbată din partea lui Jenkins, copleşit de atîtea insulte. Dar nu. Ura, dispreţul care veneau de la femeia iubită îi pricinuiau pesemne mai degrabă amărăciune decît mînie, căci doctorul răspunse şoptit, pe un ton blînd, zdrobit de durere:

— Ah, eşti crudă... Dacă ai şti cît rău îmi faci... Fățarnic, da, dar omul nu se naşte aşa... Greutățile vieții îl silesc să devină astfel. Cînd vrei să înaintezi și vîntul ți-e potrivnic, trebuie să navighezi în zigzag. Ei bine, eu am mers în zigzag... N-ai decît să condamni începuturile mele jalnice, o intrare ratată în viață, dar vei admite că cel puțin un lucru n-a mințit niciodată în mine: patima mea pentru tine... Nimic n-a putut s-o descurajeze: nici dispreţul, nici ocările, nici tot ceea ce citesc în acești ochi care de atîția ani nu mi-au zîmbit niciodată... Patima îmi dă încă tăria, chiar după cele auzite acum, să-ți spun ce m-a adus aici... Ascultă. Mi-ai afirmat odată că ai nevoie de un bărbat care să vegheze asupra ta în timp ce lucrezi, schimbînd-o din post pe biata Cremnitz, sleită de puteri. Chiar acestea sînt cuvintele tale, care-mi sfîşiau inima pe atunci, deoarece nu eram liber. Totul s-a schimbat acum. Vrei să te căsătoreşti cu mine, Félicie?

— Dar soția dumitale? exclamă Félicie, în timp ce Paul îşi punea aceeaşi întrebare.

— Soția mea a murit.

— A murit?... Doamna Jenkins?... Spui drept?

— N-ai cunoscut-o pe cea la care mă refer. Ceastălaltă nu era soția mea. Cînd am întîlnit-o, eram deja

căsătorit în Irlanda... De multă vreme... O căsătorie îngrozitoare, contractată cu cuțitul în gît... La douăzeci și cinci de ani, draga mea, m-am găsit în fața următoarei alternative: pușcăria din cauza datoriilor sau domnișoara Strang, o fată bătrînă, cu coșuri pe față și bolnavă de gută, sora unui cămătar care-mi împrumutase cinci sute de livre ca să pot urma facultatea... Am preferat pușcăria; dar după multe săptămîni și luni, mi-a slăbit curajul, și așa se face că m-am căsătorit cu domnișoara Strang, care mi-a adus drept zestre... polița neachitată. Îți poți închipui ce-a însemnat viața mea între acești doi monștri care se adorau. O nevastă geloasă, neputincioasă, un frate care mă spiona și mă urmărea peste tot. Mă bătea gîndul să-mi iau tălpășița. Un lucru mă oprea însă. Cămătarul avea reputația de a fi putred de bogat. Voiam să mă aleg și eu măcar cu ceva de pe urma lașității mele... Ah, vezi bine că nu-ți ascund nimic... De altfel, am fost pedepsit cum se cuvine, n-ai grijă. Bătrînul Strang a murit insolvabil; avea patima cărților, se ruinase fără s-o spună nimănui... Atunci am pus reumatismele nevestei la adăpost într-un sanatoriu și am venit în Franța... Însemna să-mi reîncep viața de la capăt: luptă și iar mizerie. Dar aveam de partea mea experiența, ura și disprețul față de societate, precum și libertatea recîștigată, căci nu-mi închipuiam că jugul blestematei aceleia de căsătorii avea să-mi pună bețe în roate de la distanță... Din fericire, acum s-a terminat, iată-mă dezrobit.

— Așa e, Jenkins, dezrobit... Dar pentru ce nu-ți vine în minte să o iei de soție pe sărmana făptură care a împărtășit viața cu tine atîta vreme, supusă și devotată, așa cum am cunoscut-o cu toții?

— Ei, răspunse doctorul cu o izbucnire sinceră, între cele două iaduri, cred că îl preferam pe celălalt, unde puteam fi indiferent sau dușmănos fără înconjur... Dar comedia atroce a dragostei conjugale, a fericirii fără margini, în vreme ce de mult nu te iubeam decît pe tine, nu mă gîndeam decît la tine... Nu există un chin

mai mare pe acest pămînt... Judecînd după mine, nenorocita a trebuit să scoată, în clipa despărţirii, un oftat de uşurare şi de bucurie. E singurul rămas bun pe care-l nădăjduiam din partea ei...

— Dar cine te silea să te legi la cap ?

— Parisul, societatea, lumea... Căsătoriţi, în ochii lumii, eram constrînşi de ea...

— Şi acum nu mai eşti ?

— Acuma un lucru e mai presus de orice, gîndul de a te pierde, de a nu te mai vedea... Ah, cînd am aflat de plecarea ta, cînd am văzut pe uşa casei anunţul DE ÎNCHIRIAT, am simţit că se terminase cu prefăcătoriile şi schimonoselile, că nu-mi rămîne altceva decît să mă duc, să alerg iute după fericirea pe care mi-o răpeai fugind departe. Ai părăsit Parisul, l-am părăsit şi eu. Ai vîndut totul, urmează să se vîndă şi la mine totul.

— Dar ea ?... reluă Félicie, fremătînd. Ea, tovarăşa ireproşabilă, femeia cinstită, faţă de care nimeni n-a avut vreo bănuială, ea unde se va duce ?... Ce-o să se facă ?... Şi dumneata vii să-mi propui locul ei !... Un loc furat, în ce iad !... Ei bine, dar deviza, blajine Jenkins, integrule Jenkins, ce facem cu deviza dumitale ? Binele fără speranţă, scumpule !...

La acest rîs biciuitor, ca o lovitură de cravaşă, care trebuise să-i usture toată faţa, ticălosul răspunse gîfîind :

— Ajunge... Ajunge... nu-ţi mai bate aşa joc de mine... E prea îngrozitor, la urma urmelor... Nu te impresionează cîtuşi de puţin să fii iubită aşa cum te iubesc, jertfindu-ţi totul, avere, cinste, consideraţie ? Haide, uită-te la mine... Oricît de bine mi-ar fi lipită masca, am smuls-o pentru tine, am smuls-o în faţa tuturor. Şi acum, poftim, iată-l pe ipocrit !...

Zgomotul înăbuşit a doi genunchi se auzi căzînd pe parchet. Şi ameţit de dragoste, bolborosind la picioarele ei, Jenkins o implora pe Félicie să consimtă la căsătorie, să-i îngăduie să o urmeze oriunde, s-o ocrotească ; după aceea nu-şi mai găsi cuvintele, înecîndu-se într-un hohot atît de pătimaş, de adînc, de sfîşietor, încît ar fi mişcat

orice inimă, mai ales în fața minunatei privelişti învăluite în acea căldură înmiresmată şi moleşitoare... Félicie însă nu se înduioşă şi zise brusc, cu o trufie insultătoare :

— Destul, Jenkins, ceea ce-mi ceri e cu neputinţă... N-avem să ne ascundem nimic, şi după destăinuirile de adineauri, îţi voi face şi eu una, care, deşi loveşte în mîndria mea, mi se pare demnă de înverşunarea dumitale... Am fost amanta lui Mora.

Era un lucru pe care Paul nu-l ignora. Dar rostită astfel de acest glas limpede, în mijlocul atmosferei îmbătătoare de azur şi de parfumuri, destăinuirea era atît de dureroasă, încît Paul simţi o puternică strîngere de inimă, în timp ce în gură îi venea gustul lacrimilor lăsat de un regret nemărturisit.

— Ştiam asta... replică Jenkins cu glasul înnăbuşit. Am la mine scrisorile pe care i le trimiteai.

— Scrisorile mele ?

— Da, ţi le înapoiez, poftim. Le ştiu pe dinafară, atîta le-am citit şi recitit... Iată ceva care doare cînd iubeşti... Dar am îndurat eu şi alte chinuri. Cînd mă gîndesc că eu... (doctorul se opri — se sufoca) eu trebuia să procur combustibilul necesar pasiunii aprinse de dumneata, să-l încălzesc pe acel amant de gheaţă, să ţi-l împing întinerit şi înfocat în braţe... Ah, ştiu că ăsta a înghiţit la pilule !... In zadar îi spuneam : „Ajunge", el tot mai voia... In cele din urmă m-am înfuriat ! „Vrei să iei foc, nemernicule ! Ei bine, n-ai decît !"

. . . . . .

Paul se sculă, îngrozit. Avea să devină tăinuitorul unei crime ?

Dar nu i-a mai fost dat să îndure ruşinea de a asculta mai multe.

O bătaie puternică în uşă, de data aceasta la dînsul, îl înştiinţă că trăsura era gata de plecare.

— *Hei, signor francese !...*

In încăperea alăturată se făcu linişte, după care se auziră nişte şoapte... Era deci cineva alături, acolo, lîngă ei, care-i asculta... Paul de Géry coborî repede. Avea nevoie să fugă din această cameră de hotel, să scape de obsesia atîtor ticăloşii dezvăluite.

În timp ce trăsura se punea în mişcare, Paul zări printre obişnuitele perdele albe ce fîlfîie la toate geamurile din sud o figură palidă cu păr de zeiţă şi ochi mari arzători care stăteau la pîndă. Dar o privire aruncată portretului Alinei alungă repede această imagine tulburătoare şi, lecuit pentru totdeauna de vechea lui dragoste, Paul călători pînă seara de-a lungul unui peisaj feeric, alături de frumoasa mireasă de la dejun, care ducea, prinse în faldurile modestei sale rochii şi ale mantiei sale de domnişoară, toate violetele din Bordighera.

XXV

PREMIERA „REVOLTEI"

— În scenă pentru actul întîi!

Strigătul regizorului, aflat în picioare, jos, în dreptul scării artiștilor, cu mîinile făcute pîlnie, se pierde pe trepte, urcă, înaintează pînă în fundul culoarelor, ce răsună a zgomot de uși trîntite, de pași grăbiți, de chemări disperate adresate coaforului, costumierului, în timp ce la ușile diferitelor etaje apar, lent și majestuos, cu capul țeapăn de frică să nu se miște vreun fir al hainelor, toate personajele actului întîi al *Revoltei;* sînt îmbrăcați cu toții în costume de bal, elegante și moderne, cu pantofi noi care scîrțîie, cu trene mătăsoase care foșnesc, cu brățări scumpe care zornăie și se ridică în sus cînd se încheie mănușa. Tot acest popor pare emoționat, nervos. Palid sub stratul de fard, în timp ce umerii stropiți cu ceruză freamătă și saltă în rochii de satin lucios. Toți vorbesc puțin, au gura uscată. Prefăcîndu-se că zîmbesc, cei mai calmi par absenți, au în privire, în glas o îndoială, o temere față de bătălia ce urmează să fie susținută sub focurile rampei, acel trac care rămîne una din atracțiile cele mai puternice ale meseriei de actor, latura hazlie, variația sa.

Pe scenă, în mijlocul unui du-te-vino de mașiniști, de accesoriști grăbiți, care se îmbrîncesc în lumina difuză, albicioasă, ce vine de la frize și care va face în curînd loc, la ridicarea cortinei, luminii orbitoare a rampei. Cardailhac, în frac și cravată albă, cu pălăria dată pe ureche, fredonînd radios și falnic, aruncă o ultimă privire asupra decorurilor, își zorește mașiniștii, adresează com-

plimente artistei deghizate în rol de ingenuă. Nimeni n-ar bănui, văzîndu-l, ce preocupări teribile îl frămîntă. Antrenat și el în prăbușirea Nababului, în care s-a născut și comandita, directorul își riscă ultima carte cu piesa din seara aceasta, fiind silit — dacă nu va avea succes — să lase neachitate minunatele decoruri și stofele a o sută de franci metrul. Îl pîndește așadar un al patrulea faliment. Dar n-are a face! Directorul nostru e optimist. Ca toți monștrii căpcăuni, succesul are o slăbiciune pentru tineri, și autorul acesta necunoscut, strălucind pentru prima oară pe un afiș, poartă noroc jucătorului.

André Maranne nu se simte așa de liniștit. Pe măsură ce se apropie reprezentația, poetul își pierde încrederea în opera sa, îngrozit de aspectul sălii, pe care o privește printr-o gaură a cortinei ca prin ochiul de sticlă al unui stereoscop.

O sală splendidă, încărcată vîrf, în ciuda sezonului înaintat și a gustului protipendadei pentru vilegiatura timpurie, o sală pe care Cardailhac, dușman de moarte al naturii și al vieții de țară, a reușit, silindu-se ca întotdeauna să-i rețină pe parizieni cît mai tîrziu posibil în capitală, să o umple, să-i dea aceeași strălucire ca în vreme de iarnă. O mie cinci sute de capete fremătînd sub candelabru, drepte, aplecate, răsucite, întrebătoare, în lumină sau în umbră, unele îngrămădite în colțurile întunecoase ale parterului, altele în loji, brusc iluminate de reflexele pereților albi ale culoarului atunci cînd se deschide cîte o ușă; e mereu același public de premieră, public îndrăcit, care merge pretutindeni, luînd cu asalt locurile cele mai invidiate atunci cînd n-a reușit să obțină vreun bilet de favoare.

În rîndurile fotoliilor de orchestră se aflau membrii diferitelor cluburi, cu veste brodate, cu chelii lucitoare, sau cu cărare largă despărțind în două un păr rar, purtînd mănuși de culoare deschisă, scrutînd sala cu binoclul. La balcon, un amestec de lume și de toalete pestrițe, toate numele obișnuite la asemenea solemnități, o promiscuitate neplăcută care învecinează zîmbetul re-

ţinut şi candid al femeii cinstite cu ochii pictaţi şi buzele boite ale altora. Pălării albe, pălării roze, diamante şi sulimanuri. Deasupra, lojile prezintă acelaşi talmeş-balmeş : actriţe şi femei de moravuri uşoare, miniştri, ambasadori, autori cu renume, critici, aceştia din urmă cu figuri grave, încruntate, privind chiorîş din fotoliile lor, cu aroganţa nepăsătoare a judecătorilor incompatibili. Avanscenele contrastează cu restul ansamblului prin lumină şi strălucire, fiind ocupate de celebrităţi din lumea finanţelor şi de soţiile lor, cu braţe goale, decoltate, încărcate cu giuvaeruri ca regina din Saba în timpul vizitei sale la regele iudeilor. La stînga, însă, una din aceste loji mari, complet goală, atrage atenţia prin ornamentaţia ei stranie, fiind luminată în fund de o lanternă maură. Deasupra întregii lumi adunate pluteşte o pulbere imperceptibilă, scînteierea şi mirosul gazului, care se insinuează în toate distracţiile pariziene cu susurul său strident şi scurt ca o respiraţie ftizică, însoţind acum jocul evantaielor desfăşurate. În sfîrşit, plictiseala, o plictiseală mohorîtă, plictiseala de a vedea mereu aceleaşi figuri aşezate pe aceleaşi locuri, cu defectele sau atitudinile lor afectate, acea uniformitate a reuniunilor mondene care ajunge să formeze în fiecare iarnă la Paris o atmosferă provincială de bîrfeală, mai defăimătoare şi mărginită decît provincia însăşi.

Observînd proasta dispoziţie şi oboseala publicului, Maranne se gîndea cît de mult putea suocesul dramei sale să-i schimbe existenţa plină de speranţă, se întreba neliniştit cum să facă pentru a-şi apropia felul de a gîndi al acestor mii de fiinţe, pentru a le smulge de la preocupările lor obişnuite, stabilind între el şi această mulţime curentul unic care ar putea pune la acelaşi diapazon privirile şi gîndurile distrate, atît de greu de adus la unison. André caută instinctiv figuri prietenoase, îndreptîndu-şi privirea spre una din lojile din faţă, ocupată de familia Joyeuse : Elise şi fetiţele, aşezate în rîndul întîi ; Aline şi tatăl ei în spate, mănunchi familial adorabil, asemenea unui buchet proaspăt în mijlocul unui galantar de flori artificiale. Şi în timp ce Parisul monden se întreba dis-

prețuitor : „Cine mai sînt și ăștia ?", poetul își încredința soarta mînuțelor de zînă, cu mănuși nou-nouțe, special cumpărate pentru premieră, și care cu îndrăzneală vor da peste cîteva momente semnalul aplauzelor.

Începe !... Maranne de-abia are timp să se tragă înapoi în culise, și deodată aude departe, foarte departe, primele cuvinte ale piesei, înălțîndu-se ca un stol de păsări sperioase în liniștea și imensitatea sălii. Clipă încordată. Unde să se ducă ? Ce să facă ? Să rămînă acolo, lipit de vreo grindă, ciulind urechile, cu inima cît un purice, sau să-i încurajeze pe actori, cînd ar avea el însuși nevoie de atîta îmbărbătare ? E mai bine totuși să înfrunte primejdia în față ; și ieșind pe ușița ce comunică cu coridorul lojilor, André se strecoară pînă la un benoar, pe care-l deschide încetișor.

— Sst !... Eu sînt...

Cineva stă în umbră, o femeie care se ascunde fiindcă o cunoaște tot Parisul. André se așază lîngă dînsa și, lipiți unul de altul, nevăzuți de nimeni, mama și fiul asistă tremurînd la reprezentație.

Prima reacție a publicului a fost stupoarea. Acest teatru al „noutăților", situat în inima bulevardelor, unde fațada sa strălucește într-o lumină orbitoare, între marile restaurante și cluburile selecte, acest teatru, unde, după cină, perechile veneau două cîte două să asculte, în așteptarea supeului, un act sau două dintr-o piesă mai piperată, devenise, sub conducerea spiritualului său director, sala cea mai frecventată de parizieni, deși nu avea un profil precis, abordînd toate genurile, de la operetă-feerie, cu femei dezbrăcate, pînă la marea dramă modernă, care dezvăluie moravurile. Cardailhac ținea mai ales să-și justifice titlul de „director al noutăților" și se străduia, de cînd teatrul era subvenționat de milioanele Nababului, să aducă publicului bulevardier cele mai uluitoare surprize. Cea din seara aceasta le întrecea pe toate : piesa era în versuri și... moralizatoare.

O piesă moralizatoare !

Bătrînul maimuțoi pricepuse că venise momentul să încerce această experiență, și o încercase. După uimirea

din primele minute, după cîteva exclamaţii dezamăgite auzite prin loji : „Poftim, e în versuri !“, sala începu să se lase subjugată de farmecul acestei opere tonice şi sănătoase, ca şi cum asupra aerului închis al teatrului s-ar fi revărsat vreo aromă proaspătă şi înţepătoare, un elixir de viaţă cu parfum de cimbru.

— Ah, ce bun e... ce odihnitor !

Acesta era strigătul general, un freamăt de mulţumire, un leşin de plăcere însoţind fiecare vers. Piesa îl odihnea pe grăsanul de Hémerlingue, pufăind în avanscena sa de la parter ca într-o copaie îmbrăcată în satin cireşiu ; o odihnea pe mătăhăloasa Suzanne Bloch, pieptănată după moda antică, cu bucle ce înconjurau o diademă de aur. Iar lîngă dînsa, Amy Férat, înveşmîntată toată în alb ca o mireasă, purtînd flori de lămîiţă în părul ei cu breton încreţit, se simţea şi ea odihnită, n-aveţi grijă !

Se aflau în sală o mulţime de indivíde, unele foarte grase, avînd un strat de grăsime murdară culeasă de prin toate seraiurile, cu bărbie triplă şi mutra nătîngă ; altele, verzi la faţă, în ciuda dresurilor, ca şi cum ar fi făcut o baie de arseniat de cupru — din acela care în comerţ începe să fie denumit „verde de Paris“ — atît de zbîrcite, atît de trecute, încît stăteau ascunse în fundul lojii, nelăsînd să apară decît extremitatea unui braţ alb sau vreun umăr încă rotund. Erau apoi nişte fanţi istoviţi, moleşiţi, din aceia numiţi pe atunci „becisnici“, cu gîtul lung, cu buzele atîrnînd în jos, incapabili de a se ţine pe picioare sau de a articula în întregime un cuvînt. Şi toţi oamenii aceştia exclamau în cor :

— Ce bine e !... Te simţi aşa de odihnit !...

Chipeşul Moëssard fredona şi el acelaşi refren sub mustăcioara-i blondă, în timp ce regina lui, în prima lojă din faţă, îl tălmăcea pe limba ei păsărească. Fără îndoială, piesa îi odihnea pe toţi. Nu puteau însă spune de ce, în urma cărei munci istovitoare, în urma căror eforturi silnice ale existenţei lor trîndave şi nefolositoare.

Toate aceste murmure binevoitoare, îmbinate, reunite, începeau să dea sălii aspectul marilor premiere. Succesul plutea în aer, figurile se înseninau, femeile păreau mai

frumoase datorită reflexelor entuziasmului, datorită privirilor atîţătoare ca nişte aplauze. Alături de mama lui, André era cuprins de o plăcere necunoscută, acea bucurie orgolioasă pe care o resimţi cînd reuşeşti să înflăcărezi mulţimile, chiar de ar fi numai cu refrenul patriotic şi cele două acute ale unui solist de local periferic. Deodată şuşotelile se făcură mai vii, transformîndu-se în vacarm. Lumea rînjea, se frămînta. Ce se întîmplase? Vreun accident pe scenă? André, aplecîndu-se înspăimîntat spre actori, tot atît de miraţi ca şi dînsul, văzu că toate binoclurile erau îndreptate către avanscena cea mare şi goală pînă atunci, unde tocmai intrase cineva, rezemîndu-se cu coatele pe bordura catifelată, scoţîndu-şi binoclul din cutie şi instalîndu-se într-o sinistră solitudine. În zece zile Nababul îmbătrînise cu douăzeci de ani. Firile acestea meridionale, violente, sînt în adevăr pline de avînt, de înflăcărare irezistibilă, dar se şi dezumflă mai tare şi mai iute ca altele. De la invalidare, nenorocitul Jansoulet se închisese în camera lui, cu storurile trase, nemaidorind măcar să vadă lumina zilei şi nici să treacă pragul casei, dincolo de care îl aştepta viaţa, angajamentele luate, promisiunile făcute, o grămadă de poliţe şi de somaţii. Levantina plecase la băi cu maserul şi negresele ei, cu totul indiferentă de dezastrul familiei. Bompain — omul cu tichie — era cu totul năuc în mijlocul cererilor neîncetate de bani, nemaiştiind cum să vorbească cu nefericitul său stăpîn, mereu culcat şi întorcîndu-se cu faţa la perete ori de cîte ori i se vorbea de afaceri. Bătrîna mamă rămăsese singură pentru a ţine piept catastrofei, cu cunoştinţele sale mărginite şi oneste de văduvă, femeie de la ţară care ştie ce înseamnă o hîrtie timbrată, o semnătură şi care socoteşte cinstea drept bunul cel mai de preţ din lume. Bătrîna apărea cu boneta ei galbenă la toate etajele palatului, controlînd notele de plată, dînd dispoziţii, fără a se teme de proteste sau de umiliri. La orice oră din zi, doamna Jansoulet, bătrîna, putea fi văzută măsurînd Place Vendôme în lung şi în larg, gesticulînd, vorbind singură cu glas tare: „Hei, mă duc la portărel!" Şi nu obişnuia să-şi consulte fiul decît atunci cînd era indispensabil,

adresîndu-i cîteva cuvinte succinte şi discrete, fără a se uita măcar la el. Pentru a-l scoate pe Jansoulet din toropeala sa a fost nevoie de telegrama lui de Géry, trimisă din Marsilia, prin care acesta îl anunţa că soseşte cu zece milioane. Zece milioane, adică evitarea falimentului, posibilitatea de a-şi redresa situaţia, de a reîncepe viaţa. Şi iată-l pe meridionalul nostru ridicîndu-se din fundul prăpastiei, beat de fericire şi plin de speranţă. Puse să i se deschidă ferestrele, să i se aducă ziare. Ce ocazie mai bună decît premiera *Revoltei* pentru a se înfăţişa parizienilor, care-l credeau la pămînt, pentru a reintra în marele vălmăşag prin uşa cu resort a lojii sale de la teatrul „Nouveautés" ! Împinsă de un instinct, bătrîna mamă încercă totuşi să-l convingă să nu se ducă. Acum Parisul o îngrozea. Ar fi vrut să-şi ducă băiatul în vreun colţ pierdut din sud, să-l îngrijească, alături de fratele său mai mare, amîndoi bolnavi din cauza miasmelor oraşului. Dar stăpînul era Jansoulet. Nu te puteai opune voinţei acestui om răsfăţat de bogăţie. Bătrîna îl ajută să se îmbrace, „îl făcu frumos", după cum zicea ea însăşi rîzînd, şi-l urmări cu privirea în timp ce se pornea, nu fără o anumită mîndrie, ţanţoş, renăscut, ca unul care reuşise să biruie teribila apatie din ultimele zile.

Ajuns la teatru, Jansoulet îşi dădu repede seama de rumoarea stîrnită de prezenţa lui în sală. Obişnuit cu aceste ovaţii suscitate de curiozitate, Nababul le răspundea în mod obişnuit fără nici un fel de stînjeneală, cu zîmbetul său larg şi blajin ; de data aceasta însă demonstraţia era ostilă, trădînd indignarea publicului.

— Cum... el ?

— Uite-l colea !

— Ce neobrăzare !

Acesta era zumzetul care, împreună cu alte exclamaţii, se ridica dinspre fotoliile de orchestră. Întunericul şi izolarea în care se retrăsese de cîteva zile făcuseră ca Nababul să nu cunoască sentimentul de iritare generală împotriva lui, predicile şi imprecaţiile răspîndite în presă în legătură cu averea lui corupătoare, articole cu efect, frazeologie ipocrită, prin mijlocirea căreia opinia publică se răzbuna din cînd în cînd pe nevinovaţi pentru toate

concesiile făcute celor culpabili. Nababul încercă o dezamăgire cumplită, care-i pricinui la început mai multă amărăciune decît mînie. Foarte emoţionat, îşi ascundea tulburarea în dosul binoclului, urmărind cele mai mici amănunte ale scenei. Văzut din profil, Jansoulet nu putea totuşi să scape de privirile dornice de scandal a căror victimă era; urechile îi vîjîiau, tîmplele-i zvîcneau, sticlele aburite ale binoclului se umpleau de cercuri multicolore, semn prevestitor al congestiilor cerebrale.

Actul întîi se terminase, cortina căzuse. Jansoulet rămînea în aceeaşi atitudine stingherită, de nemişcare; dar murmurele mai distincte, care nu mai erau acum înfrînate de dialogul de pe scenă, înverşunarea cu care anumiţi curioşi îşi schimbau locul pentru a-l vedea mai bine îl siliră pe Nabab să iasă din lojă, dînd buzna pe coridor, ca o fiară scăpată din arena unui circ. În îngustele culoare circulare ale teatrului, sub tavanul jos, Jansoulet nimeri în mijlocul unei mulţimi compacte de filfizoni, de gazetari, de femei cu pălărie, rîzînd prosteşte, din obişnuinţă, cu capul pe spate, rezemîndu-se de perete. Din lojile deschise, care aduceau puţin aer în acest furnicar zgomotos, veneau de-a valma crîmpeie de conversaţie percepute alandala:

— O piesă delicioasă... ce prospeţime... ce ţinută morală...

— Ce zici de Nababul ăsta?... Curată nerușinare!

— Da, în adevăr, e odihnitoare... te simţi înălţat...

— Cum, n-a fost încă arestat?...

— Un tinerel, după cît se pare... E prima lui piesă.

— Bois l'Héry la „Mazas"? Imposibil! Uite-o pe marchiză în faţa noastră, în primul rînd de la balcon, cu o pălărie nouă...

— Ce-are a face? Îşi face meseria de prezentatoare de modele... E chiar foarte frumoasă pălăria asta... în culorile calului lui Desgranges.

— Dar Jenkins? Ce se mai aude cu Jenkins?

— La Tunis, cu Félicie... I-a văzut bătrînul Brahim pe amîndoi... Se pare că beiul a dat şi el în doaga pilulelor.

— Drace !...

Mai încolo, un murmur de voci blînde :

— Du-te, tăticule, du-te... Uită-te la dînsul cît e de singur, bietul om...

— Bine, dragele mele, dar nu-l cunosc.

— Nu-i nimic, doar un salut... Ceva care să-i arate că nu e părăsit de tot...

Pe dată, un omuleț bătrîn, stacojiu, cu cravată albă, se repezi spre Nabab, scoțîndu-și respectuos pălăria în fața lui. Cu cîtă recunoștință, cu ce zîmbet binevoitor a primit răspuns la salut, salutul unui om pe care Jansoulet nu-l cunoștea și nici nu-l văzuse vreodată, dar care cîntărea totuși mult în balanța destinului său ; căci fără bătrînul Joyeuse, președintele consiliului de administrație al Teritorialei, ar fi împărțit probabil soarta marchizului de Bois l'Héry. Așa se întîmplă în hățișul societății moderne, în acest mare păienjeniș de interese, de ambiții, de servicii făcute și primite : toate mediile sociale comunică între ele, misterios legate prin fire tainice, de la existențele cele mai falnice pînă la cele mai modeste. Iată ce explică împestrițarea, complexitatea acestui studiu de moravuri, adevărată rețea de fire împrăștiate, pe fundalul cărora scriitorul, grijuliu de a reda adevărul, este constrîns să-și proiecteze drama.

Priviri aruncate vag, în gol, pași care se îndepărtează fără țel, pălării puse subit pe cap și trase peste ochi, Nababul trebui să îndure timp de zece minute toate aceste manifestări ale înfricoșătorului ostracism al înaltei societăți pariziene, cu care n-avea legături de rudenie, nici de alt soi, și al cărei dispreț îl izola mai vîrtos decît îl izolează pe un suveran în vizită oficială respectul ce i se datorează. Mai de stînjeneală, mai de rușine, Nababul se clătina pe picioare. Cineva rosti tare : „E băut..." și singurul lucru care-i mai rămăsese de făcut bietului om fu de a face cale-ntoarsă, pentru a se închide în loja sa. In mod obișnuit, asemenea retrageri erau urmate în timpul antractelor de invazia afaceriștilor de bursă, a gazetarilor. Se rîdea, se fuma, se făcea un mare tărăboi ; directorul venea să-și salute și el comanditarul. În seara aceea, nimeni. Și absența lui Cardailhac, acest adulme-

cător de succese, era pentru Jansoulet o dovadă pregnantă a dizgrației sale.

„Ce le-am făcut oare? De ce nu mă mai agreează Parisul?"

Acestea erau întrebările pe care și le punea Nababul într-o singurătate accentuată de zgomotele dimprejur, chei învîrtite brusc în ușile lojilor, mii de exclamații ale unei mulțimi amuzate. Apoi deodată prospețimea luxului care-l înconjura, lanterna maură împrăștiind umbre ciudate pe mătasea lucitoare de pe divan și de pe pereți îi reaminteau data sosirii sale... Șase luni!... De-abia șase luni de cînd era la Paris!... Totul fusese prăpădit, înghițit în șase luni!... Jansoulet se cufundă într-un fel de toropeală, din care fu smuls de aplauzele și uralele entuziaste. *Revolta* era, hotărît, un mare succes. Se ajunsese acum la fragmentele ascuțite, satirice; și tiradele virulente, puțin emfatice, dar înălțate de un suflu tineresc și sincer, zguduiau acum toate inimile, după efuziunile idilice de la început. La rîndul său, Jansoulet voi să asculte, să vadă. În definitiv, teatrul era al lui. Fotoliul din această avanscenă îl costa peste un milion; măcar să stea comod în el.

Iată-l pe Nabab instalat din nou în lojă, la vedere. În sală, o căldură toropitoare, înăbușitoare, pusă în mișcare, dar nu și risipită de evantaiele tremurînde care-și fluturau reflexele și paietele în liniștea reținută și impalpabilă. Publicul asculta cu religiozitate cîte o replică biciuitoare și semeață împotriva pungașilor, atît de numeroși în vremea aceea, care se aciuiaseră în posturi importante după ce se tîrîseră prin ungherele cele mai ascunse pentru a jefui pe trecători. Scriind aceste frumoase versuri, Maranne nu se gîndise, firește, nici o clipă la Nabab. Dar publicul socoti că ele constituiau o aluzie la dînsul, și în vreme ce tirada fu urmată de o triplă salvă de aplauze, toate capetele se întorceau spre avanscena din stînga cu o izbucnire indignată, insultătoare, pe față... Nenorocitul, țintuit la stîlpul infamiei în propriul său teatru! Un stîlp care-l costa peste măsură de scump!... De data aceasta Jansoulet nu mai încercă să se sustragă afrontului și, încrucișîndu-și bra-

ţele cu hotărîre, sfidă mulţimea care-l privea, sutele de capete ridicate şi rînjitoare, virtuosul Paris monden care-l lua drept ţap ispăşitor, alungîndu-l după ce-i aruncase în spinare propriile sale crime.

Într-adevăr, frumoasă societate pentru o astfel de manifestare! În faţă, o lojă de bancheri faliţi, unde în rîndul întîi şedeau lipiţi unul de altul nevasta şi amantul, în timp ce soţul stătea deoparte, grav, în fund. Alături, obişnuitul triunghi al mamei care şi-a căsătorit fiica după pofta inimii pentru a-şi transforma iubitul în ginere. Mai încolo, perechi interlope, femei de moravuri uşoare, etalîndu-şi ostentativ preţul necinstei — coliere sclipitoare de diamante încolăcite în jurul braţelor sau al gîtului ca nişte zgărzi de cîine — ghiftuindu-se cu bomboane pe care le înghiţeau lacom, bestial, fiindcă ştiau că animalitatea femeilor place celor care le plătesc. Apoi, grupurile de filfizoni cu trăsături feminine, cu gulerul desfăcut şi sprîncenele vopsite, cu cămăşi de batist brodate şi pieptare de satin alb, mult admirate la Compiègne[1], în camerele de oaspeţi; erau un fel de fanţi amintind de pederaştii de la curtea lui Henric al III-lea, spunîndu-şi între ei „inimioara mea... frumoasa mea scumpă..." Toate scandalurile, toate turpitudinile erau prezente acolo, conştiinţe vîndute sau de vînzare, viciile unei epoci fără strălucire, fără originalitate, folosind experienţa înaintaşilor în materie de destrăbălare şi afişînd în mijlocul balurilor deocheate de la Bullier pe acea ducesă, soţie de ministru, dar rivală a celor mai neruşinate dansatoare ale localului. Şi tocmai aceştia erau oamenii care-l ţineau la distanţă pe Nabab, care-i strigau: „Pleacă de aici! Eşti nedemn!"

„Eu, nedemn! Preţuiesc de o sută de ori mai mult decît voi toţi, nemernicilor! Îmi reproşaţi milioanele mele? Dar cine mi-a ajutat să le risipesc? Tu, tovarăş laş şi necredincios, care-ţi ascunzi obezitatea de paşă bolnav într-un colţ al avanscenei. Ne-am croit drum împreună, pe vremea cînd împărţeam totul frăţeşte. Cît

[1] Localitate situată nu departe de Paris. Castelul, clădit în secolul al XVIII-lea, a fost una din reşedinţele lui Napoleon al III-lea.

despre tine, palide marchiz, am plătit pentru tine la club o sută de mii de franci, ca să nu fii dat afară în mod ruşinos. Pe tine, poamă ce eşti, te-am acoperit cu giuvaeruri, lăsînd să se creadă că erai amanta mea, fiindcă aşa e şic în lumea bună, dar fără a-ţi cere vreodată o răsplată... Iar tu, gazetar neruşinat, cu creierul mînjit de reziduurile călimării şi cu conştiinţa acoperită de plăgi, ca şi pielea reginei tale, socoţi că nu ţi-am plătit destul, iată sursa insultelor tale... Da, da, uitaţi-vă la mine, ticăloşilor... Sînt mîndru... Preţuiesc mai mult decît voi!"

Iată ce-şi spunea Nababul în sinea lui, într-un delir de mînie apropiat de nebunie, vizibil după tremurul buzelor sale groase şi albe. Nenorocitul era gata să strige toate acestea în gura mare, spărgînd liniştea, ocărînd gloata aceasta insultătoare. Sau, poate, cine ştie, avea să năvălească în mijlocul ei, să ucidă pe cineva, ah! Dumnezeule! să ucidă pe cineva... cînd deodată simţi o uşoară bătaie pe umăr. Nababul zări un cap blond, prietenos şi sincer, şi două mîini întinse, pe care le strînse convulsiv, ca un înecat.

— Ah, dragul meu... dragul meu... bolborosi bietul om.

Dar nu mai avu puterea să spună mai mult. Această emoţie plăcută, venind în toiul furiei, îi produse un flux de plîns, de sînge, de cuvinte sugrumate. Deveni violet la faţă. Făcu un semn: „Duceţi-mă..." şi, împleticindu-se, sprijinit de braţul lui de Géry, Nababul nu putu decît să treacă pragul lojii sale pentru a cădea lat pe coridor.

— Bravo, bravo! zbiera sala, aplaudînd tirada actorului.

Era un zgomot ca de grindină, un tropăit entuziast, în timp ce mătăhălosul trup fără viaţă, ridicat cu greu de maşinişti, străbătea culisele sclipitoare, năpădite de curioşii îngrămădiţi în jurul scenei şi care, ameţiţi de atmosfera de succes, de-abia dacă observară pe acel înfrînt, dus ţeapăn pe braţe ca o victimă a baricadelor. Nababul fu întins pe o canapea din magazia de accesorii. Paul de Géry se afla lîngă el, cu un medic şi doi tineri care încercau să-i dea primele ajutoare. Cardailhac,

foarte prins de reprezentație, făgăduise că va veni să afle cum îi merge Nababului, numaidecît, după *al cincilea*...

Ventuze, cataplasme cu muștar, luări de sînge, nimic nu animă epiderma bolnavului insensibil la toate mijloacele folosite în cazurile de apoplexie. O vlăguire a întregii sale ființe părea că-i deschide drumul spre moarte, pregătindu-i rigiditatea de cadavru. Și aceasta se petrecea în cel mai sinistru loc din lume, într-un haos luminat de o lanternă chioară, unde zac de-a valma, sub praf, toate rebuturile pieselor jucate, mobile poleite cu aur, tapiserii cu franjuri lucitoare, calești, case de bani, mese de joc, scări și rampe demontate, frînghii, scripeți și o grămadă de accesorii de teatru scoase din uz, rupte, distruse, stricate. Întins printre aceste epave, cu cămașa sfîșiată pe piept, alb la față și plin de sînge totodată, Bernard Jansoulet era, fără doar și poate, un naufragiat al vieții, zdrobit și aruncat de valuri pe coastă, o dată cu rămășițele lamentabile ale luxului său artificial, risipit și înghițit de vălmășagul parizian. Cu inima strînsă, Paul contempla trist fața cu nasul scurt, păstrînd, în nemișcarea ei, expresia mînioasă și blajină a unei ființe inofensive, care, înainte de a muri, a încercat să se apere, dar n-a avut timpul să muște. De Géry își reproșa neputința de a-l sluji în mod eficace. Unde era planul acela frumos de a-l călăuzi pe Jansoulet printre hîrtoape, de a-l feri de capcane? Singurul lucru pe care-l putuse face era salvarea a cîteva milioane, care veneau însă prea tîrziu.

Ferestrele dînd pe balconul rotund al bulevardului fuseseră deschise în plină agitație turbulentă și luminoasă. Teatrul era învăluit de un cordon de gaz de luminat, de o zonă de foc care dădea orizontului un aspect mai întunecos, înțepat din loc în loc de lanterna tremurătoare, ca niște stele pe cerul obscur. Piesa se terminase. Lumea pleca. Mulțimea neagră și înghesuindu-se la ieșire se împrăștia pe trotuarele albe, pregătindu-se să răspîndească în oraș vestea unui mare succes și numele unui necunoscut, mîine triumfător și celebru. Era o seară minunată, cu geamurile restaurantelor vesel

luminate şi cu şiruri de trăsuri întîrziate circulînd pe străzi. Această zarvă sărbătorească, care îi plăcuse atît de mult Nababului şi care se potrivea cu vîrtejul existenţei sale, îl readuse pentru o clipă la viaţă. Mişcă încet buzele, iar ochii săi dilataţi, întorşi spre de Géry, găsiră înaintea morţii o expresie dureroasă, rugătoare şi revoltată, ca şi cum ar fi vrut să-l ia drept martor al uneia din cele mai mari, din cele mai crude nedreptăţi comise vreodată de marele Paris.

CUPRINS

Cuvînt înainte 5
Prefaţa autorului 15
I Bolnavii doctorului Jenkins . . . 19
II Un dejun în Place Vendôme . . 39
III Memoriile unui aprod. Scurtă privire asupra Băncii Teritoriale 57
IV Primii paşi în lumea bună . . . 67
V Familia Joyeuse 85
VI Félicie Ruys 102
VII Jansoulet la el acasă 121
VIII Aşezămîntul filantropic „Betleem" . . 132
IX Bunicuţa 147
X Memoriile unui aprod. Servitorii . . 163
XI Primirea beiului 178
XII Alegeri corsicane 201
XIII O zi de plictis 216
XIV Expoziţia 229
XV Memoriile unui aprod. În anticameră 244
XVI Un om de stat 254
XVII O apariţie la Bois de Boulogne . 274
XVIII Pilulele „Jenkins" 289
XIX Funeraliile 309
XX Baroana Hémerlingue 328
XXI Şedinţa 349
XXII Drame pariziene 373
XXIII Memoriile unui aprod. Ultimele file 390
XXIV La Bordighera 399
XXV Premiera „Revoltei" 414